

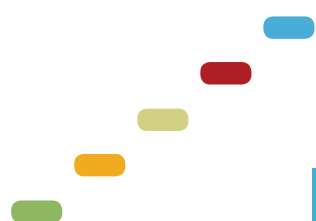


BØRN OG UNGE I DANMARK

VELFÆRD OG TRIVSEL 2010

MAI HEIDE OTTOSEN
DINES ANDERSEN
LISBETH PALMHØJ NIELSEN
METTE LAUSTEN
SOFIE STAGE

10:20



BØRN OG UNGE I DANMARK

VELFÆRD OG TRIVSEL 2010

MAI HEIDE OTTOSEN ET AL.

Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2010

Afdelingsleder: Anne-Dorthe Hestbæk

Afdelingen for børn og familie

Undersøgelsens følgegruppe

Bente Boserup, Børns vilkår

Ellinor Colmorten, Socialministeriet, Kontoret for børn

Peter Gundelach, Københavns Universitet, Sociologisk Institut

Margrethe Brun Hansen

Jan Kampmann, Roskilde Universitet, Institut for psykologi og uddannelsesforskning

Noemi Katznelson, Århus Universitet, Danmarks Pædagogiske Universitetskole

Jørgen Elm Larsen, Københavns Universitet, Sociologisk Institut

Jimmie Gade Nielsen, Bikubenfonden

Niels Ploug, Danmarks Statistik

ISSN: 1396-1810

ISBN: 978-87-7487-982-4

Layout: Hedda Bank

Oplag: 1200

Tryk: Rosendahls – Schultz Grafisk A/S

© 2010 SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd

SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd

Herluf Trolles Gade 11

1052 København K

Tlf. 33 48 08 00

sfi@sfi.dk

www.sfi.dk

SFI's publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden.

Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver SFI's

publikationer, bedes sendt til centret.

INDHOLD

5	Forord
6	Sammenfatning af undersøgelsens resultater
14	Indledning: Undersøgelsens formål og opbygning
32	DEL 1: DANSKE BØRN OG UNGE I TAL
34	Domæne 1: Materiel velfærd
48	Domæne 2: Boligforhold, mobilitet og lokalområder
58	Domæne 3: Helbred og sikkerhed
76	Domæne 4: Dagpasning og uddannelse
92	Domæne 5: Sociale relationer
114	Domæne 6: Adfærd og livsstil
142	Domæne 7: Fritid og medborgerskab
160	Domæne 8: Subjektiv trivsel
172	Opsamling og konklusion: Børnebefolkningens velfærd og trivsel
178	DEL 2: I DYBDEN PÅ UDVALGTE OMRÅDER
180	Portræt af de 19-årige
192	Børns og unges tilfredshed med livet
202	Hverdag og vilkår for børn anbragt på døgninstitution. Ved Tine Egelund
216	DEL 3: DEN BØRNESOCIALE PRAKSIS
218	Tendenser i det børnesociale arbejde
228	Mægling er for børn
234	Hverdagsrutinerne tynger badevægten
240	Referencer
248	Appendiks:
	Bilag 1: Oversigt over indikatorer, som indgår i den samlede kalkulation
	Bilag 2: Notat om missing values



FORORD

Børn og unge i Danmark – Velfærd og trivsel 2010 er kommet i stand på initiativ af Bikubenfonden, som også har finansieret undersøgelsen. Fonden ønskede at få tilvejebragt en statistisk baseret oversigt over børnebefolkningens tilstand. Opdraget var, at oversigten både skulle give indblik i, hvordan den brede del af børnepopulationen trives på forskellige livsområder. Samtidig skulle den også bidrage med viden om kategorier af børn og unge, som har det særligt vanskeligt og derfor kan være genstand for børnesociale indsatser.

Undersøgelsen er designet som en indikatorundersøgelse og anvender både registerbaserede data fra Danmarks Statistik og data fra en omfattende survey-undersøgelse, som i 2009 blev gennemført blandt 6.267 børn og unge i aldersgrupperne 3, 7, 11, 15 og 19 år. Der skal rettes en meget stor tak til de mange interviewpersoner, som tog sig tid til at deltage i undersøgelsen. Besvarelserne fra dem udgør det helt grundlæggende fundament for den viden, som undersøgelsen her har frembragt.

I forbindelse med undersøgelsens tilrettelæggelse og gennemførelse blev der nedsat en følgegruppe. Følgegruppen, som har givet forskerne værdifuldt input i forskellige faser af undersøgelsen, skal takkes mange gange. Yderligere takkes professor emeritus Per Schultz Jørgensen, der omhyggeligt læste det næsten færdige manuskript og gav konstruktive kommentarer.

Programleder Mai Heide Ottosen, der har været undersøgelsens leder, har sammen med seniorforsker Dines Andersen stået for undersøgelsens tilrettelæggelse, bearbejdning og samlede analyser. Forskningsassistent Lisbeth Palmhøj Nielsen og studentermedhjælp Anne Toft Hansen bidrog med at bearbejde undersøgelsens kvantitative data, mens seniorforsker Mette Lausten især bistod med at tilrettelægge de registerbaserede analyser. Forskningsassistent Sofie Stage deltog i forbindelse med udgivelsens del 3 om det børnesociale arbejde. Endelig er programleder Tine Egelund forfatter til kapitlet om anbragte børns hverdagsliv i udgivelsens del 2.

København, september 2010

Jørgen Søndergaard
Direktør
SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd

Michael Metz Mørch
Direktør
Bikubenfonden

SAMMENFATNING AF UNDERSØGELSENS RESULTATER

BAGGRUND FOR RAPPORTEN

Børn og unge i Danmark – Velfærd og trivsel 2010 er kommet i stand på Bikubenfondens initiativ. Fonden ønskede at få tilvejebragt en statistisk baseret oversigt over børnebefolkningens tilstand. Opdraget var, at oversigten både skulle give indblik i, hvordan den brede del af børnepopulationen trives på forskellige livsområder. Samtidig skulle den også bidrage med viden om kategorier af børn og unge, som har det særligt vanskeligt og derfor kan have brug for børnesociale indsatser.

RAPPORTENS FREMSTILLING

Rapporten består af tre dele, der kan læses uafhængigt af hinanden:

Del 1: *Danske børn og unge i tal*. I den første og mest omfattende del af rapporten præsenteres resultaterne fra en empirisk undersøgelse om velfærd og trivsel i den danske børnebefolkning. Den er gennemført blandt fem årgange i alderen fra 3-19 år. Med udgangspunkt i en række centrale indikatorer på trivsel og velfærd leverer undersøgelsen 115 små statistiske beretninger, fordelt over otte kapitler, der dækker hvert sit velfærdsdomæne. I undersøgelsen belyser vi børns materielle velfærd, deres helbredsmæssige trivsel samt børns og unges fritidsliv m.m. Undervejs i rapporten udarbejder vi synteser for at vurdere børnebefolkningens trivsel inden for de enkelte velfærdsdomæner. Til slut beskriver vi et overordnet velfærds- og trivselsindeks, der som resultat af undersøgelsen samlet opgør omfanget af danske

børn og unge, som befinder sig i en risikozone for at være marginaliserede. De væsentligste resultater præsenteres nedenfor.

Del 2: *I dybden på udvalgte områder* består af tre selvstændige kapitler, som giver plads til nogle mere indgående analyser, der belyser vilkår for danske børn og unge. I det første kapitel leverer vi et statistisk portræt af de 19-årige og sætter blandt dem fokus på tre grupperinger: Unge piger med emotionelle problemer, unge drenge, der lever usundt samt endelig 19-årige udeboende, der på nogle områder ser ud til at være en særlig udsat gruppe. I det andet kapitel analyserer vi, hvilke faktorer der påvirker børns og unges oplevelse af at være tilfredse – eller mindre tilfredse med livet. Analysen peger bl.a. på, at erfaringer med mobning og forskellige andre former for overgreb kan bidrage til at forklare lav livstilfredshed blandt 11-19-årige børn og unge. Det tredje kapitel handler om nogle af samfundets aller mest udsatte børn og unge: Dem, der er anbragt uden for hjemmet. Kapitlet er skrevet af Tine Egelund, der redegør for centrale resultater fra de senere års danske forskning om anbragte børns hverdagsliv på døgninstitutioner.

Del 3: *Den børnesociale praksis* skaber bro mellem forskningen og det virkelige liv gennem tre selvstændige kapitler om det børnesociale arbejde. I det første kapitel diskuterer vi spørgsmålet om, hvordan det børnesociale arbejde, dvs. hvordan man forstår og i praksis arbejder med udsatte børn og unge, har ændret sig gennem de senere år, og søger svar herpå ved at interviewe en

række centrale aktører på feltet. Det andet kapitel tager afsæt i det faktum, at konflikter og mobning mellem børn er en central kilde til mistrivsel i skolen, og rapporterer fra en skole, der tager hånd om disse problemer ved at tilbyde elevmægling. I kapitlet beskriver vi, hvordan det fungerer set fra elevernes perspektiv. Det sidste kapitel behandler en problemstilling, der i disse år er megen fokus på: stigende overvægt. Vi rapporterer fra et konkret projekt, der arbejder med overvægtige børn og deres familier, i et forsøg på at få belyst spørgsmålet: "Hvordan håndteres løsninger på det, så man undgår individualisering, der ender i skyld og skam?"

DEN EMPIRISKE UNDERSØGELSE: FORMÅL OG TILRETTELÆGGELSE

FORMÅL

For det første er formålet med denne undersøgelse at tilvejebringe et solidt vidensgrundlag om den danske børnebefolkningens velfærd og trivsel i almindelighed. Det sker ved først at udvælge en række centrale indikatorer på velfærd og trivsel, der dækker forskellige velfærdsdomæner ved børns og unges liv, og derpå indsamle og destillere store mængder data herom, som efterfølgende fremstilles i en overskuelig form. Undersøgelsen interesserer sig særligt for, hvordan velfærd og trivsel fordeler sig i den danske børnepopulation: Hvilken betydning har fx køn, alder, familieforhold og sociale baggrundsforhold for børns og unges levevilkår og for, hvordan de trives?

Undersøgelsens andet formål er at tilvejebringe en indsigt, som kan fungere som platform for det børnesociale arbejde. Derfor interesserer den sig særskilt for at identificere kategorier af børn og unge, som har det vanskeligt: På hvilke områder er børn og unge særligt udsatte, hvor mange drejer det sig om, og hvilke sociale karakteristika har de?

Endelig har det været et formål at skabe et bæredygtigt og fremtidssikret forskningsdesign, der gør det muligt at følge børnebefolkningens velfærd over tid, ikke kun på årgangsniveau men også på individniveau, sådan at der er mulighed for at følge de enkelte børn gennem livsforløbet. Undersøgelsen tager dermed det første skridt mod at udvikle sig til et monitoreringsværktøj.

TILRETTELÆGGELSE OG METODE

Vi har lagt vægt på, at der skal være en genkendelighed mellem denne undersøgelse og andre tilsvarende, internationale indikatorundersøgelser om børnevelfærd. Derfor har andre undersøgelser inspireret vores analysemodel. Vi har imidlertid også lagt stor vægt på, at undersøgelsen skal reflektere karakteristika ved netop den danske børnebefolkning, og vi har i forhold til andre indikatorundersøgelser haft mulighed for at arbejde væsentligt mere facetteret med, hvad der konstituerer børns og unges velfærd og trivsel.

Alt i alt indgår der i denne undersøgelse otte velfærdsdomæner, som tilsammen dækker 36 komponenter og 102 indikatorer. De otte velfærdsdomæner er:

- Materiel velfærd
- Boligforhold, mobilitet og lokalområder
- Helbred og sikkerhed
- Dagpasning og uddannelse
- Sociale relationer
- Adfærd og livsstil
- Fritid og medborgerskab
- Subjektiv trivsel

Undersøgelsen er designet som en panelundersøgelse, fordi den skal kunne gentages med mellemrum. Det indebærer, at det er de samme respondenter, som medvirker i dataindsamlingerne fra gang til gang. Danske børn og unge er i undersøgelsen repræsenteret ved fem aldersgrupper: de 3-, 7-, 11-, 15- og 19-årige. Vi anvender både survey-data og registerbaserede data. I surveyundersøgelsen, som fandt sted i 2009, deltog 6.267 respondenter fra de fem årgange. For de 3- og 7-årige deltog børnenes mødre som interviewpersoner, mens de 11-, 15- og 19-årige selv besvarede surveyundersøgelsens spørgsmål. Når undersøgelsen anvender registerbaserede informationer, ser vi på forholdene for hele befolkningen i de fem årgange, i alt ca. 336.000 individer.

SAMMENFATNING AF UNDERSØGELSENS RESULTATER

DANMARK I INTERNATIONALT PERSPEKTIV

Når den danske børnevelfærd er blevet målt i et internationalt perspektiv, placerer Danmark sig – lige som de øvrige nordiske lande – i toppen. Det har gentagne undersøgelser vist. Det beror især på, at danske børn vokser op under gode materielle ram-

mer: Danske børnefamilier er økonomisk velstillede, børnefattigdommen er lav, og børn har ordentlige boligforhold. Desuden er den grundlæggende helbredstilstand god. På andre velfærdsdomæner scorer den danske børnebefolkning knap så højt, og billedet kan fremstå som mere broget. Men det rykker ikke ved den omstændighed, at de helt fundamentale områder er i orden. Det er en vigtig indsigt at holde sig in mente. Børnevelfærd er et væsentligt parameter for samfundets samlede tilstand, og her må man helt overordnet fastslå, at den danske – eller nordiske – velfærdmodel leverer en god opvækstramme for børnebefolkningen. Resultaterne i denne undersøgelse rækker ikke ved den konklusion.

ALDER OG KØN

Undersøgelsen efterlader det helt overordnede indtryk af, at det starter godt for de allerfleste børn. De fleste er ved godt helbred gennem de første år, de er veltilpassede i daginstitutionen, de har fornuftige kost- og motionsvaner. Ved skolestart er de glade for at gå i skole, og deres forældre synes, at de klarer sig fagligt godt. De har et aktivt fritidsliv, og de allerfleste er i 11-års-alderen glade for livet. Alt i alt efterlader undersøgelsen det indtryk, at der bliver passet godt på de yngre børn ude i familierne. De vokser op under gode materielle vilkår og får den nødvendige omsorg af deres forældre. Sandsynligvis yder velfærdssamfundets omsorgsinstitutioner også sit bidrag til de yngre børns som helhed ret gode trivsel. Når de yngre årgange modtager kulturelle tilbud (fx teater, museum og musikarrangementer) eller har sunde kostvaner (fx får frisk frugt til dagligt), er det ikke sikkert, at det kun er forældrenes fortjeneste – det kan også være et resultat af daginstitutionernes tilbud.

De gode takter, der er slået an i de tidlige år, fortsætter imidlertid ikke, men bliver gradvist overtruffet af et stadigt mere risiko-

fyldt og problematisk liv. Glæden ved at gå i skolen aftager noget, og det gør tiltroen til egen faglig formåen også. Skolen er en sorteringsproces, og i den honorerer piger bedre forventningerne om boglighed end drengene. Det kan både aflæses af deres faglige præstationer og deres forventninger til fremtiden. Den sociale baggrund yder imidlertid også sit selvstændige bidrag til, hvordan børns og unges (forventninger om) livschancer vil forme sig med hensyn til uddannelse. Ved 19-års-alderen er omkring hver tredje ikke i uddannelsessystemet. To tredjedele af dem var i arbejde, mens resten ikke lavede noget. På det alderstrin kan nogle befinde sig på en mellemstation, måske fordi de holder sabbatår eller aflægger militærtjeneste, og derfor må man forvente, at nogle vil finde ind i uddannelsessystemet igen. Alligevel må man også konstatere, at der er en betydelig afstand til regeringens målsætning om, at 95 pct. af de unge er under uddannelse. Vi kan endvidere konstatere, at der blandt de ældste aldersgrupper er en afmatning i kulturforbrug og sportsaktiviteter, mens den politiske interesse stiger. I teenageårene bliver tilværelsen mere risikabel – unge udøver og udsættes for temmelig meget, som sundhedsmyndigheder og andre autoriteter finder bekymrende. Således er unges alkoholforbrug alarmerende højt, når man sammenligner med andre lande. Det står heller ikke for godt til med de unges motions- og kostvaner. Hver tredje 19-årig går ikke til nogen form for sport, og de retningslinjer, sundhedsmyndighederne udsteder omkring kost, bliver ikke efterlevet af mange 19-årige.

Som helhed viser undersøgelsen, at drenge og piger er marginaliserede i omtrent samme omfang, men det er forskellige forhold, der bidrager til, at de ældre drenge og piger havner i risikozonen. Det fremgår af undersøgelsen, at den risikable adfærd i teenageårene er kønsbetinget. Blandt de ældste piger finder vi temmelig høje andele, der har "ondt i livet", der bl.a. kan ytre sig ved indadvendthed og depressive symptomer. Blandt de 19-årige piger er

der således 21 pct., der tilkendegiver, at de har haft en psykisk lidelse. 8 pct. af pigerne i 15-19-års-alderen angiver, at de en eller flere gange har forsøgt selvmord, og 9 pct. af de 15-årige og 12 pct. af de 19-årige piger rapporterer, at de har eller har haft en spiseforstyrrelse.

Blandt drengene i samme aldersgruppe er der udtalte tendenser til et "lev stærkt"-syndrom. De ryger og drikker mere end jævnaldrende piger, spiser også usundere og har oftere erfaringer med stoffer. Sammenlignet med pigerne forekommer unge drenge også hyppigere at være udsatte i nattelivet, og det er også fortrinsvis dem, der tegner sig for den adfærd, der er "på kant med loven". Selv om der – måske – er tale om et overgangsfænomen i den forstand, at de unge måske "retter sig", når de modnes yderligere, efterlader undersøgelsen alligevel spørgsmålet, om familierne eller de velfærdsinstitutioner, de unge er tilknyttede, har rustet dem godt nok til at stå på egne ben.

FAMILIEBAGGRUND

Danske børn og unge har det godt med deres familier. De besvarelser, vi indhentede fra de unge respondenter, tyder på, at de allerfleste føler sig elsket, værdsat og støttet op om, og at de lever et familieliv med fred og harmoni. Forældrene har stor betydning for dem. De allerfleste børn og unge har også et godt kammeratskabsnetværk.

Det er imidlertid ikke ligegyldigt, hvilken familie man vokser op i.

Børn og unge med anden etnisk baggrund er helt fra den unge alder sjældent så fuldt inkluderet som danske børn, men når det drejer sig om andelene, som vi definerer som egentlig marginaliserede, finder vi ikke markante forskelle mellem 3-årige danske og etniske børn: 1 pct. af de danske og 3 pct. af de etniske børn

kan efter undersøgelsens definitioner karakteriseres som udsatte. Men undersøgelsesmateriale tyder på, at forskellene øges op gennem opvæksten og navnlig fra 11-års-alderen og frem. Slutresultatet er, at der som helhed er tre gange så mange etniske børn og unge, som befinder sig i risikozonen for marginalisering som danskere.

De forhold, som især bidrager til at forklare, hvorfor børnepopulationen med anden etnisk baggrund er mere udsatte, er domænerne om materiel og bolig-mæssig velfærd. På disse områder har etniske børn og unge markant dårligere opvækstbetingelser i forhold til danske børn og unge. I forhold til de øvrige livsområder finder vi ingen væsentlige forskelle med hensyn til helbred og heller ikke i forhold til domænet om adfærd og livsstil. I undersøgelsesmateriale er der i forhold til det uddannelsesmæssige område heller ikke så store variationer, at det berettiger til at tale om markante forskelle. De områder, der i øvrigt bidrager til at skubbe de etniske børn og unge ud i risikozonen, er dels domænet om sociale relationer, hvor vi blandt andet kunne registrere et på nogle områder anderledes opdragelsesmønster blandt familier med anden etnisk baggrund. Undersøgelsen viser blandt andet, at etniske børn betydeligt sjældnere end danske børn og unge får støtte hjemmefra til lektier, særligt når de kommer op i årene. Derudover har undersøgelsen vist, at etniske børn og unge sjældnere deltager i det organiserede fritidsliv og sjældnere udnytter de kulturelle tilbud – men hyppigere deltager i religiøse aktiviteter. Som helhed er de næsten dobbelt så ofte marginaliserede i forhold til domænet om fritid og medborgerskab som danske børn og unge. Det er tankevækkende i et integrationsperspektiv.

Familietyper: Kernefamilien er normen i begyndelsen af de fleste børns liv, men sådan bliver det ikke ved med at være. En del danske børn oplever gennem opvæksten, at forældrene går fra

hinanden. Blandt de 19-årige, hvoraf nogle også er flyttet hjemmefra, er det kun hen ved halvdelen, der lever i kernefamilier. Undersøgelsen har vist, at et overraskende stort antal skilsmissebørn – omkring hver fjerde – siger, at de ingen kontakt har med den ene af forældrene. Undersøgelsen tyder endvidere på, at erfaringer med familiebrud hyppigere fører til, at man tidligt flytter hjemmefra.

Børn og unge, der ikke lever i kernefamilier, er efter undersøgelsens definitioner hyppigere marginaliseret. Det beror ikke kun på, at familiebrud bliver defineret som en negativt formuleret indikator, men også på, at der er ringere materiel velfærd i eneforsørgerfamilier: Fra andre undersøgelser ved vi dels, at der er en social selektion i skilsmisser – de socioøkonomisk svagt stillede grupper har hyppigere erfaringer med samlivsbrud. Dels vil husholdninger med enlige forsørgere typisk have færre materielle ressourcer til rådighed, og det kan afholde børn og unge fra at deltage i samme aktiviteter som deres jævnaldrende, der bor i kernefamilier.

Undersøgelsen viser, at 3-årige småbørn af enlige forsørgere på flere områder er dårligere stillede end jævnaldrende børn i kernefamilier. Allerede på dette alderstrin er 5 pct. udsatte. De lider afsavn på det materielle område, og i forhold til helbredsområdet kan man observere, at børn i eneforsørgerfamilier hyppigere er diskvalificerede ved ikke i samme grad som andre at være omfattede af forebyggelsestiltag og ved, at de i højere grad er syge.

Undersøgelsen kan ikke umiddelbart finde belæg for, at sammenbragte familiedannelser, hvor der kommer en stedforælder ind i billedet, bidrager til at minimere børns risiko for at blive marginaliseret. I alle aldersgrupper er andelen af marginaliserede stort set lige stor blandt eneforsørgere og stedfamilier. Det forhold, at

et barn vokser op med to potentielle forsørgere (dvs. ressourcersoner), ser ikke ud til at svække en marginaliseringsrisiko.

Det er en meget central pointe i undersøgelsen, at kernefamilien ser ud til at beskytte de unge mod de adfærds- og livstilmønstre, som medvirker til en risikobetonet adfærd. Under velfærdedomænet om adfærd og livsstil ser vi på sundhedsadfærd, på risikobetonet adfærd (rusmidler og sex), på børn og unge som ofre for overgreb og på kriminel adfærd. Her finder vi gennemgående og systematiske forskelle mellem unge i kernefamilier og unge, der lever i andre familietyper. Vi finder endvidere, at en opvækst i en kernefamilie hyppigere bidrager positivt til, at børn deltager i fritidslivet.

Vi forstår disse forskelle som et resultat af de ressourcer og processer, der kan være på spil i forskellige familiesystemer. Børn i kernefamilier vokser typisk op i et intakt normsystem med ét fælles værdisystem omkring fx orienteringshorisonter, grænsesætning og monitorering, og det antages at have en regulerende indflydelse på barnets adfærd og udvikling. Det intakte normsystem bliver i nogen grad svækket ved familiebrud, hvor forældrene ikke på samme måde som i kernefamilien er gensidigt forpligtede på at afstemme normerne. Børn og unge kan derfor være mere tilgængelige for anden påvirkningskraft, fx den, der udøves fra det sociale netværk af jævnaldrende.

Omkring hver femte 19-årige er udeboende, og undersøgelsens resultater viser, at de ikke har det så nemt. Hver tredje befinder sig efter undersøgelsens definitioner i en marginal position. De unge udeboende har mange materielle afsavn i dagligdagen (fordi de ikke har mange penge); de lever i dårlige boliger; en del af dem er ikke i uddannelsessystemet; ret mange har en risikabel livsstil, fx med usunde kostvaner, for lidt motion og for meget druk. Man

kan argumentere for, at disse livsvilkår er noget, der hører denne livsfase til. For nogle vil der være tale om en midlertidig situation: De er på vej til et uddannelsesforløb, der senere kan give dem fodfæste på arbejdsmarkedet og i samfundslivet. For andre er der risiko for at hænge fast. Der kan være grund til at holde øje med denne gruppe.

Den sociale familiebaggrund: I undersøgelsen har vi anvendt moderens uddannelse og den højeste klassemæssige position i familien til at belyse betydningen af den kulturelle og økonomiske kapital, der er i børns familier. Disse forhold har først og fremmest betydning for den materielle og bolig-mæssige levestandard, og af undersøgelsen fremgår det, at flertallet af danske børn har det godt rent materielt.

Undersøgelsesresultaterne viser, at den sociale familiebaggrund har væsentlig betydning såvel for børns velfærd og trivsel i dagligdagen som for deres fremtidige livschancer. Der er på stort set alle otte domæner mindst dobbelt så mange marginaliserede børn og unge fra familier med få socioøkonomiske ressourcer (dvs. ingen uddannelse; ingen forældre i beskæftigelse), i forhold til de socialt mest privilegerede familier (lang uddannelse; højere serviceklasse).

I forhold til børns og unges hverdagsliv viser undersøgelsen således, at børn fra de privilegerede lag er mere beskyttede i forhold til de adfærds- og livsstilsbetingede risikofaktorer. Også i forhold til børns og unges muligheder for at være deltagende i samfundslivet (forstået som organiserede fritidsaktiviteter og kulturforbrug) spiller den kulturelle og økonomiske kapital en rolle. Børn fra kapitalstærke hjem er hyppigere kulturforbrugende, og de unge på 19 år fortsætter med at være det på egen hånd. Endelig viser undersøgelsen, at højtuddannede forældre i deres opdra-

gelsespraksis lægger vægt på, at der finder en social og kulturel overføring sted. De samtaler i højere grad end andre med barnet eller den unge om politiske og kulturelle emner og støtter op om og involverer sig i børnenes skolearbejde. Det kan være en effekt af den indsats, man ser reflekteret, når vi i undersøgelsen også kan konstatere, at den sociale familiebaggrund er nøje knyttet sammen med de forventninger, som børn og unge selv har om deres fremtidige uddannelsesniveau og position i samfundslivet.

SAMLET INDEKS OVER BØRNEBEFOLKNINGENS VELFÆRD OG TRIVSEL

Undersøgelsens forskellige fund og delkonklusioner munder i den afsluttende del ud i en beregning af, hvor store dele af den danske børnebefolkning i 3-19-års-alderen, der samlet set kan karakteriseres som inkluderede henholdsvis ekskluderede (dvs. marginaliserede eller udsatte). Vi definerer børn og unge som ekskluderet, hvis de er marginaliserede på tre eller flere af de i alt otte velfærdsdomæner, som indgår i undersøgelsen. Efter denne opgørelsesmetode når vi frem til, at 9 pct. af dem, der deltog i survey-undersøgelsen, kan karakteriseres som ekskluderede. Der er imidlertid meget store variationer mellem aldersgrupperne. Ret få fra de yngste aldersgrupper falder ud i den zone, som vi har defineret som kritisk (1 pct. af de 3-årige, 3 pct. af de 7-årige og 5 pct. af de 11-årige). Anderledes tegner mønstret sig for de 15- og 19-årige. Her falder 16 pct. af de 15-årige og 21 pct. af de 19-årige ud i den kritiske zone. Den omstændighed reflekterer efter vort skøn det faktum, at tilværelsen bliver mere risikofyldt, kompleks og farefuld i takt med, at man gror til, modnes og skal møde tilværelsen på egne ben.

Vi ved, at befolkningsgrupper med få ressourcer sjældnere ønsker at deltage i survey-undersøgelser. Det gælder også for denne. Derfor må man forvente, at andelen, der befinder sig i en

marginaliseringszone, reelt er noget højere. Vi foretog i undersøgelsen et estimat ved at anvende data fra registrene, som jo omfatter hele befolkningen, og nåede på det grundlag frem til, at andelen af marginaliserede eller udsatte børn og unge snarere nærmer sig 15 pct.

Alt i alt efterlader undersøgelsen det helt overordnede billede, at danske børn og unge som helhed har det godt, om end tilværelsen tegner sig mere uproblematisk for de yngre end for de ældre. Et mindretal befinder sig i en risikozone for marginalisering. Det er imidlertid ikke muligt at tale om én udsat gruppe, der deler de samme karakteristika – undersøgelsen viser, at udsathed kan sætte sig igennem på mange forskellige måder.

PERSPEKTIVER

En indikatorundersøgelse kan bruges til at give offentligheden indblik i og overblik over trivselsbilledet i den danske børnebefolkning her og nu. På nogle områder kan den være med til at aflive myter om, hvor slemt vi tror, det står til. På andre områder bidrager den måske til at kaste lys på problemområder, som der ikke tidligere har været så meget opmærksomhed omkring. Undersøgelsen kan bruges som et strategisk redskab for offentlige og private instanser, der beskæftiger sig med børnesocialt arbejde, og resultaterne kan bidrage til at give et fingerpeg om, hvor der særligt er behov for at sætte ind med indsatser. De kan også være en kilde til overvejelse om, hvorvidt der er behov for universelle eller mere målrettede tiltag i forhold til bestemte grupper af børn og unge. Endelig kan undersøgelsen bruges som et monitoreringsredskab: Hvordan ser det faktiske adfærdsbillede ud i forhold til de velfærdspolitiske mål, der er sat? Det sundhedspolitiske område er et godt eksempel, for her er der mange klart formulerede anbefalinger om, hvad god sundhedsadfærd er. Men holder børn og unge sig til disse anbefalinger? Ved gentagne

målinger bliver det også muligt at overvåge forandringer over tid. Derved kan undersøgelsen bidrage til at tilvejebringe pejlemærker for, om nogle børnepolitiske områder forsømmes, eller om iværksatte indsatser ser ud til at virke.

Set i et bredere børnepolitisk perspektiv er undersøgelsens resultater på nogle områder ikke overraskende. Det er således velkendt, at unge danskere drikker alt for meget alkohol i forhold til deres europæiske jævnaldrende, men det bliver problemet ikke mindre af. Undersøgelsen understøtter også eksisterende viden om, at den sociale familiebaggrund har betydning for børns og unges opvækstbetingelser. Det er ikke underordnet, om man vokser op i en familie, hvor der er knaphed på eller rigelige mængder af uddannelsesmæssig (kulturel) kapital, og det er ikke ligegyldigt, om familien er højt placeret på arbejdsmarkedshierarkiet eller står uden for det. Det ser på flere områder ud til at stille børn forskelligt, mens barndommen står på, og det forventes at påvirke livschancerne på lang sigt, fordi der er varierede tilgange til og handlerum i forhold til børns og unges fremtidige uddannelsesmuligheder.

I andre henseender inviterer undersøgelsesresultaterne til nye debatter og mere viden om danske børns opvækstvilkår. Et undersøgelsesfund, vi selv har fundet påfaldende, omhandler de ret høje andele af unge piger, som har "ondt i livet". Skønt fagfolk er opmærksomme på problemstillingen, forekommer der at være behov for mere viden på området. Det er heller ikke et tema, som fylder så meget i den brede socialpolitiske debat, og her må man uundgåeligt stille spørgsmålet, om det skyldes, at de unge piger går stille med deres problemer?

Et andet resultat, der påkalder sig opmærksomhed, vedrører børn og unge med anden etnisk baggrund. De børn og unge, som del-

tog i undersøgelsen, oplever selv, at de klarede sig relativt godt i skolen. Det gør de fx også i forhold til velfærdsdomænerne om helbred og subjektiv trivsel. Set fra en forskningsmæssig optik er det interessant, at børn og unge med anden etnisk baggrund klarer sig godt på disse områder, når man samtidig ved, at de vokser op under materielle rammer, der er betydeligt ringere end de vilkår, danske børn har. I forhold til velfærdsdomænet om fritid og medborgerskab er børn og unge med anden etnisk baggrund dog hyppigere mindre inkluderede end deres danske jævnaldrende, og her forekommer der at ligge en socialpolitisk udfordring.

Et tredje væsentligt resultat fra undersøgelsen er, at opvækst i forskellige familietyper tilsyneladende stiller børn og navnlig unge uensartet i forhold til at møde det risikable liv. Børn og unge, der vokser op i kernefamilier, er hyppigere end andre beskyttede i forhold til forskellige former for udsathed. Vi ved, at børns chancer for at havne i den ene eller den anden familietype er påvirket af forskellige sociale selektionsmekanismer, men der forekommer at være behov for mere viden, som kan klarlægge betydningen af forskellige effekter. Et af de spørgsmål, der rejser sig, er, om vi i skilsmissebørnenes adfærd ser nogle utilsigtede konsekvenser af et moderniseret liv, som har fritsat de pågældende børn og unge mere end godt er?

INDLEDNING

UNDERSØGELSENS FORMÅL OG OPBYGNING

FORMÅL

BAGGRUND OG FORMÅL

Denne undersøgelse er kommet i stand på initiativ af Bikuben-fonden, som i 2007 spurgte, om SFI ville være behjælpelig med at frembringe et statistisk overblik over den danske børnebefolkningens tilstand, et overblik, der bl.a. kunne danne grundlag for at igangsætte aktiviteter på det børnesociale område. I stedet for at stykke måske ikke helt opdateret viden sammen fra forskellige kilder blev det besluttet at iværksætte et projekt ud fra nye data. Den beslutning tilgodeså tillige, at gentagne dataindsamlinger kunne muliggøres, sådan at man over tid kan følge udviklingen i børnebefolkningen.

Formålet med Børn og Unge i Danmark er trefoldigt:

For det første ønsker vi med denne undersøgelse at tilvejebringe et solidt vidensgrundlag om den danske børnebefolkningens velfærd og trivsel i almindelighed. Det sker ved først at udvælge en række centrale indikatorer på velfærd, der dækker børns forskellige livsområder, og derpå indsamle og destillere store mængder data herom, som efterfølgende fremstilles i en overskuelig form. Vi interesserer os i den sammenhæng særligt for, hvordan velfærd og trivsel fordeler sig i den danske børnepopulation: Hvilken betydning har fx køn, alder, familieforhold og sociale baggrundsforhold for børns og unges levevilkår og for, hvordan de trives?

Undersøgelsens andet formål er at tilvejebringe en indsigt, som kan fungere som platform for det børnesociale arbejde. Derfor interesserer vi os særligt for at identificere de kategorier af børn og unge, som har det vanskeligt: På hvilke områder er børn og unge særligt udsatte, hvor mange drejer det sig om, og hvilke sociale karakteristika har de?

Endelig har vi med denne undersøgelse ønsket at skabe bæredygtigt og fremtidssikret forskningsdesign, der gør det muligt at følge børnebefolkningens velfærd over tid, ikke kun på årgangsniveau, men også på individniveau, sådan at der er mulighed for at følge de enkelte børn gennem livsforløbet. Undersøgelsen tager hermed det første skridt mod at udvikle sig til et monitoreringsværktøj.

Nogle af de indikatorer på velfærd og trivsel, som vi præsenterer i undersøgelsen her, har tidligere været belyst i andre danske undersøgelser. Det gælder resultater om børns og unges sundhedsadfærd (fx Rasmussen & Due, 2007), deres psykiske trivsel (fx Hestbæk et al, 2007), den kulturelle kapital i hjemmet (fx Egelund, 2007), visse erfaringer med udsathed, kriminalitet eller selvskadende adfærd (fx Zöllner, 2008). Andre resultater er helt nye og har ikke før været påvist i Danmark. Det gælder fx i forhold til opdragelsespraksis i familierne, visse erfaringer med udsathed eller unges oplevelse af personlig integritet. Det nye ved denne undersøgelse er ikke kun, at den opdaterer ældre resultater om børns levevilkår. Nok så afgørende er det, at en række hidtil partikulære informationer nu er samlet under én hat. Det

skaber overblik og giver mulighed for at få øje på nye mønstre og sammenhænge.

Vi har med denne undersøgelse også ønsket at skabe mulighed for, at den danske børnebefolknings velfærd og trivsel kan perspektiveres til internationale forhold: Hvordan klarer danske børn og unge sig i forhold til lande, vi plejer at sammenligne os med? For at tilvejebringe sammenlignelige målestokke har vi, da denne undersøgelse blev tilrettelagt, skelet til internationale indikatorundersøgelser.

HVAD KAN MAN BRUGE EN INDIKATORUNDERSØGELSE TIL?

En indikatorundersøgelse som denne kan bruges til at give offentligheden indblik i og overblik over trivselsbilledet i den danske børnebefolkning her og nu. På nogle områder kan den være med til at aflive myter om, hvor slemt vi tror det står til. På andre områder bidrager den måske til at kaste lys på problemområder, der ikke tidligere har været så meget opmærksomhed omkring. Vi håber, at undersøgelsen vil blive anvendt som et opslagsværk af de professionsgrupper, der arbejder med børn og unge, fx beslutningstagere og undervisere, ligesom vi håber, at børn og unge selv vil bruge undersøgelsen til at få viden om dem selv og andre børn.

Undersøgelsen kan imidlertid også bruges som et strategisk redskab for offentlige og private instanser, der beskæftiger sig med børnesocialt arbejde. Resultaterne kan bidrage til at give et finger-

peg om, hvor der særligt er behov for at sætte ind med indsatser, og resultaterne kan også være en kilde til overvejelse om, hvorvidt der er behov for universelle eller mere målrettede tiltag i forhold til bestemte grupper af børn og unge. Endelig kan undersøgelsen bruges som et monitoreringsredskab: Hvordan ser det faktiske adfærdsbillede ud i forhold til de velfærdspolitiske mål, der er sat? Det sundhedspolitiske område er et godt eksempel, for her er der mange klart formulerede anbefalinger om, hvad god sundhedsadfærd er. Men holder børn og unge sig til disse anbefalinger? På sigt, når undersøgelsen skal gentages, bliver det også muligt at overvåge forandringer over tid. Derved kan den bidrage til at tilvejebringe pejlemærker for, om nogle børnepolitiske områder forsømmes, eller om iværksatte indsatser ser ud til at virke.

DEN FORSKNINGSMÆSSIGE KONTEKST

DET DANSKE FORSKNINGSFELT

I den danske socialforskningsstradition har der gennem mange år været interesse for at studere børns opvækstbetingelser. Allerede i 1968 publicerede Vedel-Petersen et al. resultater fra en stor undersøgelse, som blev gennemført blandt et bredt udsnit af familier med mellemstore børn, ligesom et udvalg af familier med børn med forskellige problemtyper var repræsenteret i undersøgelsen. Den gav en bred karakteristik af børns levevilkår, som de så ud dengang, og viste også, at børn med problemer hyppigere hidrørte fra familier, der var socialt og økonomisk ugunstigt stillet. Syv år senere blev der gennemført en opfølg-

Sociale indikatorer om børns levevilkår, velfærd og trivsel kan anvendes som styringsinstrument på det politiske niveau; af børnerettighedseksperter, der overvåger børns velfærd; af instanser, der iværksætter børnesocialt arbejde, og af forskere som et redskab til at belyse sociale forandringer i børnebefolkningen og i samfundet.

ningsundersøgelse blandt de samme børn, som nu var teenagere. Den viste (Nord-Larsen, 1977), at de, der havde mest komplekse problemer i barndommen, også havde vanskeligheder senere hen. Men der var også mange af de tidligere problembørn, som udviklede sig normalt, lige som der omvendt var en del dengang "almindelige" børn, som røg ud i vanskeligheder i ungdommen. Det er vanskeligt at forudsige børns og unges problematiske adfærd måtte undersøgelsen konkludere; en pointe, som også er blevet fastslået af den senere forskning (fx Ploug, 2005).

De nævnte undersøgelsers dobbelte perspektiv – interessen for både de "almindelige" og de socialt udsatte dele af børnebefolkningen – har også karakteriseret den efterfølgende forskning om børns sociale vilkår.

I 1996 blev SFI's børneforløbsundersøgelse igangsat. Den følger et repræsentativt udvalg (ca. 6.000) af danske børn, som blev født i 1995. Den belyser børns opvækstforhold ud fra en udviklingskologisk ramme: Der er informationer om barnets personlige forhold, dets familieforhold og sociale baggrund i øvrigt, pasning, skole, fritid, kammerater og også eventuelle kontakter med offentlige myndigheder. Denne undersøgelse har også et særligt sample med børn med anden etnisk oprindelse end dansk. Senere fik undersøgelsen en selvstændig knopskydning, idet der blev etableret en forløbsundersøgelse om børn fra samme årgang, som på et eller andet tidspunkt i tilværelsen havde været anbragt uden for hjemmet. Den kaldes for forløbsundersøgelsen af anbragte børn. Der har til dato været gennemført fire dataindsamlingsrunder fra børneforløbsundersøgelsen, og der er udgivet en lang række publiceringer (bl.a. Christensen, 2000, 2004a, 2004b; Christoffersen, 1998; Jeppesen & Nielsen, 1998, 2001; Hestbæk et al., 2008). Blandt resultaterne, der fremstår som gennemgående og fremtrædende, er, at de fleste danske børn (frem til

11-års-alderen) ser ud til at være ved god trivsel, mens et mindretal falder udenfor. Det gælder også for børn med anden etnisk oprindelse, skønt de hyppigere kommer fra ressourcetsvage hjem. Børn, der har været anbragt, er imidlertid disfavoriserede på en lang række områder. En af forløbsundersøgelsens særlige styrker er, at den – med tiden – vil give mulighed for at afdække, hvilke forhold i barndommen der påvirker de fremtidige livschancer.

Ved siden af SFI har også andre forskningsmiljøer bidraget til at tilvejebringe en bred belysning af børnebefolkningens trivsel. Nævnes skal den såkaldte skolebørnsundersøgelse, som er en del af det internationale *Health Behaviour in School-aged Children (HBSC)* – a WHO Collaborative Research Project. HBSC-undersøgelsen blev igangsat i 1983/84 i Danmark og er siden blevet gentaget med regelmæssige mellemrum. Den undersøger sundhed (i bred forstand) blandt børn og unge på 11, 13 og 15 år og afvikles som en spørgeskemaundersøgelse i skoleregi. Via denne undersøgelse er der frembragt viden om befolkningens sundhedsadfærd og trivsel; bl.a. har der gennem de senere år kunnet konstateres et fald i trivsel og selv vurderet helbred blandt de ældste aldersgrupper (Rasmussen & Due, 2007). Denne undersøgelse har som sin særlige styrke, at den nu over en længere årrække har været gennemført på samme måde, og derfor kan man følge udviklingen blandt de 11-15-årige.

I samme åndedrag skal også nævnes de såkaldte MULD-undersøgelser, der med mellemrum har belyst udviklingen i sundhedsadfærd blandt de lidt ældre teenagere (16-20 år). Her er det især brug af nydelsesmidler og motion, der har været i centrum (MULD, 2008).

Som et sidste eksempel på brede undersøgelser om børnebefolkningens velfærd skal vi fremhæve udgivelser fra bl.a. Danmarks Statistik, der med barnet som analyseenhed har leveret stati-

stiske beskrivelser af barnets tilstand på et mangfoldigt udvalg af områder. I modsætning til de ovenfor nævnte undersøgelser, der alle er baseret på spørgeskemametoder (surveys), er disse publikationer baseret på registerdata (Danmarks Statistik, 2002; Kampmann & Nielsen, 1995).

I forhold til den forskning, som vedrører mindretallet – de socialt udsatte børn – tegner der sig tre spor:

En forskningsmæssig udfordring består i mere præcist at indkredse, hvilke forhold der i barndommen fungerer som risikoholdsvise beskyttelsesfaktorer, og som kan påvirke et individs fremtidige livschancer. Det spor er forfulgt i både international og dansk forskning; i Danmark bl.a. hos Christoffersen (fx 1996, 1999), der har undersøgt, hvordan forældres langvarige arbejdsløshed og belastninger i det familiære miljø (fx familievold, misbrug, vanrøgt, familieopløsning, psykiske problemer) forøger sandsynligheden for, at børns liv skades på den lange bane (fx i form af tidlig død, selvmordsadfærd, voldsudøvelse, kriminalitet).

Et andet spor i børneforskningen har været – og ofte ud fra mere kvalitative metoder – at udforske, hvad belastende opvækstbetingelser betyder for børns liv, mens barndommen står på. Det perspektiv har kendetegnet en lang række undersøgelser, som eksempelvis har belyst, hvordan hverdagslivet udformer sig for forskellige kategorier af udsatte børn. Det har eksempelvis været i forhold til gadebørn, børn som lever i fattigdom eller hos eneforsørgere, børn hvis forældre er i fængsel eller har problemer med misbrug, børn som er handicappede, lever på asylcentre eller er anbragt uden for hjemmet, (fx Christensen, 1994, 1999; Christensen & Andersen, 2006; Bonke et al., 2005; Egelund & Jakobsen, 2009; Halskov et al., 2000; Juul & Ertmann, 1991; Olsen & Dahl, 2008; Ottosen & Bengtsson, 2002).

Et tredje spor i forskningen har ud fra et opsamlende eller et mere teoretisk perspektiv søgt at begribe "den sociale udsathedens dynamik". Blandt flere væsentlige pointer skal vi her særligt fremhæve fire centrale konklusioner:

Den første konklusion er, at socialt udsatte børn, som det også antydes af fremstillingen ovenfor, fremstår som en meget uensartet kategori (Ploug, 2005).

En anden vigtig konklusion er, at børn og unge kan være udsatte i forskellige grader. En dansk forskningsoversigt, som daterer sig tilbage til 1993, opdelte de såkaldte risikobørn i tre undergrupper ud fra graden af permanent risikoplacering: 1) børn, der er alvorligt udsatte, 2) børn, der er i en alvorlig farezone og endelig 3) en gruppering af børn, der har midlertidige vanskeligheder (Jørgensen et al., 1993). Samme forskningsoversigt skønnede dengang, at gruppen af "risikobørn" udgjorde omkring 15 pct. af den samlede børnebefolkning i 0-18-års-alderen. Forståelse af børns risikoudsathed skal forstås i forhold til problemernes dybde og varighed: Mange børn kan klare en enkelt eller nogle få risikofaktorer uden at få problemer/symptomer. Stiger antallet af risikofaktorer, er sandsynligheden for, at barnet bukker under for dem, dramatisk stigende. Det vil sige, at belastningen af mange risikofaktorer er større end summen af dem. Også problemernes kronicitet har indflydelse på børns udvikling. Vedvarende eksponering for stressende livsomstændigheder har dybere virkning på børnenes psykiske sundhed end korterevarende og eventuelt dramatiske hændelser og kan tillige medføre hjælpeløshed, idet det bliver vanskeligere at handle i forhold til problemerne. Barnet blokerer således over for egne beskyttelsesprocesser (Egelund et al., 2004).

En tredje konklusion er, som antydet, at der er en ikke-deterministisk sammenhæng mellem ressourcer, adfærd og livschancer.

Fordi man finder en statistisk sammenhæng mellem belastningen i barndommen eller dårlige resultater i folkeskolen og manglende uddannelse eller arbejdsløshed, er det ikke det samme som, at der er en direkte årsagssammenhæng. En dårlig uddannelsesmæssig baggrund forårsager ikke i sig selv, at man senere bliver arbejdsløs. Den udgør en risikofaktor. Børn med begrænsede ressourcer udvikler sig vidt forskelligt, og voksne uden uddannelse eller på langvarig offentlig forsørgelse har langt fra ensartede opvækstmæssige baggrunde (Egelund et al., 2004; Ploug, 2005).

Endelig fremstår som en fjerde vigtig konklusion, at karakteren af "social udsathed" kan ændre sig i takt med forandringer i samfundet og befolkningssammensætningen, også selv om der givetvis vil være en kerne af "udsathed", som er uforanderlig. En vidensopsamling fra 2005, der omhandler fænomenet om den såkaldte sociale arv, konkluderer, at den danske velfærdstat har haft større held med at udligne betydningen af forskellen mellem de økonomisk rige og fattige end mellem dem med megen henholdsvis lidt kulturel kapital, forstået som uddannelsesressourcer. I en verden, hvor produktionen i stigende grad baseres på viden, og hvor den enkeltes mulighed for at deltage i såvel produktion som samfundslivet i stadigt stigende grad afhænger af kulturelle kompetencer, skaber sådanne forskelle sociale skel. Samtidigt kan der også iagttages sociale polariseringstendenser mellem de oprindelige og nyere tilflyttede befolkningsgrupper, idet mange etniske minoritetsbørn hidrører fra resourcesvage familier (Ploug, 2005). Endelig forekommer helbred at have fået en mere fremtrædende placering i vurderingen af børns udsathed. Studier fra Danmark og andre lande har påvist en tydelig social ulighed i helbred blandt børn og unge: Børn og unge fra familier med lav social placering har flere helbredsproblemer end børn og unge fra familier med høj placering (Holstein & Madsen, 2003).

INDIKATORUNDERSØGELSER OM BØRNEVELFÆRD – ET FORSKNINGSFELT I FREMDRIFT

Undersøgelsen placerer sig i et internationalt forskningsfelt, *child indicators research*, der for alvor er vokset frem gennem de sidste 10-15 år, hvor en række nationale eller komparativt anlagte "state-of-the-child"-undersøgelser har set dagens lys (Ben-Arieh, 2006; Pollock, 2003).

Blandt undersøgelser fra de seneste år kan fx nævnes UNICEFs Innocente-rapport: *Child poverty in perspective: An overview of Child Well-being in Rich Countries* (UNICEF, 2007), EU's *Child Well-being Index* (Bradshaw, 2006), Europa-kommissionens *Child Poverty and Well-being in EU* (2008), OECD's *Doing Better for Children* (2009), Englands *Well-being of the Child* (Bradshaw and Mayhew, 2005); Irlands *State of the Nation's Children* (Office of the Minister for Children and Youth Affairs, 2008), den longitudinelle fattigdomsundersøgelse *Young Lives*, som omfatter fire udviklingslande; *The US Child Well-Being Index* (CWI) (Land, 2007; 2009) og *US Kids Counts databook* (2007).

Flere af de internationale – ofte storstilede – projekter synes at være udviklet og gennemført parallelt uden indbyrdes berøring, men udviklingen synes at gå i retning mod øget vidensdeling og mere mainstreaming. I 2006 blev der taget initiativ til at fremme dialogen mellem forskellige forskningsmiljøer, da selskabet ISCI – International Society for Child Indicators – blev stiftet. Det arrangerer forskningskonferencer og udgiver et videnskabeligt tidsskrift, *Child Indicators Research*, så forskere kan dele viden og gensidigt inspirere hinanden.

Som i anden forskning om børn er også dette felt påvirket af det perspektivskifte, som fandt sted i barndomsforskningen for omkring 20 år siden (Ben-Arieh, 2006). Det indebærer for det første,

at FN-konventionen om børns rettigheder figurerer som en underliggende normativ ramme i de nyere indikatorundersøgelser. Man interesserer sig ikke kun for, om børns basale behov og fysiske overlevelse er sikret, men ser børn i et rettighedsperspektiv som medborgere, der har ret til at være inkluderet i samfundet og har ret til at blive hørt. Forståelsen af børnevelfærd bliver dermed mere multidimensional, og det er nødvendigt at gøre sig overvejelser om, hvad velfærd og livskvalitet betyder for børn. Som Ben-Arieh & Frønes (2007) har anført: "... Children are human beings with rights and entitlements, including the right to *well-being*. Child *well-being* encompasses quality of life in a broad sense. It refers to a child's economic conditions, peer relations, political rights, and opportunities for development ...".

Et andet karakteristika er, at man forstår børns liv i et udviklingsøkologisk perspektiv. Ifølge det teoretiske perspektiv har familien ganske vist stor betydning for børns opvækstbetingelser, men forskningen holder sig også for øje, at børns liv og udvikling bliver påvirket af andre domæner på forskellige systemiske niveauer. Det kan fx være daginstitutionen, skolen, lokalmiljøet, gruppen af jævnaldrende etc. (Bronfenbrenner & Morris, 1998).

For det tredje anerkendes barndommen i sin egen ret. Det er ikke tilstrækkeligt udelukkende at inddrage indikatorer, der er rettet mod barnets fremtidige livschancer (dvs. om det vil klare sig godt eller skidt i voksentilværelsen); man må også belyse, hvad de vilkår, som børn lever under, betyder for barnet her og nu, dvs. mens barndommen står på. I praksis vil der dog ofte være et sammenfald, da det, der er vigtigt for børns aktuelle velfærd, også vil have betydning for deres fremtidige livschancer.

For det fjerde er der tendenser til, at en negativ forskningsoptik, der mest har haft opmærksomheden rettet mod mangler, risikofakto-

rer og negativ adfærd, efterhånden afløses af et mere afbalanceret perspektiv. Det beror bl.a. på, at forskning om risiko- og beskyttelsesfaktorer har vist, at fravær af risikofaktorer ikke nødvendigvis er sikre indikationer på, at et barn vil udvikle sig succesfuldt. Nogle undersøgelser inddrager derfor også positive mål på børns tilfredshed og trivsel. En sådan optik kan tilvejebringe en bedre balance mellem stress og ressourcer. I anvendelsesorienteret forskning, der fx skal bruges i forhold til socialpolitiske indsatser, kan det imidlertid være hensigtsmæssigt at fastholde fokus på de befolkningsandele, som har det særligt vanskeligt eller er disfavouriserede. Også metodeteknikken kan influere på, om man vælger et problemorienteret eller et mere afbalanceret perspektiv.

Et femte karakteristika ved nyere indikatorundersøgelser er, at undersøgelsesdesignet har et børneorienteret fokus. Man tilstræber, at det er barnet (frem for familien), der er analyseenheden i undersøgelserne. Hvor det er muligt, kan undersøgelsesdesignet desuden tilgodesee, at børns egne betragtninger kommer til orde. Det sker ved at lade børn deltage som interviewpersoner i undersøgelser. Fordelen ved at gøre børn til tællingsenhed og informanter er, at man får tilvejebragt en optik, som den tager sig ud set fra børnebefolkningens vinkel. På mange områder har børn og unge også størst ekspertise om deres eget liv. Det er imidlertid i sagens natur ikke alle børn, der har alderen til selv at deltage i undersøgelser. Man kan heller ikke forvente, at børn selv har tilstrækkelig viden om alle aspekter, der har relevans for at forstå deres livsbetingelser (fx deres forældres arbejdsbetingelser eller indkomstforhold). I de tilfælde må man indhente informationer via andre kanaler, fx ved at spørge deres forældre i stedet. Et metodologisk nybrud i forskningen er, at man i dag – i langt højere grad end tidligere – bruger administrative data, der indsamles til andre (politisk-administrative) formål. De kan bl.a. give indblik i den velfærdsservice, der ydes til børn og deres familier, og i nogle tilfæl-

de kan de også omsættes til sociale indikatorer, som kan bidrage til at beskrive børns velfærd. I mange lande kan man imidlertid kun vise sådanne indikatorer på et aggregeret niveau. Danmark er særligt gunstigt stillet her, fordi vi via CPR-systemet har mulighed for at koble nogle af disse informationer til de enkelte individer.

De ovennævnte betragtninger har betydning for den måde, hvorpå man i dag tilrettelægger undersøgelser, og for, hvilke indikatorer man anvender, når man måler børns velfærd og trivsel. De har således også påvirket konstruktionen af denne undersøgelse.

HVAD ER VELFÆRD OG TRIVSEL?

I den internationale forskning taler man om *child well-being*. Det engelske sprogspil mellem *well-being* og *well-becoming* markerer bl.a., at man ikke kun interesserer sig for, hvordan det kommer til at gå barnet på langt sigt, men også for, hvordan det aktuelt er at være barn eller ung.

I en dansk sammenhæng vil man tale om børns velfærd og trivsel. Lige som det engelske "well-being" er både "velfærd" og "trivsel" nogle multidimensionale størrelser, der ikke entydigt lader sig definere. Der er tale om nogle overgribende begreber, der refererer til kvaliteten ved børns liv. Velfærd og afsavn (deprivation) kan forstås som to sider af den samme mønt (Bradshaw, 2006). Fra et børnerettigheds perspektiv kan velfærd og trivsel forstås som realiseringen af børns rettigheder og som realisering af muligheden for det enkelte barn til at være alt det, som han eller hun har potentiale til at være. I hvilken udstrækning dette opnås, kan man måle enten gennem positive outcomes eller, hvis man fokuserer på afsavn, gennem negative outcomes.

I denne undersøgelse anvender vi begrebsparret "velfærd og trivsel". "Velfærd" refererer ofte til de økonomiske og politiske

sfærer, mens "trivsel" konnoterer til de sociale og psykologiske sfærer. Hermed signalerer vi, at vi på den ene side interesserer os for de strukturelle og objektive forhold, der påvirker børns liv, og på den anden side også for de sociale processer, som børn selv er en del af, har mulighed for at påvirke og kan have subjektive opfattelser af. Undersøgelsen er således funderet i en bred udviklingsøkonomisk tradition, og vi anser det for centralt at fastholde dobbeltheden og spillet mellem de mikro- og makrosystemiske niveauer.

HVAD ER SOCIAL INKLUSION OG EKSKLUSION?

I denne undersøgelse anvender vi en lang række velfærdsindikatorer med henblik på at belyse omfanget af børns og unges sociale eksklusion fra og sociale inklusion i centrale livsområder.

Begrebsparret om social inklusion og social eksklusion hidrører fra socialpolitikken og opstod i begyndelsen af 1990'erne i tilknytning til EU's fattigdomsprogrammer (Abrahamson, 2003; Room, 1995). I EU blev "social inklusion" anvendt som et bredt paraplybegreb for tiltag og politikker, der skulle bekæmpe arbejdsløshed, afhængighed af overførselsindkomster, social isolation og fattigdom, dvs. en række sociale fænomener, der kan have vidt forskellige årsager og konsekvenser, og som langt fra dækker samme persongrupper. Nogle mener, at et begreb som "social eksklusion" er velegnet til at indfange og synliggøre nye former for fattigdom, nye opdelinger i samfundet og nye dimensioner ved social ulighed (Berger-Smidt & Noll, 2000).

Begrebet om social eksklusion er efterhånden også gledet ind i forskningen om (voksen)befolkningens levekår¹ måske i erkendelse af, at traditionelle mål for fattigdom er utilstrækkelige til at indfange karakteren af og kompleksiteten ved de "sociale problemer", som forekommer i samfundet. Nogle forskere (bl.a.

Berger-Smidt & Noll, 2000; Larsen, 2004) argumenterer for, at social eksklusion må forstås som et mere omfattende fænomen end fattigdom. *Fattigdom* drejer sig om den ulige fordeling af de materielle ressourcer og levekår, dvs. om begrænsede (indkomstmæssige) økonomiske og materielle ressourcer og om de afsavn, man må lide som konsekvens af, at man ingen penge har. *Social eksklusion*, derimod, drejer sig om ikke-deltagelse i en bredere forstand, dvs. om at være inde eller ude af forskellige samfundsmæssige arenaer eller systemer – for voksne især arbejdsmarkedet og familien. Social eksklusion har også et fokus på medborgerskabsrettigheder: Socialt ekskluderede individer er udelukket fra disse rettigheder, fx i forhold til arbejdsmarkedet eller i tildelingen af sociale rettigheder, (Larsen, 2004).

Forstået som ikke-deltagelse bliver social eksklusion dermed forbundet med mange andre faktorer end indkomst og materielle ressourcer – for eksempel alder, dårligt helbred, handicap, kulturelle forskelligheder eller diskrimination. Der er i et socialt eksklusionsperspektiv tale om en langt mere omfattende række af "sociale problemer", der besværliggør eller umuliggør en persons eller en gruppes deltagelse i ét eller flere centrale områder i samfundet.

Konsekvensen af denne forståelse er, at der ikke er nogen umiddelbar eller indre sammenhæng mellem fattigdom og social eksklusion. I nogle tilfælde kan fattigdom være en årsag til social eksklusion, og i andre tilfælde kan den være konsekvensen af eksklusionen. I atter andre tilfælde vil der ikke være nogen (direkte) relation mellem social eksklusion og fattigdom. Alt i alt kan begrebet om social eksklusion lægge op til en mere dynamisk og multidimensional betragtningsmåde i levekårsforskningen, end hvis man alene fokuserer på indkomstfattigdom (Room, 1999).

I Danmark er der tidligere blevet gennemført en levekårsundersøgelse i den voksne befolkning, som er designet ud fra en social-eksklusionsoptik. Her er et individ defineret som socialt ekskludert, hvis det opfylder mindst tre eller flere af følgende forhold: "er relativt (økonomisk) fattig, har få eller ingen sociale relationer, har en ringe eller ingen deltagelse i faglige og politiske aktiviteter, har en ringe eller ingen deltagelse i fritidsaktiviteter og/eller har et dårligt helbred" (Larsen, 2004).

Tankegangen om, at social eksklusion er multidimensionel udsathed med indbyggede negative spiraler, der kan eskalere og føre til eksklusion på flere områder, passer godt til den gren af børneforskningen, som beskæftiger sig med risiko- og resiliensfaktorer. Derfor blev begreberne om deltagelse og social eksklusion og inklusion tænkt ind, da analysemodellen til denne undersøgelse skulle udvikles.

OPSUMMERING

Denne undersøgelse bygger videre på dansk socialforskningstradition, som har et dobbelt perspektiv på børnebefolkningen ved både at fokusere på almindelige og udsatte børns opvækstbetingelser. Samtidig træder undersøgelsen også nye veje. Det sker ved at forankre den i de senere års internationale indikatorundersøgelser, der tilgodeser et børneorienteret fokus og tillige betragter barnet ud fra et medborgerskabsperspektiv. Familien er uden tvivl meget vigtig for børn og unge, men de færdes også på andre arenaer: I skolen eller daginstitutionen, blandt venner, som forbrugere af fritidsaktiviteter, kultur og teknologiske muligheder mv. Inspireret af anden indikatorforskning opdeler vi i denne undersøgelse børns liv i en række livsområder (domæner), som principielt stilles lige i analysemodellen. Vi undersøger herefter systematisk, i hvilken udstrækning børn og unge er deltagende på disse områder, og i hvilken udstrækning de kan karakteriseres som udsatte eller mar-

ginaliserede. Det er netop i den sammenhæng, at begreberne om social inklusion og eksklusion kommer i spil.

MODELBYGNING

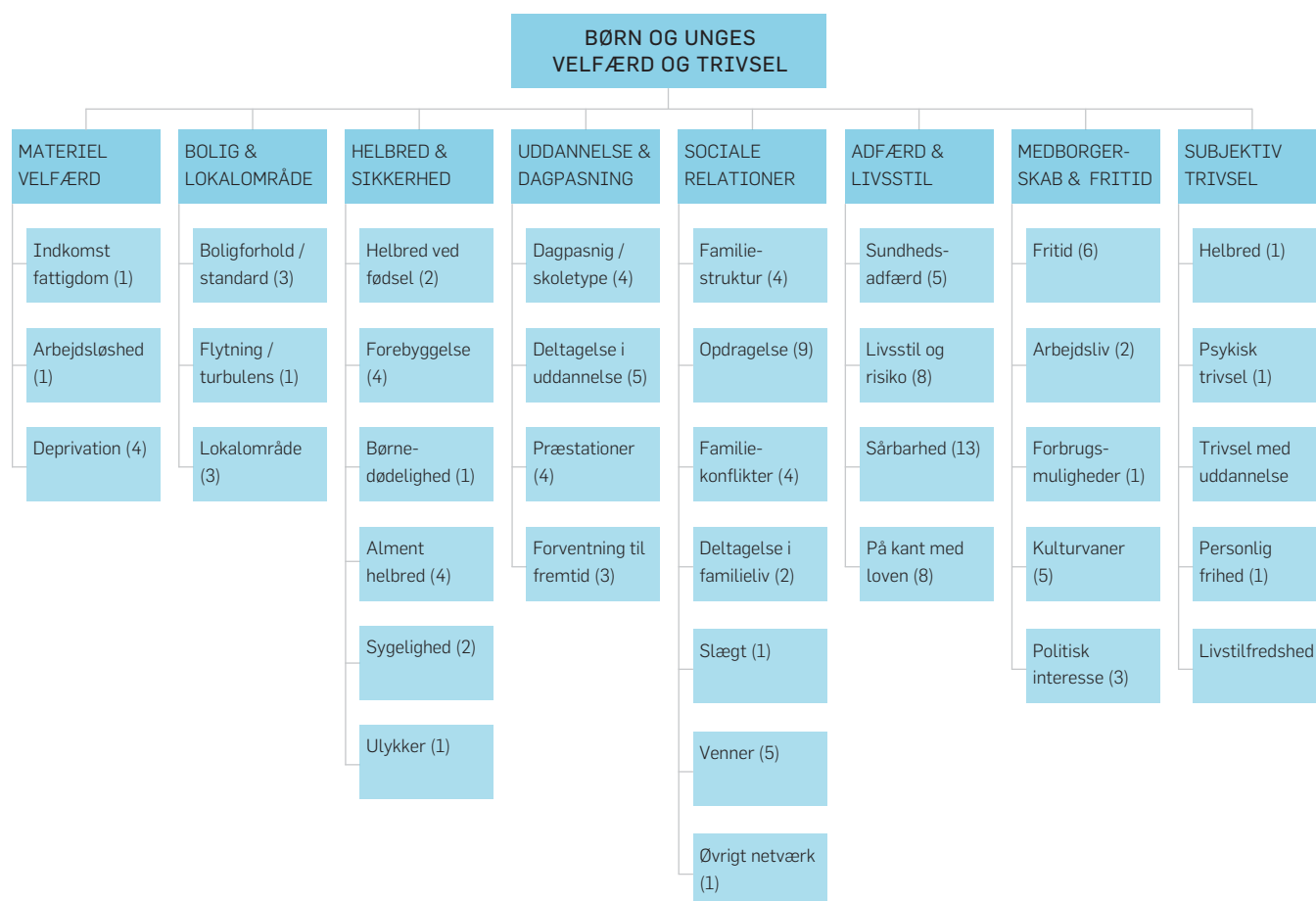
EN KAUSAL INDIKATORMODEL

Målet med analysen er at udvikle et indeks over danske børns og unges velfærd og trivsel. Fordi "velfærd og trivsel" er multidimensionale og latente begreber, kan de ikke måles direkte. Derfor må man dekomponere begreberne til nogle målelige størrelser. Det er sket gennem et teoretisk udviklingsarbejde, hvor vi først opdeltede børns og unges tilværelse i en række overordnede velfærdsdomæner (fx materiel velfærd eller uddannelse). Derefter overvejede vi, hvilke komponenter hvert af disse velfærdsdomæner består af. Hver komponent kan rumme en eller flere indikatorer. Jo mere man dekomponerer begreberne, desto mere konkrete og

operationelle bliver de. Indikatorerne er således målelige størrelser, som er baseret på én konkret informationstype eller ét eller flere spørgsmål, der tilsammen udgør et indeks.

Inden for målingsteori om indikatorer bliver den model, som denne undersøgelse overordnet anvender, omtalt som en kausal indikatormodel (Bollen & Lennox, 1991). "Kausal" refererer helt neutralt til den måde, hvorpå man betragter forholdet mellem indikatorer og den latente variabel. Her er forståelsen, at det er de bidragende indikatorer, der uafhængigt af hinanden former den latente variabel (dvs. velfærd på et givent komponent- eller domæneniveau). Den grundlæggende antagelse er, at hver enkelt indikator bidrager til at udforme en komponent, og tilsvarende, at et antal komponenter tilsammen udformer et velfærdsdomæne. Som oftest indgår der flere indikatorer til at forme en komponent. Disse indikatorer kan være statistisk korrelerede, men behøver

FIG. 0.1: Modelbygning. Domæner og Komponenter i Børn og Unge i Danmark



ikke at være det, fordi indikatorerne godt kan bidrage uafhængigt til konstruktionen. På den anden side, hvis to indikatorer viser sig at være stærkt indbyrdes korrelerede, må man overveje, om det er det samme fænomen, de måler. Er det tilfældet, bør man droppe den ene, fordi to næsten ens indikatorer vil føre til, at et bestemt område får overvægt på domænet.

AT UDVÆLGE DOMÆNER, KOMPONENTER OG INDIKATORER

Vi har lagt vægt på, at der skulle være en genkendelighed mellem denne undersøgelse og andre tilsvarende, komparativt anlagte indikatorundersøgelser om børnevelfærd. Derfor orienterede vi os om, hvordan andre undersøgelser har defineret domæner, komponenter og indikatorer, og vi inkorporerede disse erfaringer i vores analysemodel. På den anden side fik vi i visse henseender mulighed for at arbejde væsentligt mere facetteret med, hvad der konstituerer børns og unges velfærd og trivsel. Desuden har vi lagt stor vægt på, at undersøgelsen skulle reflektere karakteristika ved netop den danske børnebefolkning. På baggrund af granskning af en lang række forskellige videnskilder udarbejdede vi en analytisk model for velfærd og trivsel, der i forhold til andre indikatorundersøgelser består af flere domæner, komponenter og indikatorer. I forhold til andre indikatorundersøgelser har vores model to væsentlige styrker: For det første rummer den mange indikatorer, der beskriver børns og unges konkrete adfærd og hverdagsliv; for det andet har vi mulighed for at forbinde disse indikatorer med hinanden, fordi vi arbejder med data på mikro-niveau (dvs. individ-baseret).

Mange af de spørgsmålsformuleringer, som ligger til grund for indikatorerne i spørgeskemaundersøgelsen, har tidligere været brugt i andre internationale eller danske surveys, som er gennemført i børnepopulationer². At anvende gennemtestede spørgsmålsformuleringer forøger sikkerheden for, at spørgsmålene fungerer efter hensigten.

Alt i alt indgår der i denne undersøgelse otte velfærdsdomæner, som tilsammen dækker 36 komponenter og 102 indikatorer, jf. figur 0.1. De otte domæner er:

- Materiel velfærd (3 komponenter; 6 indikatorer)
- Boligforhold, mobilitet og lokalområder (3 komponenter, 7 indikatorer)
- Helbred og sikkerhed (6 komponenter, 11 indikatorer)
- Dagpasning og uddannelse (4 komponenter, 11 indikatorer)
- Sociale relationer (7 komponenter, 24 indikatorer)
- Adfærd og livsstil (4 komponenter, 32 indikatorer)
- Fritid og medborgerskab (5 komponenter, 11 indikatorer)
- Subjektiv trivsel (5 komponenter, 5 indikatorer)

ALDERSGRUPPER OG ALDERSBETINGEDE FORHOLD

Undersøgelsen belyser forhold for børn og unge i aldersgrupperne fra 3 til 19 år. Et argument for at inkludere de 18-19-årige i undersøgelsen var, at flertallet fortsat bor hjemme hos deres forældre, og mange typisk vil være i gang med en ungdomsuddannelse. Selv om de unge formelt set er personligt myndige, har de fleste status som "afhængige", fordi de fortsat bliver forsørget af deres forældre. Gennem de senere år er udviklingen gået i retning af, at de unge – drenge især – flytter senere hjemmefra (Hjelmar, 2009). Desuden er de 18-19-årige en aldersgruppe, som der ikke findes meget samlet viden om. De svæver mellem definitionerne af børn og voksne. Derfor kan der være gode grunde til at inkludere dem her.

Vi har bestræbt os på, at mange af de indikatorer, som indgår i modellen om velfærd og trivsel, skulle have relevans for både yngre og ældre dele af børnebefolkningen. Nogle velfærdsdomæner eller underliggende komponenter er relativt aldersuafhængige og bliver derfor belyst ensartet på tværs af alle aldersgrupper. Det gælder fx materiel velfærd, boligforhold eller sundhedsadfærd. Andre indikatorer mv. har kun relevans for bestemte aldersgrupper. Information om deltagelse i dagpasningstilbud er fx kun aktuelt i forhold til førskolebørn, mens indikatorer på bestemte typer risikoadfærd (fx erfaringer med alkohol, rygning, narkotika mv.) kun belyses blandt børn og unge i de ældre aldersgrupper. Som konsekvens heraf indgår der ikke lige mange indikatorer for alle de aldersgrupper, som indgår i undersøgelsen: Jo ældre børnene er, desto flere indikatorer er der.

UNDERSØGELSENS DESIGN

EN PANELUNDERSØGELSE

Undersøgelsen er designet som en panelundersøgelse, fordi den skal kunne gentages med mellemrum. Det indebærer, at det er de samme respondenter, som medvirker i dataindsamlingerne fra gang til gang. Danske børn og unge er i undersøgelsen repræsenteret ved fem aldersgrupper: de 3-, 7-, 11-, 15- og 19-årige. Hvis undersøgelsen som planlagt gennemføres hvert fjerde år, vil den yngste aldersklasse i stikprøven da ende med at deltage fem gange. Man glider ud af undersøgelsen ved 19-års-alderen, og samtidig kommer der ved hver dataindsamling nye 3-årige til. Fordelen ved et longitudinelt undersøgelsesdesign er, at man ikke kun vil kunne belyse udviklingen over tid for forskellige årgange af børn, men at man tillige har mulighed for over tid at følge udviklingen for de samme børn og gennemføre egentlige kausale analyser, fx: Bliver de børn, der har trivselsproblemer i 3-års-alderen, ved med at have vanskeligheder gennem deres opvækst, og hvordan kan det da forklares?

INFORMATIONSKILDER: SURVEY OG REGISTRE

Data til undersøgelsen hidrører fra både survey og registre. Undersøgelsens survey-del omfatter en lang række informationer, der belyser børns og unges hverdagslige adfærd og indsamler også betragtninger af mere subjektiv, vurderende karakter, fx om den oplevede helbredstilstand eller livskvalitet. I forhold til undersøgelsens aldersgrupper var det for de 3- og 7-årige børnenes

mødre, der deltog som interviewpersoner, mens de 11-, 15- og 19-årige selv besvarede survey-undersøgelsens spørgsmål.

Ud over survey-baserede informationer anvender undersøgelsen også data fra de administrative registre. Vi har haft mulighed for at koble interviewpersonernes besvarelser med informationer, som findes i Danmarks Statistik. Derfra kunne vi trække sociodemografiske baggrundsoplysninger ind om undersøgelsens børn, fx om deres forældres uddannelses-, beskæftigelses- og indtægtsforhold. Desuden indhentede vi en række informationer, der i undersøgelsen anvendes som indikatorer på evt. inklusion henholdsvis eksklusion. Det er fx oplysninger om anbringelser uden for hjemmet, karaktergennemsnit ved folkeskolens afgangsprøve, skadestuebesøg, børnedødelighed mv.

Muligheden for at inddrage registerbaserede oplysninger indebærer, at det på nogle områder ikke kun er deltagerne i survey-undersøgelsen, vi kan udtale os om, men hele befolkningen i de pågældende fem aldersgrupper. En ulempe ved de registerbaserede data er, at de ikke altid er helt nye. De senest tilgængelige registerdata for denne undersøgelse beskrev i mange tilfælde situationen, som den så ud for børnene i 2007, mens der i færre tilfælde (navnlig på helbredsområdet) var tale om data fra 2006.

Børn og unge i Danmark belyser velfærd og trivsel blandt 3-, 7-, 11-, 15- og 19-årige.

Vi ser både på forholdene hos 6.267 børn og unge, som deltog i en *survey-undersøgelse*, og på, hvordan det ser ud i *hele befolkningen*.

DATAINDSAMLING

HVEM BLEV UDVALGT TIL, OG HVEM DELTOG I UNDERSØGELSEN?

Spørgeskemaet til undersøgelsen blev udarbejdet i efteråret 2008. Desuden blev ca. 250 respondenter i de berørte aldersgrupper pilottestet og evalueret. Parallelt hermed blev stikprøven dannet. Bruttostikprøven består af i alt 9.750 personer fra kohorterne 1989 (19 år), 1993 (15 år), 1997 (11 år), 2001 (7 år) og 2005 (3 år), som alle har fødselsdag i månederne august-oktober. Da undersøgelsen er planlagt som en paneldatundersøgelse, der skal gentages hvert fjerde år, måtte der tages hensyn til, at der med tiden forventes at opstå bortfald. Blandt de yngste årgange, som skulle deltage flere gange, blev der derfor udvalgt flere interviewpersoner end blandt de ældste årgange, som kun skulle deltage en enkelt gang eller to, jf. tabel 0.1.

Dataindsamlingen fandt sted i foråret 2009 og blev gennemført af SFI-Survey. De fem årgange var på indsamlingsperioden henholdsvis 3½, 7½, 11½, 15½ og 19½ år gamle.

De 3- og 7-åriges *mødre* (eller som en sekundær mulighed: fædre) blev bedt om over internettet at besvare et web-skema. Det svarer til et selvudfyldt postspørgeskema. De, som ikke svarede på web, blev senere ringet op og forsøgt telefoninterviewet.

De 15- og 19-årige blev *selv* tilbudt de samme besvarelsesmåder: web med telefonopfølgning.

Endelig blev de 11-årige opsøgt i hjemmet af en interviewer fra SFI's interviewkorps, der søgte at gennemføre et besøgsinterview med *barnet selv*.

En dataindsamlingsmetode, der kombinerer web- og telefoninterview, indebærer, at man for de personer, som ikke besvarede web-skemaet, skulle fremskaffe et *telefonnummer*.

Det lykkedes at opnå interview med 6.267 personer. Opnåelsesgraden for de tre yngste aldersgrupper lå på ca. 70 pct., hvilket må betegnes som meget tilfredsstillende. Det var noget vanskeligere at få de unge til at medvirke i undersøgelsen. Problemet er kendt fra andre interviewundersøgelser med denne aldersgruppe. Det store bortfald blandt unge skyldes bl.a. vanskeligheder med at fremskaffe et brugbart telefonnummer til opfølgningsinterview blandt dem, der ikke besvarede det web-baserede spørgeskema.

BORTFALD

På grundlag af tilgængelige oplysninger i Danmarks Statistiks registre om hele stikprøven er det muligt at undersøge sammensætningen af de to grupper, som besvarede henholdsvis ikke besvarede undersøgelsens spørgeskema. Alle opnåelsesgrader er i tabel 2 opgjort særskilt for de fem aldersgrupper.

TABEL 0.1: Stikprøve og opnåelse inden for de fem aldersgrupper

	3 år	7 år	11 år	15 år	19 år	Total
Bruttostikprøve	2.350	2.000	1.900	1.700	1.800	9.750
Død, flyttet til udland	2	0	5	0	20	27
Nettostikprøve	2.348	2.000	1.895	1.700	1.780	9.723
Opnået (Web)	652	461	-	436	394	1.943
Opnået (Tlf./besøg)	949	942	1.358	592	483	4.324
Opnået i alt	1.601	1.403	1.358	1.028	877	6.267
Afviser	223	132	450	231	356	1.392
Ikke truffet	408	324	37	366	404	1.539
Anden årsag	116	141	50	75	143	525
Bortfald i alt	747	597	537	672	903	3.456
Opnåelses-pct./Web	27,8	23,0	-	25,6	22,1	-
Opnåelses-pct./Tlf. (besøg)	40,4	47,1	71,7	34,8	27,1	-
Opnåelses-pct. i alt	68,2	70,1	71,7	60,5	49,3	64,5

Køn: Opnåelsesgraden blandt drenge og piger er opgjort for de tre øverste aldersgrupper, hvor den unge selv skulle besvare skemaet. Svarprocenten er gennemgående lidt højere blandt piger end drenge. For de 15- og de 19-årige er kønsforskellen signifikant på laveste niveau (5 pct.), men ikke for de 11-årige.

Etnicitet: I forhold til danskere, som udgør 91 pct. af stikprøven, udmærker både indvandrere og efterkommere sig ved en mærkbar lavere deltagelse i undersøgelsen.

Familietype: Børn og unge, som lever i en familie med gifte forældre, har en højere deltagelsesgrad end andre. Hvis barnet bor hos en *enlig forælder*, er sandsynligheden for denne forælders

deltagelse signifikant lavere. Forskellen gør sig også gældende blandt de unge på 15 og 19 år, som selv skulle afgøre, om de ville medvirke i undersøgelsen, hvilket tyder på, at en forældreffekt holder sig op igennem opvæksten.

Mors uddannelse: I det omfang forældres uddannelsesniveau spiller en rolle for børns adfærd, er det først og fremmest moderens uddannelse, som viser sammenhæng med barnets holdninger og adfærd. Mødre uden anden uddannelse end den obligatoriske *grundskole* besvarede sjældnere end andre spørgeskemaet. Effekten af lav uddannelse hos mor gælder ligeledes blandt de unge, om end i noget mindre grad end blandt de yngste. Mødre med mellemlang eller lang videregående uddannelse tegner sig

TABEL 0.2: Besvarelsesprocenter blandt forskellige aldersgrupper

	3 år	7 år	11 år	15 år	19 år	I alt
Opnåelse i procent af stikprøven	68,2	70,1	71,7	60,5	49,3	64,5
Opnåelse efter <i>køn</i> :						
Drenge			70,7	57,1	45,4	
Piger			72,3	64,0	52,3	
Opnåelse efter <i>etnicitet</i> :						
Dansker	71,1	74,5	73,4	62,6	50,9	
Indvandrer	24,0	46,9	69,8	40,9	29,0	
Efterkommer	40,1	33,9	47,6	41,7	38,4	
Opnåelse efter <i>familietype</i> :						
Ægtepar	73,2	76,2	73,6	66,1	55,6	
Andre par	65,3	73,6	68,5	60,9	44,6	
Enlig	50,9	43,4	67,3	46,7	42,7	
Andre	56,0	58,5	67,5	44,0	44,0	
Opnåelse efter <i>mors uddannelse</i> :						
Grundskole	49,0	51,5	56,7	45,0	44,9	
Gymnasial uddannelse	70,6	71,7	69,7	63,6	50,6	
Erhvervsfaglig uddannelse	66,9	69,6	72,1	63,1	48,5	
Kort videregående uddannelse	74,2	72,4	78,3	58,4	50,6	
Mellemlang videregående uddannelse	78,0	80,8	78,1	70,3	56,1	
Lang videregående uddannelse	79,9	82,2	80,8	64,8	58,7	
Opnåelse efter <i>mors socioøkonomiske status</i> :						
Højere serviceklasse	79,7	83,7	79,7	71,9	58,5	
Lavere serviceklasse	79,6	77,7	78,7	67,6	56,1	
Selvstændige	69,4	67,8	68,1	59,6	50,0	
Arbejderklasse	65,7	70,6	69,3	59,8	48,5	
Arbejdsløs mv.	65,6	59,3	72,4	47,5	46,8	
Uden for arbejdsmarkedet	50,2	46,8	53,6	44,1	38,4	
Uoplyst	60,7	68,8	70,3	56,0	47,0	

for de højeste opnåelsesgrader – ca. 80 pct. – blandt såvel 3-, 7- og 11-årige. Unge, hvis mødre tilhører denne kategori, har tilsvarende de højeste opnåelsesprocenter i aldersgruppen.

Socioøkonomisk placering. Bortfaldsanalysen viser, at der er en højere besvarelsesprocent i familier, hvor moderen tilhører den højere eller lavere serviceklasse, mens børn af mødre, der ikke er i beskæftigelse, er underrepræsenterede i undersøgelsen.

De påviste skævheder i datamaterialet adskiller sig ikke fra, hvad man ser i andre undersøgelser med tilsvarende metoder. Det er fx velkendt, at det er vanskeligere at opnå besvarelser fra befolkningsgrupper, der er socialt svagt stillede. Skævheder kan medføre, at *estimer* af bestemte hyppigheder i populationen bliver forkerte. En sædvanlig metode til korrektion heraf består i at veje data, således at cases, der er for få af, bliver tillagt en større vægt end den, som gives til cases, der er for mange af. Vejning har dog kun mening, hvis estimatet påvirkes af skævheden, hvilket vil være tilfældet, hvis de grupper, som er skævt fordelt, har en forskellig svarfordeling inden for et bestemt tema. Indførelse af en generel personvægt vil kun i nogle tilfælde have effekt, derfor er rapportens analyser gennemført uden vægtning af data.

For at håndtere bortfaldsproblemet har vi i stedet – hvor det overhovedet forekom muligt og meningsfuldt – sammenstillet de data, der er indhentet via survey-undersøgelsen med de registerbaserede data og data fra hele befolkningen i de relevante aldersklasser. Herved bliver det synliggjort, hvad skævhederne i survey-data betyder.

ANALYSEN

KONSTRUKTION AF INDEKS

Indeks for børnevelværd kan udarbejdes efter forskellige metoder. I denne undersøgelse er grundlaget for analysen og opgørelsesmetoden tidligere forskning om kumulative risici, som har vist, at omfanget af de problemer, børn og unge måtte erfare, ikke kun har en adderet negativ effekt, men at multiple vanskeligheder kan have eksponentiel skadelig virkning, navnlig hvis de hidrører fra forskellige områder af den kontekst, som omgiver børn (bl.a. Rutter, 1985; Sameroff et al., 2003).

Analysen er opbygget i følgende trin:

På første trin i analysen har vi testet, om de indikatorer, der inden for hvert domæne indgår i vores kausale model, er så stærkt korrelerede, at alt i øvrigt taler for at fjerne en indikator. Dette har vist sig ikke at være nødvendigt.

På analysens andet trin har vi domæne for domæne udarbejdet statistisk baserede beskrivelser af, hvordan de udvalgte indikatorer fordeler sig i forhold til en række centrale baggrundsvariable, jf. nedenfor. Som følge af den metodeteknik, der ligger til grund for vores analysemodel, hvor formålet er at identificere de børn og unge, som relativt set er mest udsatte, fik analysen tendens til at fokusere på de negative udfald ved de enkelte indikatorer. For at afbalancere perspektivet har vi i fremstillingen bestræbt os på også at beskrive situationen for det flertal, som ingen risikofyldt adfærd har.

På analysens tredje trin har vi inden for hvert domæne opgjort andelen af børn og unge, der kan siges at være ekskluderede eller udsatte i forhold til det pågældende område. Hvert domæ-

neindeks består af tre grupperinger: Børn og unge, der er fuldt ud inkluderede i forhold til alle de komponenter, som indgår i domænet (dvs. ingen negative scores); børn og unge, som befinder sig i en midtergruppering (få negative scores); samt børn og unge, som vi karakteriserer som ekskluderede, fordi de har for mange negative scores inden for flertallet af de komponenter, som indgår i det pågældende domæne. Fordi der er flere indikatorer for de ældre end for de yngre børn, er opgørelserne gennemført særskilt for hver aldersgruppe. Opgørelserne er ikke gennemført mekanisk, men er fra komponent til komponent baseret på et kvalitativt skøn over, hvor det forekommer rimeligt at sætte grænserne for inklusion, midterplacering og eksklusion. En placering i kategorien "ekskluderet" kan enten ske ved, at man har mange negative scores inden for én komponent, eller ved at man har færre scores, men fordelt på flere komponenter. Basis for domæneindekseringer er således komponenter.

På opgørelsens fjerde og sidste trin har vi for hver aldersgruppe udarbejdet et samlet indeks over andelen af børn og unge, der som helhed må siges at være socialt inkluderede, tilhøre en midtergruppering eller være socialt ekskluderede. I det samlede indeks er det domænerne, der er basis for opgørelserne. Man betragtes som inkluderet, hvis man er inkluderet på alle domæner, i en midtergruppering, hvis man er ekskluderet på 1-2 domæner, og socialt ekskluderet, hvis man falder igennem på mindst tre domæner eller mere.

Andre indikatorundersøgelser har konstateret, at problemstillingen om, hvilken vægt indikatorer, komponenter og domæner skal have, er kompleks og vanskelig at finde en løsning på (Bradshaw, 2006). Den erfaring måtte denne undersøgelse også sande. I rækken af de mange indikatorer, som indgår i undersøgelsen, er nogle mere vægtige end andre. Spædbørnsdødelighed, anbrin-

gelser uden for hjemmet eller funktionsnedsættelser, der handicapper et barn, har en helt anden alvor og tyngde, end om børn og unge drikker to sodavand om ugen eller ikke spiser frisk frugt hver dag. Ét spørgsmål er derfor, om alle indikatorer skal tælle lige meget? Et andet spørgsmål er, hvordan man håndterer, at der er færre indikatorer for nogle aldersgrupper (de yngste) end for andre (de ældste). Der findes ingen entydige svar på og klare anbefalinger i forhold til disse spørgsmål.

Derfor vælger man i nogle undersøgelser at lade alle indikatorer veje lige meget, fordi det er det enkleste og mest gennemskuelige (fx Bradshaw, 2006). I denne undersøgelse har vi valgt at give komponenter, som hver især dækker et mere overordnet tema inden for hvert af domænerne, den samme vægt. I nogle tilfælde har vi imidlertid tildelt enkeltstående indikatorer mere vægt end andre. Desuden har vi konsekvent valgt at aldersopdele de generelle indekser; både dem på domæneniveau og det afsluttende overordnede indeks. På den måde tages der højde for problemstillingen med den varierede mængde af indikatorer.

UNDERSØGELSENS BAGGRUNDSVARIABLE

De baggrundsvariable, der indgår i analysen, er:

- Børnenes alder
- Børnenes køn
- Etnisk herkomst
- Familietype
- Moderens højst fuldførte uddannelse (2007)
- Familiens sociale klasse (2007)
- Fattigdom (dvs. andelen, der i 2007 levede over henholdsvis under fattigdomsgrænsen, målt ved 50 pct.-medianen)
- Kommunetype (region).

Informationer om de udvalgte børns *køn* og *alder* hidrører fra CPR-registret og er valideret i survey-undersøgelsen, idet interviewpersonerne blev bedt om at bekræfte disse informationer.

Information om *etnisk herkomst* hidrører fra registerbaserede oplysninger og er defineret efter Danmarks Statistiks begreber om indvandrere, efterkommere og øvrige (såkaldt IE-typer). I gruppen "indvandrere" indgår personer, der er født i udlandet af forældre, der begge (eller den ene, hvis der ikke findes oplysninger om den anden) er udenlandske statsborgere eller født i udlandet. Hvis der ikke findes oplysninger om nogen af forældrene, og personen er født i udlandet, opfattes personen også som indvandrer. I "efterkommere" indgår personer, der er født i Danmark af forældre, hvoraf ingen er dansk statsborger og født i Danmark. Hvis der ikke findes oplysninger om nogen af forældrene, og personen er udenlandsk statsborger, opfattes personen også som efterkommer. I gruppen "danskere" indgår personer, hvor mindst én af forældrene er dansk statsborger og født i Danmark, uanset personens eget fødeland og statsborgerskab. Hvis der ikke findes oplysninger om nogen af forældrene, tilhører personen gruppen "danskere", hvis personen er dansk statsborger og født i Danmark.

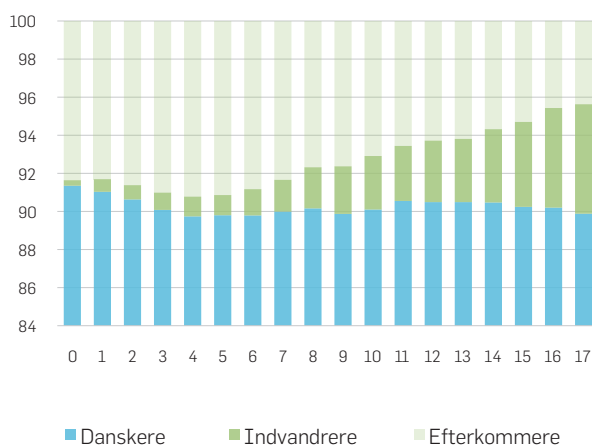
Som nævnt er der i undersøgelsen en underrepræsentation af børn og unge med anden etnisk herkomst end dansk. Blandt interviewpersonerne udgør disse 6 pct. mod 10 pct. i befolkningen som helhed. Der er – når man ser på børnebefolkningen som helhed (jf. figur 0.2.) – kun få indvandrere i de yngste aldersklasser,

men andelen stiger frem til 17-års-alderen, hvor 5,75 pct. af alle 17-årige er indvandrere. Andelen af efterkommere er 8 pct. eller mere for de 0-7-årige, men den falder herefter betydeligt. Kun 4,37 pct. af alle 17-årige er efterkommere. Dette mønster afspejler sig også blandt dem, der deltager i *Børn og Unge i Danmark*. Som helhed er de to grupper af børn og unge med anden etnisk herkomst imidlertid så små, at vi i analysen fandt det mest hensigtsmæssigt at slå dem sammen til en kategori, som i fremstillingen optræder som "andre".

Med hensyn til *familietype* anvendes der to begreber i undersøgelsen. Den ene familietype-definition er baseret på interviewpersonernes rapportering om, hvordan familien var sammensat på undersøgelsestidspunktet i 2009. På den baggrund har vi defineret følgende familiekategorier: Børn og unge, der lever sammen med begge forældre i en kernefamilie; børn og unge, der lever i en stedfamilie; børn og unge, der lever i en eneforsørgerfamilie samt udeboende unge (helt overvejende 19-årige), der er flyttet hjemmefra. Endelig er der en lille gruppering på omkring 50 personer, der falder i kategorien "andet". Den rummer bl.a. de børn og unge, der er anbragt uden for hjemmet.

For data, som alene er baseret på registre, har vi anvendt Danmarks Statistiks såkaldte c-familie-type-definition. Den er defineret ud fra husstandssammensætningen og de voksnes civilstand: "Ægtepar" vil som oftest være barnets to forældre, som er gift, men kan også være en stedfamilie, hvor en biologisk forælder har

FIG. 0.2: Fordeling af danskere, indvandrere og efterkommere (0-17 år). Hele befolkningen



indgået ægteskab med barnets stedforælder; "registrerede partnere" er familier, hvor en biologisk forælder har indgået formelt partnerskab med en anden voksen. Denne gruppe er meget lille. "Samlevede" er par med fællesbørn: her lever barnet i kernefamilie med to biologiske forældre, der ikke har giftet sig. "Samboende" er ugifte par uden fællesbørn, dvs. stedfamilier. "Enlige" er familier, hvor børn lever hos en eneforsørger, men kan også være unge, der er flyttet hjemmefra og bor alene. Da de allerfleste kørsler i undersøgelsen, hvori c-familie-typen er anvendt, er baseret på data fra 2007, vil der i praksis være meget få af de unge selv (som på det tidspunkt var 17 år), som var flyttet hjemmefra og derfor kan defineres som "enlige".

De socioøkonomiske variable, *uddannelsesressourcer i hjemmet*, *social klasse* (der tager udgangspunkt i forældrenes beskæftigelsesforhold) og *fattigdomsvariablen* hidrører ligeledes fra de senest tilgængelige registerbaserede oplysninger (2007). Definitionerne af disse gennemgår vi i fremstillingen under del 1, domæne 1, hvor disse optræder som kontekstvariable.

Vi anvender to geografiske variable i undersøgelsen, én der opdeler landet i fire *kommunetyper*, og én der opdeler landet efter regioner. Disse beskriver vi nærmere under domæne 2.

Alle indikatorer, som indgår i undersøgelsen, er fordelt efter de ovennævnte baggrundsvARIABLE og tillige altid opdelt efter børns alder. De vil imidlertid ikke fremgå slavisk i fremstillingen af undersøgelsen, men kun hvor vores bagvedliggende analyser viser, at det har betydning for fortolkningen.

ANVENDTE STATISTISKE METODER

I et datamateriale som dette vil selv mindre forskelle mellem to grupper ofte være statistisk signifikante pga. samplets store

størrelse. I fremstillingen kommenterer vi som hovedregel kun på størrelser, der er statistisk sikre. Vi kommenterer også kun på forskelle, der er væsentlige. Som tommelfingerregel betragter vi ikke forskelle på mindre end 10 procentpoint som væsentlige.

Nogle steder kan der imidlertid være tale om sjældne hændelser (dvs., hvor der er få observationer), som viser et interessant mønster, også selv om de ikke er statistisk signifikante. Når vi viser disse, taler vi om tendenser. Som fremstillingen viser, er de fleste af undersøgelsens baggrundsvARIABLE systematisk udslagsgivende inden for et eller flere domæner. Som undtagelse står dog de geografiske baggrundsvARIABLE: Det ser med andre ord ikke ud til at have afgørende betydning for børns velfærd og trivsel, om de bor i byen eller på landet.

Undersøgelsens del 1, der har til formål at tilvejebringe overblik, er baseret på beskrivende statistisk metode. Som følge af den måde, hvorpå analysemodellen er opbygget, giver det ikke mening at anvende multivariat logistisk regression. Fremtidige og mere indgående studier af data lægger dog op til at undersøge grader af udsathed ved at kombinere forskellige baggrundsfaktorer (intersektionalitet-analyser). I undersøgelsens del 2 anvendes, i to specialanalyser, avanceret statistisk analyse.

BEGRÆNSNINGER

Ethvert valg har konsekvenser. Det gælder også for denne undersøgelse. Det børneorienterede fokus i undersøgelsen bringer os tæt på, hvordan børn og unge oplever deres egne livsvilkår, og de registerbaserede data bidrager til at sætte disse erfaringer ind i et bredere perspektiv. Det gør det muligt for os at bedømme, på hvilke områder børnebefolkningens erfaringer fordeler sig på en ensartet eller ulig måde.

Det valgte fokus på børn frem for familier har imidlertid også nogle ulemper. På nogle områder kunne man godt have ønsket sig mere viden, end det er muligt i dette regi, om børns familiebaggrund (fx forældres arbejdsvilkår, indbyrdes forhold eller personlige ressourcer).

På andre områder kunne vi have ønsket, at adgangen til at udnytte de registerbaserede informationer er mere udbyggede end tilfældet faktisk er. Blandt emner, som vi gerne ville have belyst, var bl.a., hvad det offentlige serviceniveau betyder for børnevelfærd på mikroniveau. Et sådant tema (og andre tilsvarende) viste sig imidlertid at være for komplekst at behandle inden for de givne rammer.

RAPPORTENS FREMSTILLING

Rapporten består af tre dele.

I rapportens første og mest omfangsrige del præsenterer vi resultaterne fra den empiriske undersøgelse, domæne for domæne, og vi runder af med en opgørelse over omfanget af danske børn og unge, som vi på baggrund af resultaterne mener, er i risikozonen for at være socialt ekskluderet.

Rapportens anden del, som består af tre selvstændige kapitler, giver plads til nogle mere indgående analyser: På baggrund af den empiriske undersøgelses resultater går vi først i dybden med de 19-årige. Det er en aldersgruppe, som hidtil har været temmelig overset, men som bærer på nogle sociale karakteristika, det er værd at forfølge: Er det muligt at identificere forskellige grupperinger af udsatte 19-årige? I det næste kapitel går vi i dybden med børn og unge med lav livstilfredshed. Hvor udbredt er dette i forskellige aldersgrupper, og hvilke faktorer kan bidrage til at forklare, om børns og unges livskvalitet er lav eller høj? Det tredje

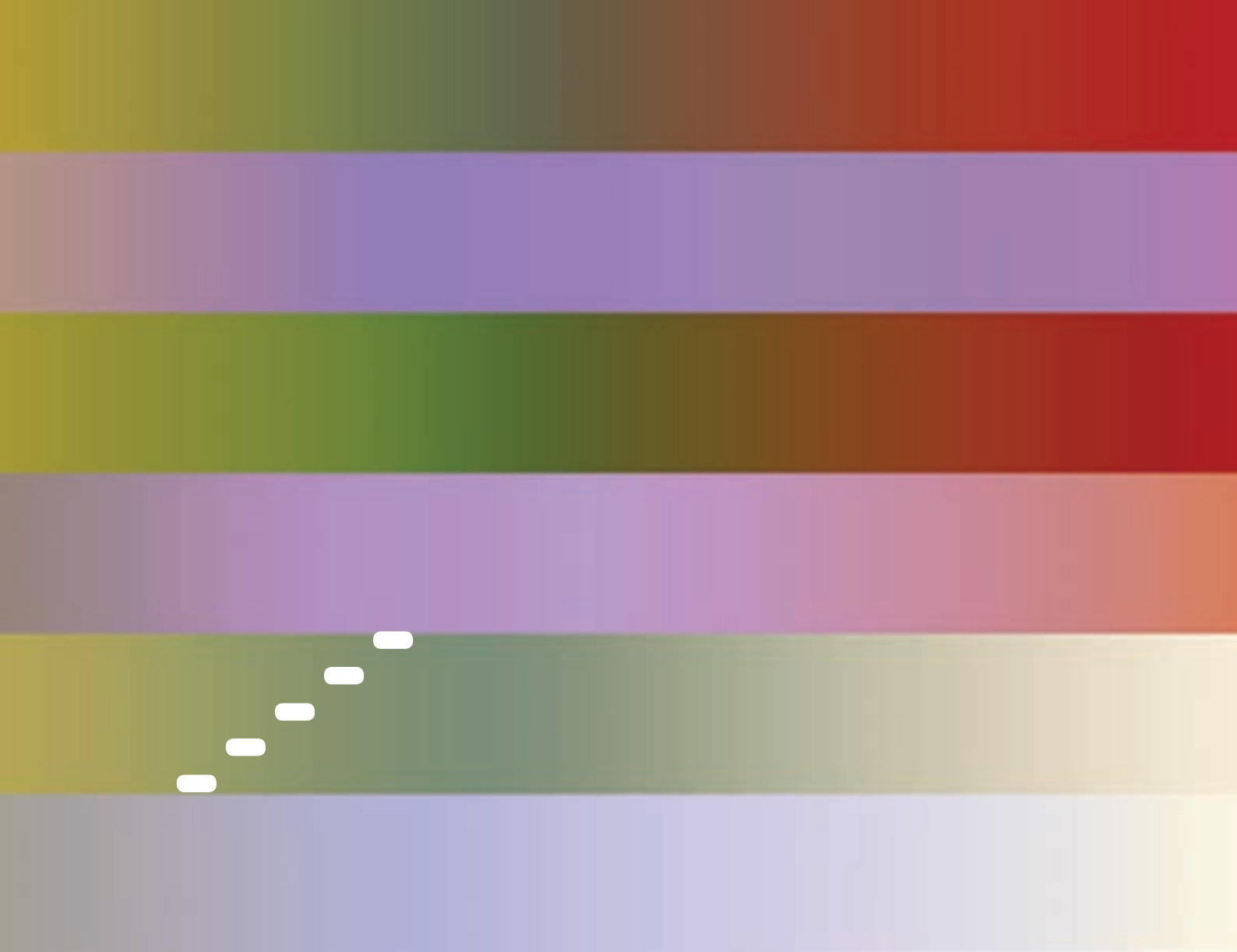
kapitel beskæftiger sig med en problemstilling, som den empiriske undersøgelse kun perifert kan berøre, fordi det statistisk set er et sjældent fænomen. Det handler om nogle af samfundets allermest udsatte børn og unge: De, der er anbragt uden for hjemmet. I dette kapitel har vi overladt pennen til programleder på SFI, Tine Egelund, der redegør for og opsummerer nogle centrale forskningsresultater fra de senere års danske forskning om anbragte børn.

I rapportens tredje del forsøger vi at etablere en overgang mellem forskningen om børn og det praktiske arbejde med børn. Denne del består af tre kapitler om, hvordan det børnesociale arbejde foregår. Det første kapitel indfanger udviklingstræk i det børnesociale arbejde: Har fokuspunkterne på, hvordan man forstår og i praksis arbejder med udsatte børn og unge, ændret sig gennem de sidste ca. 20 år, har vi spurgt en række centrale aktører på feltet.

Vi ved, at konflikter og mobning mellem børn er en central kilde til mistrivsel i skolen. Det andet kapitel rapporterer fra en skole, der tager hånd om disse problematikker ved at tilbyde elevmægling, og beskriver, hvordan det fungerer, set fra elevernes perspektiv.

I det sidste kapitel behandler vi en problemstilling, der i disse år er megen fokus på, både blandt sundhedseksperter og i medierne: stigende overvægt i befolkningen, også i børnebefolkningen. Vi konsulterer både litteraturen og et konkret projekt, der arbejder med overvægtige børn, og diskuterer, hvordan problemet håndteres, og nogle løsninger herpå kan findes, så man undgår individualisering, der ender i skyld og skam.

-
- 1 Gennemgang af den internationale forskningslitteratur viser, at der er en variation i begrebsanvendelsen. Nogle steder fremstår fattigdom og social eksklusion som synonyme, andre steder som relaterede, men ikke klart definerede tvillingebegreber (Atkinson, 2002; jf. Abrahamson, 2003), og atter andre steder igen som indbyrdes velafgrænsede begreber (Barnes et al., 2002; Abrahamson, 2003; Larsen, 2004).
 - 2 Fx fra HBSC, PISA, SFI, MULD, Det australske ATP-projekt.
-



DEL 1:

DANSKE BØRN OG UNGE I TAL

DOMÆNE 1: MATERIEL VELFÆRD

DOMÆNE 2: BOLIGFORHOLD, MOBILITET OG LOKALOMRÅDER

DOMÆNE 3: HELBRED OG SIKKERHED

DOMÆNE 4: DAGPASNING OG UDDANNELSE

DOMÆNE 5: SOCIALE RELATIONER

DOMÆNE 6: ADFÆRD OG LIVSSTIL

DOMÆNE 7: FRITID OG MEDBORGERSKAB

DOMÆNE 8: SUBJEKTIV TRIVSEL

OPSAMLING OG KONKLUSION: BØRNEBEFOLKNINGENS VELFÆRD OG TRIVSEL

DOMÆNE 1

MATERIEL VELFÆRD

INDLEDNING

Børnevelfærdsekspertter har fremhævet, og børneforskning har vist, at opvækst i materiel nød kan have negative følger. Er der ikke de nødvendige ressourcer til mad, tøj, bolig, sundhed eller hjælpemidler til skolen, har børn svækkede forudsætninger for at klare sig helbreds- og uddannelsesmæssigt. Hvis forældrene ikke har råd, kan det være vanskeligt at deltage i de samme aktiviteter som kammeraterne. Det kan også være sværere at holde sig fri af risikoadfærd (Bradshaw, 1990; Europakommisionen, 2008). En opvækst i fattigdom kan også forringe børns fremtidige livschancer og deres muligheder for at bidrage til morgendagens samfund. Hvis de halter bagefter i skolen eller helbredsmæssigt, kan det blive vanskeligere at blive integreret på arbejdsmarkedet og finde en plads i samfundet. Dermed ender børnefattigdom med at få en negativ effekt for samfundet (Hirsch, 2006).

Dette kapitel fokuserer på børns og unges materielle velfærd, herunder også de børn, som lever i fattigdom eller mangler elementære velfærdsgoder (såkaldt deprivation). Børnefattigdom er ikke et ensartet fænomen. For nogle er fattigdommen midlertidig,

mens andre er fattige i årevis. Materiel velfærd og fattigdom kan også måles på forskellige måder og ved hjælp af forskellige kriterier.

Her indkredser vi børnebefolkningens materielle velfærd ved hjælp af tre typer komponenter. Først ser vi på økonomien, den relative indkomstfattigdom i de familier, børn bor i. Derefter belyser vi, hvilken beskæftigelsessituation børns forældre har og interesserer os især for de børn og unge, som vokser op i hjem, hvor ingen voksne i husstanden har en arbejdsindkomst. Til sidst måler vi omfanget af afsavn, dvs. om der i børns familier mangler velfærdsgoder, som, de fleste mener, er nødvendige at have. Under dette punkt sætter vi også fokus på, hvilke uddannelsesmæssige og kulturelle ressourcer, børn og unge har til rådighed. De komponenter og indikatorer, som vi har inddraget til at belyse børnebefolkningens materielle velfærd med, svarer i det væsentlige til dem, som UNICEF har anvendt til at måle børns velfærd (UNICEF, 2007).

KOMPONENTER	INDIKATORER
Komponent 1: Relativ børneindkomstfattigdom	Andel af børn fra husstande med en indkomst på 50 % eller mindre af den nationale median blandt børnefamilier
Komponent 2: Arbejdsløshed	Andele af børn fra familier uden én beskæftiget voksen
Komponent 3: Deprivation	Andele af børn med lav velstand i familien Andele af børn fra familier, hvor ingen voksne har en erhvervsuddannelse Få uddannelsesmæssige redskaber i hjemmet Andele af børn, der rapporterer om 10 eller færre bøger i hjemmet

KOMPONENT 1: RELATIV BØRNEINDKOMSTFATTIGDOM

BØRN, DER LEVER UNDER 50 % AF MEDIANINDKOMSTEN

Først fokuserer vi på fattigdom defineret ud fra et økonomisk kriterium. Vi har anvendt et relativt fattigdomsmål. Det vil sige, at grænsen for, hvornår man er fattig, bliver defineret ud fra personens indtægt i forhold til de øvrige indkomster i samfundet. Når man måler med en absolut fattigdomsgrænse, defineres man som fattig, hvis ens indkomst er under en fast grænse, som er uafhængig af de øvrige indkomster i samfundet.

Der findes ikke nogen officiel dansk fattigdomsgrænse, hverken relativ eller absolut. EU bruger typisk en fattigdomsgrænse, som er 60 pct. af medianindkomsten (fx Europakommission, 2008), mens Finansministeriet og OECD opererer med en grænse på 50 pct. af medianindkomsten.

Her viser vi omfanget af børnefattigdommen ud fra to forskellige beregningsgrundlag og med to forskellige fattigdomsgrænser for at vise, hvilken spredning det giver at anvende forskellige mål.

I den første metode, som er den, der bliver anvendt i denne undersøgelse, er grundlaget for beregningen kun *børnefamilier*, dvs. alle husstande i Danmark med mindst én voksen og et barn/ en ung i 0-19-års-alderen¹. Enlige personer og par uden hjemmeboende børn er ikke inddraget. Der er taget udgangspunkt i indkomstoplysninger fra 2007, som er de nyeste data, der fandtes på undersøgelsestidspunktet. Den fattigdomsgrænse, der oftest bruges i Danmark, er 50 pct. af medianen. Ifølge den beregning er 5,5 pct. af alle danske børn og unge i aldersgrupperne 3, 7, 11, 15 og 19 år fattige, jf. tabel 1.1.1. Blandt de børn og unge i samme aldersgrupper, som deltog i undersøgelsen, er det 3,8 pct., som falder under fattigdomsgrænsen. Forskellen illustrerer formentlig den kendte problemstilling, at de økonomisk svagest stillede personer sjældnere deltager i undersøgelser.

Vi har også undersøgt den relative børnefattigdom ved at sætte grænsen noget højere ved 60 pct. af medianindkomsten, sådan som især EU bruger det. Efter denne målestok er det 10,7 pct. af de 3-19-årige, der kan klassificeres som fattige ud fra registrene, mens andelen er lavere blandt dem, der valgte at deltage i vores spørgeskemaundersøgelse (7,6 pct.).

BEREGNING AF INDKOMSTFATTIGDOM

Beregninger af indkomstfattigdom tager udgangspunkt i familiernes disponible indkomst, og man tager højde for, hvor mange børn og voksne der lever i husstanden (såkaldt ækvivalensskalering). På det grundlag beregner man medianindkomsten pr. barn, dvs. den disponible indkomst, der ligger i midten af intervallet. I 2007 var medianindkomsten 211.676 kr. Herefter kan den relative andel af fattige børn udregnes.

Man klassificerer en person som fattig, hvis den (ækvivalensskalerede) disponible indkomst pr. person i husstanden er mindre end 50 pct. af medianen af den (ækvivalensskalerede) disponible indkomst pr. person i Danmark. Med danske børnefamilier som datagrundlag er en person defineret som fattig, hvis den (ækvivalensskalerede) disponible indkomst pr. person i en børnefamilie er under 105.838 kr., der var 50 pct. af medianen i 2007.

Den anden beregningsmetode har *hele befolkningen* som beregningsgrundlag. Den metode anvendte Deding & Gerstoft (2009), da de undersøgte omfanget af børnefattigdom i 2002-2006. De fandt, at 4,9 pct. af børnene var fattige i 2006, hvis man brugte 50 pct. af medianindkomsten som fattigdomsgrænse, mens den tilsvarende andel var 11 pct., hvis man anvendte 60 pct.-grænsen, jf. tabel 1.1.1.

Forklaringen på, at de to undersøgelser når frem til lidt forskellige resultater, skyldes de forskellige beregningsgrundlag. I forhold til andre familietyper, de enlige og par uden børn (fx pensionister), er børnefamilier økonomisk set en ret stærk befolkningsgruppe (Danmarks Statistik, 2000). Derfor vil den median, som kun er baseret på børnefamilier, være højere end den median, man ville kunne beregne på hele befolkningen. Med en højere median vil man – alt andet lige – få flere børn, der falder under fattigdomsgrænsen.

I det efterfølgende anvender vi 50 pct.-fattigdomsgrænsen, beregnet på grundlag af børnefamilier i Danmark. Figur 1.1.1 viser, hvordan de fattige børn i aldersgrupperne 3, 7, 11, 15 og 19 år fordeler sig i forhold til en række udvalgte baggrundsforhold. Hvor det har været muligt, har vi inddraget resultater for både hele befolkningen (registerbaseret) og for dem, der deltog i undersøgelsen om børn og unge i Danmark (survey). Som helhed er der i runde tal 6 pct. fattige i hele populationen og 4 pct. fattige blandt deltagerne i undersøgelsen. Det ses, at økonomisk fat-

tigdom fordeler sig uensartet i befolkningen. Tager man afsæt i hele populationen, er det blandt børn og unge med anden etnisk oprindelse end dansk 16 pct., der lever under fattigdomsgrænsen i 2007. I familier, hvor ingen voksne er i arbejde, er 27 pct. fattige. Figuren viser desuden, at der blandt familier, hvor forældrene er beskæftigede som selvstændige, er en forøget forekomst af fattige børn og unge (13 pct.) Endelig viser figuren, at børn, der i 2007 lever i en eneforsørgerfamilie, betydeligt hyppigere lever under fattigdomsgrænsen (21 pct.) end børn i parfamilier (3 pct.).

Selv om fattigdomsgrænser giver et fingerpeg om, hvor mange børn der lever i økonomisk knaphed, erkender både forskere og andre eksperter, at den relative indkomstfattigdom er et mål, der rummer en række problemer. Et problem er, at man kun ser på den disponible indkomst og ikke på råderummet for andre økonomiske ressourcer, fx opsparing, formue eller gæld. Fattigdomsgrænser fortæller heller intet om, hvor dyb eller vedvarende fattigdommen er. Et andet problem er, at relative fattigdomsgrænser kun oplyser noget om et samfunds ulighed og ikke noget om, hvorvidt de relativt lave indkomster også absolut set er så små, at man ikke kan skaffe sig, hvad der anses for nødvendigheder i den tid og det samfund, man lever i (Bradshaw, 2006; Hansen, 2010).

TABEL 1.1.1: Andele fattige børn og unge i Danmark målt ved forskellige beregningsmetoder

	Grundlag: Børnefamilier, 2007		Grundlag: Alle danske husstande, 2006
	Andel fattige, hele befolkningen	Andel fattige, Survey	Andel fattige, hele befolkningen
50 procent-medianen	5,5	3,8	4,9
60 procent-medianen	10,7	7,6	11

KOMPONENT 2: ARBEJDSLØSHED

BØRN OG UNGE I FAMILIER, HVOR INGEN VOKSNE ER I BESKÆFTIGELSE

Mange studier har vist, at det er forbundet med fattigdom eller lav materiel velfærd at vokse op i en familie, hvor ingen voksne er i arbejde, især hvis der i længere tid ikke er nogen tilknytning til arbejdsmarkedet. Familier, der ingen arbejdsindkomst har, må leve af dagpenge eller offentlige overførselsindkomster på beløb, som ligger væsentligt under almindelige lønindtægter. Derfor inddrager vi forældres arbejdsløshed og manglende tilknytning til arbejdsmarkedet som en anden komponent, der kan bidrage til at belyse omfanget af fattigdom blandt danske børn og unge.

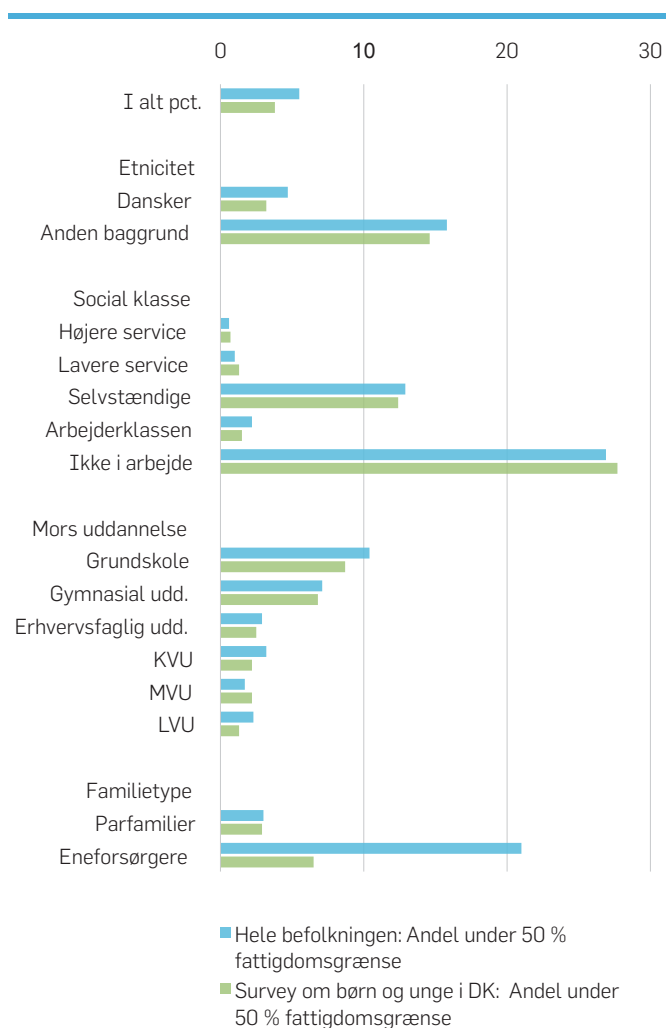
Afsættet for vores måling er forældrenes beskæftigelsesmæssige position, hvor vi har anvendt Danmarks Statistiks socioøko-

nomiske klassifikation, SOCIO (Danmarks Statistik, 1997). Ud fra dette kan man kategorisere befolkningen i klasser efter deres erhvervmæssige position. Vi har tilnærmet kategorierne det såkaldte EGP-skema (Benjaminsen, 2006; Erikson et al., 1979; 2002). Den første klasse, den *højere serviceklasse*, består af topledere og lønmodtagere med færdigheder på højeste niveau, typisk akademikere og lign. med specialiseret viden. Den anden, den *lavere serviceklasse*, omfatter lønmodtagere med færdigheder på mellemniveau, fx pædagogisk omsorgsarbejde, fysioterapi, ergoterapi, sygeplejersker og teknikere.

Den tredje klasse, de *selvstændige*, er en meget sammensat gruppe, der både omfatter små selvstændige uden ansatte og selvstændige med få eller mange ansatte samt medhjælpende ægtefæller. En analyse af de selvstændige fædre i *Børn og Unge i Danmark* viser, at de største grupper af selvstændige er landmænd (ca. 20 pct.) og håndværksmestre (ca. 20 pct.). Blandt andre større grupper af selvstændige har nogle akademisk baggrund (ca. 10 pct.), fx læger, advokater og psykologer, 13 pct. falder inden for kategorien med salg, finansiering, administration mv. (fx ejendomsmæglere), mens en tredje større gruppe (ca. 11 pct.) er inden for service og omsorg, (fx butiksindehavere, frisører). Direktører udgør 8 pct. af de selvstændige.

Den fjerde kategori er *arbejderklassen*, der omfatter lønmodtagere i et arbejde, der forudsætter færdigheder på grundniveau samt "andre lønmodtagere". Det er fx de rutineprægede lavere

FIG. 1.1.1: Andele børn og unge (3-19 år), der lever under fattigdomsgrænsen (50%)



funktionærer, faglærte 'arbejdsformænd' samt faglærte og ufaglærte arbejdere.

Den femte kategori, som vi opererer med i undersøgelsen, er personer, der *ikke er i arbejde*. Den består dels af personer, der på undersøgelsestidspunktet var arbejdsløse (dvs. er til rådighed for arbejdsmarkedet) eller modtog orlovsydelse (fx barsel), dels af personer, der står helt uden for arbejdsstyrken, og som typisk vil modtage en eller anden form for indkomstoverførsel.

Endelig er der en sjette kategori, hvorom den erhvervmæssige position er *uoplyst* i registrene.

I tabel 1.2.1 er vist, hvordan mødre og fædre til danske børn og unge fordeler sig efter erhvervmæssig position. Opgørelsen er både vist for hele børnepopulationen og for dem, der deltog i survey-undersøgelsen. Som vi også har vist andre steder, er de socialt stærkeste grupper overrepræsenterede i survey-undersøgelsen. Fædre tilhører hyppigere end mødre den højere serviceklasse og de selvstændige, mens mødre hyppigere tilhører den lavere serviceklasse. Mødre er også omtrent dobbelt så hyppigt som fædre uden beskæftigelse.

For hvert barn og ung har vi kombineret informationerne om fædres og mødres erhvervmæssige position i en ny kategori, der placerer barnet efter familiens sociale klasse². Det er den højeste erhvervmæssige position, der tæller. Er faderen hospitalslæge

og moderen skolelærer, følger barnet faderen og bliver placeret i den højere serviceklasse. Er faderen håndværker og moderen skolelærer, følger barnet moderen og placeres i den lavere serviceklasse osv. Lever barnet i eneforsørgerfamilie, er det dennes position, der tæller. Opgørelsesmetoden vil have tendens til at løfte børn opad socialt set, i forhold til når man ser isoleret på fædre henholdsvis mødre. Når vi her og fremover i fremstillingen refererer til betydning af social position, er det gennemgående familiens sociale klasse, vi tager afsæt i.

Informationerne om forældrenes erhvervmæssige position er de senest oplyste, fra 2007, dvs. de er fra før finanskrisen i slutningen af 2008 begyndte at slå igennem. På det tidspunkt er det 11 pct. af hele populationen og 6 pct. af deltagerne i survey-undersøgelsen, der lever i en familie, hvor ingen voksne er i beskæftigelse. Ser man på hele populationen, skyldes fædrenes fravær fra arbejdsmarkedet for tre fjerdedele vedkommende, at disse står helt uden for arbejdsstyrken. I 1/4 af tilfældene er der tale om arbejdsløshed. Mødre, som ikke er beskæftigede, fordeler sig mere jævnt mellem at stå uden for arbejdsstyrken og være arbejdsløse mv. Forskellen mellem fædre og mødre skyldes delvist mødres orlov på grund af barsel mv., delvist at kvinder hyppigere er arbejdsløse end mænd.

Det er en økonomisk og psykologisk belastning for familielivet – herunder for barnet – at de voksne er arbejdsløse. En dansk undersøgelse har vist, at en opvækst i familier med langvarig

TABEL 1.2.1: Forældres sociale klasse. 3-19 årige. Hele befolkningen og survey om Børn og Unge i Danmark. Procent

	Hele befolkningen			Survey		
	Fædre	Mødre	Højeste position i hjemmet	Fædre	Mødre	Højeste position i hjemmet
I arbejde						
Højere serviceklasse	19	13	24	23	17	30
Lavere serviceklasse	14	22	23	16	26	25
Selvstændige	10	4	8	9	4	7
Arbejderklassen	34	34	31	34	33	29
Ikke i arbejde			11			6
Arbejdsløs	2	7		2	6	
Uden for arbejdsmarked	6	12		3	7	
Uoplyst	14	8	3	14	7	3
I alt pct.	99	100	100	101	100	100

arbejdsløshed kan have alvorlige følger for børnene også på langt sigt (Christoffersen, 1996). Derfor må en situation, hvor der ingen tilknytning til arbejdsmarkedet er, betragtes som en skærpende omstændighed set fra et marginaliserings- eller eksklusionsperspektiv. Disse familier lever på et beskedent økonomisk grundlag, og der kan være ringe udsigter til en status som selvforsørgende. Ofte vil der ligge sociale begivenheder (sygdom eller lign.) til grund for, at disse familier er modtagere af indkomstoverførsler. Sagligt set er der derfor gode argumenter for at holde de to grupperinger af ikke-beskæftigede forældre adskilte, når man skal indkredse de børn og unge, som antages at være særligt marginaliseringsruede. Imidlertid er grupperne – alt andet lige – også relativt små, og derfor har vi af analytiske (statistiske) grunde været nødt til at behandle dem under ét i analyser af, om det gør en forskel for børn og unge at leve i en familie, hvor ingen er i arbejde.

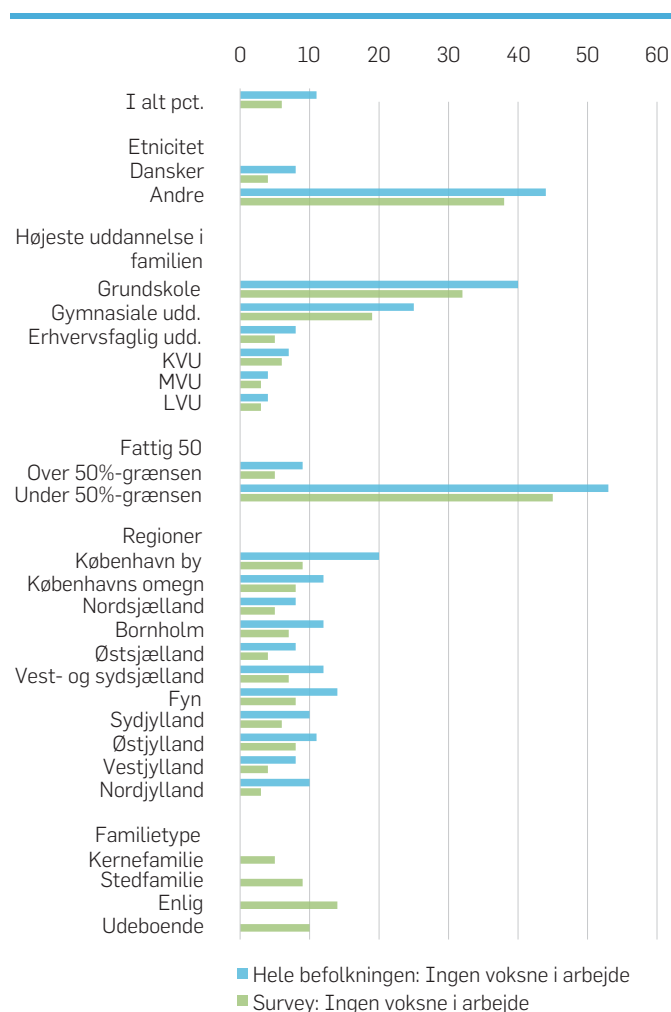
Figur 1.2.1 viser, hvordan et familieliv uden mindst én beskæftiget voksen varierer med en række baggrundsforhold. Figuren rummer både information om totalpopulationen, dvs. alle danske børn og unge i de fem aldersgrupper, og information om dem, der deltog i survey-undersøgelsen. For det første fremgår det, at der er meget betydelige forskelle mellem danske børn og børn med etnisk baggrund. Mens 8 pct. af totalpopulationens danske børn lever i hjem, hvor der ikke er nogen voksne i arbejde, gælder det tilsvarende for 44 pct. af de børn, som er indvandrere og efterkommere. For det andet kan man af figuren se, at der er en snæver sammenhæng mellem forældrenes uddannelse og

risikoen for at være uden arbejde. Vi har her set på den samlede uddannelseskapital i børns og unges familier. I hjem, hvor der ingen erhvervskompetencegivende uddannelse er, er langt flere uden beskæftigelse, end hvis der er en erhvervsfaglig eller videregående uddannelse: 40 pct. er uden arbejde, hvis den højeste uddannelse er et grundskoleforløb, og 25 pct., hvis en gymnasial uddannelse er den højeste.

Ikke overraskende viser figuren videre, at der er væsentligt flere familier uden beskæftigelse, der lever under fattigdomsgrænsen, på populationsniveau er det over halvdelen (53 pct.).

Undersøgelsen peger desuden på, at risikoen for at have forældre, som er uden beskæftigelse, hænger sammen med, hvor man er bosat. Der er således væsentlige forskelle mellem by og land. I København gælder det for hvert femte barn eller ung, men kun

FIG. 1.2.1: Andele børn og unge (3-19 år) fra familier uden én beskæftiget voksen



for 8 pct. af dem, der bor i Nord- og Østsjælland samt i Vestjylland.

Endelig fremgår det, at det i forhold til kernefamilier (5 pct.) er tre gange så hyppigt forekommende for børn i eneforsørgerfamilier, at den voksne intet arbejde har.

EN AFSTIKKER: ARBEJDSLØSHED BLANDT BØRN OG UNGE MED INDVANDRERBAGGRUND

44 pct. af de 3-19-årige, der er indvandrere eller efterkommere, lever i familier, hvor ingen voksne er i beskæftigelse. Det er en høj andel, og det stiller disse børn og unge væsentligt anderledes end flertallet af danske børn. Vi har set nærmere på, om nogle indvandrergrupper er hårdere ramt end andre.

Opgørelsen fremgår af figur 1.2.2, hvor vi har opholdt os ved de 10 største indvandrergrupper fra ikke-vestlige lande. Der er taget afsæt i hele populationen, dvs. forældre til de 3-19-årige, men fordelingerne passer godt med de udsknit, der deltog i vores survey-undersøgelse. Man ser endvidere, at andelen, hvor begge er arbejdsløse, svinger meget. Tyrkere, bosniere, vietnamesere og srilankanere ligger i den lave ende (20-33 pct., hvor begge forældre er arbejdsløse), mens det står meget slemt til for irakere, libanesere og somaliere, hvor det kun er hvert tredje barn, der bor i en husstand, hvor mindst én er i arbejde. De førstnævnte med relativ lav arbejdsløshed tilhører de "gamle" indvandrergrupper, som har været i Danmark i mange år. De sidstnævnte, irakerne, libaneserne, somalierne samt

afghanerne, er 'nye' i Danmark, og desuden er de i højere grad flygtninge i stedet for indvandrere. Usikkerhed omkring opholdet i Danmark, manglende sproglige færdigheder og kvalifikationer, der ikke matcher det danske arbejdsmarked, traumer fra krig og uroligheder i hjemlandene kan også bidrage til forklaring af, hvorfor deres arbejdsmarkedstilknytning ser sådan ud (Dahl & Jacobsen, 2005; Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration, 2009).

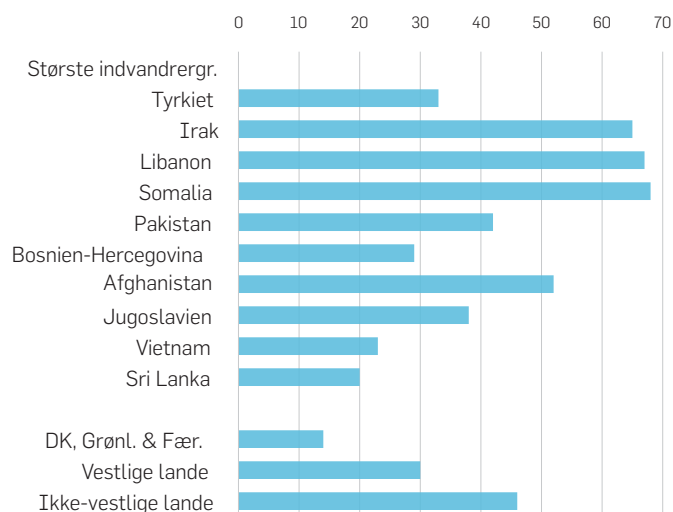
KOMPONENT 3: DEPRIVATION

LAV VELSTAND I FAMILIEN

Vi sætter nu fokus på deprivation, dvs. afsavn, og inddrager først en indikator, der kan medvirke til at kaste lys over den materielle velstand i børns familier: Besidder familierne en række velfærdsgoder, som anses for at være almindelige anskaffelser i forhold til den tid og det samfund, man lever i?

Den anvendte indikator er inspireret af *Family Affluence Scale*, som er udviklet som en del af WHO's internationale forskningsprojekt om *Health Behaviour in School-aged Children* (HBSC, 2005; på dansk: Skolebørnsundersøgelsen). Indikatoren er baseret på spørgsmål, som det er muligt for børn og unge at svare på, og vi har tilpasset den en smule til de aktuelle danske forhold. Deltagerne i survey-undersøgelsen blev spurgt, om familien har 1) opvaskemaskine, 2) badeværelse, 3) bil samt 4) om barnet har sit eget værelse og 5) har været på ferie inden for det seneste år. Besiddelse af alle fem velfærdsgoder kategoriserer vi som

FIG. 1.2.2: Arbejdsløshed blandt de største indvandrergrupper, hele populationen



høj velstand, fire velfærdsgoder som middelgod, mens nul til tre velfærdsgoder betragtes som lav velstand i familien. Efter denne målestok er det et overvejende flertal af danske børn og unge, der lever i familier med høj velstand: 72 pct., mens 19 pct. placerer sig i kategorien middelgod velstand. For 8 pct. af børnene gælder det, at de lever i familier med lav velstand.

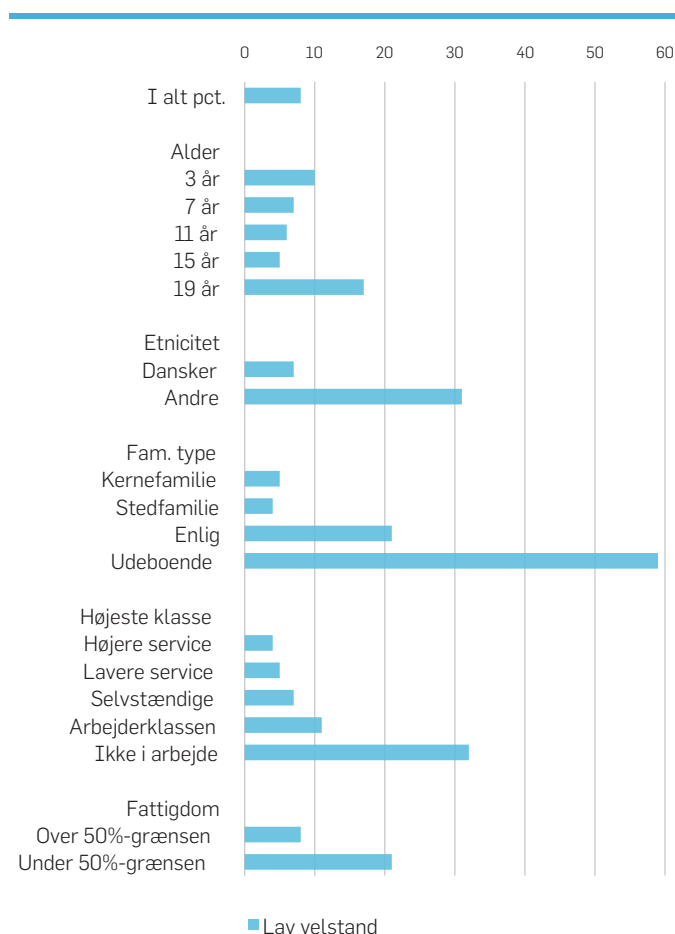
Figur 1.3.1 afspejler i forhold til *børns alder*, at småbørnsfamilier lidt hyppigere end familier med ældre børn savner materielle velfærdsgoder. Småbørnsfamilierne befinder sig endnu i en etableringsfase, men bliver, som tiden går, mere økonomisk konsoliderede, så der bl.a. bliver råd til bil og opvaskemaskine. Blandt 3-årige børn er det 10 pct., der falder ind under kategorien "lav velstand", mens andelen ved 15-års-alderen er faldet til 5 pct. Ved 19-års-alderen stiger andelen med få velfærdsgoder til 17 pct., hvilket kan forklares med, at en del fra denne

aldersgruppe er flyttet hjemmefra. Figuren afspejler således, at 59 pct. af de udeboende unge falder i kategorien, der har lav velstand.

I forhold til andre baggrundsforhold viser undersøgelsen videre, at børn og unge af anden *etnisk* oprindelse end dansk betydeligt hyppigere end den danske del af befolkningen savner velfærdsgoder. Omkring hver tredje (31 pct.) indvander eller efterkommer lever i familier med lav velstand. Et tilsvarende mønster ses i forhold til *familietyper*. I forhold til børn og unge, der lever i parfamilier med to voksne, er der fire gange så mange børn i eneforsørgerfamilierne, som har en opvækst i lav materiel velstand (21 pct.). En opvækst med materielle velfærdsgoder har ikke overraskende også sammenhæng med forældrenes beskæftigelsesmæssige position og dermed med, hvilke indtjeningsmuligheder forældrene har. Påfaldende er især de børn og unge, som lever i familier, hvor ingen voksne er i beskæftigelse. Blandt dem er det hver tredje (32 pct.), som falder ind under kategorien "lav velstand". Endelig afspejler figuren – heller ikke overraskende – en sammenhæng mellem den relative indkomstfattigdom og muligheden for at anskaffe sig velfærdsgoder. 21 pct. af dem, der i 2007 faldt under fattigdomsgrænsen, er på undersøgelsestidspunktet i 2009 blandt familier med få velfærdsgoder.

Man kan med rette rejse spørgsmålet, om de spørgsmål, som her ligger til grund for indikatoren "materiel velstand", rummer de væsentlige og relevante kriterier for at afdække erfaringer

FIG. 1.3.1: Andele børn og unge (3-19 år) med lav velstand i familien



med materielle afsavn. Anden dansk levkårsforskning (fx Hansen, 1990) har i befolkningsundersøgelser spurgt, om man af økonomiske grunde fx måtte undlade at købe dagligvarer, fodtøj, medicin eller undlade at gå til tandlæge. Der er ingen tvivl om, at sådanne indikatorer er yderst relevante, men vi har vurderet, at sådanne spørgsmålstyper kan være vanskelige at forholde sig til, når interviewpersonerne er børn og unge.

Som påpeget i en forskningsoversigt (Ottosen, 2007) ved man desuden fra flere undersøgelser, at forældre i lavindkomstfamilier skærmer deres børn mod fattigdom: Der er forskelle i forældre og børns rapporteringer. Forældre rapporterer, at de har store vanskeligheder med at få økonomien til at hænge sammen, og at de oplever en række væsentlige afsavn. De interviewede børn giver udtryk for at få deres materielle behov dækket i tilstrækkelig grad. Penge og forbrug virker således ikke som faktorer, der i særlig stor grad opleves som problematiske af børnene. Flere undersøgelser dokumenterer, at forældrene gør en stor indsats for at skærme deres børn mod økonomisk knaphed ved selv at undvære, så deres børn kan få de bedst mulige materielle betingelser. Børnenes behov kommer i første række, de får det bedste, mens tøj og forbrugsgoder til forældrene kommer til sidst; forældre skærer ned på deres eget forbrug. En undersøgelse fremhæver meget sigende (Bonke, 2005), at børnene(s forbrug) bliver familiens sociale eller moralske ansigt udadtil: Det er vigtigt, at man som forælder kan tilbyde sine børn en rigtig fritid, gode sko og korrekt ernæring. Det udsender et signal om værdighed.

FAMILIER, HVOR INGEN VOKSNE HAR EN ERHVERVSUDDANNELSE

Det er vigtigt for børns udvikling, at de får mulighed for at udfolde deres personlighed, deres evner og kognitive potentialer. Det har både betydning for barndommen, mens den står på, og i forhold til, at børn og unge skal være konkurrencedygtig arbejdskraft i fremtidens globaliserede samfund. Derfor kan man argumentere for, at uddannelsesmæssige og kulturelle ressourcer (eller mangler) bør optræde side om side med fx indkomstforhold, når man skal bedømme børns grundlæggende materielle velfærd. Vi har anvendt tre indikatorer til at belyse den såkaldt kulturelle kapital (Bourdieu, 1986), som findes i børns og unges familier, og starter med at sætte fokus på forældrenes uddannelse.

Tabel 1.3.1 viser, hvordan fædres og mødres uddannelsesniveau fordeler sig i de fem aldersgrupper i hele befolkningen. Informationerne er hentet fra registrene, der rummer oplysninger om uddannelses gennemførelse i Danmark. Omtrent lige mange fædre og mødre har ingen kompetencegivende erhvervsuddannelse, dvs. har højst grundskole eller en gymnasial uddannelse. Fædre har derimod hyppigere end mødre en erhvervsfaglig uddannelse, mens mødre hyppigere har en mellemlang videregående uddannelse. Vi har kombineret disse oplysninger og konstrueret et samlet mål for den højest fuldførte uddannelse i barnets hjem.

Når man ser isoleret på hver af forældrene, er det ca. hver fjerde far og mor, der ingen kompetencegivende erhvervsuddannelse

TABEL 1.3.1: Højest fuldførte uddannelse, gennemført af forældre til 3-19 årige. Hele befolkningen. Procent

Forældres højeste uddannelse	Fædre	Mødre	I hjemmet
Grundskole	19	20	12
Gymnasial uddannelse	6	7	4
Erhvervsfaglig uddannelse	43	36	39
Kort videregående uddannelse	7	5	7
Mellemlang videregående uddannelse	12	22	22
Lang videregående uddannelse	12	9	15
I alt pct.	100	100	100

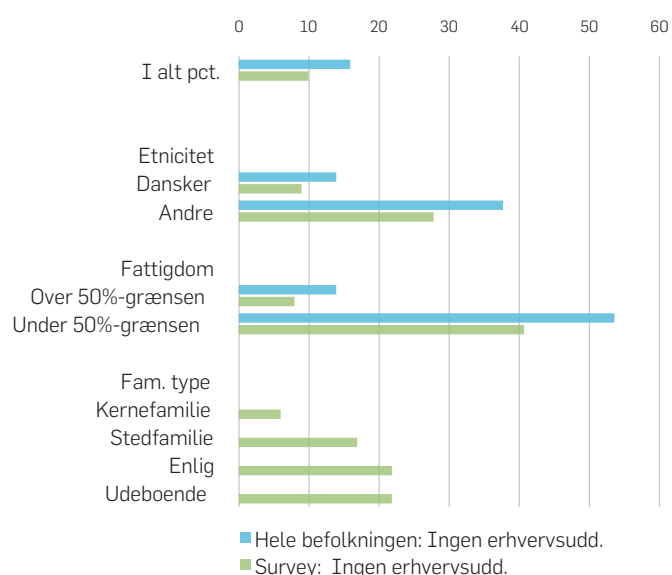
har, men når forældrene optræder i kombination, reduceres denne andel: Som helhed lever 16 pct. af danske børn og unge i hjem, hvor ingen voksne har en erhvervsuddannelse. Blandt dem, der deltog i survey-undersøgelsen, er andelen noget lavere, 10 pct.

Figur 1.3.2 viser for både totalpopulationen og for deltagerne i survey-undersøgelsen, at børn og unge med anden etnisk oprindelse omtrent tre gange så hyppigt som danske børn har forældre uden en erhvervsuddannelse. Forældre med indvandrerbaggrund kan dog have gennemført en uddannelse i hjemlandet. Et tilsvarende mønster viser sig i forhold til børn, der lever under fattigdomsgrænsen: Her har halvdelen (54 pct.) af forældrene ingen erhvervsuddannelse. Endelig viser figuren, at børn i eneforsørgerfamilier (22 pct.) og stedfamilier (17 pct.) hyppigere er underprivilegerede end børn, der lever i kernefamilier (6 pct.), men også at unge, der er vokset op i et hjem uden erhvervsuddannelse, hyppigere flytter tidligt hjemmefra.

FÅ UDDANNELSESMÆSSIGE REDSKABER I HJEMMET

Tilstedeværelse eller mangel på redskaber i hjemmet, der kan være til hjælp for barnets skolegang, er den anden indikator, der anvendes for at belyse uddannelsesmæssige ressourcer. Indikatoren er udviklet efter inspiration fra de såkaldte PISA-undersøgelser, et internationalt forskningsprojekt, der har undersøgt større skolebørns færdigheder (OECD, 2004). Vi spurgte i survey-undersøgelsen blandt de 7-19-årige børn og unge, om der var følgende i hjemmet: 1) en computer med tekstbehandling,

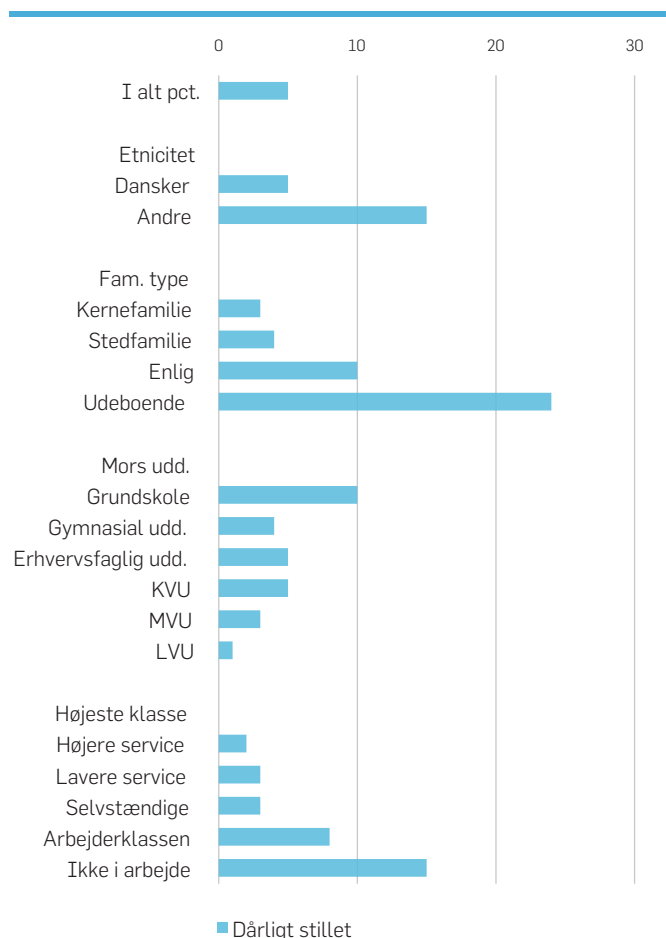
FIG. 1.3.2: Andele børn og unge (3-19 år), hvor ingen voksne i hjemmet har gennemført en erhvervsudd.



2) internetforbindelse, 3) en ordbog, 4) et stille sted til at lave lektier, 5) et skrivebord, 6) bøger til hjælp for lektierne, 7) lommeregner og 8) klassisk litteratur. Ud fra disse otte spørgsmål konstruerede vi et samlet mål. Børn, der havde alle otte ting i hjemmet, karakteriserede vi som godt stillede, børn med 6-7 ting som middelgodt stillede og børn med 0-5 ting som dårligt stillede. Ud fra denne målestok er det knap to tredjedele af børn og unge (63 pct.), der er godt stillede, knap en tredjedel (32 pct.), der er middelgodt stillede, og 5 pct., der er dårligt stillede, dvs. mangler redskaber, som i dag kan opfattes som elementære for at kunne udføre sit skolearbejde.

Figur 1.3.3 viser, hvad der karakteriserer de børn og unge, som er dårligt stillede: Afsavn af uddannelsesmæssige redskaber forekommer tre gange så hyppigt blandt børn af anden etnisk herkomst som blandt danskere (15 pct.); dobbelt så hyppigt blandt

FIG. 1.3.3: Andele børn (7-19 år) med få uddannelsesmæssige ressourcer i hjemmet



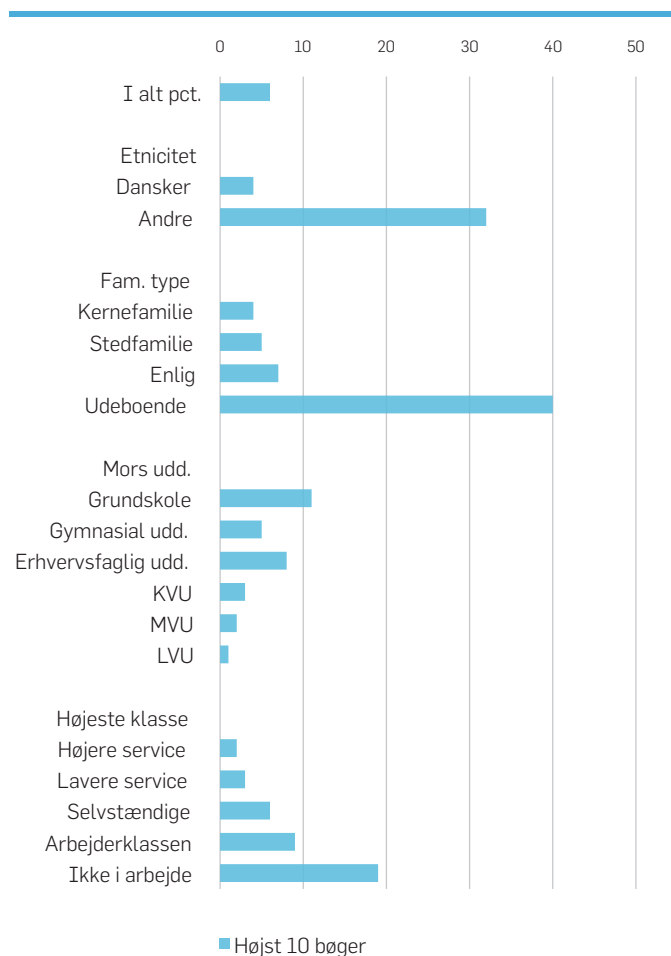
■ Dårligt stillet

børn af eneforsørgere (10 pct.) og børn af mødre, der alene har en grundskoleuddannelse (10 pct.); og tre gange så hyppigt, hvis forældrene ikke er i arbejde (15 pct.). Endelig skal bemærkes, at unge, der i 19-års-alderen er flyttet hjemmefra, er den familietype, der er allerringest stillet (24 pct.). En del af disse har sandsynligvis lagt skolegang og uddannelse bag sig.

BØGER I HJEMMET

Den sidste indikator på kulturelle og uddannelsesmæssige ressourcer sigter mod at indfange kulturel kapital i bred forstand, dvs. dannelse. Alle respondenter blev i undersøgelsen spurgt om, hvor mange bøger der var i hjemmet. Besvarelserne blev samlet i tre kategorier: 28 pct. mente, at der var 250 bøger eller mere, 65 pct. anslog, at der var mellem 11 og 249 bøger, mens 6 procent mente, at der højst var 10 bøger i hjemmet. Besvarelsesmønstrene fremgår af figur 1.3.4 og viser i overensstemmelse med

FIG. 1.3.4: Andele børn, der rapporterer om 10 eller færre bøger i hjemmet



fundene ovenfor, at kulturelt depriverede børn og unge er at finde blandt indvandrere og efterkommere, blandt eneforsørgere og unge udeboende, blandt familier, hvor grundskolen er den højeste udførte uddannelse, og blandt familier fra arbejderklassen, eller hvor ingen voksne er i beskæftigelse.

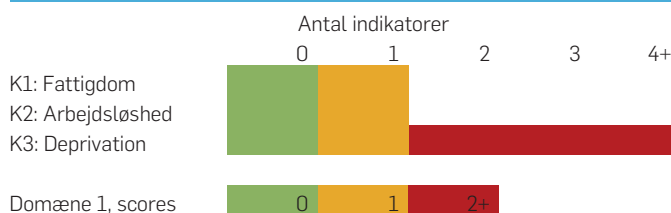
OPSUMMERING: BØRN OG UNGE, DER ER MARGINALISEREDE PÅ DET MATERIELLE OMRÅDE

I en samlet opgørelse over børns og unges tilstand på det materielle velfærdsområde indgår seks negativt formulerede indikatorer, som er fordelt på tre komponenter. De 3-årige dækkes kun af fem indikatorer.

Beregningsgrundlaget er ens for alle fem aldersgrupper: Man kan score 0-6 point. Man betragtes som fuldt inkluderet på det materielle velfærdsområde, hvis man scorer 0 point på alle, og falder i midtergruppen, hvis man scorer 1 på en af de tre komponenter, dvs. enten er fattig eller er depriveret eller har arbejdsløse forældre. Hvis man både er fattig og depriveret, både er fattig og arbejdsløs, eller er depriveret på flere områder, dvs. scorer 2 eller flere point, bliver man kategoriseret som ekskluderet, jf. figur 1.4.1.

Efter denne opgørelsesmetode definerer vi som helhed 78 pct. af respondenterne, som deltog i undersøgelsen, som inkluderede, 16 pct. befinder sig i midtergruppen, og 6 pct. kan karakteriseres som ekskluderede, jf. tabel 1.4.1. Der er visse variationer på tværs

FIG. 1.4.1: Grænser for domæne 1: Materiel velfærd (3-19 år)



af aldersgrupperne; især blandt de 19-årige, hvor hver femte er flyttet hjemmefra, befinder flere sig i den kritiske zone. I forhold til de øvrige baggrundsforhold, som indgår i undersøgelsen, optræder der markante forskelle langs den etniske dimension. Det er således hvert tredje barn og ung med indvandrerbaggrund, der er ekskluderet på det materielle velfærdsområde. Også børn i eneforsørgerfamilier (14 pct.) falder væsentligt hyppigere uden for. Endelig fremgår det – hvilket ikke er spor overraskende – at børn og unge meget hyppigere bliver defineret som ekskluderede, materielt set, hvis de lever i familier, hvor der ingen uddannelse er, eller hvor der er arbejdsløshed eller fattigdom. Disse forhold bidrog jo netop til at definere domænet.

DANMARK I INTERNATIONALT PERSPEKTIV

I OECD's seneste rapport om børns velfærd (OECD, 2009), der er baseret på data fra ca. 2005-2006, placerer Danmark sig på førstepladsen blandt 30 OECD-lande omkring fravær af børnefattigdom efterfulgt af de andre skandinaviske lande og Finland. I forhold til de uddannelsesmæssige ressourcer (redskaber til skolegangen) er Danmark placeret på en femteplads. Samlet set opnår Danmark en andenplads på det materielle velfærdsdomæne i den undersøgelse, kun overgået af Norge.

I en parallel undersøgelse fra UNICEF (2007), der dog inddrager flere indikatorer, men som er baseret på lidt ældre data (fra omkring 2000), er Danmark placeret på en fjerdeplads blandt ca. 20 lande i forhold til det materielle velfærdsdomæne. Her er vi

overgået af Sverige, Norge og Finland. Også denne undersøgelse afspejler, at det er den relativt lave børnefattigdom, som især bidrager til at trække Danmarks "gennemsnit" op.

Man skal være varsom med at drage alt for tætte sammenligninger både mellem de to omtalte undersøgelser og i forhold til nærværende undersøgelse. Det beror på, at datagrundlaget ikke helt er det samme³. Der er dog ingen tvivl om, at danske børn og unge – sammenlignet med børnebefolkninger i andre OECD-lande – har en relativ høj materiel velfærd. Det bliver almindeligvis forklaret med den danske (eller nordiske) velfærdsmodel, som er karakteriseret ved et forholdsvis generøst socialt sikkerhedssystem, der muliggøres gennem høj arbejdsmarkedsdeltagelse og progressiv beskatning.

TABEL 1.4.1: Materiel velfærd. Andele, der er inkluderede hhv. ekskluderede

	Inkluderet	Midtergruppe	Ekskluderet	p<
I alt i procent (vejjet)	78	17	6	
Alder				***
3 år	80	13	7	
7 år	81	14	5	
11 år	78	17	5	
15 år	82	16	3	
19 år	69	23	9	
Køn				NS
Drenge	79	16	5	
Piger	77	17	6	
Etnicitet				***
Dansker	81	15	4	
Andre	37	31	32	
Familietype				***
Kernefamilie	84	13	3	
Stedfamilie	73	19	8	
Enlig	60	27	14	
Udeboende	39	37	24	
Mors uddannelse				***
Grundskole	47	31	22	
Gymnasial uddannelse	58	29	13	
Erhvervsfaglig uddannelse	83	14	3	
Kort videregående uddannelse	86	12	2	
Mellemlang videregående uddannelse	89	10	1	
Lang videregående uddannelse	91	8	1	
Højeste klasse				***
Højere service	93	7	0	
Lavere service	88	12	1	
Selvstændige	73	22	5	
Arbejderklassen	74	22	4	
Ikke i arbejde	.	39	61	
Fattigdom				***
Over 50% grænsen	81	15	4	
Under 50% grænsen	.	41	59	

- 1 I opgørelsen, som er baseret på 2007-data, indgår også (få) husstande, hvor der kun bor børn, som på daværende tidspunkt var højst 17 år. Det drejer sig som regel om anbragte og andre børn, som har deres egen husstand, så længe de ikke bor hjemme hos forældrene.
- 2 Med familie menes her husstand. Lever barnet i en stedfamilie, er det den biologiske forælder og stedforælderen, der danner grundlag for beregningen.
- 3 Mens de internationale undersøgelser fortrinsvis har indhentet oplysninger blandt ældre skoleelever, inddrager denne undersøgelse også informationer om yngre børns forhold.

DOMÆNE 2

BOLIGFORHOLD, MOBILITET OG LOKALOMRÅDER

PRÆSENTATION AF DOMÆNET OG DE UDVALGTE KOMPONENTER

Boligen og lokalområdet udgør den fysiske ramme om børns og unges hverdagsliv og har betydning for børns velfærd her og nu. Forholdene i boligen bidrager direkte til at beskrive børns levestandard, fx om de har tilstrækkeligt med plads omkring sig, og om deres bolig er sund at leve i. På samme vis antages kvaliteten ved lokalområdet at spille en rolle for børns oplevede udfoldelsesmuligheder og tryghed.

Dette kapitel sætter fokus på de fysiske rammer, der omgiver børn og unge. Domænet er opdelt i tre komponenter. Den første komponent vedrører indikatorer, der beskriver børns boligforhold og -standard. Den anden komponent omhandler børns erfaringer med at flytte, mens den tredje komponent inddrager indikatorer, som belyser det lokalområde, børn og unge lever i.

KOMPONENT 1: FAMILIENS BOLIGFORHOLD OG BOLIGSTANDARD

ANDELE AF BØRN OG UNGE, DER BOR I LEJEBOLIGER

Nyere undersøgelser om danske boligforhold har vist, at det danske samfund i stigende grad er blevet segregeret, således at boligejerne med opsparet kapital i huset lever adskilt fra boliglejerne med forholdsvist få ressourcer. Det bidrager til øget ulighed i samfundet. Samtidig har også dele af den almennyttige lejeboligmasse undergået en social forarmelsesproces ved i højere grad at være blevet hjemsted for indvandrere og de socialt svageste grupper (fx, Andersen, 2005; Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2007; Leth-Sørensen, 2004).

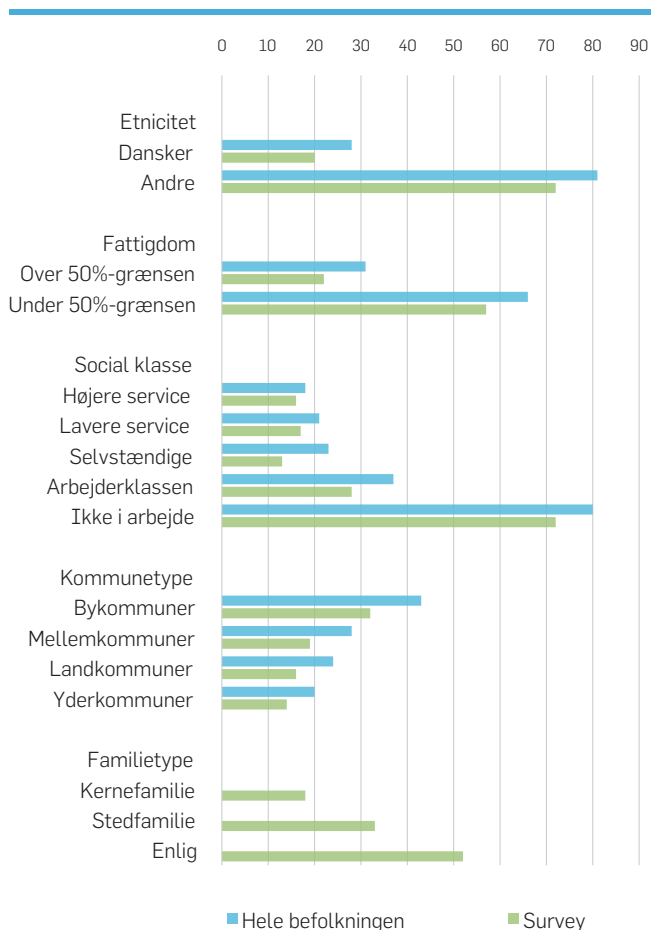
Selvom udlejningsboliger kan være af meget forskellig kvalitet, og selvom dele af den almennyttige boligmasse har en rigtig god standard, er det på ovenstående baggrund relevant at anvende lejeboliger som et parameter for en mulig ringere levestandard. Blandt hele børne- og ungepopulationen i aldersgrupperne 3, 7, 11, 15 og 19 år var det hver tredje (33 pct.), der i 2007 boede i lejeboliger. Blandt dem, der deltog i survey-undersøgelsen, var andelen noget lavere, 23 pct.

KOMPONENTER	INDIKATORER
Komponent 1: Familiens boligforhold og boligstandard	3-19-åriges familier, som bor til leje 3-19-årige, der lever i overbefolkede boliger 3-, 7-, 15- og 19-årige, der lever med boliggene
Komponent 2: Flytninger og mobilitet	3-19-årige, der har flyttet mindst hvert andet år gennem levetiden
Komponent 3: Lokalområdets karakter	3-19-årige, der lever i udkantsområder 11-19-årige, der ikke oplever, at lokalområdet rummer tilbud 11-19-årige, der føler sig utrygge ved at færdes i lokalområdet om aftenen

Figur 2.1.1 viser en række baggrundskarakteristika for børn og unge, som bor i lejeboliger. Ikke særlig overraskende er der en geografisk variation: Børn og unge, der lever i Danmarks yderområder, bor sjældnere til leje (20 pct. på populationsniveau) end børnebefolkningen i bykommunerne, hvor lejeboligmassen typisk består af etageejendomme. Her lever 43 pct. i lejeboliger. Derudover understøtter figuren tesen om social ulighed mellem boligejere og boliglejere, idet det er de traditionelt socialt sårbare grupper, der bor til leje. Med hele populationen som udgangspunkt finder vi således meget markante forskelle mel-

lem etniske (81 pct.) og danske børn og unge (28 pct.); mellem fattige børn (66 pct.) og børn, der ikke er fattige (31 pct.); og mellem børn i eneforsørgerfamilier (52 pct.) og i kernefamilier (18 pct.). Endelig fremgår det af figuren, at 4 ud af 5 børn fra hjem, hvor ingen voksen er i beskæftigelse, lever i lejeboliger, mens andelen er væsentlig lavere, når en eller begge forældre er i arbejde. Blandt serviceklasserne er det omkring hvert femte barn, der lever i lejebolig, blandt selvstændige hvert fjerde barn (23 pct.), og blandt børn fra arbejderklassen er det godt hvert tredje (37 pct.).

FIG. 2.1.1: Andele børn og unge (3-19 år), der bor til leje



ANDELE AF BØRN OG UNGE MED TRANGE BOLIGFORHOLD

Boligstørrelse er en anden indikator på familiers levestandard og kan have direkte indflydelse på børns udfoldelsesmuligheder i dagligdagen. Lever familien i en bolig med få rum, kan det være svært at finde fred og ro til at få lavet skolearbejdet, og det kan være umuligt at få det privatliv, som de fleste unge oplever at have behov for, når de bliver teenagere.

Boligers udrustning med antal værelser, køkken, toilet og bad mv. indgår i Bygnings- og Boligregisteret, BBR. På det grundlag har vi fra de senest tilgængelige data (2007) beregnet, hvor mange danske børn og unge, der lever i trængsel, dvs. overbefolkede boliger. Hvis der bor flere mennesker i boligen, end der er regulære værelser (dvs. eksklusive køkken, bad mv.), definerer man det som overbefolkning. Figur 2.1.2 viser andelen af børn og unge, der lever trangt, og opgørelsen er både lavet for hele populationen og for dem, der deltog i survey-undersøgelsen. Nedenfor tager vi afsæt i hele populationen.

Som helhed er det omkring hvert femte barn eller ung (19 pct.), der lever i overbefolkede boliger, og som figur 2.1.2 viser, synes overbefolkning i en vis udstrækning at hænge sammen med familiens cyklus. Trængsel er udbredt i de unge småbørnsfamilier, som ikke er så økonomisk stærke endnu, og kulminerer, når barnet når skolealderen og, sandsynligvis, har fået det antal søskende, det skal have. Herefter daler andelen af overbefolkede familier i takt med barnets alder, formodentlig fordi forældre på dette tidspunkt har fået råd til en større bolig, hvor hvert barn i familien kan få eget værelse. Desuden kan der også være ældre søskende, der begynder at flytte hjemmefra.

De overskyggende forskelle i figuren følger imidlertid andre akser. For det første er der meget store forskelle mellem danske og etniske børn og unge. Mens 15 pct. af de danske familier lever i trængsel, gælder det for over halvdelen – 55 pct. – af de etniske familier. I kombination med knaphed på økonomiske ressourcer kan det dels forstås på baggrund af, at der er en lidt større børnerigdom i nogle etniske familier, og dels ved at mere end to voksne familiemedlemmer bor under samme tag. Der kan fx være tale om tre-generations-familier eller konstellationer, hvor fx svigerdøtre eller -sønner flytter ind i boligen (jf. Deding, 2009).

For det andet viser forskellene sig langs beskæftigelsesaksen. Hvert tredje barn eller ung (35 pct.), som bor sammen med voksne, der er uden arbejde, lever i trængsel. Figuren afspejler, at dette problem aftager i takt med forældrenes position på arbejdsmarkedet. I de økonomisk privilegerede serviceklasser er

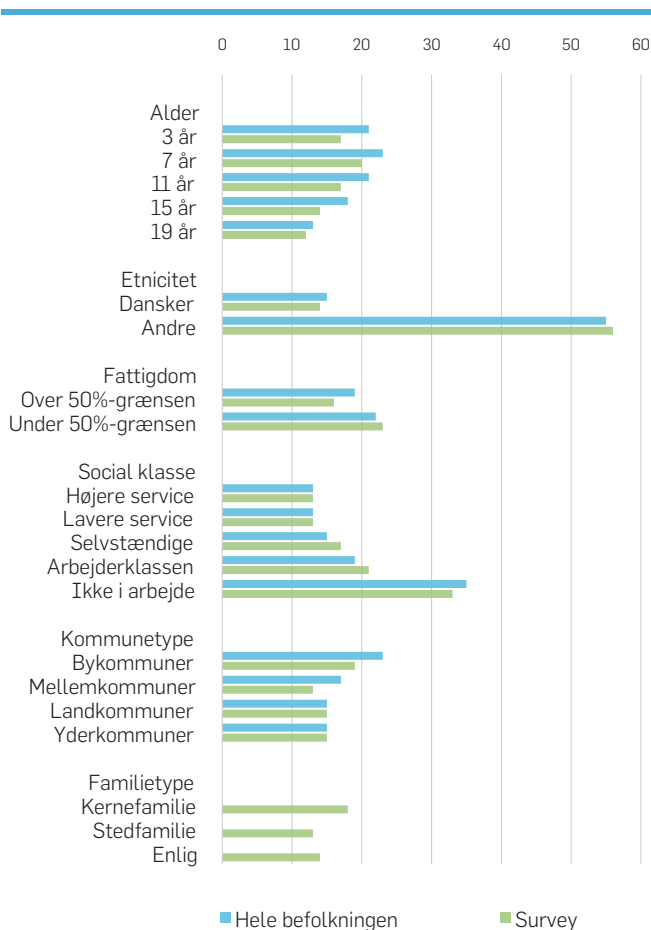
det kun 13 pct. af børn og unge, der lever under overbefolkede forhold.

ANDELE AF BØRN OG UNGE, DER OPLEVER BOLIGGENER

En tredje indikator på ringe boligstandard vedrører oplevede boliggener. Forekomsten af gener i boligen kan berøre børn og unge på en meget direkte måde, da fugt, træk mv. påvirker helbredet ugunstigt. I undersøgelsen spurgte vi mødre til de 3- og 7-årige børn samt de 15- og 19-årige, om deres bolig har en række gener. Vi undlod at spørge de 11-årige ud fra en antagelse om, at nogle af vores spørgsmål ville være lige lovligt tekniske for denne aldersgruppe. Vi anvendte den samme serie af spørgsmål, som tidligere har været brugt i danske levekårsundersøgelser (Andersen, 2003; Hansen, 1986; Kristensen & Larsen, 2007). Interviewpersonerne skulle forholde sig til, om deres bolig har træk, fugt, kulde, synlige mug- eller fugtpletter, støj fra naboer, trafik, fabrikker mv.; eller om der er luftforurening fra trafik eller virksomheder. To tredjedele af interviewpersonerne svarede, at de ingen problemer har. Dette resultat er overordnet i god overensstemmelse med tidligere undersøgelser på området blandt børnefamilier (Ottosen, 2000). Den resterende tredjedel fordeler sig ligeligt mellem at have én (17 pct.) eller flere boliggener (16 pct.).

Analysen understøtter de fund, vi allerede har gjort ovenfor, jf. figur 2.1.3: De grupper, som især er udsatte for at have boliggener, er børn af anden etnisk herkomst end dansk (43 pct.); fattige børn (42 pct.); og børn, hvis forældre ikke er i arbejde (42 pct.). Den gruppering, der dog allermest er udsat for boliggener, er de unge, som på undersøgelsestidspunktet i 2009 var flyttet hjemmefra. Blandt disse er det knap 2/3, der har en eller flere boliggener. Man må imidlertid forvente, at den ringe boligstandard, for de fleste af dem, er et forbigående fænomen: I takt med, at de færdiggør deres uddannelse og kommer ud på arbejdsmarkedet, vil de få råd til at flytte til bedre boliger.

FIG. 2.1.2: Andele børn og unge (3-19 år), der lever i overbefolkede boliger



KONKLUSION

Undersøgelsen viser, at:

- Det er især børn fra socialt udsatte grupper (indvandrere, arbejdsløse, fattige og eneforsørgere), der bor i lejeboliger,
- 55 pct. af børnebefolkningen med anden etnisk baggrund lever i overbefolkede boliger,
- Børn og unge fra socialt sårbare grupper er hyppigst udsat for boliggener, men unge udeboende er de værst stillede.

KOMPONENT 2: FLYTNINGER OG MOBILITET

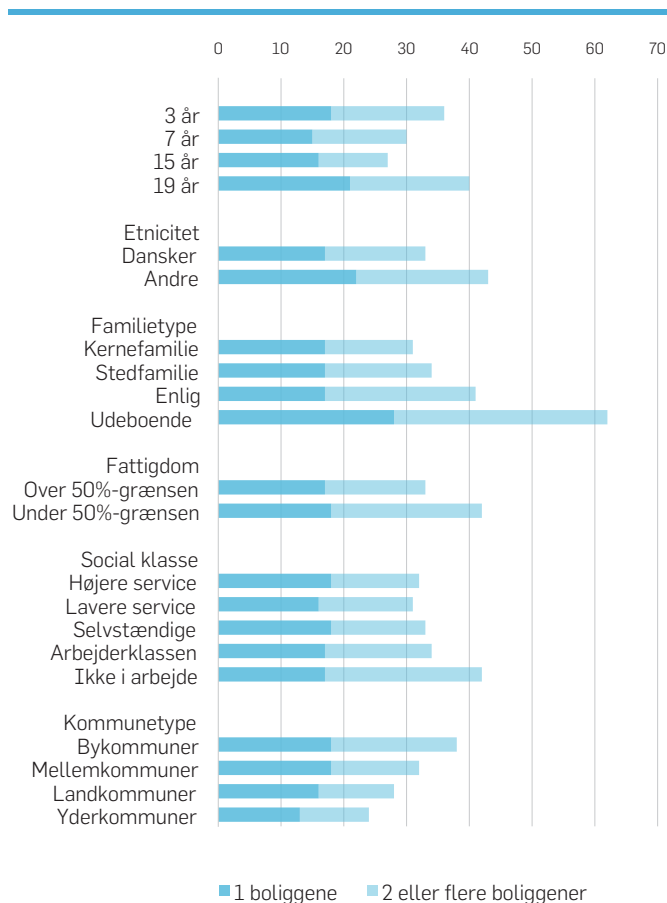
ANDELE AF BØRN OG UNGE, DER HAR OPLEVET MANGE FLYTNINGER

Sandsynligvis er der en del børn, som får erfaring med at flytte fra en bolig til en anden. En dansk undersøgelse (Deding & Filges, 2004) om flyttemønstre i den danske arbejdsstyrke viser, at hver

fjerde, der var flyttet inden for det sidste kalenderår, er en husstand med børn. Selvom jobskifte også medvirker, er der først og fremmest familiemæssige årsager til, at danskere flytter: Det drejer sig om pardannelse, skilsmisse, familiens behov for at få en større eller mindre bolig eller ønsket om at komme tættere på familie og venner.

I denne undersøgelse sætter vi ikke fokus på børns almindelige flytteerfaringer, men kun på de tilfælde, hvor børn har skiftet bopæl relativt mange gange. Når mange flytninger inddrages som en indikator i undersøgelsen, sker det ud fra en betragtning om, at gentagne opbrud kan skabe turbulens i et barns liv. Det kan indebære, at barnet gennem opvæksten i flere omgange må tage afsked med det velkendte og starte helt forfra med at etablere nye sociale relationer til jævnaldrende og omstille sig til nye miljøer i daginstitution eller skole. Til problemstillingen om børn, der flytter meget, hører også, men som et utvivlsomt mere marginalt fænomen rent antalsmæssigt, 'de sociale nomader', der er efterretninger om hos de sociale myndigheder: Socialt udsatte familier, som flytter rundt mellem kommuner for at undgå at få en børneforsorgssag på halsen.

FIG. 2.1.3: Andele børn og unge (3-7 og 15-19 år), der lever med boliggener



Registrene rummer informationer om familiers flytninger, når de bevæger sig på tværs af kommunegrænser, vi har imidlertid ingen informationer om flytninger inden for den samme kommune. For at skabe sammenlignelighed mellem ældre og yngre børn må antallet af flytninger sættes i forhold til barnets alder. Vi definerer det som 'mange flytninger', når et barn er flyttet mere end hvert andet år i sit liv. De seneste informationer er fra 2007 og afspejler således familiernes situation 2 år før, survey-undersøgelsen blev gennemført.

Som helhed er det 10 pct. i hele populationen og 8 pct. blandt dem, der deltog i survey-undersøgelsen, der er flyttet mange

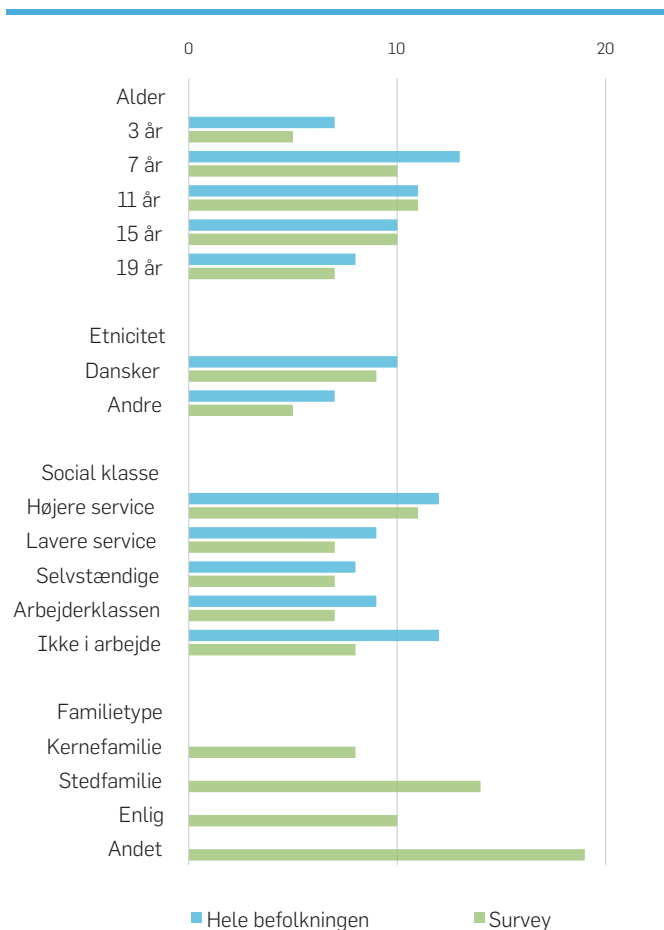
gange. Figur 2.2.1 viser, hvordan de mange flytninger fordeler sig i forhold til en række udvalgte baggrundsforhold. Variationsbredden er ikke så stor, i de fleste tilfælde mellem 5 og 14 pct. Det fremgår, at børn med indvandrerbaggrund (7 pct. i hele befolkningen) lidt sjældnere end danske børn (10 pct.) har mange flytteeftiringer, hvilket umiddelbart kan forekomme overraskende. En forklaring kan være, at disse familier, som vist i det foregående, hyppigere befinder sig i en socialt fastlåst situation.

Figuren viser et interessant mønster, når det gælder forældrenes beskæftigelsesmæssige position, selvom variationerne ikke er så store: Det er både i bunden og i toppen af beskæftigeshierarkiet, at bevægeligheden er størst (12 pct.), men sandsynligvis af vidt forskellige grunde. I bunden blandt familier uden beskæftigelse, fordi der heriblandt befinder sig et klientel med sociale og økonomiske problemer, der har svært ved at finde stabilt fodfæ-

ste. Og i toppen, fordi man heriblandt finder de karriereorienterede familier, som, vi formoder, er særlig mobile af jobmæssige årsager.

Endelig viser figuren variationer mellem familietyper (kun baseret på survey-data). Ikke overraskende fremgår det, at børn i eneforsørgerfamilier (10 pct.) hyppigere end kernefamiliebørnene (8 pct.) har erfaringer med mange flytninger, mens 14 pct. af børnene i stedfamilier har oplevet megen mobilitet. Det læser vi som en konsekvens af disse børns erfaringer med familiebrud og nye familiedannelser. Under 'familietype' har vi også medtaget den meget lille kategori 'andet' (kun 53 interviewpersoner), som bl.a. består af børn, der er anbragt uden for hjemmet. Af dem er det hvert 5. barn, der har oplevet mange flytninger, hvilket kan være et tegn på skiftende anbringelsesforløb. Under alle omstændigheder tyder data på – spinkelt som det er – at disse børn er dem, der er allermost udsatte for turbulens.

FIG. 2.2.1: Andele børn og unge (3-19 år), der er flyttet mindst en gang hvert andet år i livet



EN AFSTIKKER: SKILSMISSEBØRN, DER PENDLER

Når man fokuserer på mobilitet blandt børn, er det relevant at opholde sig ved skilsmissebørnene, fordi de – i større eller mindre udstrækning – pendler mellem to hjem. Fra tidligere undersøgelser (fx Ottosen, 2004) ved vi, at flertallet af skilsmissebørn har forældre, der bor i nærheden af hinanden, jf. tabel 2.2.1. Omtrent halvdelen af skilsmissebørnene har en transporttid på mindre end 15 minutter, og som helhed er det 70 pct., der højst skal bruge en halv time på at pendle mellem de to hjem. Vi ved også, at de børn,

TABEL 2.2.1: 7-årige skilsmissebørns transporttid mellem forældre, 2004. Procent. Kilde: BFU, SFI

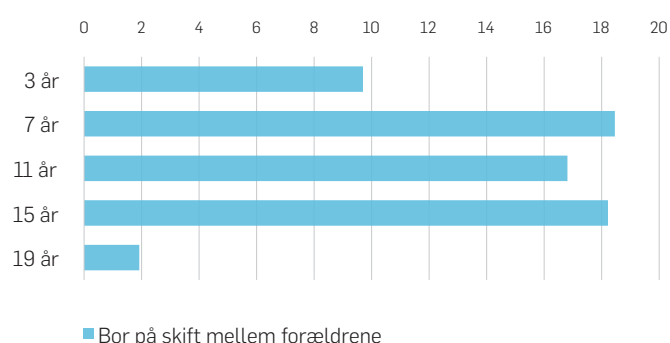
Mindre end 15 min.	46
15-29 min.	24
Mindre end 1 time	16
Mere end 1 time	4
Bor i anden landsdel	5
Ved ikke	6

som har lange transportafstande, ser samværsforælderen mindre hyppigt end børn, hvis forældre lever i nærheden af hinanden.

I denne undersøgelse koncentrerer vi os om de egentlige pendlere, dem, der i omtrent samme omfang opholder sig lige meget hos både moderen og faderen. Der praktiseres forskellige slags samværsordninger blandt skilsmissefamilier, fx 7/7, 6/8 eller 5/9, som refererer til, hvor mange dage ad gangen, barnet opholder sig hos de respektive forældre. Vi er ikke så nøjeregnende, men er mere interesserede i at få oplyst, om børn og forældre selv oplever, om barnet bor på skift. Derfor bad vi interviewpersonerne i undersøgelsen oplyse, om de bor permanent hos den ene forælder og besøger den anden; om de bor på skift mellem forældrene, eller om der slet ikke er kontakt til samværsforælderen. Som det fremgår af figur 2.2.2, svarede 13 pct. af skilsmissebørnene (og 2,5 pct. af alle børn i undersøgelsen), at de bor på skift mellem forældrene. Dem betragter vi som delebørn og som pendlere. Figuren afspejler videre en vis aldersvariation. Det er navnlig blandt de 7-, 11-, og 15-årige, at deleordninger er populære. Blandt de 19-årige er der ganske få, som pendler mellem to hjem. Det skyldes ikke, at de i videre udstrækning end andre aldersgrupper har taget fast ophold hos den ene af forældrene, men beror på, at de er flyttet hjemmefra.

Selvom vi ikke spurgte til det præcise antal dage, som børn og unge opholder sig hos den ene henholdsvis hos den anden, tør vi godt slå fast, at der over tid er sket en væsentlig udvikling på

FIG. 2.2.2 : Andele børn og unge (3-19 år), som ikke lever i kernefamilier, der bor på skift mellem forældrene



dette område. I en undersøgelse fra 1995 viste Ottosen, at omkring 4 pct. af skilsmissebørnene levede i en deleordning. I dag er dette tal mere end tredoblet.

Pendlende børn er et interessant fænomen, men på nuværende trin i undersøgelsen har vi ikke inddraget deleordninger som en indikator, idet der ikke hersker sikker viden om, hvorvidt deleordninger er gunstige eller ej for børns udvikling og trivsel.

KONKLUSION:

- Hvert 10. barn eller ung har erfaring med multiple flytninger og må bolig-mæssigt siges at vokse op under turbulente vilkår.
- Børn, der har oplevet forældrebrud, har hyppigere erfaringer med mange flytninger.

KOMPONENT 3: LOKALOMRÅDETS KARAKTER

BØRN OG UNGE, DER VOKSER OP I UDKANTSOMRÅDER

Sammenlignet med andre lande er de geografiske afstande i Danmark små. Alligevel er det en rimelig antagelse, at det lokalområde, som børn og unge vokser op i, vil påvirke deres hverdagsliv forskelligt. Lever man i landets udkantsområder, er der længere til skole og andre uddannelsesmuligheder, og der er ikke de samme udbud af fritids- og kulturmuligheder, som børn i byområder har inden for rækkevidde.

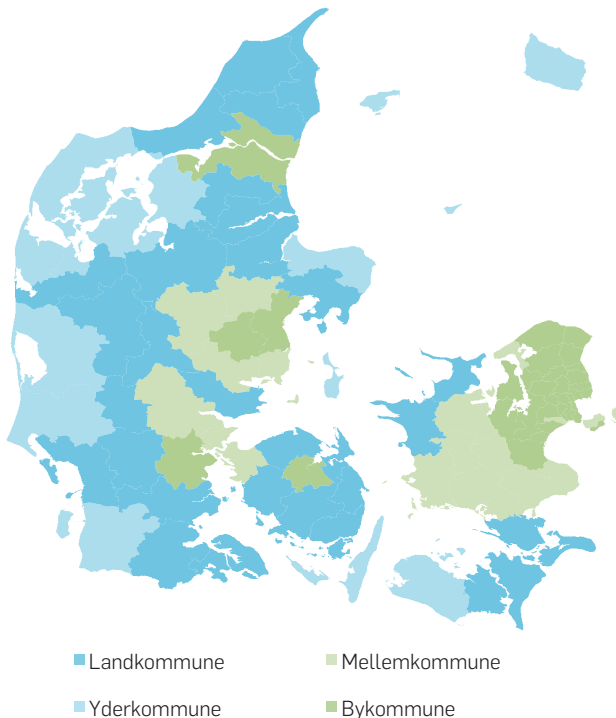
Vi interesserer os her for at indkredse, hvor mange børn der er geografisk marginaliserede, dvs. lever i udkantsområder, – relativt set. Til det brug har vi opdelt børn og unge efter, hvilken kommunetype de bor i, og anvender de inddelinger, som en tidligere undersøgelse om landdistriktskommuner har udarbejdet (Kristensen et al., 2006). Her opdeler man landets kommuner ud fra en række karakteristika: urbanisering, landbrugets betydning, den demografiske struktur, erhvervs- og befolkningsudviklingen, uddannelsesniveaue, kommunens økonomiske grundlag og kommunens lokalisering (center/periferi). Det resulterer i fire kommunetyper: Bykommuner (fx hovedstadsområdet, Århus og omegn, Odense og Aalborg); mellemkommuner (fx midtsjællandske kommuner); landdistrikter (fx fynske, nord- og midtjyske kommuner) samt yderkommunerne, som fortrinsvis er at finde i den vestlige del af Jylland og Lolland, jf. figur 2.3.1.

Yderkommunerne – udkantsområderne er bl.a. karakteriserede ved et tyndt befolkningsgrundlag, et lavt beskatningsgrundlag og relativt få med længerevarende uddannelser. Desuden har beskæftigelses- og befolkningsudviklingen været negativ (i årene 1994-2004).

Vores undersøgelse viser, jf. figur 2.3.2, at 9 pct. af børnebefolkningen bor i yderområder, 29 i landkommuner, 16 pct. i mellemkommuner og 45 pct. i bykommuner. Det svarer nogenlunde til, hvordan den samlede befolkning er fordelt i landet (Kristensen, 2006).

Opgjort i forhold til undersøgelsens centrale baggrundsforhold viser der sig imidlertid nogle påfaldende forskelle: For det første går der en skillelinje langs den etniske baggrund: 2/3 af de børn, som har en anden etnisk oprindelse end dansk, bor i bykommuner og er til gengæld voldsomt underrepræsenterede i landområder (17 pct.) og yderkommunerne (4 pct.). Områder med multikulturel befolkningssammensætning er med andre ord overvejende et urbant fænomen. For det andet kan man iagttage en vis social skævvridning: Børn fra den højere serviceklasse lever overvejende i bykommunerne. Det er her, at arbejdspladserne til deres højt specialiserede forældre findes. Til gengæld er arbejderklas-

FIG. 2.3.1: Kommunityper



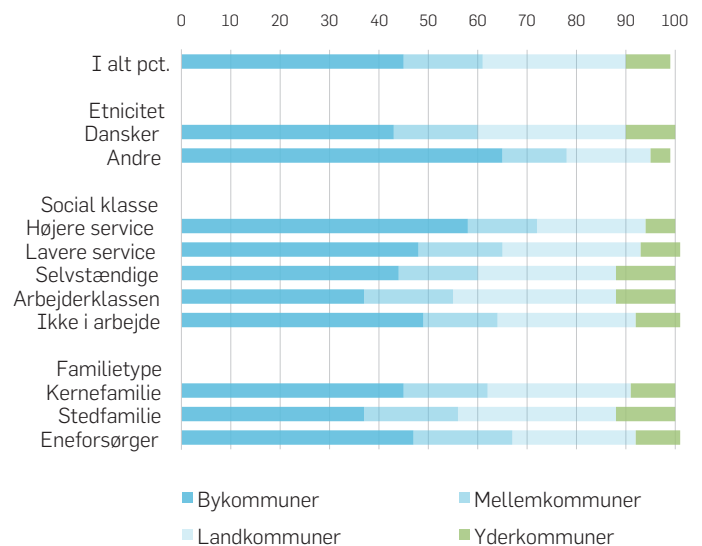
sen (lønmottagere på grundniveau) ikke som i gamle dage at finde i byerne, men er overrepræsenterede i land- og udkantsområderne. Endelig ses i forhold til familietyper, at sammenbragte familiedannelser ikke så ofte bor i byerne, men lidt hyppigere på landet eller i udkantsområderne. Sammenbragte familier er et fænomen, som man ellers ofte forbinder med modernisering (skilsmisser og nye pluralistiske familiedannelser), og dermed ville man måske også forvente, at denne familietype vil være mere urbaniseret. Men sådan forholder det sig ikke.

UTRYGHED VED AT FÆRDES I LOKALOMRÅDET

For at få indblik i hvilken betydning lokalområdets karakter har for børns og unges oplevelse af tryghed, bad vi interviewpersonerne i 11-, 15- og 19-års-alderen tage stilling til et udsagn om, hvorvidt de er trygge ved at færdes i deres lokalområde om aftenen. 37 pct. er helt enige, og 31 pct. erklærer sig enige i, at det er trygt at færdes i lokalområdet om aftenen, mens 12 pct. ikke har nogen klar mening om det. 15 pct. er uenige, og 4 pct. er helt uenige. Endelig er der nogle få, der svarer 'ved ikke'. Her opholder vi os ved den 1/5, der er uenige, dvs. er utrygge ved at færdes i deres kvarter.

Som det fremgår af figur 2.3.3, synes oplevelse af utryghed for det første at bero på børns alder og køn. Yngre børn føler sig mere udsatte og er måske i højere grad mørkeræddede end ældre. Blandt de 11-årige er der næsten 3 gange så mange (29 pct.), som føler utryghed, end blandt de ældre på 15 år (10 pct.) og på

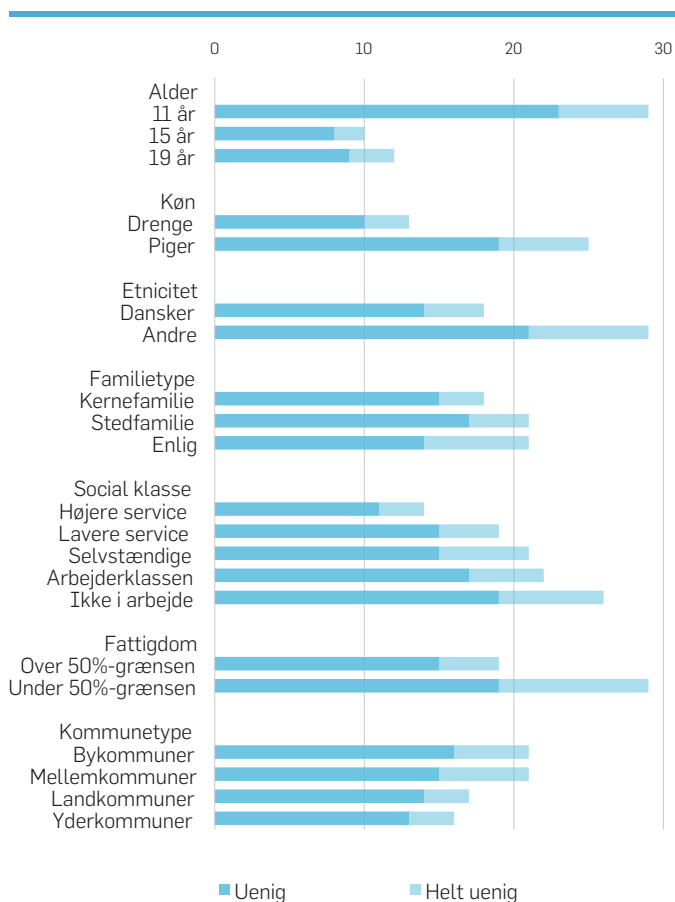
FIG. 2.3.2: Børn og unge (3-19 år) fordelt efter kommunitype



19 år (12 pct.). Desuden er piger gennemgående mere frygtssomme (25 pct.) end drenge (13 pct.).

For det andet afspejler figuren, at de grupper af børn og unge, om hvem vi ved, at de hyppigere lever i områder med boligsociale belastninger, er mere utrygge ved at færdes i deres lokale kvarter om aftenen. Det drejer sig især om børn og unge med anden etisk oprindelse (29 pct.), men også om børn og unge, der er fattige (29 pct.), og om dem, hvis forældre intet arbejde har (26 pct.). Der er således en væsentlig afstand mellem sidstnævnte og børn fra den højere serviceklasse, om hvem man ved, at mange lever i ejerboliger i pæne forstadskvarterer (Andersen, 2010). Her er andelen af børn og unge, som er utrygge ved at færdes i området, på kun 15 pct.

FIG. 2.3.3: Andele børn og unge (11-19 år), der er uenige i, at deres lokalområde er trygt at færdes i om aftenen



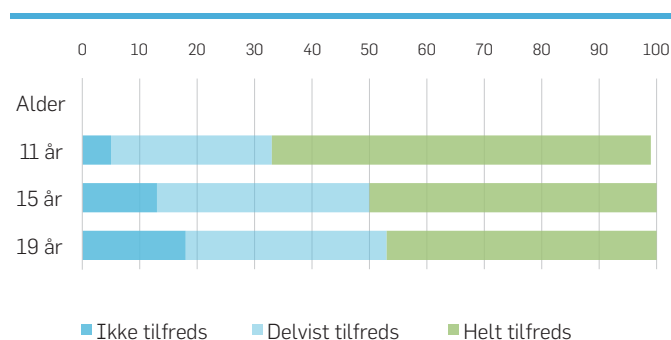
Endelig ses en mindre forskel i forhold til kommunetype. Børn og unge, der lever i byområder, er mest utrygge ved at færdes i deres lokalområde om aftenen. Jo længere ud på landet man kommer, desto mere aftager utrygheden.

TILFREDSHED MED FRITIDSMULIGHEDER

En anden måde at kvalificere børns og unges tilfældighed med deres lokalområde er ved at belyse, om det rummer tilstrækkelige tilbud om udfoldelsesmuligheder. Udfoldelsesmuligheder kan dække over mangt og meget, og oplevelsen af, om disse tilgodeses, vil bero på den enkeltes køn, alder og fritidsinteresser. Vi interesserer os ikke her for det konkrete udbud af fritids-, kultur- eller forbrugsmuligheder, men for børns og unges helhedsoplevelse. Derfor bad vi interviewpersoner på 11, 15 og 19 år om at tage stilling til udsagnet: "Her, hvor du bor, har du masser af muligheder i fritiden". Som helhed er 56 pct. helt tilfredse, 33 pct. er delvist tilfredse, mens 11 pct. er utilfredse, dvs. de oplever ikke, at der er masser af fritidsmuligheder.

Vi fandt ingen systematiske mønstre i svarfordelingerne bortset fra på et punkt, nemlig alder. Som figur 2.3.4 viser, er de 11-årige gennemgående mere tilfredse end de 15- og 19-årige. Det kan, som vi senere skal vende tilbage til, hænge sammen med, at de yngre aldersgrupper er mere involverede i organiserede fritidsaktiviteter, og at udbuddene i højere grad er målrettet dem. Blandt de 19-årige kan vi endvidere iagttage en geografisk variation, idet utilfredsheden er mindre (13 pct.) blandt dem, der lever i byområ-

FIG. 2.3.4: Andele børns og unges (11-19 år) tilfredshed med de tilbud, der er i lokalmiljøet



der i forhold til dem, der bor i mellemkommuner, land- eller yderområder (21 pct. er utilfredse). At bo langt fra butikker, cafeer og kulturtilbud er ikke så fedt, når man er 19 år.

KONKLUSION

Bedømt ud fra ovennævnte kan vi konkludere, at:

- 9 pct. af danske børn og unge bor i udkantsområder,
- Oplevet utryghed ved at færdes i lokalområdet er mest udtalt blandt yngre børn, piger og grupperinger af børn, hvorom man ved, at mange lever i områder med boligsociale problemer,
- Flertallet af danske børn og unge er tilfredse med de muligheder, der er i lokalområdet, men der er tegn på, at ungdomskulturen har trange kår i områder langt fra de store byer.

OPSUMMERING OG DELKONKLUSION: BØRNS OG UNGES MARGINALISERING PÅ BOLIGOMRÅDET

I beregningen af børns og unges inklusion på det bolig-mæssige område indgår syv negativt formulerede indikatorer for de ældste aldersgrupper og fem for de yngste, som fordeler sig på tre komponenter: boligstandard, mobilitet (turbulens) og lokalområde. Vi har anvendt ensartet tællingsgrundlag for alle fem aldersgrupper, jf. figur 2.4.1.

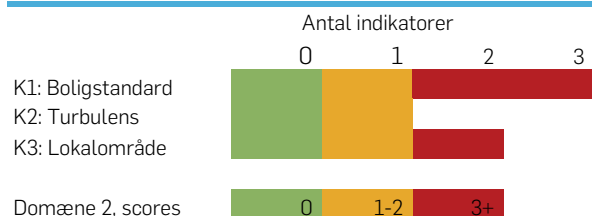
Respondenterne er kategoriseret som inkluderede, hvis de scorer 0 point på alle. De er placeret i midtergruppen, hvis de scorer negativt 1-2 gange på en af de tre komponenter, fx bor til leje og har flyttet meget; bor i overbefolkede boliger og føler sig utrygge i lokalsamfundet; har flere boliggene og bor i udkantsområder. De er kategoriseret som ekskluderet eller udsatte, hvis de scorer negativt på alle komponenter (fx lejer, boliggene (fx støj, træk, kulde) og turbulens) eller har ringe boligstandard på flere områder. Med denne kategorisering er det 62 pct. af børnebefolkningen, der ingen problemer har på boligområdet, mens 25 pct. befinder sig i

en midtergruppe, og 13 pct. er udsatte. Blandt de udsatte finder man en markant overrepræsentation af børn og unge med indvandrerbaggrund (53 pct.), fra hjem med arbejdsløshed (41 pct.) med økonomisk fattigdom (29 pct.). Også eneforsørgere og forældre uden uddannelse udskiller sig negativt. Endvidere ses – ikke så overraskende – at børn, bosat i udkantsområder og byområder, er mere udsatte end andre, jf. tabel 2.4.1.

DANMARK I INTERNATIONALT PERSPEKTIV

Den seneste OECD-rapport om child wellbeing (OECD, 2009) indrager to indikatorer til belysning af børns boligforhold. Den ene omhandler oplevede boliggene. Her placerer Danmark sig på en sjetteplads blandt 25 lande, dvs. er blandt de lande, hvor relativt få børn har boliggene. Den anden vedrører andelen af 0-17-årige børn, som lever i overbefolkede boliger. Ifølge denne opgørelse er det 18 pct. af den danske børnebefolkning, der lever i trængsel, mens gennemsnittet for OECD-landene er 30 pct. Blandt 26 lande placerer Danmark sig på en 8. plads. På baggrund af disse to indikatorer er Danmark placeret i den bedste tredjedel blandt 30 OECD-lande med en samlet 6. plads. En anden undersøgelse, som alene omhandler børnevelværdien i EU (Bradshaw, 2006), inddrager problemstillingen om børns oplevede utryghed ved at færdes i lokalområdet om aftenen. Her kommer Danmark ind på en førsteplads blandt 25 lande i EU, dvs. at danske børn er de mest trygge. Alt i alt kan man konkludere, at Danmark ligger i den gode ende for så vidt angår børns boligforhold.

FIG. 2.4.1: Grænser for domæne 2: Boligforhold, mobilitet og lokalområde (3-19 år)



TABEL 2.4.1: Boligforhold. Andele, der er inkluderede hhv. ekskluderede

	Inkluderet	Midtgruppering	Ekskluderet	p<
I alt pct. (uvejet)	63	24	13	
I alt pct. aldersvejet	62	25	13	
Alder				***
3 år	75	11	14	
7 år	71	16	13	
11 år	50	39	12	
15 år	57	30	13	
19 år	55	30	15	
Køn				NS
Drenge	66	22	12	
Piger	60	26	15	
Etnicitet				***
Dansker	65	25	11	
Andre	32	15	53	
Familietype				***
Kernefamilie	66	23	12	
Stedfamilie	52	35	13	
Enlig	52	26	22	
Udeboende	54	28	18	
Mors uddannelse				***
Grundskole	52	24	24	
Gymnasial uddannelse	64	18	18	
Erhvervsfaglig uddannelse	61	27	12	
Kort videregående uddannelse	64	26	10	
Mellemlang videregående uddannelse	67	24	9	
Lang videregående uddannelse	73	18	9	
Højeste klasse				***
Højere service	69	23	8	
Lavere service	68	23	9	
Selvstændige	61	28	12	
Arbejderklassen	57	26	17	
Ikke i arbejde	42	17	41	
Fattigdom				***
Over 50%-grænsen	64	24	13	
Under 50%-grænsen	44	27	29	
Region				***
Bykommuner	67	16	17	
Mellemkommuner	69	22	9	
Landkommuner	73	19	8	
Yderkommuner	.	81	19	

DOMÆNE 3

HELBRED OG SIKKERHED

PRÆSENTATION AF DOMÆNET OG DE UDVALGTE KOMPONENTER

I forhold til deres forældre, bedsteforældre og oldeforældre har børn, der vokser op i dag, udsigt til at få et længere liv. Det viser befolkningsprognoserne. Gennem de sidste generationer er helbredstilstanden blevet forbedret, og børnedødeligheden er faldet. Det er sket som følge af en øget velfærdsstigning og er ikke en udvikling, som kun finder sted i Danmark, men også mange andre steder i de udviklede lande. Alligevel er der også stødt nye helbredsmæssige udfordringer til. Et væsentligt nyt fænomen er udviklingen i overvægt, som spreder sig i hele verden i disse år, et fænomen, der også rammer børnebefolkningen. Et andet nyere fænomen er, at børn i stigende omfang bliver udstyret med psykiatriske diagnoser, fx for lidelser som ADHD. Skyldes det øget sygelighed, at lægevidenskaben er blevet bedre til at diagnosticere, eller beror det på, at diagnosekriterierne er blevet udvidet?

Helbredsproblemer kan bidrage til at forringe den enkeltes livschancer. En svær start på livet rent helbredsmæssigt og alvorlige sygdomme eller handicaps kan give nogle børn en barndom, som forhindrer dem i at deltage i samfundslivet på lige vilkår med deres jævnaldrende. Andre børn har risiko for at bære sygdom, handicaps eller skrantende helbred med sig ind i voksenlivet.

I dette kapitel retter vi søgelyset mod den danske børnebefolkningens helbredstilstand og sikkerhed. Problemstillinger, der generelt knytter sig til børns og unges sundhedsadfærd, behandler vi under domæne 6. Her tager vi temperaturen på børns helbred og sikkerhed ud fra seks komponenter. Den første drejer sig om børns tilstand ved fødslen, mens den anden sætter fokus på forebyggelse med vægt på immunisering i forhold til bestemte sygdomstilstande. Tredje komponent belyser børnedødelighed, den ultimative eksklusion. Fjerde komponent retter søgelyset mod børns og unges almene helbredstilstand, mens den femte kaster lys på børns sygelighed. Den sjette og sidste komponent handler om ulykker og dermed om børns sikkerhed.

KOMPONENTER	INDIKATORER
Komponent 1: Helbred ved fødsel	Andel af nyfødte med lav fødselsvægt (<2500 g) Antal spædbørn, der dør, før de fylder 1 år
Komponent 2: Forebyggelse	Andele af børn i 1- og 5-års-alderen, der ikke vaccineres mod DTP (difteri, kighoste og stivkrampe) og polio Andele af børn, der ikke er blevet vaccineret mod mæslinger, fåresyge og røde hunde Andele af børn, der ikke er blevet ammet Andele af børn og unge, der børster tænder sjældnere end en gang dagligt
Komponent 3: Børnedødelighed, herunder selvmord	Dødsfald pga. ulykker og kvæstelser pr. 100.000 blandt 11-, 15- og 19-årige
Komponent 4: Alment helbred	Andele børn og unge, der ofte har mavepine, hovedpine eller kvalme Andele børn og unge, der er overvægtige (BMI) Andele børn og unge, der rapporterer, at de er lidt eller alt for tykke Andele børn og unge på 11, 15 og 19 år, der ofte eller af og til har problemer med at nå det, de gerne vil (oplevet tidspres)
Komponent 5: Sygelighed	Andele børn og unge, der har været hospitalsindlagt mere end tre dage på et år Andele børn og unge, der i dagligdagen er hæmmede pga. alvorlig sygdom eller handicap
Komponent 6: Ulykker	Andele børn og unge, der har været på skadestuen mindst en gang årligt

KOMPONENT 1: HELBRED VED FØDSLEN

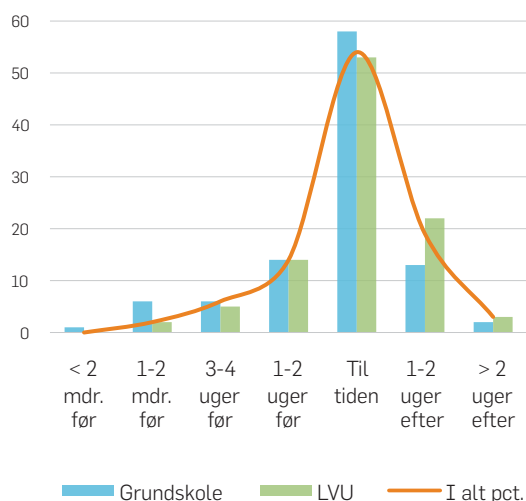
ANDELE NYFØDTE MED LAV FØDSELSVÆGT

Det er velkendt, at der er en sammenhæng mellem fødselstidspunktet og fødselsvægt. Børn, der er født alt for tidligt, vejer mindre og vil være mere skrøbelige end fuldbårne børn. I surveyundersøgelsen spurgte vi mødre til de 3- og 7-årige børn, om det barn, der deltog i undersøgelsen, er født til tiden. Fordelingen ses i figur 3.1.1 og viser, at mere end halvdelen (54 pct.) er født til tiden, mens 22 pct. af mødre gik over tiden. Andre 22 pct. fødte før tid, de fleste 1-2 uger før tid og resten (8 pct.) 3 uger før eller tidligere.

Undersøgelsen viser mindre udsving i forhold til de baggrundsvariable, vi anvender. I forhold til faktoren etnisk tilhørsforhold svarer danske mødre (19 pct.) fx hyppigere end etniske mødre (10 pct.), at de er gået over tiden, mens etniske mødre hyppigere angav, at de har født til tiden (67 pct.). Der er ingen forskelle i forhold til de tidlige fødsler.

Figur 3.1.1 illustrerer videre, at der forekommer at være en mindre social betinget variation i nedkomsttidspunktet. Blandt børn af mødre med en lang videregående uddannelse er 25 pct. blevet født for sent, 53 pct. blev født til tiden, og 21 pct. blev født for tidligt. Blandt børn af mødre, hvis højeste uddannelse er grundskolen, er de tilsvarende andele 15 pct., 58 pct. og 27 pct. Nogle få besvarede ikke spørgsmålet. Mødre uden uddannelse

FIG. 3.1.1: 3-7-åriges mødre med grundskole og LVU efter, om de er født til tiden

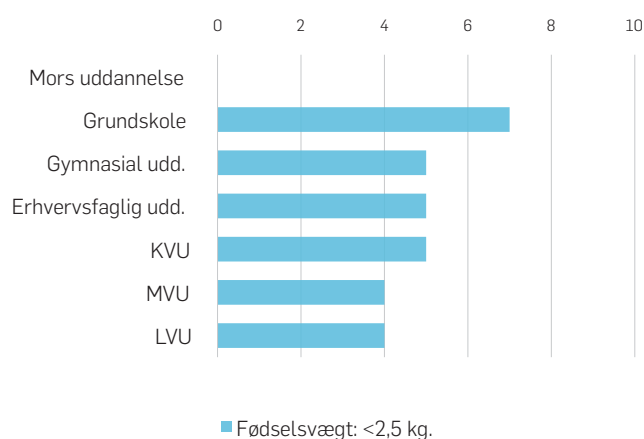


fik tre gange så hyppigt børn, der er meget tidligt fødte (7 pct.) end de meget veluddannede mødre (2 pct.). Resultatet om social ulighed i nedkomsttidspunktet er i samsvar med anden forskning (Morgen et al., 2008), der har foreslået, at de uddannelsesmæssige forskelle bl.a. kan forklares med livsstilsbetingede faktorer (fx rygning under graviditeten), forskelle i arbejdsbetingelser og i brugen af sundhedssystemet.

I undersøgelsen er der i forlængelse heraf også en mindre sammenhæng mellem moderens uddannelseslængde og børnenes fødselsvægt, jf. figur 3.1.2. Som helhed er det 5 pct. af undersøgelsens børn, hvis fødselsvægt er lav, dvs. under 2,5 kilo. Blandt mødre uden uddannelse er andelen 7 pct., mens den blandt de langvarigt uddannede mødre er 4 pct.

Der fødes årligt omkring 3.500 børn for tidligt i Danmark. Blandt disse er langt de fleste levendefødte. Figur 3.1.3 viser i absolutte tal forholdet mellem præmature levende- og dødfødte børn for tre af undersøgelsens fem kohorter: 1997 (de 11-årige), 2001 (de 7-årige) og 2005 (de 3-årige). Data hidrører fra Danmarks Statistik om levende- og dødfødte børn. Tendensen i figuren er, at antallet af dødfødte børn er faldet lidt over tid fra 1997 til 2001, hvorefter der samlet set sker en stigning i 2005. Det meget høje antal dødfødsler i 2005 blandt børn, der vejer under 1 kg, skyldes sandsynligvis ændrede opgørelsesmetoder, idet man i 2004 ændrede grænsen mellem abort og fødsel fra 28. uge til 22. uge.

FIG. 3.1.2: Andele børn (3-7 år) med lav fødselsvægt, opdelt efter mors uddannelse



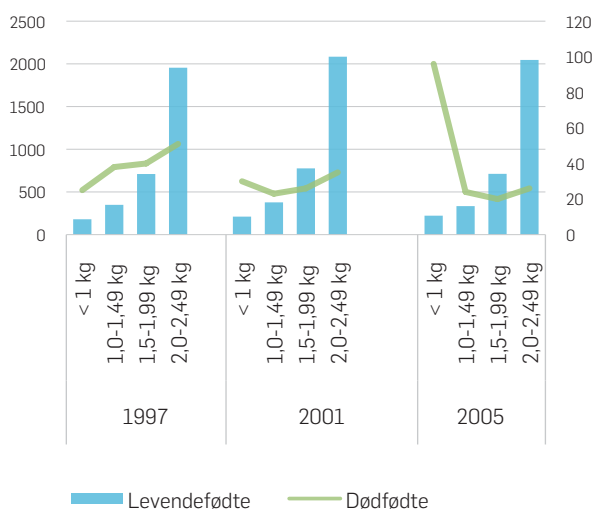
SPÆDBØRNSDØDELIGHED

Både dødfødsler og spædbarnsdødelighed, dvs. dødelighed inden for barnets første leveår, er væsentlige indikatorer på befolkningens generelle sundhedstilstand. Dødelighed under graviditeten og i den første tid efter fødslen kan betragtes som et parameter for kvaliteten ved sundhedssystemet, dvs. om jordemødre, læger og sundhedsplejersker giver gravide kvinder den fornødne rådgivning om, hvilken adfærd der mindsker risikoen for, at barnet tager skade eller dør (fx ved at undgå bestemte nydelsesmidler). Også tilgængelighed af behandlingssteder, lægefaglige kompetencer og arbejdsorganisationen, der hvor spæde børn behandles, må man antage, påvirker helt små børns overlevelseschancer.

Tilsvarende kan dødelighed i løbet af det første års tid af barnets liv betragtes som en vigtig målestok for samfundets velfærd og graden af lighed/ulighed i sundhed, herunder om spædbarnsdødelighed er knyttet til fx socioøkonomiske faktorer eller etnisk tilhørsforhold.

Figur 3.1.4 er baseret på befolkningsstatistik fra Danmarks Statistik og illustrerer, hvordan der over en længere tidsperiode på mere end 100 år er sket et dramatisk fald i spædbarnsdødeligheden. Hvor der i 1901 var 134 børn blandt 1.000 levendefødte, der døde i løbet af det første leveår, er dette tal reduceret til tre i 2009. Denne udvikling må ses i lyset af det sidste århundredes generelle velstandsstigning, forbedret hygiejne, vaccinationsprogrammer, forebyggende sundhedsarbejde og lægevidenskabelige fremskridt.

FIG. 3.1.3: Antal død- og levendefødte med lav fødselsvægt



Figur 3.1.5. er et udsnit af figur 3.1.4 og omfatter fra 1989 til 2009 de samme fem kohorter, som også denne undersøgelse omfatter. Figuren viser, hvordan spædbarnsdødeligheden er blevet halveret fra 8 promille blandt den ældst deltagende kohorte, som blev født i 1989 (19-årige på undersøgelsestidspunktet), til 4 promille blandt de yngste fra kohorte 2005 (de 3-årige). Denne udvikling må betragtes som positiv.

KONKLUSION

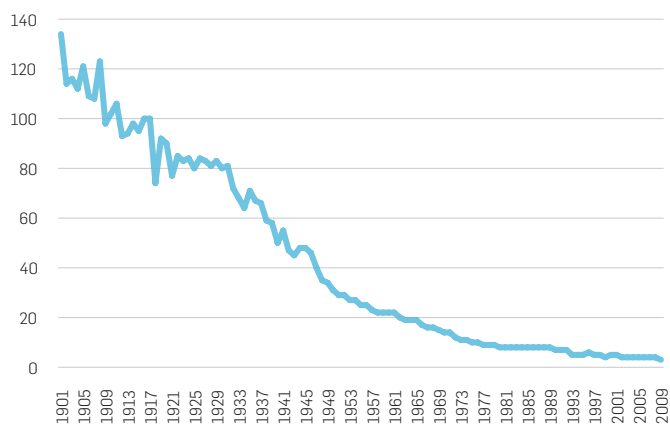
Ud fra undersøgelsen kan vi konkludere, at

- børn med indvandrerbaggrund fødes hyppigere til tiden end danske børn
- børn, hvis mødre ingen uddannelse har, bliver hyppigere født før tiden
- spædbarnsdødeligheden er fortsat faldende i Danmark.

KOMPONENT 2: FOREBYGGELSE OG VACCINATIONER

At undgå sygdomme og i værste fald dødsfald gennem forebyggende tiltag er væsentligt for børnebefolkningens sundhed. Vi har valgt at inddrage fire indikatorer: To indikatorer belyser, i hvilken udstrækning vaccinationsprogrammer for småbørn følges, en indikator belyser mødres ammeadfærd, og en indikator vedrører tandsundhed og forebyggelse af caries.

FIG. 3.1.4: Døde < 1 år pr. 1000 levendefødte, 1901-2009



ANDELE AF BØRN, DER ER BLEVET VACCINERET MOD DIFTERI, STIVKRAMPE, KIGHOSTE OG POLIO

Vaccination mod difteri, stivkrampe, kighoste, polio (Di-Te-Ki-Pol) tilbydes af den praktiserede læge i forbindelse med spædbarnsundersøgelserne, når barnet er 3, 5 og 12 måneder. I 5-årsalderen skal barnet revaccineres. I undersøgelsen spurgte vi mødre til de 3- og 7-årige børn, om barnet havde fået denne vaccination i 1-årsalderen. Fra den ældste af aldersgrupperne indhentede vi tillige oplysninger, om barnet havde fået 5-årsvaccinationen.

Besvarelserne viser, at langt de fleste har fulgt dette vaccinationsprogram. Som helhed er det kun 1 pct., som ikke er blevet vaccineret mod Di-Te-Ki-Pol. Undersøgelsen tyder dog på, at der over tid sker et lille frafald. Blandt de 7-årige var det 2 pct., som ikke har fulgt hele programmet.

Som illustreret i figur 3.2.1 er der tendenser til mindre skævheder i brugen af vaccinationsprogrammet. Især børn, som lever i stedfamilier, bliver lidt sjældnere end andre vaccineret mod Di-Te-Ki-Pol.

ANDELE AF BØRN, DER ER BLEVET VACCINERET MOD MÆSLINGER, FÅRESYGE OG RØDE HUNDE

MFR-vaccinationen er af nyere dato. Før den i 1987 blev indført som en del af børnevaccinationsprogrammet, hørte mæslinger, fåresyge og røde hunde til de børnesygdomme, som de fleste

børn fik. Røde hunde under graviditeten kunne medføre fosterskader, fåresyge kunne føre til meningitis, høretab og testikelbetændelse (hos voksne mænd), og som sjældne følger af mæslinger sås hjernebetændelse og dødsfald. I dag vaccineres børn mod disse sygdomme i 15-månedersalderen og enten i 4-års- eller 12-årsalderen (Andersen, 2008). Samtidig har dette vaccinationsprogram også været omgærdet af en vis bekymring blandt nogle forældre, da vaccinen i enkelte tilfælde kan have alvorlige bivirkninger.

I undersøgelsen spurgte vi mødre til de dengang 3- og 7-årige, om barnet havde fået MFR-vaccinationen i 15-månedersalderen. At dømme ud fra besvarelserne er tilslutningen til dette vaccinationsprogram lidt lavere end for Di-Te-Ki-Pol-programmet. 2 pct. af børnene er ikke blevet vaccineret, jf. figur 3.2.2. Besvarelserne tyder på, at børn med indvandrerbaggrund vaccineres i samme omfang som børn med dansk baggrund. Men ligesom i forhold til Di-Te-Ki-Pol-vaccinationen peger undersøgelsestendenserne også her i retning af, at børn, der ikke lever i kernefamilier samt desuden også dem med lavtuddannede mødre, lidt sjældnere modtager MFR-vaccinen.

ANDELE AF BØRN, DER IKKE ER BLEVET AMMET

Undersøgelser har vist, at amning styrker børns immunforsvar, og at børn, der ammes, har nedsat risiko for en række sygdomme, bl.a. mellemørebetændelse, diarre, luftvejsinfektioner, visse allergiske sygdomme, diabetes, fedme og børneleukæmi. I Dan-

FIG. 3.1.5: Døde <1 år pr. 1000 levendefødte, 1989-2009

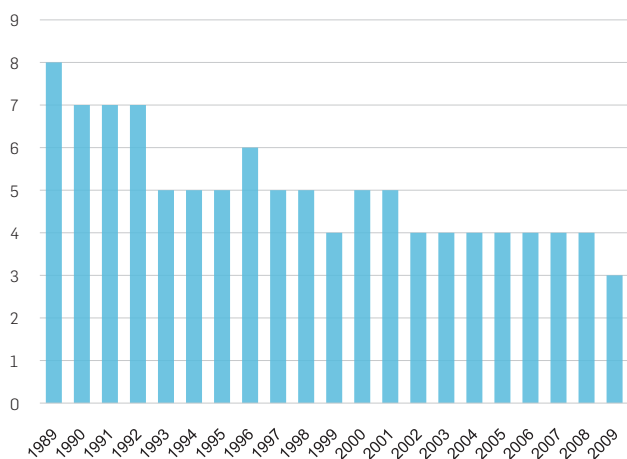
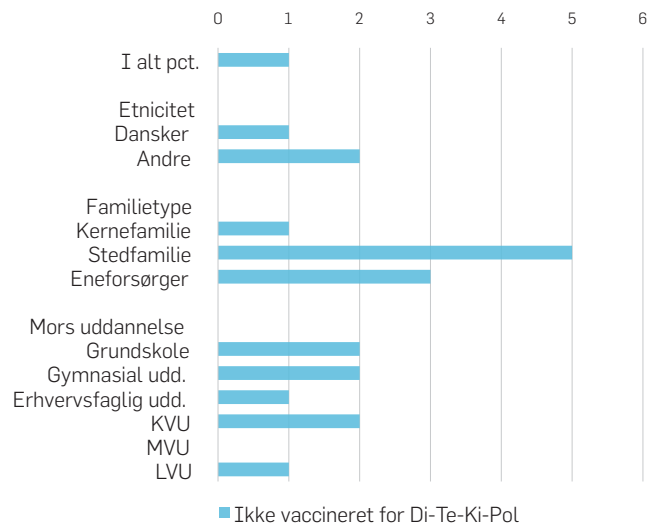


FIG.3.2.1: Andele børn (3-7 år), der ikke er vaccineret for Di-Te-Ki-Pol



mark lægger sundhedsmyndighederne forholdsvis stor vægt på amning som en forebyggende foranstaltning, og den øverste sundhedsfaglige myndighed, Sundhedsstyrelsen, anbefaler således, "... at spædbørn ammes fuldt, til de er omkring 6 måneder." (Sundhedsstyrelsen, 2008).

I undersøgelsen spurgte vi mødrene til de 3- og 7-årige, om de havde ammet deres barn, og i givet fald hvor gammelt barnet var, da amningen ophørte. Vi spurgte ikke til, om der var tale om fuld eller kun delvis amning.

Undersøgelsen viser, jf. figur 3.2.3, at de fleste danske børn bliver ammet. Kun 8 pct. ammes slet ikke. Det kan der være forskellige årsager til, heriblandt fysiologiske. Figuren tyder imidlertid også på, at socioøkonomiske ressourcer spiller ind, idet ingen amning overhovedet har sammenhæng med en familiestatus som eneforsørger og med fravær af uddannelsesressourcer. Blandt børn, hvis mødre alene har en grundskoleuddannelse, er der mere end dobbelt så mange (13 pct.), som slet ikke er blevet ammet, i forhold til børn, hvis mor har en lang videregående uddannelse (5 pct.). Mønstret i figuren peger endvidere i retning af, at flere mødre i landets byområder end i randområderne ammer deres børn.

Blandt dem, som har ammet deres barn, svarede 8 pct., at de har ammet i højst 2 uger, 35 pct. har ammet i 3-6 uger, 32 pct. i 7-10 uger, 16 pct. i højst 11-13 uger, mens 9 pct. har ammet i længere tid, dvs. 14 uger eller mere. Bedømt ud fra besvarelsesmønstret

er det med andre ord relativt få mødre, der følger Sundhedsstyrelsens anbefalinger om at amme fuldt i 26 uger, dvs. 6 måneder.

Figur 3.2.4 giver en karakteristik af, hvem de mødre er, som tilnærmelsesvist lever mest op til Sundhedsstyrelsens anbefalinger, idet vi her har sat grænsen ved dem, der ammer ud over de 14 uger. Som et positivt resultat viser opgørelsen, at børn af anden etnisk herkomst tre gange så hyppigt (27 pct.) som danske børn (8 pct.) ammes i (tilnærmelsesvis) overensstemmelse med de officielle anbefalinger. Desuden peger tendenserne, ligesom ovenfor, i retning af, at de veluddannede mødre lidt hyppigere ammer i længere tid i forhold til mødre, der ingen erhvervsuddannelse har.

ANDELE AF BØRN OG UNGE, DER BØRSTER TÆNDER SJÆLDNERE END EN GANG DAGLIGT

Regelmæssig tandbørstning forebygger huller i tænderne og dårlig mundhygiejne i øvrigt, og de fleste danske børn bliver opdraget til, at de skal børste tænder mindst to gange om dagen, om morgenen og inden sengetid. Mangelfuld tandbørstning kan betragtes som en indikator på, at der gøres for lidt for at forebygge en ordentlig tandsundhed. Vi spurgte derfor alle aldersgrupper i survey-undersøgelsen om, hvor ofte de børster tænder.

Som helhed svarede 75 pct., at de børster tænder flere gange om dagen, og 21 pct., at de børster tænder én gang om dagen. 3

FIG. 3.2.2: Andele børn (3-7 år), der ikke er vaccineret for MFR

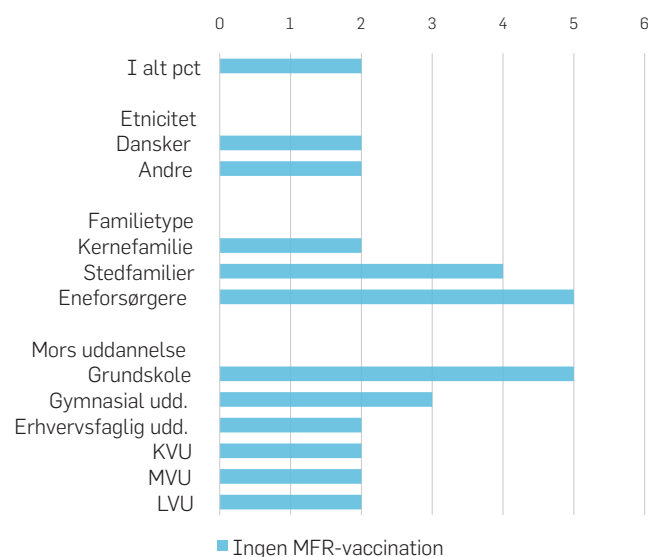
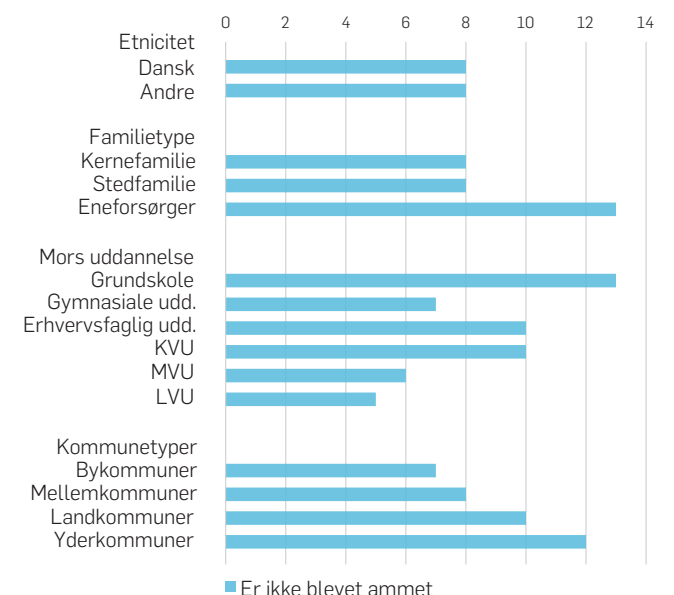


FIG. 3.2.3: Andele børn (3-7 år), der ikke er blevet ammet



pct. gør det ikke dagligt, men dog mindst en gang om ugen, og de resterende få (under 1 pct.) børster tænder sjældnere. Nogle få kunne ikke svare på spørgsmålet.

Vi kan iagttage en vis aldersvariation. I forhold til de officielle tandbørste-anbefalinger er 7-årige de flittigste til at børste tænder, (81 pct. børster flere gange dagligt), mens kun 71 pct. af teenagerne i 15- og 19-års-alderen kan opretholde dette niveau.

I denne sammenhæng interesserer vi os særsklit for den noget mindre gruppe, der *ikke* får børstet tænder hver dag, jf. figur 3.2.5, og vi koncentrerer os her om de væsentlige forskelle. Figuren viser for det første: Efter gode takter i alderen omkring skolestart forringes tandbørstningen for at kulminere i 15-års-alderen, hvor 7 pct. som helhed (og 9 pct. af 15-årige drenge) ikke børster tænder hver dag. For det andet griber børn med anden etnisk baggrund (6 pct.) sjældnere tandbørsten end danske børn. For det tredje forekommer mangelfuld tandbørstning at have sammenhæng med få ressourcer i opvækstmiljøet, idet 7 pct. af børnene i eneforsørgerfamilierne og 9 pct. af de børn, hvis mødre alene har en grundskoleuddannelse, ikke børster tænder dagligt. Endelig ses, at sjælden tandbørstning korrelerer med en geografisk dimension, idet børn bosat i landets yderkommuner også hyppigere er blandt de sjældne tandbørstebrugere.

Det faktum, at hver fjerde ikke følger normerne for tandbørstefærd, og at en femtedel af børne-ungebefolkningen kun griber

tandbørsten en gang om dagen, giver anledning til generelle overvejelser om, hvorvidt tandsundhedskampanjer rettet mod børnebefolkningen er effektive nok. Problemstillingen skærpes af, at der i disse år er konstateret et stigende forbrug af bl.a. sodavand, som kan medføre syreskader på tandemaljen.

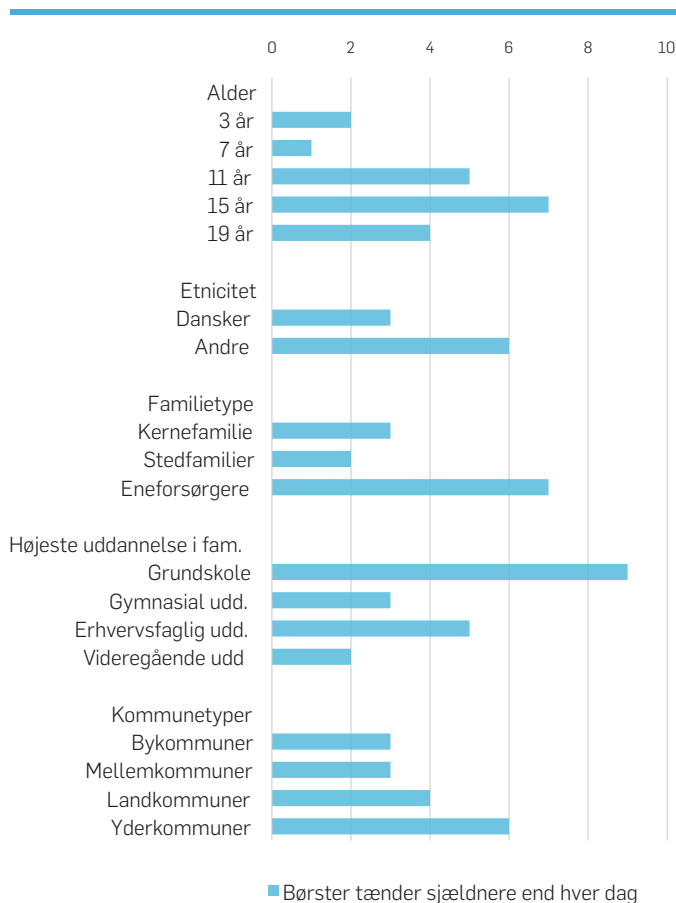
Alt i alt peger resultaterne i retning af, at der kunne være behov for en forebyggelsesindsats på dette område.

KONKLUSION

Undersøgelsen viser om forebyggende sundhedsmæssige foranstaltninger, at:

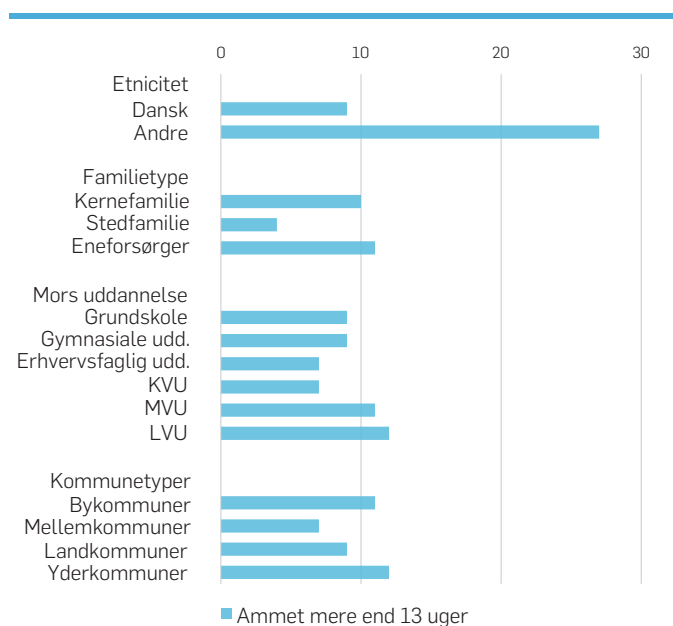
- næsten alle børn modtager Di-Te-Ki-Pol-vaccinationen (99 pct.),
- tilslutningen til MFR-vaccinationen er på omtrent samme høje niveau (98 pct.),

FIG 3.2.5: Andele børn og unge (3-19 år), der ikke børster tænder dagligt



■ Børster tænder sjældnere end hver dag

FIG. 3.2.4: Andele børn (3-7 år), der er blevet ammet mere end 13 uger



■ Ammet mere end 13 uger

- der synes at være visse sociale skævheder i brugen af vaccinationsprogrammer,
- 8 pct. af danske børn ammes slet ikke,
- et mindretal følger sundhedsmyndighedernes anbefalinger om at amme fuldt, til barnet er 26 uger,
- indvandrerbørn ammes længere end danske børn,
- hver fjerde deltager i undersøgelsen børster ikke tænder flere gange dagligt.

KOMPONENT 3: BØRNEDØDELIGHED BLANDT 1-19-ÅRIGE

DØDSFALD PÅ GRUND AF ULYKKER OG KVÆSTELSER

Dødeligheden i den opvoksede del af børnebefolkningen kan betragtes som et groft mål på sundhedstilstanden i befolkningen. I en forebyggelsesstrategi, der har til formål at reducere børnedødeligheden blandt 1-19-årige, kan indsigt i de specifikke dødsårsager fungere som et redskab til at prioritere indsatsen. Fx har danske børn og unge en lav risiko for at dø af infektionssygdomme, fordi vi lever i et samfund med en relativ høj standard for ernæring og hygiejne, med vaccinationsprogrammer og med tilgængelig medicin og behandlingsmuligheder.

I 2006, som er det seneste tidspunkt, hvorfra vi har data om dødsårsager blandt børn, er der i Danmarks Statistiks dødsregister oplysninger om 235 børn i 1-19-års-alderen. Omkring halvdelen af disse børn og unge døde af sygdomme, mens den anden

halvdel døde af ydre årsager, jf. tabel 3.3.1. Blandt dødsårsager tegnede trafikulykker sig for 23 pct., andre ulykker (fx drukning, kvælning og brand) for 16 pct. og selvmord for 5 pct.

Figur 3.3.1 viser den aldersopdelte dødelighed ved ulykker med afsæt i datagrundlaget for denne undersøgelse. Der findes ingen oplysninger om de to yngste årgange. Blandt de 11-årige er dødeligheden 26 pr. 100.000, og blandt de 15-årige er den 30. Ved 19-års-alderen er den fordoblet til 61. Det er således især de ældste dele af børnepopulationen, der er risikoudsatte.

Dødsårsagsregistret viser således, at drenge i 15-19-års-alderen tegnede sig for 58 pct. af alle trafikulykkerne og for halvdelen af andre ulykker, der fik en dødelig udgang. Dødsfald som følge af ulykker og vold betragtes som områder, hvor det er muligt at iværksætte forebyggende tiltag, fx gennem trafiksikkerhedskampanjer.

KONKLUSION

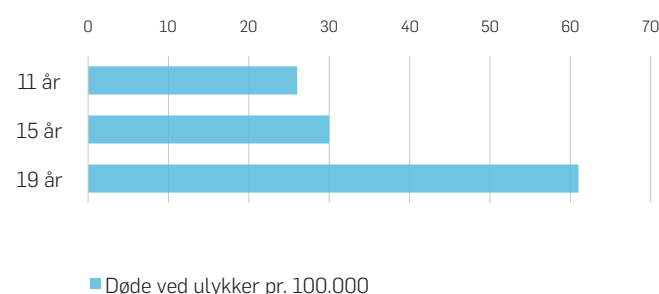
Drenge i teenage-alderen er mere risikoudsatte for dødsulykker end piger.

TABEL 3.3.1: Dødsårsager blandt 1-19-årige, 2006

	Pct.	Antal
Infektionssygdomme	3,0	7
Kræft	12,8	30
Andre sygdomme; misdannelser	33,6	79
Trafikulykker	23,4	55
Andre ulykker	16,2	38
Selvmord	5,1	12
Andre årsager	6,0	14
I alt	100,0	235

Kilde: Dødsårsagsregistret, 2006

FIG. 3.3.1: Dødelighed ved ulykker blandt børn og unge (11-19 år) pr. 100.000



KOMPONENT 4: ALMENT HELBRED

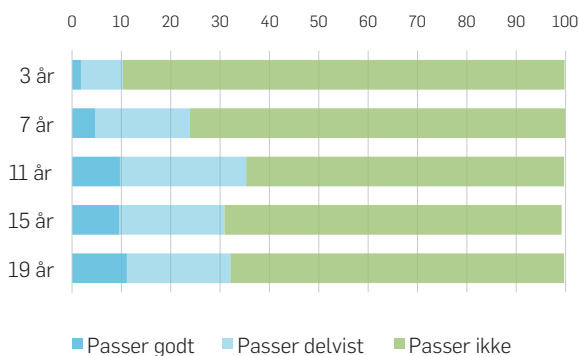
ANDELE AF BØRN OG UNGE, DER OFTE HAR MAVEPINE, HOVEDPINE ELLER KVALME

Den første indikator, vi inddrager for at belyse børns og unges almene helbredstilstand, drejer sig om forekomst af ubehag som følge af mavepine, hovedpine eller kvalme. Indikatoren indgår som en del af et længere spørgsmålsbatteri om børns styrker og vanskeligheder (den såkaldte SDQ-skala), som behandles uddybende under domæne 8¹. I undersøgelsen blev mødre til de 3- og 7-årige, samt de 11-19-årige selv, bedt om at tage stilling til et udsagn om, hvorvidt de ofte har mavepine, ondt i hovedet eller kvalme. Som figur 3.4.1 viser, kan der iagttages en aldersvariation, idet 90 pct. af de 3-årige og 76 pct. af de 7-årige ikke kan genkende udsagnet. Blandt de 11-, 15- og 19-årige er det omkring to tredjedele, der ikke oplever disse gener ofte, og knap hver fjerde, der delvist tilslutter sig udsagnet. Omkring hver tiende tilkendegiver "at det passer godt", hvorved forstås, at de ofte har disse gener.

OVERVÆGTIGE BØRN OG UNGE (BMI)

Overvægt er et tiltagende sundhedsmæssigt problem i den danske befolkning, både blandt børn og blandt voksne. Overvægt kan være en hæmsko for børn i dagligdagen, fordi de kan have svært ved at udfolde sig fysisk på samme måde som deres jævnaldrende, og fordi de nemmere bliver objekt for kammeraters drillerier. Slæber man overvægten med ind i voksenalderen, kan det føre til øget sygelighed og i værste fald til for tidlig død.

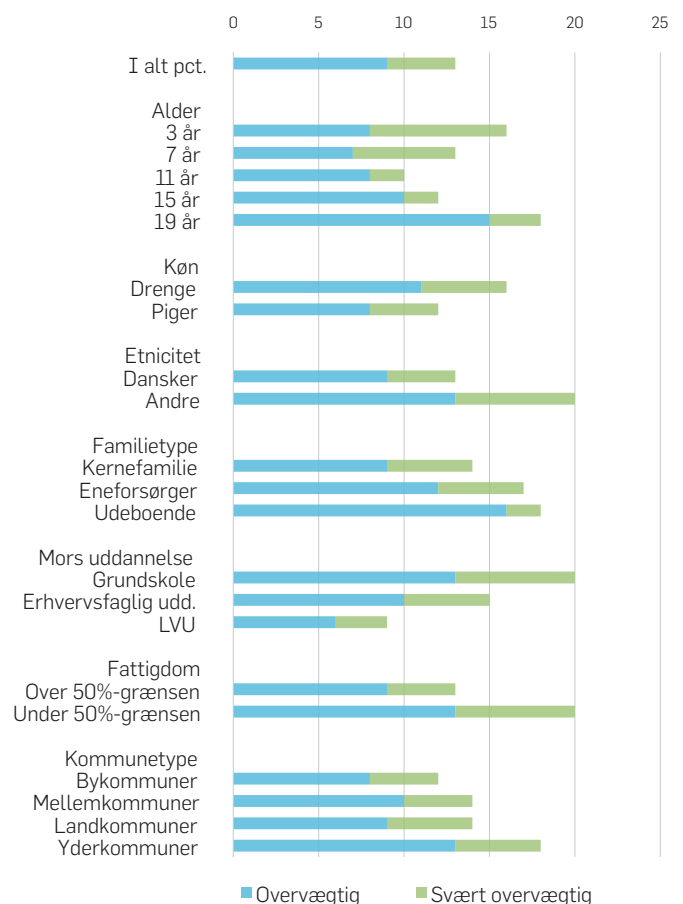
FIG. 3.4.1: Andele børn og unge (3-19 år), der ofte har hovedpine, ondt i maven eller kvalme



For at få et billede af børns og unges drøjde, blev deltagerne i undersøgelsen bedt om at veje og måle sig, inden de gik i gang med at besvare spørgeskemaet. Det er således svarpersonernes selvrapporteringer, der ligger til grund for undersøgelsens resultater om overvægt blandt børn og unge. Denne målemetode må anses for at være behæftet med en større usikkerhed, end hvis man havde udført målingerne under kontrollerede former. Knap 5 pct. af respondenterne kunne ikke oplyse enten højde eller vægt.

På grundlag af respondenternes besvarelser beregnede vi et BMI (Body Mass Index) for hver person. BMI er en populær måde at bestemme en persons eventuelle vægtproblemer, og det beregnes ved at dividere personens vægt (i kilo) med kvadratet på personens højde (i meter). Herefter klassificerer man personen i forhold til nogle på forhånd definerede grænseværdier i en af tre grupper: 1) normalvægtig, 2) overvægtig eller 3) svært overvægtig.

FIG 3.4.2: Andele børn (3-19 år), der er overvægtige eller svært overvægtige



tig, idet man samtidig tager højde for børnenes alder og køn. De 19-årige i undersøgelsen er behandlet som voksne, og der er ikke taget hensyn til køn.

Vi skal understrege, at man skal være forsigtig, når man fortolker BMI i forhold til børn og unge, da der kan være mange individuelle vækstforhold (både i højde og drøjde), der gør sig gældende.

Figur 3.4.2 viser, hvordan overvægt og svært overvægt fordeler sig på alder, køn og en række andre baggrundsforhold. Som helhed er det 9 pct. af alle undersøgelsens deltagere, der er overvægtige, og 4 pct., der er svært overvægtige, dvs. i alt 13 pct. Disse andele befinder sig på omtrent samme niveau som i en undersøgelse, der blev gennemført i 2000-02 (Matthiessen et al., 2008). Ifølge opgørelsen i vores undersøgelse er 16 pct. af de 3-årige, 13 pct. af de 7-årige, 10 pct. af de 11-årige, 15 pct. af de 15-årige og 18 pct. af de 19-årige overvægtige eller svært overvægtige. Svært overvægt ud fra BMI-målestokken er mest udtalt blandt de to yngste aldersgrupper.

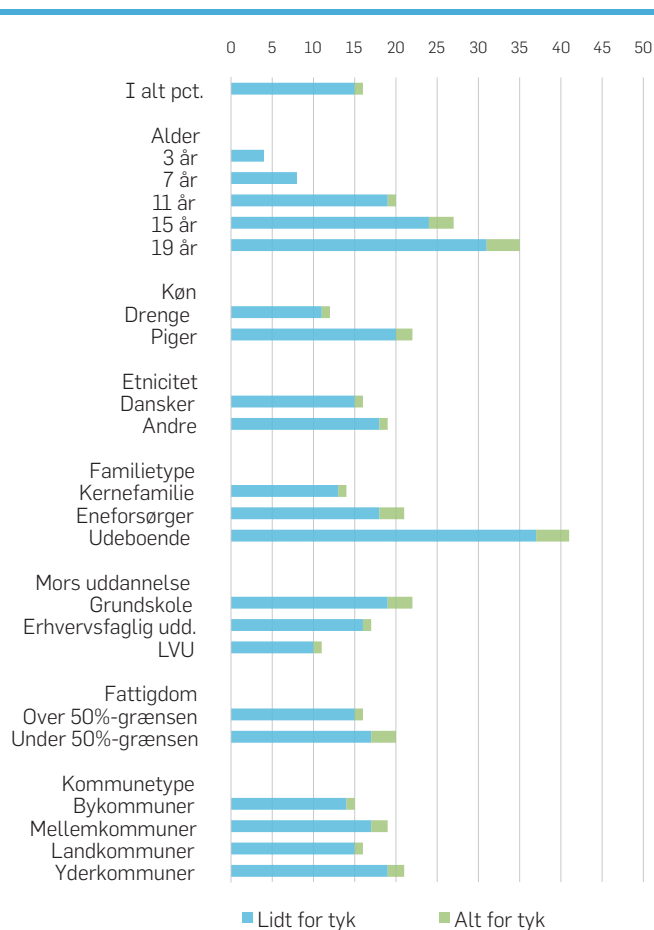
Opgørelsen i figur 3.4.2 viser endvidere, at der er kønsforskelle. Lidt flere drenge end piger er overvægtige eller svært overvægtige, og især teenagedrengene dominerer overvægtsproblematikken, viser en nærmere analyse. Blandt de 15-årige drenge er 19 pct. overvægtige eller svært overvægtige, mens den tilsvarende andel blandt 19-årige er 22 pct.

Som det fremgår af opgørelsen, er der en social ulighed i overvægt blandt børn. Overvægt, inklusive fedme, forekommer hyppigere blandt børn og unge med anden etnisk baggrund (20 pct.); blandt børn i eneforsørgerfamilier (17 pct.) og hos udeboende unge (18 pct.); blandt børn, hvor der er begrænsede uddannelsesressourcer (20 pct.); og blandt børn, der lever i økonomisk fattigdom (20 pct.). Endelig viser opgørelsen en geografisk variation, idet børn og unge, der lever i landets randområder, hyppigere er overvægtige (18 pct.) end dem, der bor i urbane områder.

ANDELE AF BØRN OG UNGE, DER SYNES, DE ER LIDT ELLER ALT FOR TYKKE

Ud over at indhente information om børnebefolkningens objektive højde og drøjde, spurgte vi også til den subjektive kropsoptagelse, dvs. om interviewpersonerne mente, at de var for tynde, passende eller for tykke. Resultaterne er vist i figur 3.4.3, der

FIG 3.4.3: Andele børn og unge (3-19 år), der synes, de er lidt eller alt for tykke



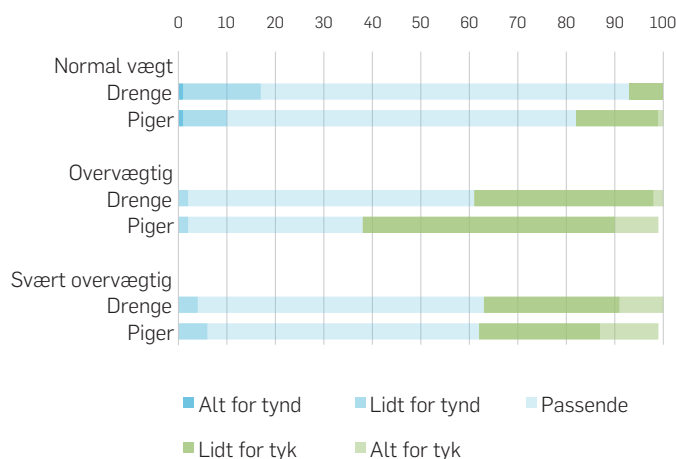
præsenterer andelene, der mener, at de er lidt for tykke eller alt for tykke, og hvor vi tillige har inddraget de samme baggrundsforhold som i figur 3.4.2 om den faktiske overvægt, målt ud fra BMI. Opgørelsen viser, at det som helhed er 15 pct., der mener, at de er lidt for tykke, og 1 pct., der er alt for tykke. Med BMI-opgørelsen som udtryk for en faktisk målestok rapporterer flere, at de er lidt for tykke i forhold til, hvad vægten siger, til gengæld er der tale om underrapportering, når det gælder den svære overvægt.

I forhold til rækken af baggrundsforhold, som er inddraget, følger den selvrapporterede vurdering af egen kropsstørrelse som helhed det mønster, vi observerede i figur 3.4.2, idet der dog er nogle undtagelser.

For det første viser opgørelsen, at mødre til de yngste årgange helt overvejende finder, at deres børn har en passende kropsstørrelse, til trods for at det netop er i disse grupper, at vi finder de højeste forekomster af svær overvægt. Denne diskrepans er vanskelig at forklare, men afspejler sandsynligvis, at BMI-målemetoden ikke er så velegnet til helt små børn, der kan have godt med sul på kroppen uden at virke alt for tykke.

For det andet viser opgørelserne en interessant forskel mellem drenge og piger, idet drenge som helhed har en lille tendens til at underrapportere deres kropsstørrelse, mens piger omvendt vurderer sig tykkere, end deres BMI viser, se også figur 3.4.4.

FIG 3.4.4: Drenge og piger (3-19 år) opdelt efter vægt og fordelt efter selvopfattet kropsopfattelse



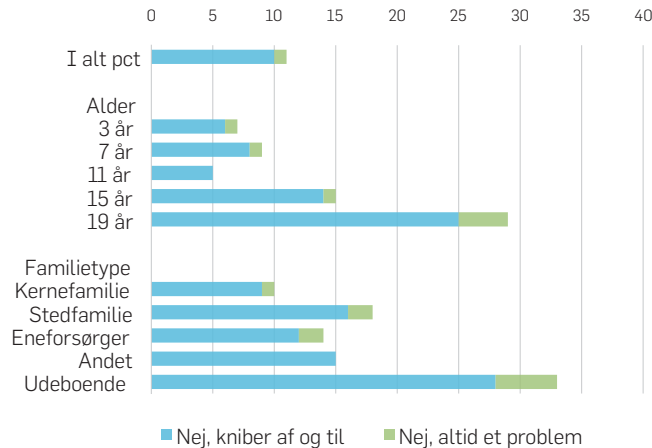
OPLEVET TIDSPRES

Den sidste indikator på børns almene sundhedstilstand tilstræber at indfange, om børn føler sig stressede eller pressede med hensyn til tid. Vi antager, at børn og unge, ligesom voksne i arbejdslivet, kan opleve vanskeligheder med at få enderne til at hænge sammen i dagligdagen. Børn tilbringer dagligt en del timer inden for de institutionelle rammer, og en del har også organiserede fritidsaktiviteter at passe ved siden af vennerne, familien og lektierne.

I undersøgelsen spurgte vi til, om barnet eller den unge til dagligt kan nå de ting, som han eller hun gerne vil. Langt de fleste – 89 pct. – svarer, at de ingen problemer har, eller at de for det meste kan nå tingene. 10 pct. angiver, at det af og til kneb, og en enkelt pct., at det altid var et problem. Det er de sidste 11 pct., dvs. dem, der i større eller mindre udstrækning oplever tidskonflikter, vi interesserer os for her.

Vi undersøgte, hvilke baggrundsforhold der hænger sammen med oplevet tidspres, og fandt to udslagsgivende faktorer: alder og familietyper, jf. figur 3.4.5. Opgørelsen viser således, og delvist i modsætning til vore antagelser, at de 11-årige, som lever et meget aktivt fritidsliv, sjældent oplever sig pressede med hensyn til tid (5 pct.). Det oplevede tidspres stiger imidlertid markant med alderen – blandt de 19-årige har 25 pct. af og til problemer, og 4 pct. oplever altid at være under tidspres. Dette kan hænge sammen med, at de unge har en øget arbejdsbyrde i ungdomsuddan-

FIG. 3.4.5: Andele børn og unge (3-19 år), der har svært ved at nå det, de gerne vil



nelsen og også i et vist omfang påtager sig erhvervsarbejde. Mest udtalt er problemet blandt de unge udeboende, hvor hver tredje indimellem eller altid oplever tidskonflikter. Dette niveau ligger omtrent på linje med, hvad den voksne befolkning har svaret i undersøgelser om familie- og arbejdslivsproblemer (Familie- og Arbejdslivskommissionen, 2007).

For det andet viser figuren en øget forekomst af tidspres blandt børn og unge, der ikke lever i kernefamilie. Dette kan bero på, at disse børn og unge bruger tid på at skulle opholde sig i to hjem, men vi kan dog ikke eftervise, at børn, der bor på skift mellem forældrene, i højere grad er pressede på tid i forhold til dem, der kun kommer på besøg hos den anden forælder.

Der er imidlertid ingen klare sammenhænge med hensyn til de øvrige baggrundsfaktorer i undersøgelsen, som fx forældrenes uddannelsesbaggrund eller den sociale klasse. Undersøgelsen bidrager således ikke umiddelbart til hypoteser om, at middelklassebørn skulle leve et mere skemalagt liv med masser af aktiviteter, som kan gøre det svært at finde tilstrækkeligt med frirum. Vi kan heller ikke eftervise, at børn og unge, der lever i byområder, skulle leve et mere hektisk liv, der udmønter sig i oplevelse af tidsknaphed.

KONKLUSION

Om børnebefolkningens almene helbredstilstand viser undersøgelsen, at:

- hver 10. i 11-19-års-alderen ofte har hovedpine, mavepine eller kvalme; blandt yngre børn forekommer det langt sjældnere,
- 9 pct. af alle 3-19-årige er overvægtige, og 4 pct. er svært overvægtige, i alt 13 pct.,
- der er social ulighed i børns overvægt,

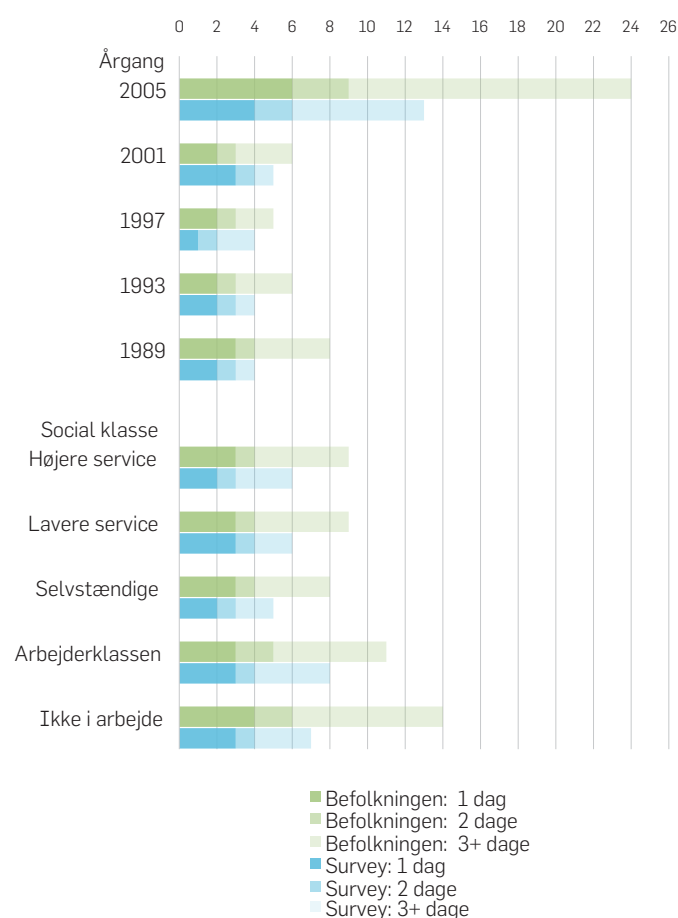
- piger er tilbøjelige til at overvurdere deres kropsstørrelse,
- omkring hver 10. oplever sig presset på tid, og især de unge har dette problem.

KOMPONENT 5: SYGELIGHED

HOSPITALSINDLÆGGELSER

Under komponenten sygelighed ser vi først på hospitalisering af børn. Hospitalsophold er ikke i sig selv en marginaliseringsfaktor – tværtimod er formålet med hospitalsbehandlinger at gøre børn friske og raske igen efter en sygdom. Men indlæggelse gennem længere tid kan være tegn på, at barnet eller den unge har en lidelse, som stiller det dårligere sammenlignet med andre jævnaldrende.

FIG 3.5.1: Andele børn og unge (3-19 år), der var indlagt på hospitalet i kalenderåret 2006



For at belyse børns hospitalisering inddrager vi registerdata. De senest tilgængelige data er fra 2006 og afspejler dermed ikke den aktuelle situation på undersøgelsestidspunktet. Vi har som vist i figur 3.5.1 både sat fokus på hele børnebefolkningen og på dem, der deltog i undersøgelsen. 10 pct. af hele børnebefolkningen fik dette år erfaring med en hospitalsindlæggelse, hvoraf 3 pct. var indlagt 1 dag, 1 pct. 2 dage, mens de resterende 6 pct. var indlagt 3 dage eller mere. Omkring to tredjedele af de 6 pct., der var indlagt i mindst 3 dage, havde været indlagt mere end én gang dette år.

Undersøgelsen viser, at der er en betydelig aldersvariation i indlæggelser, idet den yngste årgang 2005, som dengang var i deres første leveår, tegner sig for en stor del af indlæggelserne (24 pct. var indlagt). Man kan ikke udelukke, at nogle af indlæggelserne kan være forbundet med fødselsforløbet for de børn, som blev født lige omkring årsskiftet 2005/2006. Herefter falder andelen af indlagte børn markant for så igen at stige lidt, når de når teenagealderen. Der er som helhed mindre forskelle i drenages og pigers indlæggelsesmønster, men i den yngste årgang er drenge hyppigere hospitaliseret end piger (28 pct. hhv. 21 pct.). Vi finder heller ingen væsentlige forskelle mellem danske børn og børn med indvandrerbaggrund. Data afspejler imidlertid en vis social ulighed i indlæggelsesmønsteret, som vi i figuren har valgt at illustrere ud fra forældrenes beskæftigelsesposition. Det fremgår således, at de mindst privilegerede grupper, dvs. børn fra arbejderklassen og af forældre, hvor ingen er i beskæftigelse, hyppigere end de mest privilegerede lag har haft erfaringer med hospitalsindlæggelser.

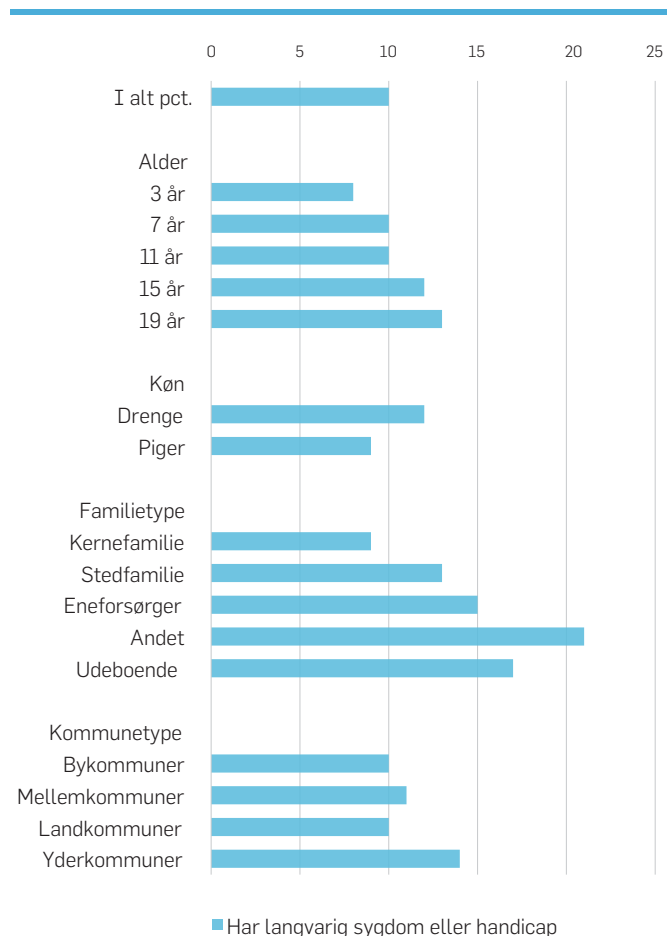
Endelig har vi observeret, at der er langt færre rapporteringer om hospitalsindlæggelser blandt dem, der deltog i survey-undersøgelsen, sammenlignet med befolkningen som helhed, hvilket signalerer, at befolkningsgrupper med aktuelle eller tidligere

belastninger hyppigere end andre fravælger at deltage i undersøgelser som denne.

ANDELE AF BØRN OG UNGE MED LANGVARIGE SYGDOMME OG HANDICAP

I spørgeskemaundersøgelsen spurgte vi i alle aldersgrupper, om barnet eller den unge har en langvarig sygdom eller et handicap. Formålet er først at afklare omfanget af børn med funktionsnedsættelser eller alvorlige sygdomme og dernæst at indkredse, om disse lidelser handicapper børnene og de unge, så de ikke er i stand til at deltage på lige fod med deres jævnaldrende i dagliglivet. Fra tidligere undersøgelser i børnebefolkningen ved vi, at folks opfattelse af "diagnoser, langvarig sygdom og handicap" kan dække over et meget bredt spektrum fra fx børneeksem og svømmehud mellem tæerne til svære diagnoser som psykisk funktionsnedsættelse og spasticitet (Ottosen, 2002).

FIG. 3.5.2: Andele børn og unge (3-19 år) med langvarig sygdom eller handicap



Som helhed angiver 10 pct. i survey-undersøgelsen, at de har en langvarig sygdom eller et handicap, stigende med alderen fra 8 pct. blandt de 3-årige til 13 pct. blandt de 19-årige, jf. figur 3.5.2. Som forventet er der også flere rapporteringer om sygdom og handicap blandt drenge (12 pct.) end blandt piger (9 pct.). I undersøgelsen er der desuden en påfaldende sammenhæng mellem familietype og handicapforekomst, idet der sjældnere bliver rapporteret om handicap blandt børn i kernefamilier end blandt børn i sted- og eneforsørgerfamilier. Vi kan ikke umiddelbart forklare denne sammenhæng, men en mulighed er, at sygdom og handicap er slidsomt for familielivet og dermed øger risikoen for samlivsbrud. Vi har også valgt at medtage den meget lille familietype "andet", der bl.a. rummer børn og unge, som er anbragt uden for hjemmet. I denne kategori angiver 21 pct. at have en langvarig sygdom eller et handicap, en observation, som er genkendelig fra danske undersøgelser om anbragte børns livsvilkår, om end det målte niveau i disse er noget højere (Egelund et al., 2008; Ottosen & Christensen, 2008). Endelig kan vi konstatere, at der er en påfaldende høj forekomst af langvarige sygdomme og handicap blandt unge udeboende på 17 pct. Det skaber mistanke om, at dem, der flytter tidligt hjemmefra, udgør et selekteret udsnit af de 19-årige. Muligvis kan der blandt de unge udeboende være en gruppering, som, før de blev myndige, var anbragt uden for hjemmet.

I forhold til etniske og socioøkonomiske baggrundsforhold fandt vi i survey-undersøgelsen kun mindre forskelle. Vi formoder, at den manglende sammenhæng mellem handicap og socioøkono-

miske ressourcer beror på bortfaldet, idet andre undersøgelser har vist, at socialt udsatte børn har en højere forekomst af diagnoser og handicap (ibid.)

På undersøgelsens næste trin indkredsede vi graden af handicap ved at stille tre spørgsmål: Om barnet eller den unge til daglig er hæmmet af sin sygdom eller sit handicap; om barnet/den unge i fritiden kan være sammen med og gøre det samme som sine venner; og om der i skolen bliver taget særligt hensyn til barnet/den unge pga. sygdommen/handicappet. Svarfordelingerne fremgår af figur 3.5.3, hvor det ses, at knap halvdelen oplyser, at de er hæmmede i dagligdagen eller ikke kan være sammen med kammeraterne. En lidt mindre andel angav, at der bliver taget særlige hensyn til dem i skolen.

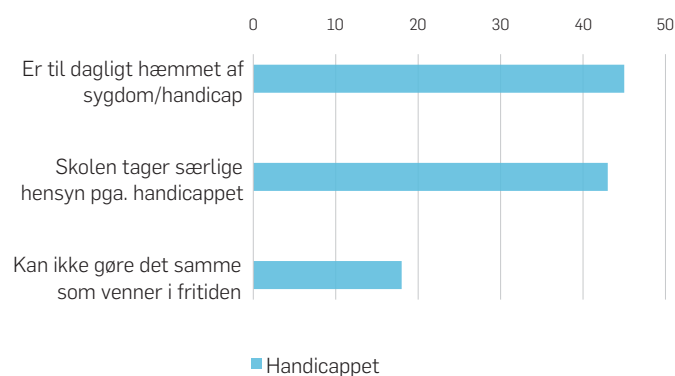
I denne undersøgelse definerer vi et barn eller en ung som handicappet, hvis denne er hæmmet af sin sygdom eller funktionsnedsættelse i dagligdagen. Efter denne definition drejer det sig dermed om ca. 4-5 pct. af populationen i 3-19-års-alderen.

KONKLUSION

Om børnebefolkningens sygelighed viser undersøgelsen, at:

- hvert 10. barn har erfaring med hospitalsindlæggelse i løbet af et kalenderår, og det er især de helt små børn, der tegner sig herfor,
- 4,5 pct. i børnebefolkningen har en langvarig sygdom eller et handicap, der hæmmer det i dagligdagen.

FIG. 3.5.3: Andele blandt "diagnosebørn", der bekræfter, at lidelsen hæmmer dem



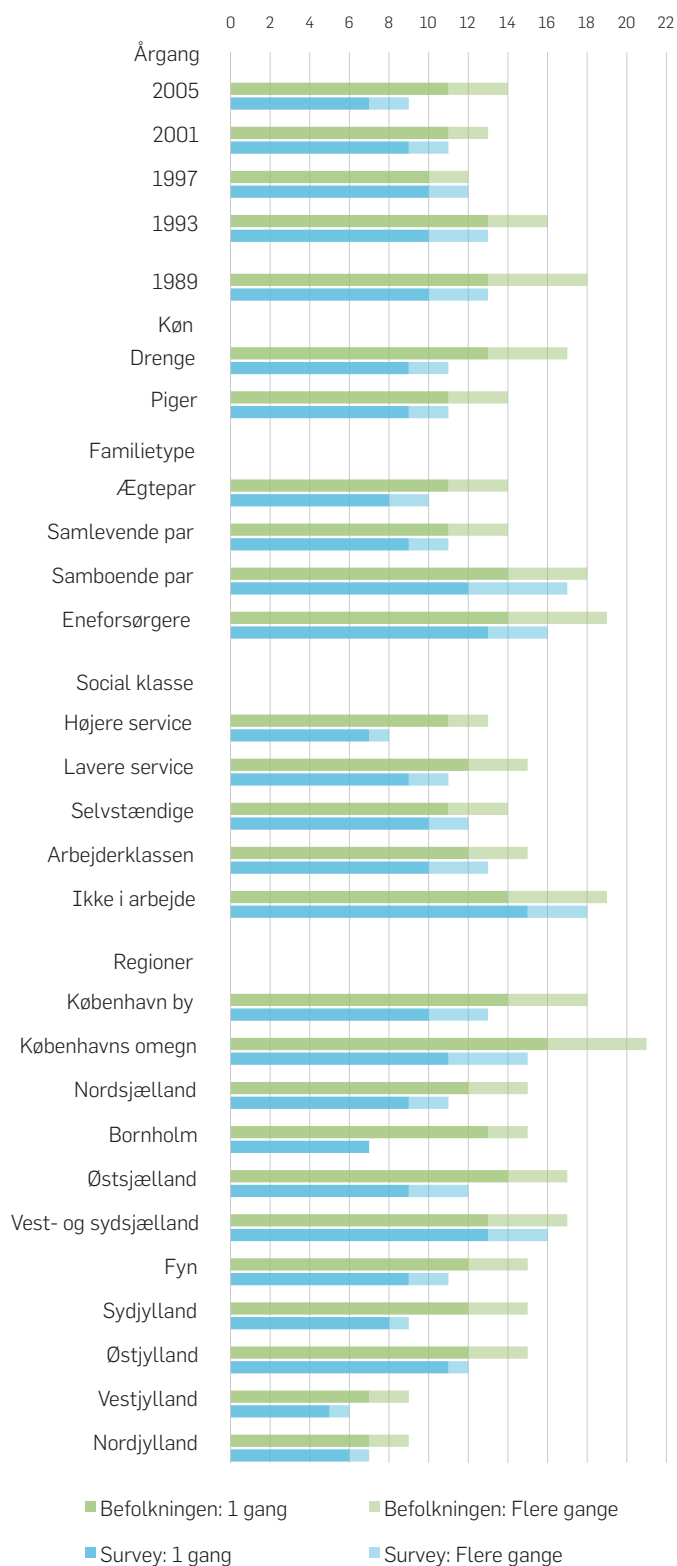
KOMPONENT 6: ULYKKER

ANDELE AF BØRN OG UNGE, DER HAR VÆRET PÅ SKADESTUEN MINDST ÉN GANG ÅRLIGT

Den sidste indikator, vi sætter fokus på under domænet om helbred og sikkerhed, vedrører skadestuebesøg. Det kan bidrage til at belyse, i hvilket omfang børn er udsat for behandlingskrævende ulykker. De senest tilgængelige registerbaserede data er fra 2006 og giver ligesom hospitalsindlæggelser dermed ikke et aktuelt billede af de fem årgange, men afspejler situationen som den så ud 3 år før undersøgelsestidspunktet.

Figur 3.6.1 viser det årlige antal skadestuebesøg for hele population og for dem, der deltog i undersøgelsen. I hele populationen har 15 pct. været på skadestuen det pågældende år, og blandt disse har hver femte været der mere end en gang. Blandt dem, der deltog i survey-undersøgelsen, er andelen lidt lavere, 11 pct., heraf er 2 pct. gengangere. Figuren illustrerer for det første, at der er en vis aldersvariation, idet det er de helt små samt unge i teenagealderen, der hyppigst frekventerer skadestuerne. For det andet er drenge, måske ikke så overraskende, lidt hyppigere gæster på skadestuen end piger. For det tredje kan iagttages en variation mellem familietyper, idet børn i eneforsørgerfamilier og stedfamilier lidt hyppigere er udsat for ulykker, der afstedkommer besøg på skadestuen. For det fjerde ses en variation, som ser ud til at hænge sammen med de socioøkonomiske ressourcer, idet børn af forældre, som ikke er i arbejde, noget oftere end an-

FIG 3.6.1 : Andele børn og unge (3-19 år), der var på skadestuen i 2006



dre har været på skadestuen i 2006. Endelig kan man iagttage ret påfaldende regionale variationer, navnlig mellem området omkring hovedstaden og Vest- hhv. Nordjylland, idet børn fra København og omegn omtrent dobbelt så hyppigt som børn i de vestlige og nordjyske områder var på skadestuen. Det kan dels skyldes, at børn i storbyområder er mere risikoudsatte (fx i forhold til trafik). Dels, og nok mere sandsynligt, spiller de korte afstande til sygehuse formodentligt ind på den hyppigere frekventering af skadestuer i Københavnsområdet.

Figur 3.6.2 viser skadestuekontakter fordelt på ulykkestyper og aldersgrupper. Det ses, at langt de fleste kontakter skyldes ulykker i hjemmet eller i fritiden, navnlig blandt de yngste aldersgrupper. Som børnene vokser op og begynder at færdes på egen hånd i trafikken, begynder køretøjs- og senere også arbejdsulykker at indfinde sig blandt årsagerne til skadestuebesøg. Blandt de 15-19-årige udgør køretøjsulykker 18 pct. og arbejdsulykker 12 pct. af kontakterne.

OPSUMMERING OG DELKONKLUSION: BØRNS SOCIALE INKLUSION OG EKSKLUSION PÅ DOMÆNE 3: HELBRED OG SIKKERHED

I beskrivelsen har vi opdelt helbredsdomænet i seks underliggende komponenter. I den samlede opgørelse over børns helbredsmæssige trivsel udgår komponent 3 om dødelighed blandt børn og unge (dødsulykker). Det skyldes, at man ikke kan foretage beregninger for døde personer. Af samme årsag udgår også

indikatoren om spædbarnsdødelighed. Beregningsgrundlaget er derfor fem komponenter (11 indikatorer for de 3-7-årige) og fire komponenter (syv indikatorer) for de 11-19-årige. Indikatoren om oplevet mavepine mv. indgår i en skala (SDQ) under domæne 8 og medtælles derfor ikke her, jf. figur 3.7.1.

Grænserne for inklusion, midterplacering og eksklusion er sat på samme måde for alle fem aldersgrupper. Ingen scores på de negativt formulerede indikatorer fører til, at respondenterne placeres i kategorien "inklusion", en eller to scores placerer respondenterne i en midtergruppering, mens tre eller flere scores placerer dem som ekskluderede eller udsatte. For komponent 4, "Alment helbred" har vi fundet det rimeligt at udvide tolerance-tærsklen i midtergrupperingen. Det vil være misvisende at sætte et barn tæt på risikozonen for eksklusion, hvis det fx føler sig for tyk og oplever at være tidspresset. Til gengæld foretog vi en mere restriktiv grænsesætning for komponent 5 om sygelighed. Et barn eller en ung, der har en så alvorlig funktionsnedsættelse, at det er hæmmet/handicappet i dagligdagen (eller sjældnere forekommende har multiple hospitalsindlæggelser), defineres som helbredsmæssigt udsat, dvs. "ekskluderet".

Ifølge denne opgørelse defineres som helhed 57 pct. af børnepopulationen som inkluderede, 36 pct. befinder sig i midterzonen, mens 7 pct. defineres som udsatte eller ekskluderede. Andelen af helbredsmæssigt udsatte stiger med alderen fra 4 pct. i 3-årsalderen til 11 pct. i 19-årsalderen.

FIG. 3.6.2: Skadestuekontakter 2008 fordelt på ulykkestyper og aldersgrupper. Kilde: Ulykkesregistret, SIF

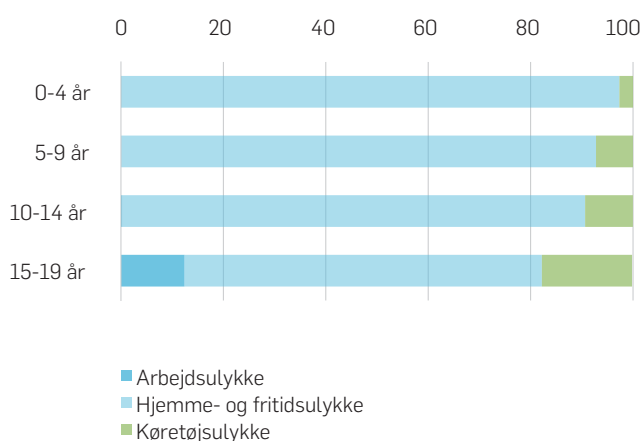
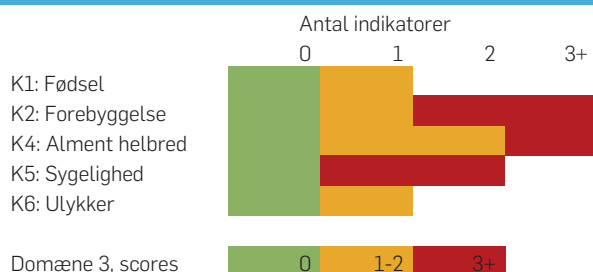


FIG. 3.7.1: Grænser for domæne 3: Helbred og sikkerhed (3-19 år)



TABEL 3.7.1: Helbred og sikkerhed. Andele, der er inkluderede og ekskluderede

	Inkluderet	Midtgruppering	Ekskluderet	p<
I alt pct. (aldersvægt)	57	36	7	
Alder				***
3 år	64	32	4	
7 år	64	30	6	
11 år	67	28	6	
15 år	53	40	8	
19 år	40	50	11	
Køn				***
Drenge	62	32	7	
Piger	57	37	6	
Etnicitet				*
Dansker	60	34	6	
Andre	54	40	6	
Familietype				***
Kernefamilie	63	33	5	
Stedfamilie	55	35	11	
Enlig	50	40	11	
Udeboende	32	51	17	
Mors uddannelse				***
Grundskole	49	43	9	
Gymnasial uddannelse	63	31	5	
Erhvervsfaglig uddannelse	58	35	7	
Kort videregående uddannelse	66	28	7	
Mellemlang videregående uddannelse	63	32	5	
Lang videregående uddannelse	67	30	3	
Højeste klasse				***
Højere service	64	31	5	
Lavere service	62	32	6	
Selvstændige	56	38	5	
Arbejderklassen	54	38	8	
Ikke i arbejde	54	37	9	
Fattigdom				NS
Over 50%-grænsen	59	34	6	
Under 50%-grænsen	58	35	7	
Region				NS
Bykommuner	61	33	6	
Mellemkommuner	58	35	7	
Landkommuner	60	34	6	
Yderkommuner	53	39	8	

Absolut set forekommer der ikke markante forskelle i forhold til de baggrundsvariable, som undersøgelsen har anvendt, jf. tabel 3.7.1. Relativt set viser resultaterne dog, at børn og unge fra socialt underprivilegerede hjem (uden uddannelse eller arbejde) hyppigere falder igennem på det helbredsmæssige område. Også familietype synes at fungere som et parameter for, om de har det godt. Børn og unge i kernefamilier er i bedre helbredsmæssig trivsel end dem i sted- og eneforsørgerfamilier, mens unge udeboende er den familietype, som helbredsmæssigt har det værst.

DANMARK I INTERNATIONALT PERSPEKTIV

Set i et bredt internationalt perspektiv er danske børns tilstand på det helbreds- og sikkerhedsmæssige område god. Det viser den seneste rapport om børnevelværd fra OECD (2009), hvor Danmark placerer sig på en 4. plads ud af 30 lande. Ser vi imidlertid på de lande, som vi plejer at sammenligne os med, dvs. de andre nordiske lande, fremstår billedet noget mere broget.

I figurerne 3.8.1 og 3.8.2 viser vi nogle af OECD's helbredsindikatorer, som svarer til dem, vi bruger i denne undersøgelse. Selvom det er de seneste OECD-tal, der vises, er disse data ældre end dem, der indgår i *Børn og Unge i Danmark*. Det kan forklare udsvingene mellem OECD's og vores nyere fund. Figur 3.7.1 om helbred ved fødslen viser, at de nordiske landes spædbørnsdødelighed er lav, og det er andelen af børn med lav fødselsvægt også. Men Danmark hører til i den tunge ende. Det gælder også i forhold til dødeligheden blandt de 1-19-årige, jf. figur 3.7.2. I for-

hold til den højere spædbørnsdødelighed har Sundhedsstyrelsen påpeget, at det bl.a. kan skyldes, at der er flere gravide danskere, der ryger (Brot, 2010). Når det handler om indikatorer for forebyggelse, dvs. amning og vaccinationer, ligger Danmark lunere i svinget. Men samtidig er det værd at have in mente, at OECD's data om den danske ammerate er mere positiv end de resultater, vi finder i denne undersøgelse.

1 Som følge af, at indikatoren er bundet til et bredere trivselsmål, beskrives den her, men medtages først som eksklusionsfaktor under domæne 8.

FIG. 3.8.1: Helbred ved fødsel. Danmark i internationalt perspektiv. Kilde: OECD

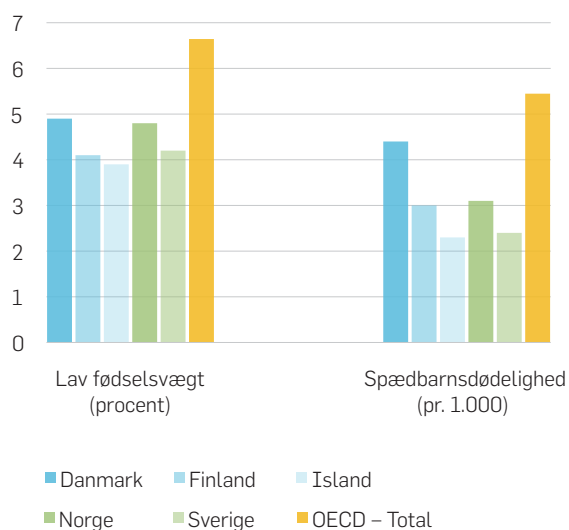
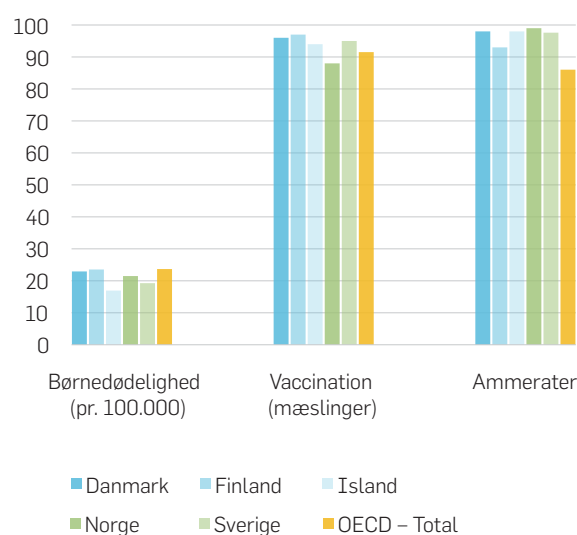


FIG 3.8.2: Børnedødelighed og forebyggelse. Danmark i internationalt perspektiv. Kilde: OECD



DOMÆNE 4

DAGPASNING OG UDDANNELSE

PRÆSENTATION AF DOMÆNET OG DE UDVALGTE KOMPONENTER

Skolen og ungdomsuddannelsessystemet har en helt central betydning for børns og unges inklusion i samfundet. Skolen bringer børn den række af grundlæggende faglige færdigheder, som de senere skal bygge videre på for at finde en plads i arbejdslivet, og skolen kultiverer børn til at blive fremtidens oplyste samfundsborgere. Det er imidlertid karakteristisk for den danske velfærdsmodel, at institutionaliseringen af barndommen starter langt tidligere end den formelle skolestart i 6-års-alderen. Vores velfærdsmodel er indrettet efter, at begge forældre er på arbejdsmarkedet. De fleste danske børn bliver normalt passet hjemme i det første leveår, men herefter stiger andelen, der starter i en dagpasningsordning dramatisk (Rostgaard, 2004). For børn i førskolealderen er daginstitutionen ikke bare et opbevaringssted, mens deres forældre er på arbejde, eller et pædagogisk tilbud, der bidrager til at udvikle dem. Børnehaven, skolen og SFO'en fungerer også som sociale mødesteder, hvor børn har mulighed for at være sammen med jævnaldrene. De institutioner, børn færdes i gennem opvæksten, har både betydning for børns livschancer og velfærd på langt sigt og også for deres sociale deltagelse og trivsel, mens barndommen står på.

I denne sektion beskriver vi, hvordan børn og unge er indrullet i dagpasning og uddannelse. Vi har opdelt domænet i fire komponenter som vist i tekstboksen. Den første omhandler, hvilke pasnings- og skoletyper børn er indskrevet i. Den kan bidrage med information om andelen af børn, der befinder sig inden for henholdsvis uden for de normale institutionelle rammer. Den anden komponent består af indikatorer, der belyser deltagelse fra en mere kvalitativ vinkel: Hvor er der tegn på problemer? Den tredje komponent vedrører indikatorer på børns skolepræstationer, mens vi med indikatorerne i den fjerde komponent sætter fokus på unges overgang til arbejdslivet. Hvor det overhovedet har været muligt, er de anvendte indikatorer konstrueret, så de er internationalt sammenlignelige (OECD, 2009; UNICEF, 2007). Indikatorer på pasnings- og skoleforhold for de yngste aldersgrupper findes dog ikke i de internationale undersøgelser.

KOMPONENTER	INDIKATORER
Domæne 1: Indskrivning i dagpasnings- og skoletyper	3-årige, der ikke er i daginstitution/-pleje 7- og 11-årige, der ikke går i skole 15- og 19-årige, der ikke er i uddannelsessystemet 7-15-årige på specialskoler
Domæne 2: Deltagelse i uddannelse mv.	3-årige, der tilbringer mere end 8 timer dagligt i pasningsordningen 7-19-årige, som mindst to gange har skiftet skole 3-19-årige, der modtager støtteundervisning/foranstaltninger 11-19-årige, der har pjækket en eller flere hele dage inden for det sidste år 7-19-årige, der rapporterer, at de har mindst tre problemer i skolen
Domæne 3: Skolepræstationer	3-årige, der klarer sig mindre godt i samspillet med andre børn 15-årige med gennemsnitskarakter under 4 (ny skala) i dansk og matematik 19-årige med gennemsnitsfærdighed/karakter under 7 ved folkeskolens afgangsprøver 7-19-årige, der ikke synes, de klarer sig fagligt godt i skolen
Domæne 4 Overgang til beskæftigelse og forventninger til fremtiden	15-19-årige, der ikke er under uddannelse, i lære eller beskæftigede 11- og 15-årige, der forventer at finde ufaglært arbejde efter skolen 15- og 19-årige, som ikke forventer at tage en erhvervsuddannelse

KOMPONENT 1: INDSKRIVNING I DAGPASNINGS- OG SKOLETYPER

DELTAGELSE I DAGTILBUD

Kun 17 pct. af danske børn under 1 år passes i dagpasningstilbud, men så snart børn har passeret 1-års-alderen, stiger andelen af børn i dagtilbud til 81 pct. (Rostgaard, 2004). Fra 3-års-alderen passes stort set alle børn i Danmark uden for hjemmet, jf. tabel 4.1.1. Af dem går langt de fleste i daginstitution. Denne undersøgelses tal for pasning uden for hjemmet (98,3 pct.) er en smule højere end den officielle opgørelse for 3-årige. Ifølge Danmarks Statistik blev 62.620 ud af 65.216 3-årige i 2008 passet i dagpleje, vuggestue, børnehave eller i en aldersintegreret institution. Det svarer til 96,0 pct.

Analysen viser, at der er en mindre etnisk og social skævhed i andelen af 3-årige børn, der bliver passet i hjemmet. I familier med forældre af dansk oprindelse er 99 pct. af de 3-årige indrullerede i et dagpasningstilbud, mens den sidste pct. bliver passet derhjemme. Blandt børn af anden etnisk oprindelse samt i familier, hvor ingen voksne i hjemmet er i arbejde, passes 3 pct. derhjemme. Forskellene afspejler med stor sandsynlighed moderens arbejdsmarkedssituation. Om billedet tegner sig anderledes for de grupper, som fravalgte at deltage i undersøgelsen, vides ikke.

TABEL 4.1.1: 3-årige børns pasningsforhold

	Pct.
Uoplyst	0,3
Daginstitution	96,9
Dagpleje	1,4
Hjemme	1,4
I alt	100,0

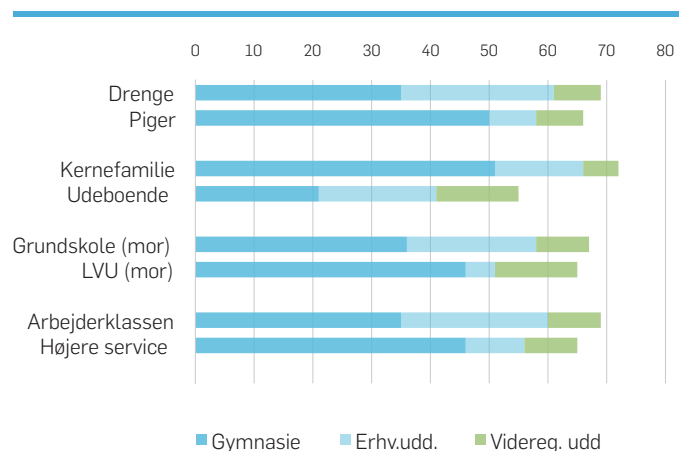
FORMEL UDDANNELSESDELTAGELSE

For børn og unge fra 7-19 år er der indhentet information om skolegang og uddannelse. Oplysningerne er sammenstillet i tabel 4.1.2. Med ganske få undtagelser har alle 7- og 11-årige angivet, at de går i grundskole.

Blandt 15-årige, som stadig er i den undervisningspligtige alder, er udskolingen begyndt. 96 pct. går dog fortsat i grundskolen. Knap 2 pct. er under anden (eller for de flestes vedkommende: under uoplyst) uddannelse. Der kan fx være tale om produktionskoler. Ifølge vores interview-oplysninger går ca. 2 pct. ikke i skole. En sandsynlig forklaring er, at der i denne restgruppe er unge, som er syge eller utilpassede. Spørgsmålet er, om der her er tale om en 'drop-out-gruppe', som langsomt glider ud af systemet, først ud af klassen, siden ud af skolens tilsyn for at modtage hjemmeundervisning. Blandt de 19-årige, som er ude over den undervisningspligtige alder, er 68 pct. i gang med en uddannelse, 22 pct. er i arbejde, mens ca. 10 pct. hverken er under uddannelse eller i arbejde.

Kønssforskellene blandt 19-åriges beskæftigelse er beskedne, når der ses på de overordnede kategorier, jf. figur 4.1.1. 69 pct. af drengene og 66 pct. af pigerne er under uddannelse, mens 20 pct. hhv. 25 pct. er i arbejde, og 11 pct. henholdsvis 8 pct. hverken er i uddannelse eller arbejde. Tendensen er således, at de unge mænd lidt hyppigere end de jævnaldrende piger dropper ud af systemet. Når man ser på uddannelsens konkrete indhold, træder

FIG. 4.1.1: 19-åriges deltagelse i uddannelse



forskellene mellem piger og drenge imidlertid tydeligt frem: 35 pct. af drengene og 50 pct. af pigerne går i gymnasiet, mens 26 pct. af drengene og 8 pct. af pigerne er i gang med en erhvervsuddannelse.

Unge uddannelsesdeltagelse hænger også sammen med *familietype*. Unge på 19 år, der bor i kernefamilie med begge forældre, er hyppigere under uddannelse (72 pct.) end udeboende 19-årige (56 pct.). De hjemmeboende 19-årige er hyppigere i et gymnasialt uddannelsesforløb, mens lidt flere af de udeboende uddannelsessøgende er i gang med en erhvervs- eller videregående uddannelse.

Endelig viser data, at den *sociale baggrund* spiller ind på de unges uddannelsesvalg. De 19-årige, der hidrører fra den højere serviceklasse, eller hvis mor har en lang videregående uddannelse, går således hyppigere på gymnasiet og sjældnere på en erhvervsuddannelse sammenlignet med 19-årige fra arbejderklassen eller med mødre, der alene har en grundskoleuddannelse.

Det er ud fra data ikke muligt at påvise, at der er væsentlige forskelle i uddannelsesdeltagelse mellem unge, der har dansk baggrund, og de, der har en anden etnisk baggrund.

SKOLETYPE

Ca. 1,5 pct. af de 7-, 11- og 15-årige, der deltog i undersøgelsen, bliver undervist på en specialskole og er dermed udelukket fra

det normale skolesystem. Børn, der er indskrevet på specialskoler, har sædvanligvis indlæringsvanskeligheder, som kræver særlig støtte. Det kan skyldes, at børnene har et handicap eller et behandlingsbehov på anden vis. Blandt undersøgelsens deltagere er lidt flere drenge end piger indskrevet på specialskoler, jf. figur 4.1.2. Desuden er børn fra eneforsøgerfamilier og familietypen 'andet' hyppigere repræsenteret. Sidstnævnte dækker bl.a. børn, som er anbragt uden for hjemmet. Endelig peger undersøgelsen i retning af, at børn fra de socialt mindst privilegerede familier, dvs. hvor der er begrænset uddannelse, eller hvor ingen voksne er i arbejde, hyppigere går på specialskoler. Talstørrelserne er små, fordi specialskolegang her i undersøgelsesmateriale optræder forholdsvis sjældent, men observationerne er i god overensstemmelse med anden forskning om anbragte børns skolegang (Andersen, D. et al., 2008; Egelund, T. et al., 2008; Ottosen & Christensen, 2008).

Blandt øvrige børn og unge i den skolesøgende alder, der befinder sig i det normale skolesystem, går 85 pct. af de 7-årige og 86 pct. af de 11-årige i en almindelig folkeskole, mens henholdsvis 14 og 13 pct. går i en privat friskole, jf. figur 4.1.3. Blandt de 15-årige er billedet lidt mere differentieret: Andelen i folkeskolen er dalet til 71 pct., mens 15 pct. går i privatskole, og 10 pct. er på efterskole. 2 pct. modtager anden undervisning (fx ungdomsskolen), og 1 pct. er startet i gymnasiet.

TABEL 4.1.2: 7-19-årige i og uden for uddannelsessystemet

	Grundskole	Gymnasium	Erhv.udd.	Videreg. udd.	Anden/uopl. udd.	Erhv.arb.	Uden udd./besk.	I alt pct.	Pct.-grundlag
7 år	100	100	1402
11 år	100	100	1357
15 år	95	1	.	.	2	0	2	100	1024
19 år	0	43	17	8	.	22	10	100	853

Undersøgelsen viser en sammenhæng mellem valg af skoletype og *den sociale familiebaggrund*, jf. figur 4.1.4. Den største tilslutning til privatskoler allerede ved skolestart findes blandt børn af selvstændige (17 pct. i 7-års-alderen), efterfulgt af den højere serviceklasse (16 pct. blandt 7-årige). Ved 15-års-alderen er det kun omkring to tredjedele af børn fra disse lag, der går i folkeskolen. Det er hyppigst den lavere serviceklasse, der sender deres 15-årige på efterskole. Den største tilslutning til folkeskolen findes i alle aldersgrupper blandt børn fra arbejderklassen.

Man finder ikke overraskende tilsvarende forskelle, når man ser på *forældrenes uddannelse*. Børn med en mor, der har lang videregående uddannelse, er dobbelt så hyppigt indskrevet på privatskoler (19 pct.) i forhold til børn med mødre, der alene har en grundskoleuddannelse (10 pct.). Desuden kan man observere en mindre *kønnsforskel*, især blandt de 15-årige, idet piger hyppigere end drenge forlader folkeskolen til fordel for privat- eller efterskole. Endelig kan man iagttage visse *regionale variationer*, som sandsynligvis både må tilskrives demografiske forhold og kulturelle traditioner. Tilslutningen til privatskoler er væsentlig højere i København by (22 pct.), Vest- og Sydsjælland (19 pct.) og Fyn (17 pct.) sammenlignet med resten af landet. Blandt de 15-årige oplyste 17 pct. af sønderjyderne og ikke mindre end 32 pct. af vestjyderne, at de går på efterskole. Det skal sættes i relief til unge fra Københavns omegn og Nordsjælland, hvor kun 1-2 pct. går på en efterskole. Endelig skal vi nævne, at der ikke er væsentlige etniske forskelle mellem børn og unge, når det drejer

sig om forholdet mellem folke- og privatskoler. 15-årige med anden etnisk baggrund går dog sjældnere på efterskole.

KONKLUSION

Om danske børns og unges formelle deltagelse i dagtilbud og uddannelse kan vi ud fra undersøgelsen således konkludere, at:

- næsten alle 3-årige i undersøgelsen – 98 pct. – bliver passet i dagtilbud, typisk en daginstitution,
- alle skolesøgende børn i 7- og 11-års-alderen er indskrevet i grundskolen,
- 1,5 pct. i den skolesøgende alder (7-15 år), og som er i uddannelse, går på specialskoler,
- næsten alle 15-årige – 98 pct. – er i et uddannelsesforløb,
- 68 pct. af de 19-årige oplyser, at de er i uddannelsessystemet,
- blandt alle 15- og 19-årige er det som helhed 85 pct., der er i uddannelsessystemet.

FIG. 4.1.2: Andele børn og unge (7-15 år) på specialskole

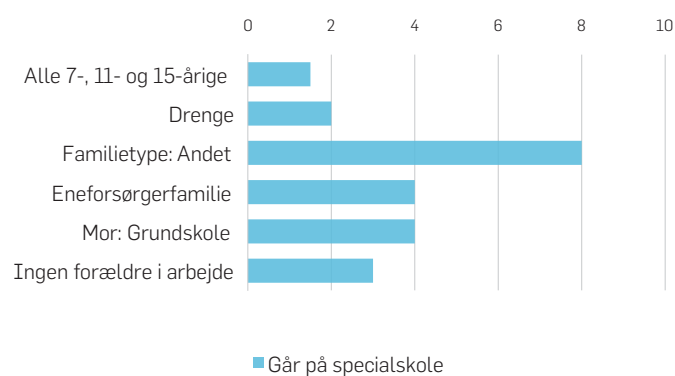
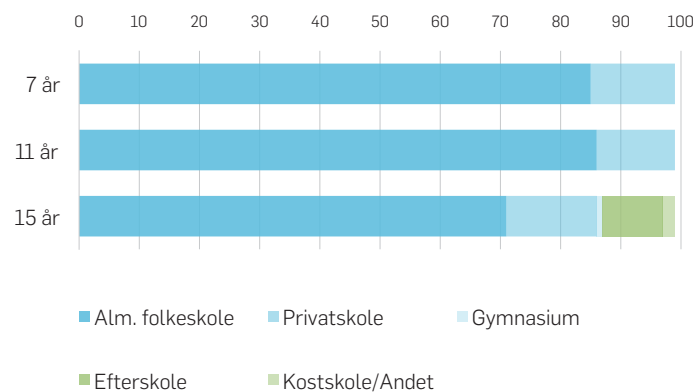


FIG. 4.1.3: Andele børn og unge (7-15 år) efter skoletype



KOMPONENT 2: DEN FAKTISKE DELTAGELSE I PASNING OG UDDANNELSE MV.

Mens vi ovenfor har set på børns og unges formelle deltagelse i uddannelses- og dagpasningsinstitutioner, fokuserer vi her på mere kvalitative aspekter ved deltagelse. Der er tale om aspekter, som kan bidrage som pejlemærker for, om børn og unge har risiko for at opleve marginalisering eller turbulens i deres hverdagsliv.

ANTAL TIMER I DAGINSTITUTIONER

I Danmark opfattes dagpasning ikke kun som et opbevaringssted, mens forældrene arbejder, men også som et pædagogisk tilbud, der bidrager til at stimulere og udvikle småbørn. For børnene er daginstitutionen også et vigtigt socialt mødested. Undersøgelsen har sat fokus på, hvor mange timer småbørn gennemsnitligt tilbringer i daginstitutionen. Mange timer dagligt kan være en indikator på, at børn afskæres fra muligheden for udfordringer i det hjemlige miljø, men omvendt kan meget få timer i dagpasningstilbuddet give børnene en fragmenteret hverdag, fordi de da vil gå glip af en del af det sociale fællesskab, som dagtilbuddet med de jævnaldrende børn tilbyder. Her interesserer vi os især for dem, der tilbringer mange timer i dagtilbuddet. Undersøgelsen viser, jf. figur 4.2.1, at 65 pct. af 3-årige gennemsnitligt er i dagtilbuddet 6-8 timer om dagen, 25 pct. er der færre timer, og 10 pct. er der mere end 8 timer dagligt. Andre undersøgelser har vist, at forældrenes betingelser i arbejdslivet – og især mors – har betydning for, hvor mange timer barnet er i dagtilbuddet (Christensen, 2000). Det afspejler sig også i denne undersøgelse, jf. figur 4.2.1.

Børn af selvstændige eller hvor forældrene ikke er i arbejde, dvs. hvor der er mulighed for at planlægge hverdagen fleksibelt, opholder sig færrest timer i daginstitutionen. Undersøgelsen viser endvidere, at børn af enlige mødre tilbringer lidt længere tid i dagpasning end børn i kernefamilier. Forskellen er på et kvarter om dagen (henholdsvis 7 timer, 18 minutter og 7 timer, 4 minutter). Børn af anden etnisk oprindelse er til gengæld lidt kortere tid i pasningen (6 timer, 39 minutter).

Som helhed tilbringer 3-årige i gennemsnit 7 timer (7 timer, 4 minutter) dagligt i pasningsordningen. Det er i overensstemmelse med, hvad tidligere undersøgelser fra 1987, 1999 og 2000 har vist (Andersen & Hestbæk, 1999; Christensen, 2000; Christoffersen, 1987). Over tid ser der således ud til at være meget stabilitet på dette felt.

SKOLESKIFT

Skoleskift kan være en indikator for turbulens i et barns liv, især hvis det sker flere gange, eller at mistrivsel forårsager skiftet. Der er betydelige forskelle i erfaringerne med skoleskift i grundskoleforløbet. Ikke overraskende er de betinget af *alder*: Næsten ingen 7-årige har prøvet at skifte skole, mens hen ved halvdelen af de 15- og 19-årige har haft et eller flere skoleskift. Skoleskift har også sammenhæng med barnets *familietype*. Mens flertallet (79 pct.) af børn og unge, der er vokset op i kernefamilier, har haft et stabilt skolemiljø uden skift, er det hen ved halvdelen (46 pct.) af børn og unge i stedfamilier, der har skiftet skole én eller

FIG. 4.1.4: Social familiebaggrund og skoletype ved 15-årsalderen

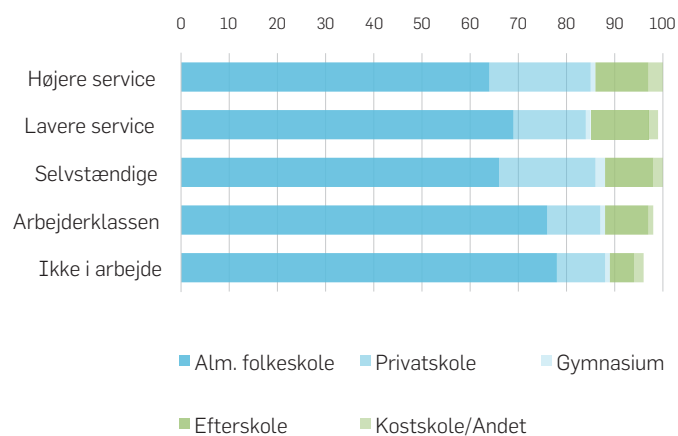
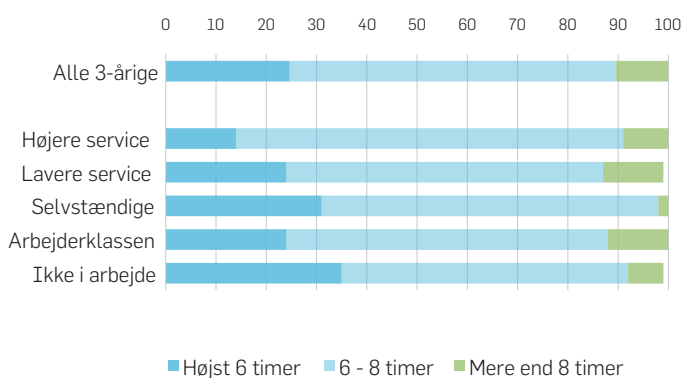


FIG. 4.2.1: Antal timer, 3-årige er i daginstitution



flere gange. Det har sandsynligvis sammenhæng med, at disse børn typisk også oplever flere bolig- og familieskift end andre (se også domæne 2 samt Danmarks Statistik, 2002): Først opbrud fra kernefamilien til et liv i en eneforsørgerfamilie og derefter indflytning i en ny familie med en stedforælder. Undersøgelsen viser videre, at over halvdelen (53 pct.) af de få børn og unge, der levede i en 'anden' familietype, bl.a. børn anbragt uden for hjemmet, havde erfaringer med skoleskift og ofte flere gange. Temmelig overraskende viser data også, at unge, der er flyttet tidligt hjemmefra, har tilsvarende erfaringer med multiple skift, mens de befandt sig i grundskolen. Videre kan man observere, at børn af anden *etnisk oprindelse* noget hyppigere end danske børn og unge har skoleskifterfaringer (38 pct. hhv. 26 pct.), og endelig afspejler data, at skoleskift er forbundet med social skævhed. Børn fra familier, hvor moderen har en lang videregående uddannelse, eller som hidrører fra den højere serviceklasse, har hyppigere oplevet

et stabilt grundskoleforløb end børn, hvor moderen alene har en grundskoleuddannelse, eller hvor forældrene ikke er i arbejde.

Vi har indkredset, i hvilken udstrækning skoleskift er forårsaget af mistrivsel i skolen. Lidt mere end hver tredje (36 pct.) barn og ung i 7-19-års-alderen angav, at de havde oplevet skoleskift, fordi de trivedes dårligt. Undersøgelsen tyder på, at det især er børn og unge fra de socialt mindst privilegerede hjem, der skifter skole af denne årsag, men derudover er variationerne i forhold til andre baggrundsforhold beskedne, jf. figur 4.2.2.

SPECIALPÆDAGOGISK BISTAND

Nogle børn har brug for støtte- eller specialpædagogisk bistand på grund af indlæringsvanskeligheder, utilstrækkelige sproglige forudsætninger, eller fordi de har fysiske eller psykiske funktionsnedsættelser. I survey-undersøgelsen har vi indhentet oplys-

FIG. 4.2.2: Børn og unge (7-19 år), der har oplevet ét eller flere skoleskift

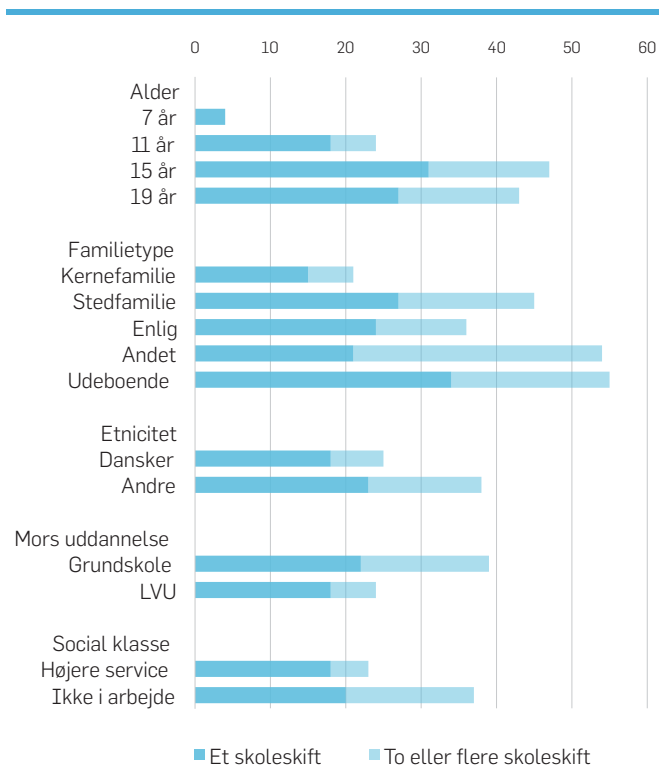
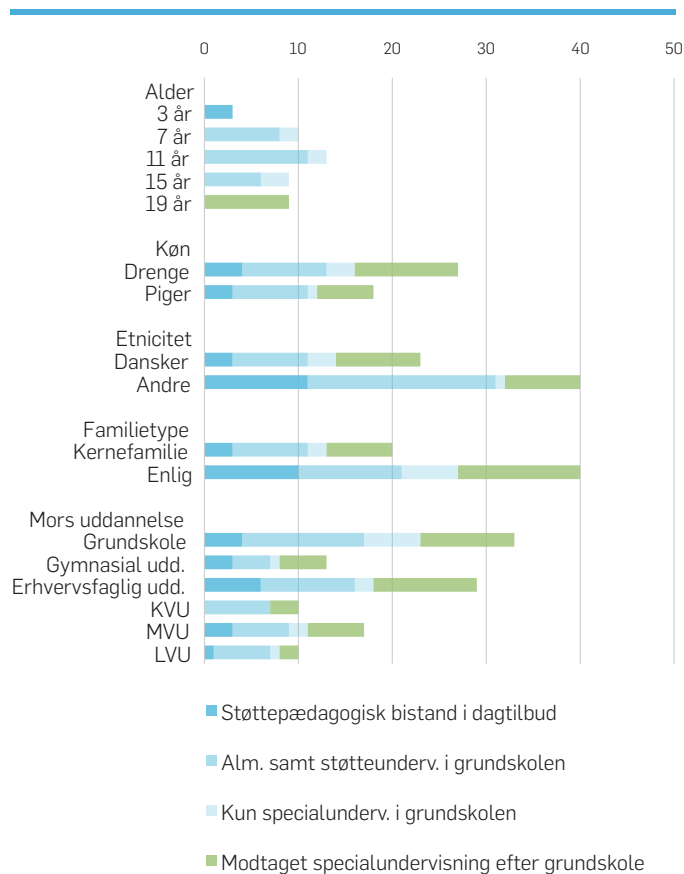


FIG 4.2.3: Andele børn og unge (3-19 år), der modtager specialundervisning (kummuleret)



ninger om, hvor mange 3-årige, der modtager støttepædagogisk bistand i dagtilbuddet, og hvor mange 7-15-årige, der i den normale grundskole modtager støtteundervisning i kombination med almindelig undervisning hhv. modtager specialundervisning hele tiden. I den ældste aldersgruppe blev de 19-årige spurgt, om de har modtaget specialundervisning efter grundskoleforløbet.

Støtte- og specialpædagogiske foranstaltninger skal betragtes som en inkluderende indsats, hvis formål er at give børn ensartede forudsætninger for at klare sig på lige fod med andre i skolen og senere hen i livet. Set fra et børneperspektiv kan støtteforanstaltninger imidlertid også opleves at være marginaliserende, fordi bistanden ofte finder sted i særlige lokaliteter, dvs. uden for kammeratskabskredsen.

Oplysningerne fra de forskellige aldersklasser er samlet og kumuleret i figur 4.2.3. Som helhed er det et fåtal af de børn, der deltog i undersøgelsen, som modtog specialpædagogisk bistand, omkring eller under 10 pct., afhængigt af alderstrinnet. Kun 3 pct. af de 3-årige modtager støttepædagogisk bistand i daginstitutionen. Den mest intensive og største indsats synes at foregå på mellemtrinnet i grundskoleforløbet, hvorefter bistanden klinger af.

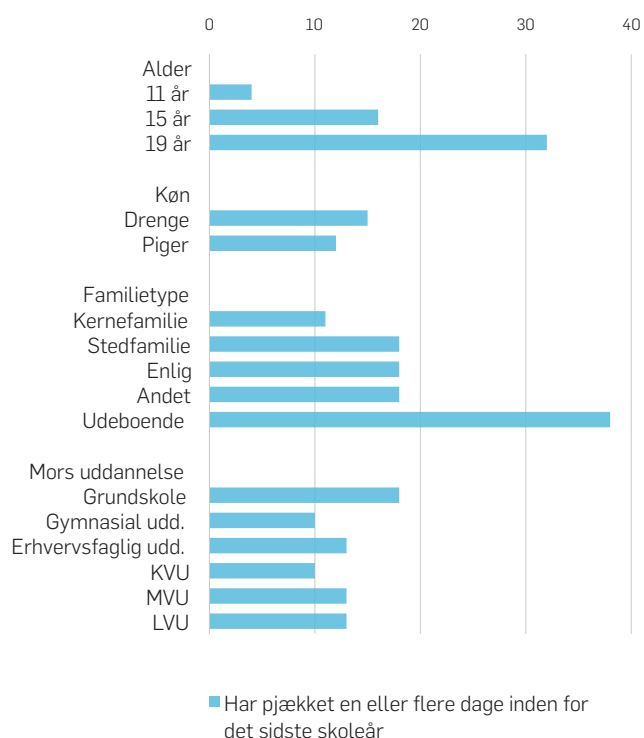
Det fremgår, at drenge hyppigere er modtagere af støttepædagogisk bistand end piger, og denne forskel forekommer at blive forstærket med alderen. Der iagttages videre væsentlige forskelle mellem børn med dansk og anden etnisk oprindelse, navnlig før og i grundskoleforløbet. Der er sandsynligvis tale om sprogstimulering og indlæring. Endelig afspejler figuren, at der er sammenhæng mellem støttepædagogisk bistand og ressourcer i hjemmet. Børn af eneforsørgere modtager – især i de tidligste år – hyppigere bistand end børn i kernefamilier, ligesom børn og unge fra hjem, hvor moderen alene har en grund- eller erhvervs-

faglig uddannelse, omtrent dobbelt så hyppigt modtager specialundervisning som børn af mødre med videregående uddannelse.

PJÆKKERI

Pjækkeri er ulovlig forsømmelse fra den skolegang, man er indskrevet i, og kan derfor fungere som en indikator på (selvvalgt) ekskludering i større eller mindre omfang. De 11-, 15- og 19-årige blev spurgt, om de har erfaringer med at pjække enten nogle få timer eller en eller flere dage inden for det sidste år. Undersøgelsen viser, at pjækkeerfaringer er stærkt *aldersbetinget*. Blandt de 11-årige har 94 pct. aldrig pjækket, men denne andel falder til 63 pct. i 15-års-alderen, og blandt de 19-årige er det kun 32 pct., der aldrig har prøvet at pjække. Her interesserer vi os ikke for småforsømmelser (udeblivelser fra enkelte timer), men for dem, der er udeblevet fra undervisningen en hel eller flere dage gennem det sidste år, jf. figur 4.2.4. Opgørelserne viser, at der sker en eks-

FIG. 4.2.4: Andele børn og unge (11-19 år), der har pjækket en eller flere dage inden for det sidste skoleår



ponentiel vækst fra 11- til 19-års-alderen: fra 4 til 32 pct. Drengene pjækker en smule hyppigere end piger, men der er ikke tale om markante forskelle. Mønstret i undersøgelsens data er videre, at jo mindre uddannelse, der er i hjemmet (moderen), desto mere stiger erfaringer med pjæk, navnlig i de yngste aldersgrupper. Blandt 11-årige med mødre, der alene har en grunduddannelse, har 9 pct. pjækket en eller flere dage, mens den tilsvarende andel er 1 pct., hvis moderen havde en lang videregående uddannelse. Men med alderen indhenter de privilegeredes børn det forsømte, så at sige! De forskelle i undersøgelsesmateriale, der påkalder sig størst interesse, drejer sig om variationer i forhold til familietyper. Børn og unge, der kommer fra brudte hjem, har hyppigere og langt tidligere i livet erfaringer med ulovligt fravær sammenlignet med jævnaldrende, der bor i kernefamilier. I de yngre aldersgrupper er forskellene især udtalte for børn i stedfamilier. Pjækkeprocenten var 8 blandt 11-årige og 23 blandt 15-årige i stedfamilier, mens de tilsvarende andele var 2 hhv. 14 blandt børn, der levede i kernefamilier. Forskellene kunne tyde på, at der er mindre kontrol med, hvad børnene foretager sig, i nogle af de førstnævnte familier. Endelig fremgår af figuren, at de 19-årige unge, som er flyttet hjemmefra, iblandt har problemer med selvdisciplineringen. Her er det 38 pct., der har pjækkeerfaringer.

Undersøgelsen tyder ikke på, at børn og unge af dansk oprindelse pjækker hverken mere eller mindre end jævnaldrende, der har indvandrer- eller efterkommerbaggrund.

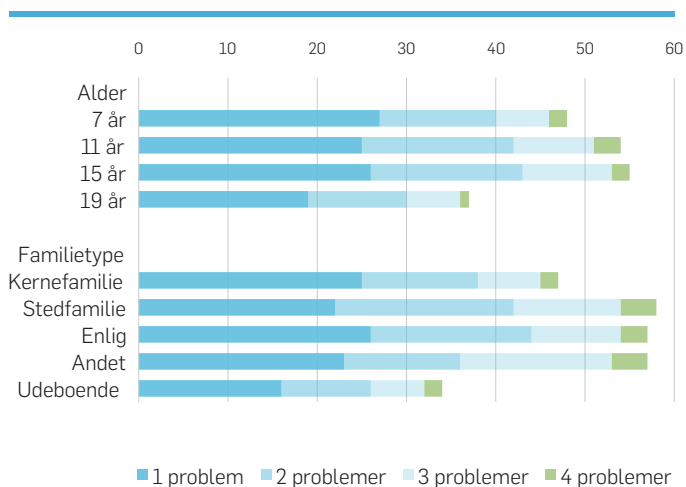
SKOLEPROBLEMER

Negative erfaringer med skolegangen kan bidrage til marginalisering. Vi har samlet en række spørgsmål om vanskeligheder med skolegangen til en samlet indikator for, om børn og unge i 11-, 15- og 19-års-alderen har skoleproblemer. Respondenterne blev spurgt, om de i skolen er kede af det og holder sig for sig selv, om de har svært ved at koncentrere sig i timerne, om der er konflikter med kammeraterne, og om der er konflikter med lærere.

Vi har i figur 4.2.5 opdelt undersøgelsesmateriale efter alder og familietype. Her ved halvdelen (49 pct.) af alle børn og unge oplever aktuelt at have et problem i skolen, og omkring halvdelen af dem, der oplever vanskeligheder, har problemer på flere områder. Figuren viser for det første, at omfanget af oplevede problemer stiger med alderen frem til 15-års-alderen for så at falde drastisk. Det skyldes sandsynligvis, at de 19-årige, der er uddannelsessøgende, opholder sig der på frivillig basis, dels at de negative psyko-sociale dynamikker i uddannelsesmiljøet mister relevans med alderen.

For det andet fremgår det, at omfanget af oplevede skoleproblemer varierer med familietype for hjemmeboende børn og unge, idet børn af eneforsørgere (57 pct.) og børn i stedfamilier (58 pct.) noget hyppigere oplever skoleproblemer end børn i kernefamilier (47 pct.). Forskellene er især udtalte i de yngste aldersgrupper. Analysen af undersøgelsen giver ikke grundlag for nogen egentlig forklaring på variationerne, men fundet bør ses i sammenhængen

FIG 4.2.5: Andele børn og unge (7-19 år) med et eller flere skoleproblemer



ovenfor om pjækkeri og kan danne grundlag for en hypotese, om børn fra brudte hjem har færre ressourcer at trække på.

KONKLUSION

Om danske børns og unges faktiske deltagelse i dagtilbud og uddannelse kan vi konkludere, at:

- 3-årige tilbringer i gennemsnit 7 timer om dagen i dagtilbud.
- Ved grundskolens afslutning har omkring halvdelen skiftet skole en eller flere gange; blandt dem er mistrivsel årsag til skoleskift i hvert tredje tilfælde.
- Omkring hvert 10. barn og ung er modtager af specialpædagogisk bistand.
- Pjækkeri er aldersbetinget og kan være mere eller mindre alvorlige forsømmelser. Flertallet har gennem opvæksten erfaringer med småforsømmelser.
- Cirka halvdelen af danske børn og unge i 11-19-års-alderen har et eller flere skoleproblemer.

KOMPONENT 3: SKOLEPRÆSTATIONER

En kontant måde at måle børns og unges inklusion i uddannelsessystemet på er ved at se på de præstationer, som kommer til udtryk gennem tests og karakterer. På undersøgelsestidspunktet havde vi ikke adgang til registerbaserede informationer herom blandt de yngre aldersgrupper (7-15 år), og derfor har det blandt disse kun været muligt at få viden om det faglige niveau ved at spørge børnene og de unge selv.

3-ÅRIGE, DER KLARER SIG GODT OG VIRKELIG GODT I SAMSPILLET MED JÆVNALDRENDE

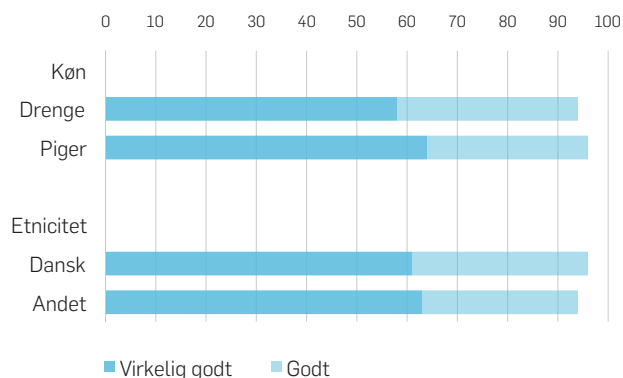
Det kan forekomme at være en tilsnigelse at tale om præstationer i forhold til 3-årige, idet børn på dette alderstrin ikke forventes at præstere, hvis man tænker på færdigheder i faglig eller i konventionel forstand. Ikke desto mindre har forskning vist (Frønes, 1994; Gulløv, 1999; Halden, 1999), at det stiller ganske store krav til små børns kompetencer at begå sig i daginstitutionen. For at blive en integreret del af børnefællesskabet må børn fra en tidlig alder bl.a. lære at være lydhøre, forhandle og kunne sætte sig ind i andres børns perspektiv. Derfor har vi indhentet informationer om, hvordan de 3-årige klarer sig i samspillet med andre jævnaldrende, jf. figur 4.3.1.

Et flertal af mødre oplyser, at deres barn klarer sig virkelig godt (61 pct.), mens yderligere 35 pct. angiver, at barnet klarer sig godt. Tilbage er et lille mindretal på 4 pct., der klarer sig nogenlunde eller ikke så godt i samspil med andre. Piger klarer sig en anelse bedre end drenge, og tilsvarende er der en tendens til, at børn af anden etnisk oprindelse en smule sjældnere end børn af dansk herkomst klarer sig godt. Forskellene er imidlertid meget små.

15-ÅRIGE MED GENNEMSNITSFÆRDIGHEDER/KARAKTERER ELLER MERE I DANSK OG MATEMATIK

De 15-årige blev i undersøgelsen bedt om at oplyse, hvilke karakterer de havde fået i dansk og matematik på deres seneste karakterblad. Flertallet af respondenterne gik på dataværende tidspunkt i

FIG. 4.3.1: 3-årige, der klarer sig godt og virkelig godt i samspil med andre børn



anden halvdel af 9. klasse. Vi vurderede, at man ville opnå de mest pålidelige svar ved at lade de unge svare inden for nogle på forhånd definerede svarkategorier, der rummede nogle karakterintervaller. Blandt de respondenter, som angav, at de havde fået karakterer, og som havde udfyldt besvarelsen, beregnede vi efterfølgende karaktergennemsnit i de pågældende fag. Resultatet viser, at to tredjedele (67 pct.) af de 15-årige i undersøgelsen har gennemsnitsfærdigheder eller mere, hvis man betragter 7 som middelkarakteren i 7-trinsskalaen. Man skal imidlertid være opmærksom på, at der sikkert er en skævhed i materialet her, da bortfaldsanalyser tyder på, at de svageste grupper i børne- og ungebefolkningen er underrepræsenterede i undersøgelsen.

19-ÅRIGE MED GENNEMSNITSFÆRDIGHEDER/KARAKTERER ELLER MERE VED AFSLUTNING AF FOLKESKOLEN

Via registre indhentede vi information om det gennemsnitlige karakterniveau ved folkeskolens afgangsprøve blandt de 19-årige,

som deltog i undersøgelsen, jf. tabel 4.3.1. Denne årgang er bedømt efter den gamle 13-skala. Karaktererne fordeler sig som forventet normalfordelt omkring karakteren 8 med en lille overvægt, som ligger over 8. For de unge drenge er fordelingen præcis, dvs. at 50 pct. ligger over henholdsvis under karakteren 8. Det betyder, at det er de unge piger, som trækker gennemsnittet op. Kun 35 pct. af de 19-årige piger har fået et gennemsnit på under 8. Det er således tydeligt, at de unge piger klarer sig bedst ved afgangsprøven: De er overrepræsenterede i den højere del af skalaen, og specielt er der flere, som får 10 eller mere i gennemsnit (henholdsvis 4 og 1 pct.). Karaktererne fra dumpet (under 6) til 8 er logisk også meget skæv, og her er de unge mænd stærkt repræsenterede. En tilsvarende skævhed kan vi observere blandt de 15-årige, som selv rapporterer om karakterniveauet på det seneste karakterblad: Pigerne ligger hyppigere i den øverste del af karakterintervallet.

TABEL 4.3.1: 19-åriges karakterer (13-skalaen) ved folkeskolens afgangseksamen opdelt efter køn

Køn	Dumpet	6-6.9	7-7.9	8-8.9	9-9.9	10 eller mere	I alt pct.	Pct. grundlag
Drenge	3	14	33	33	16	1	100	399
Piger	1	8	26	36	25	4	100	440
I alt pct.	2	11	29	35	21	2	100	839

FIG. 4.3.2: Karakterniveau (7-skala) blandt 15-årige, fordelt efter mors uddannelsesniveau

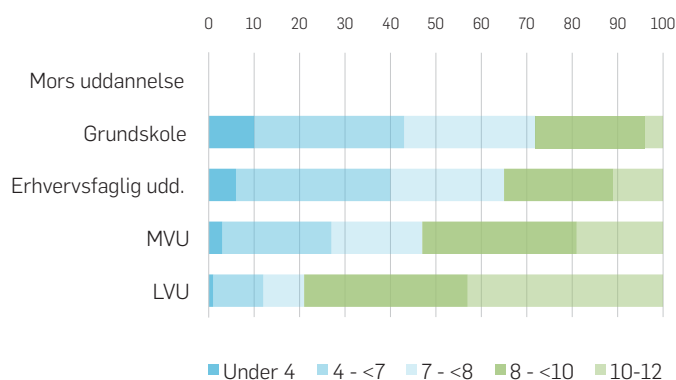
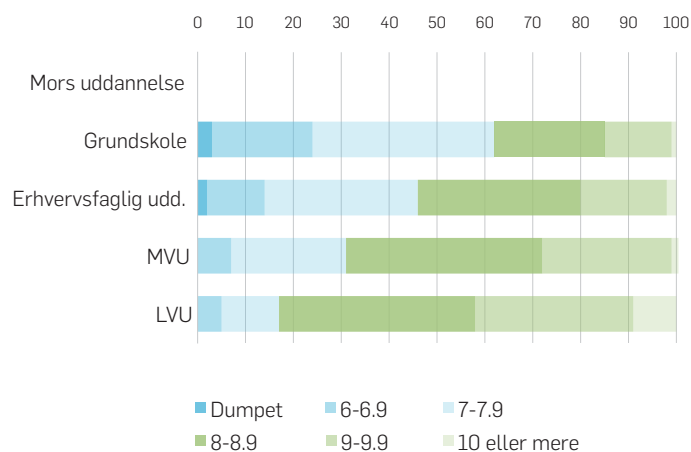


FIG. 4.3.3: Karakterniveau ved Folkeskolens afgangseksamen (13-skala) blandt 19-årige fordelt efter mors uddannelsesniveau



Vi kan konstatere, at unges karakterniveau i folkeskolen har en sammenhæng med de uddannelsesmæssige ressourcer, der er i hjemmet. Vi har både set på de 15-åriges selvrapporterede karakterniveau og på de 19-åriges karakterer ved folkeskolens afgangseksamen. Unge, hvis mødre har lang og mellemlang videreuddannelse, befinder sig hyppigere i intervallerne over middepunktet, mens unge, hvis mødre alene har grundskole eller en erhvervsfaglig uddannelse, er overrepræsenterede på de nedre trin i karakterintervallet, jf. figur 4.3.2 for de 15-årige og figur 4.3.3 for de 19-årige. Forskellene afspejler sig også i forhold til social klassebaggrund. For børn med en forælder i den højeste serviceklasse har hele 77 pct. af de 19-årige et gennemsnit på over 8 ved afgangseksamen, mens arbejderklassens børn har det noget sværere i skolen: Blandt de 19-årige opnår 44 pct. et gennemsnit på 8.

7-19-ÅRIGE, DER SYNES, DE KLARER SIG FAGLIGT GODT ELLER VIRKELIG GODT

Da danske skoleelever ikke får karakterer før i de øverste klasser, bad vi respondenterne i 7-19-års-alderen, der er i uddannelse, om selv at vurdere, hvordan de synes, de klarer sig rent fagligt i skolen. Moderen svarede for de 7-årige. Det selvrapporterede svar blandt de 15-årige testede vi med informationerne om karakterer og fandt en tilfredsstillende korrelation. På den baggrund vurderer vi, at den selvrapporterede vurdering af det faglige niveau fungerer som en rimelig pålidelig indikator.

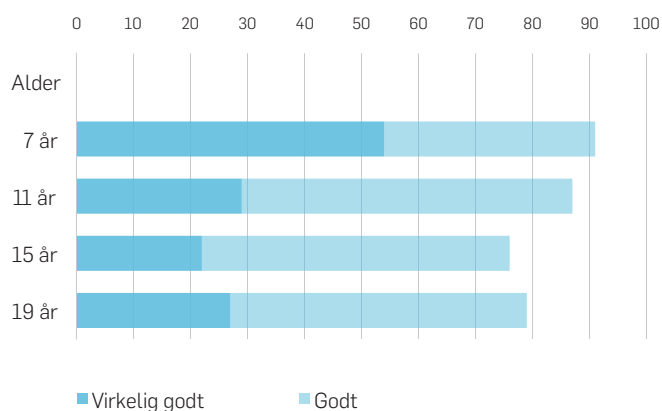
Figur 4.3.4 viser aldersopdelt de andele, der angiver, at de klarede sig godt og virkelig godt. Det mener de fleste i alle fire aldersgrupper, at de gør. Om de 7-årige, som har meget kort erfaring med de faglige krav i skolen, mener respondenterne (dvs. børnenes mødre) i stort omfang (54 pct.), at de fagligt set klarer sig 'virkelig godt' i skolen. I 11-års-alderen, hvor børnene også selv optræder som respondenter, daler tiltroen til egen faglige formåen en del. Kun 30 pct. mener, det går 'virkelig godt', mens omvendt 14 pct. vurderer, at det går 'nogenlunde' eller ligefrem 'ikke så godt'. I slutningen af grundskoleforløbet er sidstnævnte gruppe vokset til at udgøre 24 pct. af alle 15-årige. Ifølge figuren stiger den positive selv vurdering af egen faglighed lidt igen blandt de 19-årige. Det skal imidlertid ses i lyset af, at de fagligt svage elever på dette tidspunkt har forladt uddannelsessystemet.

KONKLUSION

Om skolepræstationer kan vi således konkludere, at:

- et flertal i undersøgelsen rapporterer, at de klarer sig godt i skolen,
- køn såvel som social baggrund har sammenhæng med de rapporterede præstationer,
- den faglige selvtillid er størst blandt yngste elever – ifølge deres mødre.

FIG. 4.3.4: Børn og unge (7-19 år), der klarer sig godt og virkelig godt i skolen rent fagligt



KOMPONENT 4: OVERGANG TIL BESKÆFTIGELSE OG FORVENTNINGER TIL FREMTIDEN

Den sidste komponent under dette tema handler om de unge og fokuserer på overgangen til voksenlivet og de fremtidige løbebaner: Er der udsigt til, at de unge vil blive integreret i samfundslivet som voksne og på hvilket niveau?

15-19-ÅRIGE, DER IKKE ER UNDER UDDANNELSE, I LÆRE ELLER BESKÆFTIGEDE

Den første indikator drejer sig om unge, der på undersøgelsestidspunktet hverken er i uddannelse eller i arbejde. Det er en sårbar situation, og der kan være risiko for, at disse unge falder ud af samfundslivet. Som vist i figur 4.4.1 udgør denne gruppering 2 pct. blandt de 15-årige og 10 pct. blandt de 19-årige. Antalsmæssigt fylder de 19-årige i undersøgelsen, som hverken er under uddannelse eller i beskæftigelse, ikke nok til, at man med sikkerhed kan pejle sig ind på deres sociale karakteristika. Men det er en interessant gruppe, som påkalder sig socialpolitisk opmærksomhed. I undersøgelsen er tendenserne, at disse 19-årige lidt hyppigere lever i eneforsørgerfamilier end i kernefamilier.

11-15-ÅRIGE, DER FORVENTER AT FINDE UFAGLÆRT ARBEJDE EFTER SKOLEN OG 15-19-ÅRIGES HØJEST FORVENTEDE UDDANNELSE

Vi søgte at indkredse de 11-19-åriges forventninger til deres fremtidige virke ved at spørge til, hvilken uddannelse de forven-

ter at få. Vi tror ikke, at hverken 11- eller 15-årige har ret klare forestillinger om, hvordan livet vil forme sig langt ud i fremtiden, og selv for en 19-årig kan det være svært at vide, hvilken uddannelse man skal i gang med efter et ungdomsuddannelsesforløb. For at gøre problemstillingen nærværende for respondenterne spurgte vi først de 11- og 15-årige, hvad de tror, der skal ske efter skolen. Det ved 22 pct. af de 11-årige og 7 pct. af de 15-årige ikke. Derefter spurgte vi både de 15-årige og de 19-årige, hvad de tror vil være den højeste forventede uddannelse, de vil tage. Det ved 20 pct. af de 15-årige og 9 pct. af de 19-årige ikke.

Besvarelsene fremgår af figurerne 4.4.2 og 4.4.3 nedenfor, og mønstret i dem er parallelt. Blandt de 11-årige er der 9 pct., der tror, at de skal ud og arbejde (dvs. som ufaglærte), når de er færdige med skolen. Blandt 15-årige er andelen lavere, figur 4.4.2. I den anden figur er det 3 pct., der tror, at folkeskolens afgangsprøve bliver højeste uddannelse, men hertil skal lægges de 7 pct., der mener, at studentereksamen bliver den højeste. Alt i alt er det således 12 pct. af de 15-årige, der tror, at de kommer til at tilhøre den uddannelsesmæssige restgruppe, der ingen erhvervs-kompetencegivende uddannelse får. Blandt de 19-årige er den tilsvarende andel noget lavere, 6 pct. Som helhed afspejler begge figurerne i øvrigt, at uddannelsesaspirationerne stiger lidt med alderen, og at piger er mere orienterede mod boglige og længerevarende uddannelsesforløb end drenge.

FIG. 4.4.1: Andele unge (15-19 år), som hverken er i uddannelse eller i arbejde

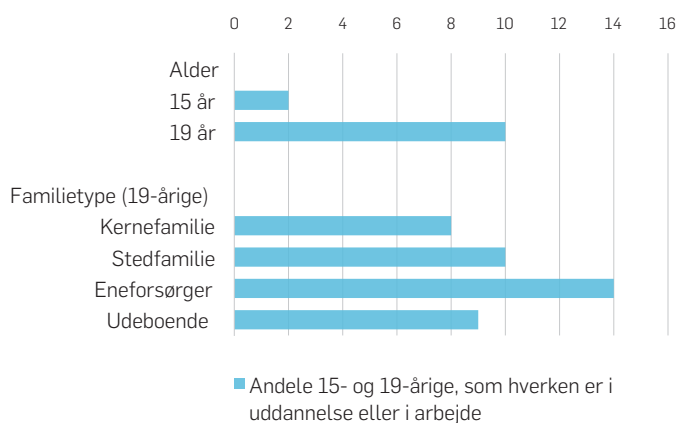
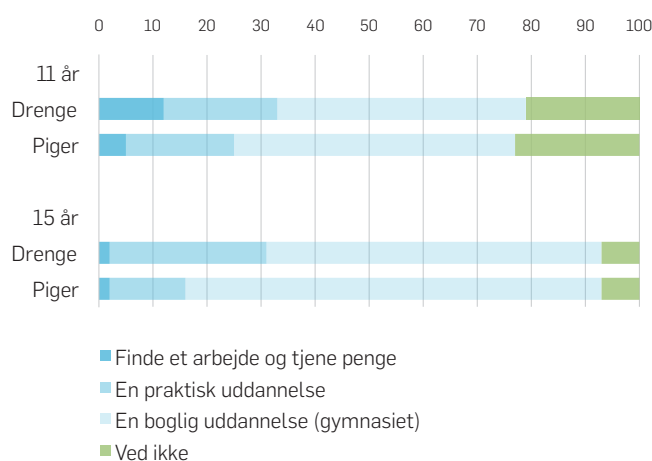


FIG. 4.4.2: Andele børn og unge (11-15 år), der forventer at finde ufaglært arbejde efter skolen



Vi fandt ingen væsentlige forskelle i uddannelsesforventninger mellem danskere og børn og unge af anden etnisk herkomst. Til gengæld fandt vi en sammenhæng mellem mødres uddannelse og det uddannelsesniveau, børnene og de unge selv forventer at opnå, jf. tabellerne 4.4.1 og 4.4.2. Har moderen alene en grundskoleuddannelse, eller har hun gennemført en erhvervsfaglig uddannelse, er der mange børn og unge, som relativt set selv er orienterede mod en praktisk eller kortvarig uddannelse. Blandt

børn og unge med mødre, som har en lang videregående uddannelse, er det det helt overvejende flertal, der selv forventer at gennemføre et gymnasieforløb og senere tage en lang videregående uddannelse.

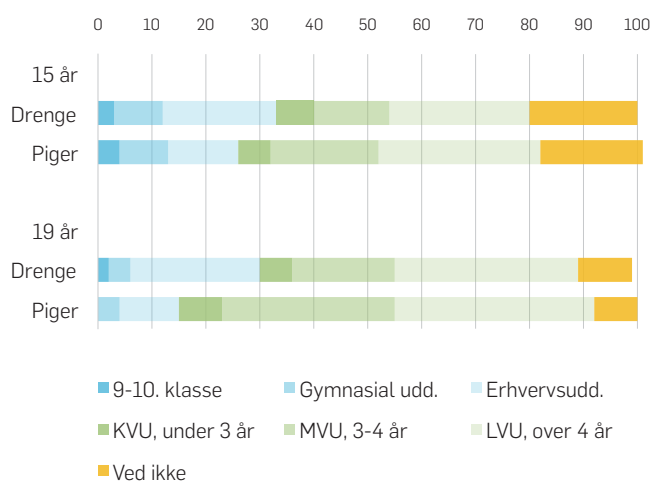
TABEL 4.4.1: Forventninger efter skolen, 11- og 15-årige. Procentandele fordelt efter mors uddannelse

Mors uddannelse	Finde et arbejde og tjene penge	Praktisk uddannelse	Boglig uddannelse (gymnasiet)
Grundskole	9	30	46
Erhvervsfaglig uddannelse	7	25	51
Lang videregående uddannelse	3	11	73

TABEL 4.4.2: Forventet højeste uddannelse, 15- og 19-årige. Procentandele fordelt efter mors uddannelse

Mors uddannelse	Grundskole	Erhvervsuddannelse	LVU, over 4 år
Grundskole	3	26	20
Erhvervsfaglig uddannelse	3	22	24
Lang videregående uddannelse	0	1	71

FIG. 4.4.3: Unges (15-19 år) forventede højeste uddannelse



KONKLUSION

Bedømt ud fra ovennævnte kan vi konkludere, at:

- 2 pct. af de 15-årige og 10 pct. af de unge på 19 år er hverken i uddannelse eller beskæftigelse på interviewtidspunktet. Sammenlagt drejer det sig om 5 pct. af de 15- og 19-årige.
- Omkring hver 10. i aldersgrupperne 11 og 15 år forventer at komme til at tilhøre den uddannelsesmæssige restgruppe, men denne andel falder blandt undersøgelsens 19-årige.

OPSUMMERING OG DELKONKLUSION: BØRNS SOCIALE INKLUSION OG EKSKLUSION PÅ DOMÆNE 4

I beregningen af, hvor mange børn og unge der kan siges at være fuldt inkluderede, henholdsvis ikke-deltagende (ekskluderede) på domænet om uddannelse og dagpasning indgår i alt 11 indikatorer, som er fordelt mellem fire komponenter. De to yngste aldersgrupper er dog omfattet af færre indikatorer (4 henholdsvis 6) end de ældre børn og unge. Grænserne for inklusion, midterplacering og eksklusion er i det væsentlige (jf. nedenfor) sat på samme måde for alle aldersgrupper: Har man ingen negative scores på nogen indikatorer, betragtes man som fuldt inkluderet. 1-2 negative scores på komponentniveau placerer respondenterne i en midtergruppering. Flere scores placerer respondenterne som ekskluderede. Fordi dette domæne omhandler deltagelse i uddannelsessystemet, har vi fundet det konsekvent at ekskludere alle 7-19-årige, der ikke er under uddannelse eller går i skole. Herved ryger 31 pct. af de 19-årige ud i den kritiske zone. Samme strenge konsekvens har vi ikke fastholdt i forhold til de få 3-årige, der ikke er i dagpasningssystemet. Dem har vi placeret i midterzonen, jf. figur 4.5.1.

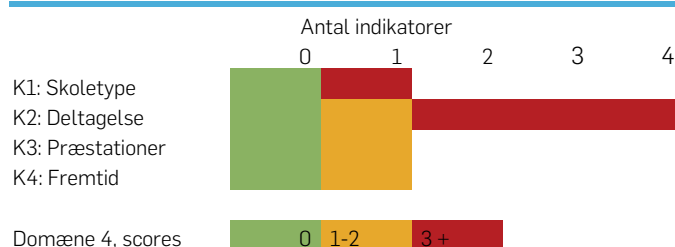
På dette grundlag finder vi for hele børne- og unge-populationen, at 58 pct. kategoriseres som inkluderede, at 29 pct. placerer sig i midtergrupperingen, mens 13 pct. er i en udsat position. Men disse tal dækker over store variationer mellem aldersgrupperne, hvilket ses af tabel 4.5.1. Af denne fremgår endvidere, at piger hyppigere end drenge og danskere hyppigere end børn og unge med indvandrerbaggrund er fuldt deltagende på dette domæne, men forskellene er ikke markante. De væsentlige forskelle ses i forhold til den sociale familiebaggrund, hvor omtrent dobbelt så

mange børn og unge fra ikke-privilegerede hjem (uden uddannelse og arbejde) er ekskluderede, når man sammenligner med de, der hidrører fra de socioøkonomisk mest ressourcestærke familier. Endvidere fremgår det, at børn i kernefamilier har et højere niveau for deltagelse på det uddannelsesmæssige område, men man skal her have in mente, at børn i andre familietyper end kernefamilier typisk er ældre.

DANMARK I INTERNATIONALT PERSPEKTIV

Da UNICEFs Innocenti-rapport i 2007 (UNICEF, 2007) rangerede børnebefolkningens velfærd og trivsel i en række OECD-lande, røg Danmark ind på en samlet ottendeplads (ud af 21) i den kategori, der omhandlede uddannelsesmæssig velfærd. En medvirkende årsag til den ikke så prydelige placering var, at de såkaldte PISA-undersøgelser havde afsløret, at danske 15-årige scorede relativt dårligt i læsning, matematik og fysik. Her indtog danske elever en 19. plads ud af 25. Bedre så det dog ud i forhold til andre uddannelsesindikatorer, som er sammenlignelige med de indikatorer, som også indgår i denne undersøgelse. Når det handlede om andele 15-19-årige, som var indskrevet i uddannelsessystemet, placerede Danmark sig på en 10. plads (UNICEF, 2007). I forhold til unge fra andre lande var det imidlertid relativt få unge danskere, der forventede at finde arbejde som ufaglærte. Ligeledes var der ret få unge danskere, som var uden for uddannelse og beskæftigelse. På de to områder scorede vi en sjettehvv. en andenplads (UNICEF, 2007), og det hjalp på at trække det danske gennemsnit op.

FIG. 4.5.1: Grænser for domæne 4: Dagpasning og uddannelse (3-19 år)



TABEL 4.5.1: Uddannelse og dagpasning. Andele, der er inkluderede og ekskluderede

	Inkluderet	Midtgruppering	Ekskluderet	p<
I alt pct. (aldersvægt)	58	29	13	
Alder				***
3 år	83	17	0	
7 år	80	18	3	
11 år	51	41	8	
15 år	42	39	19	
19 år	33	30	37	
Køn				**
Drenge	60	30	11	
Piger	64	26	10	
Etnicitet				*
Dansker	62	27	11	
Andre	56	32	13	
Familietype				***
Kernefamilie	67	26	7	
Stedfamilie	45	32	23	
Enlig	49	35	16	
Udeboende	28	22	50	
Mors uddannelse				***
Grundskole	52	32	16	
Gymnasial uddannelse	69	24	7	
Erhvervsfaglig uddannelse	56	33	11	
Kort videregående uddannelse	65	26	9	
Mellemlang videregående uddannelse	67	24	9	
Lang videregående uddannelse	75	18	7	
Højeste klasse				***
Højere service	71	22	8	
Lavere service	64	27	9	
Selvstændige	59	34	7	
Arbejderklassen	56	31	14	
Ikke i arbejde	54	31	16	
Fattigdom				*
Over 50%-grænsen	62	27	11	
Under 50%-grænsen	54	33	13	
Region				*
Bykommuner	64	26	10	
Mellemkommuner	58	31	11	
Landkommuner	60	28	12	
Yderkommuner	60	30	10	

DOMÆNE 5

SOCIALE RELATIONER

PRÆSENTATION AF DOMÆNET OG DE UDVALGTE KOMPONENTER

Familien er børns og unges vigtigste sociale miljø, idet en stor del af de ressourcer, som børn, unge og voksne trækker på for at klare livets udfordringer, dannes og udvikles i familien. Op gennem teenageårene orienterer de unge sig dog mere og mere mod gruppen af jævnaldrende, som udgør et referencepunkt for identiteten og kommer til at spille en rolle for valg af livsstil og holdninger til bl.a. risikobetonet adfærd.

I dette kapitel fokuserer vi på børns og unges sociale netværk og relationer, såvel de nære i familien som de lidt fjernere til slægt og jævnaldrende. Familien danner rammen omkring barnets opvækst, hvor forældres egen adfærd og holdningspåvirkning (opdragelse) former børnene og de unge som mennesker.

Her indkredser vi danske børns sociale ressourcer ved hjælp af syv typer komponenter. Først ser vi på deres familiesituation, som den tegner sig gennem opvæksten i kernefamilie eller hos enlig forsørger med stabil eller skiftende adresse. Dernæst ser vi på en række aspekter ved den opdragelse, børnene udsættes for i

familien. Får de ros eller ris? Oplever de en opdragelse præget af vilkårlighed eller af konsekvens? Er den følelsesmæssige tilknytning til forældre stærk eller svag? Har forældrene en god indsigt i børnenes liv? De større børns oplevelse af konflikter i familien er et tredje tema, vi belyser. Endvidere ses på børns og unges deltagelse i familielivet, dels gennem medbestemmelse, når aktiviteter skal besluttes, dels ved deres bidrag til det huslige arbejde i familien.

Uden for den nære familie findes potentielt nogle netværk, som kan komme børnene til gode som en bonus eller som kompensation for mangler i det nære miljø. Bedsteforældre er en oplagt netværksressource, som vi belyser her. For de store børn og unge spiller venner og kammerater desuden en betydelig rolle. Vi ser således på manglende venskaber og på ensomhed, og endelig ser vi på den sociale ressource, en særlig god og inspirerende lærer kan være for nogle børn.

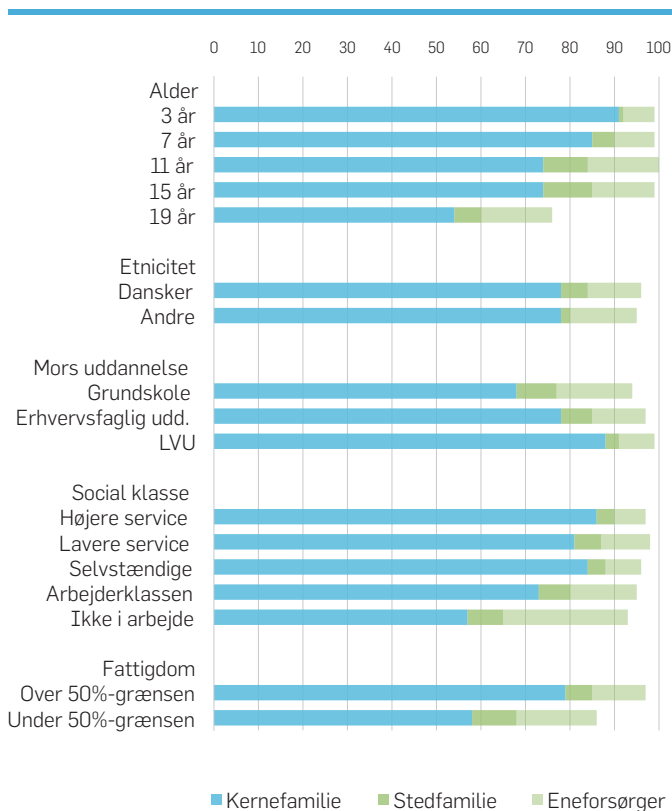
KOMPONENTER	INDIKATORER
Komponent 1: Familienstruktur	3-19-årige i familier med enlige forældre 3-19-årige i sammenbragte familier 3-19-årige uden kontakt med samværsforælder 3-19-årige, der har mistet en forælder 3-19-årige med mere end to skift i familietype
Komponent 2: Forældreskab og opdragelse	3-15-årige, der forholdsvis sjældent oplever ros fra forældre 3-19-årige, der sjældent taler med forældrene 15-19-årige, der sjældent diskuterer sociale og kulturelle emner med forældrene 7-19-årige, hvis forældre har forholdsvis svag indsigt i deres færden og vennekreds 3-15-årige, der forholdsvis sjældent oplever konsekvens fra forældrene 7-15-årige, der sjældent får hjælp til skolearbejdet af forældre 11-19-årige med mindre tro på social støtte fra forældre 11-19-årige, der følelsesmæssigt er svagt knyttede til deres forældre 11-19-årige, der sjældent eller aldrig føler sig elskede
Komponent 3: Familiekonflikter	3-19-årige, der tit har konflikter med forældre 3-19-årige, der tit har konflikter med søskende 11-19-årige, der oplever dårlig stemning mellem forældrene 11-19-årige, der oplever manglende harmoni i familien
Komponent 4: Deltagelse i familielivet	3-19-årige med ringe medbestemmelse i familien 7-19-årige med ringe deltagelse i familiens husarbejde
Komponent 5: Slægt	3-19-årige, der aldrig har kontakt med bedsteforældre
Komponent 6: Jævnaldrende/venner	3-19-årige, der mobbes af andre børn/unge 7-19-årige, der (sjældent) er sammen med venner i fritiden 7-19-årige, der højst har én god ven 11-19-årige, der ofte føler sig ensomme
Komponent 7: Øvrige netværk	3-19-årige, der ikke har haft en lærer/pædagog, som barnet var glad for

KOMPONENT 1: FAMILIESTRUKTUR

BØRN I FORSKELLIGE TYPER AF FAMILIE

Selv om kernefamilien, hvor barnet bor sammen med begge sine forældre, fortsat er den dominerende familietype, har flere årtier med høje skilsmissetal dog sat sit tydelige præg på familiefotoet. Mange børn vil i løbet af deres opvækst opleve en familiemæssig turbulens, når forældrene går fra hinanden og måske senere finder sammen med en ny partner, der kan tænkes at bringe egne børn med ind i den nye familie. Forskning har vist, at brud i familiemønstret er en belastning for børnene, der skal tilpasse sig den nye sociale virkelighed og opbygge relationer til voksne og børn, de ikke selv har valgt. På længere sigt kan disse udfordringer og erfaringer dog også bidrage til forbedring af de unges sociale kompetencer.

FIG. 5.1.1 : Andele børn og unge (3-19 år) fordelt på familietyper



I den foreliggende undersøgelse bor 91 pct. af de 3-årige sammen med begge forældre i en kernefamilie. For stort set resten af børnene (7 pct.) gælder det, at der kun er én forælder (mor) i hjemmet. Blot 1 pct. bor i en stedfamilie. De noget ældre børn bor knap så hyppigt (74 pct.) i en kernefamilie. Hver fjerde af de 11-årige har således mor og far boende hver for sig, og hver 10. bor i en stedfamilie. Processen med udflytning fra barndomshjemmet i forbindelse med studiestart, almindelig selvstændighedstrang og andet er for de 19-årige begyndt. 21 pct. af de 19-årige i undersøgelsen er udeboende, derfor bor blot 54 pct. i en kernefamilie og 6 pct. i en stedfamilie.

Vi fandt ingen forskel mellem børn og unge af dansk og anden etnisk oprindelse i forhold til andelen, der lever i kernefamilier. Den observation er i sig selv interessant, fordi det almindeligvis antages, at børn med indvandrerbaggrund er mindre risikoudsatte for familieopløsning. Men blandt de børn og unge, hvis biologiske forældre ikke lever sammen, er det mere udbredt at bo i en stedfamilie, hvis man er af dansk oprindelse, end hvis oprindelsen er en anden.

Jo længere uddannelse moderen har fået, jo mere sandsynligt er det, at barnet lever i en kernefamilie. 88 pct. af undersøgelsens danske børn og unge, hvis mor har den længste uddannelse, bor sammen med begge deres biologiske forældre. Hvis moderen ikke har gennemført nogen uddannelse ud over grundskolen, er det kun 68 pct., der bor i en kernefamilie, mens 17 pct. bor med en enlig forsørger og 9 pct. i en sammenbragt familie.

Det samme billede tegner sig, når hjemmene opdeles efter klasse. 86 pct. af børn og unge fra hjem, der tilhører den højere serviceklasse, bor i en kernefamilie (og 7 pct. hos eneforsørgere), mens blot 57 pct. fra hjem, hvor ingen voksen er i arbejde, bor i en kernefamilie. 28 pct. af disse børn og unge lever hos en eneforsørgere.

Børn og unge i fattige familier hører i højere grad end andre hjemme hos eneforsørgere (18 pct.) eller i sammenbragte familier (10 pct.). Til gengæld lever en mere beskedent andel (58 pct.) i en kernefamilie.

Vi kan således iagttage en social ulighed mht. familiemønstre. Kernefamilien er mest udbredt der, hvor de socioøkonomiske ressourcer i form af uddannelse og arbejdsstilling er flest. Dermed understøtter den foreliggende undersøgelse tidligere forskning på området (bl.a. Ploug, 2005), jf. figur 5.1.1.

SKILSMISSEBØRN

Alt efter alder bor mellem hvert 10. og hvert fjerde barn og ung i undersøgelsen ikke sammen med begge de biologiske forældre. Som udgangspunkt betragter mange det som bedst for barnet at bevare en så tæt kontakt som muligt med den anden (samværs-) forælder. I nogle tilfælde er dette ideal ikke muligt (eller ønskeligt). Måske har faderen kun været til stede ved undfangelsen eller er død, måske gør den geografiske afstand et normalt samvær umuligt, eller den manglende kontakt er den bedste beskyttelse, barnet kan få.

Knap 3 pct. af de 3-årige og stigende til 9 pct. af de 19-årige har ingen kontakt med den anden forælder. Det svarer (jf. figur 5.1.2) til mellem 20 og 30 pct. af skilsmissebørnene. Dobbelt så mange skilsmissebørn (60-65 pct.) har en jævnlig kontakt til den anden samværsforælder. I forbindelse med bl.a. delt forældremyndighed er der i de senere år indgået en del aftaler om, at barnet på skift skal bo nogenlunde lige meget hos begge sine forældre. Det gør op mod en femtedel af de 7-15-årige skilsmissebørn, svarende til op mod 4 pct. af samtlige børn i aldersgruppen.

De fleste børn har søskende. I kernefamilien er det som udgangspunkt ret enkelt: Søskende bor (indtil de flytter hjemmefra) under samme tag. Men når forældrene ikke bor sammen, kan det være, at børnene heller ikke gør det. Ved det fælles hjemms opløsning kan søskendeflokken være blevet delt, og måske flytter en ny stedfar eller stedmor ind, der har et barn eller flere med, som så er sted- eller pap-søskende, ligesom der kan komme nye halv-søskende ud af det nye parforhold. Alt i alt kan skilsmissebørn således have en broget flok af hel-, halv- og pap-søskende, som bor her i den ene eller der i den anden familie, jf. figur 5.1.3.

I undersøgelsen spurgte vi til, hvem barnet bor sammen med, og specielt skilsmissebørn blev spurgt om sammensætningen af begge de familier, de måske boede i på skift. Godt 40 pct. af alle skilsmissebørn i undersøgelsen har ingen hjemmeboende søskende. Der blev ikke skelnet mellem hel-, halv- og pap-søskende, så 'søskende' dækker her over alle børn af egne forældre eller af

FIG. 5.1.2: Andele børn og unge (3-19 år) uden kontakt til den anden forælder

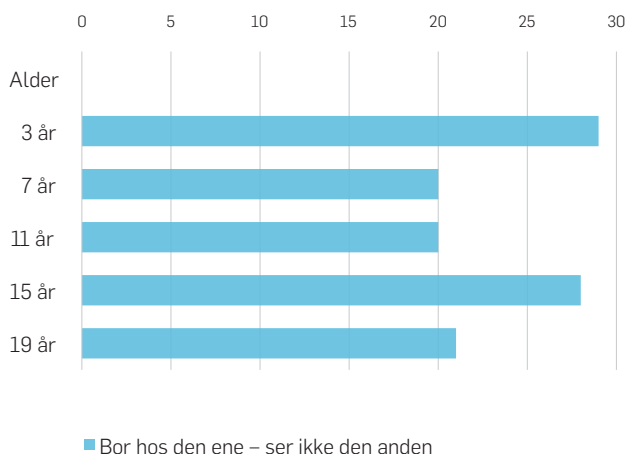
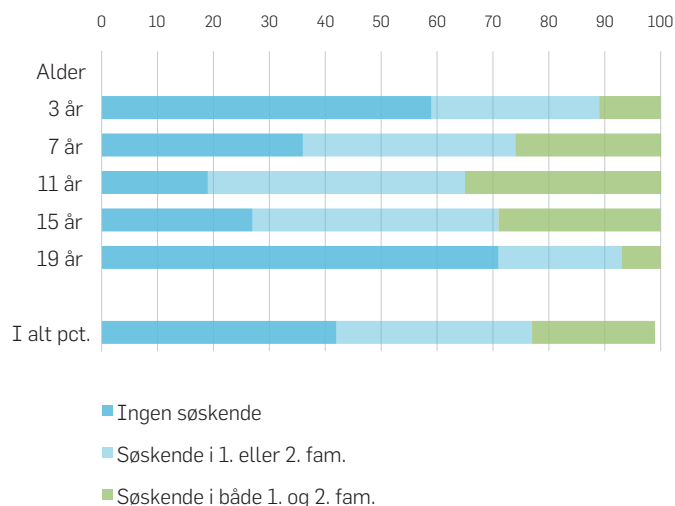


FIG. 5.1.3: Andele skilsmissebørn (3-19 år) fordelt efter søskendeforhold



stedforældre. Muligheden for at have hjemmeboende søskende er mindst blandt 3- og 19-årige og størst blandt 11-årige, hvor familien må ventes at have fået de børn, den skal have, uden at nogen af dem endnu er flyttet hjemmefra. Derfor er andelen uden søskende mindst blandt 11-årige, hvor 19 pct. var uden hjemmeboende 'søskende'. I denne aldersgruppe har knap halvdelen af skilsmissebørnene søskende i den ene af de to familier, de på skift bor i. Godt en tredjedel har søskende i begge familier.

Når familien ikke er en traditionel kernefamilie, ser billedet således ganske forskelligt ud, alt efter om verden anskues fra forældrenes eller børnenes side. Mens skilsmisseforældre måske ser en amputeret familie forankret i egen bolig, ser en del skilsmissebørn muligvis sig selv i centrum af et kludetæppe med deres egen sociale forankring bundet op på flere lokaliteter og en søskendeflok, de mere eller mindre er nært beslægtede med.

TURBULENTE FAMILIEFORHOLD

Forandringer i familiens sammensætning på grund af familieførøgelse, skilsmisse eller tilkomst af ny partner er forhold, der medfører en vis turbulens. Det samme gør sig gældende, når familien flytter til et helt andet område, og en ny omgangskreds skal etableres. Skønt børnene sjældent er årsag til disse skift, må de tilpasse sig og leve med de ulemper, som kan følge med. Jo flere gange deres familiemønster er blevet ændret, jo mere turbulent har deres opvækst været.

7 ud af 8 3-årige har endnu ikke oplevet noget skift i familiemønsteret. De bor fortsat sammen med begge deres biologiske forældre. Resten i denne alder har oplevet et enkelt skift ved, at forældrene er flyttet fra hinanden. Som børnene vokser op, stiger andelen, der har oplevet et brud. Blandt 7-årige var det ca. hver femte og i 11-årsalderen hver tredje, der har oplevet mindst ét skift i familiemønsteret. 8 pct. har oplevet to skift (fx i form af, at forældrene er blevet skilt, og senere er en ny partner flyttet ind i familien), og yderligere 2 pct. har været vidne til tre skift. Det hører absolut til sjældenhederne blandt de børn og unge, som deltog i undersøgelsen, at der frem til 2009 er registreret mere end tre ændringer, jf. figur 5.1.4.

Helt som forventet er det de børn og unge, der bor hos en enlig forsørger eller i en stedfamilie, som har erfaringer med turbulente familieforhold. At være barn af en langvarigt uddannet mor er også en større garanti for mere familiemæssig ro, end hvis moderen ingen uddannelse har ud over grundskolen. Hvis ingen af de voksne i familien er i arbejde, øges sandsynligheden for at have oplevet turbulente familieforhold ligeledes. Det samme kan siges om børn og unge, der lever i fattige familier. 40 pct. af disse børn har været udsat for mindst ét skift i familiemønsteret, mens det kun er en fjerdedel af alle børn og unge i undersøgelsen, der har været ude for noget tilsvarende.

Forældrenes skilsmisse kan være en af årsagerne til, at den ene forælder forsvinder ud af barnets liv. En nok så uigenkaldelig

TABEL 5.1.1: Hjemmeboende skilsmissebørns kontakt med samværsforælder. Procent

Alder	Bor med begge biologiske forældre	Bor hos den ene - ser ikke den anden	Bor hos den ene - kommer hos den anden	Bor på skift hos begge forældre
3 år	4	24	62	10
7 år	0	18	64	19
11 år	0	16	67	17
15 år	0	21	60	19
19 år	0	30	66	3

grund er, at far eller mor er død, jf. figur 5.1.5. I hele årgangen af 19-årige har 5 pct. indtil nu oplevet at miste en af sine forældre. For de noget yngre på 11 år er andelen ca. 2 pct. Ses der alene på undersøgelsens børn og unge, har ca. 4 pct. af de 19-årige og 1 pct. af de 11-årige mistet en forælder.

KONKLUSION

På baggrund af gennemgangen kan vi konkludere, at:

- langt de fleste børn starter deres tilværelse i en kernefamilie, og som 19-årig hjemmeboende er det stadig 3 ud af 4, der tilhører en kernefamilie. Blandt de øvrige har der været et eller flere familiebrud som følge af skilsmisse og evt. senere ny pardannelse. Kun 4 pct. af de 19-årige har oplevet mere end to familieændringer,
- hvis moderen har en lang videregående uddannelse, og hvis familien tilhører den højere serviceklasse, er det mere

sandsynligt, at barnet lever i en kernefamilie set i forhold til familier, hvor moderen ingen uddannelse har, og ingen af de voksne er i arbejde,

- mellem 20 og 30 pct. af skilsmissebørnene ingen kontakt har med den forælder, de ikke bor sammen med. Omvendt gælder en deleordning for op mod en femtedel af de 7-15-årige skilsmissebørn, som betyder, at de på skift bor nogenlunde lige meget hos begge forældre.

FIG 5.1.4: Andele børn og unge (3-19 år) med ændringer i familiemønstret fra fødsel og til 2009

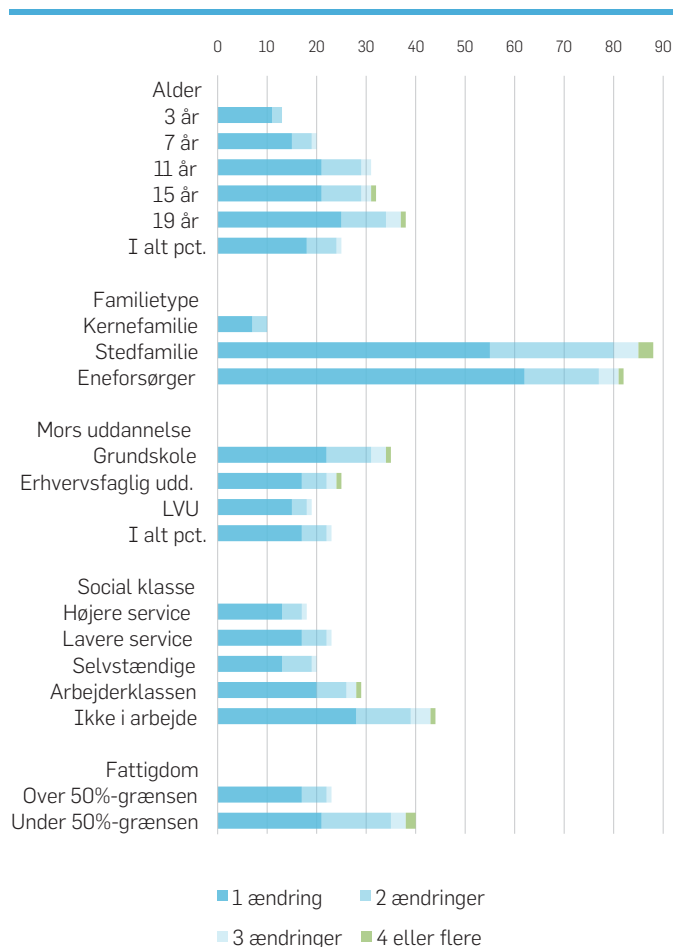
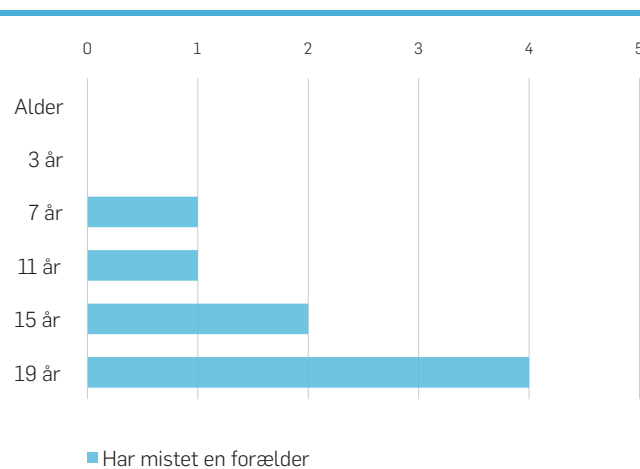


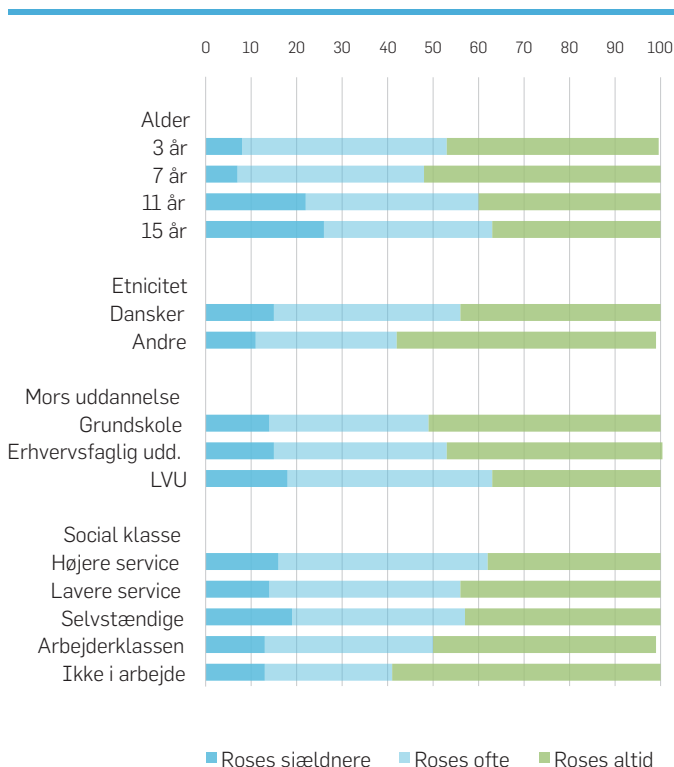
FIG. 5.1.5: Andele børn og unge (3-19 år), der har mistet en forælder



KOMPONENT 2: FORÆLDRESKAB OG OPDRAGELSE

Forældres måde at opdrage deres børn på er en kombination af gentagelse fra egen opvækst og input udefra. Når den opdragelse, man selv blev udsat for, opleves at være i orden, er det et stærkt argument for at gøre ligeså, mens tilskyndelsen til at gøre det anderledes er stor, såfremt ens egne oplevelser er dårlige. Et forhold, som undertiden spiller en stor rolle, er de to forældres forskellighed mht. opvækst og opdragelse. Et bevidst valg af opdragelsesstil kan i visse familier være en nødvendighed, når de traditioner, de voksne hver især har med sig, er for forskellige. Endvidere kan større forandringer i samfundet betyde, at normer og praksis fra ens egen barndom opleves som forældede og derfor ønskes erstattet af noget andet og nutidigt.

FIG. 5.2.1: Andele børns og unges (3-15 år) oplevelse af ros fra forældre



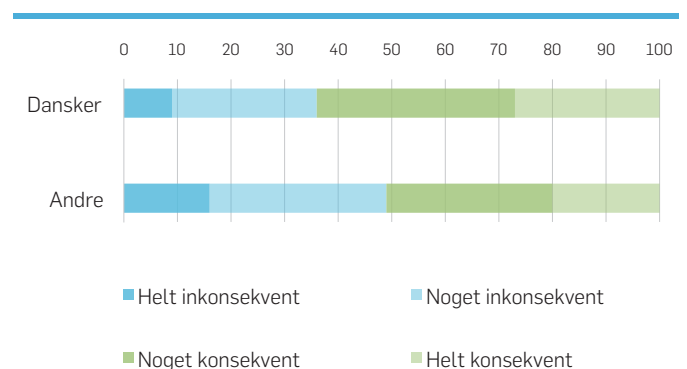
ROS SOM OPDRAGELSESTIL

Skal man opdrage sine børn ved at påpege, når de gør noget forkert, eller ved at rose dem for det rigtige, de gør? De fleste gør begge dele, idet vægtfordelingen mellem ris og ros dels afspejler den til enhver tid gældende opdragelseskultur, dels siger noget om forældrenes personlige stil. Til at belyse, i hvilken udstrækning forældre anvender positiv påskønnelse som en del af deres opdragelsesstrategi, anvendte vi en spørgsmålsserie fra det amerikanske Alabama Parenting Questionnaire (APQ) (Elgar, 2007). Spørgsmålene lød:

- "Dine forældre bemærker det, når du udfører en opgave godt"
- "Dine forældre roser dig, når du har gjort noget godt"
- "Dine forældre roser dig, når du har opført dig godt."

Jo mere positiv (rosende) attitude, jo flere point blev der givet. De 3-15-årige kunne efter pointhøsten opdeles i tre grupper, som *altid* blev rost, *ofte* blev det og en gruppe, der *sjældnere* var genstand for ros. Denne sidste gruppe udgjorde blandt 3- og 7-årige under 10 pct. Subjektive udsagn som disse giver ikke en objektiv beskrivelse af virkeligheden. Forældrenes trang til at svare 'politisk korrekt' spiller uden tvivl en rolle for den lave andel, som kun sjældent gav ros. Når de unge (11- og 15-årige) selv skulle svare, var det op mod en fjerdedel, som befandt sig i denne gruppe. Her gør det subjektive element sig formentlig gældende på den måde, at en gang skældud gør større indtryk end en rosende bemærkning, jf. figur 5.2.1.

FIG. 5.2.2: 15-åriges oplevelse af konsekvens i opdragelsen



Ros og påskønnelse udgør et af flere elementer i autoritativ opdragelsesstil, dvs. hvor børn under forældrenes vejledende lederskab opmuntres til autonomi. Ros er en positiv sanktion, der bidrager til at anerkende barnets ageren, så det føler sig værdsat. Man kunne forvente, at det ville være forældre med højere middelklassebaggrund og den længste uddannelse, der hyppigst anvendte denne strategi, men det er ikke tilfældet. Tværtimod scorer forældre med lav uddannelse og arbejderbaggrund højere. Det gælder også forældre med anden etnisk baggrund end dansk, der er klart flinkere til at rose børnene, end danske forældre er.

KONSEKVENSI OPDRAGELSEN

Konsekvens i opdragelsen er et andet aspekt, som har betydning for børnene. Kan de regne med, at forældrene følger en bestemt linje, at en 'straf' for dårlig opførsel bliver ført ud i livet, eller kan de snakke sig fra det? Skønt mange danske forældre ikke bryder sig om 'straf' som opdragelsesmiddel, er tre spørgsmål fra Alabama Parenting Questionnaire, som har vist sig brugbare i international forskning om forældres praksis, medtaget til belysning af graden af konsekvens i opdragelsen:

- "Dine forældre truer dig med at straffe dig, men undlader rent faktisk at gøre det"
- "Du taler dine forældre fra at straffe dig, når du har gjort noget galt"
- "Dine forældre lader dig slippe lettere om ved en straf (fx ophæver den, før det var meningen)."

Jo større konsekvens i opdragelsen (en idømt straf bliver gennemført), jo flere point blev der givet. Efter pointgivning kunne de 3-15-årige opdeles i fire grupper med helt eller noget konsekvente samt noget eller helt inkonsekvente forældre. Den sidste gruppe, hvis forældre i ringest omfang magter at sætte handling bag ordene, udgør ca. 10 pct., jf. tabel 5.2.1.

De forskelle mht. konsekvens i opdragelsen, som findes i data-materialet, kan ikke henføres til bestemte grupper. De må med en enkelt undtagelse i høj grad ses som tilfældige, individuelt bestemte. Undtagelsen er de børn og unge, som har en anden etnisk oprindelse end dansk. De oplever ikke den samme grad af konsekvens, som danske børn og unge gør, jf. figur 5.2.2.

FØLELSMÆSSIG TILKNYTNING TIL FORÆLDRE

Forholdet mellem forældre og deres børn kan karakteriseres på forskellig måde. En dimension er det følelsesmæssige område, hvor børn og unge typisk er tæt knyttede til deres forældre. Det viser svarene fra de 11-19-årige på tre spørgsmål, som tidligere har været anvendt i et australsk forskningsprojekt, og hvis formål er at belyse dybden i relationen, sådan som den opleves af børn og unge selv¹:

- "Dit forhold til dine forældre er vigtigt for dig"
- "Du stoler på dine forældre"
- "Dine forældre spiller en ret stor rolle i dit liv."

TABEL 5.2.1: Konsekvens i forældres opdragelse. Procent

Alder	Helt inkonsekvent	Noget inkonsekvent	Noget konsekvent	Helt konsekvent	I alt pct.
3 år	11	30	44	14	100
7 år	6	29	45	20	100
11 år	11	25	31	33	100
15 år	9	28	36	26	100
I alt pct.	10	28	40	22	100

For aldersgrupperne under ét har ca. 65 pct. valgt den stærkeste tilslutning til alle tre udsagn. Med stigende alder er tilslutningen dog faldende, jf. figur 5.2.3. Således angiver mere end 80 pct. af de 11-årige, at forældrene har en meget stor betydning for dem, mens andelen er faldet til knap 60 pct. blandt de 19-årige. Vigtigere er det dog at se på den lille gruppe af børn og unge, som ikke føler sig så tæt knyttet til forældrene. Det vil senere fremgå, at der er en sammenhæng mellem styrken i den følelsesmæssige tilknytning til forældrene og den unges tilfredshed med sit liv.

AT FØLE SIG ELSKET

Det er normalt, at forældre elsker deres børn, og at disse også føler sig elsket af forældrene. 74 pct. af de 19-årige og hele 88 pct. af de 11-årige svarer således, at de altid oplever, at deres mor henholdsvis far holder af dem, jf. figur 5.2.4. Der er ikke forskel på drenges og pigers oplevelse heraf, ligesom den etniske baggrund heller ingen forskel gør. Der er en mindre tendens til, at unge med stedforældre er lidt mere forbeholdne end unge i kernefamilier. Gruppen, som føler sig mindst elsket, udgøres af unge, der er usikre på i hvert fald den ene forælders følelser. Dem er der meget få af blandt 11-årige, men i 19-årsalderen udgør de 10 pct.

INDSIGT I BØRNEENS LIV

Forældrene til 7-årige og de lidt ældre unge selv blev spurgt om, hvor godt forældrene kender til deres venner og færdene. Vi anvendte to spørgsmål, der hidrører fra *Alabama Parenting Que-*

stionnaire til at belyse, i hvilken udstrækning forældre overvåger deres børns færden.

- "Du giver besked derhjemme om, hvor du går hen"
- "Dine forældre kender godt de venner, du omgås."

3 ud af 4 forældre til 7-årige mener, at de er velinformerede om deres barns vennekreds, dvs. at de "altid" ved, hvor barnet går hen, og hvem det er sammen med. Resten mener, at de "ofte" ved besked. Som ventet aftager forældrenes indsigt i barnets liv og færden, når det bliver ældre. De 19-årige, som er hjemmeboende, mener således ikke, at forældrene er fuldt informerede, men at de dog ofte ved, hvor de er henne, og hvem de er sammen med. 5 pct. mener ligefrem, at forældrene er dårligt informerede om deres liv og færden.

Der er en tendens til, at drenge med stigende alder føler sig mindre overvågede, end piger gør. Således mener kun 24 pct. af 19-årige drenge, men 37 pct. af 19-årige piger, at forældrene er velinformerede mht. deres liv og færden. Det er navnlig unge, hvis mødre har lav uddannelse, der oplever, at forældrene følger med i deres liv. I de noget færre familier, hvor mor er veluddannet, oplever de unge, at forældrene er mindre godt informerede om deres venner og færden, jf. figur 5.2.5.

FIG. 5.2.3: Andele børns og unges (11-19 år) opfattelse af, hvilken betydning forældrene har for dem

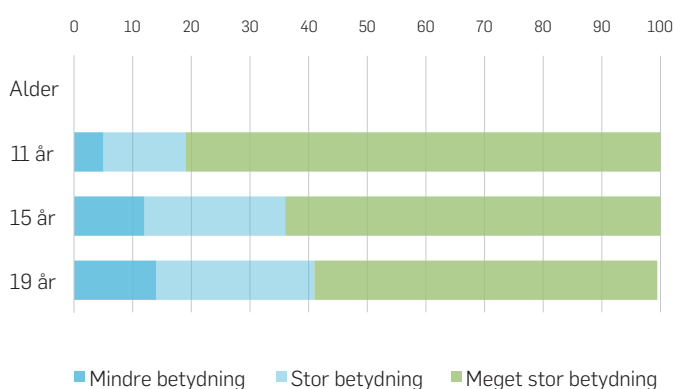
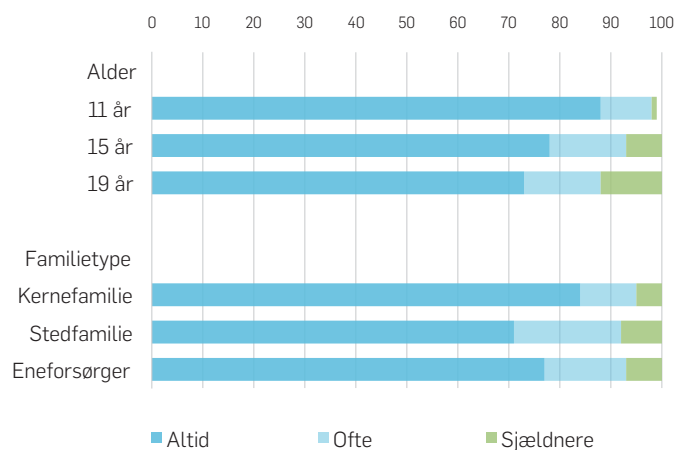


FIG. 5.2.4: Andele børns og unges (11-19 år) oplevelse af at være elsket af deres forældre



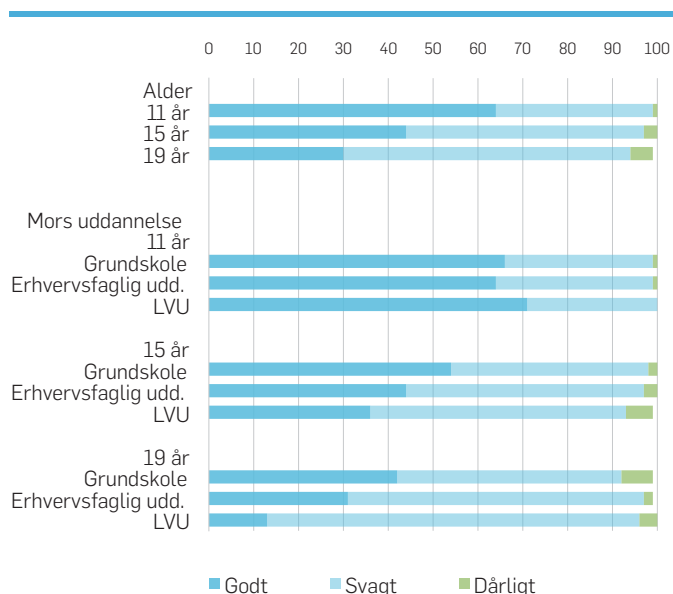
HJÆLP FRA FORÆLDRE, HVIS DET SKULLE KNIBE

En anden måde at vurdere kvaliteten af forældre-barn-forholdet på er ved at undersøge, om barnet eller den unge oplever at kunne bruge sine forældre som ressourcepersoner eller social støtte, hvis barnet – den unge har behov for hjælp. Inspireret af *Australian Temperament Project* belyste vi denne dimension for de 11-19-årige ved at tage stilling til tre udsagn:

- "Du kan regne med, at dine forældre lytter til dig"
- "Du kan gå til dine forældre for at få et råd"
- "Du kan regne med hjælp fra dine forældre, hvis du har et problem."

Det store flertal af unge er ganske sikre på, at de vil kunne gå til deres forældre for at få et råd eller støtte, jf. figur 5.2.6, hvis de skulle få brug for det. Med stigende alder bliver andelen, som følte sig sikre på det, endog større. Blandt 19-årige er det 67 pct., som mener altid at kunne regne med forældrenes støtte, hvis det skulle blive nødvendigt. Den gradvise selvstændiggørelse i forhold til forældrene, som præger teenageårene, er altså ikke gensidig i den forstand, at de unge forventer en modsvarende frigørelse fra forældrenes side. Familiebåndene kan synes lidt stærkere i kernefamilien end i andre familier, idet andelen, som mener altid at kunne få hjælp, er lidt større end i andre familier, mens omvendt andelen med de laveste forventninger er mindre i kernefamilier end i andre familier. Ligeledes er forventningerne til at kunne få hjælp, hvis der skulle blive behov for det, lidt større

FIG. 5.2.5: Andele børns og unges (11-19 år) oplevelse af forældreindsigt i deres liv



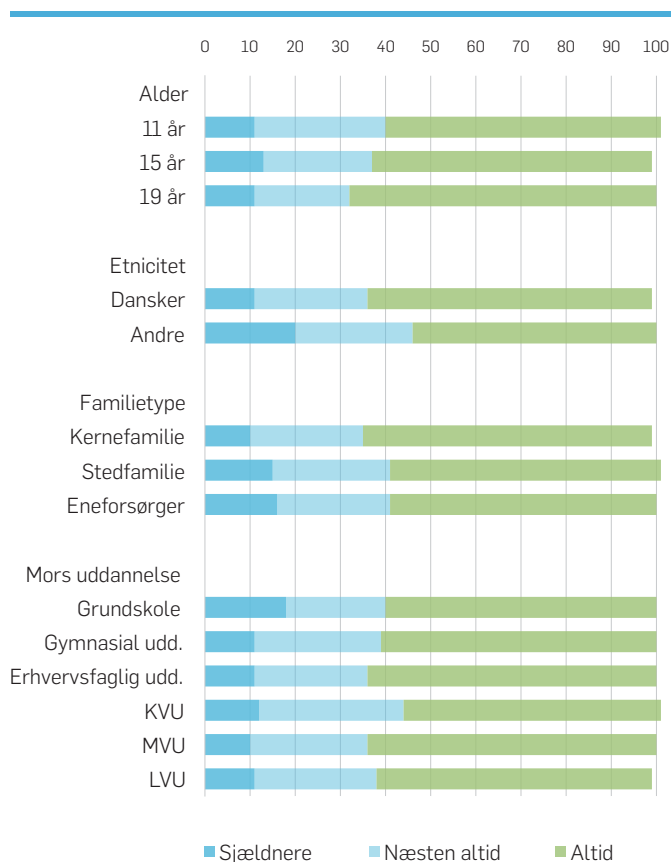
blandt danske unge end blandt unge med anden etnisk baggrund end dansk.

HJÆLP TIL LEKTIERNE

En meget konkret form for hjælp fra forældrene er hjælpen med skolearbejdet. De fleste skolebørn har i større eller mindre grad brug for hjælp til lektierne. Men det er ikke sikkert, at forældrene kan hjælpe så meget, de gerne ville. Det gælder især på de ældste klassetrin, hvor undervisningens faglige niveau i nogle tilfælde kan overstige forældrenes formåen. Samtidig har de dygtigste elever måske slet ikke behov for hjælp. Derfor er det ikke muligt at give en klar tolkning af andelen af børn og unge, som aldrig får hjælp til skolearbejdet.

"Din mor henholdsvis far hjælper dig med skolearbejdet". Sådan lyder to udsagn til forældre og skolebørnene selv². Mere end 80

FIG. 5.2.6: 11-19-årige efter, hvor hyppigt de kan hente råd og støtte hos forældre



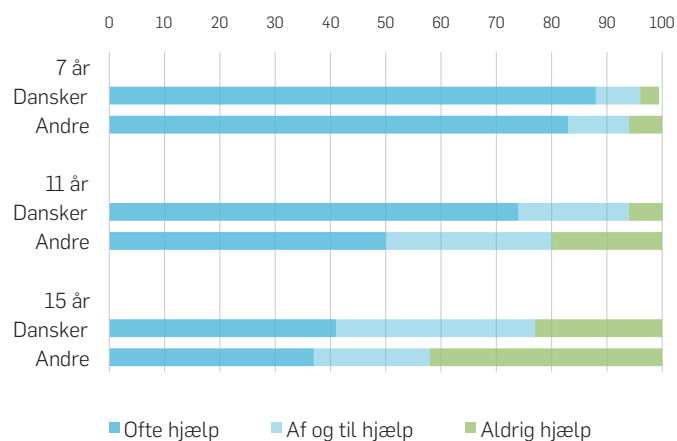
pct. af forældrene til de yngste i skolen angiver, at de ofte hjælper deres barn med skolearbejdet. Der er næsten ikke forskel på omfanget blandt danske og forældre med anden etnisk baggrund. Det er der imidlertid, når vi ser på de ældre børn, som selv besvarede spørgsmålene. Jo ældre de er, jo lavere bliver andelen, som ofte får hjælp til skolearbejdet, og jo flere får aldrig hjælp. Med alderen bliver divergensen mellem danske og andre elever tydeligere. Således angiver 23 pct. af danske 15-årige, at de aldrig får hjælp, mens den tilsvarende andel blandt 15-årige med anden baggrund end dansk er 42 pct., jf. figur 5.2.7.

Ser man på andelen, der aldrig får hjælp til lektierne, er skolebørn i kernefamilier lidt gunstigere stillede end andre børn. Det samme gælder de børn, hvis mor har en lang uddannelse sammenholdt med dem, hvis mor er uden anden uddannelse end grundskolen, jf. figur 5.2.8. Endelig er andelen, der aldrig får hjælp, højere, når ingen af forældrene er i arbejde, end når de tilhører den højere serviceklasse.

SAMTALE OG KULTUREL FORMIDLING TIL NÆSTE GENERATION

Forældre er vigtige rollemodeller for deres børn. Nogle gange i positiv forstand som eksempler til efterfølgelse, andre gange til skræk og advarsel. Når forældre viser interesse for deres børn, følger med i deres udvikling, gør ting sammen med dem, hjælper dem, når det er nødvendigt, taler med dem om stort og småt, stiller de deres egne holdninger, interesser og indsigter til rådighed

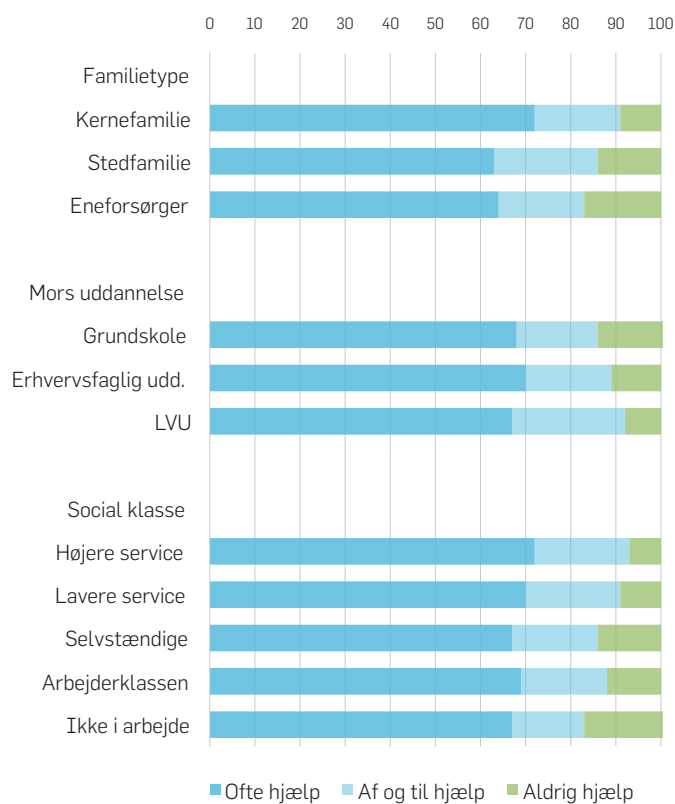
FIG. 5.2.7: Børns og unges (7-15 år) lektiehjælp fra forældre. Børn med dansk og indvandrerbaggrund



og formidler dermed deres kulturelle og sociale kapital til næste generation. Formidling af den sociale og kulturelle arv er en vigtig funktion især i et samfund, der er kendetegnet ved sociale skel, der ikke åbenbares gennem tydelige, formelle skillelinjer, men snarere virker i det skjulte (Bourdieu, 1986).

For alle fem aldersgrupper spørger vi til, hvor tit "din mor henholdsvis far bruger tid på bare at tale med dig". Svarniveauerne for de 3- og 7-årige, der er baserede på forældresvar, er markant højere end for de tre ældste grupper, som er baserede på de unges egne svar, jf. tabel 5.2.2 og figur 5.2.9. Det skyldes med stor sandsynlighed, at det har en anden betydning for forældrene "at tale med" deres barn, end det har for de unge. For dem er enhver kommunikation med forældrene næppe udtryk for "at tale med". Derfor kan der kun drages meningsfulde sammenligninger mellem aldersgrupper med samme type svarperson. De 3- og

FIG. 5.2.8: Børns og unges (7-15 år) lektiehjælp fra forældre. Social baggrund

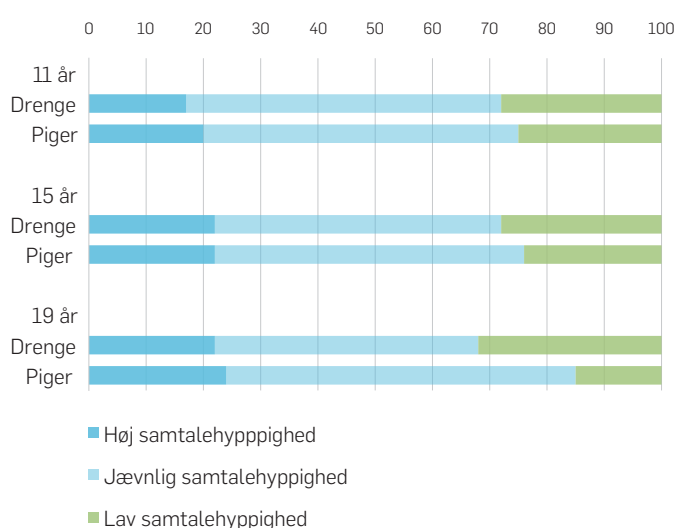


7-årige, hvor vi bygger på forældresvar, har angivet meget høje frekvenser for daglig samtale. Specielt når det er en enlig forsørger, bliver der angivet høje andele for daglig samtale (87 pct. for 3-årige og 78 pct. for 7-årige). Det er nærliggende at antage, at noget af den samtale, som i kernefamilien ville foregå mellem de voksne, her foregår mellem mor og barn, fordi moderen ikke har andre at tale til.

Blandt de unge angiver omkring hver fjerde en lav samtalehyppighed. Hermed menes, at den unge højst "taler med" sine forældre en gang om ugen. Der skal vel at mærke blot være tale om en samtale om almindelige ting, ikke om noget specielt. Som det fremgår af figuren, er der ikke nævneværdig forskel mellem aldersgrupperne, men et gennemgående træk er, at piger taler mere med forældrene, end drenge gør.

Formidlingen af den sociale og kulturelle kapital fra forældre til deres børn bliver belyst ved spørgsmål til 15- og 19-årige om, hvor tit det sker, at "dine forældre diskuterer politiske eller sociale emner med dig" og "dine forældre diskuterer bøger, film eller fjernsynsprogrammer med dig", jf. figur 5.2.10. Vi taler om en meget stærk overføring af politisk/kulturel forståelse og viden, hvis de unge svarer, at den slags emner bliver diskuteret dagligt eller i det mindste flere gange om ugen. Omvendt taler vi om en meget svag overføring, hvis sådanne emner meget sjældent (ikke hver måned) bliver diskuteret med forældrene. Cirka 30 pct. af de unge angiver en meget stærk formidling af politisk-kulturelle

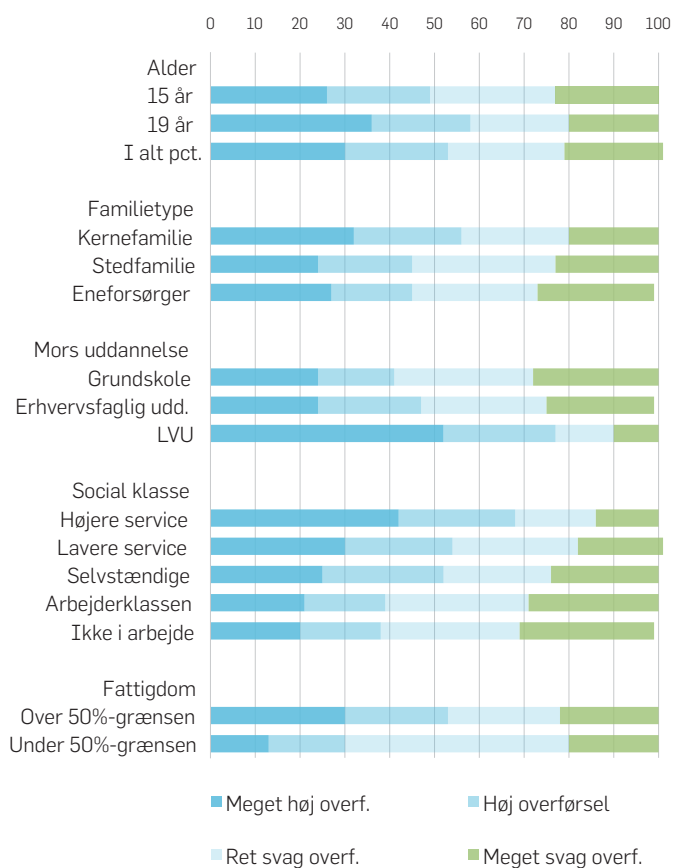
FIG. 5.2.9: Børns og unges (11-19 år) samtalehyppighed med forældre



værdier, mens 20 pct. angiver en meget svag overføring. Halvdelen af de unge placerer sig i mellemområdet.

Der er tydelig forskel på styrken i den politisk-kulturelle overførsel i familier, hvor moderen har en lang videregående uddannelse, og familier, hvor moderen har en almindelig grundskoleuddannelse i bagagen. I sidstnævnte familier er der stort set lige mange unge med en meget stærk og en meget svag politisk-kulturel kapitaloverførsel. I familier med veluddannede mødre er andelen af unge med meget stærk overførsel derimod godt 50 pct., mens andelen med en meget svag overførsel blot er på 10 pct. Tilsvarende ser man markante forskelle, når de unge opdeles efter forældrenes klasse. Hvis familien er indplaceret i den højere serviceklasse, er andelen med meget stærk overførsel således godt 40 pct., mens den er ca. 20 pct., når den unge kommer fra et arbejderhjem eller et hjem, hvor ingen af forældrene er i arbejde.

FIG. 5.2.10: Social og kulturel overførsel i familien



I den anden ende med meget svag overførsel er billedet modsat. 14 pct. af de unge fra den højere serviceklasse falder ind under denne gruppe, mens ca. 30 pct. af de unge fra arbejderhjem, eller familier uden en voksen i arbejde, tilhører gruppen.

KONKLUSION

På baggrund af gennemgangen kan vi konkludere, at:

- børn med anden etnisk baggrund end dansk bliver rost hyppigere end danske børn. Samtidig oplever de ikke samme grad af konsekvens i opdragelsen som de danske børn.
- oplevelsen af en særlig følelsesmæssig tilknytning til forældrene gør sig gældende i alle aldre, også som 19-årig, hvor selvstændiggørelse ellers er et fremtrædende tema. Der findes dog en lille gruppe, som ikke føler denne tilknytning, som ikke føler sig elsket og ikke stoler på, at forældrene vil være der med råd og støtte, hvis det skulle blive nødvendigt.
- der er en social og klasse-mæssig skævhed i forældrenes overførsel af politisk-kulturel kapital i form af samtaler og fælles aktiviteter med børnene samt med hjælp til skolearbejdet. Veluddannede forældre fra den højere serviceklasse taler mere med deres børn og hjælper dem hyppigere med skolearbejdet end forældre uden uddannelse og arbejde.

TABEL 5.2.2: Forældres samtalehyppighed med deres 3-19-årige børn. Procent

Alder	Høj samtalehyppighed	Jævnlig samtalehyppighed	Lav samtalehyppighed
3 år	75	25	1
7 år	64	34	2
11 år	18	55	27
15 år	22	52	26
19 år	23	53	24

KOMPONENT 3: FAMILIEKONFLIKTER

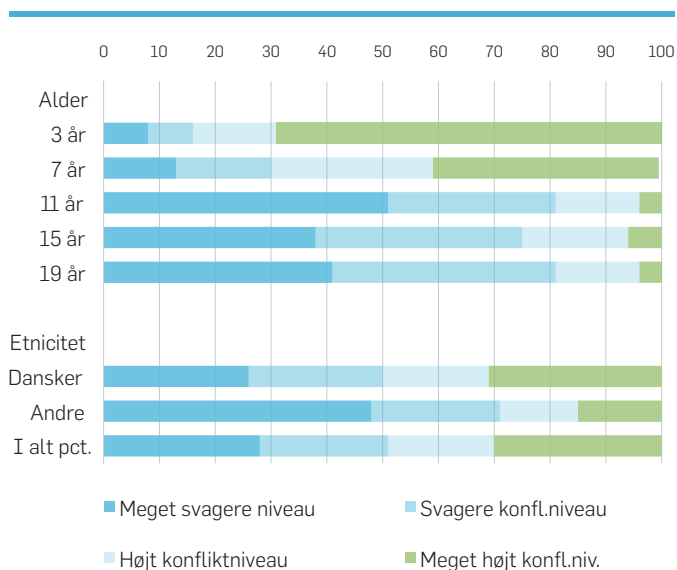
BØRN, SOM HAR KONFLIKTER MED DERES FORÆLDRE

At uenigheder fører til skænderier, kender alle til. Jo hyppigere der forekommer skænderier eller konflikter i familien, jo mere belastende er det alt andet lige for familiens medlemmer. Vi så i undersøgelsen på konflikter mellem forældre og børn, mellem søskende og mellem forældre (set med børnene øjne). Konflikter mellem forældre og børn er belyst for alle fem aldersgrupper ved spørgsmål om, hvor tit "du har konflikter med din mor henholdsvis far". Der er således tale om en subjektiv vurdering, som er forskellig fra person til person og ikke mindst afhængig af, om det er barnet eller den voksne, der udtaler sig.

Det fremgår tydeligt af figur 5.3.1, at forældresvarene vedr. deres 3- og 7-årige børn angiver et konfliktniveau, som slet ikke er sammenligneligt med det niveau, der fremgår af de unge 11-, 15- og 19-åriges egne svar. De 11-årige oplever hyppigere end de 15- og 19-årige, at de sjældent skændes med forældrene. Et højt konfliktniveau betyder, at den unge flere gange om ugen skændes med (begge) sine forældre. Det er oplevelsen hos ca. 5 pct. af de 15- og 19-årige.

Danske forældre har et andet syn på konflikter i familien, end man har i de etniske familier. Forskellene, som fremgår af figuren, og som kan lokaliseres til de 3- og 7-årige, viser, at forældre med en anden etnisk baggrund end dansk oplever et markant lavere

FIG. 5.3.1: Konfliktniveau mellem børn og unge (3-19 år) og deres forældre



konfliktniveau, end de danske forældre gør. Når det derimod er de unge selv, der udtaler sig, forsvinder forskellene næsten helt.

KONFLIKTER MED SØSKENDE

Også når det gælder konflikter søskende imellem, giver forældrene udtryk for, at de hyppigere oplever denne form for stridigheder, end de lidt ældre unge selv gør. Det er imidlertid et generelt træk, at oplevelsen af konflikter svækkes, jo ældre de unge bliver, jf. 5.3.2. Således giver mere end halvdelen af de 11-årige udtryk for, at de dagligt eller i det mindste flere gange om ugen har konflikter med søskende. I 19-års-alderen er andelen faldet til 15 pct. I den anden ende af skalaen oplyser næsten halvdelen af de 19-årige, at de sjældent har konflikter med deres søskende. De er åbenbart blevet mindre konfliktsøgende eller har lært at håndtere deres uenigheder, så de ikke bryder ud i lys lue.

STEMNINGEN I HJEMMET

Forældrenes indbyrdes forhold betyder meget for den grundlæggende stemning i hjemmet. Den belyser vi i undersøgelsen gennem tre spørgsmål til de unge (11-19 år) om, hvordan de oplever forældrenes indbyrdes forhold, jf. figur 5.3.3:

- "Dine forældre er ret gode til at snakke sammen"
- "Dine forældre bagtaler hinanden"
- "Dine forældre skændes for tit med hinanden."

Hovedparten (ca. 70 pct.) af de unge svarede så positivt, det kunne lade sig gøre på alle tre spørgsmål. De kunne med andre ord ikke se problemer mellem forældrene, som gav sig udslag i dårlig stemning, stridigheder eller bagtalelse. I almindelighed har de unge således et godt indtryk af deres forældre. Afvigelser fra dette mønster er i ringe grad relaterede til bestemte grupperinger.

TABEL 5.3.1: Mødres oplevelse af konflikter med barnets far. Procent

Alder	Hver dag	2-5 gange om ugen	En gang om ugen	1-3 gange om måneden	Sjældnere	Aldrig
3 år	1	8	18	24	37	12
7 år	1	7	14	29	36	12

FIG. 5.3.2: Børns og unges (3-19 år) konflikthypighed med søskende

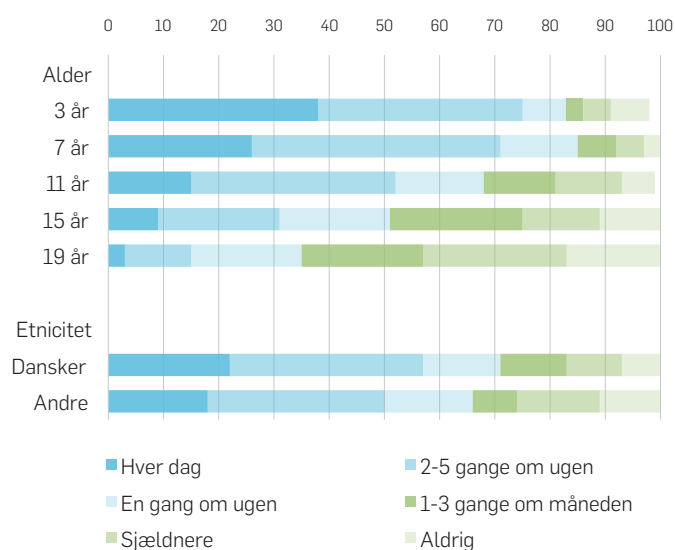
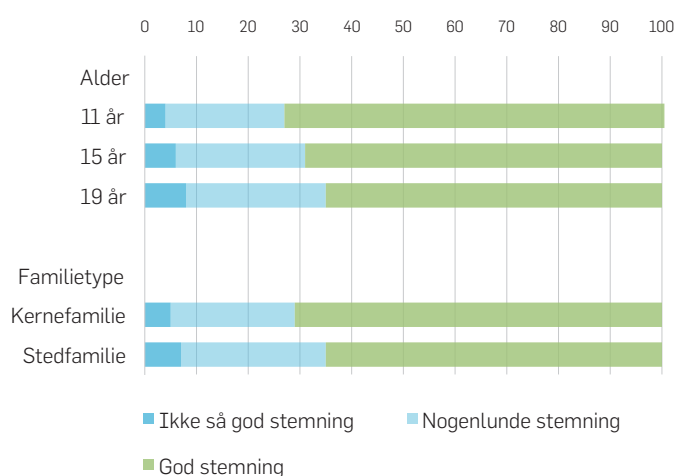


FIG. 5.3.3: Børns og unges (11-19 år) oplevelse af stemningen mellem forældre



Unge, der kun er delvis enige i de tre udsagn og således oplever stemningen i hjemmet som noget problematisk, udgør ca. 6 pct. De hjemmeboende piger på 19 år skiller sig lidt ud ved at have 11 pct. i denne gruppe.

Tre spørgsmål til de 11-19-årige giver en vurdering af hjemmet som tryghedsbase for den unges liv⁴:

- "Din familie kommer godt ud af det sammen"
- "Du føler dig tryk derhjemme"
- "Du har tilstrækkelig med privatliv derhjemme."

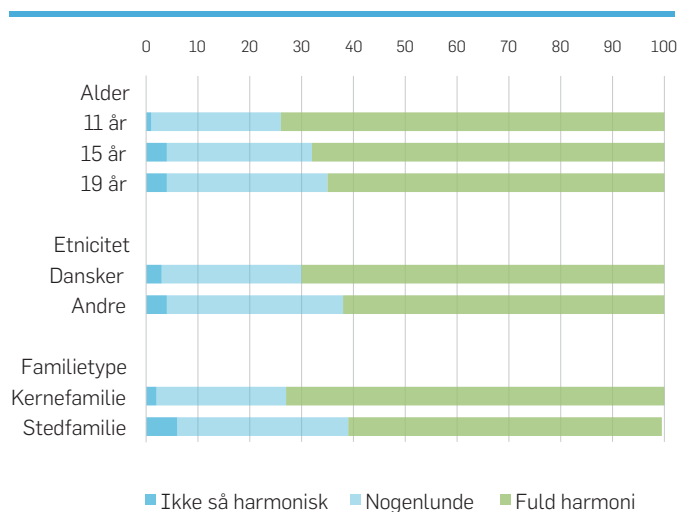
Generelt har de unge en stærk oplevelse af at leve i en harmonisk familie, jf. figur 5.3.4. Ca. 70 pct. svarer så positivt, de har mulighed for på de tre spørgsmål. Kun ca. 3 pct. af de unge er delvis enige i de tre udsagn og giver dermed udtryk for den stærkeste grad af disharmoni i familien. Også her skiller de hjemmeboende piger på 19 år sig ud, idet andelen med et kritisk syn på harmoni i familien er på 6 pct.

KONKLUSION

På baggrund af gennemgangen kan vi konkludere, at:

- i familier med anden etnisk baggrund end dansk angiver forældrene et lavere niveau for konflikter med deres børn end danske forældre,

FIG. 5.3.4: Børns og unges (11-19 år) oplevelse af harmoni i familien



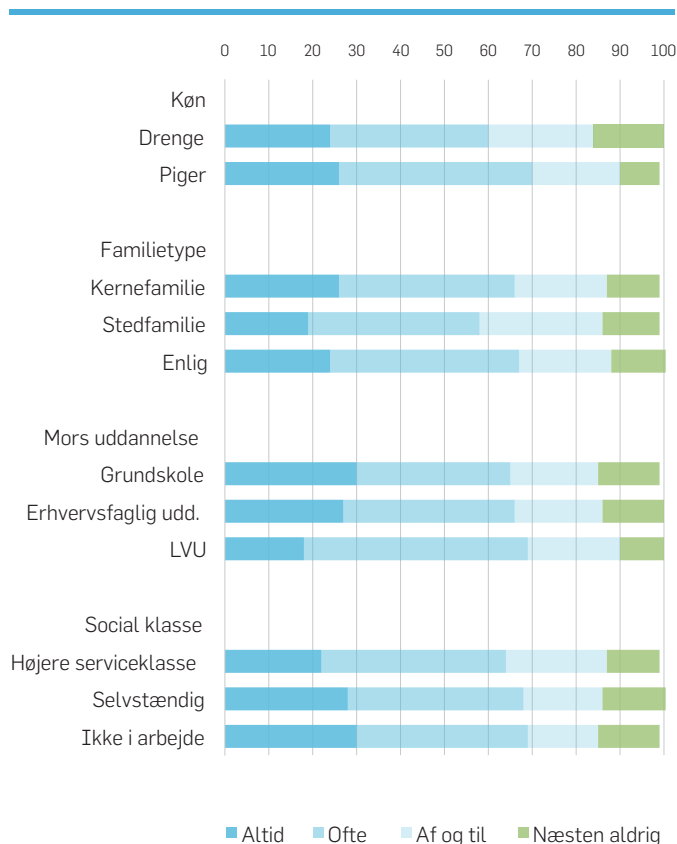
- i almindelighed giver de unge udtryk for, at der er en god stemning i familien. En vis misstemning forekommer dog, når en mindre gruppe af især 19-årige piger udtaler sig.

KOMPONENT 4: DELTAGELSE I FAMILIELIVET

MEDBESTEMMELSE

Børns og unges medbestemmelse i familien er belyst ved et spørgsmål om, hvor tit "du er med til at planlægge fælles aktiviteter i familien (fx biograf, udflugter, ferie, familiebesøg)". Forventer man, at de unge bliver inddraget mere og mere, jo ældre de bliver, så kan tallene ikke bekræfte dette, jf. figur 5.4.1. Det kan måske skyldes, at de unge i sig rummer to modsatrettede tendenser, dels et med stigende alder kraftigere ønske om at øve indflydelse på de aktiviteter, de tager del i, dels en tiltagende lyst

FIG. 5.4.1: 15-årige, fordelt efter medbestemmelse i familien



til at gå egne veje og fravælge de fælles arrangementer i familien. Det sidste passer godt med, at hver fjerde 19-årige dreng aldrig tager del i planlægning af fælles aktiviteter i familien.

Generelt ses en tendens til, at piger tager mere del i planlægningen af aktiviteter i familien, end drenge gør. Ligeledes synes de unge i stedfamilier at blive inddraget mindre i de fælles beslutninger end unge i kernefamilier.

HUSARBEJDE

Alle undersøgelser af husarbejdets omfang og fordeling viser, at kvinder udfører den største part. Mændene er kommet på banen, men fortsat i en sekundær position. Dette mønster gentager sig, når man specielt ser på børns deltagelse i det huslige arbejde, jf. figur 5.4.2. I denne undersøgelse spurgte vi om, "hvor ofte du laver husarbejde (rydder op, gør rent, laver mad, vasker tøj, vasker op, dækker bord)". 65 pct. af de 7- og 11-årige gør det flere gange om ugen, mens 7 pct. aldrig udfører husligt arbejde. Blandt de 19-årige er andelen ca. 75 pct. og 4 pct. De unge, som aldrig udfører husligt arbejde, udgør en højere andel (12 pct.) i familier med anden etnisk baggrund end dansk. Det er nærliggende at tro, det især er drenge med anden etnisk baggrund, som bidrager til denne skævhed, men talmaterialet er for sparsomt til, at påstanden kan bekræftes.

Der er tale om en meget grov indikator, som slet ikke siger noget om omfanget regnet i tid af det huslige arbejde. Alligevel er det interessant, at andelen af drenge og piger i 11-års-alderen, som

udfører husligt arbejde flere gange om ugen, er lige stor: 65 pct. Med stigende alder øges andelen blandt piger til 80 pct. for de 19-årige, hvorimod den for drenge forbliver de ca. 65 pct. Målt på denne indikator går drengene således fuldstændig fri af det øgede pres for at bidrage til hjemmets opretholdelse.

EGEN INDKOMST

Halvdelen af de 15-årige i undersøgelsen har et fritidsjob, hvor de tjener deres egne penge. I et fattigere samfund end det danske vil de i et vist omfang skulle aflevere indkomsten hjemme. Sådan er det ikke i dagens Danmark. Omkring 10 pct. af de unge, der har et fritidsarbejde, må ganske vist aflevere en del af lønnen til forældrene, men det er formentligt mere ud fra en pædagogisk overvejelse fra forældrenes side, idet pengene bliver lagt til side som den unges opsparing. Blot 1 pct. afleverer et beløb til familiens samlede økonomi, jf. figur 5.4.3.

KOMPONENT 5: SLÆGT

KONTAKT TIL BEDSTEFORÆLDRE

Bedsteforældre kan være en betydelig netværksressource i navnlig små børns liv. Med alderen glider kontakten imidlertid typisk i baggrunden, men hvis fundamentet er lagt og betingelserne til stede, kan det aktiveres igen. Bedsteforældre kan træde til igen fx efter en skilsmisse, hvor den unges forældre har deres indbyrdes konflikter, som gør, at den unge ikke kan finde plads i familien til sine egne problemer. Bedsteforældre kan også overtage lidt

FIG. 5.4.2: 11-19-årige piger og drenge fordelt efter, hvor tit de laver husarbejde

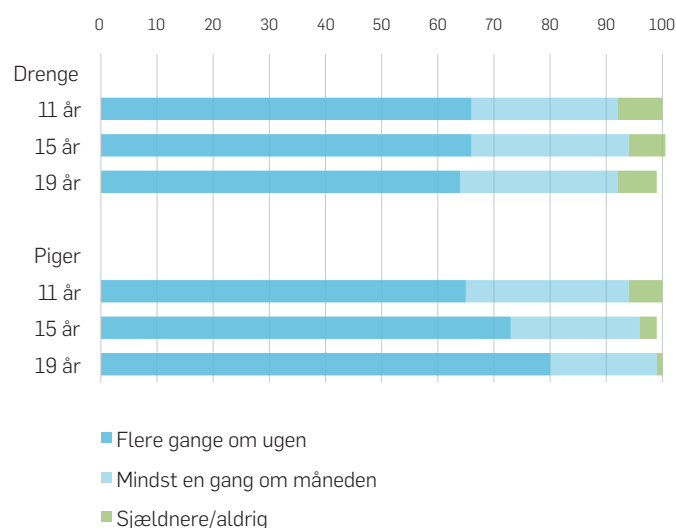
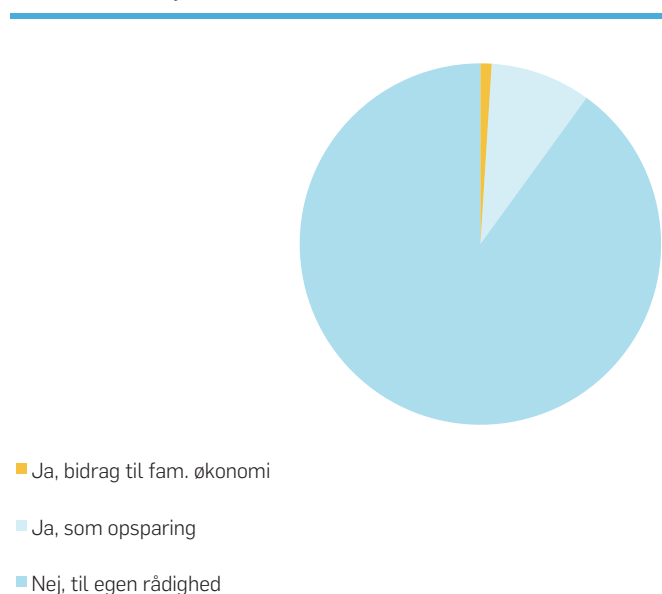


FIG. 5.4.3: Afleverer 15-årige med job noget af lønnen hjemme?



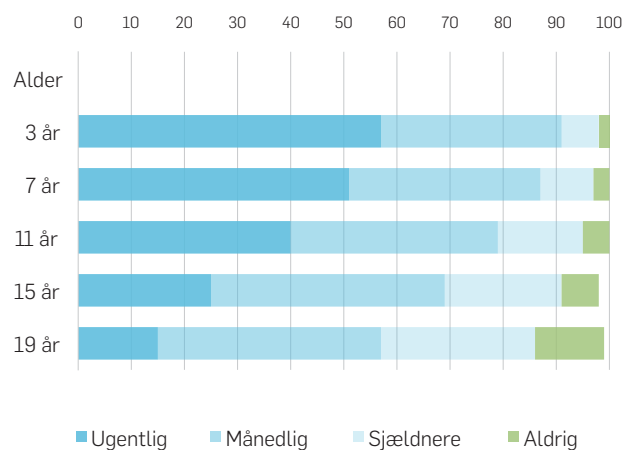
af forælderrollen i de situationer, hvor den unge er flyttet langt hjemmefra og måske bor tæt på sine bedsteforældre.

De 3- og 7-årige har, som figur 5.5.1 viser, typisk en tæt kontakt til deres bedsteforældre, når tætheden måles ved hyppigheden af samvær. Mere end halvdelen er sammen hver uge, og i alt 85 pct. ses mindst en gang om måneden. Selv om frekvensen i samværet falder med stigende alder, er det bemærkelsesværdigt, at det endnu i 15-års-alderen er godt 2 ud af 3 unge, der er sammen med bedsteforældre mindst en gang om måneden.

Det er ikke sikkert, at alle fire bedsteforældre er i live, når den unge fylder 19, men det er de færreste børn og unge, som slet ingen bedsteforældre har – eller slet ingen kontakt har til de, som findes, jf. figur 5.5.2. Blot 2-3 pct. af undersøgelsens børn i førskolealderen ser aldrig en bedsteforælder. Blandt de 15-årige er denne andel 7 pct., og blandt 19-årige er det 13 pct. Til sammenligning kan nævnes, at 6 pct. af alle danske skolebørn (7-15 år) ifølge tal fra Danmarks Statistik hverken bor sammen med hel- eller halvsøskende. I 11-års-alderen er det således lige så almindeligt at have bedsteforældre som at have søskende.

Andelen helt uden kontakt til bedsteforældre er langt højere (29 pct.) blandt børn og unge med anden etnisk baggrund end dansk, end den er blandt de danske (4 pct.). Det skyldes formentlig, at mange af disse familier har deres slægt boende i et andet land og således kun kan ses ved ganske særlige og sjældne lejligheder.

FIG. 5.5.1 : Andele børns og unges (3-19 år) kontakthypighed til bedsteforældre

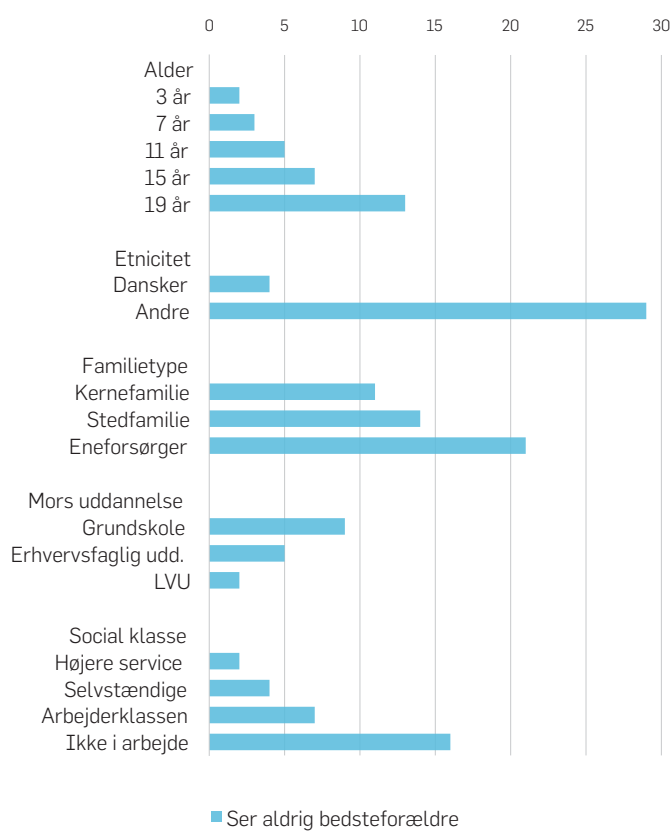


der. Nogle kan på grund af uroligheder og krig have mistet deres familie.

Børn, der vokser op i en kernefamilie, er også på dette punkt bedre stillede end andre børn, idet andelen uden bedsteforældrekontakt er lavest i kernefamilierne. Børn hos eneforsørgere er i langt større omfang (21 pct.) uden kontakt til bedsteforældre. Hvis der ikke (længere) er en far til barnet, vil der sandsynligvis heller ikke være nogen bedsteforældre på denne side (Ottosen, 1997).

De sociale og uddannelsesmæssige skel i befolkningen trækker deres spor ved, at børn af mødre, der alene har en grundskoleuddannelse, har en fire gange så høj sandsynlighed for at være uden kontakt til bedsteforældre end børn, hvis mødre har en lang videregående uddannelse. Sammenlignet med børn og unge i familier, der tilhører den højeste serviceklasse, har børn og unge, hvis

FIG. 5.5.2 : Andele børn og unge (3-19 år), der aldrig ser deres bedsteforældre



forældre ikke er i arbejde, otte gange så høj sandsynlighed for at være uden kontakt til bedsteforældre. Som tidligere påvist er der relativt mange enlige forsørgere blandt de familier, som har ringe uddannelse og er uden beskæftigelse. Det giver et mindre udbud af bedsteforældre, hvilket kan forklare noget af forskellene. Det er ellers netop disse børn og unge, som måske kunne have haft gavn af et kompenserende netværk blandt bedsteforældre.

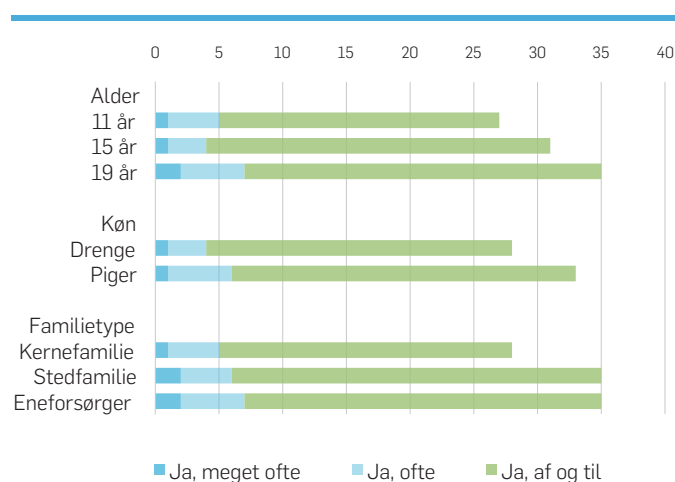
KOMPONENT 6: JÆVNALDRENDE/VENNER

KAMMERATSKABSPROBLEMER

Venner, kammerater, bekendte, gode venner. Der er mange betegnelser i omløb, og deres betydning ligger ikke fast. Børn og unge kan koble sig på en række sociale medier og på den måde let skaffe sig et stort antal 'venner', som dog næppe alle er de nære venner, man vil betroe sig til, hvis der virkelig opstår problemer. De 7-19-årige blev spurgt til antallet af 'nære drenge/pigevenner'. Praktisk taget ingen svarede, at de ingen nære venner har, og blot 135 personer ud af de 5.650, som blev spurgt i undersøgelsen, har blot én nær ven. Det er så få, at spørgsmålet om at være uden nære venner ikke lader sig analysere nærmere.

Et andet spørgsmål til de 11-19-årige lød: "Føler du dig ofte ensom". Det svarede omkring to tredjedele "nej" til, jf. figur 5.6.1. Hver fjerde svarede "ja, af og til", mens de sidste 5 pct. enten svarede "ja, ofte" eller "ja, meget ofte". Andelen, som i hvert fald en gang imellem føler sig ensom, er størst blandt de 19-årige, hvor

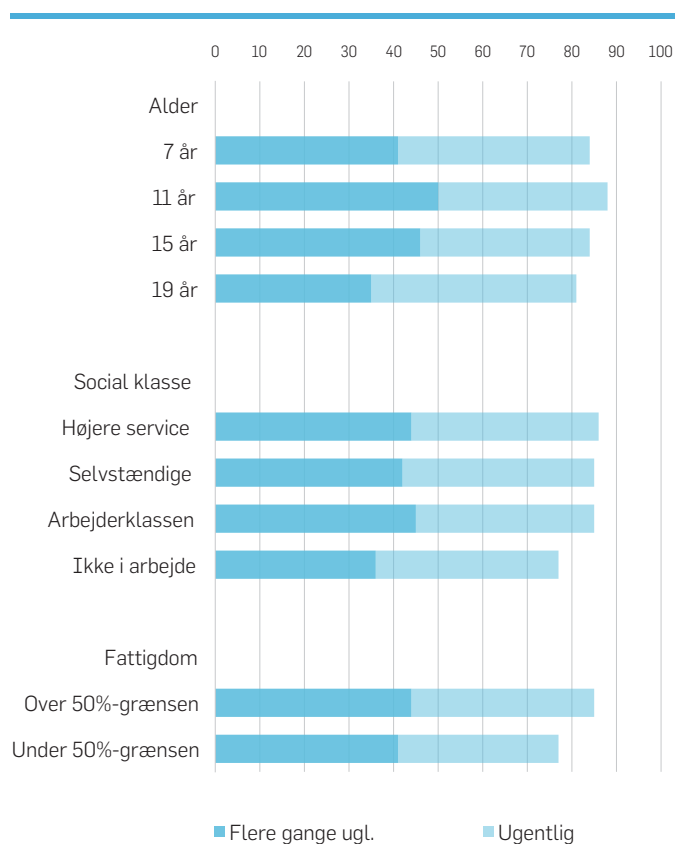
FIG. 5.6.1: Andele børn og unge (11-19 år), der føler sig ensomme



35 pct. kan genkende ensomhedsfølelsen. Lidt flere piger end drenge føler sig (af og til) ensomme og lidt færre i kernefamilier end i andre familietyper (eneforsørger og stedfamilie).

Vedvarende drillerier eller mobning er typisk noget, der hører til i de yngre aldersgrupper. Med stigende alder lykkes det tilsyneladende i nogen grad at komme mobningen til livs, eller de unge er blevet mere robuste. En tredje mulighed er, at unge, som har smertelige erfaringer med mobning, nu undgår den slags sociale kontakter, hvor de risikerer at blive mobbet. Der er så tale om en form for 'selvvalgt eksklusion.' Et udsagn, der indgår i SDQ (du bliver mobbet eller drillet af andre børn/unge) finder 4 pct. af de 11-årige "passer godt" på dem selv. Lægges hertil de, som fandt, at udsagnet "passer delvis", kommer andelen op på 15 pct. Det er den aldersgruppe, hvor flest føler sig mobbet. Blandt de 19-årige er det således blot 0,5 pct. (hhv. 4 pct.), der føler sig mobbet.

FIG. 5.6.2: Andele børn og unge (7-19 år), der er sammen med venner i fritiden mindst ugentligt eller hyppigere



Børn og unge er i fritiden ofte sammen med deres venner, i klubber, hjemme hos hinanden eller ude omkring. Mere end 80 pct. angav at være sammen med venner mindst en gang om ugen, jf. figur 5.6.2 og tabellerne 5.6.1 og 5.6.2. Op mod halvdelen svarede "flere gange om ugen". Tilbage er fra 12 til 19 pct., som sjældnere end hver uge er sammen med deres venner i fritiden. Denne gruppe med relativt svagt vennensamvær er mindst blandt 11-årige (12 pct.) og øges til 19 pct. blandt de 19-årige, som også har den mindste andel (35 pct.), der ses med vennerne flere gange om ugen.

Et svagt omfang af samvær med venner ser man hyppigere hos unge, hvis forældre ikke er i arbejde eller er fattige.

Fra de 7 til 15 år gamle, ses ingen forskel på drenge og pigers svarfordeling. Men blandt de 19-årige er der dels noget færre piger end drenge, som hyppigt er sammen med venner i fritiden, og dels flere piger end drenge, som sjældent er sammen med venner i fritiden. Det tyder på, at der er en problemstilling omkring nogle pigers inklusion i det sociale fællesskab. Man kunne måske tro, at det er de 19-årige piger fra familier med anden etnisk baggrund, der mere end andre er blevet marginaliseret i forhold til venner. Det kan undersøgelsen imidlertid slet ikke hverken bekræfte eller afkræfte.

TABEL 5.6.1: Andele, som i fritiden er sammen med venner flere gange om ugen

	15 år		19 år	
	Drenge	Piger	Drenge	Piger
Alle	46	46	42	29
Danske	46	46	43	29
Andre	43	42	23	31

TABEL 5.6.2: Andele, som i fritiden sjældent er sammen med venner

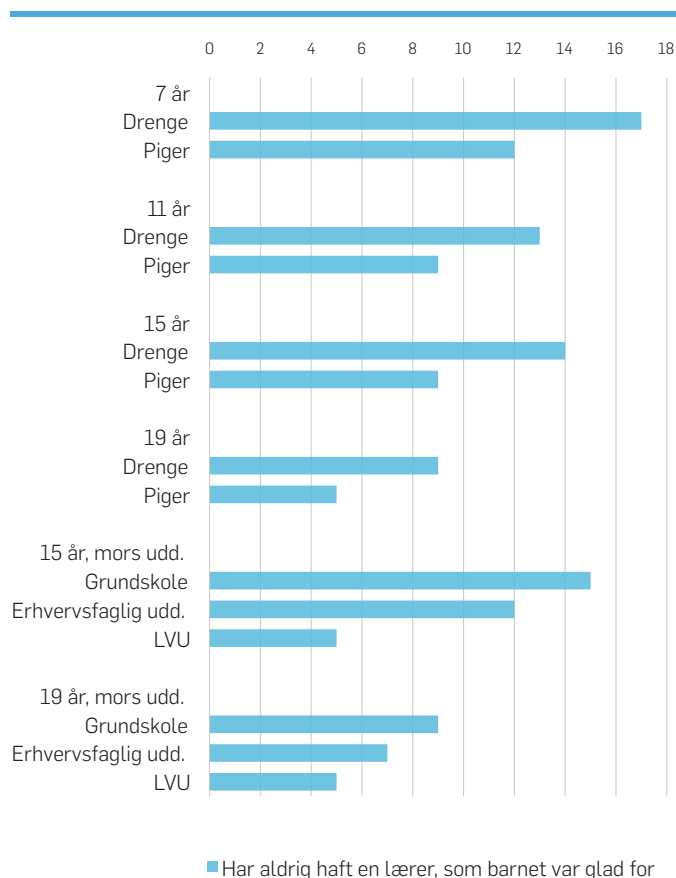
	15 år		19 år	
	Drenge	Piger	Drenge	Piger
Alle	16	15	16	21
Danske	15	15	16	22
Andre	21	17	32	21

KOMPONENT 7: ØVRIGE NETVÆRK

BØRN OG UNGE, SOM IKKE HAR HAFT EN LÆRER, DE VAR SÆRLIGT GLADE FOR

Når børn ikke i deres nærmeste familie og omgangskreds kan finde stabil støtte og vejledning, svækkes deres muligheder for at komme godt i vej. Heldigvis er der eksempler på voksne, der, selvom de har lidt under sådanne ugunstige opvækstvilkår, alligevel har klareret sig godt: de såkaldte mønsterbrydere. Når de skal forklare deres personlige succes, vil de ofte pege på en bestemt person, en såkaldt 'signifikant anden' (fx en nabo, en spejderleder, en lærer eller præst), som tog sig af dem og blev det holdepunkt i livet, som forældrene ikke magtede at være (Elsborg et al., 1999). I forhold til at vække en interesse hos børn og unge spiller den gode lærer, der med sin viden og engagement brænder igennem, en vigtig rolle både på kort sigt og i det længere livsperspektiv.

FIG. 5.7.1: Andele børn og unge (7-19 år), der aldrig har haft en lærer, de var glade for



I undersøgelsen blev de unge spurgt, om de i deres skoletid har haft en lærer, de var særligt glade for. Det kunne langt de fleste svare ja til.

Op igennem skoletiden ændres elev-lærer-relationen, idet læreren i de første år har meget fokus på nogle sociale og pædagogiske formål, mens de faglige mål sætter sig stærkere igennem, når regnskabets time og overgangen til næste uddannelsestrin nærmer sig. Så skal der præsteres, og det virker tilsyneladende forskelligt på forskellige elevgrupper. Skoletræthed, som bl.a. kan manifestere sig i et anstrengt forhold til lærerne, kan være en forklaring på, at en større andel af de 15-årige fra knap så boglige familier, hvor mor ikke har nogen uddannelse ud over grundskoleniveauet, har svært ved at erindre sig en god læreroplevelse end 15-årige fra stærkt boglige hjem, hvor mor har en lang videregående uddannelse i bagagen.

OPSUMMERING OG DELKONKLUSION: BØRNS OG UNGES INKLUSION/EKSKLUSION PÅ DOMÆNE 5

Domæne 5 er opdelt i syv komponenter, og alle aldersgrupper har afgivet besvarelser inden for hver af disse, skønt antallet af indikatorer varierer noget. Der er anvendt samme pointgivning for alle aldersgrupper: Har man ingen negative scores, placeres man i kategorien 'inkluderet'. Midtergruppen, der er defineret bredt, falder man i, hvis man har 1-2 point, ellers defineres man som 'ekskluderet' (jf. figur 5.8.1).

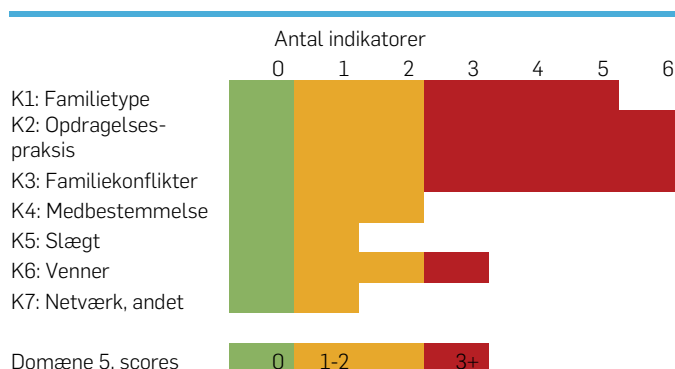
Som følge af disse definitioner blev 8 pct. af alle undersøgelsens deltagere kategoriseret som udsatte i forhold til de sociale relationer, halvdelen faldt i midtergrupperingen, mens 41 pct. ingen negative scores havde, jf. tabel 5.8.1. Der iagttages en vis variation mellem aldersgrupperne, hvilket kan forklares ud fra flere forhold: at flere ældre børn (unge) har oplevet at bo i andre familietyper end kernefamilien, samt at forældre slipper de opdragelsesmæssige tøjler i takt med børns stigende alder. I forhold til de sociale baggrundsfaktorer viste opgørelsen, at graden af inklusion (dvs. ingen negative scores) stiger i takt med omfanget af socioøkonomiske ressourcer i hjemmet; jo højere en beskæftigelsesmæssig position og jo mere uddannelse, der er, desto mere intakte er børnenes sociale relationer.

DANMARK I INTERNATIONALT PERSPEKTIV

I UNICEFs Innocente-rapport fra 2007 (UNICEF, 2007) sammenlignes børns og unges velfærd i 21 OECD-lande, herunder også børns familie- og venskabsrelationer (UNICEF, 2007). Danmark finder man i midten som nr. 9. Det skabte en vis opmærksomhed i offentligheden, fordi det var ventet, at danske børns sociale relationer var i en bedre forfatning, målt op i forhold til andre lande.

De indikatorer, som undersøgelsen anvender, er grove. Det drejer sig dels om familiestrukturen (andele i eneforsørger- og stedfamilier), dels om forholdet til forældre (hvor tit børn og forældre spiser aftensmad og "blot taler sammen"), og dels forholdet til

FIG. 5.8.1: Grænser for domæne 5: Sociale relationer (3-19 år)



TABEL 5.8.1: Sociale relationer. Andele, der er inkluderede hhv. ekskluderede

	Inkluderet	Midtgruppering	Ekskluderet	p<
I alt pct. (aldersvejet)	41	50	8	
Alder				***
3 år	45	53	2	
7 år	46	50	5	
11 år	41	51	8	
15 år	35	48	17	
19 år	40	50	10	
Køn				NS
Drenge	42	50	8	
Piger	42	51	7	
Etnicitet				***
Dansker	43	50	7	
Andre	29	58	14	
Familietype				***
Kernefamilie	51	45	4	
Stedfamilie	,	73	27	
Enlig	,	77	23	
Udeboende	52	47	1	
Mors uddannelse				***
Grundskole	35	55	10	
Gymnasial uddannelse	39	53	8	
Erhvervsfaglig uddannelse	41	51	8	
Kort videregående uddannelse	46	46	8	
Mellemlang videregående uddannelse	45	49	6	
Lang videregående uddannelse	49	47	5	
Højeste klasse				***
Højere service	48	47	5	
Lavere service	44	50	6	
Selvstændige	43	48	9	
Arbejderklassen	38	52	10	
Ikke i arbejde	25	63	12	
Fattigdom				***
Over 50%-grænsen	43	50	8	
Under 50%-grænsen	28	63	10	
Region				NS
Bykommuner	42	51	7	
Mellemkommuner	40	51	9	
Landkommuner	43	50	7	
Yderkommuner	42	50	8	

vennerne (andele børn, der har venlige og hjælpsomme kammerater). Det helt afgørende for Danmarks placering er familiestrukturen, hvor en høj skilsmisserate medfører, at en større andel af børn og unge i Danmark (og de øvrige nordiske lande) end i resten af verden lever i eneforsørger- eller stedfamilier. Derimod står det ikke så galt til med danske børns forhold til forældre og venner.

Den nordiske velfærdsmodel bygger bl.a. på en høj kvindelig erhvervsfrekvens, hvilket er baggrunden for kvinders økonomiske uafhængighed af mænd. Det har over en længere række år givet plads for en demografisk udvikling med mange skilsmisser og mange voksne, der lever sammen uden at være gift.

Familiebrud er i statistisk forstand en forholdsvis normal erfaring for danske børn, og det vil almindeligvis ikke blive betragtet som en risikofaktor, at børn og unge lever i eneforsørger- eller stedfamilier. Alligevel er der grund til at holde øje med skilsmissebørnene, da de, som vi har vist gennem vores analyser, på nogle områder forekommer at befinde sig i en mere skrøbelig position end børn, der lever i kernefamilier.

-
- 1 Oversat fra Australian Temperament Project (2006).
 - 2 Brugt i Alabama Parenting Questionnaire (APQ).
 - 3 Oversat fra Alabama Parenting Questionnaire (APQ).
 - 4 Oversat fra Mainstage National Survey of Young People's Well-Being 2008 (MNSYP).
-

DOMÆNE 6

ADFÆRD OG LIVSSTIL

PRÆSENTATION AF DOMÆNET OG DE UDVALGTE KOMPONENTER

I faglitteraturen om børn og barndom støder man undertiden på begrebsparret om 'barnet i fare' og 'det farlige barn' (Donzelot, 1979; Egelund, 1997). Det er lidt forenklet to perspektiver, socialpolitikken og det børnesociale arbejde traditionelt har haft på børn. 'Barnet i fare' refererer til den kategori af børn, der bliver forulempet, vanrøgtet eller udsat for overgreb, og som derfor skal beskyttes af samfundet. Den anden kategori refererer til de utilpassede, mere uregerlige og ofte ældre børn, der er til fare for andre, og som samfundet skal beskyttes for.

Det er reminiscenserne af dette begrebspar, der er på spil i dette domæne, hvor formålet er at indkredse omfanget af børn og unge, der bliver udsat for farer eller er til fare for sig selv eller andre. Vi har defineret domænet gennem fire komponenter. Den første omhandler børns og unges sundhedsadfærd: I hvilken udstrækning får børnebefolkningen den kost og motion, som skønnes at være nødvendig for at kunne leve et godt og sundt liv? Den anden komponent har vi kaldt 'livsstil og risikoadfærd', og den belyser unges brug af nydelsesmidler og deres seksuelle adfærd. Komponent 3, om 'sårbarhed og viktimisering', sætter fokus på børn og især unge som ofre for kriminalitet, overgreb og psykiske belastninger. Den fjerde og sidste komponent, 'på kant med loven', indkredser unges erfaringer med kriminalitet.

Selv om nogle indikatorer under dette domæne favner alle aldersgrupper, er det fortrinsvis de unge, vi her har fokus på. Det er der to forklaringer på. Den ene er, at mens risikoadfærd alt andet lige er sjældent forekommende blandt de yngre aldersgrupper, er den til gengæld mere udbredt i ungdomsårene; måske som en strategi til at prøve sig selv af, måske som et middel til at opnå positiv respons i kammeratgruppen. Den anden forklaring er, at undersøgelsesdesignet ikke på forsvarlig vis tillod os at gå meget tæt på yngre børns udsathed eller farlige adfærd, sådan som det er defineret her. De 11-årige børn i undersøgelsen blev interviewet i deres eget hjem af SFI's interviewkorps, og denne interviewramme er ikke velegnet, når man ønsker at fremskaffe informationer, der har meget følsom karakter (fx erfaringer med kriminalitet eller kropslige overgreb). Endelig viser SFI's børneforløbsundersøgelse, at kun en meget lille andel af de 11-årige danske børn iflg. eget udsagn er involveret i risikoadfærd (Hestbæk et al., 2008).

Nedenstående tekstboks er en oversigt over de komponenter og indikatorer, der indgår i undersøgelsen. Indikatorerne gengiver de spørgsmål, vi stillede respondenterne.

KOMPONENTER	INDIKATORER
Komponent 1: Sundhedsadfærd	<ul style="list-style-type: none"> 3-19-årige, der normalt ikke spiser morgenmad 3-19-årige, der ikke spiser frugt dagligt 3-19-årige, der spiser fastfood mere end en gang om ugen 3-19-årige, der drikker sodavand mere end en gang om ugen Andele børn, der dyrker motion sjældnere end én gang om ugen
Komponent 2: Livsstil og risikoadfærd	<ul style="list-style-type: none"> 15-19-årige, der ryger mindst én gang om ugen 15-19-årige, der er "rigtig fulde" mindst en gang om ugen 15-19-årige, der har røget hash inden for det sidste år 15-19-årige, der har taget narkotika inden for det seneste år 15-årige, der har haft samleje Unge, der ikke bruger kondom Teenage-fertilitetsrate: 19-årige, der er forældre 15-19-årige, der har fået abort
Komponent 3: Sårbarhed og viktimitisering	<ul style="list-style-type: none"> 3-7-årige med kontakt til socialforvaltningen 3-19-årige, der er eller har været anbragt uden for hjemmet 11-19-årige, der har været udsat for tyveri 11-19-årige, der har været udsat for overfald 11-19-årige, der har været udsat for røveri 11-19-årige, der har været udsat for trusler med våben 15-19-årige, der har været udsat for voldtægts(forsøg) 15-19-årige, der har været udsat for incest 15-19-årige, der flere gange er blevet tævet af forældre 15-19-årige, der har haft en psykisk lidelse 15-19-årige, der har lidt af spiseforstyrrelser 15-19-årige, der har forsøgt selvmord 15-19-årige, der har modtaget psykologhjælp
Komponent 4: På kant med loven	<ul style="list-style-type: none"> 15-19-årige, der flere gange har stjålet fra forældre, andre eller i butikker 15-19-årige, der har begået hærværk 15-19-årige, der har lavet graffiti 15-19-årige, der har udøvet (eller truet) med vold 15-19-årige, der har gjort sig skyldig i hæleri 15-19-årige, der i byen har båret våben 15-19-årige, der har begået indbrud Andele 19-årige, der er straffet

KOMPONENT 1: SUNDHEDSADFÆRD

ANDELE, DER NORMALT IKKE SPISER MORGENMAD

Den første indikator om børnebefolkningens sundhedsadfærd omhandler morgenmadsvaner. I kampagner for folkesundheden bliver det ofte påpeget, at et godt morgenmåltid er en vigtig forudsætning for at have energi til at klare dagen. Vi spurgte alle deltagerne i survey-undersøgelsen, om de normalt spiser morgenmad, inden de tager hjemmefra om morgenen. Det svarer 85 pct. af interview-personerne, at de altid gør, mens 6 pct. har skiftende vaner eller ikke er nødt til at tage hjemmefra om morgenen. Tilbage er 9 pct., som normalt ikke får et morgenmåltid derhjemme. Der er tale om en aldersvariation, jf. figur 6.1.1: I forhold til de 7- og 11-årige, der er de hyppigste morgenmadsspisere (3-4 pct. får ikke dette måltid), er der 8 pct. af de 3-årige, som ingen morgenmad får. Vi antager, at nogle af disse børn kan

være omfattet af madordninger i deres dagpasningsordning, fx hvis de afleveres meget tidligt. Fra teenageårene går det ned ad bakke med de gode vaner, idet 12 pct. af de 15-årige og 23 pct. af de 19-årige normalt ikke spiser morgenmad. Der er ingen store forskelle mellem piger og drenge, men til gengæld kan man se en variation på tværs af etniske og sociale skel. Indvandrerbørn får dobbelt så hyppigt som andre intet morgenmåltid (18 pct.), og børn og unge fra de uddannelsesmæssigt og økonomisk svageste stillede familier spiser sjældnere morgenmad end børn fra privilegerede hjem. Topscorerne med hensyn til dårlige morgenmadsvaner er dog de unge, der er flyttet hjemmefra (31 pct.).

ANDELE, DER IKKE FÅR FRISK FRUGT HVER DAG

Frugt og grønt hver dag hører også til blandt de gode kostråd. Blandt interviewpersonerne oplyser et flertal (78 pct.), at de spiser frugt en eller flere gange hver dag, og 17 pct. får frugt nogle

FIG. 6.1.1: Andele børn og unge (3-19 år), der normalt ikke spiser morgenmad

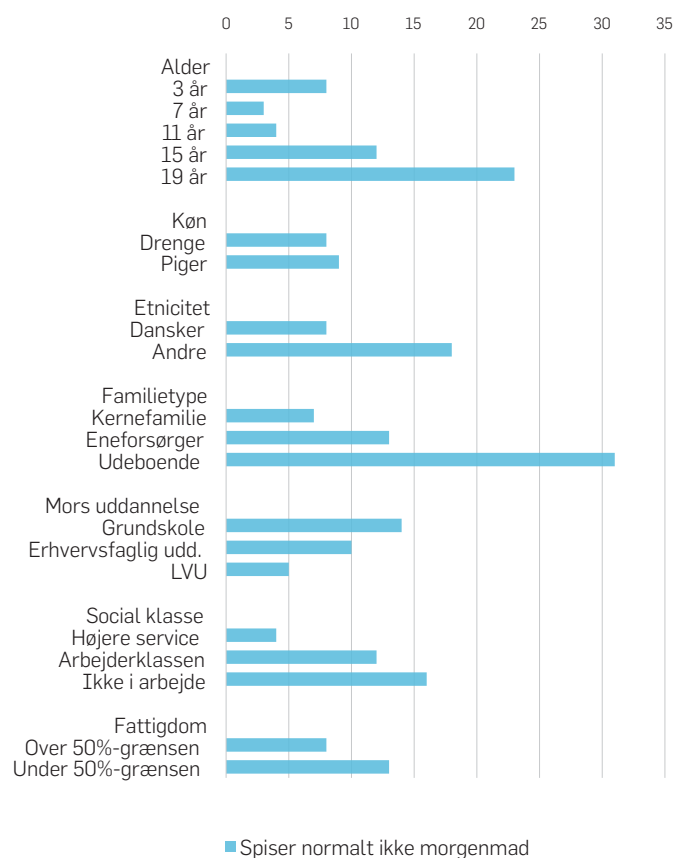
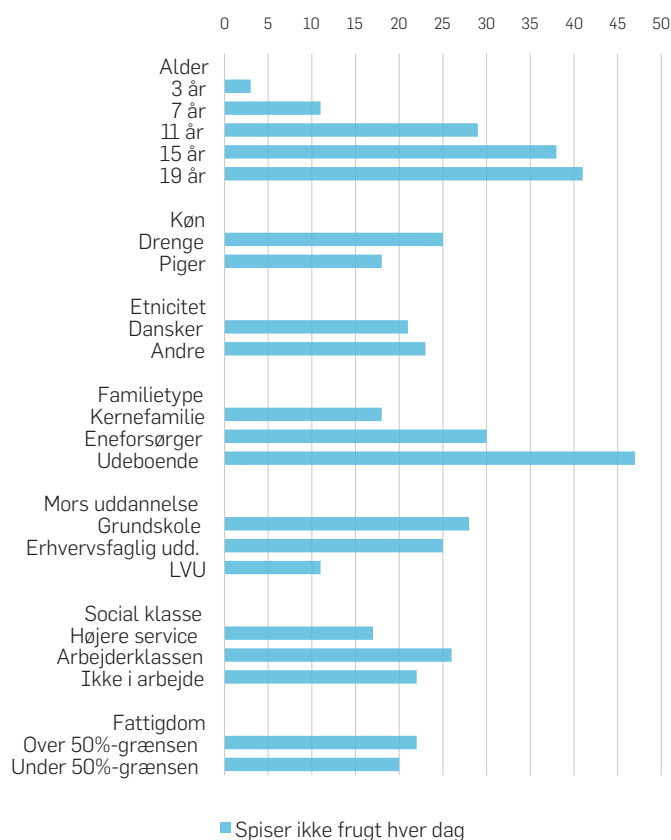


FIG. 6.1.2: Andele børn og unge (3-19 år), der ikke spiser frugt dagligt

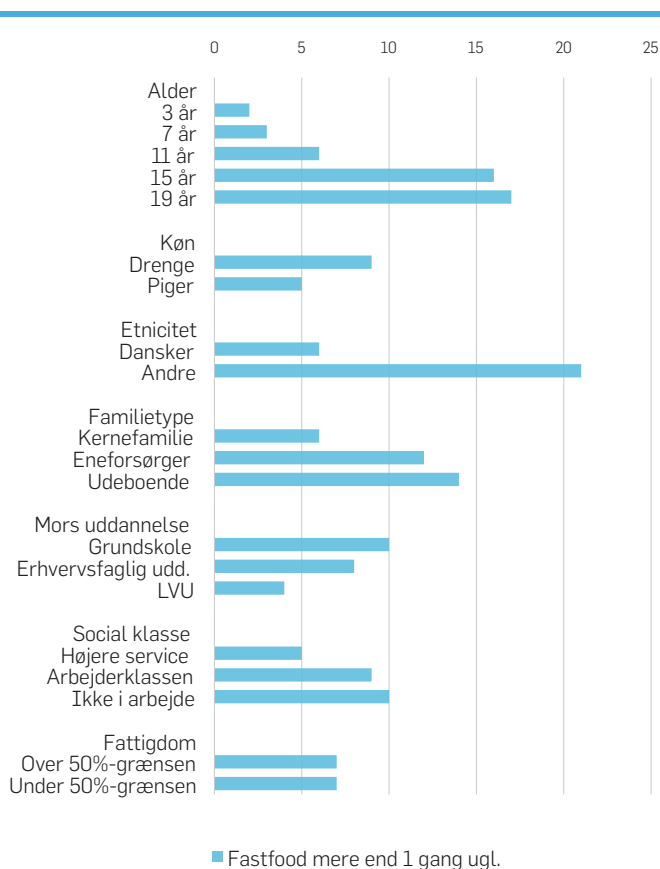


gange om ugen. Ganske få, ca. 5 pct., spiser frugt sjældnere. Ud fra en sundhedspolitisk vinkel tegner billedet overordnet positivt, men der er en stor variationsbredde blandt dem, der ikke dagligt spiser frugt, sådan som det ses af figur 6.1.2. Ligesom med morgenmaden ses også her, at de gode vaner går fløjten i takt med alderen; i teenagealderen er det omkring 4 ud af 10 unge, der ikke dagligt spiser frugt og særligt blandt de udeboende unge. Børn af højtuddannede er flittigere frugtspisere end andre, og piger spiser hyppigere frugt dagligt end drenge.

ANDELE, DER SPISER FASTFOOD MERE END EN GANG OM UGEN

Generelt hører fastfood til den gruppe af fødevarer, som er fattige på de gode næringsstoffer og righoldige på kalorier. I undersøgelsen blev alle spurgt om, hvor hyppigt de indtager fastfood. Vi definerede fastfood ved "pizza, burger, shawarma, pølser eller lign."

FIG. 6.1.3: Andele børn og unge (3-19 år), der spiser fastfood mere end en gang om ugen



Som helhed er det ca. hver femte, der angiver, at de sjældent får fastfood (mindre end en gang om måneden), omkring halvdelen, der spiser fastfood 1-3 gange om måneden, en anden femtedel får fastfood ca. en gang om ugen, og de sidste få procent spiser det flere gange om ugen eller hver dag. Det er dem, vi koncentrerer os om her, jf. figur 6.1.3.

I overensstemmelse med de øvrige fund om kostvaner ses, at der er væsentlige aldersbetingede forskelle: Fra 15-års-alderen har hver sjettede et hyppigt forbrug af fastfood, og drenge (9 pct.) næsten dobbelt så hyppigt som piger (5 pct.). Desuden ses en betydelig forskel mellem danskere og indvandrere, hvor sidstnævnte, tre gange så hyppigt (21 pct.) som førstnævnte, spiser fastfood ofte, og vi kan se, at det især er udtalt i de ældre aldersgrupper. Tallene er for små til at gå i nærmere detaljer, men en mulig forklaring på dette ret høje forbrug kan være, at større indvandrerdrengene ofte færdes i det offentlige rum og i lokale områder, hvor der på grund af boligsegregeringstendenserne er en vis tæthed af pizzeriaer og lignende spisesteder.

Endelig kan man observere en social forskel i forbrug af fastfood, idet børn af meget veluddannede mødre og fra familier, der tilhører de øverste sociale klasser, sjældnere end andre indtager burgere, pizzaer mv.

ANDELE, DER DRIKKER COLA ELLER SODAVAND MERE END EN GANG OM UGEN

Den sidste indikator vedrørende kostindtag omhandler forbrug af sodavand. Kostundersøgelser har vist, at børn og unge er de største konsumenter af sodavand og saft, og at næsten alle børn og unge drikker sodavand og/eller saft i løbet af ugen (Fagt et al., 2008). Et højt indtag af sodavand og saft kan bl.a. øge risikoen for udvikling af overvægt pga. ekstra kalorier, de sukkersødede drikkevarer tilfører kosten, det kan forringe kostkvaliteten og øge risikoen for nedbrydning af tandemaljen og caries. Derfor anbefaler fødevarer- og sundhedsmyndighederne, at børn og unge højst drikker en halv liter sodavand eller saft om ugen.

I denne undersøgelse har vi ikke spurgt til, hvor meget børn og unge drikker, men hvor hyppigt de får cola eller sodavand. Idet disse produkter helt overvejende sælges i halvlitersflasker el-

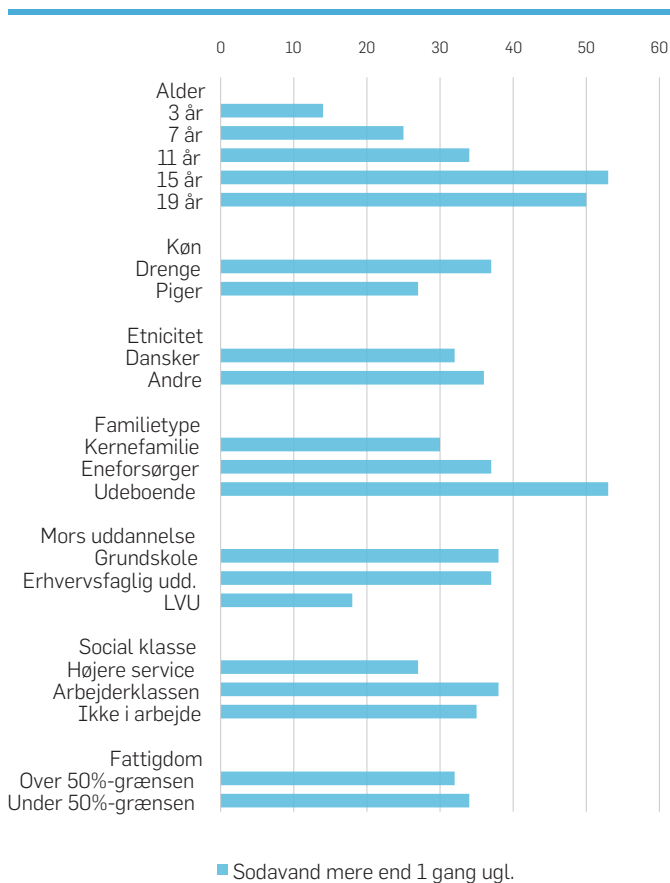
ler mere, skal der kun en enkelt flaske til om ugen for at nå det anbefalede forbrug. Her har vi fokuseret på, hvor mange der bevæger sig ud over den kritiske grænse, dvs. drikker mere end en cola eller sodavand om ugen. Vores opgørelser viser, at det som helhed er hver tredje (32 pct.), der ud fra denne definition har et overforbrug af de søde drikke. Som det fremgår af figur 6.1.4, er der imidlertid betydelige aldersvariationer, idet flertallet af de små børn på 3 og 7 år holder sig inden for de anbefalede rammer, mens halvdelen af teenagerne på 15 og 19 år overskrider dem. Drengene er større konsumenter end piger. Desuden kan observeres en social ulighed i overforbruget, idet børn af mødre uden mange uddannelsesressourcer hyppigere drikker for meget sodavand og cola sammenlignet med børn, hvor moderen har en lang videregående uddannelse.

ANDELE, DER FÅR FOR LIDT MOTION

Sundhedsstyrelsen anbefaler børn og unge under 18 år at være fysisk aktive mindst en time om dagen. Den fysiske aktivitet bør være af moderat intensitet. Desuden bør børnebefolkningen mindst to gange om ugen fremme og vedligeholde deres kondition, muskelstyrke, bevægelighed og knoglesundhed ved at træne ved høj intensitet i 20-30 minutter.

I undersøgelsen spurgte vi både til det daglige og ugentlige tidsforbrug på motion. De 7-19-årige blev spurgt om, hvor meget tid de dagligt bruger på sport og motion. I alt 13 pct. svarer, at de dyrker motion mindst 2 timer om dagen og kan således ka-

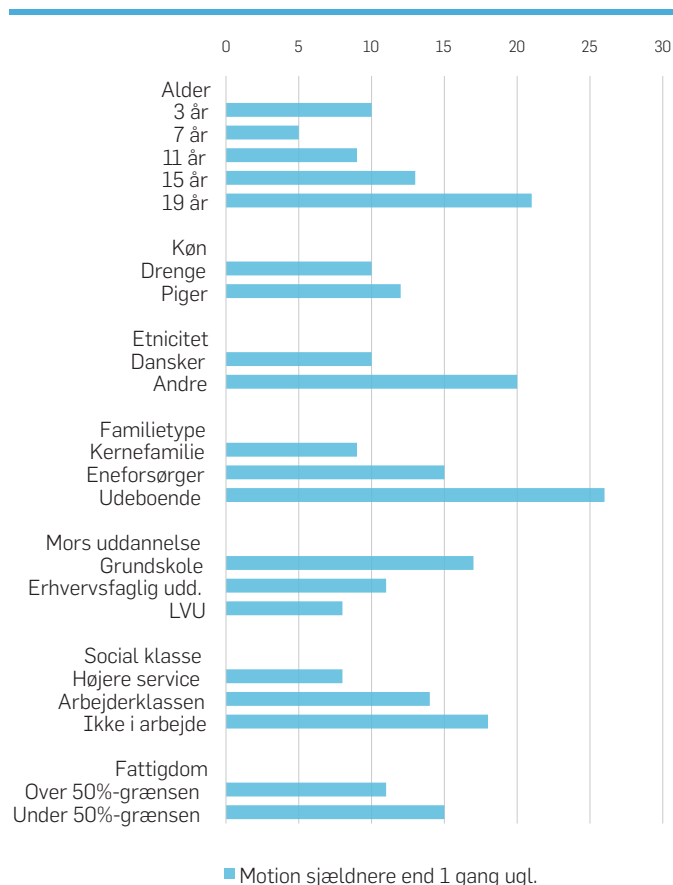
FIG. 6.1.4: Andele børn og unge (3-19 år), der drikker sodavand mere end én gang om ugen



rakteriseres som meget aktive idrætsudøvere. Tilsammen er der 58 pct., som angiver, at de rører sig 1-2 timer eller højst 1 time. I alt 27 pct. svarer, at de højst bruger en halv time eller slet ikke tid på det. Det er denne fjerdedel, som befinder sig klart under de officielle anbefalinger, vi interesserer os for her.

Det ugentlige tidsforbrug anvendt til motion indhentede vi oplysninger om ved at spørge alle interviewpersonerne om, hvor mange gange om ugen de i fritiden dyrker sport eller motion, der gør dem svedige eller forpustede. For den yngste aldersgruppe, de 3-årige, tilføjede vi endvidere leg som en mulig kilde til motion. Med denne spørgemåde inkluderer man ikke den motion, skolebørn får via idræsttimerne, da man ellers ikke vil kunne sammenligne på tværs af aldersgrupper. Som helhed svarer en tredjedel (32 pct.), at de dyrker mere intensiv motion hver dag, lidt mere end halvdelen (56 pct.) bliver svedige eller forpustede mindst en gang

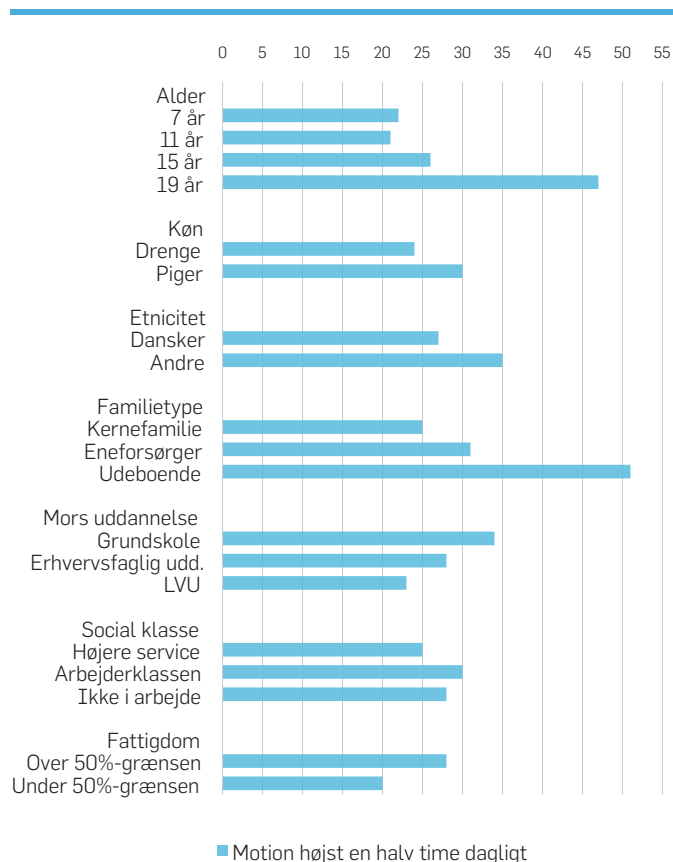
FIG. 6.1.5: Andele børn og unge (3-19 år), der i fritiden dyrker motion og sport sjældnere end 1 gang ugentligt



om ugen, og blandt disse er det den altovervejende del, der motionerer 2-5 gange ugentligt. De sidste, som udgør 11 pct., og som vi fokuserer på her, dyrker sport eller motion sjældnere eller aldrig.

Figurerne 6.1.5 og 6.1.6. viser, hvordan de børn og unge, som får for lidt motion, fordeler sig i forhold til køn, alder og andre baggrundsforhold. Mønsteret er, uanset hvordan man opgør motionsvanerne, stort set ensartet: De yngre børn rører sig mere end de ældre, og drenge dyrker lidt hyppigere sport eller motion end piger. Det ses videre, at der er færre motionsudøvere blandt børn og unge med indvandrerbaggrund og blandt dem, der ikke lever i kernefamilie. Navnlig de unge udeboendes manglende motionsvaner forekommer foruroligende. Endelig peger undersøgelsen i retning af, at mangel på tilstrækkelig motion hænger sammen med de socioøkonomiske ressourcer i hjemmet: Børn og unge fra de mindst privilegerede hjem får for lidt motion noget hyppigere end andre.

FIG. 6.1.6: Andele børn og unge (7-19 år), der højst dyrker motion en halv time dagligt



KONKLUSION

På baggrund af de indikatorer, som vi har anvendt til at belyse børnebefolkningens sundhedsadfærd, kan vi konkludere, at:

- sundhedsadfærden ser fornuftig ud i de yngste aldersgrupper, men når børnene når ind i teenagealderen, er der ganske høje andele, som har tillagt sig kost- og motionsvaner, som afviger fra de anbefalinger, sundhedsmyndighederne anviser. Navnlig de unge udeboendes adfærd afviger på en negativ måde,
- drenge har gennemgående mere usunde kostvaner end piger, men er flittigere motionsudøvere,
- børn og unge med indvandrerbaggrund synes på nogle områder at have en mere usund adfærd end børn med dansk baggrund. Særligt indtager de meget fastfood,
- de socioøkonomiske forhold i familien har indflydelse på sundhedsadfærden, og navnlig synes forældrenes uddannelsesniveau at spille en rolle. Børn fra familier med begrænset uddannelseskapital har således en systematisk ringere sundhedsadfærd end børn og unge, hvis mødre har meget uddannelse.

KOMPONENT 2: LIVSSTIL OG RISIKOADFÆRD

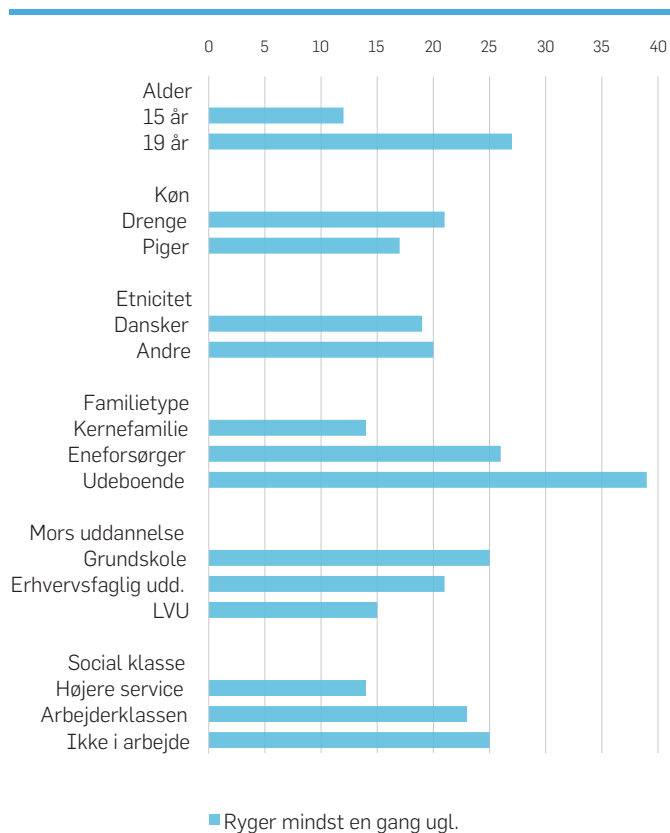
Overskriften for denne komponent kunne også være 'Sex & Drugs & Rock & Roll'. Her sætter vi fokus på de 15- og 19-åriges livsstil på baggrund af tre grupper af indikatorer. Den første omhandler unges brug af lovlige nydelsesmidler, dvs. tobak og alkohol. Den anden drejer sig om brug af ulovlige stoffer, som hash og kokain mv., den tredje og sidste om de unges seksuelle erfaringer.

UNGE, DER RYGER REGELMÆSSIGT

I survey-undersøgelsen blev alle i 11-19-års-alderen spurgt, om de har prøvet at ryge og i givet fald, hvor tit de ryger. Blandt de 11-årige er der 6 pct., som svarer, at de havde prøvet at ryge, men på interviewtidspunktet er der praktisk taget ingen, der angiver, at de ryger. Vi antager derfor, at de 11-åriges rygeerfaringer begrænser sig til enkeltstående tilfælde, fx at de får et sug af morfars smøg ved en familiefest. Vi har derfor valgt at ekskludere de 11-årige fra vores analyser om rygning, da det ellers vil skævvride det samlede billede.

Blandt de 15- og 19-årige tegner billedet sig imidlertid anderledes. Som 15-årig er det halvdelen, der har prøvet at ryge, og 12 pct. er regelmæssige rygere, hvilket vi her har defineret ved, at man ryger mindst en gang om ugen. To tredjedele af de 15-årige regelmæssige rygere gør det imidlertid dagligt. Blandt de

FIG. 6.2.1: Andele børn og unge (15-19 år), der ryger mindst én gang om ugen



19-årige har tre fjerdedele prøvet at ryge; 27 pct. er regelmæssige rygere, og blandt dem ryger 4 ud af 5 dagligt. Alt i alt er det således knap hver femte (19. pct.), der ryger regelmæssigt, når vi ser på de 15-19-årige under ét.

Vores opgørelser viser, jf. figur 6.2.1, at drenge lidt hyppigere end piger er rygere, og at unge, der lever i eneforsørgørfamilier, ryger omtrent dobbelt så hyppigt (26 pct.) som unge i kernefamilier (14 pct.). Blandt de unge udeboende er andelen af rygere helt oppe på 39 pct.

Der er en tydelig social ulighed i de unges rygeadfærd. Mens hver fjerde ung fra hjem med arbejdsløshed og få uddannelsesressourcer er rygere, er den tilsvarende andel 10 pct. lavere blandt unge fra de socialt mest privilegerede hjem.

Vores analyser viser, at rygning har en smitteeffekt. I tabel 6.2.1 har vi opgjort, hvor mange unge i 15- henholdsvis 19-års-alderen der er rygere, i forhold til, om omgangskredsen (dvs. forældre, søskende, venner og kæreste) er rygere eller ikke-rygere. Hvis fx mor ryger, er der 28 pct. af de 15-årige, der ryger; hvis mor er ikke-ryger, er den tilsvarende andel 8 pct. Er den bedste ven eller veninde ryger, er andelen af 15-årige rygere 40 pct., men er venen/veninden ikke-ryger, er andelen af rygere kun 3 pct. Der er overalt tale om meget stærke sammenhænge, men venner og kærestes rygevaner synes at øve størst indflydelse på, om den unge bliver ryger, mens fars vaner relativt betyder mindst. Sam-

menhængene er gennemgående, men forekommer dog at være mere udtalte for de 15-årige end for de 19-årige.

ANDELE, DER JÆVNLIGT DRIKKER SIG RIGTIG FULDE

Ligesom med rygning spurgte vi også til de 11-åriges erfaringer med alkohol. Hver tredje 11-årig svarer, at han eller hun har prøvet at drikke alkohol, men de allerfleste gør det ikke mere. Blandt de 11-årige er der omkring 1 pct., der svarer, at de indtager alkohol mindst 1 gang om måneden.

Blandt de 15- og 19-årige har de fleste prøvet at drikke: 91 pct. af de 15-årige og 96 pct. af de 19-årige. Og der er på undersøgelsestidspunktet meget få, som slet ikke drikker alkohol. Blandt disse er der imidlertid en gruppering, ca. hver femte 15-årig og hver tiende 19-årig, som vi vil karakterisere som 'sjældne drikkere'. Resten drikker alkohol mindst en gang om måneden.

Her interesser vi os imidlertid mest for, hvor meget de unge drikker. Vi spurgte derfor de 15- og 19-årige, hvor tit de er rigtig fulde, idet vi bad dem om at tænke på det seneste år. Vi skal her gøre opmærksom på, at man kan lægge forskellige forståelser i, hvad der menes med 'rigtig fuld'. Da vi prøvetestede vores spørgeskema i en gymnasieklasse, førte indholdet af 'rigtig fuld' til en livlig meningsudveksling, og her følte de unge sig overbeviste om, at voksnes definitionstærskel er lavere end de unges egen tærskel, hvor man fx først er 'rigtig fuld', når man er ved at segne eller kaste op.

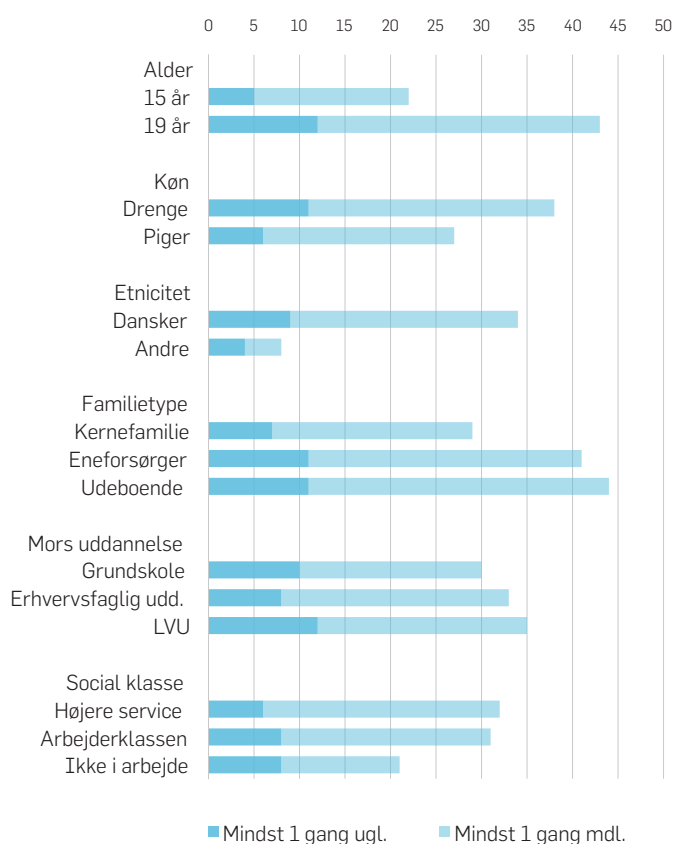
TABEL 6.2.1: Andele unge rygere fordelt efter rygere i omgangskredsen

	15-årige		19-årige	
	Personen ryger	Personen ryger ikke	Personen ryger	Personen ryger ikke
Mor	28	8	40	22
Far	22	9	44	21
Søskende	30	8	46	21
Kæreste	47	8	51	17
Bedste ven	40	3	54	8

Figur 6.2.2 viser, hvor mange der er rigtig fulde hyppigt, dvs. mindst en gang om måneden, idet vi også har vist andelen af dem, der er rigtig fulde mindst en gang om ugen. Som helhed er der tale om 22 pct. af de 15-årige og 43 pct. af de 19-årige, der hyppigt drikker sig rigtig fulde. Blandt disse er der 5 henholdsvis 12 pct. (svarende til ca. hver fjerde af de hyppige drikkere), der drikker sig rigtig fulde mindst en gang om ugen.

Drenge (38 pct.) hører noget oftere til blandt de hyppige drikkere end unge piger (27 pct.), og det gør unge, der ikke lever i kernefamilier, også. Blandt unge med indvandrerbaggrund er der imidlertid meget få (8 pct.), der oplyser, at de har været fulde for nylig. Det skal utvivlsomt ses i lyset af, at mange unge med indvandrerbaggrund er muslimer, som af religiøse grunde ikke ønsker at indtage alkohol. Alligevel er der et lille flertal af de unge, som har prøvet at drikke det.

FIG. 6.2.2: Andele unge (15-19 år), der er rigtig fulde mindst én gang om måneden

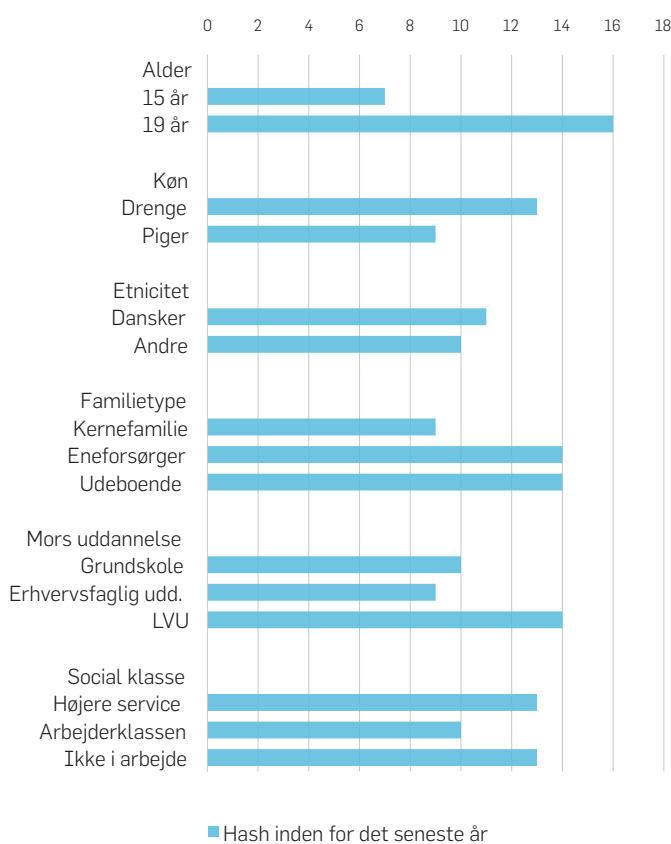


ERFARINGER MED HASH

89 pct. af de 15-årige og 59 pct. af de 19-årige har aldrig prøvet at tage hash. Sammenlagt indebærer det, at 75 pct. af de 15-19-årige, som deltog i undersøgelsen, ingen hash-erfaringer har. Ud af de 25 pct., som har erfaringer med stoffet, har 8 pct. taget hash for mere end 1 år siden. Tilbage er 11 pct., der har prøvet hash inden for det sidste år, og yderligere 6 pct., der har prøvet det inden for den sidste måned.

Der er, som det fremgår af figur 6.2.3, betydelige variationer i hashbrugen, både mellem aldersgrupperne og mellem kønnene. Blandt de 19-årige har mere end dobbelt så mange hash-erfaringer inden for det sidste år (16 pct.) sammenlignet med de 15-årige (7 pct.), og drenge er på dette felt mere erfarne end piger. Kombinerer man disse faktorer, betyder det fx, at en tredjedel af de 19-årige drenge (34 pct.) har prøvet hash inden for det sidste år.

FIG. 6.2.3: Andele unge (15-19 år), der har røget hash inden for det sidste år



I forhold til rækken af baggrundsforhold ser man, at unge med indvandrerbaggrund følges godt med andre unge omkring hash-brug, og desuden at unge i kernefamilier er mindre udsatte end dem, der lever i eneforsørgerfamilier eller er udeboende. Endelig tyder opgørelserne på, at de socialt mest privilegeredes børn lidt hyppigere end andre har prøvet hash.

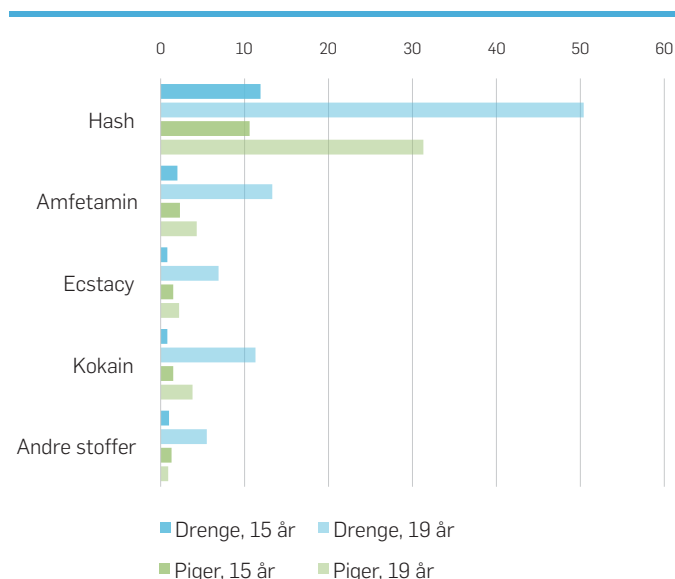
ERFARINGER MED ANDRE STOFFER

Ud over hash spurgte vi også de unge, om de har erfaringer med andre ulovlige stoffer. Blandt de 15- og 19-årige svarede i alt 5 pct., at de har prøvet amfetamin, 3 pct. har prøvet ecstasy, 4 pct. har indtaget kokain, og 2 pct. har erfaringer med andre slags stoffer.

Figur 6.2.4 viser andelen af unge, der har haft erfaringer med at prøve ulovlige stoffer overhovedet, og vi har opdelt data efter køn og alder. Figuren viser, at eksperimenter med eller brug af de ulovlige stoffer helt overvejende er en drengeting, som finder sted i de sene teenageår. Blandt alle 19-årige drenge har halvdelen på et eller andet tidspunkt taget hash, og lidt mere end hver 10. har prøvet amfetamin eller kokain. Ecstasy og andre stoffer er mindre udbredte, og omkring hver 20. dreng i 19-års-alderen har prøvet det.

Figur 6.2.5. er en opgørelse over andelen af unge, der har prøvet et eller flere af de narkotiske stoffer inden for det sidste år. Hash indgår ikke i opgørelsen. Den viser, at indvandrerunge sjældnere end unge med dansk baggrund har stofferfaringer; at unge fra

FIG. 6.2.4: Unges (15-19 år) erfaringer med forskellige slags stoffer



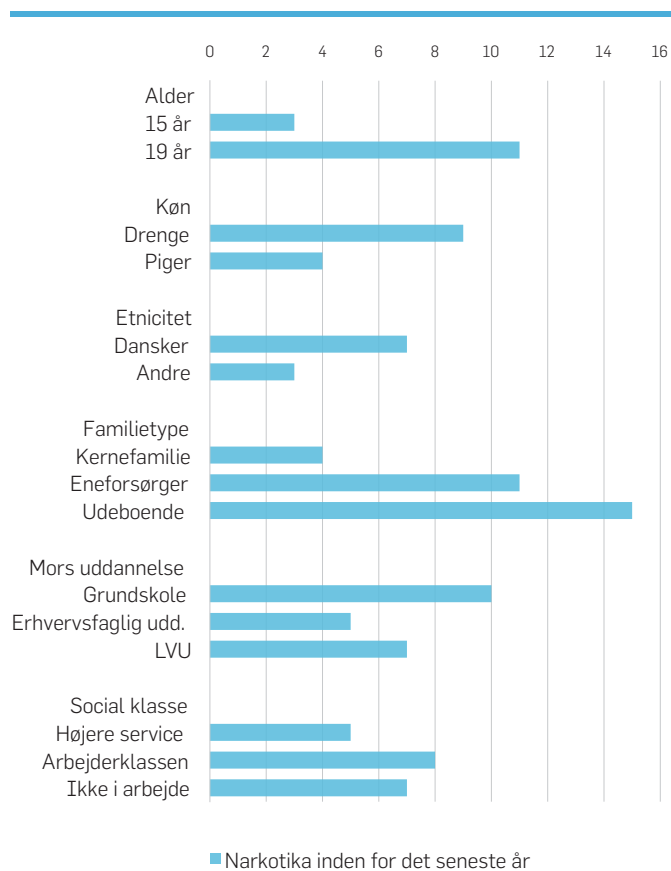
eneforsørgerfamilier og især de unge udeboende hyppigere har prøvet stoffer end dem, der lever i kernefamilier. Endelig peger tendenserne i materialet i retning af, at unge fra hjem uden uddannelsesressourcer lidt hyppigere end andre har stofferfaringer.

Det er fristende at efterprøve, hvor mange unge der har regelmæssige erfaringer med stoffer og måske dermed har et afhængighedsproblem, men her bliver tallene meget små. For så vidt angår de to mest udbredte narkotiske stoffer, kokain og amfetamin, er der blandt de 19-årige omkring 1 pct., som har taget disse inden for den sidste måned, men det fortæller ikke i sig selv, om disse unge har et regelmæssigt stofforbrug.

SEKSUELLE ERFARINGER

I 15 1/2-års alderen, som er den alder, svarpersonerne havde, da de deltog i undersøgelsen, har hver tredje haft sin seksuelle

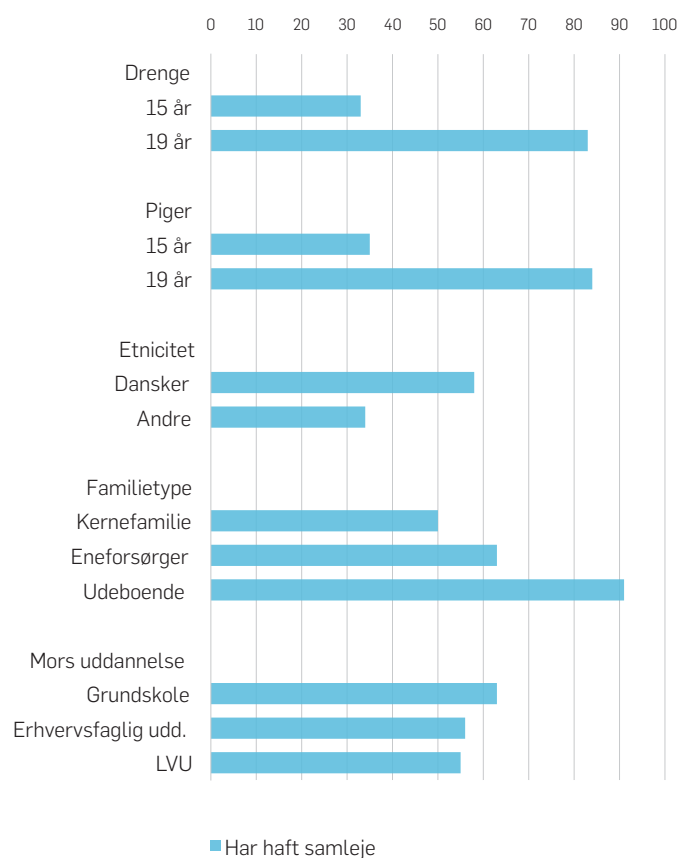
FIG. 6.2.5: Andele unge (15-19 år), der har taget narkotika inden for det sidste år



debut, og piger og drenge i omtrent samme omfang, jf. figur 6.2.6. I 19-års-alderen er de tilsvarende andele 83-84 pct. Unge med indvandrerbaggrund synes at debutere senere seksuelt (34 pct.) end danske unge i de to aldersgrupper som helhed (58 pct.). Man må antage, at drenge og piger med anden etnisk baggrund har forskellige erfaringer på dette område, men undersøgelsens tal er på dette område for små til at vurdere dette.

Undersøgelsen viser videre, at unge fra eneforsørgerfamilier noget hyppigere end unge med en kernefamilieopvækst har haft deres seksuelle debut, og ligeledes peger mønsteret i retning af, at unge fra hjem med mange uddannelsesressourcer får senere erfaring med sex end unge fra hjem, hvor moderen højest har en grundskoleuddannelse.

FIG. 6.2.6: Andele unge (15-19 år), der har haft samleje

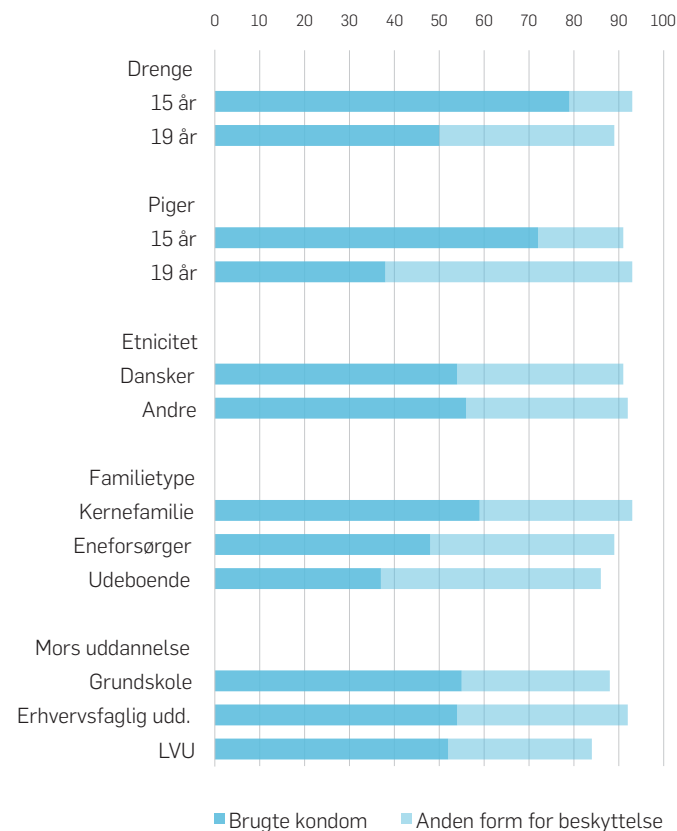


PRÆVENTION

Unge indprentes, at de skal dyrke sikker sex, dvs. bruge kondom ved samleje. Det er ikke kun for at undgå uønsket graviditet, men også for at beskytte sig mod smitsomme kønssygdomme. Blandt de unge 15-19-årige, som deltog i undersøgelsen, spurgte vi, om de har brugt prævention, sidst de havde samleje. Halvdelen (54 pct.) svarer, at de har brugt kondom, omtrent hver tredje (37 pct.) har brugt anden form for beskyttelse, mens de sidste (8 pct.) havde haft helt ubeskyttet sex, jf. figur 6.2.7. Der er med andre ord relativt mange unge, der ikke retter sig efter sundhedsmyndighedernes anbefalinger.

Der er visse variationer de unge imellem, som skal fremhæves. For det første er yngre unge langt bedre til at bruge kondomer end de ældre unge, der til gengæld anvender andre præventionsformer. Vi gætter på, at der især er tale om p-piller. Unge ude-

FIG. 6.2.7: Andele unge (15-19 år), der brugte beskyttelse ved sidste samleje



boende er mest sløsedede med prævention, hvilket kan skyldes, at nogle af dem lever i faste forhold. Det ses videre, at unge med en opvækst i kernefamilier i højere grad beskytter sig med kondomer end unge fra eneforsørgerfamilier, som dermed er mere udsatte for kønssygdomme.

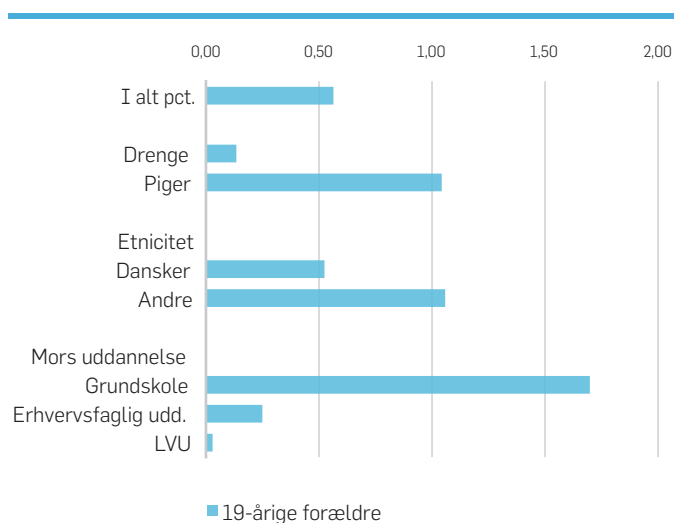
UNGE, SOM SELV ER FORÆLDRE

I andre lande, fx USA og England, betragtes teenagemoderskab som et alvorligt socialpolitisk problem; ikke kun, fordi der i disse lande er langt flere forekomster af teenagemødre, men også og især fordi mange børn af de helt unge mødre bliver født ind i fattigdom og social elendighed og dermed får en svær start på livet. Selv om forskning har vist, at teenageforældreskab er langt mindre udbredt i Danmark, er der god grund til at betragte fænomenet som en risikofaktor.

I denne survey-undersøgelse er der ingen 15-årige og kun tre 19-årige, som selv er blevet forældre. Det svarer til, at teenageforældreraten er 0,3 pct. blandt de 19-årige. Dette niveau er en smule lavere i forhold til omfanget af teenageforældre i hele populationen af 19-årige, jf. figur 6.2.8. I de registerbaserede oplysninger fandt vi, at 0,6 pct. af alle 19-årige er blevet forældre, men ingen af de 15-årige.

Opgjort på de centrale baggrundsvariable fandt vi for hele populationen af 19-årige for det første, at der er en betydelig variation mellem kønnene, idet 1 pct. af de unge piger er blevet forældre

FIG. 6.2.8: Andele 19-årige, som er forældre. Hele befolkningen

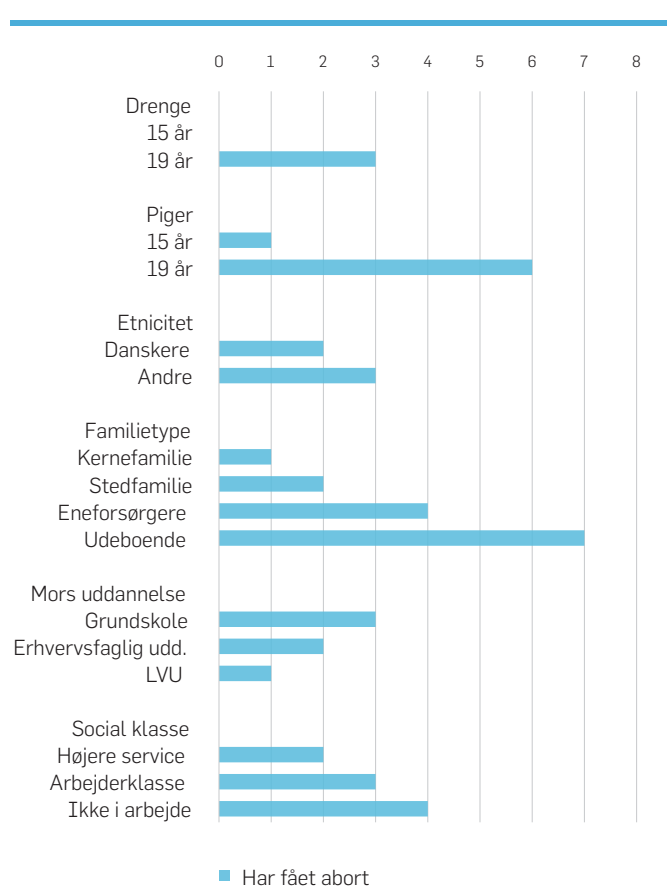


mod kun 0,1 pct. af de unge drenge. For det andet er unge med indvandrerbaggrund dobbelt så hyppigt som unge danskere blevet forældre. Dette hænger utvivlsomt sammen med, at der i visse indvandrergrupper er tradition for, at man indgår ægteskab tidligt. Endelig er der en meget stærk sammenhæng mellem teenageforældreskab og uddannelsesressourcerne i den unges opvækstmiljø, idet 1,7 pct. af 19-årige fra familier, hvor moderen ingen uddannelse har, er blevet forældre, mens næsten ingen unge fra hjem, hvor moderen er akademiker, selv er trådt ind i forældreskabet. Vores undersøgelse peger således også i retning af, at det er unge i de relativt dårligste kår, der bliver forældre i en ung alder.

ABORTER BLANDT UNGE

Til undersøgelsen ønskede vi også information om, hvor mange af de unge der er blevet uønsket gravide og har fået en abort. Vi spurgte derfor de 15- og 19-årige, om de nogen sinde har fået en

FIG. 6.2.9: Andele unge (15-19 år), der har fået en abort



abort, eller hvis der er tale om en dreng, om en kæreste har fået en abort, efter at han havde gjort hende gravid.

Vores undersøgelse viser, at i alt 2 pct. af de 15-19-årige svarpersoner i undersøgelsen har erfaringer med abort, jf. figur 6.2.9. Der er imidlertid betydelige variationer på tværs af køn og alder. Blandt drengene har ingen 15-årige og 3 pct. af de 19-årige haft en kæreste, der har fået en abort. Blandt pigerne drejer det sig om 1 pct. af de 15-årige og 6 pct. af de 19-årige.

Ifølge denne undersøgelse har unge med indvandrerbaggrund aborterfaringer i samme omfang som danske unge, endda lidt hyppigere. Videre kan man iagttage visse forskelle, alt efter hvilken familietype den unge lever i. Ligesom vi har set i det foregående, synes kernefamilieformen at virke som en beskyttelsesfaktor i forhold til unges aborterfaringer, mens der blandt unge fra eneforsørgerfamilier, og navnlig blandt de unge udeboende, betydeligt hyppigere har været erfaringer med at få abort. Endelig peger mønstret i figuren i retning af, at unge fra de socialt mindst privilegerede hjem (ingen erhvervsuddannelse, ingen forældre i arbejde) hyppigere har fået abort end unge fra de socialt mest privilegerede opvækstmiljøer.

KONKLUSION

På baggrund af gennemgangen om de unges adfærd med rygning, alkohol, stoffer og sex kan vi opsummere følgende:

- 12 pct. af de 15-årige og hver fjerde 19-årig er regelmæssige rygere. Der er en tydelig social ulighed i de unges rygeadfærd.

- Fra 15-års-alderen har de fleste unge prøvet at drikke. 22 pct. af de 15-årige og 43 pct. af de 19-årige drikker sig hyppigt rigtig fulde, dvs. mindst en gang om måneden. Drengene drikker hyppigere end piger,
- Erfaringer med hash og andre stoffer optræder først i de senere teenageår. Drengene har hyppigere erfaring med hash og andre stoffer end piger. Blandt alle 19-årige drenge har halvdelen på et eller andet tidspunkt taget hash, og lidt mere end hver 10. har prøvet amfetamin eller kokain,
- Hver tredje 15-årig og knap 85 pct. af de 19-årige har debuteret seksuelt. De 15-årige er væsentligt bedre end de 19-årige til at dyrke sikker sex. Omkring hver 10. ung dyrkede ubeskyttet sex ved sidste samleje. 0,6 pct. af alle 19-årige er selv blevet forældre. 1 pct. af de 15-årige piger og 6 pct. af de 19-årige piger har fået en abort. Undersøgelsen peger i retning af, at unge fra uddannelsessvage hjem samt de unge udeboende er mest udsatte for de risikofaktorer, der knytter sig til den seksuelle adfærd.

KOMPONENT 3: SÅRBARHED OG VIKTIMISERING

De indikatorer, vi har anvendt til at belyse børnebefolkningens grad af sårbarhed og viktimitisering, falder i fire grupper. Den første gruppe omhandler kontakt med de sociale myndigheder og er baseret på besvarelserne fra mødre til de 3- og 7-årige børn. Den anden gruppe af indikatorer vedrører udsathed for kriminalitet i det offentlige rum, typisk når børn og unge færdes

TABEL 6.3.1: Andele 3-7-årige, hvor der har været kontakt med Socialforvaltningen om barnet

	Pct.
Andele i alt med kontakt til Socialforvaltningen	6
Heraf, kontakt vedrørende:	
Barnets opførsel	17
Handicap hos barnet	40
Forældres problemer	12
Økonomisk hjælp	8
Friplads i daginstitution	6
Hjemme-hos; konsulent	8
Kontaktperson	4
Aflastningsfamilie	9
Familiebehandling	10
Henvielse til psykolog	13
Anbringelse: plejefamilie	2
Anbringelse: døgninstitution	1
Andet kontaktemne	29

i gade- eller nattelivet. Disse spørgsmål blev stillet til de 11-, 15- og 19-årige. Den tredje gruppe af indikatorer omhandler kropslige krænkelse, der typisk finder sted i det private rum: voldtægt, incest og familievold. Den sidste kategori af indikatorer omhandler indre eller psykologisk betingede problemer (fx spiseforstyrrelser og selvskadelig adfærd). Indikatorerne i de to sidstnævnte kategorier er alene baseret på besvarelser fra 15- og 19-årige respondenter.

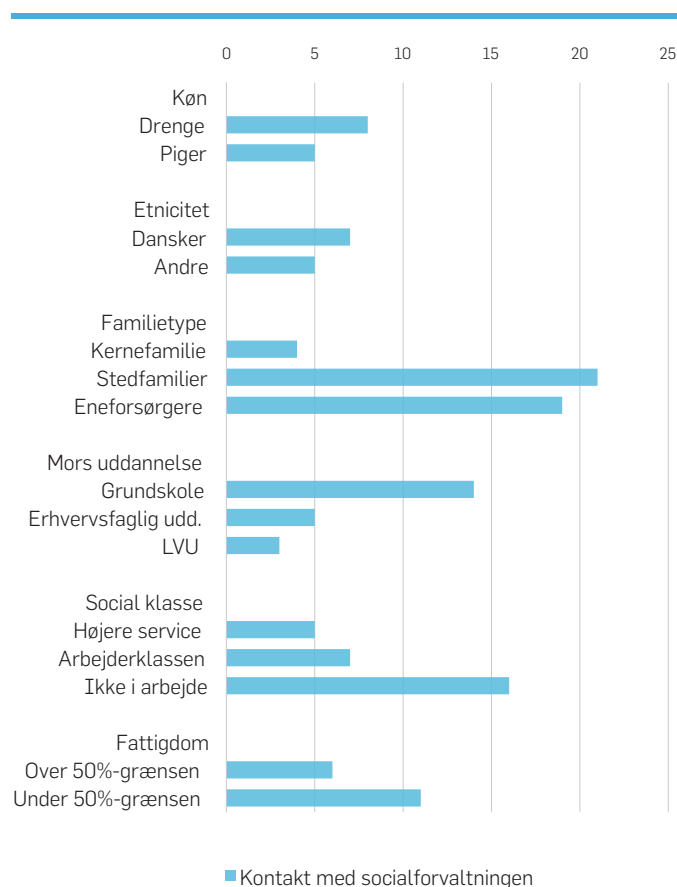
KONTAKT MED DE SOCIALE MYNDIGHEDER OM 3-7-ÅRIGE BØRN

Når børnefamilier kommer i kontakt med socialforvaltningen omkring barnet – og det ikke drejer sig om de universelle velfærdsydelser som dagpasning eller sundhedsplejen – er det ofte, fordi der er belastninger i hjemmet, som familien ikke selv kan magte. Kontakten mellem familien og myndighederne kan etableres, fordi

familien selv henvender sig til socialforvaltningen, og det sker ikke så sjældent, har tidligere undersøgelser vist (Christoffersen, 2002). Men kontakten kan også opstå på baggrund af, at barnets daginstitution, skole eller en tredje part får mistanke om fx vanrøgt og derfor underretter socialforvaltningen herom. Kontakt mellem børns familier og de sociale myndigheder betragtes derfor som en indikator på udsathed hos barnet eller i dets opvækstmiljø.

I undersøgelsen spurgte vi mødrene til 3- og 7-årige børn, om de har haft kontakt med socialforvaltningen om barnet. Det svarede 6 pct., at de har, jf. tabel 6.3.1. Det hyppigste kontaktemne er handicap hos barnet (40 pct.), efterfulgt af problemstillinger vedrørende barnets opførsel (17 pct.), psykologhenvisning (13 pct.), forældreproblemer (12 pct.) og familiebehandling (10 pct.). Problemstillinger vedrørende anbringelser af barnet på døgninstitution eller i plejefamilie optræder ganske sjældent på det tidspunkt i barnets liv.

FIG. 6.3.1: Andele børn (3-7 år) i kontakt med socialforvaltningen efter udvalgte baggrundsforhold



Vores analyser af, hvad der karakteriserer disse socialt udsatte børnefamilier, understøtter resultaterne fra den forskning, der tidligere er udført på området (Egelund & Sundell, 2001): Blandt socialforvaltningens klientel i børnesager findes en overrepræsentation af familier, hvor barnets forældre ikke lever sammen (eneforsørgere og stedfamilier); hvor moderen ingen erhvervsuddannelse har; hvor forældrene ikke er på arbejdsmarkedet, og hvor der er knaphed på økonomiske ressourcer, jf. figur 6.3.1.

TABEL 6.3.2: Andele børn, der er eller har været anbragt uden for hjemmet

Alder	Har været eller er anbragt	
	Survey	Hele populationen
3 år	0,06	0,34
7 år	0,29	0,74
11 år	0,37	1,30
15 år	0,88	2,46
19 år	1,60	4,83
I alt	0,53	1,94

3-19-ÅRIGE, DER ER ELLER HAR VÆRET ANBRAGT UDEN FOR HJEMMET

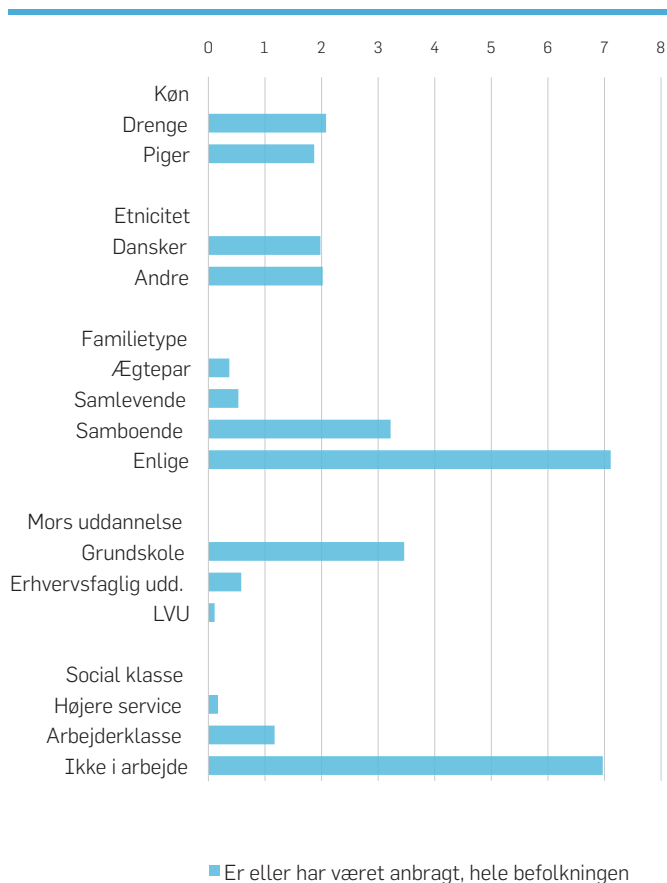
Børn, der anbringes uden for hjemmet, hører til blandt de aller-mest sårbare grupper i børnebefolkningen. De kommer fra hjem, hvor der i mange tilfælde er materiel nød, og deres forældre har ofte sociale problemer, som gør det vanskeligt at passe på børnene på forsvarlig vis. Derudover kan børnene selv have nogle problemer, fx et handicap. Det er dokumenteret af en lang række undersøgelser (fx Egelund & Hestbæk, 2003; Egelund et al., 2004; 2008), og det er også genstand for et selvstændigt tema i denne bog, jf. Egelunds artikel i del 2.

Via informationer fra de registerbaserede data, som blev koblet til vores undersøgelse, kunne vi opgøre, jf. tabel 6.3.2, at 1/2 procent af dem, der deltog i survey-undersøgelsen, på et eller andet tidspunkt i deres liv har været eller fortsat er anbragt uden for hjemmet. Blandt

hele populationen i de fem relevante årgange er det knap 2 pct. Børn og unge, der har erfaringer med anbringelser uden for hjemmet, er således underrepræsenterede i survey-undersøgelsen. Som det ses af tabellen spænder erfaringer med anbringelser betragteligt over aldersgrupperne. Blandt 3-årige i hele befolkningen drejer det sig om under 1/2 procent, men når man når op til den ældste alders-gruppe, der har passeret de 19 år, har lige knap 5 pct. erfaringer med anbringelser. Anbringelser finder fortrinsvis sted i de sene teenageår.

Figur 6.3.2 viser, hvordan børnebefolkningens anbringelseserfaringer fordeler sig i forhold til de baggrundsforhold, som undersøgelsen anvender. I overensstemmelse med tidligere undersøgelser finder vi, at drenge lidt hyppigere end piger er anbragt, men at der ikke er væsentlige forskelle mellem danske børn og børn med indvandrerbaggrund. Billedet domineres derudover af, at børn, der har erfaringer med at blive anbragt, karakteriseres ved, at forældrene ikke lever sammen, at deres mødre ingen uddannelse har, og at der i hjemmet ikke er nogen voksne i arbejde. Den aller-mest udslagsgivende baggrundsfaktor, som af fremstillingsmæssige årsager ikke kan rummes i figuren, er fattigdom: Fra hjem med en disponibel indkomst over 50 pct. fattigdomsgrænsen var der som helhed 1 pct. af børnene, som havde prøvet at være anbragt. Blandt fattige familier fra den tilsvarende andel 15 pct.

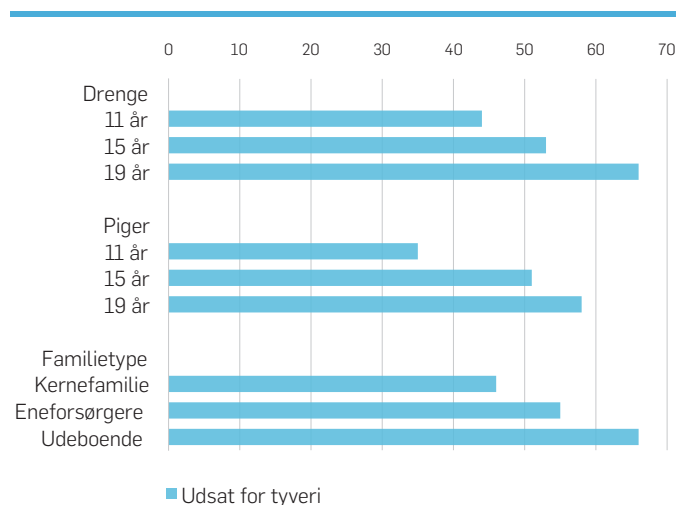
FIG. 6.3.2: Andele børn og unge (3-19 år), der er eller har været anbragt uden for hjemmet



UDSATHED FOR KRIMINALITET I DET OFFENTLIGE RUM

Vi behandler her fire indikatorer under ét, der alle vedrører udsathed for kriminalitet, som typisk vil foregå i det offentlige rum, i

FIG. 6.3.3: Andele børn og unge (11-19 år), der har været udsat for tyveri

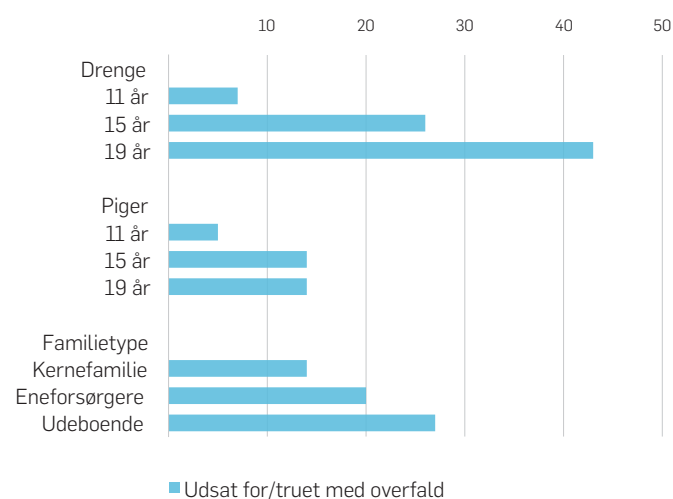


gade- eller nattelivet. De fire indikatorer omhandler udsathed for tyveri, (trusler om) overfald, røveri og trusler med våben blandt de 11-19-årige, som deltog i undersøgelsen.

Den første indikator er baseret på et spørgsmål, om interviewpersonen har været udsat for, at en af hans/hendes ting var blevet stjålet. Som eksempler nævnedes vi tøj i garderobe/omklædningsrum, mobiltelefon, iPod eller lign.). Som helhed har halvdelen (49 pct.) i aldersgruppen 11-19 år prøvet at blive bestjålet en eller flere gange. Det er med andre ord en ret almindelig erfaring i børne-ungebefolkningen. Opgørelserne viser imidlertid også, jf. figur 6.3.3, at erfaringerne varierer med køn og alder, idet drenge er mere udsatte for at blive bestjålet end piger, og de ældre mere udsatte end de yngre. Blandt de 11-årige piger er det således 'kun' hver tredje, der har været udsat for tyveri, mens den tilsvarende andel blandt 19-årige drenge er 66 pct.

"Du er blevet overfaldet eller truet med tæv af unge, du ikke kender." Det er det spørgsmål, der ligger til grund for den anden indikator om at være udsat for (trusler om) vold. Det tilkendegiver i alt 16 pct. af de 11-19-årige, at de har været ude for, men igen er der væsentlige forskelle mellem drenge og piger og mellem de yngste og ældste aldersgrupper. Som figur 6.3.4 viser, er (trusler om) tæv en sjælden erfaring blandt 11-årige piger (5 pct.), men omvendt noget hen ved halvdelen (43 pct.) af de 19-årige drenge har været ude for.

FIG. 6.3.4: Andele børn og unge (11-19 år), der har været truet med eller udsat for overfald



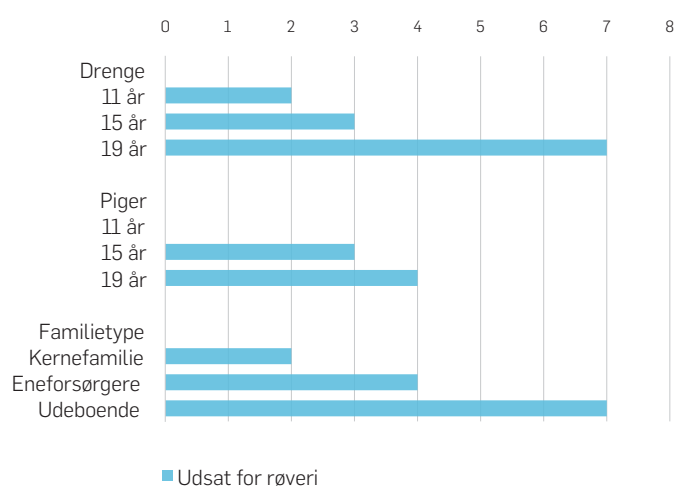
Indikatoren 'udsathed for røveri' er baseret på et spørgsmål, om den 11-19-årige med magt har prøvet at blive frarøvet sine penge eller ting, fx på diskotek, i toget eller på gaden. Det tilkendegiver i alt 3 pct., at de har prøvet, men igen med en variationsbredde fra ingen af de yngste piger til 7 pct. af de ældste drenge, jf. figur 6.3.5.

1 pct. af de 11-årige piger, men hele 12 pct. af de 19-årige, svarer, at de en eller flere gange har været udsat for at blive truet med en kniv, skydevåben eller andet, jf. figur 6.3.6. Dermed er der alt i alt 5 pct., som har prøvet at blive truet med våben.

Vi kan med andre ord konkludere, at de ældste drenge er mest risikoudsatte for kriminalitet i det offentlige rum, men derudover finder vi også en systematisk forskel mellem børn og unge i forskellige familietyper, idet børn og unge, der lever i kernefamilier, er betydeligt mere beskyttede end deres jævnaldrende i eneforsørgerfamilier og især de unge udeboende. Vi antager, at forskellene kan forklares med, at børn og unge af eneforsørgere hyppigere lever i socialt belastede boligområder, og at de unge udeboende færdes mere i nattelivet.

Vi finder ikke grundlag for at drage konklusioner om systematiske forskelle i forhold til socioøkonomiske ressourcer i opvækstmiljøet og heller ikke i forhold til den etniske dimension. Med hensyn til sidstnævnte går tendenserne i retning af, at børn og unge med indvandrerbaggrund er mindre risikoudsatte end danske; det kan

FIG. 6.3.5: Andele børn og unge (11-19 år), der har været udsat for røveri



have sammenhæng med, at de unge etniske piger ikke i videre udstrækning opholder sig i det offentlige rum.

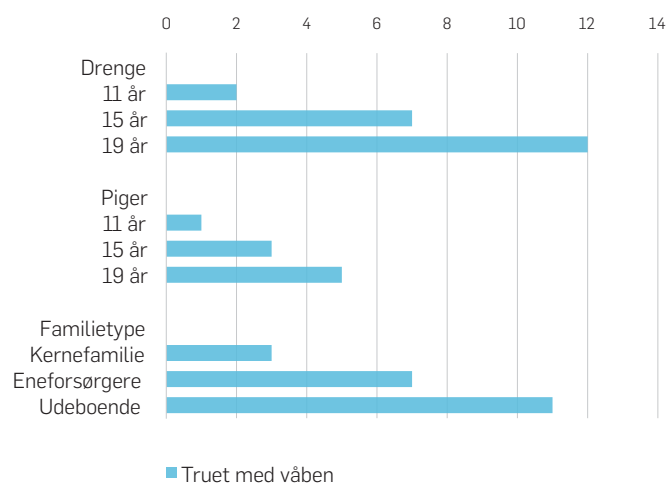
UDSATHED FOR VOLDTÆGT ELLER FORSØG DERPÅ

De følgende tre indikatorer omhandler andelen af unge, dvs. de 15-19-årige, der har haft erfaringer med at blive udsat for *kriminel*, kropslige overgreb. Selv om den første indikator, voldtægt, kan finde sted i både det offentlige og private rum, ved man fra undersøgelser, at de allerfleste voldtægter er kontaktvoldtægter, hvor offer og gerningsmand kender hinanden på forhånd. Overfaldsvoldtægter, der begås af en ukendt gerningsmand, er relativt sjældnere (Rigspolitichefen, 1998).

Alt i alt er det 3 pct. af de unge respondenter i undersøgelsen, som tilkendegiver, at de har været udsat for voldtægt eller forsøg derpå. Men voldtægt er overvejende en kriminel handling, som kvinder udsættes for, og blandt disse tilkendegiver 3 pct. af de 15-årige og 9 pct. af de 19-årige unge kvinder, at de har været udsat for voldtægt eller forsøg derpå, jf. figur 6.3.7. 1 pct. af de 19-årige drenge oplyser, at de har lignende erfaringer.

Ud fra tendenserne i undersøgelsen forekommer indvandrerunge at være lidt mindre risikoudsatte for voldtægt. Det kan hænge sammen med, at unge kvinder i mindre udstrækning deltager i den ungdomskultur med fester og druk, som mange unge danskere færdes i. Men tallene i undersøgelsen er på dette område meget små. Endvidere ses, at unge, der lever i parfamilier, er mere

FIG. 6.3.6: Andele børn og unge (11-19 år), der er blevet truet med våben

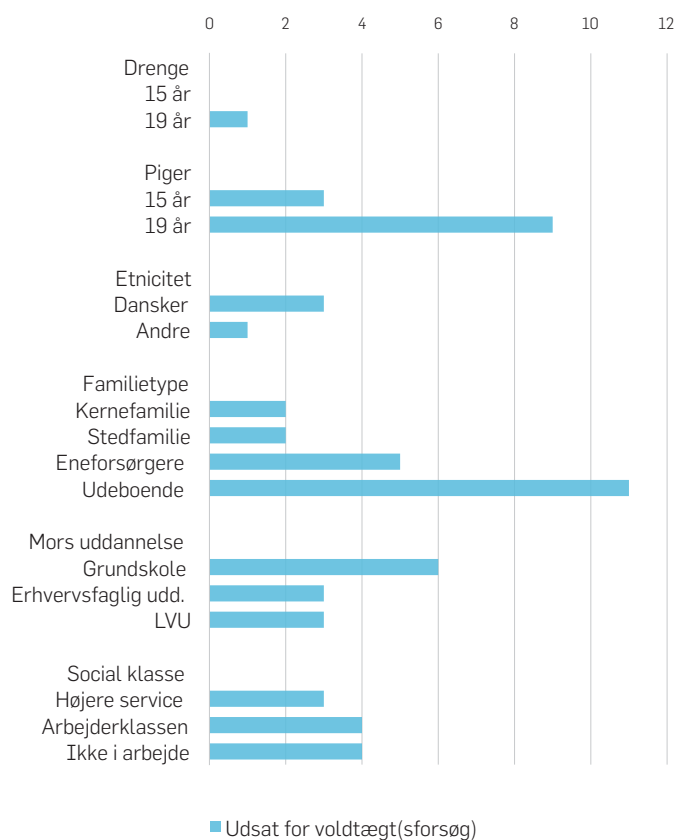


beskyttede for at blive udsat for voldtægt end unge i eneforsørgfamilier. En ret høj andel af de unge udeboende har også været udsat for at blive (forsøgt) voldtaget, men dette kan skyldes, at der i denne gruppe er relativt mange piger. Endelig ses, at unge fra hjem uden mange uddannelsesressourcer er mere risikoudsatte for voldtægt end unge fra hjem, hvor der er flere ressourcer.

SEKSUELLE KRÆNKELSER I FAMILIEN

Som helhed er der 1 pct. af 15-19-årige i undersøgelsen, der svarer, at de en eller flere gange har været udsat for seksuelle krænkelse fra familiemedlemmer. Undersøgelsens karakter tillader ikke at gå i dybden med de seksuelle krænkelsers karakter, der dermed kan strække sig fra gentagen seksuel misbrug til enkeltstående hændelser. Ligesom med voldtægt er dette også noget piger (og især de ældste) tilkendegiver, at de er blevet udsat for; således er der 2 pct. blandt de 19-årige piger, jf. figur 6.3.8.

FIG. 6.3.7: Andele børn og unge (11-19 år), der har været udsat for voldtægt(sforsøg)



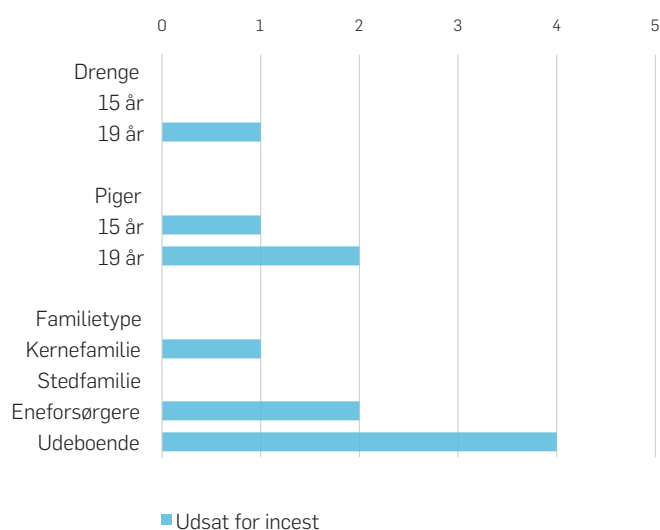
Ifølge respondenternes oplysninger er unge med etnisk baggrund ikke mindre udsat for seksuelle krænkelser fra familiemedlemmer end danske unge, men tallene er meget små. Materialet peger desuden i retning af, at unge fra eneforsørgerfamilier og unge, der er flyttet hjemmefra, hyppigere bærer på disse erfaringer. Sidstnævnte observation bidrager til at skabe mistanke om, at der kan være vældig gode grunde til, at nogle unge (kvinder) tidligt søger hjemmefra. Endelig peger mønstret i undersøgelsen i retning af, at unge fra hjem med få socioøkonomiske ressourcer er mere risikoudsatte for familiære seksuelle krænkelser end unge fra socialt privilegerede opvækstmiljøer, men tallene er for små til at afgøre det med sikkerhed.

FAMILIEVOLD

De 15-19-årige blev i undersøgelsen spurgt, om de en eller flere gange 'har fået tæv af deres forældre'. Fysisk afstraffelse kan antage mange forskellige former fra skubben og klaps til slag med flad eller knyttet næve eller ved brug af redskaber. Semantisk hører 'tæv' efter vore begreber til i den tungere ende af skalaen.

6 pct. af de 15-19-årige tilkendegiver, at de 'har fået tæv' af deres forældre ved mindst en lejlighed, og 19-årige drenge rapporterer noget hyppigere end andre om det (11 pct.), jf. figur 3.6.9. Undersøgelsesresultaterne peger derudover i retning af, at fysisk afstraffelse af børn og unge er hyppigere forekommende i familier med indvandrerbaggrund (16 pct.), og også, at dette hyppigere forekommer i stedfamilier (13 pct.) end i familier,

FIG. 6.3.8: Andele unge (15-19 år), der har været udsat for seksuelle krænkelser fra familiemedlemmer

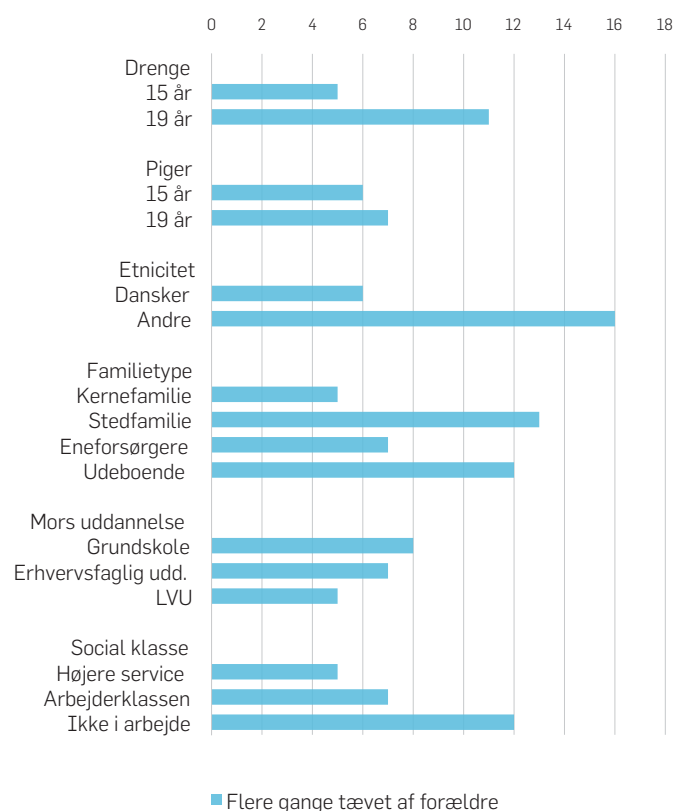


hvor den unge kun har levet sammen med en eller to biologiske forældre. Også i forhold til denne indikator kan vi observere, at der blandt de unge udeboende er en overhyppighed af erfaringer med familiær vold, hvilket måske bidrager til forklaring på, hvorfor nogle flytter tidligt hjemmefra. Endelig fremgår det af figuren, at socioøkonomiske ressourcer i opvækstmiljøet synes at påvirke risikoen for som barn og ung at blive udsat for tæv. Ifølge de unges besvarelser er fysisk vold mod børn/unge hyppigere forekommende i hjem med få af disse ressourcer, end der hvor familierne er privilegerede med uddannelse og magtfulde positioner på arbejdsmarkedet.

PSYKISKE PROBLEMER OG ONDT I LIVET

Under denne overskrift har vi valgt at behandle fire indikatorer under ét: andele af unge, der har haft en psykisk lidelse, andele, der har haft en spiseforstyrrelse, andele, der tilkendegiver, at de

FIG. 6.3.9: Andele unge (15-19 år), der flere gange er blevet tævet af deres forældre



har forsøgt at begå selvmord, og endelig andele, der har modtaget psykologbistand.

Blandt de 15-19-årige unge er det 14 pct., der angiver, at de på mindst ét tidspunkt i deres tilværelse har haft en psykisk lidelse. Karakteren ved denne undersøgelse tillader os ikke at gå i detaljer med, hvilke lidelser der er tale om, eller hvilken udstrækning eller dybde lidelsen har. Det er ud fra besvarelsesmønstret i undersøgelsen hyppigere piger end drenge, der rammes af psykiske lidelser: Blandt de 19-årige piger er der således 21 pct., der tilkendegiver, at de har haft dette problem en eller flere gange, jf. figur 6.3.10.

Vi spurgte dog specifikt til forekomst af spiseforstyrrelser. Det angiver 6 pct. af de unge svarpersoner, at de lider eller havde lidt af. Spiseforstyrrelser – anoreksi eller bulimi – er en typisk pige-

sygdom. Kun 1 pct. af de medvirkende drenge tilkendegiver, at de har haft dette problem mod 9 pct. af de 15-årige og 12 pct. af de 19-årige piger, jf. figur 6.3.11.

Den tredje indikator, der bidrager til at indkredse omfanget af unge med psykiske eller eksistentielle problemer, drejer sig om erfaringer med selvmordsforsøg, jf. figur 6.3.12. Her tilkendegiver i alt 5 pct. af de unge, at de en eller flere gange har forsøgt selvmord. Også her skiller pigerne sig ud. Som helhed er det 'kun' 2 pct. af de unge drenge, der oplyser, at de har forsøgt selvmord, men hele 8 pct. af pigerne. De 15-årige piger oplyser hyppigere om denne erfaring (9 pct.) end de 19-årige piger (6 pct.). Niveauret af selvmordsforsøg i denne undersøgelse forekommer at være lidt højere i forhold til, hvad anden nylig publiceret forskning er nået frem til (Ejdesgaard, 2009).

FIG. 6.3.10: Andele unge (15-19 år), der har haft en psykisk lidelse

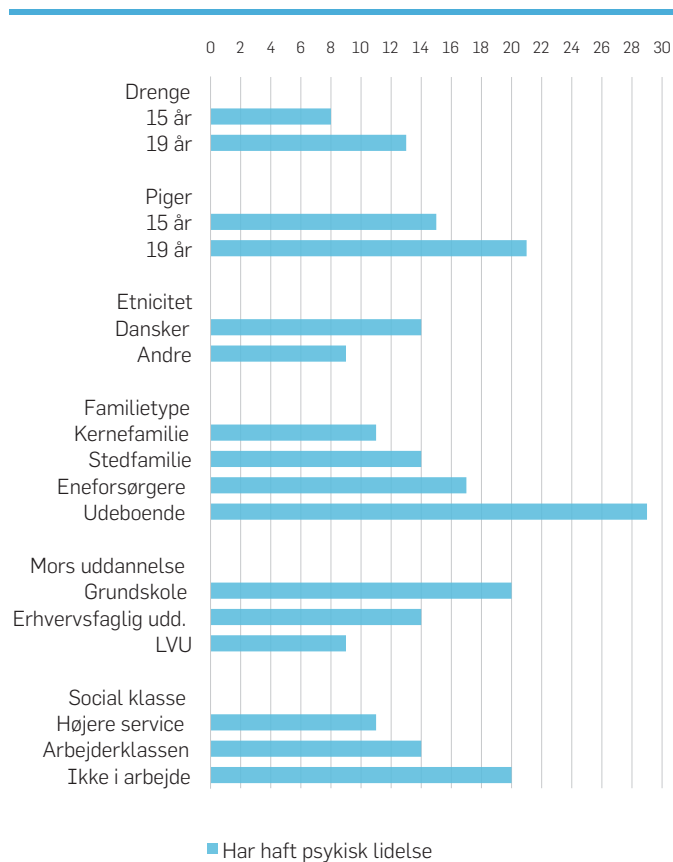
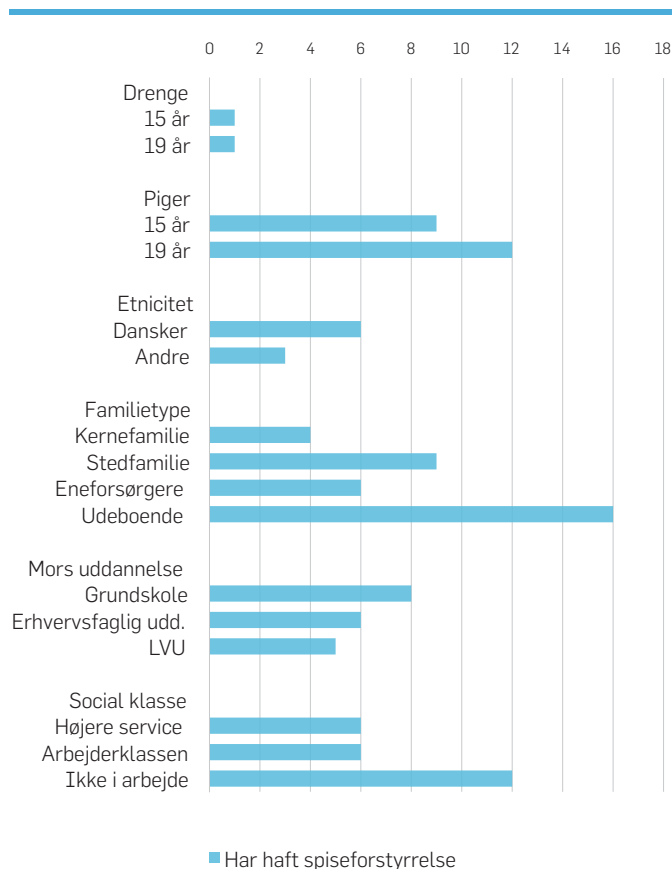


FIG. 6.3.11: Andele unge (15-19 år), der har haft en spiseforstyrrelse



Den fjerde og sidste indikator omhandler andelen af unge, der har modtaget psykologbistand i en eller flere omgange, jf. figur 6.3.13. Psykologbistand kan dække et bredt variationsspektrum fra en enkeltstående samtale med fx skolepsykologen til et læn- gerevarende behandlingsforløb. Ganske mange af de unge, knap hver fjerde (23 pct.) af de 15-19-årige, har på et eller andet tids- punkt i deres liv fået hjælp af en psykolog. I modsætning til de tre ovenstående indikatorer er de unge drenge rigeligere repræ- senteret her (19 pct.), men det er fortsat piger, der tager teten (25 pct.): Således har 21 pct. af de 15-årige piger og 29 pct. af de 19-årige erfaringer med at have fået psykologhjælp.

For alle fire indikatorer gælder det, at unge med indvandrerbag- grund har systematisk lavere forekomster end unge danskere, men det er vanskeligt at vurdere, om dette beror på, at de del- tagende indvandrere i undersøgelsen kan være særligt ressour-

cestærke. Andre undersøgelser har imidlertid vist, at unge med vestlig baggrund i større udstrækning end unge med ikke-vestlig baggrund skader sig selv eller tager deres eget liv (Zøllner, 2008; Stephensen & Zøllner, 2008).

Derudover peger undersøgelsen systematisk på, at unge, der le- ver i kernefamilier, er mere beskyttede i forhold til at få psykiske lidelser, at opleve selvskadende adfærd og at være i psykologbe- handling end unge, der lever i andre familietyper. Navnlig blandt de unge udeboende er forekomsterne høje.

Endelig peger undersøgelsen på, at der er social ulighed i fore- komst af psykiske lidelser mv. blandt de unge, idet unge fra hjem, hvor der er begrænsede uddannelsesressourcer, er mere udsatte end unge fra akademikerhjem. Mønstret er ikke helt så klart, når man måler i forhold til forældrenes beskæftigelsesmæssige po-

FIG. 6.3.12: Andele unge (15-19 år), der har forsøgt selvmord

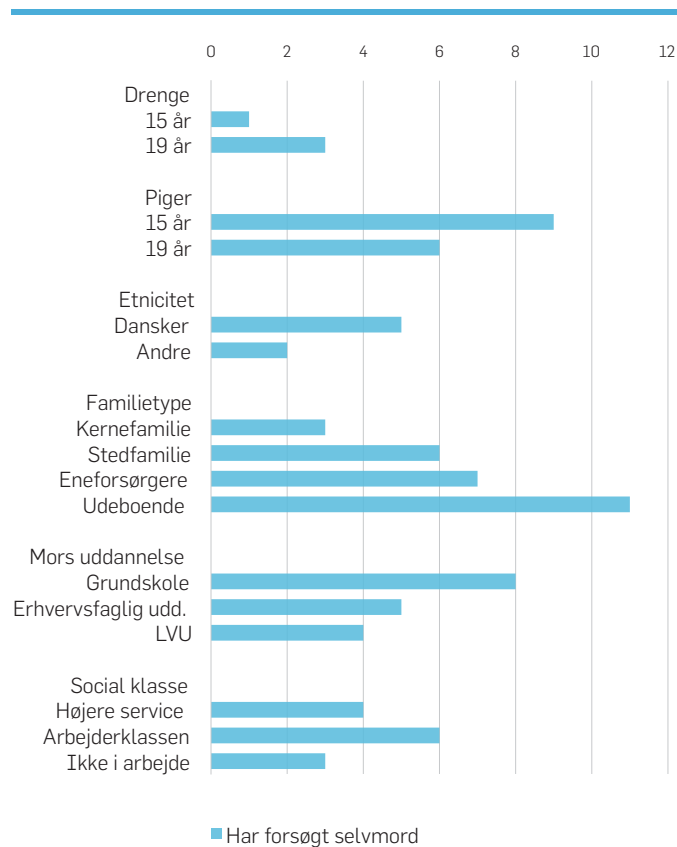
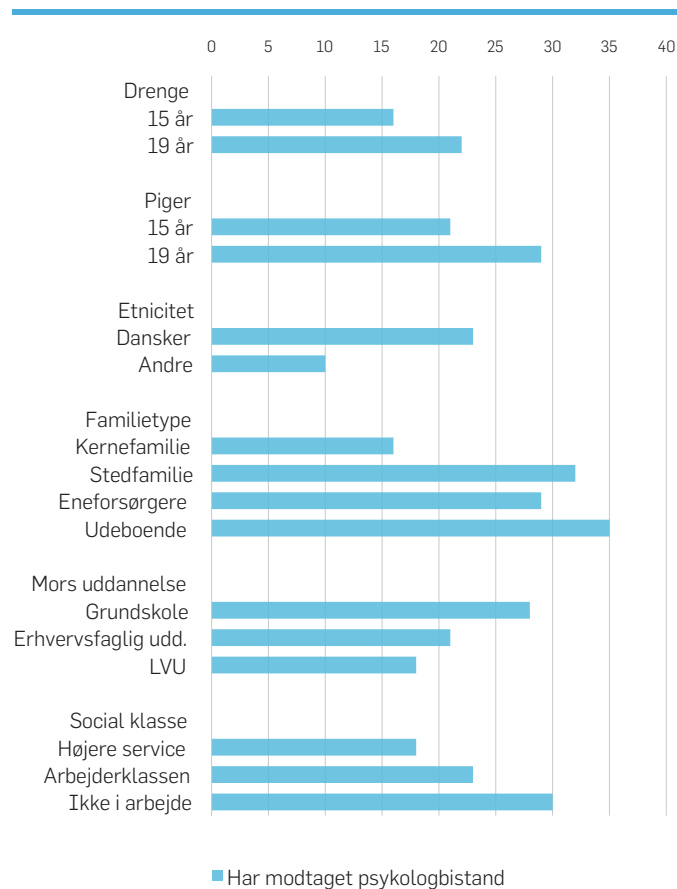


FIG. 6.3.13: Andele unge (15-19 år), der har modtaget psykologbistand



sition, men unge fra hjem, hvor ingen voksne er i arbejde, rapporterer hyppigere om psykiske lidelser, spiseforstyrrelser og erfaringer med psykologbehandling. At udsathed har sammenhæng med familietyper og socioøkonomiske ressourcer, er også påvist i tidligere forskning (Christoffersen, 1993; 1994).

DISKUSSION OG KONKLUSION

På grundlag af undersøgelsens fund om sårbarhed og viktimisering kan vi konkludere, at:

- 6 pct. af familierne med 3-7-årige børn har været i kontakt med socialforvaltningen om barnet,
- næsten 5 pct. af de 19-årige på et eller andet tidspunkt – dog som regel i ungdomstiden – har været anbragt uden for hjemmet,
- udsathed for diverse risikofaktorer stiger med alderen,
- drenge er mere udsat for kriminalitet i det offentlige rum end piger. De er til gengæld gennemgående mere udsatte for seksuelle overgreb og psykisk betingede lidelser end drenge,
- indvandrerunge i mindre udstrækning end danske er udsat for psykiske lidelser; men til gengæld hyppigere har været udsat for familievold,
- den familietype, børn og unge lever i, har sammenhæng med, hvor risikoudsatte de er: Som en hel gennemgående tendens er børn og unge, der lever i kernefamilier, mindre udsatte end børn og unge i andre familietyper,
- jo flere uddannelsesressourcer, der er i barnets opvækstmiljø, desto mindre udsatte er de. Set over en bred kam er forskellene mindre, men systematiske,
- gennemgående er unge fra de øverste sociale lag bedre beskyttede end der, hvor ressourcerne er færre. Et væsentligt skel går mellem de unge, hvis forældre er i arbejde, og dem, der har arbejdsløse forældre.

Vi skal endelig gøre opmærksom på, at der i datamaterialet er to små grupper, som vi ikke har fremhævet i gennemgangen og i figurmaterialet, nemlig de unge, der tilhører familietypen 'andet' (som bl.a. omfatter unge anbragt uden for hjemmet) samt unge, der lever i familier under fattigdomsgrænsen. Hver af disse to kategorier rummer utilstrækkeligt med observationer til egentlig statistisk analyse af de unges situation. Når man ser bort fra de indikatorer, der vedrører udsathed i det offentlige rum, peger tendenserne imidlertid i retning af, at disse unge er langt mere udsatte end andre.

En anden vigtig konklusion er, at de unge udeboende forekommer at være meget risikoudsatte sammenlignet med jævnaldrende, der bor hjemme. Det giver grundlag for at antage, at disse set over en kam er en særlig sårbar gruppe. Materialet skaber mistanke om, at belastninger i opvækstmiljøet kan være medvirkende årsager til, at nogle af disse er flyttet tidligt hjemmefra.

KOMPONENT 4: PÅ KANT MED LOVEN

UNGE MED ERFARINGER MED FORSKELLIGE TYPER KRIMINELLE HANDLINGER

Under denne overskrift behandler vi under ét en række forskellige indikatorer, der alle omhandler unge 15-19-åriges kriminelle adfærd, her på syv udvalgte områder, jf. figurerne 6.4.1-6.4.7.

Den første indikator (figur 6.4.1) omhandler de børn og unge, der en eller flere gange har prøvet at stjæle fra enten deres forældre, fra andre eller i butikker. Selv om der er forskel på at snuppe en femmer i mors pung og fx stjæle tøj i en forretning, hører rapseri alt andet lige til i den lettere ende af kriminalitetsskalaen. Det er da også noget, som mere end halvdelen (53 pct.) af de unge har prøvet, og de fleste af dem har stjålet ved flere lejligheder. Selv

om drenge har flest erfaringer med at stjæle, følger pigerne meget godt med her.

Den næsthøypigste form for kriminalitet, som udøves af unge, er vold eller trusler herom: 13 pct. af de unge som helhed, men hele 22 pct. af de 19-årige drenge, har banket andre eller truet med det. Piger har i væsentlig mindre udstrækning erfaringer hermed, jf. figur 6.4.2.

På tredjepladsen kommer hærværk, dvs. ødelæggelse af andres ting med forsæt. Det har 11 pct. af de unge prøvet, drenge hyppigere (16 pct.) end piger (6 pct.), jf. figur 6.4.3.

I alt 8 pct. af de unge har gjort sig skyldige i hæleri, dvs. har købt nogle varer, som nok var stjalne. Det har 3 pct. af pigerne og 13 pct. af drengene prøvet, jf. figur 6.4.4.

FIG. 6.4.1: Andele unge (15-19 år), der en eller flere gange har stjålet fra forældre, andre eller i butikker

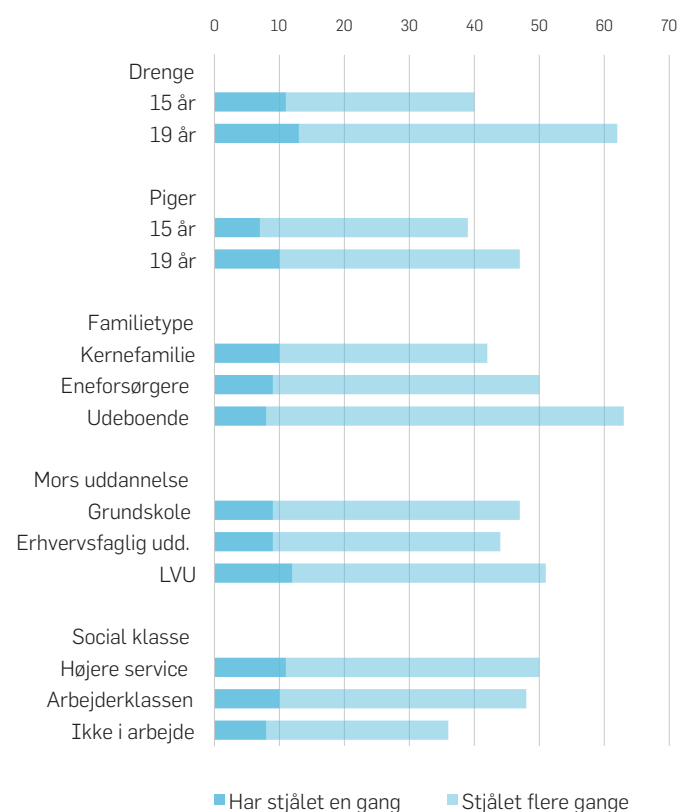
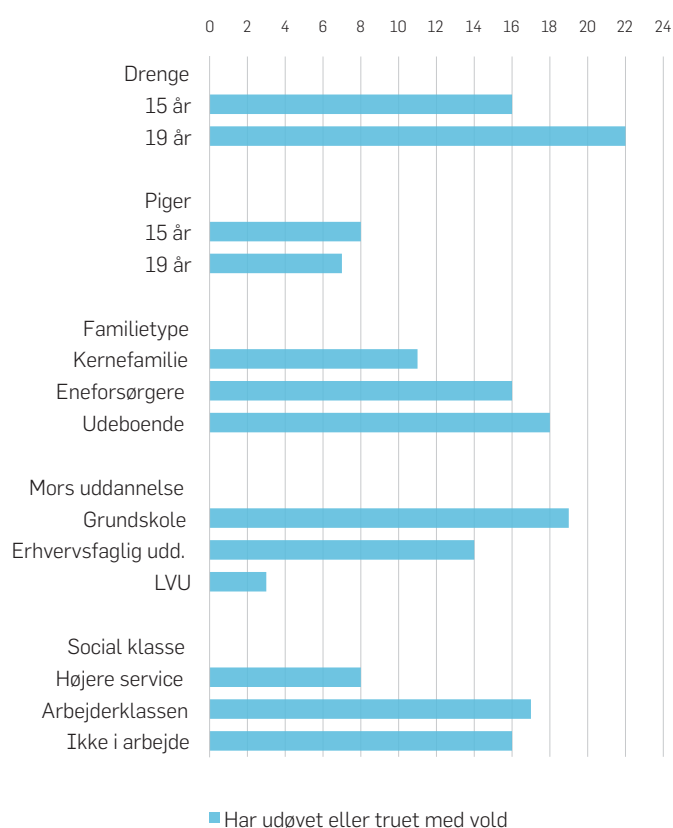


FIG. 6.4.2: Andele unge (15-19 år), der har udøvet eller truet med vold



Næsten samme omfang antager graffiti. 9 pct. af drengene og 4 pct. af de unge piger, i alt 7 pct., har prøvet at male graffiti på fx husmure eller venteskure, jf. figur 6.4.5.

I alt 2 pct. af de unge svarpersoner angiver, at de har prøvet at være bevæbnet med en ulovlig kniv eller lign., når de går ud i byen. Denne ret sjældne foreteelse tegnede 1 pct. af pigerne og 3 pct. af drengene sig for, og undersøgelsesmateriale peger i retning af, at det især er drengene i den yngste af de to aldersgrupper, der synes, det er sejt at bære våben, jf. figur 6.4.6.

Den sjældneste form for kriminalitet i det udvalg, vi her har præsenteret, er indbrud. Vi spurgte de 15-19-årige, om de har prøvet at stjæle varer eller penge ved indbrud i en butik. Det har kun 1 pct., og som for de andre kriminalitetsformer gælder det også her, at det er de ældste drenge, der er de mest erfarne (2,6 pct.), jf. figur 6.4.7.

Alt i alt viser gennemgangen, at den kriminelle adfærd stiger hos drenge fra det 15. til det 19. år, bortset fra at gå bevæbnet. Blandt piger er kriminalitetsraten gennemgående væsentligt lavere, og på de fleste områder er den kriminelle adfærd nedadgående i takt med, at de bliver ældre. Som vi har konstateret tidligere i dette kapitel, kan vi også i forhold til den kriminelle adfærd observere, at det tilsyneladende fremmer de unges lovlighed at leve i en kernefamilie. Desuden er kriminalitetsraten gennemgående lavere blandt unge, hvis mødre har en akademisk uddannelse. Betydningen af forældrenes beskæftigelsesmæssige position er derimod mere mikset. Vi har i opgørelsen ikke inddraget betydningen af etnisk tilhørsforhold, da datagrundlaget er temmelig spinkelt, men tendenserne i undersøgelsen peger ikke på, at der er væsentlige forskelle; på flere parametre fremtræder unge med anden etnisk baggrund som mindre kriminelle end unge danske, men man skal have in mente, at der blandt de deltagende indvan-

FIG. 6.4.3: Andele unge (15-19 år), der har begået hærværk

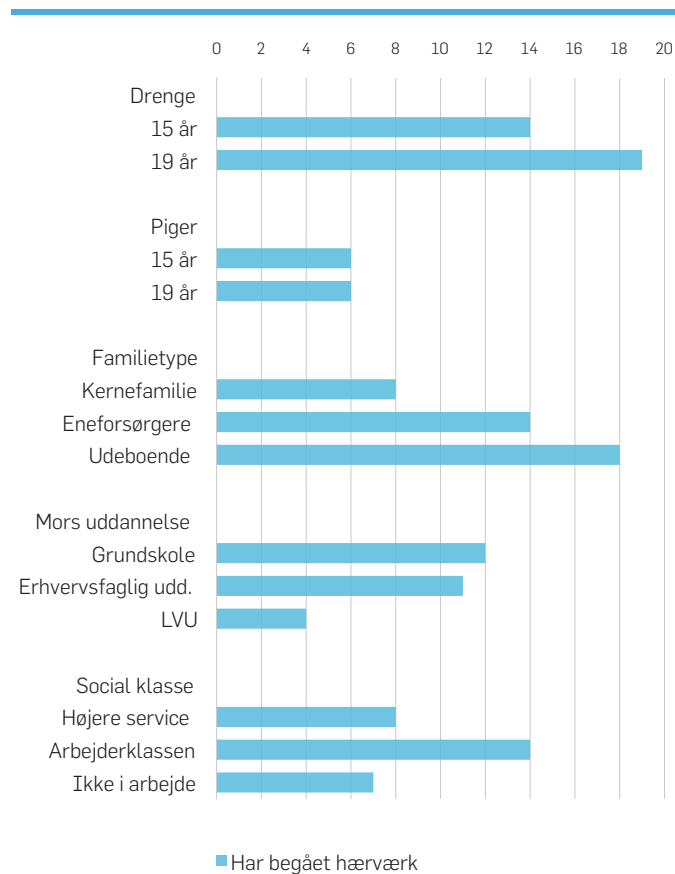
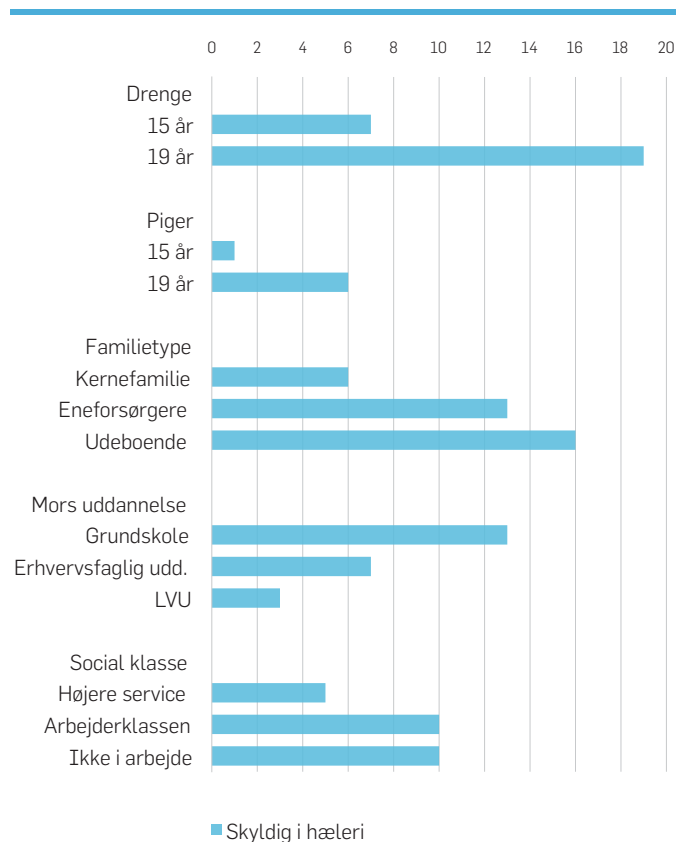


FIG. 6.4.4: Andele unge (15-19 år), der har købt varer, som nok var stjalne



drere og efterkommere i undersøgelsen er en lille overrepræsentation af piger, der som vist hyppigere er lovlidige.

Tre af de indikatorer, vi har anvendt til at belyse ungdomskriminalitet, er parallelle med nogle af dem, der omhandlede unges udsathed i det offentlige rum. Vi kan observere, at erfaringerne med at stjæle og blive bestjålet er på omtrent samme niveau: Omkring halvdelen har prøvet at stjæle, og lidt mere end halvdelen af de 15-19-årige har prøvet at blive bestjålet. 12-14 pct. af de unge på 15 og 19 år har prøvet 'at true andre med tæv' eller har faktisk 'banket' nogle unge, de ikke kender, mens 20-28 pct. selv er blevet 'banket' eller 'truet' med det. 2-3 pct. har haft 'ulovlige våben' på sig i byen, mens 5-8 pct. havde været udsat for at blive 'truet med våben'. Som helhed viser disse sammenligninger for det første, at unge har en lidt højere risiko for at blive ofre for kriminalitet end for selv at være kriminalitetsudøvere. For det andet

kan fordelingerne pege i retning af, at en del af den kriminalitet, der udøves blandt de unge, er koncentreret omkring bestemte personkredse.

ANDELE UNGE, DER ER STRAFFET

Vi har også set på andelen af unge, der har fået en dom. Bødestraffe indgår ikke. I forhold til de 19-årige (årgang 1989) er det muligt at finde oplysninger om disse fra deres 15. til 17. år, dvs. frem til 2007, herefter findes der ingen data. Undersøgelsen viser, jf. tabel 6.4.1, at knap 3 pct. har været straffede en gang, og knap 1 pct. flere gange. Dette niveau er lidt højere end i survey-undersøgelsen, hvor de tilsvarende andele er 1,7 henholdsvis 0,3 pct.

En opgørelse over, hvilke domme denne årgang har modtaget, viser jf. figur 6.4.8, at omkring en tredjedel vedrører færdselsovertrædelser, mens en anden tredjedel drejer sig om ejendomsfor-

FIG. 6.4.5: Andele unge (15-19 år), der har lavet grafitti

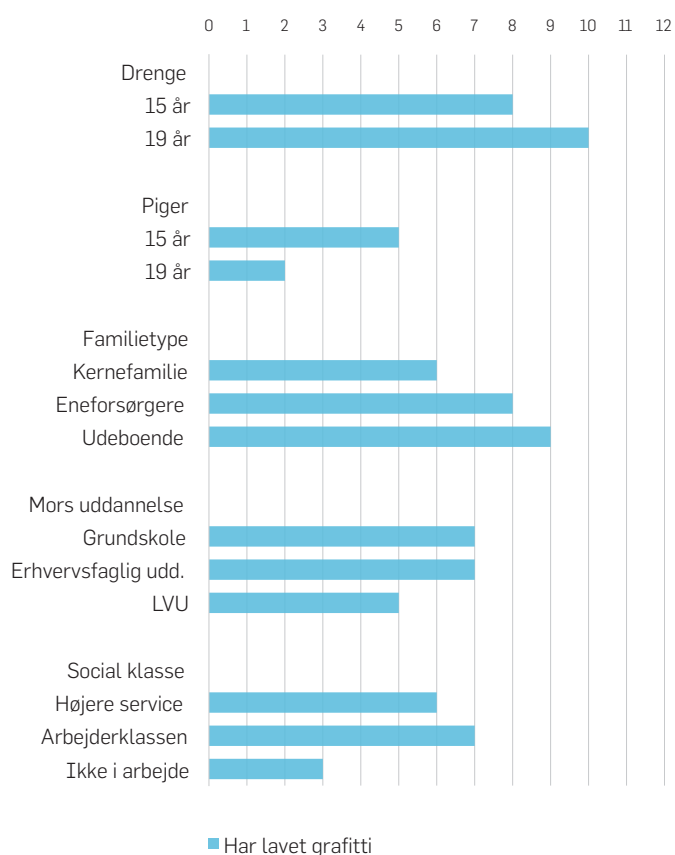
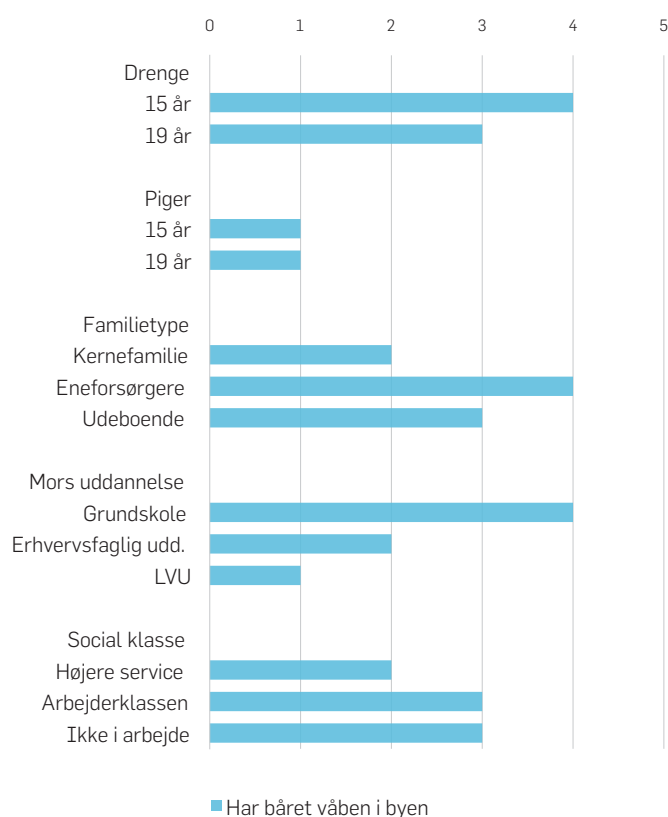


FIG. 6.4.6: Andele unge (15-19 år), der har båret våben, når de har været i byen



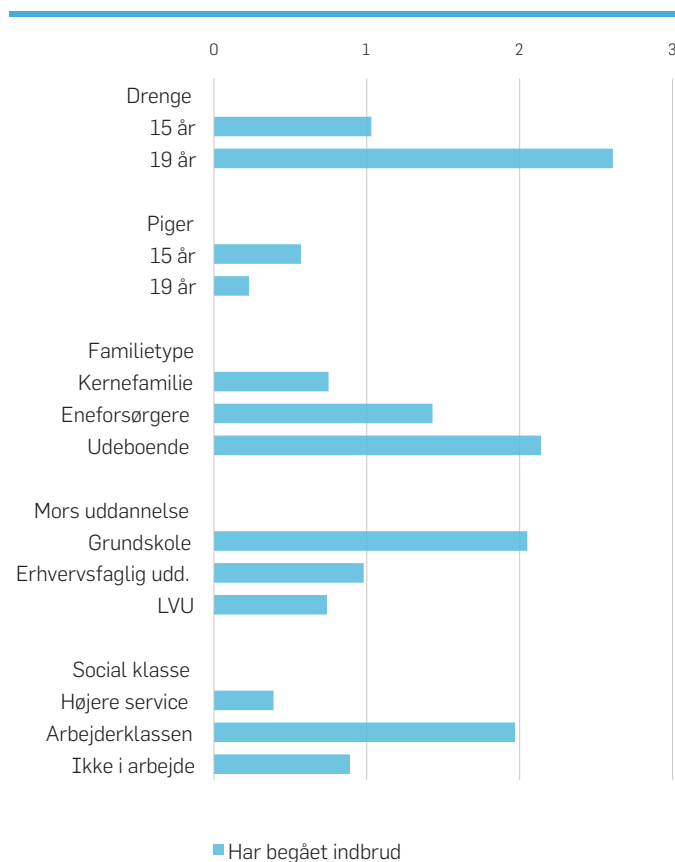
brydelser, berigelseskriminalitet eller hærværk. En tredje større gruppe domme omhandler voldsforbrydelser.

KONKLUSION

Alt i alt kan vi om unges kriminelle adfærd konstatere, at:

- det er overvejende drenge, der er overtræder loven; her stiger den kriminelle adfærd med alderen, mens den for piger falder fra det 15. til det 19. år,
- mange unge har erfaringer med rapserier, men når det kommer til vold, hærværk, graffiti og hæleri, er det omkring hver 10.,
- unge er hyppigere ofre for kriminalitet, end de er gerningsmænd.

FIG. 6.4.7: Andele unge (15-19 år), der har begået indbrud



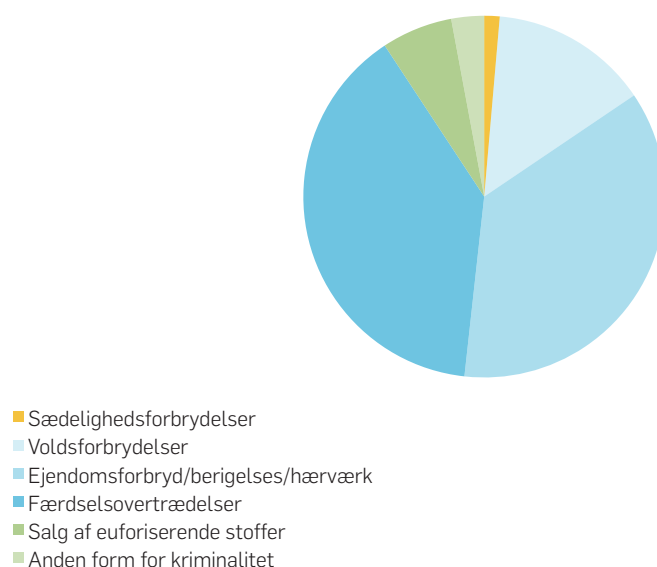
OPSUMMERING OG DELKONKLUSION: BØRNS SOCIALE INKLUSION OG EKSKLUSION PÅ DOMÆNE 6

I forhold til domænet om adfærd og livsstil er der meget stor forskel på at være 3 og 19 år. Domænet består af i alt fire komponenter. De 3-7-årige kan med syv negativt formulerede indikatorer score på to komponenter, de 11-årige på tre komponenter (10 indikatorer) og de 15-19-årige på fire komponenter (31 henholdsvis 32 indikatorer). Disse betydelige variationer taler for, at vi tilpasser beregningsgrundlaget for, hvornår man vurderes at være inkluderet henholdsvis udsat, de enkelte aldersgrupper og det erfaringsunivers, som disse har. I praksis sker det ved at sætte mindre restriktive grænser for de ældres end for de yngste aldersgruppers scores, jf. figur 6.5.1.

For komponent 1 om *sundhedsadfærd* anvendes samme tærskler for alle aldersgrupper. Vi tolererer, at der kan optræde en negativ indikator i inklusionskategorien (fx to sodavand om ugen); op til to yderligere indikatorer fører til placering i midtergruppen, mens fire til fem scores fører til eksklusion.

På komponent 2 om *livsstil* har 11-årige mulighed for at score på én indikator (regelmæssig rygning), som vil placere dem i midtergruppen (men det forekommer ikke i praksis). For 15-19-årige tolererer vi én score i inklusionsgruppen (fx sex blandt 15-årige eller jævnlig druk), to scores (fx både sex og druk) placerer dem i midtergruppen, mens tre scores eller flere vil ekskludere dem (fx sex uden kondomer og druk).

FIG. 6.4.8: Domme blandt årgang 1989 frem til 17-årsalderen, opgjort efter forbrydelsestyper. Procent



Aldersgrupperne har et varierende antal indikatorer på komponent 3 om *udsathed*: 3-7-årige bliver altid ekskluderet, hvis der er mindst én negativ score (kontakt med socialforvaltning eller anbringelse). Disse indikatorer er tunge. For de 11-årige, der kan score op til 4 point på denne komponent, fører én negativ score til placering i midtergruppen, mens vi for de 15-19-årige (der kan score max 12 point), tolererer, at der kan være to scores i midtergruppen.

Den sidste komponent 4, *På kant med loven*, er kun relevant for 15- og 19-årige. Her tolereres én ulovlighed (typisk rapserier) som normalt, mens to ulovligheder medfører placering i midtergruppen. Alt derover fører til eksklusion.

Efter disse definitioner er der 17 pct. i hele samplet, som ekskluderes, dvs. vi betragter dem som udsatte, men det dækker over en meget stor variationsbredde, jf. tabel 6.5.1. Blandt de to yngste aldersgrupper er 4 henholdsvis 8 pct. udsatte på domænet om adfærd og livsstil, mens den tilsvarende andel blandt 11-årige er 12 pct. Herefter er der et gevaldigt spring op til de unge. På trods af vores bredere tolerancetærskler definerer vi 22 pct. af de 15-årige og 38 pct. af de 19-årige som udsatte. Det høje niveau blandt de 19-årige henter forklaringskraft fra flere af komponenterne og må føre til en konklusion om, at der er stor risiko ved at være ung.

Når det gælder de mest udsatte (ekskluderede) finder vi ikke væsentlige forskelle mellem piger og drenge, men som vist er

det forskellige forhold, der gør dem udsatte. Som den foregående gennemgang har illustreret, bekræfter den samlede opgørelse indtrykket af, at børn og unge i kernefamilier er væsentligt bedre beskyttede mod risici end børn og unge i andre familietyper. Tilsvarende forskelle kan observeres i forhold til den sociale familiebaggrund, hvor børn og unge fra de mest ressourcetsvage hjem langt hyppigere end dem fra privilegerede lag falder i risikozonen.

DANMARK I INTERNATIONALT PERSPEKTIV

Vi har inddraget rigtig mange indikatorer under dette domæne om adfærd og livsstil, og for at kunne sammenligne den danske børnebefolknings tilstand med resultater fra andre lande er det nødvendigt at opdele domænet i mindre dele.

Med hensyn til komponenten om *sundhedsadfærd* kan vi trække på en undersøgelse fra 2006 om børnevelværd i EU, (Bradshaw, 2006). Den anvender fem indikatorer, baseret på data indsamlet i 2001/2002 (HBSC-data). Indikatorerne er identiske med nogle af vores: tandbørstehyppighed, frugtspisning, morgenmad, ugentlig fysisk aktivitet samt overvægt (vi skal her erindre om, at overvægt i denne undersøgelse er placeret under domæne 3). Denne undersøgelse placerer Danmark på en femteplads ud af 25 EU-lande.

En rapport fra 2009 (OECD, 2009) kan anvendes, når vi skal sammenligne os med andre på komponenten *livsstil og risiko*. Den sætter fokus på 15-årige, der ryger regelmæssigt, 13-15-årige,

TABEL 6.4.1: Andele 19-årige, der er blevet straffet frem til 17-års-alderen

	Hele befolkningen	Survey
Ikke straffet	96,38	97,94
Straffet en gang	2,79	1,71
Straffet flere gange	0,83	0,34
I alt	100,00	99,99

TABEL 6.5.1: Adfærd og livsstil. Andele, der er inkluderede hhv. ekskluderede

	Inkluderet	Midtgruppering	Ekskluderet	p<
I alt pct (aldersvejlet)	51	32	17	
Alder				***
3 år	89	6	5	
7 år	85	7	8	
11 år	46	42	12	
15 år	21	58	22	
19 år	13	48	38	
Køn				**
Drenge	54	29	16	
Piger	60	28	13	
Etnicitet				*
Dansker	57	28	15	
Andre	50	35	16	
Familietype				***
Kernefamilie	64	27	10	
Stedfamilie	36	39	25	
Enlig	40	34	26	
Udeboende	10	36	55	
Mors uddannelse				***
Grundskole	45	29	26	
Gymnasial uddannelse	65	25	11	
Erhvervsfaglig uddannelse	53	33	14	
Kort videregående uddannelse	57	30	13	
Mellemlang videregående uddannelse	62	26	12	
Lang videregående uddannelse	72	21	7	
Højeste klasse				***
Højere service	64	26	10	
Lavere service	59	28	13	
Selvstændige	55	31	14	
Arbejderklassen	52	30	17	
Ikke i arbejde	46	30	24	
Fattigdom				*
Over 50%-grænsen	57	29	14	
Under 50%-grænsen	53	28	20	
Region				*
Bykommuner	59	26	15	
Mellemkommuner	54	31	16	
Landkommuner	56	29	15	
Yderkommuner	55	33	12	

der har 'været fulde' ved mindst to lejligheder samt andelen af teenagemødre. Samlet set placerer Danmark sig på en ikke særlig prydelig 21. plads ud af 30 OECD-lande. Den ringe placering skyldtes hverken rygeadfærden (her indtager vi en syvendeplads) eller andelen af teenagemødre (her får vi en femteplads ud af 15 lande), men derimod de unge danskeres drikkevaner: På dette felt ligger Danmark på en 23. plads ud af 24 kun overgået af Storbritannien. Situationen som beskrevet i OECD-rapporten under-rapporterer sandsynligvis de unge danskeres drukvaner.

Når det drejer sig om komponenterne om *udsathed og viktisering* og *på kant med loven*, er vi ikke stødt på tilsvarende internationale undersøgelser, der giver os grundlag for at sammenligne Danmark med andre lande. Det skyldes bl.a., at vi i denne undersøgelse har skærpet og strammet begreberne om udsathed, så de passer ind i en dansk socialpolitisk kontekst og forståelse af, hvad det at være udsat dækker over.

DOMÆNE 7

FRITID OG MEDBORGERSKAB

PRÆSENTATION AF DOMÆNET OG DE UDVALGTE KOMPONENTER

Fritiden er den tid, der ikke bruges til at arbejde eller uddanne sig i, men til at hvile kroppen etc. For meget fritid kan skyldes eksklusion fra arbejdsmarkedet, for lidt fritid, at der bruges meget tid på arbejde/uddannelse. Fritiden er vigtig, fordi det er her, en række aktiviteter af personlig og samfundsmæssig betydning finder sted. Kropslig og kulturel berigelse i form af sport og motion, brug af diverse medier til opnåelse af kulturelle oplevelser og indtryk samt religiøs aktivitet bidrager alt sammen til formning af den personlighed, som udgør fundamentet for et aktivt engagement i diskussioner og ledelse af samfundets politiske og økonomiske indretning.

De internationale indikatorundersøgelser, som *Børn og Unge i Danmark* lægger sig i forlængelse af, beskæftiger sig ikke med dette tema, vel fordi der ikke findes egnede data til formålet. Vi har imidlertid fundet det vigtigt at medtage, fordi det falder godt i tråd med ønsket om at se børns og unges liv i et medborgerskabsperspektiv. Som frontløbere på området må vi imidlertid

afstå fra at sætte de danske børns og unges fritid ind i et internationalt perspektiv.

De 3-årige er for unge til at være involverede i egentligt organiserede fritidsaktiviteter. Derfor omhandler kapitlet stort set kun de 7-19-årige og for visse dele (fritidsjob og politik) kun de 15-19-årige. Indikatorerne i dette kapitel er grupperede inden for fem hovedområder: Først sætter vi fokus på de dele af børns og unges fritid, som er vigtige for deres identitetsdannelse. Dernæst ser vi på det betalte arbejdes omfang og dermed eventuelt skadelig indflydelse på hovedaktiviteten i denne aldersgruppe: uddannelse. Når alt ikke er gratis, spiller det en rolle for deltagelse i ungdomslivet, at den personlige økonomi er tilfredsstillende. Derfor ser vi på, hvilke forbrugsmuligheder de 15- og 19-årige har. Endelig betragter vi de unge som kommende samfundsborgere, der også skal tage del i kulturlivet og i samfundets politiske styring. Hvilke grupper af unge er allerede begyndt at vise interesse for, hvad der sker i verden omkring dem og for at deltage i den politiske debat om samfundsmæssige anliggender?

KOMPONENTER	INDIKATORER
Komponent 1: Fritid	7-19-årige, der bruger mere end 4 timer dagligt på computer 7-19-årige, der ikke læser bøger 7-19-årige, der går til sport mindre end en gang om ugen 7-19-årige, der ikke går til noget 7-19-årige, der deltager i religiøse forsamlinger 15-19-årige, der aldrig er ude til fester
Komponent 2: Arbejdsliv	15-19-årige under uddannelse, som arbejder mere end 10 timer om ugen i fritidsjob 15-19-årige, som er fuldtidsbeskæftigede
Komponent 3: Forbrugsmuligheder	7-19-årige med forbrugsmuligheder på under 50 % af medianen for aldersgruppen
Komponent 4: Kulturvaner	3-19-årige, der er fattige på kulturoplevelser 3-19-årige, der ikke har været i biografen 3-19-årige, der inden for det seneste år ikke har været til musikarrangement 3-19-årige, der inden for det seneste år ikke har været i teater eller på museum 3-19-årige, der inden for det seneste år ikke har været til sportskamp 3-19-årige, der inden for det seneste år ikke har været i forlystelsespark eller i zoo
Komponent 5: Politisk interesse og deltagelse	11-19-årige, der ikke følger med i nyheder om samfundet 15-19-årige, der ikke deltager i politisk arbejde 15-19-årige, der ikke interesserer sig for politik

KOMPONENT 1: FRITID

7-19-ÅRIGE, DER BRUGER MEGET FRITID PÅ COMPUTER

Brug af elektronisk kommunikation er inde i en rivende udvikling, hvor snart sagt alle områder af samfundslivet berøres. Relevante mål for befolkningens brug af edb-teknologi, der kan danne basis for tidsserier, er således meget vanskelige at opstille. Det forekommer derfor mest fornuftigt at sigte mod et øjebliksbillede, der kan vise forskelle mellem grupper i udbredelse og brug af it-teknologien. I denne undersøgelse belyses det daglige tidsforbrug i fritiden på aktiviteter med en computer. Typen af aktivitet (spil, e-mail, chat, skolearbejde, film og musik) er underordnet. Kun det samlede tidsforbrug har betydning, jf. figur 7.1.1.

Alderen spiller en stor rolle for, hvor lang tid børn og unge sidder foran computerskærmen. Ifølge forældrenes svar bruger næsten ingen af de 7-årige mere end 2 timer dagligt på disse aktiviteter. Blandt de 15-årige angiver til gengæld 44 pct., at de brugte mere end 2 fritimer på computer, mens 11 pct. bruger den mere end 4 timer dagligt.

Der er desuden en kønsforskel, idet drenge uanset alder bruger mere tid på computer end piger.

Samlet set bruger børn og unge med anden etnisk baggrund end dansk lige så meget tid på computer som danske unge. Vi finder heller ikke systematiske forskelle, når baggrundsforhold som

familietype eller forældres uddannelse og socioøkonomiske placering bliver inddraget. Forskelle i brug af computer skal tilsyneladende forklares af forhold ved de unge selv.

7-19-ÅRIGE, DER IKKE LÆSER BØGER I FRITIDEN

I et samfund, der bygger på livslang læring, er læsekundskaber selvsagt en vigtig ressource, som vedligeholdes og udvikles ved at blive brugt. PISA-undersøgelser af 15-åriges læsefærdigheder har vist, at mindst 18 pct. læser så dårligt, at de vil have vanskeligt ved at anvende deres læsning til fortsat uddannelse (Andersen et al., 2001). Fritidslæsning er dels et udtryk for læselyst, dels giver læsningen et kulturelt, oplevelsesmæssigt udbytte for den læsende. Det er velkendt, at flere piger (kvinder) end drenge (mænd) læser i deres fritid (Andersen, 1989; Bille, 2005).

Lidt inde i skoleforløbet har de fleste lært at læse, og eleverne opmuntres fra mange sider til at læse også i deres fritid. Omkring 11-års-alderen topper læselysten og andelen, som ikke læser, når sit laveste punkt med omkring 10 pct. af pigerne og det dobbelte for drengenes vedkommende, jf. figur 7.1.2. Det er tænkeligt, at det er de samme børn, som senere vil score så lavt i PISA-læsetesten, at de betegnes som funktionelle analfabeter. Med stigende alder stiger andelen, som ikke læser bøger, til ca. 30 pct. Uanset alder er der ca. dobbelt så mange ikke-læsere blandt drenge som blandt piger. Det er dog muligt, at drenge får stillet deres læselyst via andre medier end bøger, fx på internettet.

FIG. 7.1.1: Andele børn og unge (7-19 år), der bruger mere end 1 time dagligt på computer

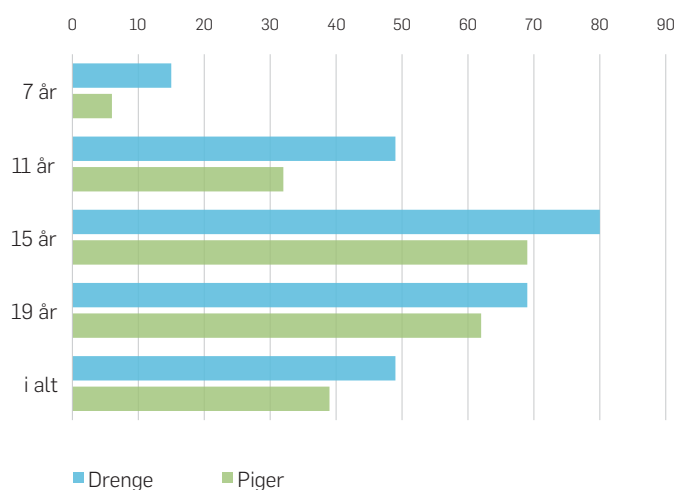
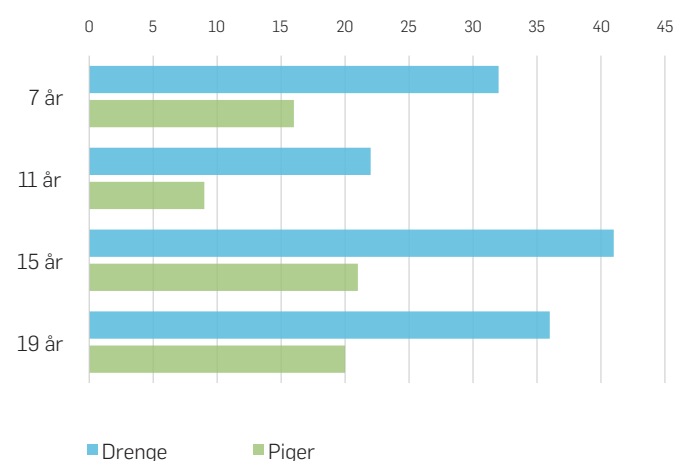


FIG. 7.1.2: Andele børn og unge (7-19 år), der ikke læser bøger

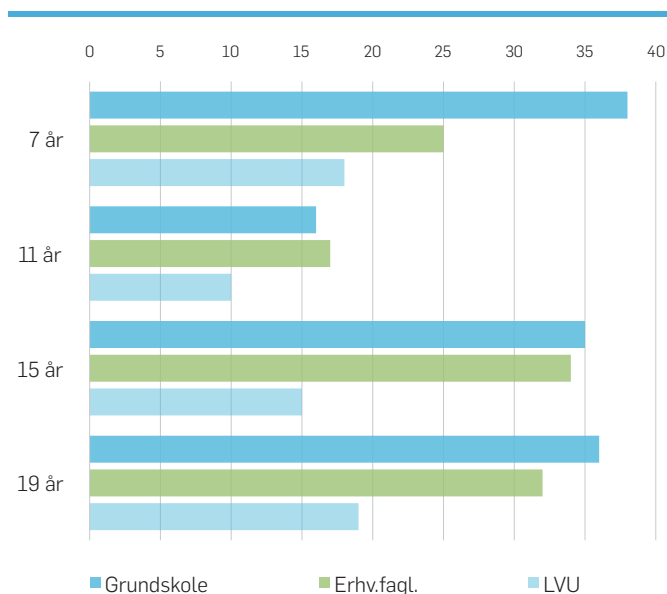


Mens læsefærdighederne ifølge tidligere undersøgelser er langt ringere blandt unge med anden etnisk baggrund end dansk (Egelund & Schindler, 2005), viser denne, at læselysten ligger på samme niveau uanset etnisk baggrund. En mulig forklaring herpå kan være, at der i undersøgelsen formentligt er et skævt fordelt bortfald i gruppen med anden etnisk baggrund. Derimod gør den sociale og kulturelle arv sig gældende, idet såvel mors uddannelsesniveau som familiens klasse-mæssige placering har sammenhæng med den negative læselyst, jf. figur 7.1.3. Der er endvidere en tydelig sammenhæng mellem de 19-åriges egen beskæftigelse og andelen, som ikke læser bøger i fritiden. 21 pct. af de unge, som går i gymnasiet, og 26 pct. af dem, der allerede er gået i gang med en videregående uddannelse, læser ikke bøger i fritiden. Blandt 19-årige på en af erhvervsuddannelserne er andelen 53 pct.

7-19-ÅRIGE, DER GÅR TIL SPORT MINDRE END EN GANG OM UGEN

Børn og unge motionerer dagligt gennem almindelig fysisk leg og bevægelse, som de selv iscenesætter. Endvidere dyrker mange en sport på klub- eller foreningsbasis ved at gå til fodbold, svømning osv. nogle gange om ugen. Ved på denne måde at søge sammen med ligesindede bliver børn og unge del af et socialt fællesskab. Fra alle sider anspores børn og unge til at gå til noget i fritiden. I 1998 gik 64-79 pct. til en eller anden idræt; flest i 11-års-alderen (Fridberg, 1999).

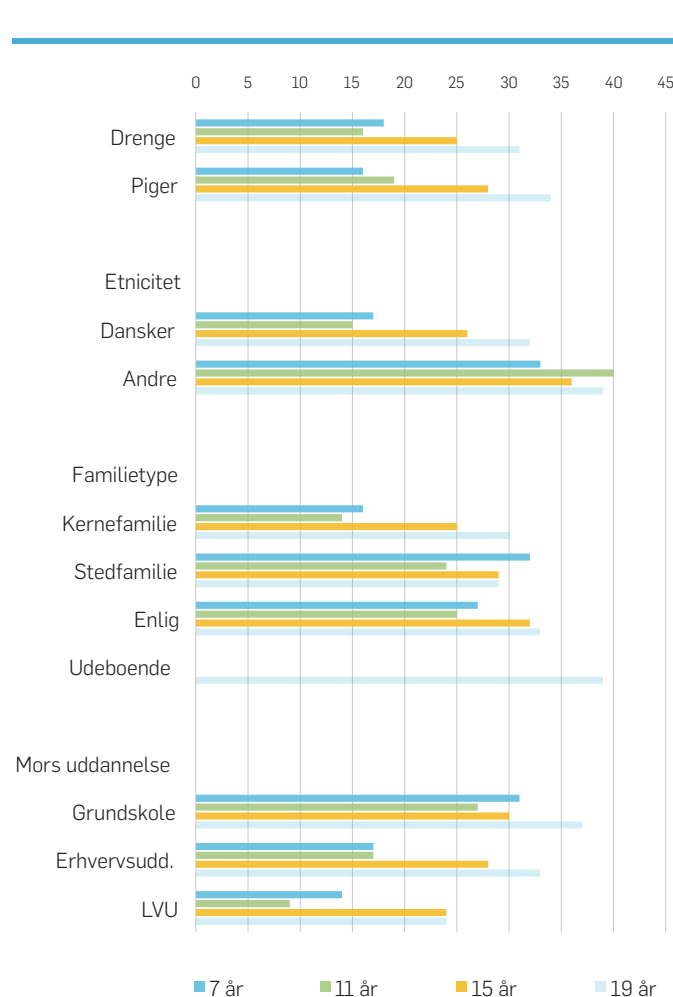
FIG. 7.1.3: Andele børn og unge (7-19 år), der ikke læser bøger. Efter mors uddannelse



I denne undersøgelse angiver godt en femtedel af de 7-19-årige, at de ikke går til nogen sport i fritiden, jf. figur 7.1.4. I teenagealderen gør et frafald sig gældende med tiltagende styrke, således at hver tredje 19-årig ikke går til nogen form for sport. Billedet er ens for drenge og piger, men forskelligt for danske og unge med anden etnisk baggrund, idet andelen i sidstnævnte gruppe, som ikke dyrker organiseret idræt, ligger på et stabilt højt niveau, der for 7- og 11-årige er dobbelt så højt, som blandt danske børn. Det høje niveau for ikke-deltagelse blandt de yngste med anden etnisk baggrund kan være årsag til, at frafaldet med stigende alder er beskedent. Forskellen mellem danske og andre unges deltagelse i sportsaktiviteter er derfor indsnævret i 19-års-alderen.

Opvækst i en kernefamilie synes at påvirke de yngre børn i retning af en højere deltagelse end i stedfamilier og hos enlige. Det kan skyldes, at der i kernefamilien findes et overskud (økonomisk

FIG. 7.1.4: Andele børn og unge (7-19 år), der ikke går til sport



såvel som mentalt) til at præge børnenes valg. Ligeledes er der sammenhæng med moderens uddannelsesniveau. Færre er inaktive, hvis moderen har en lang videregående uddannelse.

Blandt de ældste (19 år) ser man en tydelig sammenhæng med egen beskæftigelse. Blandt unge, som er i gang med en erhvervsuddannelse, går 39 pct. ikke til sport, mens andelen for gymnasister er 27 pct. og for unge på en videregående uddannelse 23 pct.

7-19-ÅRIGE, DER DELTAGER I RELIGIØS AKTIVITET MINDST EN GANG OM MÅNEDEN

Kristendommens dominans i det danske samfund er i de sidste årtier blevet udfordret ved en synlig tilgang af grupper med et andet religiøst tilhørsforhold. Muslimer har sat deres præg på enklaver i samfundet. Det har bragt en noget hensygnende religiøsitet til live igen. En indikator på religionens betydning i samfundslivet er befolkningens aktive deltagelse i aktiviteter af religiøs tilsnit (gudstjenester, søndags- eller koranskole, bibelkredse, moske og lignende). Religiøs aktivitet i samvær med andre er en måde at bygge sociale fællesskaber på og dermed udtryk for en inklusionsfremmende adfærd. De 7-19-årige blev spurgt om, hvor tit de deltager i religiøse forsamlinger.

Danske børn og unge deltager generelt meget lidt i aktiviteter med religiøs indhold. Flest i 11-års-alderen, jf. figur 7.1.5. Det er dog tænkeligt, at unge på 13-14 år, som er tættere på konfirma-

tionsalderen, men ikke har alderen til at være med i undersøgelsen, ville have angivet en større aktivitet. Fra 15 år og opefter er det mindre end 5 pct. af årgangen, som deltager i religiøse aktiviteter mindst en gang om måneden. Der er ikke forskel på drenge og piger eller på grupper defineret ved forældrebaggrunden.

Et markant anderledes billede findes blandt børn og unge med anden etnisk baggrund end dansk. Her er andelen med aktiv deltagelse hver måned 3-4 gange højere end blandt danske børn og unge. I 15-års-alderen er det således hver tredje med anden etnisk baggrund, der angiver at være religiøst aktiv mindst en gang om måneden.

15-19-ÅRIGE, DER ER UDE TIL FESTER, PÅ DISKOTEK, BAR

Er de unge noget passive på det religiøse felt, er de til gengæld ganske aktive, når det drejer sig om at gå i byen til fester, på diskotek, bar eller lignende. De 11-årige blev ligesom de ældre spurgt, hvor tit de er ude til fester. Som ventet angiver mange (46 pct.), at det er de aldrig, mens resten er ude sjældnere end en gang om måneden. Kun 1 pct. svarer, at de går til fester hver uge.

De 15-årige fordelte sig med omtrent en femtedel, der aldrig går i byen, og en femtedel, der gør det mindst en gang om ugen, jf. figur 7.1.6. Resten (60 pct.) placerer sig i midtergruppen, som er ude til fester sjældnere end hver uge. Blandt de 19-årige er festhyppigheden som ventet skruet i vejret. Her angiver næsten to femtedele, at de går i byen hver uge og ganske få pct., at de

FIG. 7.1.5: Andele børn og unge (7-19 år), der deltager i religiøs aktivitet mindst en gang om måneden

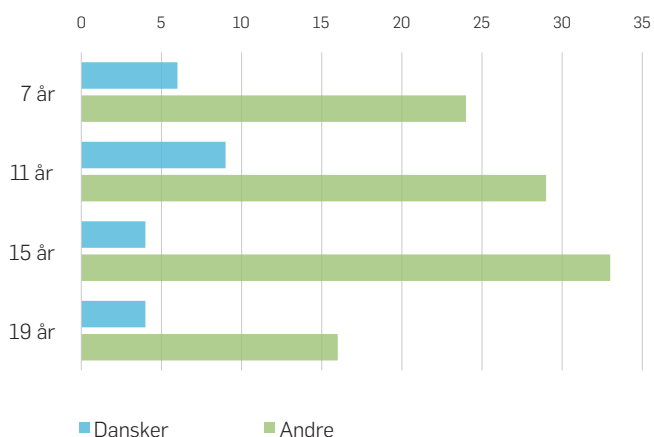
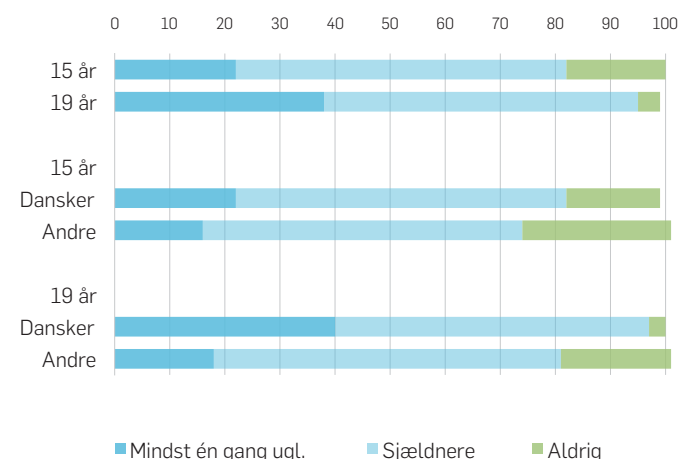


FIG 7.1.6: Andele unges (15-19 år) deltagelse i fester



aldrig gør det. Også her placerer ca. 60 pct. sig i midtergruppen, der går i byen sjældnere end en gang om måneden.

Fester er en del af ungdomskulturen, og det må derfor opfattes som et tegn på manglende inklusion, hvis den unge (15- eller 19-årige) aldrig går til fester. På den anden side kan det næppe retfærdiggøre synspunktet, "jo mere, jo bedre". Ud fra en mere voksen synsvinkel vil opfattelsen formentlig være, at det optimale er at finde 'den gyldne middelvej'. Det vil sige, at det at være ude til fester hver uge og det aldrig at være ude til fester på hver sin måde er en ekskluderende adfærd.

Det er karakteristisk, at køn og forældrebaggrunden ikke spiller nogen særlig rolle for festhyppigheden, som således ser ud til i højere grad at være knyttet til helt personlige forhold. På et punkt spiller den kulturelle baggrund dog ind. Unge med anden etnisk baggrund end dansk skiller sig ud ved, at andelen med høj festhyppighed er lavere end blandt danske unge, og omvendt er andelen, der aldrig er ude til fester, højere end blandt danske unge. Denne divergens er særlig stærk blandt de 19-årige.

7-19-ÅRIGE, DER KUN ER LIDT SAMMEN MED VENNER I FRITIDEN

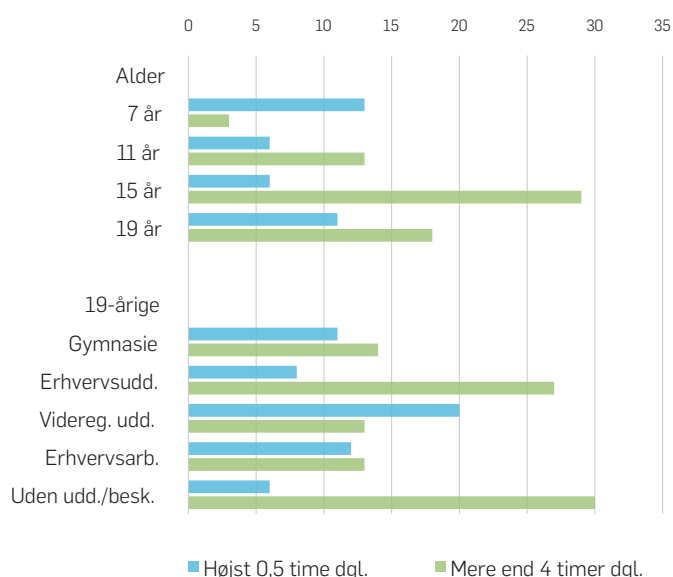
Børn og unge har mange muligheder for at være sammen i fritiden under private former i den enes hjem, i klubber og foreninger eller blot ude omkring. En begrænsning ligger i selve fritidens omfang. Skoledagens længde, et fritidsjob, lektielæsning, huslige

pligter mv. gør indhug i den tid, hvor de unge kan være sammen. Der blev i undersøgelsen spurgt, hvor meget tid om dagen barnet eller den unge normalt bruger på at være sammen med venner i fritiden (uanset hvor og om hvad).

Blot 1-2 pct. i alle aldersgrupper oplyser, at de ikke er sammen med venner i fritiden. 5-10 pct. angiver et samværsomfang, der ikke overstiger en halv time om dagen, jf. figur 7.1.7. Færrest med dette svar er der blandt de 11-årige, som formentlig også er den alder, hvor de unge har mest fritid til disposition.

Vi finder ikke nogen systematiske forskelle, når de unge bliver opdelt efter køn og etnicitet, ligesom forældrebaggrunden heller ikke har indflydelse på de unges adfærd. For de 19-årige, som kan opdeles efter deres egen beskæftigelse, ser man imidlertid visse forskelle. Blandt de unge på en erhvervsuddannelse er der forholdsvis få, som kun er lidt sammen med venner, og forholdsvis mange, som er meget sammen med venner i fritiden. De unge i gymnasiet har tilsyneladende mindre tid til rådighed, og færre var derfor meget sammen med venner og flere kun lidt sammen med venner. For den mindre gruppe, der allerede er i gang med en videregående uddannelse, er der endnu flere, som kun er lidt sammen med venner i fritiden, og endnu færre, som er meget sammen med vennerne. De 19-årige, som hverken er i gang med en uddannelse eller i beskæftigelse, bruger af alle mest tid på at være sammen med venner i fritiden, som de jo også har meget mere af end andre unge.

FIG. 7.1.7: Andele børn og unge (7-19 år), der er sammen med venner

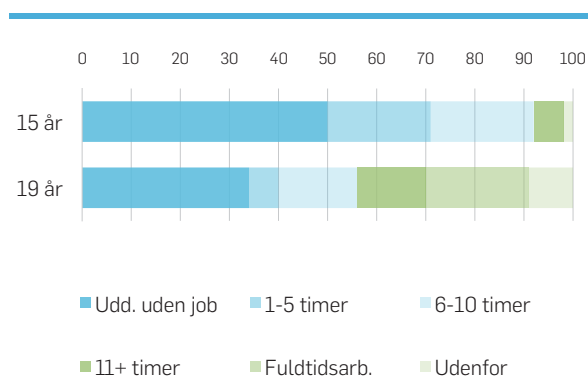


KONKLUSION

På baggrund af gennemgangen kan vi konkludere, at:

- uanset alder bruger drenge mere tid end piger på computer. På den anden side er andelen, der ikke læser bøger i fritiden, dobbelt så høj blandt drenge som blandt piger. Den sociale og kulturelle arv slår igennem på dette felt, idet manglende læselyst udviser en sammenhæng med mors uddannelsesniveau og familiens klasse-mæssige placering,
- hovedparten af de 7-19-årige deltager i en eller anden form for organiseret idræt. Flest i 11-års-alderen, hvorefter et vist frafald sætter ind. Således går hver tredje 19-årig ikke til nogen form for sport. Opvækst i en kernefamilie synes at påvirke de yngre børn i retning af en højere deltagelse end i andre familier. Ligeledes er der færre inaktive, hvis mor har en lang videregående uddannelse,
- stort set alle børn og unge er sammen med venner i fritiden, 5-10 pct. dog kun i op til en halv time om dagen,
- hver femte 15-årig og 2 ud af 5 19-årige går i byen til fester, på diskotek og lign. hver uge. Andelen, som aldrig er ude til fester, svarer også til hver femte 15-årig, men omfatter meget få 19-årige,
- der ses en vis sammenhæng mellem de 19-åriges egen beskæftigelse og aktivitet i fritiden. Gymnasieelever er mere aktive end unge på erhvervsuddannelser mht. foreningsidræt og fritidslæsning, men bruger mindre tid på samvær med venner (uanset sted og formål).

FIG. 7.2.1: Andele unges (15-19 år) jobsituation



KOMPONENT 2: ARBEJDSLIV

15-19-ÅRIGE UNDER UDDANNELSE, SOM ARBEJDER MERE END 10 TIMER I FRITIDSJOB

De 15-årige er stadig i den undervisningspligtige alder, og praktisk taget alle går derfor også i skole. Et arbejdsliv har for dem karakter af et fritidsjob efter skoletid. Halvdelen af de 15-årige – lidt flere piger (52 pct.) end drenge (45 pct.) – har et fast fritidsjob. Hertil kommer 10 pct., som lejlighedsvist har et job, jf. figur 7.2.1.

Blandt undersøgelsens 19-årige er 2 ud af 3 i gang med en uddannelse. Et arbejde er for dem også et fritidsjob. Halvdelen af de 19-årige, som er under uddannelse, har et fast fritidsjob. Det svarer til, at hver tredje af alle i denne alder har fritidsjob ved siden af uddannelsen.

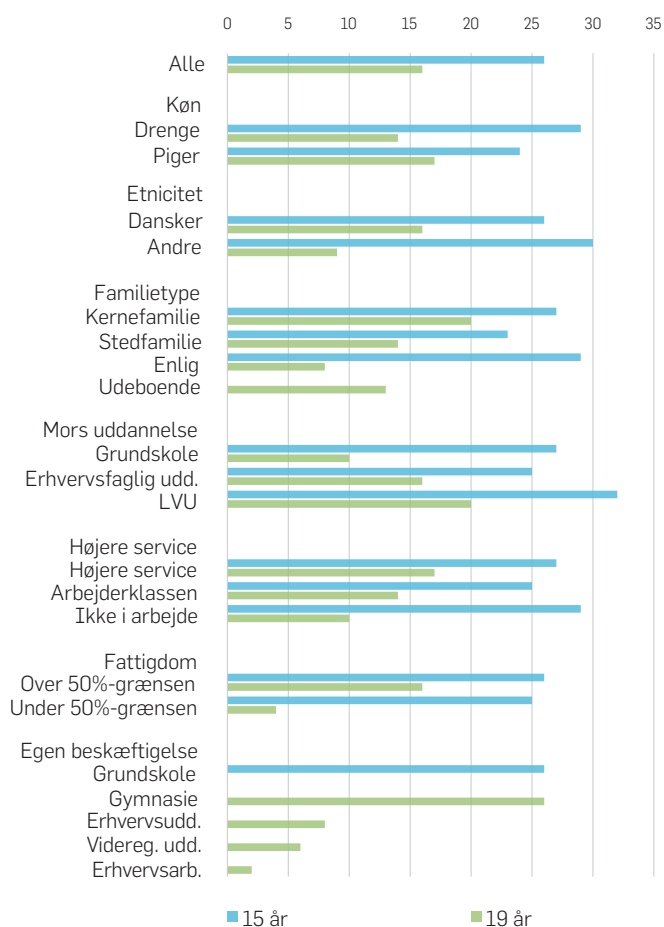
Et fritidsjob kan ses som en måde at bruge sin fritid på, der på den ene side giver den unge et økonomisk tilskud, men på den anden side beslaglægger tid, der kunne være brugt på lektier eller fritidsinteresser. Så længe arbejdsomfanget holder sig under 10 timer om ugen, vil det i almindelighed ikke gå ud over skolearbejdet (Andersen & Linde, 1998). 6 pct. af de 15-årige og 14 pct. af de 19-årige (svarende til 21 pct. af de 19-årige under uddannelse) i denne undersøgelse har et fritidsjob i et betænkeligt stort omfang, dvs. i mere end 10 timer om ugen.

Blandt de 19-årige under uddannelse er et omfattende fritidsjob (dvs. mere end 10 timer pr. uge) mere udbredt blandt drenge end piger og mere blandt danske end blandt unge med anden etnisk baggrund. Blandt elever på en erhvervsuddannelse har 30 pct. et fritidsjob af mere end 10 timers varighed pr. uge. Derimod kan undersøgelsen ikke bekræfte en forventning om, at fritidsjob i mange timer er særlig udbredt blandt udeboende.

19-ÅRIGE, SOM ER FULDTIDSBESKÆFTIGEDE

Det har i mange år været en politisk målsætning for unges uddannelse, at 95 pct. af en årgang skal gennemføre en ungdomsuddannelse. Skal de unge leve op til målsætningen, bør langt de fleste 19-årige være under uddannelse. I undersøgelsen er ca. 30 pct. af de 19-årige ikke i gang med en uddannelse. 21 pct. har et (fuldtids)arbejde, og 9 pct. er ledige, dvs. hverken i arbejde eller uddannelse. Undersøgelsen kan ikke vise, om nogle af disse, der udgør de 30 pct., allerede har gennemført en ungdomsuddannelse og således kunne kaldes færdiguddannede (med en erhvervsuddannelse), og heller ikke om de med et sabbatår befinder sig i venteposition mellem studentereksamen og videregående uddannelse. En anden undersøgelse (Andersen, 2005) har imidlertid vist, at mindst 20 pct. af de 19-årige i 2004 dengang havde gennemført en ungdomsuddannelse og nu var i arbejde eller ledige.

FIG. 7.3.1: Andele unge forbrugsfattige (15-19 år)



KOMPONENT 3: FORBRUGSMULIGHEDER

15-19-ÅRIGE MED SMÅ MULIGHEDER FOR EGET FORBRUG

De muligheder, 7- og 11-årige kan have for i det daglige selv at disponere penge til egne fornødenheder, knytter sig til de lomme-penge, forældre måtte give dem. Først når de er 13 år, kan de tage lønnet arbejde for fremmede. Det er den mulighed, som halvdelen af de 15-årige (jf. ovenfor) gør brug af. De 19-årige er som selvfor-sørgende i en noget anden situation. Er de i gang med en uddan-nelse, kan de modtage uddannelsesstøtte (SU) eller få elev-/lær-lingeløn, de kan have en almindelig lønarbejdsindkomst, og hvis de hverken er i arbejde eller under uddannelse, kan de muligvis få økonomisk hjælp fra det offentlige (dagpenge, kontanthjælp etc.).

Af undersøgelsen fremgår det, at 42 pct. af de 7-årige får lomme-penge. Alle får under 100 kr. om måneden, og gennemsnitligt be-løber det sig til 31 kr. Blandt de 11-årige får 65 pct. lommepenge, og beløbet er noget større. Det ligger typisk mellem 50 og 200 kr. om måneden. I gennemsnit får de 11-årige 88 kr. i lommepenge om måneden.

Blandt de 15-årige, som har to indkomstkilder, lommepenge og fritidsjob, angiver 91 pct., at de råder over egne økonomiske mid-ler. Cirka 60 pct. skaffer dem ved fast eller lejlighedsvist at have et lønnet arbejde. 23 pct. har kun deres egen løn i fritidsjobbet, mens lidt flere (36 pct.) supplerer op med lommepenge fra foræl-drene. Endelig er ca. 30 pct. helt afhængige af de lommepenge, forældrene giver dem. Der er en tendens til, at drenge i højere grad end piger baserer sig enten på lommepenge eller på ar-bejds løn, mens piger i højere grad har begge former for indkomst.

De 15-årige blev spurgt, om de afleverer noget af indkomsten fra deres fritidsjob til forældrene. Det gør meget få, og når det sker,

skal det mest ses som et pædagogisk tiltag fra forældrenes side, idet pengene bliver lagt til side som en påtvungen opsparing for den unge. Næsten ingen giver et reelt bidrag til familiens samlede økonomi.

Efter fradrag af et evt. beløb til familien har de 15-årige i gennemsnit 1.028 kr. om måneden til rådighed til forbrug. Medianindkomsten, dvs. det beløb, som halvdelen af de unge lå under, er på 800 kr. om måneden. Med inspiration fra fattigdomsmålet for de voksne kan et mål for de unge selv, fattig på forbrugsmuligheder, defineres ved forbrugsmuligheder på mindre end halvdelen af medianen for aldersgruppen. Her altså: under 400 kr. om måneden. 26 pct. af de 15-årige har en samlet indkomst, der er lavere end dette beløb, og er således fattige på forbrugsmuligheder.

De 'fattige' 15-årige er først og fremmest de unge, som ikke får lommepenge, og som heller ikke har et fritidsjob. Der er forholdsmæssigt nogenlunde lige mange unge med dansk og med anden etnisk baggrund i denne gruppe, ligesom familietypen heller ikke synes at gøre nogen forskel, idet de 15-årige, hvis forældre falder under fattigdomsgrænsen i denne undersøgelse, er repræsenterede blandt de forbrugsfattige unge med samme hyppighed som unge, der ikke har fattige forældre.

For de 19-årige er forbrugsmulighederne baserede på et bredere spektrum af potentielle indkomster (arbejds løn, SU, elevløn, lommepenge, dagpenge ved sygdom/barsel, kontanthjælp etc.). I praksis er den enkeltes indkomst dog sjældent baseret på mere end én (højst to) af disse kilder. 7 pct. har efter det oplyste ingen indkomster. Den gennemsnitlige forbrugsmulighed, der er beregnet efter samme princip som for 15-årige, er på 6.974 kr. om måneden og medianindkomsten på 5.395 kr.

Det indebærer nye, store udgiftsposter på budgettet at flytte hjemmefra, i hvert fald til kost og logi. Det kan derfor være hensigtsmæssigt at skelne mellem hjemmeboende og udeboende 19-årige, når et fattigdomsmål skal fastsættes for denne aldersgruppe. Idet hjemmeboende har en gennemsnitsindkomst på 6.373 kr., og medianindkomsten er på 4.672 kr., er grænsen for at være fattig på forbrugsmuligheder som hjemmeboende sat til 2.337 kr. om måneden. Tilsvarende er grænsen for udeboende sat til 4.026 kr. om måneden, idet udeboendes gennemsnitlige indkomst ligger på 9.321 kr. og medianindkomsten på 8.050 kr. om måneden.

Samlet set kan man karakterisere 15 pct. af de 19-årige som fattige på forbrugsmuligheder, idet de har mindre til rådighed end halvdelen af medianindkomsten for deres alders- og bopælsgruppe. Blandt de udeboende er der 8 pct. fattige. I modsætning til de 15-årige, hvor baggrundsforholdene ikke spiller nogen stor rolle for andelen af forbrugsfattige, er der mere markante forskelle blandt de 19-årige. Således kan kun 9 pct. af unge med anden etnisk baggrund end dansk karakteriseres som forbrugsfattige mod 15 pct. for unge med dansk baggrund. Ligeledes er der kun 8 pct. forbrugsfattige i hjem med eneforsørger. I kernefamilierne er andelen til gengæld 20 pct. Og når forældrene selv falder under fattigdomsgrænsen, er der kun 4 pct. forbrugsfattige imod 15 pct., når forældrene ligger over grænsen. Disse forhold hænger nøje sammen med den unges egen beskæftigelse, idet hver fjerde gymnasieelev (25 pct.) kan betegnes som forbrugsfattig, hvilket er en langt højere andel end blandt unge med anden beskæftigelse. 70 pct. af de 19-årige i gymnasiet har kun deres egen løn fra fritidsjob, og den er i mange tilfælde for lav til at bringe dem over 'fattigdomsgrænsen'. Næsten ingen af de 19-årige får lommepenge, jf. figur 7.3.1.

KONKLUSION

På baggrund af gennemgangen kan vi konkludere, at:

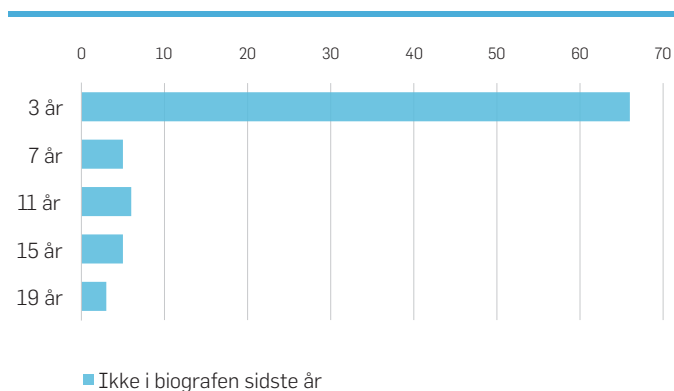
- 26 pct. af de 15-årige har i forhold til deres jævnaldrende så få penge at disponere over til eget forbrug, at vi karakteriserer dem som 'fattige på forbrugsmuligheder' (de har mindre end 50 pct. af medianindkomsten for deres aldersgruppe),
- en tilsvarende beregning for de 19-årige viser, at 15 pct. kan karakteriseres som 'fattige på forbrugsmuligheder'. Blandt de udeboende er andelen noget lavere: 8 pct. Den dårligst stillede gruppe er gymnasieeleverne, som med deres løn fra fritidsjob har svært ved at bringe sig op over 50 pct. af medianindkomsten for aldersgruppen. Hver fjerde gymnasieelev er således forbrugsfattig.

KOMPONENT 4: KULTURVANER

3-19-ÅRIGES DELTAGELSE I KULTURLIV

Kultur, forstået som vaner, grundlægges ofte tidligt i barndommen, ved at forældre og andre voksne inddrager børnene i forskellige aktiviteter med et indhold, der kan spænde fra det finkulturelle til det mere folkeligt populære. Børns og unges møde med forskellige sider af kulturlivet er belyst ved spørgsmål om konkret deltagelse inden for det sidste år i film-, musik-, teater- og sportsarrangementer samt brug af forlystelsespark/badeland/zoo. Den brede vifte af kulturtilbud betyder, at der er noget for enhver smag. Manglende brug af det enkelte tilbud afspejler må-

FIG. 7.4.1: Andele børn og unge (3-19 år), der ikke var i biografen sidste år

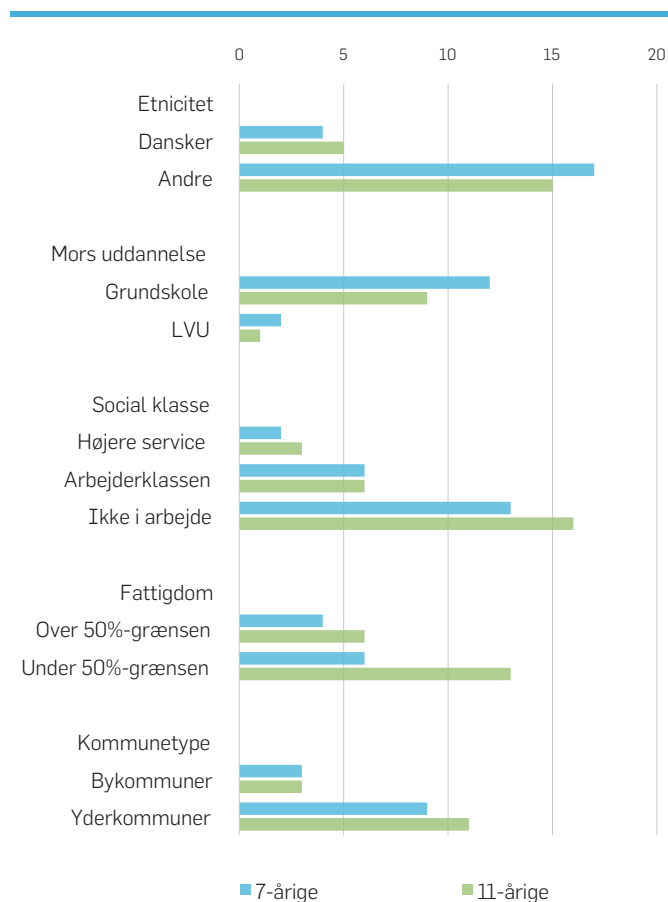


ske blot den enkeltes interesseprofil, hvorimod manglende brug over en bred kam må ses som udtryk for et fattigere børneliv, der virker ekskluderende i forhold til det kulturelle fællesskab.

BIOGRAF

Selv om de fleste film i dag utvivlsomt ses på tv, er det fortsat en del af massekulturen at gå i biografen. Omkring 95 pct. af de 7-19-årige angiver således, at de har været i biografen inden for det sidste år, jf. figur 7.4.1. De 3-årige har efter deres forældres opfattelse tydeligvis endnu ikke alderen til at blive taget med til en filmforevisning, idet 2 ud af 3 endnu har den oplevelse til gode. Men som 7-årig har de fleste stiftet bekendtskab med biografmiljøet. Den lille restgruppe uden biografbesøg sidste år er imidlertid noget skævt sammensat. Danske forældre tager i højere grad end andre forældre deres 7- og 11-årige med i biografen. Et højt uddannelsesniveau og en høj beskæftigelsesmæssig position er li-

FIG. 7.4.2: Andele børn (7-11 år), der ikke var i biografen sidste år



geledes forbundet med høj sandsynlighed for, at barnet har været med i biografen. Endelig gør urbaniseringsfaktoren sig gældende, idet børn i yderkommuner sjældnere end børn i bykommuner har været i biografen. Det er formentlig den store afstand til nærmeste biograf, som bedst forklarer dette forhold, jf. figur 7.4.2.

KONCERTER

I denne undersøgelse er den musikalske interesse blevet sammenfattet i et spørgsmål om at have været til et musikarrangement. Det kan dække over en klassisk koncert, opera, rockkoncert, musical, korsang, et syng-med-arrangement på biblioteket, ja, enhver form for musikalsk underholdning, som børn og unge kan overvære. Ifølge undersøgelsen har lidt over halvdelen af de 3-19-årige, inden for det seneste år, været til et sådant musikarrangement, jf. figur 7.4.3. Færrest blandt de 11-årige, hvor blot 46 pct. har deltaget. Det at gå til rock- eller popkoncert er en vigtig del af ungdomskulturen, og 70 pct. af de 19-årige har da også mindst én gang det sidste år været til en koncert.

Blandt de 19-årige, som ikke har været til en koncert (musikarrangement), er der forholdsvis mange flere med anden etnisk oprindelse end dansk, ligesom der er flere fra familier, hvor mor kun har en grundskoleuddannelse, eller hvor ingen forældre er i arbejde., jf. figur 7.4.4. Den unges egen beskæftigelse spiller derimod næsten ingen rolle.

FIG. 7.4.3: Andele børn og unge (3-19 år), der ikke var til koncert sidste år

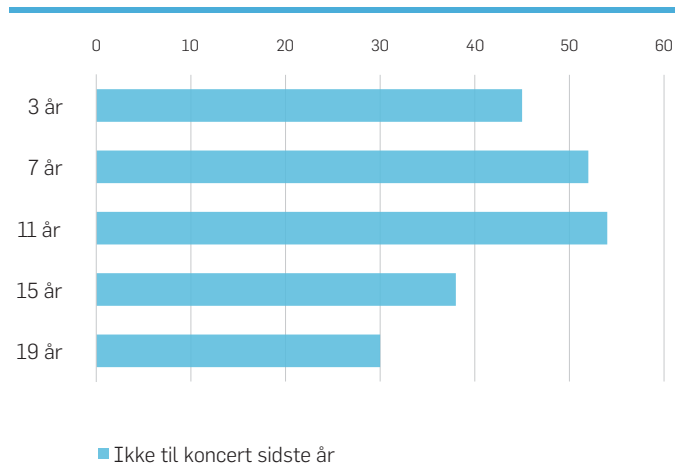


FIG. 7.4.4: Andele unge (19 år), der ikke var til koncert sidste år

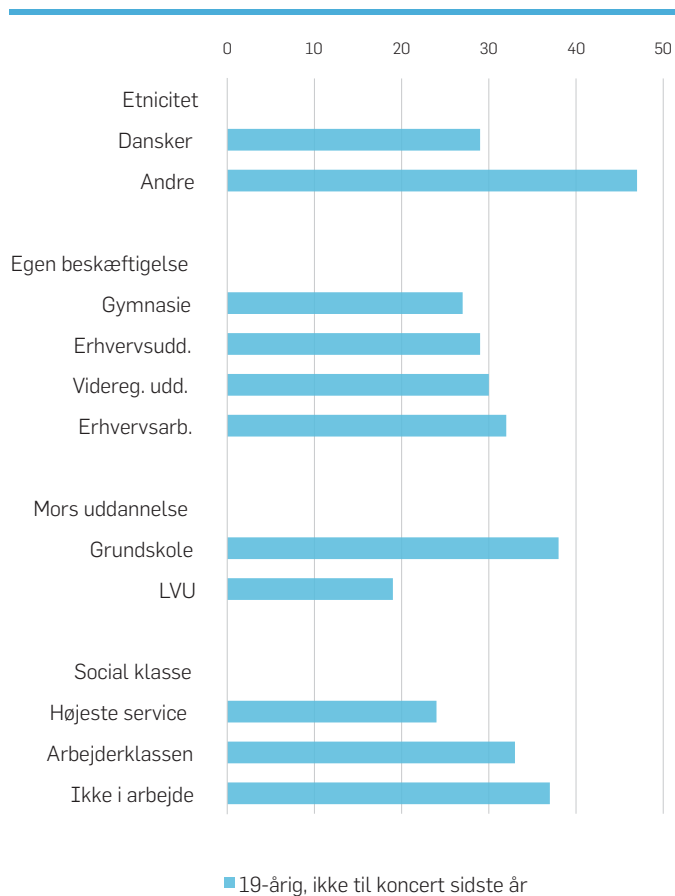


FIG. 7.4.5: Andele børn og unge (3-19 år), der ikke har været i teater/på museum sidste år

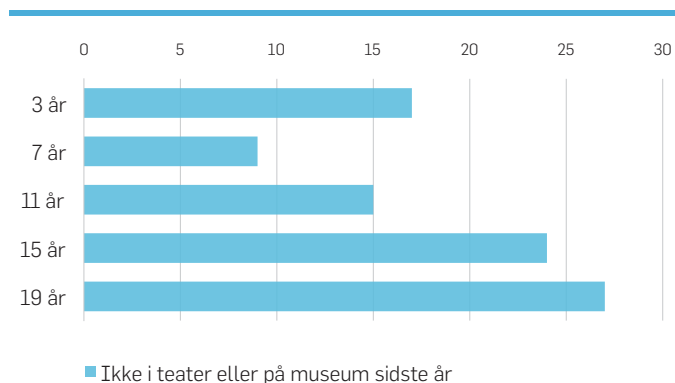
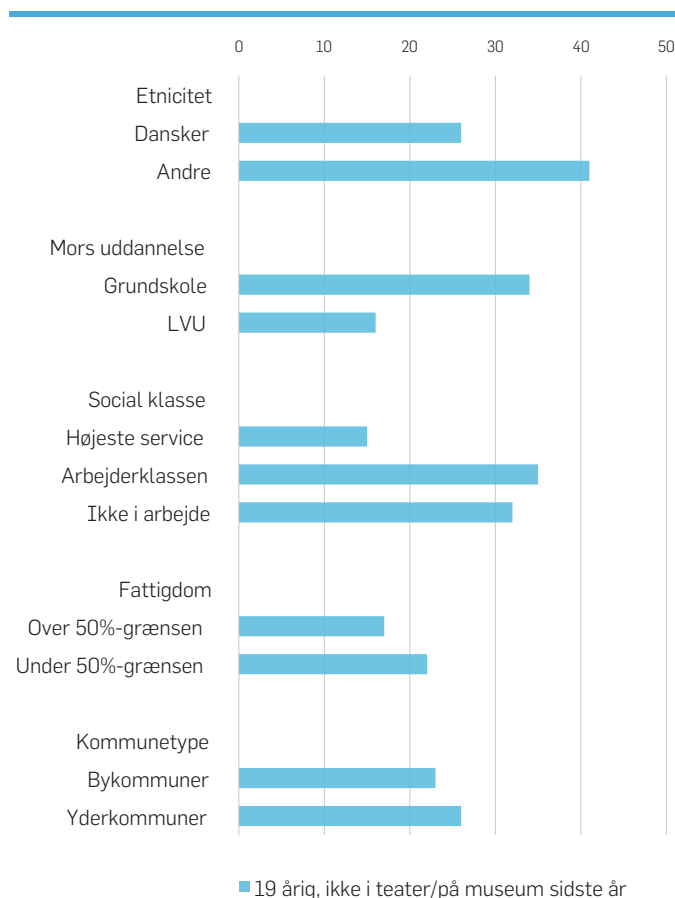


FIG. 7.4.6: Andele unge (19 år), der ikke var i teater/på museum sidste år



TEATER OG MUSEUM

De fleste børn og unge får mindst en gang om året en kulturel oplevelse ved at se en teaterforestilling eller besøge et museum. Ifølge den seneste kulturvaneundersøgelse (Bille, 2005) har 85 pct. af de 7-15-årige skolebørn set en teaterforestilling inden for det sidste år. Den høje andel skyldes bl.a., at 75 pct. havde set skolekomedie. I denne undersøgelse, hvor teater og museumsbesøg er behandlet samlet, har 9 ud af 10 7-årige haft en sådan oplevelse, jf. figur 7.4.5. Herefter falder andelen med stigende alder, og blandt 19-årige er det kun 73 pct., som har været i teater eller på museum det sidste år.

De 19-årige, som ikke var i teater eller på museum inden for det sidste år, har hyppigere en anden etnisk baggrund end dansk, har hyppigere en mor med grundskole- end en med lang videregående uddannelse og kommer med større sandsynlighed fra et arbejderhjem end fra den højere serviceklasse, jf. figur 7.4.6.

TILSKUERSPORT

Omkring halvdelen af de 11-19-årige angiver, at de mindst en gang i løbet af det seneste år har været til et sportsarrangement som betalende tilskuer, jf. figur 7.4.7. For de 7-årige er andelen noget lavere, ca. 35 pct. Dermed ligger denne undersøgelses registrering lavere end en tilsvarende i kulturvaneundersøgelsen, som viser, at ca. 75 pct. af de 7-15-årige har været til fodbold eller en anden sportsgren det sidste år. En mere detaljeret spørge-

form i kulturvaneundersøgelsen kan have været medvirkende til, at man der i højere grad har fået mere med.

Andelen i den enkelte aldersgruppe, som har været til en sportsskamp, udviser mod forventning kun ubetydelige udsving i forhold til de baggrundsforhold, som indgår i disse analyser. Så man må konkludere, at om man som ung overværer sportsskampe, hverken er påvirket af familiebaggrund eller af indtægt. Det er måske snarere en del af ungdomskulturen.

FORLYSTELSESPARK, BADELAND OG ZOO

En tur i et badeland eller en forlystelsespark (tivol) hører afgjort til blandt de folkelige kulturaktiviteter, som har appel til alle børn uden skelen til baggrund. Næsten alle 3- og 7-årige børn i undersøgelsen har haft en sådan fornøjelse inden for det sidste år, jf. figur 7.4.8. Blandt de 11-årige er der 5 pct., som ikke har. Først i 19-års-alderen er der en mærkbart større gruppe på 23 pct., som ikke har været i en forlystelsespark eller et badeland inden for det sidste år.

De 19-årige, som ikke har været ude at more sig i en forlystelsespark, badeland eller zoo, er iflg. undersøgelsen lidt hyppigere af dansk end af anden etnisk oprindelse, jf. figur 7.4.9. De kommer hyppigere fra en yderkommune og tilhører med større sandsynlighed en fattig familie. Forældres uddannelses- eller klassemæssige baggrund spiller derimod ingen rolle. Det afgørende synes at være økonomien samt forlystelsernes geografiske tilgængelighed.

FIG. 7.4.7: Andele børn og unge (7-19 år), der var til sportsskamp sidste år

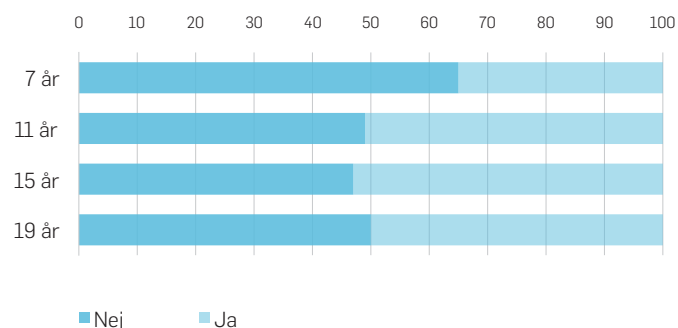


FIG. 7.4.8: Andele børn og unge (3-19 år), der var i forlystelsespark, badeland eller zoo sidste år

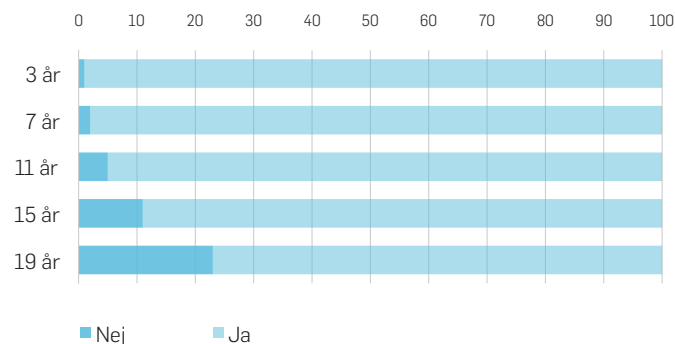
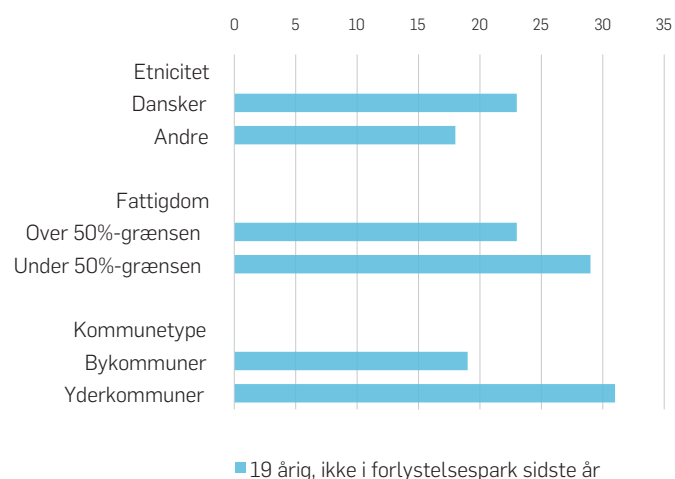


FIG. 7.4.9: Andele unge (19 år), der ikke har været i forlystelsespark sidste år



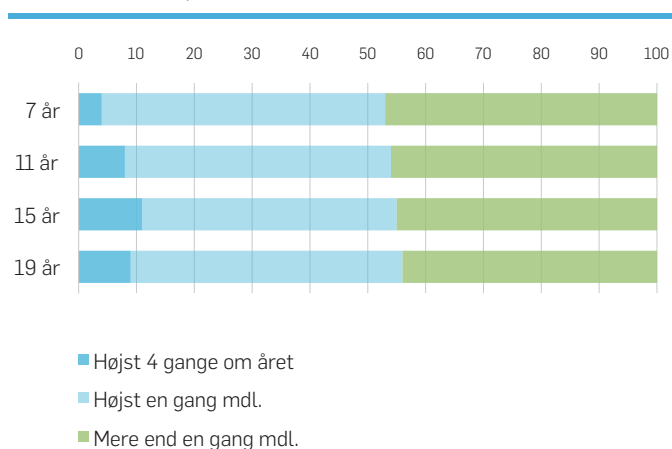
7-19-ÅRIGE, DER ER FATTIGE PÅ KULTUROPLEVELSER

Manglende brug af nogle kulturgoder behøver ikke være udtryk for, at man er afskåret fra at benytte dem. Det kan være en simpel følge af manglende interesse for det pågældende gode. Derimod må manglende forbrug af kulturgoder som sådan betragtes som et udtryk for kulturel eksklusion. Det fænomen er belyst ved et samlet mål for børns og unges kulturoplevelser inden for det sidste år.

Knap halvdelen af de 7-19-årige har haft så mange kulturoplevelser, at det svarer til mere end én om måneden. Lige så mange har haft kulturoplevelser med lidt længere mellemrum, men dog mere end en gang i kvartalet. Endelig har en gruppe på knap 10 pct. så få kulturoplevelser (højest en gang i kvartalet), at de kan karakteriseres som fattige på kulturoplevelser. Blandt 7-årige drejer det sig blot om 4 pct., jf. figur 7.4.10.

Uanset alder er der klart flere kulturfattige blandt børn og unge med anden etnisk baggrund end dansk (fx 24 pct. af de 15-årige mod 10 pct. af danske 15-årige). Ligeledes er der en klar sammenhæng med mors uddannelsesbaggrund (flere kulturfattige, hvis mor kun har grundskoleuddannelse) og familiens klasse-mæssige baggrund. Børn og unge, hvis forældre tilhører den højere serviceklasse, har mindre sandsynlighed for at være kulturfattige end børn fra arbejderfamilier. For de 19-årige spiller egen beskæftigelse en rolle, idet der er klart flere kulturfattige blandt unge på erhvervsuddannelserne og unge, der hverken er

FIG. 7.4.10: Andele børns og unges (7-19 år) kulturoplevelser sidste år



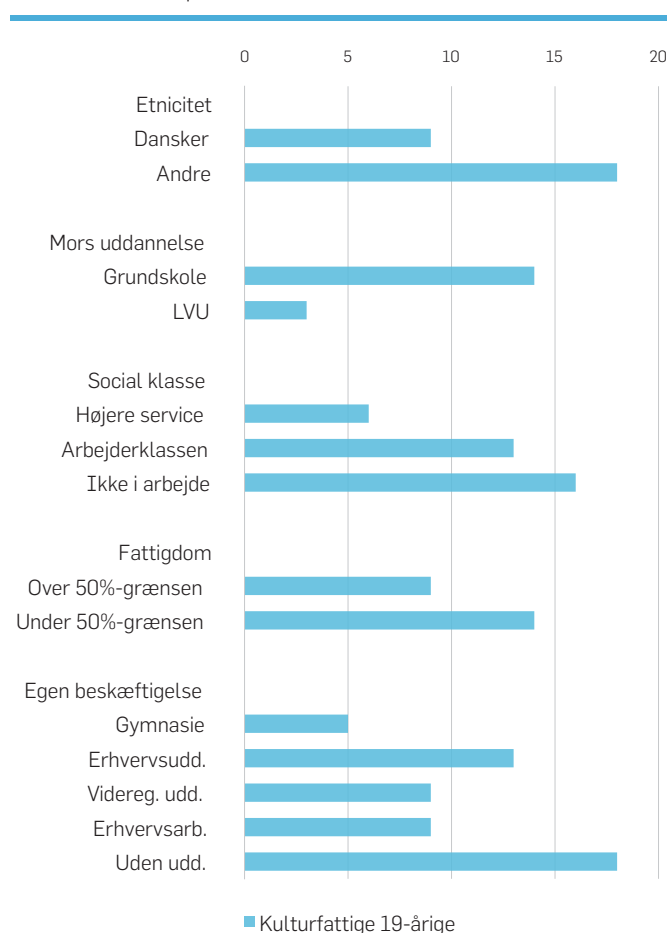
i arbejde eller under uddannelse, og færre kulturfattige blandt gymnasieeleverne, jf. figur 7.4.11. Endelig er kulturfattigdommen mere udbredt blandt børn og unge fra familier, der ligger under fattigdomsgrænsen, end blandt familier, der ligger over.

KONKLUSION

Vi kan på baggrund af dette konkludere, at:

- de forskellige sider af kulturlivet, som belyses i denne undersøgelse, er i kontakt med store dele af børn og unge i Danmark. Der er individuelle forskelle på interesser og muligheder for at gøre brug af de mange tilbud, men kun et mindre udsnit af de 7-19-årige er så sjældent i kontakt med det folkelige – eller finkulturelle kulturliv, at de må opfattes som værende ikke-deltagende,

FIG. 7.4.11: Andele unge (19 år), der var fattige på kulturoplevelser sidste år



- den kulturelle arv viser sig ved, at de unges forældrebaggrund – selv når de er blevet gamle nok til på egen hånd at opsøge tilbuddene – fortsætter med at spille en rolle for kulturforbruget. De 19-årige, hvis mødre har en lang videregående uddannelse, er mere kulturforbrugende end unge, hvis mødre ingen uddannelse har. Ligeledes er der færre fattige på kulturoplevelser, hvis familien tilhører den højere serviceklasse, end hvis forældrene tilhører arbejderklassen.

KOMPONENT 5: POLITISK INTERESSE OG DELTAGELSE

INTERESSER FOR NYHEDER OM SAMFUNDET

Gennem opvæksten udvides verden omkring en til at omfatte mere end den daglige omgangskreds med familie og skolekammerater. De unge opdager og fatter i forskellig grad interesse for det omgivende samfund. De lærer, at samfundet både giver dem muligheder og sætter nogle grænser for deres egen udfoldelse, og at disse muligheder, grænser og bestemmelser kan påvirkes gennem debat og koordinerede indsatser i form af politisk aktivitet.

De 11-19-årige blev spurgt om, hvor ofte de følger med i nyheder om, hvad der sker i samfundet (dvs. politik). Måden at følge med på har ændret sig fra for en generation siden at være baseret primært på avislæsning til i dag også at være tv-baseret og centreret omkring de internetbaserede medier. Det er imidlertid

ikke afgørende, hvordan de unge orienterer sig, men derimod at de har interessen herfor og opsøger deres viden. Interessen for nyheder om samfund og politik stiger med alderen, jf. figur 7.5.1. I 11-års-alderen følger halvdelen med flere gange om ugen. Lidt flere drenge og lidt færre piger. Denne kønsforskel holder sig op gennem aldersgrupperne. Godt 80 pct. af 19-årige drenge følger med flere gange om ugen, mens 4 pct. slet ikke gør det. Blandt 19-årige piger er det 74 pct., som flere gange om ugen følger med i den slags nyheder. 6 pct. gør det slet ikke.

POLITISK INTERESSE

Interessen for politik stiger med alderen og er gennemgående lidt mere udbredt blandt drenge end piger. Omkring 40 pct. af 15-årige drenge og 30 pct. af pigerne er noget eller meget interesseret i politik. Samtidig er 20 pct. af drengene og 30 pct. af pigerne slet ikke interesseret., jf. figur 7.5.2. Blandt de 19-årige giver godt halvdelen af drengene og 45 pct. af pigerne udtryk for at være noget eller meget interesseret i politik. Knap 20 pct. af begge køn er slet ikke interesseret.

Når man opdeler de 19-årige efter egen beskæftigelse, fremgår det, at der på videregående uddannelser findes langt flere (27 pct.) unge, som er mere interesseret i politik end unge på gymnasier (18 pct.) og navnlig på erhvervsuddannelser (5 pct.), jf. figur 7.5.3. Omvendt er der flest helt uden politisk interesse (30 pct.) på erhvervsuddannelser og færrest (ca. 10 pct.) på gymnasier og videregående uddannelser.

FIG. 7.5.1: Andele børn og unge (11-19 år) efter, hvor tit de følger med i nyheder om politik

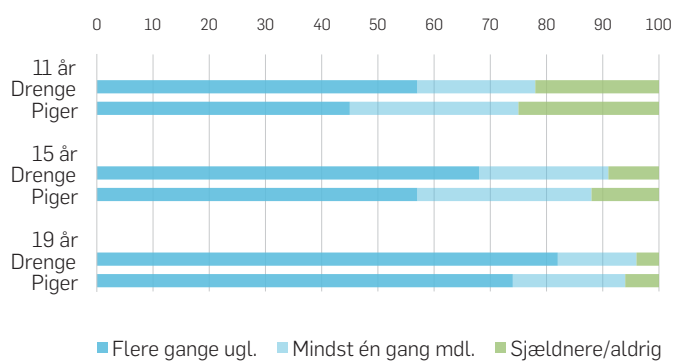
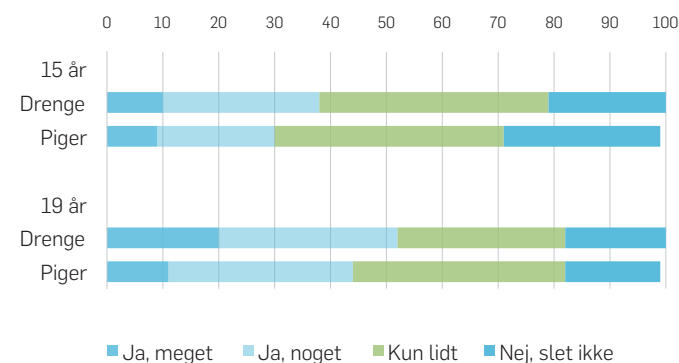


FIG. 7.5.2: Andele unges (15-19 år) interesse for politik



POLITISK AKTIVITET

Mens det er forholdsvis let at identificere unge, som interesserer sig for politik, er det sværere at finde de få, der er politisk aktive. De bliver i undersøgelsen identificeret ved spørgsmålet: Hvor ofte laver du politisk arbejde (fx i miljø- eller græsrodsbevægelse, politisk ungdomsforening)? Skellet går helt enkelt mellem dem, der har gjort det, og dem, der ikke har.

De unge er meget langt fra at beskæftige sig aktivt med politisk arbejde, selv når det defineres så lempeligt som her. Blot 6 pct. af de 15-årige og 8 pct. af de 19-årige har prøvet at deltage i nogen form for politisk arbejde. Med så små andele politisk aktive er det vanskeligt at udpege sikre forskelle mellem grupper af unge. Der er dog en tendens til aktivitet over gennemsnittet både blandt unge, der selv er under videregående uddannelse, og blandt unge fra fattige familier.

Alt i alt kan man konkludere, at de unge, stigende med alderen, følger ganske godt med i, hvad der foregår i samfundet omkring dem, men at det er et mindretal, der har erfaringer med aktivt politisk arbejde.

OPSUMMERING OG KONKLUSIONER

Domæne 7 omfatter i alt fem komponenter, hvor 3-årige kun kan måles på en (én indikator), 7-årige på to, 11-årige på tre og 15- og 19-årige på alle fem. At bedømme, hvordan man klarer sig på et helt domæne ud fra kun én indikator, er et utilstrækkeligt grund-

lag. Derfor indgår de 3-årige ikke i den samlede opgørelse. For de øvrige aldersgrupper er anvendt et ensartet beregningsgrundlag i opgørelsen af, om man defineres som udsat eller ej. Fra komponenten om kultur inddrager vi kun indikatoren 'kulturfattigdom', der omfatter de øvrige indikatorer for denne komponent. Vi har også valgt at udelukke indikatoren om politisk aktivitet fra opgørelsen, da det ellers ville skævvride det samlede billede. Ingen negative scores fører til inklusion, 1-2 medfører placering i en midtergruppe, mens 3 eller flere point kategoriserer respondenterne som ekskluderede, jf. figur 7.6.1.

Vi finder, at der blandt de 7-19-årige som helhed er 12 pct., som falder i den kritiske zone af ekskluderede. Det kan umiddelbart overraske, at det er de to yngste årgange – børnene – der klarer sig bedst på inklusions-eksklusions-skalaen (7 pct. placerer sig i den kritiske zone), mens omkring hver tredje af de unge falder uden for, jf. tabel 7.6.1. Det skyldes delvist, at vi med flere indikatorer til belysning af unges forhold giver disse aldersgrupper flere muligheder for at 'falde i' og dermed samle point til en slutplacering som ekskluderet. Der kan også være en mere indholdsmæssig forklaring, nemlig at en stor del af de unge slet ikke ønsker eller har svært ved at leve op til at være deltagende i det civile samfund. Med andre ord: At de ikke er parate til at agere som medborgere?

I forhold til undersøgelsens øvrige baggrundsvariable kan man se, at børn med dansk baggrund hyppigere er inkluderet end de,

FIG. 7.5.3: Andele unges (19 år) interesse for politik, opdelt efter egen beskæftigelse

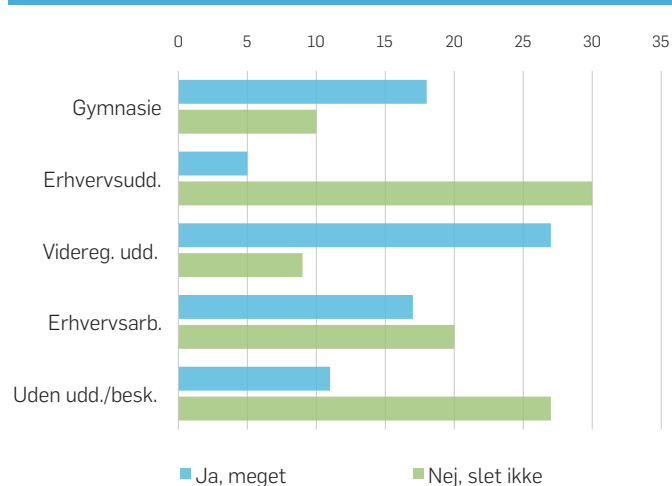
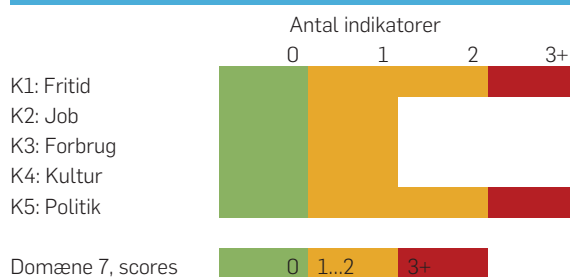


FIG. 7.6.1: Fritid og medborgerskab (7-19 år)



TABEL 7.6.1: Fritid og medborgerskab. Andele, der er inkluderede hhv. ekskluderede

	Inkluderet	Midtgruppering	Ekskluderet	p<
I alt pct. (aldersvægtet)	38	49	12	
Alder				***
3 år				
7 år	62	33	5	
11 år	66	31	3	
15 år	10	69	21	
19 år	15	65	20	
Køn				**
Drenge	41	48	12	
Piger	45	45	10	
Etnicitet				***
Dansker	44	46	10	
Andre	31	50	18	
Familietype				***
Kernefamilie	47	44	9	
Stedfamilie	35	53	12	
Enlig	34	51	15	
Udeboende	14	60	25	
Mors uddannelse				***
Grundskole	33	48	19	
Gymnasial uddannelse	43	50	7	
Erhvervsfaglig uddannelse	42	45	13	
Kort videregående uddannelse	43	46	11	
Mellemlang videregående uddannelse	46	47	7	
Lang videregående uddannelse	55	42	3	
Højeste klasse				***
Højere service	48	45	6	
Lavere service	46	45	9	
Selvstændige	41	50	9	
Selvstændige	38	47	15	
Arbejderklassen	34	47	19	
Ikke i arbejde	23	52	25	
Fattigdom				NS
Over 50%-grænsen	43	46	11	
Under 50%-grænsen	40	49	12	
Region				NS
Bykommuner	43	46	11	
Mellemkommuner	43	47	11	
Landkommuner	44	45	11	
Yderkommuner	38	49	12	

der har en indvandrerbaggrund. Derudover fremgår det, at en opvækst i kernefamilie samt navnlig at uddannelsesressourcerne i opvækstmiljøet synes at have en integrerende betydning for, om børn og unge er involverede i de aktiviteter, der vedrører deltagelse i civilsamfundet.

DOMÆNE 8

SUBJEKTIV TRIVSEL

PRÆSENTATION AF DOMÆNET OG DE UDVALGTE KOMPONENTER

I det foregående har vi fortrinsvis beskæftiget os med en række indikatorer, som, vi antager, påvirker børns og unges velfærd og trivsel, indirekte eller direkte; på kort og på lang sigt. Dette kapitel dedikerer vi til børnebefolkningens egen vurdering af, hvordan de har det på forskellige områder. Det er med andre ord barn- og ungdommen, som den opfattes her og nu, vi her prøver at tage temperaturen på. Disse selvurdeeringer holder vi stedvist op mod nogle af de fund, vi har fremlagt i de tidligere kapitler.

Subjektiv trivsel definerer vi ud fra fem komponenter, der hver består af én indikator. Den første komponent sætter fokus på, hvordan børn og unge vurderer deres eget helbred og har således en parallel til domæne 3 om helbred og sikkerhed. Den anden komponent handler om børns mentale tilstand og trækker på temaer, som blev bragt op under domæne 5 (sociale relationer) og 6 (adfærd og livsstil). Uddannelsesmæssig trivsel er temaet for den tredje komponent og handler om, hvad børn og unge synes om at gå i skole. Her trækker vi paralleller til domæne 4

om uddannelse og dagpasning. Den fjerde komponent omhandler personlig frihed og søger at indkredse, i hvilken udstrækning børn og unge oplever, at deres integritet og behov for autonomi respekteres. Denne komponent refererer delvist til domæne 5 om de sociale relationer og delvist til domæne 7 om medborgerskab og fritid. Den sidste komponent har vi kaldt 'subjektiv trivsel', og den belyser børns og unges egen opfattelse af deres tilfredshed med livet mere generelt.

Vi antager, at de forskellige subjektivt oplevede trivselsmål kan være indbyrdes forbundne på både et statistisk og et praktisk niveau. I analysemodellen behandler vi imidlertid som udgangspunkt indikatorerne for trivsel med helbred, mental helse, uddannelse samt personlig integritet som fire relativt uafhængige størrelser. Vi antager endvidere, at disse fire indikatorer sammen med andre bagvedliggende forhold har indflydelse på udfaldet af livstilfredshed. Vores analysemodel er således baseret på en antagelse om, at livstilfredshed er en mere overgribende størrelse, der bl.a., men ikke udelukkende, er konstitueret af flere forskellige komponenter og indikatorer.

KOMPONENTER	INDIKATORER
Komponent 1: Helbredsmæssig trivsel	3-19-årige, der vurderer, at helbredet er nogenlunde eller dårligt
Komponent 2: Selvvurderet mental tilstand	Børn og unge, der befinder sig uden for det trivselsmæssige normalområde på SDQ-skalaen
Komponent 3: Uddannelsesmæssig trivsel	7-19-årige, der ikke kan lide at gå i skole
Komponent 4: Personlig integritet	11-19-årige, der oplever at have begrænset personlig frihed
Komponent 5: Subjektiv trivsel	Andel børn, der placerer sig under midtpunktet på en skala om tilfredshed med livet

KOMPONENT 1: HELBREDSMÆSSIG TRIVSEL

SELVVURDERET HELBRED

Den helbredsmæssige trivsel er baseret på et helt enkelt spørgsmål. Interviewpersonerne blev bedt om at tage stilling til, om de synes, at deres helbred er virkelig godt, godt, nogenlunde eller dårligt. For de 3-7-årige var det moderen, der svarede på børnenes vegne. Spørgsmålet har tidligere været anvendt i andre undersøgelser om børns velfærd og trivsel (HBSC-undersøgelserne).

Meget få, omkring 1 pct., svarer, at de har et egentligt dårligt helbred. Det er derfor de to nederste kategorier: 'nogenlunde' og 'dårligt', vi anvender i analysen af, hvem der relativt oplever at have det værste helbredsmæssigt. Tilsammen drejer det sig om 10 procent, der ikke oplever at have et godt helbred, mens 42 pct. angiver, at helbredet er godt, og knap halvdelen (48 pct.) svarer, at deres helbred er virkelig godt.

De alders- og kønsmæssige skillelinjer påvirker svarfordelingerne. De yngre aldersgrupper har langt mere positive vurde-

ringer af deres helbredstilstand end de ældre, idet den positive helbredsvurdering synes at toppe i 7-års-alderen, hvor to tredjedele synes, de har det virkelig godt, jf. figur 8.1.1. Herefter går det virkelig gode helbred ned ad bakke til at omfatte halvdelen i 11-års-alderen og ca. en tredjedel i 15-års-alderen. Ved 19-års-alderen er det som helhed 29 pct., der mener, at helbredet er virkelig godt.

Gennemgående følges drenge og piger ad frem til og med 11-års-alderen, men herefter finder der en udskillellesproces sted. Det er især de unge piger, der tegner sig for oplevelsen af, at det virkelig gode helbred er på retur til fordel for det middelmådige og dårlige helbred. I 19-års-alderen er det således kun hver femte unge pige (22 pct.), der angiver at have et virkelig godt helbred, mens omvendt hver fjerde (27 pct.) angiver, at helbredet er middelmådigt ('nogenlunde') eller decideret dårligt. Det er et iøjnefaldende fund, men i god overensstemmelse med andre resultater. Skolebørnsundersøgelsen (Rasmussen & Due, 2006) viser således, at der i perioden fra 1982-2006 har været et fald fra 38 pct. til 21 pct. i andelen af unge piger (her 15 år), der helbredsmæssigt føler, at de har det virkelig godt.

I forhold til de baggrundsfaktorer, vi gennemgående har anvendt i undersøgelsen, kan vi iagttage visse sammenhænge, jf. figur 8.1.2: Med hensyn til familietype angiver børn og unge i stedfamilier lidt hyppigere at være i dårlig helbredsmæssig trivsel (16 pct.) sammenlignet med børn i kernefamilier (9 pct.), men det er navnlig de unge udeboende, der adskiller sig negativt. Her angiver 26 pct. at have et relativt dårligt helbred. Tilsvarende har vi fundet en forskel i forhold til uddannelsesressourcerne i opvækstmiljøet. Børn og unge mener hyppigere at være ved dårligt helbred i familier, hvor moderen ingen erhvervsuddannelse har (15 pct.) sammenlignet med dem, hvis mor er akademisk uddannet (6 pct.).

Vi har ikke fundet væsentlige forskelle mellem børn med dansk henholdsvis anden etnisk baggrund. Heller ikke baggrundsfaktorerne 'social klasse' og 'fattigdom', der overordnet bidrager til information om økonomiske ressourcer i barnets miljø, er udslags-

givende i forhold til den selvoplevede helbredsmæssige trivsel. Inddrager man derimod afledte variable, som konkret påvirker børns levestandard i hverdagen, velfærdsgoder i husholdningen (jf. domæne 1) eller forekomst af boliggener (jf. domæne 2), kan man observere visse variationer: Andelene af børn og unge med relativt dårligt oplevet helbred er således højere (17 pct.) i familier, der er dårligt stillede med velfærdsgoder. Tilsvarende rapporterer børn og unge, der lever med flere boliggener, dobbelt så hyppigt om dårligt helbred (18 pct.), sammenlignet med dem, der ingen boliggener har (8 pct.). De observerede forskelle vedrørende levestand og boliggener gælder både for ældre og yngre børn.

I analysen anvender vi også en række udvalgte indikatorer om børns helbred og sundhedsadfærd, jf. domænerne 3 og 5. Her finder vi, måske ikke så overraskende, en stærk sammenhæng mellem forekomst af sygdom eller handicap og den selvople-

FIG. 8.1.1: Andele børns og unges (3-19 år) selvvrurderede helbred

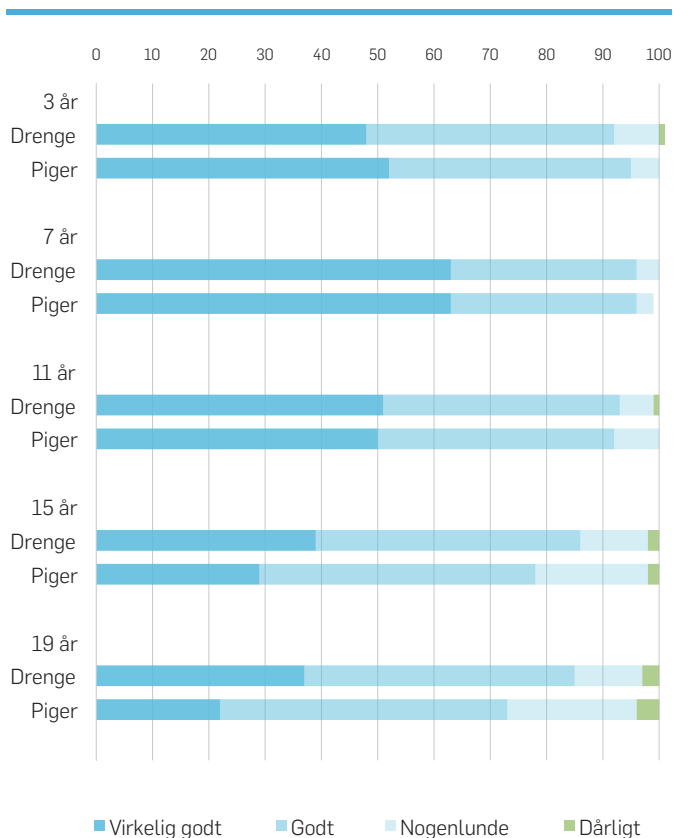
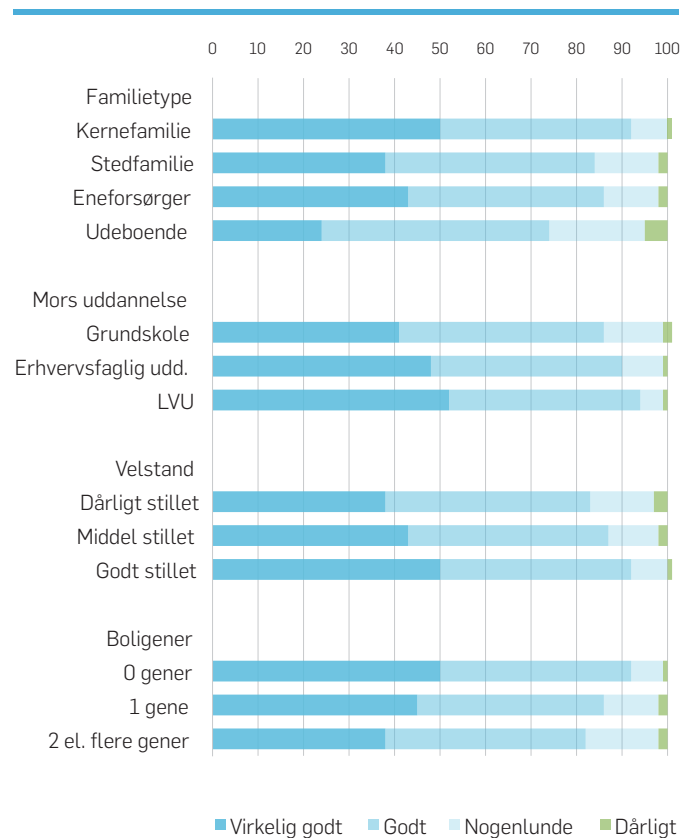


FIG. 8.1.2: Andele børns og unges (3-19 år) selvvrurderede helbred



vede helbredstilstand, jf. figur 8.1.3. Blandt børn og unge, der har (haft) en langvarig sygdom eller et handicap, oplever 28 pct. at være ved dårligt helbred, og blandt de syge/handicappede, der er hæmmede af funktionslidelsen, er den tilsvarende andel 38 pct. Kun 16 pct. af disse angiver at have det virkelig godt.

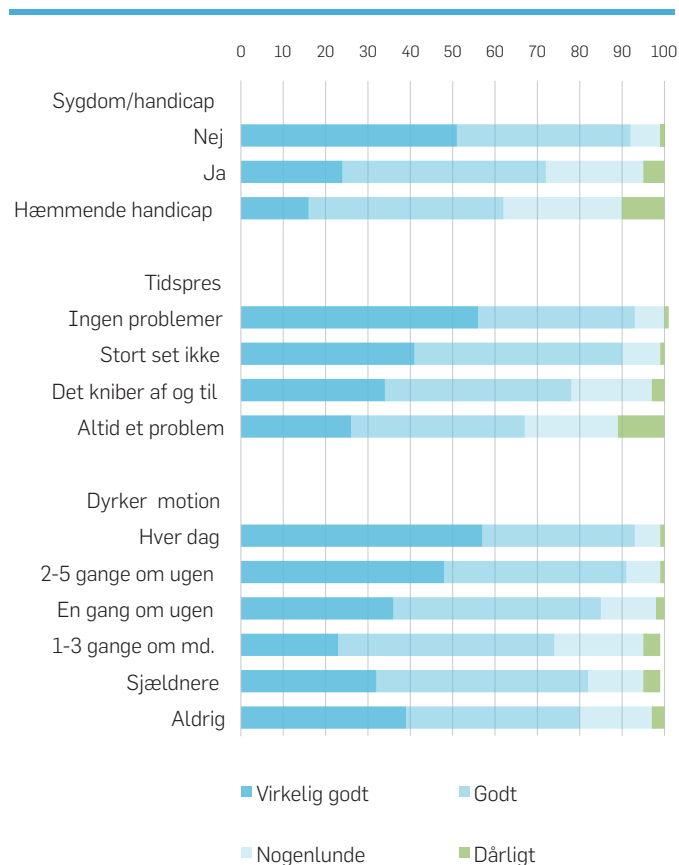
Desuden viser undersøgelsen en sammenhæng mellem rapportering af tidspres og selvoplevet helbredstilstand, idet de børn og unge, som ingen tidsproblemer har, overvejende oplever at være ved godt helbred. I takt med øget oplevet tidspres svinder det positive billede af helbredet imidlertid ind. Vi skal dog gøre opmærksom på, at det numerisk er ret få børn og unge, der altid oplever problemer med at nå det, de gerne vil.

Undersøgelsen tyder endvidere på, at børns og unges motionsvaner påvirker deres selvoplevede helbredstilstand. De flittige mo-

tionister, der dagligt dyrker sport og motion, oplever helt overvejende at være ved godt helbred, mens andelen, der ikke finder, at helbredet er så godt, stiger støt, jo mindre der blev dyrket motion. Billedet bliver dog uklart for de, der meget sjældent eller aldrig motionerer: Deres selvoplevede helbredsproblemer er ikke udtalte.

Som en yderligere indikator for, hvordan sundhedsadfærd kan påvirke den helbredsmæssige trivsel, har vi også anvendt de unges alkoholvaner. Vi har imidlertid ikke fundet væsentlige sammenhænge mellem, hvor hyppigt de unge drikker sig 'rigtig fulde' og deres selvoplevede helbred. En sådan manglende sammenhæng kan være ret interessant i en forebyggelsesstrategi, fordi den giver et fingerpeg om, at det kan være svært at påvirke de unges vaner gennem prædiken og information om alkohols sundhedsskadelige virkninger. Vi analyserede også sammenhængene mellem børns og unges overvægt (BMI) og den selvurderede helbredstilstand, og her fandt vi overraskende nok intet systematisk mønster.

FIG. 8.1.3: Andele børns og unges (3-19 år) selvurderede helbred



KOMPONENT 2: SELVVURDERET PSYKISK TILSTAND

BØRNS STYRKER OG VANSKELIGHEDER – SDQ

SDQ er en forkortelse for 'The Strengths and Difficulties Questionnaire' (Goodman, 2000), som er et spørgeskemabaseret screeningsinstrument, der anvendes til at måle et barns styrker og vanskeligheder. 'Styrker og vanskeligheder' har karakter af en eufemisme, for grundlæggende er instrumentets formål at identificere psykopatologiske tilstande, dvs. psykiske problemer og afvigende adfærd hos børn og unge i 3-16-års-alderen.

Instrumentet er udviklet på engelsk og er oversat til mange sprog. For nogle år siden blev det også oversat til dansk (Obel, 2003), og siden har det vundet popularitet i hele landet, hvor det

både anvendes i forskningsbaserede undersøgelser (fx på SFI) og i klinikken (fx inden for pædiatrien, PPR og børne- og ungdomspsykiatrien). Det anses for at være et solidt og valideret måleinstrument til screening og har den fordel, at det ikke tager så lang tid at udfylde. Det kan imidlertid ikke stå alene som diagnosticeringsværktøj i den kliniske virksomhed.

SDQ består af 25 udsagn, der besvares af barnet/den unge (eller forælderen) med 'passer ikke', 'passer delvist' eller 'passer godt'. Det dækker fire problemområder: 1) hyperaktivitet/uopmærksomhed, 2) emotionelle problemer, 3) adfærdsproblemer, 4) problemer i forholdet til jævnaldrende og 5) ét styrkeområde (sociale styrker). Hvert område belyser vi ved hjælp af fem spørgsmål. Der er udarbejdet scoringssystem, så man kan opgøre, hvordan barnet placerer sig inden for hvert af de fem områder, og der er også udarbejdet et pointsystem for, hvordan barnet globalt set placerer sig. I den globale eller samlede opgørelse indgår områderne 1-4, men ikke området om sociale styrker. Barnet bliver, afhængigt af hvor mange point det scorer, placeret i tre områder: I normalområdet, i grænseområdet til det normale og uden for normalområdet. 'Normal' forstås som en statistisk normalitet, dvs. det, som flertallet gør.

I lyset af SDQ-instrumentets popularitet, nationalt som internationalt, har vi i denne undersøgelse valgt at medtage SDQ-målingen som en enkeltstående indikator på selvvalideret mental trivsel. Vi har skønnet, at indikatoren mest naturligt hører til

under domæne 8, også selv om SDQ's tilgang til trivsel er mere objektiveret og klinisk end de øvrige indikatorer, der indgår i domænet. De 19-årige indgår ikke i opgørelsen, da instrumentet ikke er valideret i forhold til denne aldersgruppe.

Undersøgelsen viser, at det som helhed er 88 pct. af de 3-15-årige, der falder inden for normalområdet med hensyn til mental trivsel; 6 pct. befinder sig på grænsen til normalområdet, og 6 pct. falder helt uden for. Andelen svinger dog med alderen, jf. figur 8.2.1, idet andelen, der er i normal trivsel, daler fra 93 pct. i 3-års-alderen til 83 pct. i 11-års-alderen for så at stagnere for de 15-årige. Mønstret går endvidere i retning af, at drenge trives dårligere end piger gennem den første del af barndommen, indtil det vender ved 15-års-alderen, hvor piger begynder at få det værst.

I forhold til undersøgelsens øvrige baggrundsforhold finder vi som helhed ikke nogen markante forskelle i forhold til den etniske dimension. Som tendens sækker børn og unge med indvandrerbaggrund lidt efter de danske med hensyn til mental trivsel, men forskellene er ikke så store i dette datamateriale. Til gengæld synes familietyper at spille en rolle: Mens hvert 10. barn i kernefamilierne befinder sig på kanten eller uden for det trivselsmæssige normalområde, udgør den tilsvarende andel 27 pct. for børn og unge i stedfamilier. En mulig forklaring på det ringere trivselsbillede i stedfamilierne kan bero på, at børn der oftere oplever familielivet som uharmonisk og føler sig mindre elskede, jf. domæne 5 og nedenfor.

FIG. 8.2.1: Samlet score for 3-15-åriges psykiske trivselsbillede – styrker og vanskeligheder (SDQ)

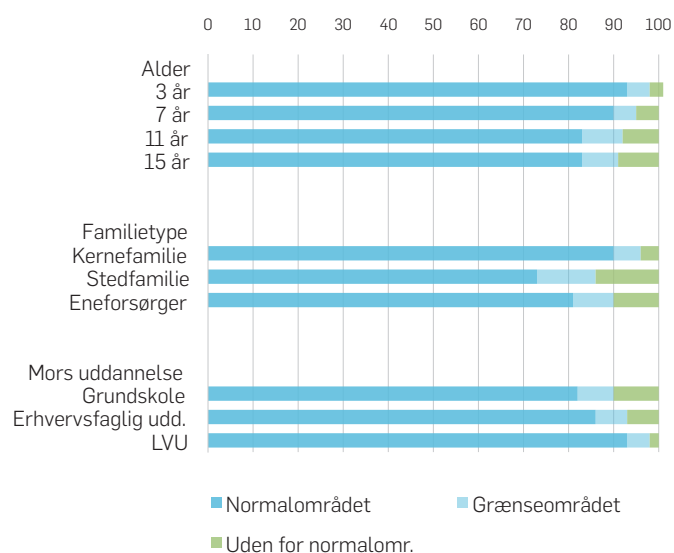
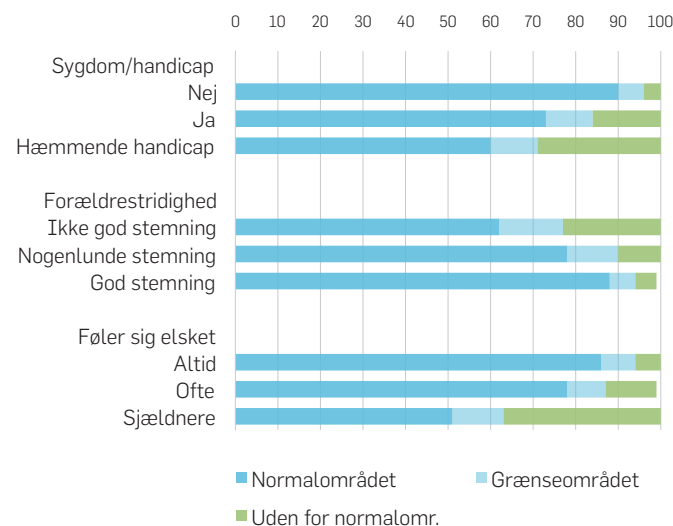


FIG. 8.2.2: Samlet score for 3-15-åriges psykiske trivselsbillede – styrker og vanskeligheder (SDQ)



Også uddannelsesressourcerne i opvækstmiljøet forekommer at have en vis betydning: Børn fra familier med en akademisk uddannet mor er hyppigere i bedre mental trivsel end de børn, hvis mor alene har en grundskoleuddannelse. Tilsvarende mønster kan man iagttage i forhold til forældrenes beskæftigelsesmæssige position, men forskellene er ikke store.

Blandt andre faktorer¹, der synes at påvirke børns generelle mentale trivselsbillede, vil vi her fremhæve især to forhold: For det første forklarer forekomsten af langvarig sygdom og handicap en væsentlig del af den manglende mentale trivsel, figur 8.2.2: Blandt de børn, der har en funktionsnedsættelse, der hæmmer dem i dagligdagen, er det således kun 60 pct., der falder inden for det trivselsmæssige normalområde, og 29 pct., der falder helt uden for. For det andet vil vi fremhæve, at der er en sammenhæng mellem det følelsesmæssige klima i familien og børns SDQ-score: Børn placerer sig således hyppigere på grænsen til eller uden for det trivselsmæssige normalområde, hvis klimaet i hjemmet er præget af dårlig stemning mellem forældrene, eller hvis barnet sjældent føler sig elsket af sine forældre.

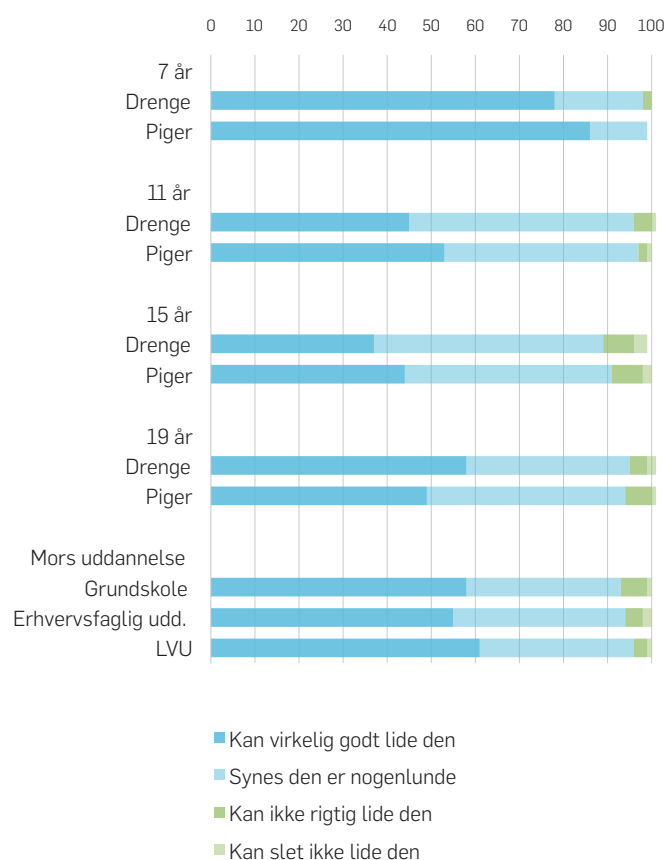
KOMPONENT 3: UDDANNELSESMÆSSIG TRIVSEL

ANDELE, DER IKKE BRYDER SIG OM SKOLEN

Den tredje komponent, som omhandler børns og unges trivsel med at gå i skole, består af en indikator, der er baseret på et simpelt spørgsmål: "Hvad synes du om skolen for øjeblikket?" Blandt de 7-19-årige svarer 58 pct., at de virkelig godt kan lide skolen, 37 pct. svarer, at de synes, den er nogenlunde, 4 pct. kan ikke rigtig lide den, og 1 pct. kan slet ikke lide skolen. I analysen om social eksklusion er det de to sidstnævnte kategorier, vi sætter fokus på.

Undersøgelsen viser, at den uddannelsesmæssige trivsel er stærkt aldersbetinget og delvis også varierer med køn, jf. figur 8.3.1. Ved skolestarten i 7-års-alderen angiver det store flertal af mødre til børnene, at disse er virkelig glade for at gå i skole, pigerne lidt hyppigere (86 pct.) end drengene (78 pct.). Begejstringen daler imidlertid i løbet af tiden i grundskolen. I 11-års-alderen, hvor de fleste går i femte klasse, er det kun omkring halvdelen, der er virkelig glade for skolen, og ved udskoling er det blot hver tredje dreng (37 pct.), men 44 pct. af de 15-årige piger, der trives virkelig godt ved at være i uddannelsen. Samtidig er andelen, der ikke kan lide skolen, steget til omkring 10 pct. Blandt de 19-årige, der er i uddannelse, vender billedet imidlertid igen. Her er over halvdelen virkelig glade for uddannelsen, og det er navnlig de unge drenge, der bidrager til, at billedet bliver positivt. Man skal erindre, at de 19-årige deltager i uddannelse på frivillig basis, og at de allermost skoletrætte på dette tidspunkt er sorteret fra.

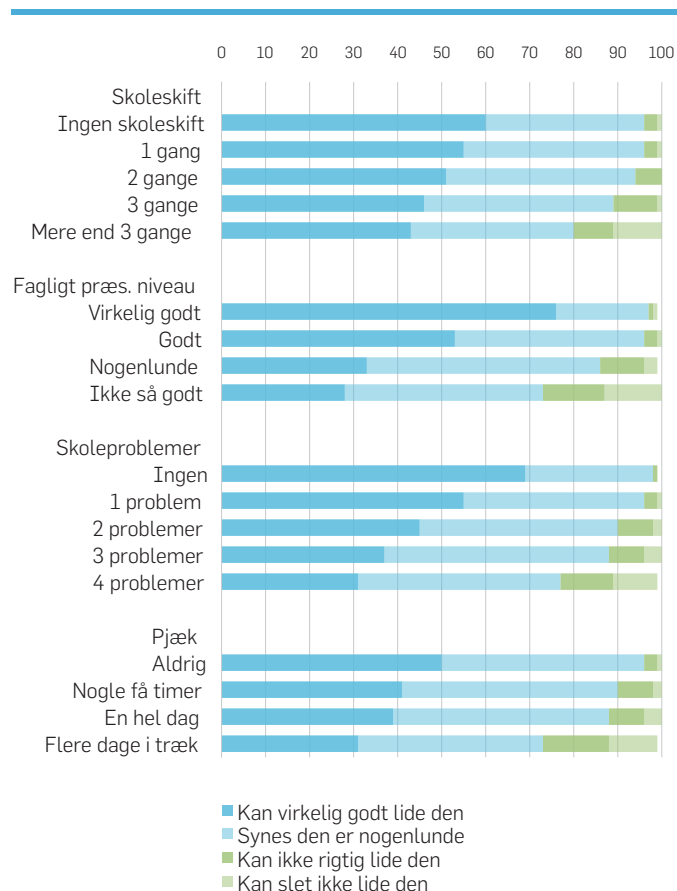
FIG. 8.3.1: Andele børns og unges (7-19 år) trivsel med skolen



Vi har undersøgt, hvordan den uddannelsesmæssige trivsel varierer med de baggrundsvariable, som vi anvender i undersøgelsen, og finder generelt ikke mange stærke sammenhænge. Tendensen er dog, at børn og unge med anden etnisk baggrund er lige så glade for skolen som danske børn, ja, faktisk tegner billedet i retning af, at de gennemgående er gladere. Man skal dog huske på, at der i undersøgelsen er en lille overrepræsentation af etniske piger.

Vi har i figur 8.3.1. illustreret, hvordan uddannelsesressourcerne i hjemmet varierer med skoletilfredsheden og finder, som forventet, en sammenhæng: Der er lidt flere børn og unge af mødre med en akademisk uddannelse, der er glade for skolen, end i familier, hvor forældrene ingen erhvervskompetencegivende uddannelse har. Men forskellene er meget små og bidrager måske mest af alt til at give et fingerpeg om, at den sociale familiebaggrund har en mere indirekte effekt på, hvordan børn klarer sig i skolesystemet.

FIG. 8.3.2: Andele børns og unges (7-19 år) trivsel med skolen



Børns og unges glæde ved skolen reflekterer de erfaringer, de har med den i dagligheden. I figur 8.3.2 har vi udvalgt nogle af indikatorerne fra domæne 4 og koblet dem sammen med børns og unges skoletrivsel. Der tegner sig et ret entydigt mønster af, at den uddannelsesmæssige trivsel er forbundet med et stabilt skoleforløb, med at børn og unge klarer sig fagligt godt i skolen, og med om de ellers er forskånet for problemer, fx med lærere eller kammerater. Opgørelsen peger videre i retning af en vis systematisk sammenhæng mellem pjæk og mistrivsel med skolen, navnlig når pjækkeriet får en mere omfattende karakter.

KOMPONENT 4: PERSONLIG INTEGRITET

OPLEVELSE AF PERSONLIG FRIHED

Ud fra et børnerettigheds perspektiv vil man kunne argumentere for, at oplevelse af autonomi og personlig integritet må være et centralt aspekt ved børns og unges subjektive trivsel. I undersøgelsen anvender vi en serie på i alt seks spørgsmål, som et britisk forsker team venligst udlånte os; en spørgsmålsserie, der på forskellig vis søger at indkredse børns og unges mulighed for at have personlig frihed. Spørgsmålene blev stillet til de 11-19-årige.

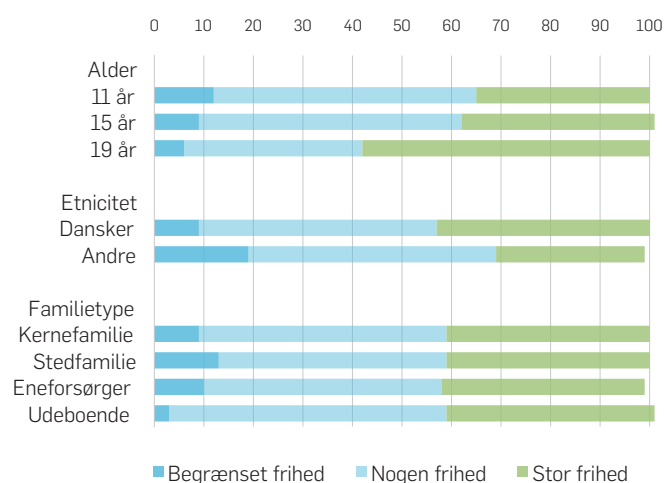
I analysefasen testede vi, om der er en indbyrdes sammenhæng i den måde, hvorpå interviewpersonerne har besvaret de seks spørgsmål (såkaldt faktoranalyse). Det fandt vi kun delvist, og vi forkastede derfor tre af spørgsmålene. Tilbage var tre spørgsmål, der indbyrdes korrelerer med en fælles bagvedliggende faktor, som kan benævnes: oplevelse af personlig frihed. Indikatoren summerer således tre spørgsmål, der er formuleret som udsagn, og som lyder: 1) "For det meste kan du selv bestemme, hvad du bruger din tid til", 2) "Du føler dig fri til selv at bestemme, hvordan du vil leve dit liv", 3) "Normalt kan du frit sige, hvad du tænker og mener". Interviewpersoner har fem svarmuligheder, der stræk-

ker sig fra 'helt uenig' til 'helt enig'. Den summerede indikator på personlig frihed kan antage værdierne fra 3 til 15, hvor 15 svarer til oplevelse af maksimal frihed (3 x 'helt enig'). Vi udarbejdede et pointsystem, hvor 3-10 point fortolkes som 'begrænset frihed', 11-13 point som 'nogen frihed', mens 14-15 forstås som 'stor frihed'. Ifølge denne definition er det 9 pct. af interviewpersonerne i undersøgelsen, der oplever at have begrænset frihed, 48 pct. har nogen frihed, mens 42 pct. har stor frihed. I analysen er det fortrinsvis dem med begrænset frihed, som vi interesserer os for.

Undersøgelsen viser, måske ikke så overraskende, at der er en vis aldersvariation, jf. figur 8.4.1. Begrænset personlig frihed optræder hyppigst blandt 11-årige (12 pct.) og aftager med alderen til 6 pct. blandt de 19-årige. Der er ingen kønsforskel. Som udtryk for spændinger i husstanden er det interessant, at unge i stedfamilier hyppigst oplever begrænset frihed (12 pct.), mens de udeboende oplever det i ringest grad (4 pct.). Endelig kan vi konstatere, at unge fra familier med indvandrerbaggrund hyppigere (19 pct.) føler deres frihed begrænset end unge af dansk oprindelse (9 pct.). Vi antager, at der her er nogle kønsforskelle på spil, men tallene bliver for små til at teste, om det navnlig er unge indvandrerpiger, der oplever, at de har for lidt frihed.

Der er kun mindre sammenhæng mellem oplevet personlig frihed og de øvrige baggrundsvariable, som denne undersøgelse anvender. Vi har også særskilt testet, om unge, der levede i boligtrængsel, oplever at have mindre personlig frihed end andre, men har

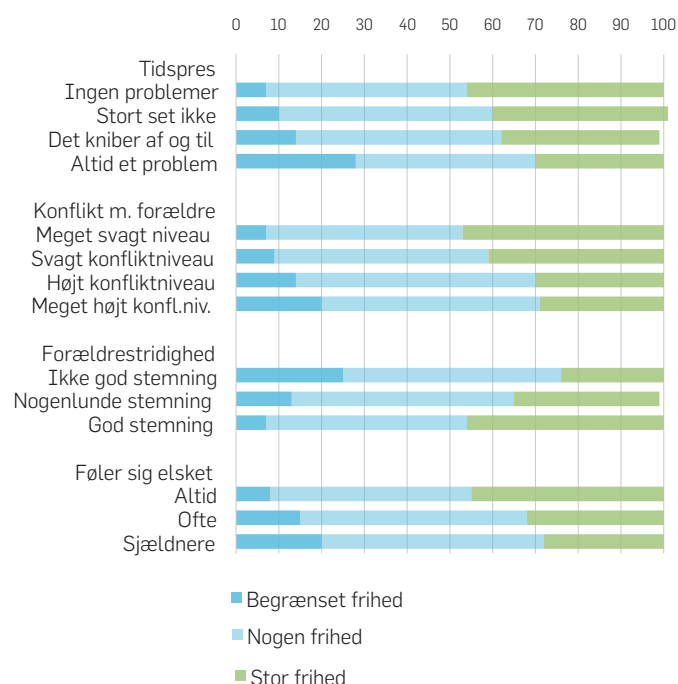
FIG. 8.4.1: Andele børns og unges (11-19 år) oplevelse af personlig frihed



ikke fundet nogen væsentlige sammenhænge. Som helhed peger undersøgelsen imidlertid på, at graden af 'personlig frihed' navnlig korrelerer med fravær af tidspres og med det følelsesmæssige klima i hjemmet.

Figur 8.4.2 viser således for det første, at andelen af unge, der oplever begrænset personlig frihed, stiger i takt med, hvor presede de er på tid. Det er socialt logisk, bl.a. fordi indikatoren er konstrueret på baggrund af et spørgsmål om friheden til selv at disponere sit tidsforbrug. Det er måske mere, at oplevelse af personlig frihed korrelerer med klimaet i hjemmet. Vi har her inddraget tre indikatorer fra domæne 5, som belyser konflikter mellem den unge og forældrene, konflikter mellem forældre indbyrdes samt om den unge føler sig elsket eller værdsat af sine forældre. Det ses, at oplevelsen af at have begrænset frihed stiger i takt med konfliktniveauet derhjemme og i takt med den

FIG. 8.4.2: Andele børns og unges (11-19 år) oplevelse af personlig frihed



unges oplevelse af ikke at være elsket af sine forældre. I forhold til indikatorerne om 'konflikter med forældre' og om at 'føle sig (u)elsket' er det vanskeligt at afgøre, hvad der er årsag, og hvad der er virkning: Udspringer konflikterne henholdsvis følelsen af at være uelsket af, at den unge ikke oplever at have frirum nok, eller opleves det som en begrænsning i den personlige frihed, hvis man lever i konflikter eller føler sig uelsket? I forhold til indikatoren om forældrenes indbyrdes relationer forekommer det imidlertid mest indlysende, at oplevelsen af begrænset frihed er et resultat af belastningen ved at leve i et miljø med dårlig stemning.

KOMPONENT 5: SUBJEKTIV TRIVSEL

OPLEVET LIVSTILFREDSHED

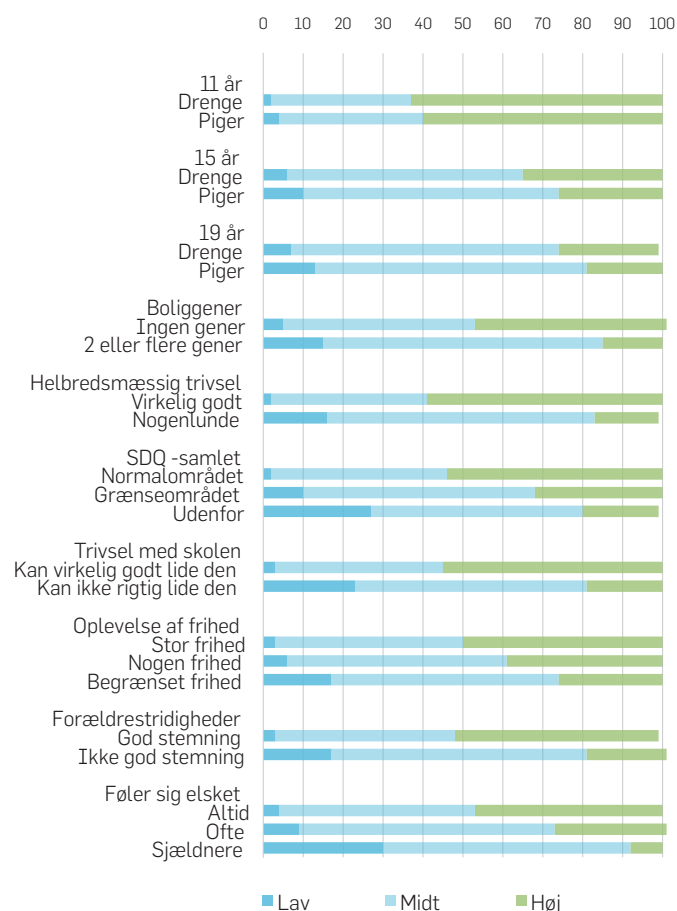
Som den femte indikator har vi valgt at inddrage et bredere mål om livstilfredshed (eller livskvalitet), der er baseret på interviewpersonernes kognitive bedømmelse af deres subjektive trivsel. Vi forstår livstilfredshed som et globalt og overgribende begreb, der også kan inkludere aspekter af de øvrige selvvalgte trivselsindikatorer, som vi netop har gennemgået.

Det anvendte måleinstrument, som også kaldes 'Cantril's ladder' (Cantril, 1965), er velgennemprøvet og optræder i HBSC-undersøgelserne og andre internationale undersøgelser om børns trivsel (fx Rees, 2010). Spørgsmålsformuleringen lyder helt enkelt: Hvor tilfreds er du for tiden med dit liv? – Angiv tilfredshed på en skala fra 0 til 10, hvor 10 betyder 'det bedste mulige liv', og 0 betyder 'det værste tænkelige liv'. Spørgsmålet er i sagens natur kun stillet til børn og unge selv, dvs. de 11-, 15- og 19-årige respondenter. I overensstemmelse med de kategoriseringer, som anvendes i andre undersøgelser (Bradshaw, 2006; OECD, 2009; UNICEF, 2007), falder respondenter, der har placeret sig i området 0-5, i kategorien 'lav livskvalitet'. De respondenter, der har

placeret sig omkring området 6-8, har vi kategoriseret som 'mid-del livskvalitet', mens man defineres ved at have 'høj livskvalitet', hvis man har svaret 9 eller 10. Blandt respondenterne placerer 42 pct. sig i kategorien 'høj livskvalitet', 52 pct. falder i midtergruppen, mens 6 pct. (svarende til 195 af 3.063 respondenter) efter denne definition vurderer, at de har lav livstilfredshed. At et flertal af svarpersonerne befinder sig et stykke over midtpunktet er genkendeligt fra andre undersøgelser både gennemført blandt børn (fx Rees et al., 2010) og voksne (fx Gallup, 2009). De relativt få respondenter i hver aldersgruppe, der scorer lavt på livstilfredshedsstigen, indebærer, at forskellene skal være store, for at man kan tale om, at disse er signifikante.

Som det ses af figur 8.5.1, varierer oplevet livstilfredshed med både køn og især med alder: Blandt de 11-årige er det som helhed 3 pct., der angiver, at deres livstilfredshed er lav, mens de

FIG. 8.5.1: Børns og unges (11-19 år) oplevede tilfredshed med livet



tilsvarende andele for 15- og 19-årige er 8 henholdsvis 10 pct. I takt med stigende alder øges også forskellen mellem drenge og piger, og i 19-årsalderen er der 13 pct. af de unge kvinder, som angiver at have ringe livskvalitet mod kun 7 pct. af de unge mænd.

I overensstemmelse med, hvad anden forskning (Rees, 2010) har konstateret, finder vi også beskedne sammenhænge mellem de socioøkonomiske baggrundsforhold og oplevet livskvalitet. Konkretiserer man imidlertid disse forhold til at omhandle standarden ved den bolig, børn lever i, kan man observere en sammenhæng mellem at have flere boliggere og forringet livskvalitet. Tilsvarende kan som tendens iagttages i forhold til børn og unge, der har få velfærdsgoder. Derudover finder vi, i overensstemmelse med vores antagelser, at helbredsmæssig trivsel, mental trivsel (SDQ), uddannelsesmæssig trivsel og oplevet frihed korrelerer med det bredere mål om tilfredshed med livet. Desuden kan vi ved at inddrage supplerende indikatorer observere, at oplevet livskvalitet hos børn og unge bl.a. har sammenhæng med interaktionen i det hjemlige miljø. Børn og unge, der lever i en negativ ladet stemning derhjemme, scorer gennemsnitligt lavere på livstilfredshedsstigen end børn i familier, hvor stemningen er god. Tilsvarende har børn, der sjældent føler sig elsket af forældrene, en ringere oplevet livskvalitet end dem, der altid føler sig værdsat. I rapportens del 2 vender vi uddybende tilbage til problemstillingen om, hvad der kan bidrage til at forklare livskvalitetsniveauet hos børn og unge.

OPSUMMERING OG DELKONKLUSION: BØRNS SOCIALE INKLUSION OG EKSKLUSION PÅ DOMÆNE 8

OPSUMMERING

På grundlag af gennemgangen finder vi grundlag for at konkludere om børns og unges selvoplevede trivsel, at:

- Alder og køn har sammenhæng med den subjektive trivsel i forhold til alment helbred, psykisk helbred og den generelle livskvalitet: Det er især de unge kvinder, der tegner sig for de negative tendenser.
- I forhold til den uddannelsesmæssige trivsel er yngre skolebørn gladere for skolen end de ældre, og piger er frem til 15-årsalderen gladere for skolen end drenge.
- Børn og unge, der lever i stedfamilier, rapporterer lidt hyppigere om et ringere alment helbred og ringere mental trivsel end dem, der lever i kernefamilier.
- Børn fra familier med få uddannelsesmæssige ressourcer rapporterer om ringere helbredsmæssig og mental/psykisk trivsel. Forældrenes uddannelsesressourcer spiller derimod ingen markant rolle i forhold til børns oplevelse af at være glade for skolen.
- Familiens sociale klasse og forekomst af fattigdom har ingen markant sammenhæng med børns subjektive trivsel, men i konkret form har levestandarden (få velfærdsgoder og forekomst af boliggere) umiddelbar sammenhæng med det oplevede helbred og den generelle livskvalitet.
- Generelt er der få forskelle mellem børn og unge med dansk og anden etnisk oprindelse, men børn og unge med indvandrerbaggrund oplever hyppigere at have begrænset personlig frihed.
- Et familieliv, der er præget af konflikter eller manglende kærlighed til barnet, påvirker på flere områder børns og unges trivsel på en negativ måde.

ANDELE, DER ER EKSKLUDEREDE PÅ DOMÆNE 8

Hver af de 5 komponenter under dette domæne består af én indikator. 3-årige er omfattet af to komponenter, 7-årige af fire, 11- og 15-årige af alle fem og de 19-årige af fire. I en samlet opgørelse over, hvor mange der er inkluderet henholdsvis eks-

kluderet på domænet om subjektiv trivsel, er anvendt en ensartet systematik for alle aldersgrupper: Har man ingen negative scores, defineres man som inkluderet, mens 1-2 point medfører en placering i midtergruppen, og 3-5 eller flere point fører til, at man defineres som udsat eller ekskluderet, jf. figur/tabel 8.6.1.

Ud fra disse kriterier er det som helhed meget få, omkring 2 pct., der falder helt uden for mht. til personlig trivsel, jf. tabel 8.6.1. De interessante forskelle befinder sig mellem dem, der slet ingen problemer har, og dem, der er placeret i midtergruppen. Her iagtages væsentlige forskelle mellem aldersgrupperne. Mens der er 13 pct. fra de to yngste årgange, som oplever trivselsproblemer på et eller to områder, er den tilsvarende andel blandt de unge omkring en tredjedel. Når billedet ser værre ud for de 15- end for de 19-årige, beror det alene på teknik, dvs. at vi i opgørelsen ikke kan anvende måleinstrumentet for psykisk trivsel til 19-årige.

Opgørelsen viser derudover, at børn og unge med indvandrerbaggrund noget sjældnere end danskere er i personlig trivsel, og tilsvarende fund findes for børn og unge, der ikke lever i kernefamilier. Også de socioøkonomiske ressourcer i opvækstmiljøet (mors uddannelse og den klasse-mæssige placering) har positiv sammenhæng med, om børn og unge er i trivsel.

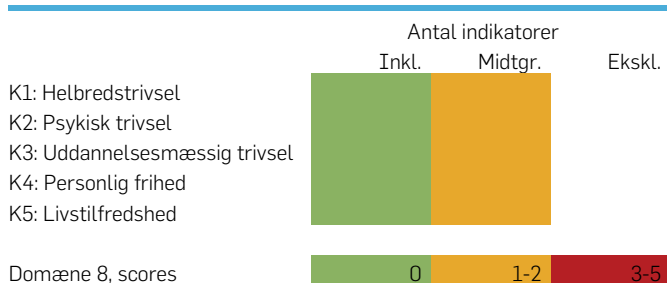
DANMARK I INTERNATIONALT PERSPEKTIV

I UNICEFs komparative undersøgelse om børnevelværd fra 2007, der er baseret på data fra 2001/2002, (UNICEF, 2007) indgår tre

af de indikatorer, som vi også anvender her, til at belyse børns subjektivt oplevede trivsel: Oplevet helbred, skoletilfredshed og livstilfredshed. Med hensyn til børns oplevede helbred placerer denne undersøgelse danske børn i 11-15-års alderen på en 12. plads blandt 20 OECD-lande. I forhold til skoletilfredshed lægger Danmark sig under gennemsnittet med en 15. plads blandt 21 lande. I forhold til livstilfredshed indtager danske børn en ottendeplads ud af 25, dvs. omkring den bedste tredjedel. Andelen med lav livskvalitet var højere i forhold til, hvad vi finder i den aktuelle undersøgelse.

Samlet set indebærer disse tre målinger, at danske børn i 11-15-årsalderen placerede sig på en 12. plads ud af 20 OECD-lande i forhold til den dimension, som kan kaldes subjektiv trivsel. I forhold til de fine placeringer Danmark i samme undersøgelse indtager på områderne om materiel velfærd, står det ringere til, når det handler om, hvordan børn og unge selv synes, de har det. Vi ligger under gennemsnittet, også lidt under Norge og Sverige, som vi ellers plejer at sammenligne os med. Finske børn ligger dog på niveau med de danske. Andre undersøgelser, der har anvendt lidt andre opgørelsesmetoder (Bradshaw, 2006²), eller som er baserede på nyere data (OECD, 2009³), understøtter indtrykket af, at den selvoplevede trivsel blandt danske børn og unge befinder sig på et middelmådigt niveau.

FIG. 8.6.1: Subjektiv trivsel (3-19 år)



- 1 Vi skal gøre opmærksom på, at man vil kunne identificere en lang række andre indikatorer, som korrelerer med det psykiske trivselsbillede, end dem, der inddrages her, herunder bl.a. nogle af de forhold, som påvirker den helbreds- og uddannelsesmæssige trivsel. Det samme gælder for flere indikatorer under domæne 5 og 6 (men her vil man ende i tautologier).
- 2 Bradshaws opgørelser over child-wellbeing blandt EU's børnebefolkninger trak på samme data og anvendte samme indikatorer, der dog var gjort mere robuste gennem supplering af andre variable. Resultatet viste, at danske børn rangerede som nr. 9 af 24 EU-lande.
- 3 En OECD-rapport fra 2009 fandt, at Danmark lå på en 12. plads ud af 25 OECD-lande, når det drejer sig om andelen af 11-13-15-årige, der rigtig godt kan lide at gå i skole.

TABEL 8.6.1: Subjektiv trivsel. Andele, der er inkluderede hhv. ekskluderede

	Inkluderet	Midtgruppering	Ekskluderet	p<
I alt pct. (aldersvægtet)	72	25	2	
Alder				***
3 år	87	13	,	
7 år	87	13	0	
11 år	68	30	2	
15 år	56	36	8	
19 år	63	35	2	
Køn				NS
Dreng	75	23	2	
Piger	74	24	3	
Etnicitet				***
Dansker	75	23	2	
Andre	63	34	3	
Familietype				***
Kernefamilie	78	21	2	
Stedfamilie	58	36	6	
Enlig	65	31	4	
Udeboende	58	39	3	
Mors uddannelse				***
Grundskole	68	29	3	
Gymnasial uddannelse	77	22	1	
Erhvervsfaglig uddannelse	72	26	3	
Kort videregående uddannelse	77	21	2	
Mellemlang videregående uddannelse	77	21	2	
Lang videregående uddannelse	83	16	1	
Højeste klasse				***
Højere service	79	19	2	
Lavere service	76	23	2	
Selvstændige	72	25	3	
Arbejderklassen	71	26	3	
Ikke i arbejde	69	28	3	
Fattigdom				NS
Over 50%-grænsen	75	23	2	
Under 50%-grænsen	69	28	3	
Region				NS
Bykommuner	75	24	2	
Mellemkommuner	74	24	2	
Landkommuner	75	23	3	
Yderkommuner	73	24	2	

OPSAMLING OG KONKLUSION

BØRNEBEFOLKNINGENS VELFÆRD OG TRIVSEL

INDLEDNING

I det foregående har vi domæne for domæne beskrevet forholdene for de 3-19-årige. For omtrent hver indikator, der optræder i undersøgelsen, har vi redegjort for sammenhænge med bagvedliggende faktorer som køn, alder, social familiebaggrund mv. Derved har vi tilvejebragt indsigt om, hvilke kategorier af børn der ser ud til at have det særligt vanskeligt på specifikke områder. Desuden har vi for hvert domæne i undersøgelsen udarbejdet en opgørelse over, hvor mange børn og unge der ud fra undersøgelsens definitioner kunne karakteriseres som fuldt inkluderede, som værende i en midtergruppering, og hvor mange der kan betragtes som udsatte (ekskluderede). Vi er nu rede til at samle op på disse informationer under én samlet hat. Det sker ved først at konstruere ét samlet indeks over den danske børnebefolkningens velfærd og trivsel. Derefter drøfter vi, hvordan undersøgelsens mange delresultater samlet set kan fortolkes.

FINDES DER ÉT MAGISK TAL?

ET SAMLET INDEKS FOR VELFÆRD OG TRIVSEL

Findes der ét magisk tal for omfanget af danske børn og unge, der kan karakteriseres som udsatte, marginaliserede eller ekskluderede? Det undersøger vi først ved at anvende den samme opgørelsesmetode som på de foregående trin, men denne gang er tællingsenheden domæner: På det samlede velfærds- og trivsels-indeks tæller vi andelen af børn og unge, der slet ikke er ekskluderede på nogen af de otte domæner, hvor mange der er

ekskluderede på et eller to af områderne, og hvor mange der er ekskluderede på tre eller flere områder.

Hvis man tager det vægtede gennemsnit af de fem aldersgrupper, dvs. tager højde for, at der er flere yngre børn end unge, der har deltaget i undersøgelsen, når man frem til, at lidt over halvdelen (53 pct.) ikke falder ud på nogen domæner, jf. tabel 9.1. Omtrent halvdelen af denne andel, 25 pct., falder ud på ét, og herefter sker der igen en halvering, idet 13 pct. falder ud på to domæner. Seks pct. falder ud på tre domæner, 2 pct. på fire domæner og 1 pct. på 5 domæner. Der er næsten ingen, som falder ud på et større antal domæner. Hvis vi, som i det foregående, følger rationale om, at der går en kritisk grænse, hvis man falder ud på tre livsområder eller mere, er det da som helhed 9 pct. af børnebefolkningen, som vi efter denne forståelse kan karakterisere som udsatte, marginaliserede eller ekskluderede.

Som det imidlertid også fremgår af tabel 9.1, er der meget store forskelle mellem de fem aldersgrupper. Der er ret få fra de yngste aldersgrupper (1 pct. af de 3-årige, 3 pct. af de 7-årige og 5 pct. af de 7-årige), som falder ud i den zone, som vi har defineret som kritisk. Det er også blandt de tre yngste årgange, at der er et komfortabelt flertal, som slet ikke er ekskluderet på nogen områder.

Anderledes tegner mønstret sig for de 15- og 19-årige. Her er det flertallet, der er ekskluderet på mindst ét område, og i den

kritiske zone, dvs. ved eksklusion på tre eller flere områder, er der blandt de 15-årige 16 pct. og blandt de 19-årige 21 pct.

Den store forskel på de yngre børn og de unges betydeligt højere mulighed for at ryge ud i risikozonen kan forklares med, at de to ældste aldersgrupper er omfattet af flere, omtrent dobbelt så mange, indikatorer (og komponenter) i undersøgelsen som de mindre børn. Selvom vi på nogle områder (fx domæne 6), har været mindre restriktive omkring grænserne for risikabel adfærd for de unge end for de mindre børn, har de ældre aldersgrupper alt andet lige fået flere chancer for at blive defineret som udsatte (eller inkluderede). Den omstændighed reflekterer efter vor forståelse det faktum, at tilværelsen bliver mere risikofyldt, kompleks og farefuld i takt med, at man gror til, modnes og skal møde omverdenen på egne ben. De livsområder, som i særlig grad bidrager til at forklare forskellene mellem de yngre børn og de unge, er domæne 4 om uddannelse og dagpasning; domæne 6 om adfærd og livsstil og domæne 7 om fritid og medborgerskab. Som tidligere beskrevet er den yngste årgang, de 3-årige, slet ikke medtalt på domæne 7. På domænerne 4 og 6 indgår en række indikatorer, som ganske enkelt ikke er relevante for helt små børn, fx pjæk, drop-out af uddannelsessystemet, druk, stoffer, kriminalitet mv.

Der findes ingen endegyldige bud på, hvordan man skal tolke disse fordelinger. Men interesserer man sig for, hvor store andele, der har et helt problemfrit liv, hvor mange som befinder sig i en

midterzone mellem inklusion og eksklusion, og hvor mange der kan karakteriseres som egentligt udsatte, kan undersøgelsesfundene tale for, at man indfører et skel mellem børn på den ene side (de 3-11-årige) og de unge (15-19-årige) på den anden side. Der er, som det fremgår af det samlede velfærds- og trivselsindeks (tabel 9.1), et ordentligt spring fra de 11- til de 15-årige. I forhold til de ældste årgange kan man argumentere for, at der til det at være ung og leve livet hører en vis risiko. At man som ung falder helt inden for den statistiske normalitets rammer, også selv om man efter undersøgelsens definitioner er ekskluderet på et enkelt domæne. I forhold til de yngste årgange burde man måske sætte grænserne mere restriktivt og allerede betragte børn som værende udsatte, hvis de falder ud på mere end et domæne. Argumentet ville være, at yngre børn konstitutionelt er mere sårbare eller skrøbelige, hvorfor en eksklusion vil ramme dem relativt hårdere. Ud fra denne tankegang ville man blandt de 3-årige da opnå en andel af udsatte på 7 pct., mens 10 pct. af de 7-årige og 14 pct. blandt de 11-årige da er i 'farezonen'.

SURVEY VS. HELE POPULATIONEN

Som vi har redegjort for gennem rapporten, er der en skævhed i, hvem der valgte at deltage i undersøgelsen. Som beskrevet i indledningen er det især blandt de socialt svagt stillede grupper, at der er bortfald. Derfor må man forvente, at andelen af børn og unge, der er defineret som ekskluderet, reelt vil være højere end de 9 pct., som vi her er nået frem til.

TABEL 9.1: 3-19-årige, der er ekskluderet på 0-8 domæner. Procent

	Inkluderet		Midtgruppering						Ekskluderet		I alt procent	Procentgrundlag
	0 dom.	1 dom.	2 dom.	3 dom.	4 dom.	5 dom.	6 dom.	7 dom.				
3 år	75	18	6	1	0	0	0	0	100	1601		
7 år	69	20	7	2	1	0	0	0	99	1403		
11 år	62	25	9	3	1	1	0	0	101	1358		
15 år	35	31	18	9	4	2	1	0	100	1028		
19 år	24	31	23	13	5	2	1	0	99	877		
I alt i procent (aldersvægtet)	53	25	13	6	2	1	0	0	100	6267		

For at estimere den faktiske andel af ekskluderede børn og unge i Danmark gennemførte vi en analyse, hvor vi alene tog udgangspunkt i de 15 indikatorer fra undersøgelsen, som er registerbaserede (fx fattigdom, hospitalsindlæggelser, familieskift mv.). Over disse 15 indikatorer blev der udarbejdet et indeks, som sammenkørt med vores survey-population (6.267 respondenter) viste, at 48 pct. ingen negative scores havde (dvs. var inkluderede), at 44 pct. havde 1-2 negative scores (og dermed faldt i midtergruppen), mens 8 pct. af deltagerne i survey-undersøgelsen scorede 3 eller flere point, og som sådan kunne karakteriseres som ekskluderede, jf. tabel 9.2. Disse niveauer svarer med andre ord nogenlunde til resultaterne i det overordnede velfærds- og trivselsindeks, som vi har konstrueret (tabel 9.1).

Derefter kørte vi de samme 15 indikatorer sammen med hele befolkningen (dvs. ca. 336.000 individer fordelt på de fem årgange). Resultatet viser nu, at nogle færre er inkluderede (40 pct.), mens andelen af ekskluderede er noget højere, nemlig 15 pct. Der opstår således en difference på 6 pct. mellem de to kørsler.

Hvis man skal finde det reelle niveau for andelen af marginaliserede børn og unge i Danmark, er det med andre ord plausibelt at lægge omkring 6 pct. til de 9 pct., vi identificerede i det generelle trivsels- og velfærdsindeks. Herved når man op på, at 15 pct. er udsatte eller marginaliserede.

DISKUSSION

Med afsæt i det samlede indeks kan man med andre ord overordnet konkludere, at set under én hat er det et flertal i den samlede børnepopulation, der er fuldt inkluderet eller deltagende i forhold til de allerfleste livsområder, som indgår i undersøgelsen, mens et mindretal kan karakteriseres som udsatte eller marginaliseret. Størrelsesordenen på den andel, som vi ud fra estimatet vurderer

er udsat eller marginaliseret, svarer i øvrigt til, hvad en tidligere forskningsoversigt om risikobørn nåede frem til i 1993 (Jørgensen et al., 1993). Beregningsmetoderne er imidlertid forskellige, og det er derfor ikke muligt at drage direkte sammenligninger imellem de to undersøgelser.

Disse andele, der efter analysemodellens logik er inkluderede henholdsvis udsatte, kan fungere som pejlemærker for den socialpolitiske debat om børns velfærd og trivsel. Det er imidlertid vigtigt at understrege, at resultaterne er og bør opfattes som pejlemærker og ikke som udtryk for, at der findes ét magisk tal. Indeks om børnevelfærd er et produkt af forskningsbaserede konstruktioner, og sådanne konstruktioner vil altid bero på de datamæssige input, der nu engang er til rådighed, og på, hvordan man i henhold til forskningstraditionen mest plausibelt sætter grænseværdierne.

HOVEDKONKONKLUSIONER

ALDER OG KØN

Undersøgelsen efterlader det helt overordnede indtryk, at det starter godt for de allerfleste børn. De fleste er ved godt helbred gennem de første år, de er veltilpassede i daginstitutionen, de har fornuftige kost- og motionsvaner. Ved skolestart er de glade for at gå i skole, og de synes selv, at de klarer sig fagligt godt. De har et aktivt fritidsliv, og de allerfleste er i 11-års-alderen glade ved livet. Alt i alt efterlader undersøgelsen det indtryk, at der bliver passet godt på de yngre børn ude i familierne. De får den nødvendige omsorg af deres forældre. Men sandsynligvis yder velfærdssamfundets omsorgsinstitutioner også sit bidrag til de yngre børns som helhed ret gode trivsel. Når de yngre årgange modtager kulturelle tilbud (fx teater, museum og musikarrangementer) og har sunde kostvaner (fx frisk frugt dagligt og mor-

TABEL 9.2: Gennemsnit for inklusion, midt og eksklusion. Survey og hele befolkningen. Procent

	0 domæne	1 domæne	2 domæner	3+ domæner	I alt	Procentgrundlag
Survey, alle domæner, vægtet	53	25	13	9	100	6762
Survey, udvalgte variable	48	31	13	8	100	6762
Hele befolkningen, udvalgte variable	40	30	16	15	101	348.225

genmad) – kan det også være et resultat af daginstitutionernes tilbud.

De gode takter, der er slået an i de tidlige år, fortsætter imidlertid ikke, men bliver gradvist overtruffet af et stadigt mere risikofyldt og problematisk liv. Glæden ved at gå i skole aftager noget, og det gør tiltroen til egen faglig formåen også. Skolen er en sorteringsproces, og i den honorerer piger bedre forventningerne om boglighed end drengene. Den sociale baggrund yder også sit bidrag til, hvordan børns og unges (forventninger om) livschancer vil forme sig med hensyn til uddannelse. Ved 19-års-alderen er omkring hver tredje ikke i uddannelsessystemet. På det alderstrin kan nogle befinde sig på et mellemtrin, fx fordi de holder sabbatår eller aflægger militærtjeneste, og man må forvente, at nogle finder ind i uddannelsessystemet igen. Alligevel må man også konstatere, at der er en betydelig afstand til regeringens målsætning om at finde 95 pct. af de unge under uddannelse. Vi kan endvidere konstatere, at der blandt de ældste aldersgrupper er en afmatning i kulturforbrug og sportsaktiviteter, mens den politiske interesse stiger. I teenageårene bliver tilværelsen mere risikabel – unge udøver og udsættes for temmelig mange ting, som sundhedsmyndigheder og andre autoriteter finder bekymrende. En af dem omhandler unges alkoholforbrug, som er alarmerende højt, når man sammenligner med andre lande. Men det står heller ikke for godt til med de unges motions- og kostvaner.

Som helhed er drenge og piger inkluderede henholdsvis ekskluderede/marginaliserede i omtrent samme omfang. Men det er forskellige forhold, der bidrager til, at drenge og piger ryger ud i risikozonen. Undersøgelsen viser, at den risikable adfærd i teenageårene er kønsbetinget. Blandt de ældste piger i undersøgelsen finder vi temmelig høje andele med indadvendte og depressive symptomer, mens der blandt drengene i samme aldersgruppe er udtalte tendenser til et 'lev stærkt'-syndrom. Selv om der – måske – er tale om et overgangsfænomen i den forstand, at de unge forventes at 'rette sig', når de modnes yderligere, efterlader undersøgelsen alligevel spørgsmålet, om familierne eller de velfærdsinstitutioner, de unge befinder sig i, har rustet dem godt nok til at stå på egne ben. I rapportens del 2 ser vi nærmere på de unge 19-årige.

FAMILIEBAGGRUND

Danske børn og unge har det godt med deres familier. De besvarelser, vi indhentede fra de unge respondenter, tyder på, at de allerfleste føler sig elsket, værdsat og støttet, og at de lever et familieliv med fred og harmoni. Forældrene har stor betydning for dem. De allerfleste børn og unge har også et godt kammeratskabsnetværk.

Det er imidlertid ikke ligegyldigt, hvilken familie man vokser op i.

Børn og unge med anden etnisk baggrund:

Børn og unge med indvandrerbaggrund er helt fra den unge alder sjældent så fuldt inkluderede som danske børn. Men når det drejer sig om andelene, der er ekskluderede/marginaliserede, finder vi ikke markante forskelle mellem 3-årige danske og etniske børn: 1 pct. af de danske og 3 pct. af de etniske kan efter undersøgelsens definitioner karakteriseres som udsatte. Men tendenserne i undersøgelsesmaterialet tyder på, at forskellene øges dramatisk op gennem opvæksten, og navnlig fra 11-års-alderen og frem. Slutresultatet er, at som helhed er der tre gange så mange etniske børn og unge i eksklusionszonen som danskere, jf. tabel 9.3.

De forhold, som især bidrager til at forklare, hvorfor børnepopulationen med anden etnisk baggrund er særligt udsatte, er domænerne om materiel og bolig mæssig velfærd. På disse områder har etniske børn og unge markant dårligere opvækstbetingelser i forhold til danske børn og unge. I forhold til de øvrige livsområder finder vi ingen væsentlige forskelle med hensyn til helbred og heller ikke i forhold til domænet om adfærd og livsstil. Heller ikke i forhold til det uddannelsesmæssige område er det rimeligt at tale om markante forskelle. De områder, der i øvrigt bidrager til at skubbe de etniske børn og unge ud i risikozonen, er dels domænet om sociale relationer, hvor vi bl.a. kunne registrere et på nogle områder anderledes opdragelsesmønster blandt familier med anden etnisk baggrund. Her vil vi fremhæve, at etniske børn betydeligt sjældnere end danske børn og unge får støtte hjemmefra til lektier, særligt når de kommer op i årene. Derudover har undersøgelsen vist, at etniske børn og unge sjældnere deltager i det organiserede fritidsliv og sjældnere udnytter de kulturelle tilbud – men hyppigere deltager i religiøse aktiviteter. Som helhed er de næsten dobbelt så ofte marginaliserede i forhold til domænet om fritid og medborgerskab som danske børn og unge. Det er tankevækkende i et integrationsperspektiv.

Familietyper:

Kernefamilien er normen i starten af børns liv, men sådan bliver det ikke ved med at være. En del danske børn oplever gennem opvæksten, at forældrene går fra hinanden. Blandt de 19-årige er det kun hen ved halvdelen, der lever i kernefamilier. Undersøgelsen har vist, at et overraskende stort antal skilsmissebørn – omkring hver fjerde – siger, at de ingen kontakt har med den ene af forældrene. Undersøgelsen tyder endvidere på, at erfaringer med familiebrud hyppigere fører til, at man tidligt flytter hjemmefra.

Børn og unge, der ikke lever i kernefamilier, har efter undersøgelsens definitioner en højere risiko for at være ekskluderede, jf. ta-

bel 9.3. Det beror ikke kun på, at vi har defineret familiebrud som en negativt formuleret indikator, men også på, at der er ringere materiel velfærd i eneforsørgerfamilier: Fra andre undersøgelser ved vi dels, at der er en social selektion i skilsmisser – de socio-økonomisk svagt stillede grupper har hyppigere erfaringer med samlivsbrud. Dels vil husholdninger med enlige forsørgere typisk have færre materielle ressourcer til rådighed.

Undersøgelsen har vist, at 3-årige småbørn af enlige forsørgere har dårlige odds end børn i kernefamilier. Allerede på dette alderstrin er 5 pct. udsatte. De har afsavn på det materielle område, og i forhold til helbredsområdet kan man observere, at børn i eneforsørgerfamilier er diskvalificerede ved ikke i samme grad som andre at være omfattede af forebyggelsestiltag og ved, at de i højere grad er syge.

Undersøgelsen kan ikke umiddelbart finde belæg for, at sammenbragte familiedannelser bidrager til at minimere børns risiko for eksklusion. I alle aldersgrupper er andelen af udsatte stort set lige stor blandt eneforsørgere og stedfamilier. Det forhold, at et barn vokser op med to potentielle forsørgere (dvs. ressourcepersoner) minimerer således ikke risikoen for at være marginaliseret.

En meget central pointe i undersøgelsen er, at kernefamilien ser ud til at fungere som en beskyttelsesfaktor i forhold til de adfærds- og livsstilmønstre, som gør unge risikoudsatte. Som vist i kapitlet om domæne 6 om unges adfærd og livsstil fandt vi gennemgående og systematiske forskelle mellem unge i kernefamili-

lier og unge, der levede i andre familietyper. Vi fandt endvidere, at en opvækst i en kernefamilie hyppigere bidrog positivt til, at børn var deltagende i fritidslivet.

Vi skal næppe forstå disse forskelle som et resultat af familietyperne i sig selv, men snarere som et resultat af de tilstedeværende ressourcer og processer, der kan være på spil i forskellige familiesystemer. Børn i kernefamilier vokser op i et mere eller mindre intakt normsystem, der har en regulerende indflydelse på barnets adfærd og udvikling; med to forældre, der som ressourcepersoner (og med barnet som et fælles projekt!) ikke kun udviser omsorg og kan yde finansiel, praktisk og psykologisk støtte, men som gennem deres opdragelsespraksis typisk også repræsenterer ét fælles værdisystem i forhold til fx orienteringshorisonter, grænsesætning og monitorering. Dette intakte normsystem bliver i nogen grad svækket ved familiebrud, hvor børn og unge må indstille sig på at leve et hverdagsliv i to familier, der ikke på samme måde som i kernefamiliekonstruktionen er gensidigt forpligtede på at afstemme normerne. Ufortalt, at der kan være styrkende læreprocesser ved at pendle mellem to familiesystemer, er det plausibelt at forestille sig, at der i større udstrækning end blandt børn i kernefamilier kan opstå lommer af både frirum og tomrum, som ikke bliver udfyldt af familierne. Man kan derfor antage, at børn og unge fra brudte familier er mere modtagelige eller tilgængelige for den påvirkningskraft, der udøves fra det sociale netværk af jævnaldrende; et netværk, som også har den sociale funktion at udvikle et normsystem.

TABEL 9.3: 3-19-årige, der er inkluderede og ekskluderede. Udvalgte baggrundsforhold. Procent

	Inkluderet 0 domæner	Midtgruppering 1 domæne	2 domæner	Ekskluderet Mere end 3 domæner
Køn				
Drenge	56	25	12	8
Piger	58	23	11	8
Etnicitet				
Dansker	60	23	10	7
Andre	21	31	27	20
Familietype				
Kernefamilie	65	22	9	4
Stedfamilie	32	32	19	17
Enlig	32	31	20	17

Ca. hver femte 19-årige er udeboende – og de har det ikke nemt. Hver tredje er efter undersøgelsens definitioner ekskluderet. De unge udeboende har mange materielle afsavn i dagligdagen (fordi de ikke har mange penge); de lever i dårlige boliger; en del af dem er ikke i uddannelsessystemet; ret mange har en risikabel livsstil med usunde kostvaner, for lidt motion og for meget druk. Man kan argumentere for, at disse livsvilkår er noget, der hører denne livsfase til. For nogen vil der være tale om en midlertidig situation: De er på vej til et uddannelsesforløb, der senere kan give dem fodfæste på arbejdsmarkedet og i samfundslivet. For andre er der risiko for at hænge fast. Der kan være grund til at holde øje med denne gruppe.

Familiens økonomiske og kulturelle kapital:

I undersøgelsen har vi anvendt moderens uddannelse og den højeste klasse-mæssige position i familien til at belyse betydningen af den kulturelle og økonomiske kapital, der er i børns familier. Disse forhold har, som undersøgelsen har vist, først og fremmest betydning for den materielle og bolig-mæssige levestandard. Undersøgelsen har vist, at flertallet af danske børn har det godt rent materielt.

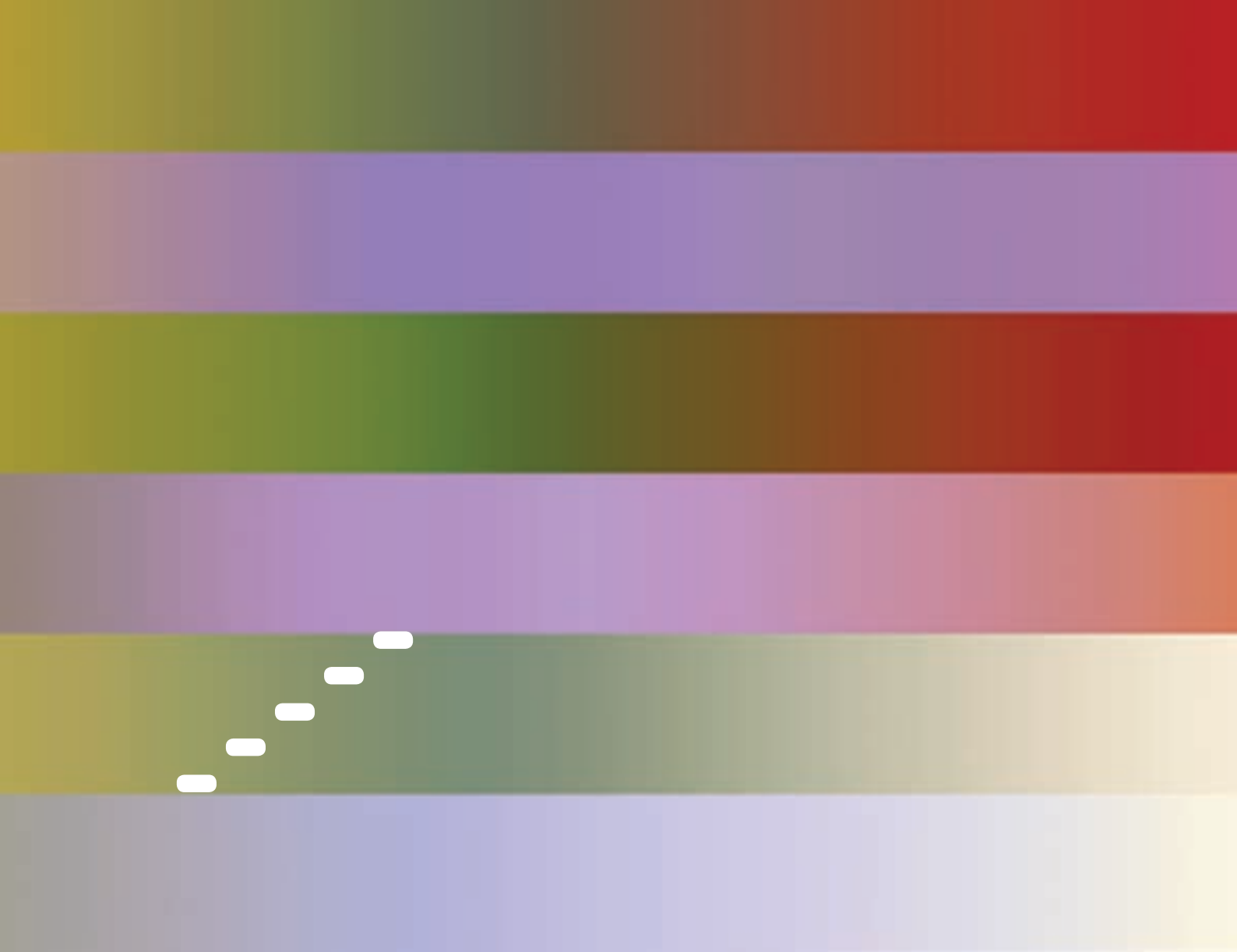
Vi kan desuden konkludere, at den sociale familiebaggrund har væsentlig betydning såvel for børns velfærd og trivsel i dagligdagen som for deres fremtidige livschancer. Der er på stort set alle otte domæner mindst dobbelt så mange ekskluderede børn og unge fra familier med få socioøkonomiske ressourcer (ingen uddannelse; ingen beskæftigelse), i forhold til de socialt mest privilegerede familier (lang uddannelse; højere serviceklasse).

I forhold til børns og unges hverdagsliv viser undersøgelsen for eksempel, at børn fra de privilegerede lag er mere beskyttede i forhold til de adfærds- og livsstilsbetingede risikofaktorer. Også i forhold til børns og unges muligheder for at være deltagende i samfundslivet (forstået som organiserede fritidsaktiviteter og kulturforbrug) spiller den kulturelle og økonomiske kapital en rolle. Børn fra kapitalstærke hjem er hyppigere kulturforbrugende, og de unge på 19 år fortsætter med at være det på egen hånd. Endelig har undersøgelsen vist, at højtuddannede forældre udmærker sig ved en høj grad af social og kulturel overføring samt ved at støtte og involvere sig i børnenes skolearbejde. Det kan være en effekt af denne indsats, man ser reflekteret, når vi i gennemgangen af domæne 4 har kunnet konstatere, at den sociale familiebaggrund er nøje knyttet sammen med de forventninger, børn og unge selv har om deres fremtidige uddannelsesniveau og position i samfundslivet.

AFRUNDING OG PERSPEKTIVER

Vi har med undersøgelsen haft til formål at tegne et billede af den danske børnebefolknings tilstand, som den ser ud i 2009-10. Den efterlader et overordnet billede af, at danske børn og unge som helhed har det godt, om end tilværelsen tegner sig mere uproblematisk for de yngre end for de ældre. Et mindretal befinder sig i en risikozone for marginalisering. Det er imidlertid ikke muligt at tale om én udsat gruppe, der deler de samme karakteristika – udsathed kan sætte sig igennem på mange forskellige måder.

Undersøgelsen, som er præsenteret i denne rapport, er tilrettelagt som en indikatorundersøgelse: Vi har udvalgt en række væsentlige indikatorer, der fra forskellige vinkler bidrager til at give et facetteret, men måske også et kalejdoskopisk billede af børns og unges livssituation. Ud fra et begrebsapparat om kumulative risici har vi imidlertid bestræbt os på at etablere mindre og større synteser undervejs ved at addere aspekter, komponenter og områder ved børns og unges liv for på den måde at tilgodese, at de former for udsathed, som vi har taget under behandling, har en fornøden tyngde. Svaghederne ved den tilrettelæggelse skal imidlertid heller ikke overses: Indikatorer er trods alt – ja, netop indikatorer, der nemt kan komme til at fremstå som løsrevet og ufortolket fra den sammenhæng, de er indfældede i. Ingen enkeltstående undersøgelse kan inddrage alle perspektiver, men det datamateriale, hvorpå nærværende analyser er baseret, rummer mulighed for, at fremtidige studier kan nå til en dybere forståelse af, hvad der på godt og ondt påvirker børns og unges hverdagsliv. Gentagne dataindsamlinger vil endvidere gøre det muligt at anlægge mere dynamiske analyseperspektiver, fordi man over tid vil kunne følge konsekvenserne af bestemte hændelser, herunder hvad belastninger betyder for børn og unge på længere sigt.



DEL 2:

I DYBDEN PÅ UDVALGTE OMRÅDER

PORTRÆT AF DE 19-ÅRIGE

BØRNS OG UNGES TILFREDSHED MED LIVET

HVERDAG OG VILKÅR FOR BØRN ANBRAGT PÅ DØGNINSTITUTION. VED TINE EGELUND

DE 19-ÅRIGE

PORTRÆT AF DE 19-ÅRIGE

INDLEDNING

Betwixt & between. Den betegnelse bruger den britiske antropolog Victor Turner om individer, der befinder sig på tærsklen til noget nyt, i overgangen eller transitionen fra et stadie til et andet (Turner, 1967). Det er et fænomen, som kendes fra de allerfleste kulturer, og som undertiden er indkapslet i ritualer, såkaldte overgangsriter. I ritualer aflægger individet symbolsk sin gamle identitet og bliver indviet til en ny status. Selve overgangsfasen er karakteriseret ved tve-tydighed, åbenhed, ubestemthed, desorientering og en vis fare. Det handler om at komme igennem overgangen på den rigtige måde, for ellers er der en risiko for at hænge permanent fast på tærsklen.

Kulturhistorien og antropologien har masser af eksempler på overgangsritualer, hvor individer aflægger identiteten som børn for at træde ind i voksensfæren. Hos os er konfirmationen en reminiscens, men skønt vi på skrømt taler om at "træde ind i de voksnes rækker", vil enhver i dag erkende, at 14-15-årige konfirmander ikke er spor voksne. Der blev i løbet af det 20. århundrede indskudt en ny selvstændig livsfase mellem barndom og voksenalder, ungdommen, og denne livsfase er gennem de seneste årtier gradvist blevet udstrakt til at vare langt ind i 20'erne.

Man kan med en vis rimelighed argumentere for, at 19-årige (og årgangene omkring dem) befinder sig i en tilstand af "betwixt & between". Med en fikseret aldersgrænse ved det 18. år, myndighedsalderen, betragter samfundet på den ene side de unge som uafhængige og voksne nok til at råde over egne pengesager, som

fuldgyldige borgere med stemmeret, som gamle nok til at tage del i militærtjeneste, som modne nok til at kunne køre bil osv. På den anden side lever de fleste unge på det tidspunkt i livet i familier, hvor de som afhængige bliver økonomisk forsørget af deres forældre og ikke betragtes eller betragter sig selv som fuldgyldige voksne med de rettigheder og pligter, der følger med. Overgangen mellem ung og voksen er diffus og ikke-ritualiseret.

Formålet med dette kapitel er at levere et statistisk portræt af disse 19-årige, som er 'betwixt & between'. Det er en aldersgruppe, der ikke findes så meget viden om i socialforskningen, fordi de på den ene side er lidt for gamle til rigtigt at høre til i børnepopulationen, men på den anden side har de en tendens til at forsvinde i undersøgelser af den voksne befolkning. Behovet for at kaste lys på aldersgruppen skærpes yderligere af, at der i gennemgangen af undersøgelsen i del 1 blev afsløret både positive og negative overraskelser, ikke mindst i forhold til, at en del i denne aldersgruppe befinder sig i en risikozone for marginalisering.

METODE OG FREMSTILLING

Gennemgangen falder i følgende trin: Først sætter vi de 19-årige – som generation – i relief: Hvad har kendetegnet deres opvækstrammer? Hvad var det for et samfund, de blev født ind i? Og hvilke samfundsmæssige og kulturelle træk er karakteristiske for denne generations barndom og ungdom? Er der nogle omstændigheder, der tilsiger, at denne årgang skulle have haft det specielt let eller svært?

På det næste trin rekapitulerer vi med udgangspunkt i undersøgelsens del 1 en række centrale iagttagelser om de 19-åriges livssituation: Hvilke træk præger aldersgruppen generelt, og på hvilke områder kan man iagttage tegn på marginalisering, sårbarhed eller mistrivsel blandt de unge? Vi hæfter os særligt ved nogle træk, som øger risiko for marginalisering: Om de unge ikke er under uddannelse, om de er flyttet hjemmefra, om livsstilen er usund og om de er emotionelt skrøbelige.

På analysens tredje trin tester vi sammenhængene mellem en række udvalgte træk, som karakteriserer de sårbare unge. Vi anvender en såkaldt multinomial log-lineær model og tester, om disse træk er indbyrdes forbundne, og hvordan de knytter sig til unges køn. Modellen hjælper os til at skære sammenhængene helt ind til benet, så det bliver muligt at tolke på resultaterne og de sammenhænge i de data, som står tilbage.

DE 19-ÅRIGE I KONTEKST

De 19-årige i undersøgelsen er født i 1989. Lad os starte med deres forældre: 1989'erne er børn af den såkaldte Nå generation (eller No Future, Generation X), der blev født i begyndelsen af 1960'erne og fik den socialdemokratiske velfærdsstat ind med modermælken. Nå generationen voksede op bag ligusterhækken i forstaden i et familiemiljø, hvor faderautoriteten var under opløsning, og mødrene i løbet af 1970'erne kom ud på arbejdsmarkedet. De var den første børnegeneration, der for alvor oplevede skilsmissebølgen. De kom for sent til at være en del af ungdoms-

oprøret, men var i skoletiden genstand for rundbordspædagogik og røde lærere. De er opdraget til, at både piger og drenge skulle uddanne sig, og at man skulle være lige om tingene. Nå generationen har aldrig selv kæmpet, men stået i skyggen af 68'erne og karakteriseres som generation ved melankoli og desillusion, fordi de har erfaret, at idealerne ikke holdt (Coupland, 1991). Det var den ballast, de selv gik ind i familielivet med.

Deres børn, 1989'erne, er født det år, hvor muren faldt, og den kolde krig blev afsluttet. 1989'erne er børn af en begyndende globalisering og har levet med spændinger mellem nord og syd, med frygt for terrorisme og global opvarmning, med øget miljøbevidsthed og økologi. Informationsteknologi er blevet en integreret del af deres tilværelse og muliggør, at de kan være i konstant kontakt med vennerne. De har i teenageårene brugt nettet – Arto og Facebook – som en arena for selviscenesættelse. De er opvokset i en periode, der har været præget af økonomisk velstand – særligt gennem teenageårene, indtil finanskrisen i 2008 satte en stopper for forbrugsfesten. Deres forældre har haft travlt på arbejdsmarkedet. De er opvokset i et kulturelt klima, hvor diskussioner om social ulighed ikke har været højt på dagsordenen; men hvor man i højere grad har anskuet individers livschancer for succes eller fald ud fra betragtningen om den enkeltes muligheder for at forvalte sin egen biografi. Som en dimension af dette var der i perioden også tiltagende fokus på betydningen af den individuelle livsstil: en nypuritansk æra, der betonede individets ansvar for at tage kontrol over kroppen og

leve sundt gennem motion, fitness og kost og ved at undgå de skadelige rusmidler.

Det år, hvor 1989'erne blev født, blev FN's børnerettighedskonvention udformet. Der opstod en stemning for at tage børn mere alvorligt og anerkende barndommen i dens egen ret. Den nye empatiske faderrolle var også slået igennem: Man kunne finde postkort med muskuløse nøgne mænd, der stod med deres spædbørn i favnen, og Bill Cosby havde udgivet "Mit liv som far". 1989'ernes mødre kunne godt gøre karriere i højhælede sko og samtidig være gode mødre. Men de er også opvokset med en ekspertgørelse af barndommen, med håndbøger om børneopdragelse, og deres forældre er blevet skældt ud for ikke at sætte grænser, selv om de både havde Anna Wahlgrens "De kære børn" og Julie Prekops "Den lille tyrann" stående i bogreolen.

1989'erne startede i skolen på et tidspunkt, hvor der gik chokbølger gennem skoleverdenen: En international undersøgelse afslørede i begyndelsen af 1990'erne, at danske skolebørns læsefærdigheder var på niveau med Trinidad og Tobago. Derfor blev der taget fat om 1989'ernes færdigheder i læsning. At kunne måle sig i en global sammenhæng blev en del af deres livsvilkår. Omtrent samtidig blev en anden strømning, den om det kompetente barn, populariseret. 1989'erne skulle også lære at tage ansvar for egen læring og gå til skole-hjem-samtale, der var tilrettelagt som medarbejderudviklings-samtaler. De har været underlagt en evalueringskultur, hvor de reflektivt skulle tage stilling til, hvordan de selv syntes, det gik, navnlig på de ældste klassetrin. De er på den ene side blevet opdraget til at skulle tage en uddannelse – at kunne begå sig på den globale scene i konkurrencen om at klare sig i verdensøkonomien, men på den anden side også med en bevidsthed om, at aldringsbyrden ville indebære, at der under alle omstændigheder vil være brug for deres arbejdskraft.

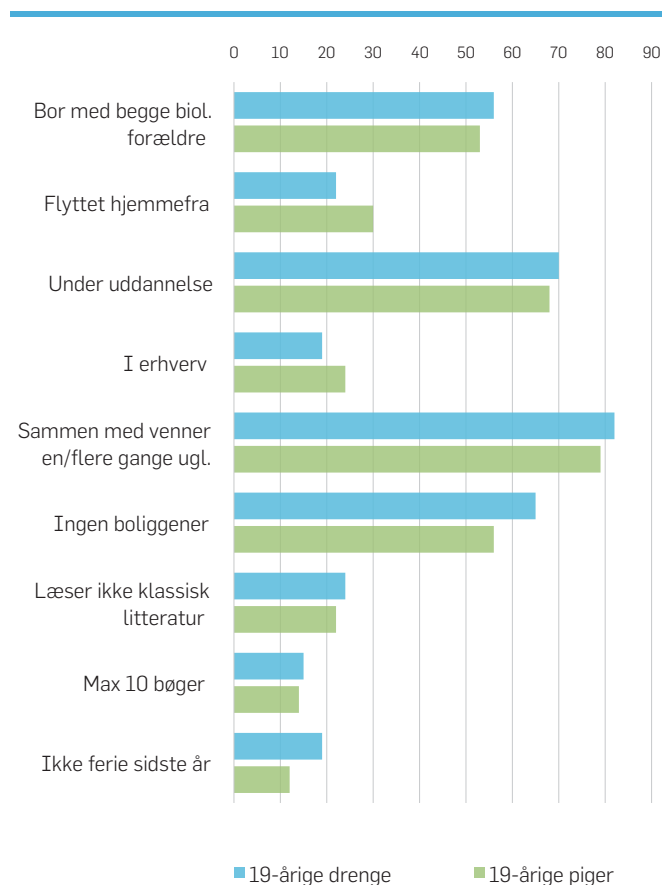
I forhold til andre generationer i historien vil man næppe kunne postulere, at årgang 1989 har haft de værste tænkelige betingelser under deres opvækst. På den anden side har de også været underlagt en eksponering som projekt barn i familien og som projekt elev i skolen.

GENERELLE TRÆK VED DE 19-ÅRIGES LIVSSITUATION

Da 1989'erne som 19-årige står på tærsklen til voksentilværelsen, er det ifølge undersøgelsen følgende træk, der karakteriserer denne årgangs livssituation:

Det store flertal (68 pct.) er i gang med et ungdomsuddannelsesforløb, omkring hver femte (22 pct.) har et erhvervsarbejde, og hver 10. laver ikke noget, se figur 10.1. Flertallet af dem, der er under uddannelse, trives godt dermed. Men andelen, der på må-

FIG. 10.1: Indikatorer vedr. materiel velfærd og uddannelse (19 år)



lingstidspunktet er under uddannelse, lå et godt stykke fra regeringens målsætning om, at 95 procent af en ungdomsårgang skal have en ungdomsuddannelse. Undersøgelsen kan ikke belyse, hvor mange af dem der på undersøgelsestidspunktet enten er i erhverv eller er arbejdsløse, der faktisk allerede har gennemført en ungdomsuddannelse. Men at dømme ud fra de unges egne forventninger, er det kun 6 pct. af de 19-årige drenge og 4 pct. af pigerne, der selv regner med at komme til at tilhøre den uddannelsesmæssige restgruppe.

De 19-årige fremstår som godt integrerede med hensyn til de sociale relationer. Vi stiller i undersøgelsen en række spørgsmål med det formål at belyse kvaliteten ved relationen mellem unge og deres forældre og viser i tabel 10.1 fordelingerne for hjemmeboende 19-årige drenge og piger. Besvarelserne viser helt gennemgående, at et meget stort flertal, omkring 90 pct. eller mere, oplever, at forældrene er vigtige ressourcepersoner for dem. Besvarelserne efterlader heller ingen tvivl om, at de allerfleste føler, at forældrene holder af dem og bruger tid på at tale med dem (om end mor lidt hyppigere end far forekommer at være den centrale kilde til kærlighed og kommunikation). Omkring 90 pct. af de hjemmeboende 19-årige spiser aftensmad derhjemme med forældrene hver dag eller flere gange om ugen. Vi har ikke fundet nogen antydninger af konflikter mellem generationerne. Alt i alt må vi konkludere, at de unges besvarelser efterlader det helt dominerende indtryk, at de har det godt med deres familier – også selvom forholdet til bedsteforældrene er tyndet noget ud,

og selvom kernefamilien ikke kan siges at være den normative familietype, når man er 19 år.

Også når det drejer sig om relationerne til vennerne, er de fleste 19-årige godt kørende. Måske bliver vennerne ikke dyrket helt så intensivt i fritiden som i 15-års-alderen, men man bør her have in mente, at både erhvervsarbejde og ungdomsuddannelsesforløb vil sætte naturlige grænser for muligheden for at mødes dagligt eller flere gange om ugen i fritiden.

Selv om de unge ikke er nævneværdigt forbrugende hverken i forhold til kultur (bøger, museer, teater, koncerter mv.) eller organiserede fritidsaktiviteter, peger undersøgelsen som noget positivt i retning af, at de 19-årige er godt rustede til at påtage sig rollen som medborgere. Det store flertal følger med i den politiske nyhedsstrøm, og halvdelen tilkendegiver en interesse for politik. De unge drenge er gennemgående mere interesserede i det omgivende samfund end de unge piger.

I takt med alderen bliver friheden og oplevelse af autonomi også større. Fra det 15. til det 19. år vokser andelen, der oplever at have stor personlig frihed, fra 28 til 59 pct. De 19-årige hjemmeboende rapporterer sjældnere til forældrene om deres gørene og laden (drene især!) end undersøgelsens 15-årige. Gennemgående oplever de fleste (80-87 pct.) at have tilstrækkeligt med privatliv derhjemme. Med frihed følger også ansvar. Dette udmønter sig ikke i forhold til de familiære forpligtelser derhjem-

TABEL 10.1: 19-åriges beskrivelser af forhold til forældre. Procent

	Udeboende		Hjemmeboende drenge		Hjemmeboende piger	
	Altid	Ofte	Altid	Ofte	Altid	Ofte
Kan regne med, at forældre lytter til dig	72	18	77	18	73	21
Kan gå til forældre for at få råd	77	13	80	13	80	13
Kan regne med hjælp, hvis problemer	80	14	86	10	84	12
Forholdet til forældre er vigtigt for dig	78	15	67	22	76	20
Stoler på forældre	83	12	88	8	85	12
Forældre spiller stor rolle i dit liv	62	24	61	25	74	19
Oplever, mor holder af dig	86	10	81	14	82	13
Oplever, far holder af dig	72	11	75	15	76	13

me. De 19-årige hjemmeboende bidrager ikke væsentligt mere til husholdningen end de 15-årige, hverken praktisk eller økonomisk. Det gælder især drengene. Der er heller ikke tegn på, at de tiltager sig mere medbestemmelse i forhold til familiefællesskabets aktiviteter. På den ene side administrerer de i højere grad end yngre aldersgrupper deres egen tid, og dette udmønter sig bl.a. i en øget pjækkfrekvens: 19-årige pjækker dobbelt så hyppigt (32 pct.) som 15-årige (jf. figur 4.2.4 i del 1). På den anden side – og meget markant er det – oplever mere end hver fjerde 19-årig et tidspres. Blandt 11-årige er den tilsvarende andel kun 5 pct.

Et sidste generelt træk, vi vil trække frem, drejer sig om de 19-åriges materielle velfærdsniveau. En større andel end blandt de yngre årgange rapporterer om flere boliggenere og om færre velfærdsgoder (fx færre uddannelsesredskaber, færre bøger i hjemmet og sjældnere ferier). Disse forskelle bør ses som en effekt af, at en del af de 19-årige er flyttet hjemmefra og derfor har mindre at gøre godt med, sammenlignet med dem, der bor hjemme og bliver forsørget af deres forældre.

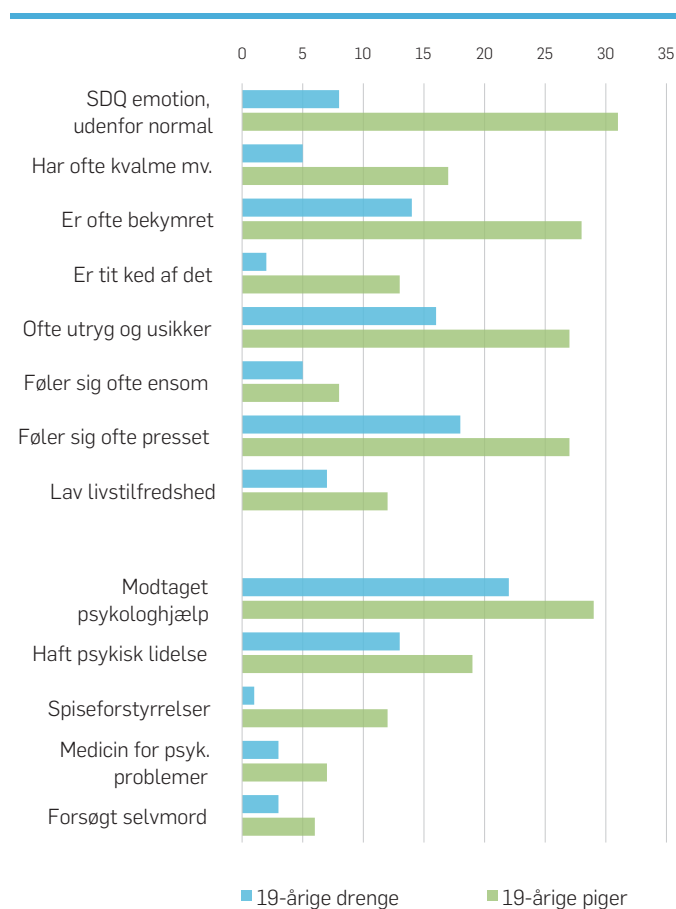
Alt i alt giver disse generelle træk ved de 19-åriges livssituation ikke grund til væsentlig bekymring. Alligevel peger undersøgelsen på visse områder i retning af, at nogle grupperinger blandt 19-årige ser ud til at have det vanskeligere: Der tegner sig et billede af, at nogle unge piger er meget triste, at nogle unge mænd har en temmelig usund livsstil samt at nogle unge udeboende lever med flere problemophobninger.

KATEGORIER AF UNGE MED VANSKELIGHEDER

DE EMOTIONELT SÅRBARE PIGER

Overskriften for den første gruppering af unge med vanskeligheder har vi kaldt 'De emotionelt sårbare piger'. Da vi gennemførte undersøgelsen, valgte vi at stille de 19-årige en række spørgsmål, som kunne belyse deres mentale tilstand. Nogle spørgsmål hentede vi fra det såkaldte "Strength and Difficulties Questionnaire" (SDQ), som egentlig er udviklet til børn i 3-16-års-alderen. Her screener man bl.a. interviewpersonernes emotionelle tilstand gennem fem spørgsmål: Om det passer, at de ofte har kvalme, hovedpine og mavepine, om de ofte er bekymrede, ofte er triste og grådabile, ofte er usikre og utrygge og ofte er bange. Besvarelser for de enkelte spørgsmål ses af figur 10.2. Når man tæller besvarelserne sammen efter et nærmere defineret scorings-system, er det omkring en tredjedel af de unge 19-årige piger,

FIG. 10.2: Psyko-emotionelle indikatorer (19 år)



som falder uden for det område, som er defineret som normalt. Niveaue er fire gange så højt som hos de jævnaldrende drenge (8 pct.), men adskiller sig ikke væsentligt fra de 15-årige pigers besvarelser. Skønt screeningsredskabet ikke officielt er valideret til at omhandle 19-årige, efterlader målingerne ikke desto mindre et indtryk af, at en betydelig andel af unge piger er berørt af emotionelle problemer.

Hos de 19-årige unge piger bliver billedet forstærket af, at de også på en række andre områder har flere negative scores end både de jævnaldrende drenge og de lidt yngre 15-årige piger. Blandt undersøgelsens deltagere er 19-årige piger således top-scørere, når det drejer sig om andelen, der angiver at have haft psykiske lidelser (21 pct.), har haft en spiseforstyrrelse (12 pct.), har modtaget psykologbistand (30 pct.) eller har haft erfaringer med at blive medicineret mod psykiske problemer (7 pct.). Disse andele betragter vi som relativt høje. Undersøgelsen kan ikke afdække, hvori de psykologiske lidelser består, eller hvor omfattende psykologbistanden har været. Desuden er det hyppigst de 19-årige piger, som angiver, at de føler sig pressede på tid (27 pct.), og scorer lavt på livskvalitetsskalaen (12 pct.). Kun 22 pct. af de 19-årige piger angiver, at de er ved virkelig godt helbred. På ét område bliver de dog overgået af de 15-årige piger, og det omhandler andelen, som har forsøgt at begå selvmord. Det angiver 9 pct. af de 15-årige mod 'kun' 6 pct. af de 19-årige piger, at de havde prøvet på.

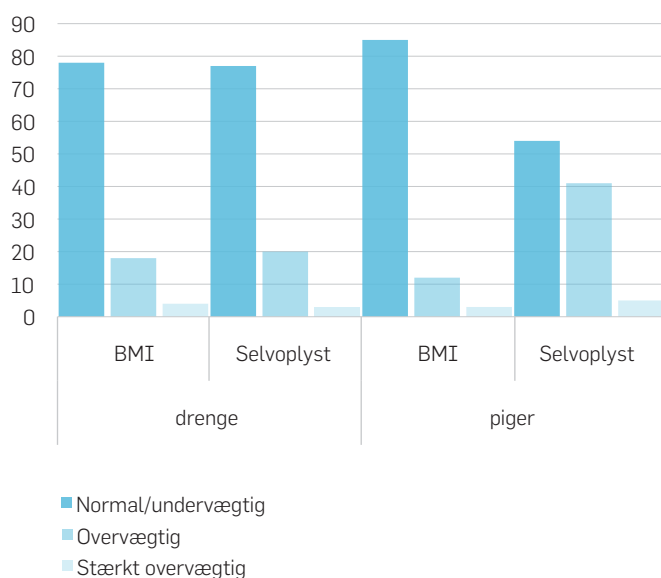
Indtrykket af, at spiseforstyrrelser – som eksempel på selvskadelig adfærd – optræder som en signifikant problemstilling for en del unge piger, harmonerer med undersøgelsens andre fund om, at piger i 19-års-alderen ikke altid har et realistisk syn på deres krop. Figur 10.3 afspejler deres syn på egen vægt, og hvad det vil sige at være normalvægtig som en 19-årig. Mens drengenes egen-vurdering af deres kropsstørrelse omtrent er i overensstemmelse med deres BMI (Body Mass Index), er pigerne stærkt kritiske over for egen krop. Kun 49 pct. mener, at de er normalvægtige. Ifølge BMI er hele 85 pct. af pigerne faktisk normalvægtige.

De fleste af de symptomer, som vi her har omtalt, er overvejende eller helt dominerende 'pige-problemer', sådan som det også reflekteres af de figurer, som vi har refereret til. Alt i alt er der tegn på, at ganske mange unge kvinder er følelsesmæssigt risikoudsatte: De døjer med psyko-emotionelle problemstillinger, der ytrer sig ved indadvendte symptomer og tager form som bl.a. tristhed og selvskadelig adfærd. En række af de symptomer, som vi her har vist om de unge kvinder, er på niveau med, hvad man har fundet i tidligere danske undersøgelser (fx Ejdesgaard et al., 2009; Groth et al., 2001; 2003; Helweg-Larsen, 2003; Rasmussen & Due, 2007).

DE USUNDE DRENGE

Der er i undersøgelsen en række fund, som peger i retning af, at 19-årige drenge lever livet i overhalingsbanen, dvs. heftigere end de jævnaldrende piger: De er oftere regelmæssige rygere, har

FIG. 10.3: Andele af 19-årige piger og drenge faktiske og selvopfattede kropsbillede



en mere intensiv festfrekvens, drikker sig tiere rigtig fulde og er hyppigere hashbrugere. Derudover viser undersøgelsen også, at de på andre områder har flere erfaringer med risikobetingede aktiviteter, der knytter sig til nattelivet, fx som udøvere af eller selv udsatte for vold, jf. figur 10.4. Disse elementer hænger ofte sammen. Drengene udsætter sig for ekstra risici ud over selve alkoholen ved at drikke meget. Ifølge WHO (Cherpitel et al., 2009) er 22 pct. af alle dødsfald for unge mænd i aldersgruppen 15-29 år relateret til alkohol.

I denne sammenhæng er det imidlertid særligt drengenes forhold til sundhed, vi vil fokusere på. I 19-års-alderen er der ikke store forskelle mellem drenge og piger i forhold til andelen, der aldrig dyrker motion, men unge mænd har hyppigere usunde kostvaner i form af færre, der spiser frugt og flere, der indtager fastfood og sodavand, jf. figur 10.5. Det relativt usundere kostind-

tag harmonerer med, at de 19-årige drenge i hyppigere grad er overvægtige, jf. figur 10.3, men uden at de af den grund oplever, at det påvirker deres helbredstilstand negativt. Ifølge Sundhedsstyrelsen kan overvægt og fedme være forbundet med øget sygelighed, og sygeligheden stiger endvidere med antallet af år, overvægten har været til stede. Derfor kan der være en interesse i at fokusere særskilt på fysisk sundhed for de unge mænd.

DE UDEBOENDE

Den sidste kategori, vi sætter fokus på, er de unge udeboende, som på undersøgelsestidspunktet udgjorde en femtedel af de 19-årige; 25 pct. af pigerne og 17 pct. af drengene.

I forhold til andre jævnaldrende forekommer denne gruppe at være særligt sårbare og risikoudsatte. Undersøgelsen viser fx, at der sker forstærkning af den u hensigtsmæssige kostadfærd, når

FIG. 10.4: Indikatorer på livsstil og risiko (19 år)

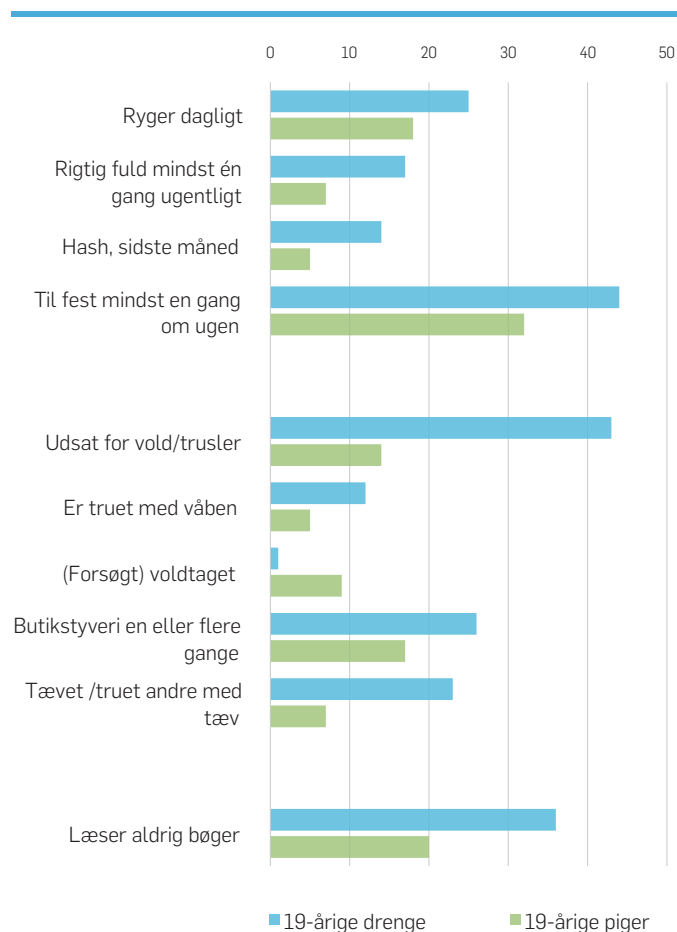
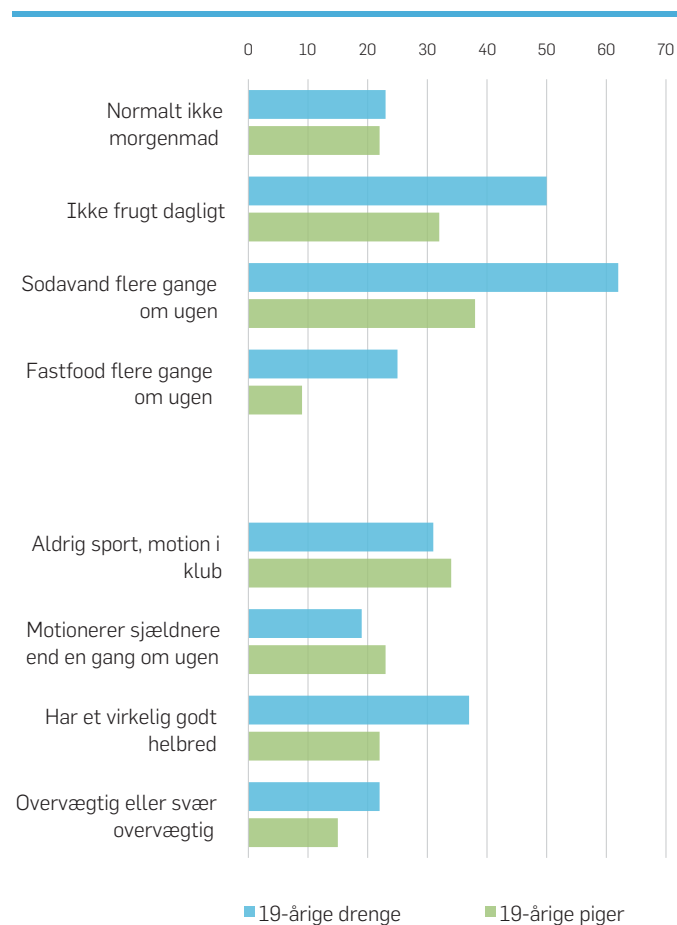


FIG. 10.5: Indikatorer på sundhed (19 år)



de unge flytter hjemmefra, dvs. at flere 19-årige ikke får morgenmad og frugt, men til gengæld indtager for meget sodavand og fastfood. Færre dyrker motion. Andelen af rygere forøges, og det gør andelen med stofbruger også. Alkohol- og hashforbrug er imidlertid på omtrent samme niveau for hjemme- og udeboende 19-årige. I forhold til andre 19-årige har flere haft psykiske lidelser, spiseforstyrrelser og forsøgt selvmord. Andelen, der har været ude for voldtægt (sforsøg) (11 pct.) og incest (4 pct.), er lidt højere end for 19-årige i almindelighed. Derudover kan vi observere, at flere 19-årige udeboende dyrker ubeskyttet sex, hvilket kan have sammenhæng med, at flere har en fast kæreste. Men der er også en højere andel, som har fået abort.

Alt i alt efterlader disse fund et billede af, at de udeboende er de mest risikoudsatte blandt de 19-årige. Det stemmer overens med hovedundersøgelsens resultater om, at denne kategori er blandt de mest udsatte i børne-unge-populationen (35 pct. var efter undersøgelsens definitioner i den udsatte zone), og at det navnlig er domænerne om livsstil (Domæne 6) og uddannelse (Domæne 4), der bidrager hertil.

Undersøgelsen tyder således på, at de unge udeboende er en selekteret gruppe, der ikke er repræsentativ for aldersgruppen som sådan. En granskning af de udeboendes familiebaggrund afslører for det første, at 19-årige hyppigere er flyttet hjemmefra, hvis de hidrører fra brudte familier, enten (og typisk) fordi forældrene er blevet skilt eller i sjældnere tilfælde, fordi de har mistet deres

forældre, jf. figur 10.6. Der kan være flere forklaringer herpå: En forklaringsmodel kan være, at de unge – efter erfaringer som pendlere i skilsmissefamilier – har brug for at få stabilt fodfæste ved at have deres egen selvstændige husholdning. En anden og måske mere plausibel forklaring er, at eneforsørgere (pga. dårlig økonomi og ringere boligforhold) ikke kan tilbyde de unge en bolig-mæssig ramme, der kan tilfredsstille deres behov for uafhængighed og privathed. For det andet viser undersøgelsen, at ressourcerne i opvækstmiljøet har sammenhæng med unges tidlige etablering i eget hushold: De rekrutteres således hyppigere fra familier, hvor ingen forældre er i beskæftigelse (33 pct.) eller tilhører arbejderklassen (24 pct.). Til sammenligning er det kun 14 pct. af de unge fra den højeste serviceklasse, der er flyttet i egen bolig, jf. figur 10.7. Disse fund, at tidligt opbrud er associeret med skilsmisser og få socioøkonomiske ressourcer i opvækstmiljøet, stemmer overens med anden forskning om skandinaviske unges flytninger (Bernhardt et al., 2005).

Også når vi ser på de unges egne beskæftigelsesforhold, forekommer der at være en social selektion. De unge, som er flyttet hjemmefra som 19-årige, er væsentligt sjældnere end andre i gang med et ungdomsuddannelsesforløb (41 pct.) i forhold til andre unge, fx i kernefamilier (66 pct.), jf. figur 10.8. I nogle tilfælde kan det bero på, at de har påbegyndt et videregående uddannelsesforløb (14 pct.) og måske derfor må flytte til uddannelsesstedet; men i det fleste tilfælde er de i beskæftigelse, hvilket giver økonomisk mulighed for at etablere en selvstændig husholdning.

FIG. 10.6: 19-årige efter om forældrene lever sammen

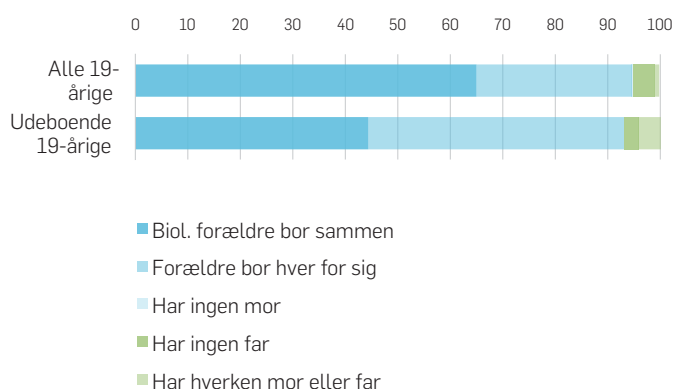
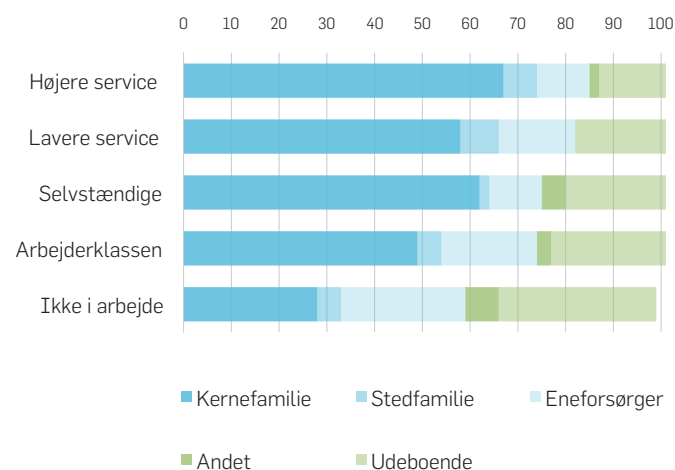


FIG. 10.7: Social familiebaggrund fordelt efter 19-åriges familietype

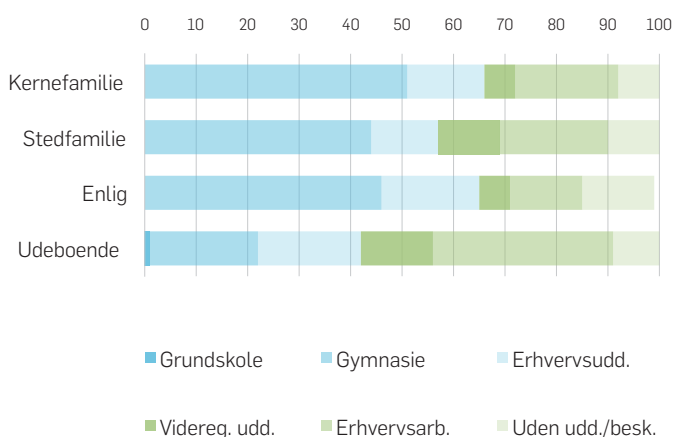


Generelt finder vi ikke belæg for antagelser om, at det er knas i familierelationerne, der har fået de 19-årige til at rykke teltpælene op. De unge udeboende forekommer over én kam at være godt familiemæssigt integrerede. Flertallet af dem oplyser, at de har kontakt med deres forældre på daglig basis eller flere gange om ugen, jf. tabel 10.1, og de giver, ligesom de hjemmeboende 19-årige, udtryk for at have et nært forhold til forældrene. Men i forhold til de hjemmeboende 19-årige rapporteres der blandt de udeboende også samtidigt om en højere forekomst af erfaringer med familievold (12 pct.) og incest (4 pct.), hvilket leder til en slutning om, at et mindretal har haft særdeles gode grunde til at flytte hjemmefra i en tidlig alder.

ANALYSE AF DE OBSERVEREDE SAMMENHÆNGE

Vi har i beskrivelsen ovenfor identificeret tre kategorier af 19-årige, som ser ud til at være særligt udsatte: 1) emotionelt sårbare unge piger, 2) usunde unge mænd og 3) udeboende, som ud over at være emotionelt sårbare og usunde også har andre karakteristika, heriblandt en lavere uddannelsesdeltagelse. Vi vil nu teste sammenhængene mellem disse grupperinger. Er der en sammenhæng mellem at være en emotionelt sårbar pige henholdsvis en usund dreng og være flyttet hjemmefra? Eller flytter usunde og emotionelt sårbare unge hjemmefra uanset køn? Og er det bestemte grupperinger af udeboende unge (fx de triste og usunde), der vælger uddannelse fra?

FIG. 10.8: 19-årige hjemme- og udeboende fordelt efter aktuell beskæftigelse



ANALYSEMODEL

Vi har anvendt en såkaldt multinomial log-lineær model, der tester den indbyrdes sammenhæng mellem flere kategoriserede variable¹. Fem variable indgår i analysemodellen: køn, sundhed, emotionel sårbarhed, bopælsstatus og uddannelsesdeltagelse. De er alle dikotomiserede: Enten er man en dreng eller pige; sund eller usund²; emotionelt sårbar eller ikke-sårbar³, ude- eller hjemmeboende, i uddannelse eller ikke i uddannelse. Med disse fem variable, der hver er opdelt i to værdier, kan man fordele datamaterialet i en såkaldt kontingenstabel, der består af $2 \times 2 \times 2 \times 2 \times 2 = 32$ celler. Hver celle består af det totale antal observerede forekomster for den pågældende kombination af variable kategorier. En kombination kan fx være en trist, udeboende, sund pige, der er under uddannelse. Der vil være en række personer, som har samme kombination, og de bliver talt sammen. Denne sum kaldes sufficente marginaler. Modellen tester, om de observerede marginaler er lig de *forventede* sufficente marginaler. Modellen estimeres ved såkaldt maksimum likelihood, hvor man tester sammenhænge betinget af andre sammenhænge. Fx kan man teste, om der er en sammenhæng mellem køn og sundhed, når der tages højde for, at pigen er under uddannelse.

Man starter med en mættet model, dvs. hvor alle interaktioner mellem variablene er med. Herefter tester man, hvilke interaktioner det er muligt at fjerne. Når modellen er forkortet så meget som muligt, er det muligt at tolke på resultaterne og på de sammenhænge i data, som står tilbage.

Modellen kan umiddelbart se kompliceret ud, men er nyttig til at tilvejebringe overblik og teste hypoteser. Det interessante er ikke kun at få sandsynliggjort sine hypoteser, men også at få bragt frem, hvilke sammenhænge der *ikke* optræder, den såkaldte uafhængighedshypotese.

RESULTATER

Tabel 10.2 viser resultaterne af den statistiske analyse. Modellen fortæller om sammenhænge, men ikke noget om kausalitet. Når modellen er reduceret, består den kun af to-vejs-interaktioner. Fortegnet i modellen beskriver sammenhængen mellem de enkelte variable, og hvilken indvirkning den ene variabel har på den anden. Et positivt estimat for interaktionsleddene betyder en positiv sammenhæng mellem de to variable. Fx betyder et positivt fortegn og et estimat på 0,1009 ud for sund*hjemmeboende, at hjemmeboende er mere sunde end udeboende. Hovedeffekterne fortæller, hvordan det gennemsnitligt ser ud på området, hvor der fx er flere sunde 19-årige end usunde, og hvor der er færre drenge end piger i datasættet.

Vi har i figur 10.9 også illustreret den endelige model. Modellen viser de estimater og de sammenhænge, som det statistisk ikke var muligt at fjerne. Man kan med andre ord ikke reducere modellen yderligere.

På nogle områder bekræfter analysen den indsigt, vi allerede har indhentet ved hjælp af den beskrivende statistiske redegørelse i det foregående. Analysen peger i retning af, at der er nogle konstitutionelle kønsforskelle, som enten relaterer sig til kønnet eller til forhold, som ligger uden for den statistiske model.

For det første kan vi se, at der er et direkte link mellem køn og emotionel sårbarhed. Piger er oftere end drenge ramt af emo-

tionel sårbarhed (-0,3711). For det andet kan vi se, at der er en direkte forbindelse mellem køn og sundhed, og denne sammenhæng er i pigernes favør. Drengene er oftere usunde. Endelig kan vi for det tredje konstatere, at der er et direkte link mellem at være pige og at flytte hjemmefra (-0,1387). Ifølge modellens logik flytter piger oftere hjemmefra som 19-årige end drenge, fordi de er piger. Modellen finder imidlertid ingen sammenhæng mellem køn og det forhold, om man er i uddannelse.

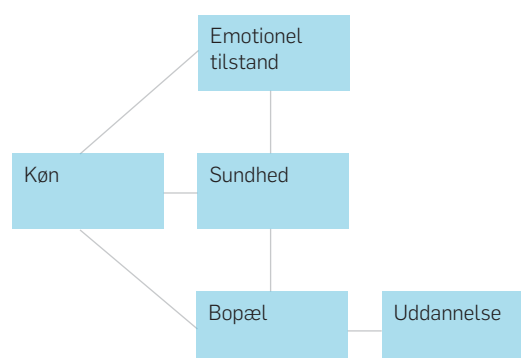
En hypotese om, at emotionelt sårbare unge hyppigere flytter hjemmefra eller omvendt: At de bliver emotionelt sårbare eller triste af at stå på egne ben, kan vi med andre ord ikke finde belæg for ud fra denne model. Vi kan derimod se, at der er en sammenhæng mellem at være emotionelt skrøbelig og have en usund livsstil med forkert kostadfærd og for lidt motion, uanset om man er en dreng eller pige. Dette fund harmonerer med vores viden om, at der blandt pigerne også findes spiseforstyrrelser, men det er også plausibelt, at fx psykisk skrøbelighed og usunde vaner gensidigt kan forstærke hinanden. Nedstemthed kan føre til trøstespisning eller resultere i, at man ikke har overskud til at holde sig i form, mens motion omvendt kan virke lindrende, hvis stemningslejet er sænket.

I forhold til de unges bopælsstatus viser modellen, at der er to sammenhænge. For det første er unge, der bor for sig selv, usundere end dem, der bor hjemme. Det kan skyldes, at de har færre penge til at købe ordentlig mad for, eller det kan være et udslag af, at hverdagslivet ikke er så regelmæssigt indrettet, når man er

TABEL 10.2: Kategoriseret datamodel

Interaktioner	Estimat	
Dreng*sund	-0,2112	***
Pige*hjemmeboende	-0,1387	**
Pige*psykisk sund	-0,3711	***
Hjemmeboende*uddannelse	0,1824	***
Hjemmeboende*sund	0,1009	*
Sund*psykisk sund	0,1786	***
Hovedeffekter		
SUND	0,4421	***
DRENG	-0,1666	**
UDDANNELSE	0,3066	***

FIG. 10.9: Interaktioner mellem køn, emotionel tilstand, sundhed, bopælsstatus og uddannelse (19 år)



19 år og skal stå på egne ben. For det andet kan det ses – og ikke så overraskende – at der er en direkte sammenhæng mellem at være hjemmeboende og under uddannelse. De udeboende (som jo ofte er piger) har hyppigere fravalgt uddannelsesmuligheden til fordel for erhvervsarbejde (eller ingen beskæftigelse), og derfor kan der være grund til at holde øje med dem.

KONKLUSION OG PERSPEKTIVER

I det ovenstående har vi søgt at tilvejebringe et statistisk portræt af de 19-årige generelt, og vi har fremhævet nogle særlige problemstillinger ved de unge, som er sprunget i øjnene: At en ikke ubetydelig del af de unge piger har emotionelle problemer, at en del unge drenge lever temmelig stærkt, og at der blandt 19-årige udeboende er udbredte tegn på sårbarhed.

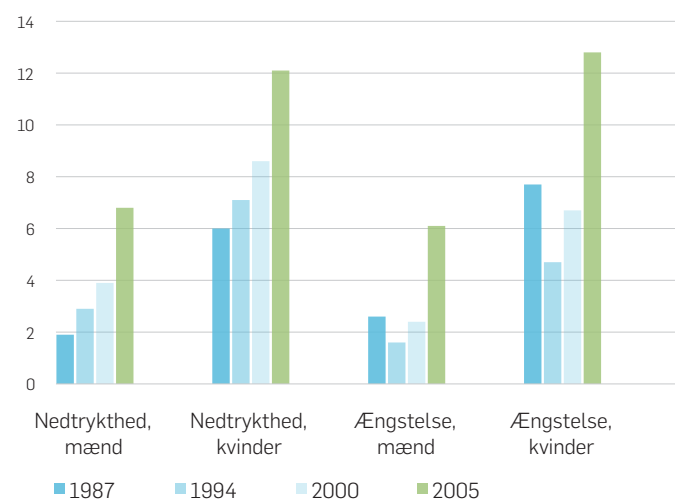
Det spørgsmål, som uvilkårligt rejser sig, er, om situationen er værre eller bedre for 1989'erne, end den har været for andre kohorter? Hører den adfærd, vi har observeret, til ungdommens normalitet, eller er situationen værre eller bedre for 1989'erne? Går udviklingen i den rigtige eller forkerte retning? De spørgsmål kan ikke besvares inden for undersøgelsens egne rammer, da det forudsætter, at man har målinger over tid. Alligevel vil vi afslutningsvis nærme os disse spørgsmål ved at inddrage andre datakilder.

Der findes os bekendt ingen tilgængelige datakilder, som udførligt kan belyse, hvordan præcis 19-årige pigers emotionelle tilstand

har ændret sig over tid. Den bedst tilgængelige kilde er befolkningsundersøgelser om sundhed og sygelighed (SUSY). Her har man i perioden 1987-2005 spurgt befolkningen, bl.a. om de har haft symptomer på nedtrykthed henholdsvis på ængstelse, uro og angst gennem en 14-dages periode. Fordelingerne for unge mænd og kvinder i 16-24-årsalderen er vist i figur 10.10. Som i denne undersøgelse viser resultaterne fra SUSY, at disse symptomer overvejende er en kvindeproblematik, idet unge kvinder omtrent dobbelt så hyppigt som unge mænd klager over disse problemer. Data tyder videre på, at der er tale om en voksende problematik – flere har fået disse symptomer, men interessant nok viser data, at denne udvikling gør sig gældende for begge køn om end på forskellige niveauer. Med udgangspunkt i disse indikatorer ser det med andre ord ud til, at flere unge end tidligere plages af emotionelle problemer. En konklusion om, at indadvendte og nedstemte symptomer er blevet mere udbredte blandt unge understøttes også af forskning, som viser, at der har været en vækst i selvmordsforsøg i samme periode (fra 1990) blandt unge kvinder i 15-19-årsalderen (Ejdesgaard et al., 2009). Også skolebørnsundersøgelsen (Rasmussen & Due, 2007), der omhandler yngre aldersgrupper, understøtter delvist konklusionen. Den har vist, at der blandt 15-årige kan iagttages et fald i trivsel samt en stigning af forskellige (bl.a. psykosomatiske) symptomer fra 2002-06, mens målinger over en længere periode (fra 1984) dog efterlader et mere blandet billede.

Det er langt fra entydigt, hvordan man skal fortolke sådanne resultater. Nogle vil måske pege på, at en øget forekomst af de nævnte symptomer skal forstås som reaktioner på, at unge (piger) i stigende omfang bliver mødt af forventninger om at skulle klare sig succesfuldt på flere livsplaner. Forklaringskraften hentes dermed i tidsånden og en samfundsudvikling, der karakteriseres ved individualisering (fx Skårderud, 1999). Det er svært at eftervise. Men samme tidsånd har også været karakteriseret ved en øget parathed til at udtrykke og rangordne sine følelser, og i netop det perspektiv må man fæstne sig ved, at der ikke findes

FIG. 10.10: Andele 16-24-årige mænd og kvinder, der rapporterer om lidelser i en 14-dages periode.



Kilde: SUSY-databasen, 1987-2005

tilstrækkelig med kundskab om udbredelsen og karakteren af de følelser, der ligger bag selvrapporteringer om fx depression.

Når det drejer sig om data, der belyser udvikling i usund livsstil blandt 19-årige (dreng), findes der ikke gentagne målinger om kostvaner. Fra de såkaldte MULD-undersøgelser findes informationer om unges (16-20-åriges) forbrug af alkohol, cigaretter og stoffer samt deres fysiske aktivitet. Her peger udviklingen fra 2000-08 i retning af, at drengenes alkoholforbrug (målt ved genstandsgrænserne) har været faldende, mens pigernes har været uændret. Med hensyn til rygevanerne har der for begge køn været et kraftigt fald i andelen af dagligrygere. Når det drejer sig om stofbrug (hash) og fysisk aktivitet, kan der ikke konstateres nogen forandringer i perioden (MULD, 2008). Som helhed efterlader dette lidt blandede billede indtrykket af, at udviklingen i hvert fald ikke går i den forkerte retning, men denne diffuse konklusion underkender ikke det faktum, at unge danskere fortsat har et alt for højt alkoholforbrug, også når man ser ungeadfærd i et internationalt perspektiv.

Når det drejer sig om de unge udeboende, er udviklingen gennem de senere år gået i retning af, at unge flytter hjemmefra i en senere alder. Den udvikling har man kunnet registrere i Danmark fra 1982 og frem, især blandt drenge (Hjelmar, 2009; SBI & AKF, 2001), og den har paralleller til udviklingen i alle andre udviklede lande (Newman & Aptekar, 2007). En plausibel forklaring på det fænomen er, at livsfaserne, og ungdommen især, er blevet mere udstrakte. Familiedannelsen finder sted på et senere tidspunkt i tilværelsen, end den gjorde for et par generationer siden, og der er i dag en større parathed til og mulighed for at investere i børnene, også selvom de formelt er nået den flyvefærdige alder. Men der er variationer mellem landene. Analyser af europæiske lande viser, at unge i Sydeuropa (italienske mænd) flytter relativt sent hjemmefra, mens unge (kvinder især) i de skandinaviske lande alt andet lige er blandt dem, der tidligst flytter for sig selv (Billari, 2001). Det har bl.a. sammenhæng med, at velfærdsstaten – og

ikke familien – påtager sig en forsørgerbyrde for de uddannelsessøgende unge.

En af de konklusioner, vi mener at kunne drage ud fra vor egen statistiske analyse, er, at det ser ud til at være gunstigt for unge 19-årige at være hjemmeboende. Det afhjælper ganske vist ikke den emotionelle skrøbelighed, som synes at karakterisere de mange unge piger, men vores analysemodel viser, at det at bo hjemme statistisk set har sammenhæng med, at de unge er i uddannelsessystemet, og med, at de har en fysisk sundere livsstil.

Paradoksalt nok kan det se ud til, at den omstændighed, at de 19-årige unge lever et beskyttet liv hjemme hos deres forældre – hvor de bliver fastholdt i en status som afhængige – faktisk kan styrke deres samfundsmæssige integration på lang sigt. Gode sundhedsvaner øger sandsynligheden for et ordentligt helbred, og indrullering i uddannelsessystemet på dette alderstrin vil alt andet lige forbedre de unges livschancer. At stå på egne ben fra en tidlig alder kan omvendt indebære en risiko for, at man knækker halsen i den forstand, at den unge måske aldrig kommer i gang med et uddannelsesforløb eller på anden vis får sparet op til livet som voksen. Som sådan kan den forlængede ungdom – den lange tilstand af betwixt & between – være en god investering på den lange bane.

I det lys er det derfor et positivt og godt resultat ved vores undersøgelse at kunne konstatere, at de unge og deres forældre – med udsigten til at skulle leve under samme tag i en periode – kommer godt ud af det sammen.

Ud fra de sammenhænge, som vi finder i undersøgelsen, forekommer der imidlertid at være en social ulighed i de 19-åriges ageren som uafhængige. Som vist bliver unge, som hidrører fra de mindst privilegerede sociale lag og brudte familier, hurtigere voksne i den forstand, at de tidligt flytter hjemmefra.

-
- 1 En kategoriseret variabel er en variabel, som kun kan antage endeligt mange kategorier. Fx kan køn kun antage to værdier, enten dreng eller pige.
 - 2 Man defineres som usund, hvis man i henhold til hovedundersøgelsens definitioner scorer negativt på 3-5 af følgende items: sjældent eller aldrig spiser frugt; sjældent eller aldrig spiser morgenmad; spiser fastfood flere gange om ugen, drikker sodavand flere gange om ugen; sjældent dyrker motion.
 - 3 Man defineres som trist, hvis man falder uden for normalområdet på SDQ-skalaen.
-

DE 11-, 15- OG 19-ÅRIGE BØRNS OG UNGES TILFREDSHED MED LIVET

INDLEDNING

Ud over en række objektive mål på børns velfærd og trivsel rummer undersøgelsen om Børn og Unge i Danmark også spørgsmål, der søger at indkredse trivsel, som den erfares af børn og unge selv, jf. kapitlet om subjektiv trivsel i del 1. Et af trivselsmålene, der også anvendes i HBSC-undersøgelserne, har til formål at afdække børns og unges tilfredshed med livet i almindelighed. Det er således børns og unges egen oplevede livskvalitet, der er emnet for dette kapitel.

Der er flere årsager til, at det er værd at beskæftige sig med dette emne: For det første kan subjektiv trivsel være en vigtig indikator for andre bagvedliggende problemstillinger. Fx fandt et studie, der blev gennemført blandt et udsnit på mere end 4.000 amerikanske unge i alderen fra 13-18 år, at unges ringe livstilfredshed var forbundet med dårlig mental sundhed, med selvmordstanker og selvmordsadfærd (Valois et al., 2004). For det andet kan undersøgelser af selvoplevet trivsel bidrage til indsigt i, hvilke forhold der opleves som væsentlige i børns og unges liv. Et kvalitativt studie med australske børn fremhævede fx, at børns muligheder for at handle og have kontrol over hverdagslivets be-

slutninger er væsentlige dimensioner af børns trivsel (Fattore & Watson, 2007).

I dette kapitel drejer interessen sig om at indkredse, hvilke forhold der kan bidrage til at forklare, om børn og unge i 11-, 15- og 19-årsalderen oplever at være godt tilfredse henholdsvis mindre godt tilfredse med deres liv. Vi undersøger først, hvordan graden af livstilfredshed er forbundet med alder og køn. Dernæst undersøger vi, hvordan en række indikatorer, herunder også nogle, der i litteraturen optræder som risiko- og beskyttelsesfaktorer, kan bidrage til at forklare livskvalitet i forskellige aldersgrupper. Vi antager således, at det kan være forskellige forhold, der påvirker livstilfredsheden i forskellige aldersgrupper. Desuden forventer vi, på grundlag af anden forskning om emnet, at faktorer, der knytter sig umiddelbart til børns og unges hverdagsliv (fx i familien, skolen eller det nære miljø), vil have større indflydelse på den selvoplevede positive eller negative livstilfredshed end forhold, der befinder sig 'fjernere' væk, fx socioøkonomiske karakteristika hos forældrene (Rees, 2010).

DET ANVENDTE MÅL FOR LIVSTILFREDSHED

Livstilfredshed måles ved et simpelt og velgennemprøvet spørgsmåls-mål, der er anvendt i HBSC-undersøgelserne og andre internationale undersøgelser om børns trivsel: Hvor tilfreds er du for tiden med dit liv? – Angiv tilfredshed på en skala fra 0 til 10, hvor 10 betyder 'det bedst mulige liv', og 0 betyder 'det værst tænkelige liv'. I denne undersøgelse blev spørgsmålet stillet til de 11-, 15- og 19-årige, og i overensstemmelse med de inddelinger, som anvendes i andre undersøgelser (fx Bradshaw, 2006; Cantril, 1965), samles unge, der placerer sig i området 0-5, i en gruppe med 'lav livskvalitet'. De unge, som scorer i området 6-8, har 'middel livskvalitet', mens børn og unge, der svarer 9 eller 10, er placeret i den sidste gruppe med 'høj livskvalitet'.

Samlet set placerer 42 pct. af alle 11-19-årige sig i kategorien 'høj livskvalitet', 52 pct. falder i midtergruppen, mens 6 pct. (svarende til 195 personer af de 3.063 i disse aldersgrupper) har 'lav livstilfredshed'. Som det ses af figur 11.1 varierer oplevet livstilfredshed med alderen; blandt de 11-årige har 3 pct. lav livstilfredshed, mens de tilsvarende andele for 15- og 19-årige er henholdsvis 8 og 10 pct. I absolutte tal er det relativt få i hver aldersgruppe,

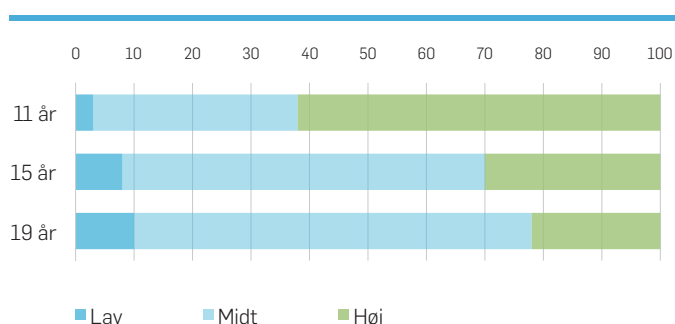
der scorer lavt på spørgsmålet om livstilfredshed. For statistisk at kunne påvise signifikante forskelle mellem fordelingerne skal forskellene være store.

BAGGRUND FOR ANALYSENS TILRETTELÆGGELSE

En indledende screening af datamaterialet viser, at 'livstilfredshed' umiddelbart ser ud til at have sammenhæng med mange af de indikatorer, som indgår i undersøgelsen *Børn og unge i Danmark*.

Blandt de 11-årige ser man således, at selvrapporteret høj livstilfredshed er ledsaget af gode relationer til kammeraterne, fravær af mobning, en opvækst i kernefamilie, et konfliktfrit forhold til forældrene og et problemfrit skoleliv. For de 15-årige har livstilfredshed sammenhæng med det emotionelle forhold til forældrene, forekomst af familievold og familiekonflikter, med udfoldelsesmulighederne i lokalområdet, med vanskeligheder i skolen, med mobning og med omgangen med kammeraterne i øvrigt. Desuden er andelen med lav livstilfredshed større, når de unge anser deres helbred for at være dårligt, når de har en kronisk sygdom eller et handicap, når de er for tykke og aldrig dyrker

FIG. 11.1: Fordeling af livstilfredshed (11-19 år)



motion. For de 19-årige tegner der sig et tilsvarende billede. Lav livstilfredshed går ofte hånd i hånd med et dårligt forhold til forældrene, med følelsesmæssige problemer, med vanskelige kammeratskabsrelationer og med problemer i uddannelsessystemet. Desuden er lav livstilfredshed for de 19-årige forbundet med helbred (overvægt, langvarig sygdom eller et handicap) og sundhedsadfærd (morgenmadsvaner, indtag af fastfood og motionsvaner).

Ved udvælgelsen af variable til denne analyse har vi for det første lagt vægt på at få et bredt spektrum af faktorer repræsenteret, så flere forskellige årsager til lav livstilfredshed kan komme i spil.

For det andet har vi lagt vægt på at inddrage typer af variable, som litteraturen om risiko- og beskyttelsesfaktorer har udpeget som væsentlige for individers livsbane både i en gunstig og i mindre gunstig retning. Et klassisk studie er Werner og Smith (1992; 2001), der fulgte den samme gruppe mennesker over tre årtier og derefter baglæns undersøgte deres livsforløb for at finde sammenhænge mellem tidligt registrerede parametre og personens udvikling senere i livet. Andre studier (fx Wasserman et al., 2003) har fokuseret på udfald som kriminalitet, arbejdsløshed og familiedannelse (Bynner, 1998; Garmezy, 1993). På grundlag af litteraturen har vi udvalgt bl.a. en række variable, der belyser børns og unges erfaringer med forskellige former for udsathed.

For det tredje er det vigtigt, at de variable, som vi inddrog i analysen som potentielt forklarende, skal være eksogene (eller uafhængige). Det vil sige, at påvirkningen kun kan gå fra den eksogene (uafhængige) variabel til den afhængige eller afledte variabel. Forældres arbejdsløshed kan påvirke barnets livstilfredshed, mens det modsatte – at barnets livstilfredshed skulle kunne påvirke forældrenes arbejdsløshed – ikke kan ske. Arbejdsløshed

opfattes derfor som en uafhængig (eksogen) variabel i forhold til barnets livskvalitet. Om forældres arbejdsløshed har en positiv virkning (ved at være mere hjemme) på barnet eller en negativ (fordi familiens indkomst og forbrugsmuligheder reduceres), er i udgangspunktet ikke vigtigt. Men naturligvis er der forskel på, om forældres arbejdsløshed har positiv indvirkning og således fungerer som en beskyttelsesfaktor, eller om den har en negativ betydning og derfor skal ses som en belastning eller risikofaktor.

Mange af de variable, der indgår i undersøgelsen om børn og unge i Danmark, er ikke entydigt uafhængige i forhold til livstilfredshed. Fx er forsøg på selvmord således højst sandsynligt et symptom på lav livskvalitet, men det er svært ud fra undersøgelsen at bedømme, om selvmordsforsøg giver lav livstilfredshed, eller om det er lav livstilfredshed, der leder til forsøg på selvmord. Man kan ikke afgøre, hvad der forklarer, og hvad der bliver forklaret.

Efter nøje granskning udvalgte vi 37 variable, dels fra survey-undersøgelsen og dels fra Danmarks Statistiks registre, som kunne antages at påvirke livstilfredsheden. Variablene er opdelt efter samme systematik, som vi har anvendt i del 1, dvs. at de er ind delt efter domæner. Oversigten i tabel 11.1 viser, hvilke variable der foreligger for den enkelte aldersgruppe.

Forestillingen om, at noget udgør en risikofaktor, som påvirker børns eller unges livstilfredshed negativt, er klar i forbindelse med de fleste variable. Vi forventer fx, at anbringelse uden for hjemmet eller erfaringer med at være et incestoffer vil føre til lav selvoplevet livstilfredshed. I visse tilfælde er der imidlertid så få observationer af et bestemt fænomen, at de glider ud af analysemodellen. Vi har brug for en større stikprøve af børnebefolkningen for at kunne sige noget statistisk om fx anbragte børn og unge som en gruppe.

TABEL 11.1: Variable, der indgår i analyserne for tre aldersgrupper

	11 år	15 år	19 år
Livstilfredshed (analysens afhængige variabel). Oprindelig skala 0-10 er omgrupperet i lav (0-5), mellem (6-8) og høj (9-19)	•	•	•
Demografiske faktorer:			
Etnicitet	•	•	•
Køn	•	•	•
Materiel velfærd:			
Begge forældre er arbejdsløse	•	•	•
Familiens indkomst er lavere end halvdelen af medianindkomsten i 2007	•	•	•
Sum af velstandsgoder i familien	•	•	•
Ingen af forældrene har en uddannelse	•	•	•
Antal bøger i hjemmet	•	•	•
Bolig:			
Bor til leje (2006)	•	•	•
Sum af dårlige boligforhold		•	•
Bor i overbefolket bolig (mere end en person per rum)	•	•	•
Flyttet mere end to gange i livet	•	•	•
Bor i yderkommune	•	•	•
Er udeboende			•
Helbred og sygdom:			
Hvordan vurderer du selv dit helbred for tiden?	•	•	•
Har en hæmmende funktionsnedsættelse/sygdom	•	•	•
Lav fødselsvægt	•	•	•
Indlagt på hospitalet én eller flere gange i 2006	•	•	•
Været på skadestuen én eller flere gange i 2006	•	•	•
Spiser fastfood ugentligt (kun 11-årige)	•		
Skolen:			
Hvad synes du om skolen?	•	•	
Har du eller har du haft en lærer, du var glad for?	•	•	•
Familie og sociale relationer:			
Bor i kernefamilie	•	•	•
Bor med enlig mor	•	•	•
Har en død forælder	•	•	•
Turbulente familieforhold (flere end tre familieskift)	•	•	•
Søskende på bopælen i 2007	•	•	•
Kommer familien godt ud af det sammen?	•	•	•
Bliver mobbet/drillet af andre børn (unge)	•	•	•
Sårbarhed og risikoadfærd:			
Har været anbragt uden for hjemmet	•	•	•
Er blevet straffet med tæv/slag af forældre		•	•
Er blevet presset /tvunget til noget seksuelt af familiemedlem(mer)		•	•
Er blevet (forsøgt) voldtaget		•	•
Er blevet bestjålet	•	•	•
Er blevet overfaldet/truet af ukendte unge	•	•	•
Er med magt blevet frarøvet penge/ting	•	•	•
Er blevet truet med kniv/skydevåben	•	•	•
Udsathed*)			•

*) Et samlet mål for udsathed, baseret på følgende indikatorer: er blevet bestjålet, overfaldet, truet af andre ukendte unge, ved magt frarøvet ting, truet med kniv eller skydevåben, forsøgt voldtaget, udsat for incest, straffet med tæv af forældre. 72 pct. har været udsat for en af hændelserne, 32 pct. for to, og 11 pct. for tre eller flere af disse hændelser.

En anden begrænsning af analysen knytter sig til aldersgrupperne. Nogle spørgsmål blev af forskningsetiske årsager kun stillet de 15- og 19-årige. Det gælder spørgsmål til fysiske og seksuelle overfald. Det er således ikke alle survey-spørgsmål, der er besvaret af både 11-, 15- og 19-årige.

Analyserne i dette kapitel foregår på to niveauer. Først beskrives de sammenhænge, der er mellem den selvoplevede livstilfredshed og de to grundlæggende variable, alder og køn, idet de muligvis kan forklare (noget af) variationen i livskvalitet. Det er samme type analyser, som vi har benyttet i de foregående kapitler.

På næste niveau bliver analyserne mere sofistikerede, idet vi i en logistisk regressionsanalyse medtager alle de forklaringsvariable på én gang, som i første omgang viste sig at have en passende stærk (signifikant) sammenhæng med den selvoplevede livstilfredshed. Vi har anvendt en såkaldt Ordered Logit Model, der viser, hvor meget hver enkelt variabel bidrager til at forklare variationen i livstilfredshed. I analysen holdes de tre aldersgrupper adskilt, fordi der er en smule forskel på, hvilke spørgsmål der blev stillet i den enkelte alder. Nogle variable viser sig i denne analyse, hvor der samtidig tages højde for den indflydelse, andre forhold har på livskvaliteten, kun at have en svag sammenhæng, dvs. deres forklaringskraft er ringere, end det i første omgang kunne se ud til. De fjernes løbende fra analysemodellen, der til slut kun rummer de variable, som – når der er taget højde for effekten af andre forhold – har en selvstændig, passende stærk

(signifikant) indvirkning på børns og unges selvoplevede tilfredshed med livet.

LIVSTILFREDSHED: ALDER OG KØN

Andre undersøgelser om selvrapporteret livstilfredshed har vist, at unge respondenter er tilbøjelige til at placere sig i den øvre ende af skalaen (fx Rees, 2010). Det gælder også denne undersøgelse, hvor knap en tredjedel af interviewpersonerne samler sig på trinnet 8. Der er imidlertid en væsentlig aldersbetinget variation, idet oplevet høj livstilfredshed falder med alderen. Som figur 11.2. viser, er det tydeligt, at 11-årige har en mere positiv fordeling med hensyn til oplevet livstilfredshed end de to ældre aldersgrupper, som indbyrdes er mere lig hinanden. Hver tredje 11-årig giver sig selv topkarakter (10) på livstilfredhedsskalaen. Det er langt flere end de omkring 10 pct. af 15- og 19-årige, der giver udtryk for det samme. Også den næsthøjeste karakter (9) bruges klart flittigere af de 11-årige. De 15-19-årige synes derimod mere tilbøjelige til at stoppe ved et 8-tal.

Forordningskurverne for drenge og piger følges stort set ad, se figur 11.3. Dog er andelen med rigtig høj livstilfredshed (9 eller 10) større blandt drenge end blandt piger. Det modsvares af en større andel med lav livstilfredshed (5 eller 6) blandt piger end blandt drenge. Denne tendens til, at drenge oplever lidt højere livstilfredshed end piger, har vi observeret i alle tre aldersgrupper, men data tyder på, at kønsforskellen øges med stigende alder, navnlig fra det 11. til det 15. år.

FIG. 11.2: Livstilfredshed (11-19 år)

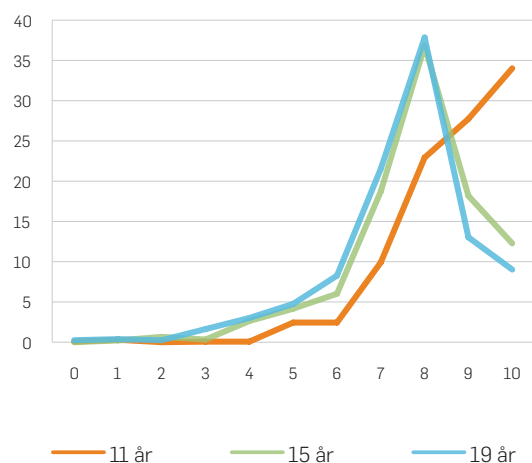
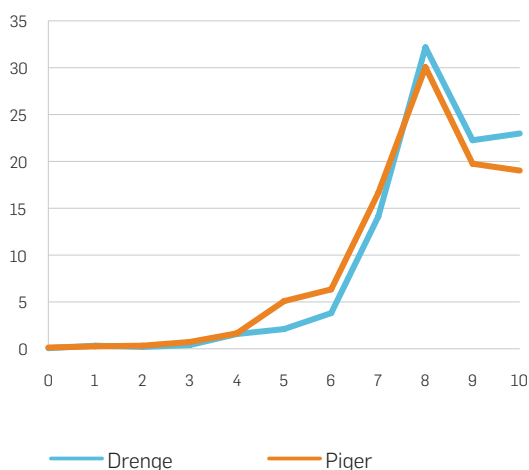


FIG. 11.3: Samlet fordeling af livstilfredshed blandt drenge og piger (11-19 år)



FAKTORER, DER HAR SAMMENHÆNG MED LIVSTILFREDSHEDEN I DE TRE ALDERSGRUPPER

Vi præsenterer herefter resultaterne af den del af analysen, som er baseret på avanceret statistisk metode, hvor vi eftersøger selvstændige effekter af de 37 variable, som indgår i vores analysemodel. Der er gennemført tre analyser, én for hver aldersklasse.

DE 11-ÅRIGE

For de 11-årige respondenter gælder, at der er seks faktorer, som står tilbage som bidragsydere til forklaring af livstilfredshed, når man har taget højde for betydningen af alle øvrige faktorer, som indgår i modellen, jf. tabel 11.2.

Med en enkelt undtagelse kan der ikke konstateres nogen selvstændig effekt af hverken de demografiske eller socioøkonomiske faktorer, som indgår i analysen. Resultatet bekræfter således fundet om, at køn (som er en demografisk faktor) ikke har nævneværdig indflydelse på besvarelsesmønstret om selvrapporeret livstilfredshed blandt 11-årige. Heller ikke de variable, som omhandler materiel velfærd (Del 1, Domæne 1), bidrager med nogen selvstændig forklaringskraft. For så vidt angår børns boligforhold, viser analysen noget overraskende, at den geografiske dimension har sammenhæng med oplevelsen af livstilfredshed, men på en noget anden måde end vi havde forventet. At bo i en yderkommune synes for 11-årige at have en positiv indvirkning på

oplevelse af tilfredshed med livet. Det er overraskende, fordi 'udkantsdanmark' (som er nogenlunde synonymt med de områder, vi har defineret som yderkommuner) forstås som de geografiske områder, hvor udviklingen har stået stille eller direkte er gået baglæns, hvor folk flytter fra og ikke til. Vi må antage, at børn, der bor i disse områder, har længere til skole, til legekammerater og til fritidstilbud; distancer som alt andet lige må forventes at besværliggøre børns liv i dagligdagen. Alligevel er 11-årige i disse områder iflg. analysen mere tilfredse med livet end børn, der bor andre steder. Hvordan dette resultat skal fortolkes, må fremtidig forskning se på.

Desuden viser analysen, at den helbredsmæssige tilstand har en stærk og selvstændig sammenhæng med 11-åriges livstilfredshed. Børn, der rapporterer, at de har et virkelig godt helbred, oplever hyppigt også at have en høj grad af livskvalitet, mens børn med dårligt selvrapporeret helbred hyppigere tilkendegiver, at de er mindre tilfredse med livet, jf. også kapitlet om subjektiv trivsel (Del 1, Domæne 8).

I samme kapitel om subjektiv trivsel beskriver vi blandt andet, hvordan stabilitet i skoleforløbet og det faglige præstationsniveau har sammenhæng med børns selvrappede trivsel i skolen. Denne analyse viser også, at trivsel i skolen har en selvstændig betydning for 11-åriges oplevelse af, hvor tilfredse de er med livet. Børn med dårlige skoleerfaringer har lavere livskvalitet end andre børn.

TABEL 11.2: Faktorer, der påvirker 11-åriges livstilfredshed

	Andel berørte i procent	Påvirkningens retning	Signifikans (P-værdi)
Bor i yderkommune	10 pct.	Positiv	0.0018
Selvvurderede helbredsproblemer	8 pct.	Negativ	< .0001
Synes dårligt om skolen	4 pct.	Negativ	< .0001
Bor i kernefamilie	74 pct.	Positiv	0.0015
Oplever familieproblemer	13 pct.	Negativ	< .0001
Udsat for mobning	15 pct.	Negativ	0.0010

Familierelationerne har stor betydning for børns livskvalitet. Analysen viser dels, at der er en selvstændig sammenhæng mellem familietype og livstilfredshed. Børn, der i 11-års-alderen lever i en kernefamilie, rapporterer hyppigere end børn, der lever i andre familietyper om, at deres tilfredshed med livet er høj. Dels spiller det endvidere en selvstændig rolle for graden af livskvalitet, at familielivet opleves som harmonisk. Er der konflikter eller problemer i familien (som 13 pct. rapporterer at opleve), fører det hyppigere til lavere tilfredshed med livet for de 11-årige.

Endelig kan vi konkludere, at relationerne til de jævnaldrende påvirker den generelle tilfredshed med livet. 15 pct. af de 11-årige angiver, at de ofte eller indimellem har erfaringer med at blive mobbet af andre børn. Disse børn, der oplever mobning, er hyppigere mindre glade ved livet end børn, der ikke har disse erfaringer. Mobning er med andre ord en faktor, der selvstændigt kan bidrage til at forklare, hvorfor 11-åriges selvrapporterede trivsel er dårlig. Vi antager desuden, at mobning, som vist i andre undersøgelser, har langsigtede negative konsekvenser. Christoffersen (2010) fandt således blandt 24-årige danskere en betydeligt større hyppighed af selvmordsforsøg, hvis respondenterne var blevet mobbet i skoletiden.

DE 15-ÅRIGE

For de 15-årige fandt vi syv faktorer, der uafhængigt af hinanden kan bidrage til at forklare graden af livstilfredshed, jf. tabel 11.3.

For det første kan vi se – i modsætning til de 11-årige – at den unges køn yder et selvstændigt bidrag til forklaring af livstilfredshed. Der er en større sandsynlighed for at være mindre tilfreds med livet, hvis man er en 15-årig pige, end hvis man er en 15-årig dreng.

For det andet spiller faktorer fra helbredsdomænet ind på 15-åriges livstilfredshed. Blandt de 11-årige er det en generel oplevelse af at have et dårligt helbred, der markerer sig stærkest. Blandt de 15-årige er det en udslagsgivende faktor, om den unge havde en langvarig sygdom eller et handicap. Blandt dem, der har en funktionsnedsættelse, som hæmmer dem i dagligdagen, er tilfredsheden med livet lavere end blandt unge, som intet handicap har. Desuden viser analysen, at tidligere erfaringer med skadestuebesøg er en udslagsgivende negativ forklaringsfaktor i forhold til 15-åriges livstilfredshed. Det er ikke entydigt, hvordan dette resultat skal fortolkes, eftersom den pågældende faktor måler skadestuebesøg i 2006 (som er det seneste år, vi har data fra). Dengang var de 16 pct., der mindst én gang i det år havde været på skadestuen, 12 år gamle. Det er muligt, at skadestuebesøg skal betragtes som en indikator på svagt helbred, men det kan også være et udslag af en risikobetonet livsstil, hvor børn og unge er udsat for ulykker eller skader (trafik, alkohol, gadevold eller vold i hjemmet).

For det tredje ses – ligesom blandt de 11-årige – at 15-åriges mangel på trivsel i skolen påvirker deres livskvalitet i nedadgående retning.

TABEL 11.3: Faktorer, der påvirker 15-åriges livstilfredshed

	Andel berørte i procent	Påvirkningens retning	Signifikans (P-værdi)
Pige	52 pct.	Negativ	0.0002
Har langvarig sygdom/handicap	12 pct.	Negativ	0.0015
Har været på skadestuen min. 1 gang i 2006	16 pct.	Negativ	0.0052
Synes dårligt om skolen	9 pct.	Negativ	< .0001
Er blevet straffet med tæv/slag af forældre	5 pct.	Negativ	0.0145
Udsat for mobning	10 pct.	Negativ	0.0065
Voldtaget eller forsøgt voldtaget	2 pct.	Negativ	0.0006
[Er blevet bestjålet	51 pct.	Negativ	0.0620]

Endelig viser analysen, at fire faktorer, der alle kan samles under overskriften 'overgreb', hver især (dvs. uafhængigt af hinanden) bidrager til at forklare, hvorfor 15-årige rapporterer, at tilfredsheden med livet er lav. Den første faktor vedrører familievold: 5 pct. af de 15-årige oplyser, at de en eller flere gange har fået tæv af forældrene, og blandt dem kan man observere en signifikant lavere tilfredshed med livet end blandt de unge, som ikke har været udsat for tæv derhjemme. En anden faktor vedrører relationerne med jævnaldrende. 15-årige, der har erfaringer med at blive mobbet, rapporterer (ligesom de 11-årige) at have ringere livskvalitet end de unge, som ingen mobbeerfaringer har. En tredje faktor, som har en negativ effekt på de unges oplevede tilfredshed med livet, er, om de har været udsat for voldtægt eller forsøg derpå (en erfaring, som 2 pct. af de 15-årige har haft). Den sidste faktor, der dog kun er på kanten af at være statistisk sikker, omhandler erfaringer med at blive bestjålet.

Alt i alt synes erfaringer med overgreb i de sociale kontekster, som 15-årige befinder sig i, at være væsentlige bidragsydere til forklaringer på, at tilfredsheden med livet er lavt.

DE 19-ÅRIGE

Billedet af 19-årige er på nogle områder en gentagelse af, hvad vi ser for de yngre aldersgrupper, mens det på andre områder er anderledes. Der er fire faktorer, som selvstændigt kan bidrage til at forklare 19-åriges tilfredshed med livet ifølge analysen.

For det første viser pigerne sig (som det er tilfældet for de 15-årige) at være mindre tilfredse med livet end drengene. Køn er med andre ord også en selvstændig betydende faktor i denne aldersgruppe.

For det andet viser den logistiske regressionsanalyse, at boligforhold har betydning. Der er en meget klar, negativ effekt på livskvaliteten af forældrenes boligforhold i 2007, som er det seneste år, Danmarks Statistiks Boligregister har den type data. På det tidspunkt boede de fleste af de dengang 16-17-årige hjemme. Variablen viser, om familien bor i ejer- eller lejebolig. Generelt er det de mere velstillede (kerne)familier, som ejer deres egen bolig, mens udlejningsboligmassen mere typisk er befolket med den knap så velstillede del af befolkningen. Man kan derfor godt tolke indikatoren sådan, at den afspejler en forskel i velstandsniveau. Resultatet afspejler dermed, at det har en særlig (negativ) betydning for livskvaliteten blandt unge at leve i en mindre velstillet familie.

For det tredje kan vi se, at mobning også i denne aldersgruppe har en signifikant negativ indvirkning på livskvaliteten, og mobning er således en risikofaktor for alle aldersgrupper. Hvor det er 10 pct. af de unge på 15 år, som har oplevet mobning, er andelen blandt de 19-årige kun halvt så stor – 5 pct. Halveringen kan skyldes, at de unge bliver mobbet mindre, eller at de er blevet mere robuste over for drillerier, men det kan også skyldes, at de 19-årige bedre er i stand til at beskytte sig ved at undgå de kammerater og

TABEL 11.4: Faktorer, der påvirker 19-åriges livstilfredshed

	Andel berørte i procent	Påvirkningens retning	Signifikans (P-værdi)
Pige	51 pct.	Negativ	0.0067
Boede til leje i 2007	22 pct.	Negativ	< .0001
[Er udeboende	23 pct.	Positiv	0.1106]
Udsat for mobning	5 pct.	Negativ	0.0049
Voldtægt eller forsøgt voldtægt	5 pct.	Negativ	0.0443
[Udsathed	11 pct.	Negativ	0.0810]

miljøer, de har dårlige erfaringer med. Det kan på den anden side også være udtryk for en selvvalgt eksklusion fra steder og sociale miljøer, de unge egentlig gerne vil være en del af, hvis det ikke var for mobningstruslen.

Endelig viser analysen, for det fjerde, at erfaringer med voldtægt eller voldtægtsforsøg, ligesom blandt de 15-årige, går igen som en signifikant faktor, der kan forklare et lavere niveau af livstilfredshed i denne aldersgruppe.

Der er yderligere et par forhold, som viser sig at være på kanten til at være signifikante, statistisk set. Det drejer sig dels om variabelen 'udsathed', der er et summeret indeks af en række af ubehageligheder, som unge kan være udsat for (blive bestjålet, udsat for røveri, overfald, trusler med våbenmagt, seksuel chikane og voldtægtsforsøg). Analysen tyder som tendens på, at graden af udsathed yder et selvstændigt bidrag til at forklare unges subjektive livstilfredshed. Jo flere ting man har været udsat for, desto lavere er den oplevede tilfredshed med livet. Tabel 11. 4 viser, at p-værdien er lidt højere end for de øvrige faktorer. Det betyder, at det er en knap så sikker sammenhæng. Der er desuden en svag positiv (men ikke statistisk signifikant) sammenhæng mellem 19-åriges selvoplevede livstilfredshed og at være udeboende. Det kan forekomme underligt set i lyset af, at vores analyser i øvrigt har vist, at de unge udeboende er en sårbar gruppe. Svaret skal imidlertid ses i lyset af den anvendte analysemodel. Den har nemlig allerede taget højde for effekten fra alle de øvrige belastninger, som unge kan være udsat for. Set under ét rykker resultatet således ikke ved, at unge udeboende er en sårbar gruppe.

OPSUMMERING OG PERSPEKTIVER

På baggrund af analysen af de 11-, 15- og 19-årige kan vi konkludere følgende:

De danske børn og unge vurderer generelt, at deres tilfredshed med livet er høj.

En række faktorer, der knytter sig til individuelle karakteristika såsom alder, køn og helbred spiller en rolle for, hvordan børn og unge selv oplever kvaliteten ved deres liv: Livstilfredshed er dalende med alderen, og blandt de to ældste aldersgrupper ses desuden, at piger er mindre tilfredse med livet end drenge. For børn og unge i 11- og 15-års-alderen spiller helbredsproblemer henholdsvis handicap negativt ind på, hvordan de vurderer deres liv.

Vi har ingen sammenhæng fundet mellem etnicitet og livstilfredshed i nogen af aldersgrupperne, og tilsvarende har en række af de socioøkonomiske faktorer, dvs. de strukturelle vilkår omkring børns og unges liv, generelt ringe selvstændig sammenhæng med besvarelsesmønstrene om livskvalitet, når vi ser på tværs hen over aldersgrupperne. 19-åriges opvækst i en lejebolig kan dog tolkes som en indikator på, at familiens levestandard spiller en vis (negativ) rolle for trivslen. Det er imidlertid ikke entydigt, hvordan man skal fortolke sammenhængen mellem høj livskvalitet og opvækst i en yderkommune for de 11-årige.

Faktorer, der knytter sig til børns og unges nære miljø, spiller en mere systematisk rolle for, hvordan de trives: Problemer i familien og mangel på trivsel i skolen påvirker 11- og 15-åriges livstilfredshed i en negativ retning. For alle tre aldersgrupper gælder desuden, som et meget centralt resultat ved analysen, at mobning er en vedvarende og tydelig faktor, der forringer børns og unges tilfredshed med livet.

I forlængelse heraf træder et andet gennemgående mønster frem blandt de 15- og 19-årige, der består i, at overgreb (fami-

lievold, voldtægt(sforsøg) og graden af udsathed i øvrigt) har en negativ påvirkning på oplevelsen af, hvor tilfredse unge er med livet.

Set i en socialpolitisk eller børnesocial kontekst er det ikke indlysende, hvordan man kan bidrage til at forbedre børns trivsel og deres oplevelse af den i forhold til de faktorer, som vedrører individuelle eller strukturelle forhold. Derimod forekommer der at være større muligheder for at skabe forandringer i forhold til de områder, som vedrører mobning og overgreb mod børn.

TINE EGELUND

HVERDAG OG VILKÅR FOR BØRN ANBRAGT PÅ DØGNINSTITUTION

INDLEDNING

De børn, som denne artikel omhandler, er dem, hvis opvækstvilkår er så markant under normal standard, at samfundsindgreb over for dem i form af anbringelse uden for hjemmet skønnes nødvendige. Det er børn, der på alle områder (demografisk, socioøkonomisk, psykosocialt) har under gennemsnitlige betingelser i deres barndom sammenlignet med deres jævnaldrende (Egelund & Hestbæk, 2003; Egelund et al., 2009). Det er også børn, der statistisk set kommer til at opleve en uforholdsmæssig høj grad af samfundsmæssig eksklusion og sociale problemer i deres voksenliv.

Børnene har i den moderne børneforsorgs godt 100-årige historie i Danmark grundlæggende været de samme, om end vore benævnelser af dem har skiftet med tiden. Det er de forsømte og fattige børn, over de små vagabonder eller psykopater, de 'forbryderiske' eller samspilsramte børn, de mishandlede eller vanrøgtede børn til de utilpassede unge eller bandemedlemmerne. Af disse mange benævnelser kan der udledes to kardinalfigurer, som alle lovgivninger siden den første danske børnelov i 1905 (Lov nr. 72) har haft som målgruppe: "Barnet i fare" og "det farlige barn" (Donzelot, 1977). "Barnet i fare" er det (mindre) barn, der på grund af forældrenes vandel, forsømmelse og overgreb skal beskyttes mod sine forældre af samfundet. "Det farlige barn" er det (større) barn, der gennem sin egen adfærd og sine normbrud giver anledning til, at samfundet skal beskyttes mod det.

De samfundsmæssige indgreb over for de to idealtyper af børn har gennem historien haft to distinkte og modsætningsfyldte formål: Hjælp og kontrol. Skønt børneforsorgens indgrebsrepertoire altid ideologisk har båret hjælpens, støttens og velviljens klædebon, har kontrollen og disciplineringen været en uadskillelig socialpolitisk følgesvend. Blandingsforholdet mellem hjælp og kontrol har varieret gennem tiden. Nogle perioders lovgivning har været mere restriktiv over for børnene og deres forældre end andre. En del forskere mener, at pendulet aktuelt svinger mod en højere grad af restriktivitet med mere tvang, større personligt ansvar for sociale problemer, flere sanktioner, mere nultolerance og mere anstaltslignende anbringelser under lukkede former (fx Egelund, 2006; Jepsen, 2006; Sarnecki, 2006).

Til varetagelsen af omsorg, opfostring, udvikling og inklusion af de mest diskvalificerede børn har to anbringelsesformer været dominerende: Døgninstitutionen ("anstalten") og familieplejen. Begge disse anbringelsesformer har rødder tilbage i tiden før "det moderne" opståen. Selvom også anbringelseslandskabet har undergået betydelige forandringer, udviklinger og knopskydninger, genfindes disse idealtypiske anbringelsesformer i nutidens praksis. "Anstalter" findes i mange forskellige versioner for forskellige målgrupper af børn. De har imidlertid det fællestræk, at de er 'totale institutioner' (Goffman, 1961), dvs. at børnene ofte har alle deres aktiviteter (skole, fritid, leg og hvile) inden for samme matrikel. Plejefamilier har også mange variationer fra "almindelige gode familier" til højt specialiserede og professionaliserede

enheder. Under alle omstændigheder er der imidlertid tale om en hybrid mellem en privat og en offentlig indsats. Plejefamilien er relativt lukket over for omverdenen og skal forandre det underprivilegerede barn gennem sin "hjemlighed" og "normalitet".

Trods disse anbringelsesformers lange historie her og i udlandet er der indtil nu relativ sparsom viden om deres indre liv og den dagligdag, de bereder for de anbragte børn. Mest udforsket er paradoksalt nok skandalerne og overgrebene i anbringelses-systemet¹. I nogle lande (fx Australien og Canada) har sådanne skandaler medført nationale undskyldninger og kompensationer til de anbragte børn (fra de oprindelige befolkninger), der var udsat for overgrebene. Skønt forskningsvolumen om anbringelser af børn er kraftigt forøget i den seneste menneskealder, udgør den daglige praksis og det trivielle, uspektakulære hverdagsliv, som praksis udformer for de anbragte børn, stort set en forskningsmæssig black box. Om familieplejens indre liv har vi næsten ingen kundskab på dansk grund. Om døgninstitutioners praksis begynder vi så småt at få et indblik i en institutionaliseret barndom, der indtil nu har været eksotisk i den forstand, at den er de færreste bekendt.

ARTIKLENS INDHOLD

Denne artikel åbner for den black box, som hverdagslivet på forskellige døgninstitutioner² udgør. Artiklen skal først og fremmest levendegøre modsætninger, der "sidder i væggene" som følge af, at udsatte og problemfyldte børn lever deres liv, opdrages og

behandles i flok under institutionelle rammer. Og levendegøre modsætninger som en konsekvens af, at børneforsorgen skal varetage modstridende mandater. Artiklen skal imidlertid også give eksempler på, at modsætningerne håndteres forskelligt med vidt forskellige hverdagsliv for børnene som konsekvens.

Artiklens empiriske grundlag er hentet fra to nye SFI-undersøgelser: *Døgninstitutionens hverdag og vilkår* og *Sammenbrud i teenageanbringelser* (Egelund & Jakobsen, 2009; Egelund et al., 2010). Døgninstitutionundersøgelsen er et etnografisk feltarbejde med langvarige deltagende observationer på døgninstitutioner og opholdssteder for vidt forskellige målgrupper af børn. Empirien fra sammenbrudsundersøgelsen hidrører fra dybtgående interviews med teenagere, der både har og ikke har oplevet sammenbrudsprocesser i deres anbringelsesforløb. Eftersom den overvejende del af teenagere er anbragt på en eller anden form for institution, formidler disse interviews værdifuld kundskab om børnenes egne erfaringer med døgninstitutionsanbringelse.

FOREKOMSTEN AF ANBRAGTE BØRN

For at få en fornemmelse af udbredelsen af anbringelsesfænomenet skal kort nævnes nogle tal. De sidste ca. 40 år har der til stadighed været anbragt omkring 1 % af en børneårgang uden for hjemmet³. I absolutte tal var det ved indgangen til 2008 knap 15.000 anbragte børn. Af disse var over 6.000 børn (42 %) anbragt på døgninstitution eller socialpædagogisk opholdssted, 43 % var i familiepleje og 15 % i andre anbringelsesformer. Ser

man over hele barndommens forløb, skønnes det, at ca. 5 % af hver årgang på et eller andet tidspunkt har været anbragt uden for hjemmet (Christoffersen, 1999). Der er altså tale om, at anbringelse – til trods for, at det til hver en tid er en lille minoritet af børn, der anbringes uden for hjemmet – vedrører ganske mange børn under deres opvækst.

DØGNINSTITUTIONERS HVERDAG OG VILKÅR

Døgninstitutionsfeltet er yderst forskelligartet. Nogle institutioner (og opholdssteder) har en uspecifik målgruppe og modtager børn, der ikke selv har markante problemer eller forventes at være anbragt for en kortere periode, fx traditionelle børnehjem og lokale børnehuse. En stor del af døgninstitutionerne har imidlertid en specifik profil; de henvender sig til bestemte grupper af børn og unge eller håndterer relativt veldefinerede problemstillinger. Blandt sådanne institutioner finder vi fx spædbørnehjemmet, behandlingshjemmet og den sikrede institution for unge.

ENSARTEDE MÅL PÅ TVÆRS AF INSTITUTIONSTYPER

På tværs af institutionstyper formulerer de professionelle sig relativt enslydende om, hvad anbringelsen uden for hjemmet skal tjene til. Praktikeres mål med anbringelsen angiver på mange måder alt det modsatte af det, man går ud fra, at barnet har oplevet i forældrehjemmet. Således skal anbringelsen i de professionelle formuleringer typisk: "Skabe en tryk og forudsigelig hverdag for børnene", "etablere troværdige voksenrelationer", "lære børnene sociale færdigheder", "se og drage omsorg for børnenes behov" mv.

De positive kvaliteter, der enslydende udtrykkes i målene, ligner en 'familiemodel'. I den vellykkede kernefamilie forventer man at finde vilkår, hvor rollefordelingen mellem familiens medlemmer er klar, og hverdagslivet i det hele taget bærer præg af ro,

rytme og genkendelighed. Man forventer også, at de voksne giver børnene adgang til at etablere trygge tilknytninger og relationer ved at imødekomme deres skiftende behov frem for at sætte egne behov i centrum. Endelig skal forældre både drage omsorg for børnene og socialisere dem, så de kan inkluderes i samfundsmæssigt acceptable, aldersvarende roller. Disse karakteristika bliver i de professionelle formuleringer opfattet som en lurmærket kvalitet også ved institutionslivet, der skal kompensere for de svigt, som de anbragte børn formodes at have lidt i deres hidtidige opvækst.

Mål for anbringelsen, der bygger på familielignende kvaliteter, er imidlertid modsætningsfyldte, når de omsættes i institutionelle kontekster. Udmøntningen af modsætningerne antager som nævnt forskellig karakter fra institution til institution. De fælles mål skal derfor ikke forlede nogen til at tro, at den praksis, der udmønter målene, er ens i forskellige institutionelle kontekster. Nedenfor gives et eksempel på, hvordan målet: "Tryghed og forudsigelighed" – uanset dets lokale udmøntning – skaber modsætninger i forhold til den fremherskende familiemodel og i børnenes liv.

OM AT SKABE TRYGHED OG FORUDSIGELIGHED FOR BØRNE

DEN BASALE TRYGHED: MÆTTE, RENE OG SUNDE BØRN

På ét punkt ligner alle de undersøgte døgninstitutioner hinanden. Der udfoldes mange praktiske bestræbelser på at holde børnene sunde, velnærede og rene. Personalets fundamentale omsorgsarbejde indbefatter en række konkrete, praktiske og fysiske handlinger – fra madlavning og bagning til badning, negleklipping, tandbørstning og lægebesøg. Ved dette håndgribelige arbejde viser personalet, at de vil børnene det godt og yder noget særligt for

dem. Man skal heller ikke undervurdere, at mange anbragte børn værdsætter denne omsorg. Når børnene på de observerede institutioner af og til spontant udtrykker, hvad der er godt ved at være anbragt, er et af de mest typiske udsagn, at "man får god mad".

Uanset professionel profil og organisatorisk indretning udgør den basale omsorg i form af faste måltider, regelmæssige bade osv. fundamentet for "en tryk hverdag i forudsigelige rammer". Så snart vi bevæger os væk fra dette grundniveau, dukker der imidlertid forskellige opfattelser op af, hvad det er for en form for forudsigelighed, der bedst imødekommer børnenes behov for tryk. De følgende afsnit belyser disse forskelle og deres indbyggede modsætninger.

TRYGHED I STRUKTUREN: EN HVERDAG I SKEMALAGTE RAMMER

På de fleste behandlingshjem vægter man en udførlig og detaljeret strukturering af børnenes tid og rum højt. Børnenes tid reguleres ved, at der grundlæggende foregår de samme aktiviteter på præcis de samme tidspunkter hver dag. Alle aktiviteter både på afdelingen og i skolen er opdelt i korte intervaller (time), hvor børnene detaljeret skal aftale med en voksen, hvad hun/han skal lave, sammen med hvem og hvor. Tid er også betydningsfuld i den forstand, at børnene opdeles i "gamle" og "nye" efter deres anciennitet. De "gamle" forventes at have "indarbejdet strukturen" og tildeles af den grund nogle privilegier. De må fx betjene sig selv med mad ved bordet og gå mellem fx afdeling og skole uden at holde en voksen i hånden, hvad der ikke er tilladt de "nye".

Børnene er *rumligt* reguleret på en række dimensioner. Alle har faste pladser ved middagsbordet, i skolen mv. En række lokaler er lukket område for børnene, markeret ved aflåste døre, og der er strikte regler for, hvem der må komme i børnenes værelser og

under hvilke betingelser. Adgangen til udearealer er også reguleret. Nogle børn må lege ude uden opsyn på forskellige dele af grunden (højest anciennitet giver sædvanligvis videst adgang), andre må kun komme ud under en pædagogs opsyn (fx børn med en tilbøjelighed til at stikke af).

Desuden bevæger børnene sig i en ritualiseret, forud fastlagt orden på række til og fra forskellige lokaliteter over selv ganske korte afstande. Følgende er et uddrag af en forskerdagbog:

Klokken 5 minutter i 9 bliver børnene sendt ud i gangen ved værelserne for at tage tøj på og stille op på række. Opstillingen er den samme hver morgen. Barnet med størst anciennitet står forrest, derefter følger de øvrige med det senest anbragte barn til sidst ... Herefter går vi ned i stueetagen for at synge morgensang med resten af huset.

I et hverdagslivsperspektiv kan behandlingshjemmets bestræbelser på at skabe tryk paradoksalt nok give associationer til tidligere tiders anstaltsdisciplinering (fx Plougmann, 2006). Argumentet for en stramt struktureret hverdag er imidlertid ikke disciplinering, men et forsøg på at skabe forudsigelighed for stærkt skrøbelige børn med følelsesmæssige skader (Kornerup, 1999). Den ydre struktur og orden betragtes, forenklet formuleret, som en del af den grundstruktur, der på sigt skal bidrage til barnets udvikling af indre struktur.

Modsætningerne i at skabe tryk og forudsigelighed på denne måde er for det første, at struktureringen af tid og rum etablerer et yderst 'anormalt' miljø sammenlignet med det familiemiljø, jævnaldrende udfolder deres hverdag i. Den isolering fra uforudsigelige omverdensimpulser, der følger af strukturen, vanskeliggør

for det andet, at børnene kan lære inkluderende sociale færdigheder i et almindeligt samspil med personer og hændelser uden for det institutionaliserede barndomsliv. For det tredje kræver strukturen så mange personaleressourcer at realisere og opretholde blandt børn med svære psykiske konflikter, at andre mål – fx relationsskabelse og individuel behandling, som også er behandlingshjemmenes opgave – er svære at imødekomme.

TRYGHED I FORM AF TRUMMERUM: EN HVERDAG I KEDSOMHEDENS TEGN

På lukkede institutioner for unge etableres trygheden gennem en anden slags forudsigelighed: Hverdagen foregår med sikkerhed inden for samme ramme hver dag. Dette er en følge af, at der er yderst begrænsede muligheder for at slippe væk. De unge er anbragt ufrivilligt, der sker intet af betydning, og opholdet er – trods mange forsøg fra personalets side på at skabe aktiviteter, der er acceptable for de unge – tømt for mening og indhold. Her er et dagbogsuddrag om en formiddag på en lukket institution:

HOLGER, BENT, NIELS⁴, Anders og Tommy er på værkstedet ... Anders og Tommy sidder omkring bordet midt i værkstedet. Anders sidder med fødderne oppe på bordet. Drengene "kører på" hinanden. Anders tager Tommys cigaret pakke og stikker den i lommen. Tommy tager Anders' lighter og putter den i lommen. Tommy bliver ved med at sige: "*Så giv mig dog den pakke cigaretter, din spasser*". Personalet siger ingenting. Drengene bliver ved med at drille hinanden. HOLGER står oppe ved en maskine til metalarbejde. Han er ved at slibe et eller andet. BENT sidder sammen med NIELS ved lædersymaskinen. De kan ikke få den til at virke. BENT sidder og ryger. Det samme gør drengene.

Der høres lyde fra et andet rum, som støder ud til gangen. I rummet sidder Faisal sammen med Brian og ser en gangsterfilm på storskærm. De er ikke særligt koncentrerede om filmen. Brian går efter nogle få minutter. Tilbage er Faisal. Han fortæller, at han har været anbragt på mange sikrede institutioner, og denne her er den bedste, for her er de ikke særlig strikse, og de må lave, hvad de vil ... Filmen kører. En mørklødet gangster er ved at sprætte en kineser op. Der lyder voldsomme "UARKK"-lyde. Faisal kigger et øjeblik koncentreret på filmen og snakker så videre.

Forudsigeligheden og trygheden ved, hvad hverdagen vil bringe, skabes her af afsondretheden fra et almindeligt hverdagsliv og omgang med andre, ufriheden og ulysten til at være på stedet og et begrænset repertoire af aktiviteter. De låste døre er forudsætningen for forudsigeligheden, men også for modsætningerne i anbringelsen. De aktiviteter, der er tænkt som en kvalificering til inklusion i samfundet: Skoleundervisning og værkstedsarbejde er en imitation af eller et surrogat for meningsfulde aktiviteter – "udenfor". Skolen og værkstedet understreger derfor nærmest graden af deres eksklusion for drengene. Forudsigeligheden i hverdagen begunstiger ikke drengenes udvikling. Den skaber en repetition og trøstesløshed, som kun udfordres, når drengene rager uklar med hinanden eller med personalemedlemmer. Endelig er de relationer, som skulle kompensere for de mangelfulde relationer i opvæksten, svære eller umulige at opnå, dels på grund af kortvarige eller tidsbegrænsede ophold, dels på grund af personalets dobbelte rolle som hjælpere og vogtere.

TRYGHED I DET VELKENDTE: EN HVERDAG I NORMALITETENS OG FASTE VOKSNES TEGN

Nogle institutionsmiljøer anlægger en hverdagsagtig forståelse af begreberne tryghed og forudsigelighed eller knytter trygheden til, at de voksne på institutionen er stabile og kontinuerlige i børnenes liv. Det gælder fx et almindeligt børnehjem og et bo-kollektiv. Begge institutioner har som målsætning, at børnene tilbydes en normal og almindelig hverdag, der er integreret i lokalmiljøets skole og foreningsliv. Så vidt muligt går børnene i den lokale kommuneskole og deltager i sport og andre aktiviteter med børn uden for institutionen. Begge institutioner har en inklusiv attitude over for børnenes slægt og lægger vægt på, at de bevarer en tæt kontakt til forældre, søskende og øvrig familie under anbringelsen. Normaliseringsstrategien på børnehjemmet indbefatter også, at institutionen i sin ydre fremtoning og organisering fremstår så hjemlig og hyggelig som muligt, fx ved beliggenhed i et almindeligt boligkvarter; fravær af '-institutionssignaler' som fx aflåste voksnezoner; måltider i små familieagtige grupper; brug af hjemlighedsmarkører som duge og lys på bordene osv. (se også Højlund, 2006).

Bo-kollektivet centrerer desuden ambitionen om tryghed og forudsigelighed omkring kontinuiteten i relationen mellem de anbragte børn og de tilstedeværende voksne. Det er principielt hele gruppen af voksne, som har fast bopæl på institutionen, der samtidig er deres eget og deres families hjem (jf. Hegland, 1985). Det pædagogiske virke er her lige så meget en livsstil som et arbejde. Her er et dagbogsuddrag fra en aften:

Tilbage på bo-kollektivet dumper et par af drengene ned i sofagruppen blandt de voksne, mens andre går i bad. Fjernsynet kører for lav styrke, snakken er dæmpet. Line kommer hjem fra sin kamp i selskab med NIELS, der

højlydt og med entusiasme i stemmen beretter, at de ikke blot vandt kampen, men at Line også scorede et mål. Hun kigger ned og smiler forlegent. NIELS komplimenterer hende for den tekniske udførelse og påpeger, at hun nu har taget revanche for den helt åbenlyse chance, hun brændte i den forrige kamp. Line griner og giver NIELS en 'lammer' på skulderen med sin lille knyttæve. Mads sidder nyvasket i sofaen. MERETE stryger ham over det våde hår og siger, at han og Louis godt må begynde at gøre sig klare til at komme i seng.

Trygheden forventes i disse institutioner at udspringe af, at hverdagens elementer i mere generel forstand er præget af genkendelighed. Dette institutionelle univers kommunikerer, at nok er institutionen et anbringelsessted, men mere usædvanligt er det heller ikke. Livet uden for institutionen i forhold til skole, familie og venner går videre. I bo-kollektivet tilstræbes desuden forudsigelighed ved tilstedeværelsen af genkendelige voksne. Forudsigeligheden angår det grundlæggende vilkår, at børnene kan forvente, at det er de samme voksne, de møder hver morgen, og som over tid er deres primære voksne referencepersoner i de fleste af tilværelsens forhold (Jakobsen, 2006). Derved gør bo-kollektivet op med det åbenlyse paradoks i de fleste institutionsanbringelser, at skabelsen af trygge og forudsigelige rammer omkring børnene udgør en kernemålsætning, mens miljøet som oftest er præget af præcis det modsatte forhold. Der er en stor gennemstrømning af personale, der trods de bedste intentioner næppe kan undgå at skabe en del – netop – utryghed og uforudsigelighed. Ud over et stort antal skiftende pædagoger (faste, vikarer og praktikanter) møder børnene i deres dagligdag et utal af voksne, herunder lærere, psykologer, socialrådgivere, sekretærer, afdelingsledere, forstandere, kogekoner, "husmødre", nattevagter, viceværter og rengøringsmedarbejdere. At børn, der beskrives som plaget af

stærke følelsesmæssige vanskeligheder og svære tilknytningsforstyrrelser, formår at navigere i dette virvar af udskiftelige og halvkendte personer, giver stof til eftertanke.

Disse institutioner er det nærmeste, vi i vore observationer kom på et – "normalt" opvækstmiljø for institutionsanbragte børn. Trods dette er institutionerne ikke uden modsætninger. En ydre "hjemlighed" gør ikke en døgninstitution til et hjem for børn, der på få undtagelser nær allerede har et hjem. Til dette bidrager den udskiftning af voksne, som præger de fleste døgninstitutioner. "Hjemligheden" kontrasteres også af, at et døgninstitutionsliv er kollektivt og genstand for mange forskellige børns og voksnes indsyn. "Hjemligheden" udfordres også af børnenes tilknytning til det hjem, de ikke kan bo i. Endelig er der grund til at tro, at selve integrationen i det nære miljøes aktiviteter er vanskeligere at opnå for et anbragt barn. Mikkel udtrykker det stigma, der klæber til anbragte børn, i en snak med sin bofælle Louis om at få lokale venner: *"Der er jo aldrig nogen her fra Strandlund, der bliver totalt populær, vel?"*

OM AT LÆRE SOCIALE FÆRDIGHEDER

Ligesom målsætningen om at skabe tryghed og forudsigelighed rummer modsætninger, om end den udmøntes forskelligt inden for forskellige institutionelle rammer, indeholder også de andre praksisbegreber modsætninger. Det gælder fx hensigten om "at lære børnene sociale færdigheder", der er gangbare i samfundet uden for institutionen. Det siger sig selv, at der er betydelig uensartethed i mulighederne for at realisere dette mål under hensyn til institutionernes forskellige opgaver, organisering og grad af udveksling med det omgivende samfund. På nogle af institutionerne er der tale om så "anormale" miljøer i forhold til jævnaldrendes opvækstvilkår, at normaliseringshensigten bliver vanskelig eller umulig at opfylde. Mest ekstremt kommer dette til udtryk på de lukkede institutioner for unge. Drengenes sociale eksklusion er

fuldstændig. Desuden tenderer anbringelsesstedets cocktail af hjælp og straf til at ophæve enhver positiv virkning, der måtte være af eventuelle rehabiliterende programmer (Aubert, 1989). Også for behandlingshjemsbørnene, der afskærmes fra omverdens ustrukturerede påvirkninger, er der betydelige barrierer for at øve sig på sociale færdigheder i realistiske interaktioner med omverdenen. På anbringelsessteder, der tilstræber integration i det nære miljøes skole, foreningsliv, sportsklubber mv., har børnene bedre muligheder for løbende at lære sociale færdigheder i samspillet med andre, hvis ikke de stigmatiseres, fordi de er anbragt. At det kan være vanskeligt at indlære sociale færdigheder, skal ikke forstås sådan, at anbragte børn, der ofte karakteriseres ved deres sociale inkompetence, ikke lærer en række sociale færdigheder inden for døgninstitutionens rammer. Der skal ganske stor kompetence til at begå sig blandt en stor gruppe af problemfyldte børn og skiftende voksne. Og det kræver kompetence at mestre en lang række nye regler om spisning, færdsel på arealet, anciennitet mv. I almindelighed fremtræder børnene som kyniske aktører i de krævede sociale interaktioner. Det springende punkt er, om de nye færdigheder, børnene lærer, er til gavn for dem uden for institutionens fire vægge, eller om de kun er gangbare i en relativt "anormal" institutionaliseret opvækst.

SKRØBELIGE BØRN I SKRØBELIGE OMGIVELSER

Der er nogle indbyggede modsætninger i at behandle skrøbelige og angstede børn i en gruppekontekst. Til børnenes skrøbelighed hører ofte uforudsigelig, bizar eller aggressiv adfærd, der i sig selv øger ængsteligheden hos de andre børn. Her er et dagbogsuddrag fra en almindelig skoledag på et behandlingshjem, hvor børnene er mellem 7 og 11 år:

I den anden ende af lokalet begynder Magnus og Tobias at støje. De sidder på hver sin side af det store bord på

hver sin lille pult og sparker bordet frem og tilbage. ELSEBETH går derind og ender med at tage Tobias i armen hen til hans eget skolebord. Det medfører, at Tobias kaster rundt med utallige blyanter i lokalet. ELSEBETH sætter sig ved det store bord og siger til ham flere gange, at det går mest ud over ham selv, for han kommer til at samle blyanterne op igen.

Kl. 10 er der pause med mellemmadder. Børnene sidder med papir og farveblyanter, og TILDE skal læse op. Det er svært at komme i gang, fordi Magnus sidder og dunker sit hoved i bordet gentagne gange. KAREN og TILDE sidder ved siden af ham. TILDE holder ham let i den ene arm og siger til ham, at hun godt kan mærke, at han er urolig i dag. Så småt holder han op, og oplæsningen begynder. Tobias og ELSEBETH er stadig i det andet rum. René prøver med fysiske midler at tiltvinge sig TILDES opmærksomhed. Han hiver i hendes arme, krøller sin mad sammen og placerer den på hendes jakke, til sidst er han ved at hælde saftvand ned ad ryggen på hende under blusen. Hun sender ham ind til hans eget skolebord, og han adlyder.

Tobias kommer ind til bordet med ELSEBETH. Han er vred, græder og begynder i stedet for sin mad at spise et stykke papir. Han får taget og sunket flere bidder, inden ELSEBETH får papiret krammet sammen og smidt ud. Tobias siger, at han ikke kan komme i [gymnastik]salen [fordi der er håndværkere], og forleden dag blev han også snydt for sin computer-tid, fordi han skulle i behandling hos psykologen. Han griber nogle stykker knækbrød og knuser dem til støv, mens han skriger: *"Jeg går glip af det hele. Hvorfor er det altid mig, der går glip af det hele?"* TILDE tager ham i armen og prøver at holde lidt om ham,

mens hun siger: *"Tobias har det svært nu"*. Tobias græder højere og højere og begynder også at slå og sparke TILDE, der siger til KAREN: *"Jeg tror, du skal ringe til huset. Jeg tror ikke, vi kan hjælpe Tobias her, når han har det så svært"*. KAREN ringer, og så går Tobias amok. Han græder, skriger, slår og sparker. TILDE slæber ham ind til hans pult for at give ham tøj og støvler på. Her kravler han ind i en krog under bordet og nægter at få tøj på, mens han råber og slår fra sig. BIRGER kommer fra huset, hvilket ikke formilder Tobias. BIRGER prøver at få tøj på Tobias, som sparker ham. BIRGER siger, at han kan vælge mellem støvler og ikke støvler. Tobias sparker til støvlerne, river sine strømper af og trækker bukserne op på lårene. BIRGER ender med at gå ud i sneen med Tobias med bare fødder og ben.

I næste tidssekvens vælger René, Anders og Magnus at lege en hold-leg, hvor man får point for at gætte ord på tavlen. De leger den sammen med BEATE ... Ved holdlegen går det muntert til, børnene ler højt, indtil René og BEATE taber. Det får René til med hyl og gråd at fare gennem lokalet. Han ser Benny og griber en stor legetøjsfærge af træ fra en hylde og smider den i hovedet på Benny. Benny får et lille sår, der bløder. Han begynder at græde af overraskelse og smerte, og lærerne ringer efter en pædagog fra huset. BIRGER kommer igen til skolen og henter Benny ... BEATE tager René ved skulderen og fører ham hen til hans pult og forbyder ham at flytte sig. Han får fat i en lineal og rydder de nærliggende pulte, herunder Bittens, hvorefter en stak bøger flyver gennem lokalet. Én bog går i stykker, og så græder Bitten, for hun har lånt den af sin storesøster. ELSEBETH må holde fast i hende, for at hun ikke skal fare efter René.

Dette "trivielle" eksempel er instruktivt for det pædagogiske personales arbejdsvilkår. Først og fremmest viser det, hvor mange kræfter fra personalets side der medgår til at garantere sikkerheden for de andre børn (og sig selv). Personalet bruger energi på simpelthen at organisere en hverdag, der tillader alle at være til stede i et nogenlunde mentalt og fysisk utruende klima. Det skal ikke forstås på den måde, at man altid lever "på kanten" i en døgninstitution. Tværtimod afvikles de fleste hverdagsagtige aktiviteter på en fordragelig måde, og der er også fællesskab og glæde blandt børnene. Men denne nogenlunde fredelige stemning er usædvanligt krævende for personalet at opnå. Det har som konsekvens, at andre aktiviteter, der er indlejret i institutionens opgaver, fx individuel behandling af børnene, fortrænges. Desuden er freden altid usikker i lyset af uforudsigelige voldsomme reaktioner fra et eller flere børns side. I observationerne har vi gentagne gange set, at børnene til stadighed vejrer, hvad der kan ske fra andre børns side. De bliver også bange for eller krænkede af andre børns voldsomheder. Og de påvirkes af personalets nødvendige – men alligevel af og til dramatiske – fastholdelser af børn, der håndterer angst, sorg eller skuffelse ved aggressivitet. Modsætningen mellem at ville hjælpe skadede børn og at ville gøre det sammen med andre børn med lignende problemer er en integreret forudsætning for døgninstitutioners arbejde og en modsætning, der ikke uden videre lader sig ophæve.

BØRNEENS RELATIONER UNDER ANBRINGELSEN

FORÆLDRENE – UEGNEDE ELLER DE VIGTIGSTE?

En fremherskende professionel forklaringsmodel på anbragte børns problemer er, at de er "tidligt skadede", dvs. har forældre, der ikke har formået at støtte deres udvikling i et tidligt stadium af deres liv. Forældrene har heller ikke på voksen vis kunnet

tilsidesætte deres egne behov til fordel for en forståelse og imødekommelse af barnets behov. Dermed har de heller ikke understøttet basalt tillidsfulde relationer fra barn til voksen. Denne forklaringsmodel udpeger åbenbart forældre som årsagen til børnenes problemer eller – som en pædagog udtrykte sig: "Børnene her "fejler" deres forældre." Af et behandlingshjems håndbog fremgår følgende:

Børnenes baggrund er vidt forskellig, men de har alle haft en problemfyldt opvækst, som har gjort, at de på forskellig vis har vanskeligheder med tilknytning og kontakt til andre mennesker. Mange har været udsat for utallige svigt og/eller traumatiserende livsomstændigheder i de første leveår som fx omsorgssvigt, vold, incest, misbrug hos forældrene. De skal til at starte forfra med at lære at få tillid til voksne.

I forklaringsmodellen ligger også, at børnene får den opgave at sætte navn på det "onde", forældrene har gjort dem. Det skal de gøre for at holde op med at opfatte sig selv som "onde" eller som dem, der har "fortjent" den hårde opvækst. Det forklares af en klinisk psykolog ved en behandlingskonference:

Tobias er ofte ked af det, savner sin familie og er utilfreds med sin skæbne ... På det psykodynamiske plan er Tobias i en konflikt mellem at beskytte indre forældreobjekter – den gode mor – og sit eget selvbillede. Han slås med at forstå og forson sig med, hvordan det kunne være så svært at være Tobias – uden at blive overvældet af, at mor var dårlig, eller at han selv er dårlig.

I en vis forstand er der erfaringsmæssigt belæg for at tillægge forældrenes svigt betydning. Der er mange børn i undersøgelsen, der

i tidlig alder har skullet passe på mindre søskende, mens en banedekrig rasede hen over hovedet på dem. Og der er børn, der tidligt selv har skullet skaffe mad (eventuelt fra containere), har været udsat for diverse direkte overgreb eller har levet med mentalt helt fraværende, misbrugende forældre. Forklaringsmodellen undervurderer imidlertid, at forældre, der er "uegnede", altovervejende spiller den vigtigste rolle for de anbragte børn. Modellen undervurderer desuden, at der i kaotiske hjemmeomgivelser også kan have været samhørighed og gode minder ved siden af de traumatiske.

Når man anbringer børn uden for hjemmet, er det ofte begrundet i, at børnene skal have mere ordnede og mindre turbulente forhold. Men i en vis forstand øges turbulensen i børnenes liv, idet der tilføjes endnu en arena, som de skal agere på. De har stadig hjemmet, klasseværelset mv., som de skal agere i og få til at hænge sammen. Dertil kommer institutionen med nye krav, rutiner og normer. Ofte er der uoverensstemmelse mellem værdier og livsstil på børnenes forskellige arenaer. De skal derfor have hjælp til at få disse arenaer forenet, hvis de skal opnå et sammenhængende børneliv som anbragte.

Nogle døgninstitutioner og opholdssteder lægger betydelig vægt på at hjælpe børnene med den proces. Der er en inkluderende attitude over for forældre, der er åbne døre og mad på bordet. Sådanne anbringelsessteder udfolder mange bestræbelser på at få forældre og slægt til at indgå i de kapaciteter, de er gode til og magter: Som fodboldpublikum, som ledsagere i svømmehallen hver uge, som deltagere i beslutninger om barnet mv. En del af de undersøgte døgninstitutioner hjælper dog ikke barnet med processen. På en af døgninstitutionerne måtte forældre fx ikke komme på børnenes værelser. De ofte sårbare afhentninger til eller afleveringer fra weekendbesøg blev afviklet uden for afdelingens dør eller i entreen. Kun én gang vovede en bedstefar

sig ind i køkkenet og gav hånd til personalet, før han gik med sit barnebarn. Tonen over for forældre ved nødvendige kontakter var høflig, small-talkende, men også subtilt stigmatiserende og afvisende i og med, at det fx var utænkeligt at invitere en forælder ind på en kop kaffe, mens børnene løb rundt og fandt de ting, de skulle have med på weekend. Børnene brugte i sådanne institutioner store kræfter på at få deres forældre anerkendt på stedet. De længtes efter forældrene, var nervøse for, hvordan det gik dem og eventuelt hjemmeværende søskende, forsvarede forældre mod, hvad de opfattede som kritik, og vogtede hele tiden på, om der skulle blive sagt noget nedsættende om deres mor, far og hjem. Det virkede, som om børnene alene kæmpede for et sammenhængende børneliv, hvilket optog en god del af deres energi og desuden næsten var dømt til at mislykkes i det eksisterende institutionelle klima.

RELATIONER TIL PERSONALE

"At skabe relationer til troværdige voksne" er som nævnt et af de hyppigst formulerede mål med anbringelsen. At det kan lade sig gøre at etablere relationer til et anbragt, skadet barn, fremgår af et interview med Anja, der har været anbragt 11 steder, fra hun var 6 år, til hun blev myndig. Hun siger om det eneste sted, hun faldt til (men som hun blev flyttet fra af kommunen, fordi det var for dyrt):

Anja: Så var det rengøringskonen deroppe. Jeg havde et suverænt forhold til den rengøringskone. Jeg var på weekend både hos forstanderparret og hende ... Og det var ikke noget med at lave ballade. Jeg tror, jeg var mere stille og rolig, når det var sådan. Så var det kun mig. Ulrik, forstanderen, ham fik jeg et suverænt forhold til ... Han fulgte mig i 3 til 4 måneder, hvor jeg havde det rigtig godt. Så et eller andet sted synes jeg, de går mere ind i tingene

og prøver at se, hvad man har brug for. Også fordi det er et par [forstanderparret], og de vil gerne have så meget som muligt med det at gøre, og det er det, de brænder for.

Flere af de unge fortæller om, hvordan en voksen (uanset om det var en pædagog eller anden medarbejder på stedet) vedholdende og indfølelse var interesseret i barnet. Det betød, at den voksne gjorde sig så vigtig for barnet, at det fik tillid, havde lyst til at være sammen med og lære af den voksne. Et udsagn som Anjas udgør imidlertid undtagelsen i samtalerne med unge anbragte. Man rammer her ned i et af de mest iøjnefaldende paradokser i døgninstitutionsarbejdet. Paradokset består i, at der ifølge de unges beskrivelser sjældent etableres noget, der med rette kan kaldes relationer, i interaktionen mellem den unge og personalet. De unges beretninger om deres forhold til anbringelsesstedernes professionelle giver i mange tilfælde associationer til løse bekendtskaber. Man opholder sig tilfældigvis på samme sted, men berører knap nok hinanden. Søren's beskrivelse af den tomhed, som præger hans hverdag, er et eksempel på dette:

Søren: Jeg har kun brugt det her sted som et sted at være, altså. Jeg er her jo aldrig. Jeg er hjemme hos min mor eller hjemme hos mine kammerater. Det vil jeg ti gange hellere end at sidde her og kede mig (...). Jeg har nogle møder om morgenen, det skal jeg have. Jeg ved ikke hvorfor. Mandag, der skal TEIS komme herop, og torsdag, der skal JENS komme herop. I går skulle vi sidde og snakke en time, og så sidder TEIS og spiller "Snake" på mobilen. Altså, det var nok ikke det, der var ideen med, at vi skulle holde et møde.

Der er flere lignende eksempler, hvor samværet virker meningsløst på de unge, og hvor de sidder tilbage med en følelse af lige-

gyldighed fra de voksnes side. Som de unge beskriver sådanne anbringelser, er der mere tale om opbevaring end om etablering af et beskyttende og udviklende voksenetværk omkring dem. I nogle tilfælde signalerer voksenadfærden ligegyldighed i de unges øjne, dvs. i egentligste forstand en ikke-relation. Andre gange er det signal, som de unge opfatter, snarere afvisning eller straf. Fx når en pædagog rydder køleskabet for mad, hvis de unge på den ene eller den anden måde har overskredet grænserne for acceptabel beboeradfærd. Det er også tydeligt, at de unge lukker af for sådanne steders påvirkning. De efterlader ingen savn i retrospekt. De unge kan hæfte negative mærkater på disse miljøer, fx "skod-sted", men udsagnene er trods alt beherskede. Desuden falder udsagnene i forbifarten – på vej fra et sted, som ikke formåede at gøre indtryk, og videre mod noget andet. I dette lys er det måske ikke overraskende, at relationen til de øvrige børn og unge antager så store proportioner. I mange tilfælde oplever de unge ikke, at der er nogen alternative (voksne) tilknytningsmuligheder af betydning, som kan konkurrere med de unges egne relationer.

RELATIONER TIL DE ANDRE BØRN

Anbringelsesstederne bærer som nævnt ofte præg af, at hverdagslivet udfoldes i en slags adskilte paralleluniverser, hvor personalet og de unge orienterer sig mod forskellige sociale projekter. Venskabs- og kammeratskabsrelationer bliver i denne ramme på godt og ondt altafgørende for børnene. I en vis forstand udgør børnefællesskabet primærkulturen, befolket af børn, der lever, sover, spiser og går i skole sammen døgnets 24 timer, mens personalet sædvanligvis går på vagt, hjem igen og erstattes af andre.

Generelt har anbringelsesforskningen primært hæftet sig ved de destruktive sider af de fællesskaber, som opstår mellem børnene. Forskningen har påpeget den negative socialisering i form af, at

institutionsmiljøerne kan være læreanstalter for kriminalitet og misbrug (fx Andersson, 2008; Barter et al., 2004; Falck, 2006; Taylor, 2006). Nyere forskning (Schwartz, 2007; Stokholm, 2006) har givet ny indsigt i den positive betydning af børnerelationerne på døgninstitutioner. Stokholm (2006) demonstrerer, hvordan positioneringen inden for børnefællesskabet er afgørende for, hvordan anbragte børn og unge oplever anbringelsesforløbet. Det er gruppen af jævnaldrende og bestræbelserne på at finde deres plads inden for denne, som i overvejende grad optager børnene under anbringelsen. I SFI's undersøgelser er det også i særlig grad forholdet til de andre anbragte, der er i fokus i børnenes betragtninger, både i positiv og negativ forstand. Hvis den unge finder sin plads inden for anbringelsesstedernes sociale grupperinger, ofte præget af heftig hakkeorden og hierarkisering, bliver fællesskabet af jævnaldrende typisk et centralt omdrejningspunkt for tilværelsen. Sille siger:

Sille: Alle de venner, jeg har fået deroppe, de er blevet meget bedre venner end dem derhjemmefra. Man lærer hinanden at kende på en helt anden måde. Man er der for hinanden, fordi man ved, at alle har forskellige slags problemer. Det er bare noget helt andet. (...) De er kommet til at betyde så meget. Man er blevet sådan en lille familie.

Der er både trøst og tryghed i opdagelsen af, at man ikke er alene om at have problemer, og at andre bærer på erfaringer, der ligner ens egne. Nogle af vennerne kæmper endda med tungere konflikter, fx seksuelt misbrug, psykisk sygdom, tidligt tab af forældre osv. Anbringelsessituationen etablerer her en art skæbnefællesskab, hvor de unge bliver bekræftet i, at deres egen historie ikke er fuldstændig unik, og at man i et vist omfang er i samme båd. Dette ser ud til at have betydning som modvægt til den eksistentielle ensomhed, som ellers kan følge af de kriser og traumer,

som de anbragte børn og unge i mange tilfælde bærer med sig (jf. De 4 Årstider, 2007; Warming, 2005). Samtidig oplever flere af de unge, at deres erfaringer kan gøres meningsfulde i dialogen med andre, som kan genkende deres konfliktfyldte historier. Katja siger:

Katja: Ja [vi snakker sammen], for der er ikke rigtig andre dernede, man kan gøre det med. De fleste ting, synes man, er det lidt flovt at skulle snakke med de voksne om. Så hellere snakke med nogle børn, der lidt ved, hvad det handler om. Nu er jeg fx ikke særlig glad for min mors kæreste, vel, og det kunne vi snakke om.

Tilhørsforholdet til de andre børn er afgørende, fordi børnene blandt bofællerne kan finde en fortrolighed, der gør det muligt for dem at bringe deres bekymringer op til overfladen. Samtidig er tilstedeværelsen af et trygt og tillidsfuldt ungefællesskab på ingen måde givet. Det går som en strøm gennem samtalerne med børnene, at arbejdet med at finde deres ben på anbringelsesstederne er krævende og stridsomt. Socialt set lykkes det langt fra altid at skabe sig en vellykket base, hvorfra hverdagslivet kan leves i nogenlunde læ for alvorlige konflikter.

Den anden side af venskaberne er nemlig mobningen, volden og den negative normindlæring. Flere anbragte børn ankommer med en bagage af massiv mobning i folkeskolen, og mobningen genstartes ved ankomsten, idet de nye uvægerligt er nederst i hierarkiet. Anjas anbringelse på et af de 11 anbringelsessteder ender fx brat efter en periode med intensiv mobning og fysisk forfølgelse med en brækket arm til følge. Rikke beslutter selv at slutte sin anbringelse, efter at bofællerne har anklaget hende for stikkeri i forbindelse med hashrygning på stedet. Hun forklarer, at hun ikke vil blive der, når hun er blevet udset til at være "sort får".

Endnu et træk ved børnefællesskabet kan – men behøver ikke at – være, at det centrerer om normbrydende kriminel adfærd. En fælles aktivitet kan i nogle tilfælde være stofmisbrug eller indlæring af mere sofistikerede kriminelle færdigheder. Mest grelt kommer det til udtryk, når unge, der ikke har misbrugserfaringer, lærer misbruket af andre unge under anbringelsen.

DØGNINSTITUTIONENS FUNDAMENTALE PARADOKS

Døgninstitutionsanbringelse er underlagt et grundlæggende paradoks. Børnene bliver ofte anbragt, fordi de pjækker, stjæler, ryger hash, er voldelige osv. Det er de samme grunde, der giver anledning til udsmidning på mange af anbringelsesstederne. Man kræver på anbringelsesstedet, at børnene ikke er voldelige, misbruger, er kriminelle osv., hvad de naturligvis er og gør. Det er usædvanligt at støde på anbringelsessteder, der godtager den adfærd, børnene er anbragt for, og finder dem velanbragte, fordi de ser det som deres opgave at hjælpe børnene med at forandre adfærden.

Det ligner en systemfejl, at nøjagtig de adfærdsformer, der er årsagen til anbringelsen, tillige er udsmidningsgrunde. Ikke desto mindre ser det ud til at være hovedreglen snarere end undtagelsen i anbragte børns institutionaliserede barndom.

AFSLUTNING

Man kan konstatere, at der er mange modsætninger indbygget i en døgninstitutions arbejde. Modsætningerne lader sig ikke uden videre ophæve på grund af modstridende mål, teoretiske opfattelser af årsagen til børnenes problemer og af børnenes behov, institutionernes forskellige forpligtelser og selve det forhold, at hjælp og socialisering foregår i en gruppe af skrøbelige børn. Bestemte opfattelser af, at børnene vil blive trygge og profitere af

stram struktur på tid og rum og bestemte institutionsmandater, ikke mindst låste døre, kan fx være på kollisionskurs med hensigten om samfundsmæssig inklusion. En opfattelse af forældre som årsag til børnenes konflikter og som 'uegnede' kan stille sig i vejen for at hjælpe børnene med at finde kontinuitet i deres livskronologi. Børn, præget af angst, kan blive mere ængstelige ved institutionslivet sammen med andre børn med voldsom eller aparte opførsel. Eksemplerne er mange; pointen er imidlertid, at børnene såvel som de voksne på institutionerne skal finde måder at håndtere de mange modsætninger i hverdagen på.

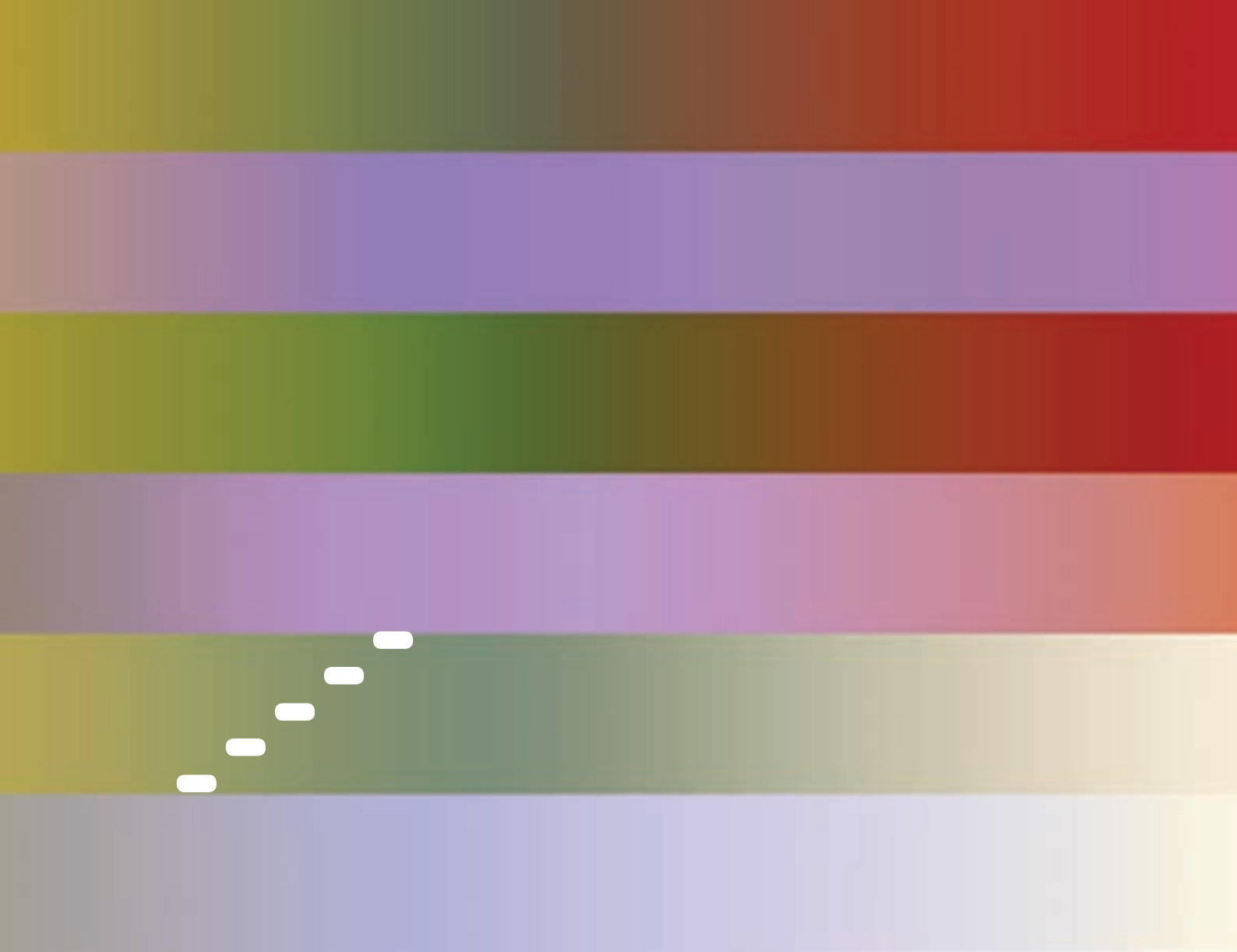
Håndteringen af modsætninger er sandsynligvis grunden til, at de voksne på døgninstitutioner lægger så forskellige betydninger i de samme mål og i øvrigt prioriterer målene forskelligt. Hvert sted forsøger man så vidt muligt – ud fra de forskellige opgaver, teoretiske opfattelser og børnegrupper – at skabe en god eller acceptabel hverdag for de anbragte børn (og for personalets arbejdsmiljø). På institutioner primært for børn med psykiske skader og antisocial adfærd prioriteres en strukturel forudsigelighed højt, fordi den hjælper til at skabe en fundamental fysisk sikkerhed og nogenlunde ro og orden i dagligdagens gøremål. Til gengæld prioriteres det lavt at lære børnene helt almindelige færdigheder som at tage bussen, købe ind, gå på biblioteket mv. Børnenes færdigheder vurderes snarere i forhold til, om de kan agere korrekt inden for strukturen. Og kræfterne, der medgår til at opretholde strukturen, tapper også energi til andre opgaver, fx individuel behandling af børnene. På de lukkede institutioner med deres ringe muligheder for at opfylde samtlige formulerede målsætninger om tryghed, inklusion, behovsopfyldelse, voksenrelationer mv. omformuleres de mange mål ofte til ét, nemlig "at give drengene en god tid". Det er der i det lukkede institutionsregi få midler til: god mad, sportsudøvelse eller en smøg med tilhørende small-talk sammen med drengene. Andre anbringelsessteder,

der måske – men ikke nødvendigvis – har en børnegruppe med en lidt mindre belastning, prioriterer social inklusion højt, men gør det med forskellig organisering af arbejdet og styrke alt efter deres bemandingsmuligheder.

Alt i alt håndterer de voksne modsætningerne gennem at udvikle meget forskellige praktikker, der har som konsekvens, at også børnenes hverdagsliv bliver vidt forskelligt.

Børnene og de unges strategi for at håndtere modsætningerne ser ud til at være, at de ofte etablerer deres eget projekt med anbringelsen. Også for dem er projektet imidlertid forskelligt inden for forskellige institutionelle kontekster. De er anbragt for at modtage en pædagogisk eller anden voksen påvirkning, der kan forandre og forbedre deres udviklingschancer. Men det er ikke sikkert, at børnenes eget projekt er overensstemmende med de voksnes projekt. På de lukkede institutioner er drengenes projekt at få tiden til at gå, at kede sig, til opholdet er overstået, og i deres indbyrdes interaktion orientere sig mod de hierarkiske idealer, handlinger og netværker, de hylder "udenfor". På åbne institutioner for børn og unge kan børnefællesskabet være en løsning på modsætningerne med dets venskaber, kamp for en plads i hakkeordenen og eventuelt normbrydende handlinger og indlæring. Det er dog vigtigt at understrege, at der også er eksempler på børn, hvis anbringelse efter deres eget udsagn har betydet både nære relationer til voksne (og andre børn), tryghed, indlæring af en række sociale færdigheder og anerkendelse af deres behov.

-
- 1 Senest den svenske kortlægning af 'Vanvård i den sociala barnvården' (Johansson, 2010).
 - 2 For enkelhedens skyld kaldes i artiklen både døgninstitutioner og socialpædagogiske opholdssteder for døgninstitutioner. Der er også den logiske begrundelse for det, at grænserne mellem de to anbringelsesformer er flydende, og at de to former deler det væsentlige fællestræk, at de er "totale institutioner".
 - 3 Omfanget måles på en bestemt dag af året (d. 31.12.).
 - 4 Personalets navne staves for overblikkets skyld med store bogstaver, mens børnenes staves med små bogstaver.
-



DEL 3:

DEN BØRNESOCIALE PRAKSIS

TENDENSER I DET BØRNESOCIALE ARBEJDE

MÆGLING ER FOR BØRN

HVERDAGSRUTINERNE TYNGER BADEVÆGTEN

DEN BØRNESOCIALE PRAKSIS 1

TENDENSER I DET BØRNESOCIALE ARBEJDE

INDLEDNING

De fleste børn og unge i Danmark har det godt. De fleste børn og unge vokser op i gode og trygge rammer med forældre, der giver dem omsorg og kærlighed. Med forældre, der børster deres tænder, smører deres oste- og æggemadder, så de får mad til frokost, og trøster, skælder ud og lytter alt efter, hvad der er behov for. De fleste børn og unge er også glade og velfungerende fysisk og psykisk. De fleste, men ikke alle. Der er børn og unge, hvis forældre ikke har overskud til dem, og som har behov for ekstra omsorg og støtte. Og der er nogle børn og unge, der har brug for en særlig målrettet indsats fra professionelle, hvis deres hverdag skal være værd at være i.

Målgruppen for det børnesociale arbejde i Danmark spænder vidt. For udsatte børns og unges problemer er mangeartede og kommer unikt til udtryk fra barn til barn. Derfor er også indsatsområder og indsatstyper forskellige. Det sociale arbejde med børn og unge inkluderer i dag en bred vifte af indsatsområder, tilbud og teoretiske tilgange. Fra at finde den rette skole til et barn med autisme til over en årrække at sikre, at et barn med dårligt begavede forældre bliver intellektuelt stimuleret i tilstrækkelig grad og samtidig bevarer eller kan opnå følelsesmæssig kontakt til dem. Rundt omkring i Danmark arbejder mange voksne hver dag året rundt for at forbedre udsatte børns og unges hverdag. Fra socialrådgivere, pædagoger, lærere, psykologer og jurister ansat på døgninstitutioner, opholdssteder og behandlingshjem rundt om i landet til sagsbehandlere i kommunerne. Fra politikerne på

Christiansborg og på landets rådhus til forskere, der studerer tal og teorier for at opdage nye og bedre måder at tilrettelægge den sociale indsats på.

I Danmark varetager kommunerne størstedelen af det sociale arbejde med udsatte børn og unge. For eksempel er det kommunalt ansatte, der godkender og fører tilsyn med plejefamilier, behandlings- og opholdssteder (Bryderup, 2005). På især ét område i det børnesociale arbejde er der en gråzone mellem det private og offentlige. Det er på anbringelsesområdet. Har børn eller unge brug for at bo et andet sted end hos forældrene, kan de for eksempel blive anbragt hos en plejefamilie eller på et socialpædagogisk opholdssted, og disse steder er private, om end offentligt finansierede. Det vil sige, at de udgør en hybrid mellem det offentlige og det private rum.

Det gælder selvfølgelig ikke mindst for plejefamilierne, der åbner deres hjem for børn og unge, der har brug for at komme væk hjemmefra (Bengtsson & Jakobsen, 2009). Som et vigtigt supplement til det offentlige indsatser yder også en lang række fonde, private og frivillige organisationer og foreninger som Bikubenfonden, Børns Vilkår og Red Barnet, bidrag og arbejder på at sikre, at børn og unge vokser op i en hverdag, der er værd at være i.

KAPITLETS INDHOLD

Formålet med dette kapitel er at indkredse, hvad der karakteriserer socialt arbejde med udsatte børn og unge i dag. Meningen er

ikke udførligt at kortlægge indsatser, behandlingsmetoder eller arbejdsgange, men derimod at udpege udvalgte, men centrale tendenser, der i disse år gør sig gældende på tværs af målgrupper, aktører på området og indsatstyper.

For at få indkredset de mest interessante tendenser har vi opsøgt og interviewet en række nøglepersoner, teoretikere såvel som praktikere, der har viden om feltet og fingeren på pulsen i forhold til, hvordan det børnesociale landskab i Danmark ser ud. De karakteristika ved dagens arbejde med udsatte børn og unge, som vi tager op her, er tendenser, som nøglepersonerne finder centrale. Særligt fire vigtige udviklingstræk har nøglepersonerne udpeget.

En af tendenserne er, at der i dag er en større åbenhed over for at evaluere effekter af indsatser på det sociale område. På det område er Sverige længere fremme end os. For at få indblik i de erfaringer man har på den anden side af Sundet, har vi interviewet to svenske forskere, der er førende i svensk forskning om udsatte børn samt har forsket i evidensbølgen.¹

Derudover bygger kapitlet på en række undersøgelser og evalueringer på det børnesociale område fra både Danmark og Norden samt anden litteratur om børn og barndommen.

TENDENS NUMMER 1: ØGET OPMÆRKSOMHED PÅ DE 'UDADREAGERENDE' UNGE

Gennem tiden har myndigheder og professionelle skelnet mellem to typer udsatte børn. Det er børn, der skal beskyttes mod samfundet, hvilket konkret ofte betyder forældre og netværk, og det er børn, samfundet skal beskyttes imod. Børn, der optrådte på en måde, der var til ubehag for omgivelserne. Denne skelnen er i høj grad aktuel. For selvom udsatte børn generelt er genstand for stor politisk opmærksomhed, peger eksperter og praktikere på, at der i disse år i stigende grad er opmærksomhed på de såkaldte udadreagerende unge, der gør sig bemærkede ved en opførsel, der er generende for andre. Børn, samfundet skal beskyttes imod.

De udadreagerende unge er antisociale og overtræder samfundets normer for, hvordan man opfører sig inden for normalområdet. De er ballademagere, de pjækker fra skole, de begår kriminalitet og vold, og de optræder generende for omgivelserne. På grund af deres udadreagerende adfærd er de unge synlige i samfundet og ofte på en måde, der virker ubehageligt for lokal-samfundet. De er umulige ikke at lægge mærke til.

BØRNEVÆRN ELLER SAMFUNDSVÆRN

Den politiske holdning er i dag, at disse udadreagerende unge skal væk fra gaden. De skal væk fra hjørnet i butikscenteret og i stedet aktiveres, opdrages og i behandling. Det skal de for deres egen skyld, men også så de ikke generer deres omgivelser. Nøglepersonerne peger på, at lovgivningen i dag fremstår mere restrikt-

tiv end tidligere. Det politiske klima er i disse år præget af nultolerance over for kriminelle. Og det gælder også de yngre aldersgrupper og illustreres blandt andet gennem forslag om sænkning af den kriminelle aldersgrænse fra 15 til 14 år. Et andet eksempel på, hvordan lovgivningen i dag har større fokus end tidligere på, at udadreagerende unge skal stilles til ansvar for deres handlinger, findes i servicelovens kapitel 11 om særlig støtte til børn og unge. Dette kapitels § 57B omhandler det såkaldte ungepålæg.

Ungepålægget indebærer en eller flere konkrete handlepligter for barnet eller den unge. Man kan for eksempel pålægge den unge at holde sig væk fra indkøbscenteret eller omvendt at være hjemme på et nærmere fastsat tidspunkt eller at komme i skole hver dag. Kommunalbestyrelsen kan meddele et barn eller en ung i alderen 12-17 år et ungepålæg, hvis den unge for eksempel har ulovligt skolefravær, er kriminel af et vist omfang og grovhed eller har alvorlige adfærds- eller tilpasningsproblemer.

Der er ikke sanktioner for at bryde et ungepålæg, men det angives i loven, at det er naturligt at koble forældrepålæg og ungepålæg sammen. Et forældrepålæg vil sige, at forældre i stil med ungepålægget kan pålægges bestemte opgaver. Det kan være at deltage i forældremøder, at håndhæve bestemte hjemkomsttider eller at deltage i forældreuddannelsesprogrammer. Lever forældrene ikke op til disse pålæg, kan de fratages deres børnefamilieydelse.

Ungepålæg og sanktioner over for forældre til antisociale børn illustrerer den dobbelte opgave, børneforsorgen har. Det er de sociale myndigheders opgave både at beskytte børn i fare ved at hjælpe socialt udsatte børn og unge, men også at beskytte omgivelserne mod farlige børn. Det sociale arbejde med udsatte børn og unge balancerer således mellem en form for samfundsværn

og børneværn. En balance, der understreger de to forskellige tilgange til, hvordan samfundet skal handle, når det drejer sig om såkaldte udadreagerende unge.

Nogle nøglepersoner peger på, at sænkningen af den kriminelle aldersgrænse og unge- og forældrepålæg kan få balancen til at tippe mod samfundsværn frem for børneværn. En sænkning af den lavere kriminelle aldersgrænse vil indebære, at yngre aldersgrupper omfattes af tvang. Lovgivningen er nu åben for, at unge, som bevæger sig på kanten af det moralsk eller juridisk acceptable, kan pålægges sanktioner, altså straf.

Mens der traditionelt har været stillet de samme indsatser til rådighed for alle udsatte børn og unge, ser det ud til, at de nye særligt restriktive interventioner primært retter sig mod de udadreagerende børn, dvs. de antisociale og dem, der er kriminelle af et vist omfang. Et spørgsmål, som flere nøglepersoner rejser, er, om man i dag – med opmærksomheden på de udadreagerende unge – fokuserer mere på beskyttelsen af den unges omgivelser, der bliver belastet af den unges adfærd, end på at give den socialt udsatte unge støtte og hjælp. Nøglepersonerne tegner således et billede af, at der er tegn på, at der foregår et ideologisk skift fra at fokusere på, hvordan samfundet kan hjælpe de stakkels børn (børneværn), mod at se på, hvordan samfundet kan blive beskyttet mod de farlige børn (samfundsværn).

TENDENS NUMMER 2: BØRN SKAL INDDRAGES

I 1989 blev det i FN's Konvention om Barnets Rettigheder for første gang formelt understreget, at børn er individer, der kan deltage aktivt i samfundet, har rettigheder på linje med voksne og skal inddrages og høres i beslutninger vedrørende deres liv. Selvom denne opfattelse af børn og barndommen måske i dag vækker genklang, er den markant anderledes end, hvordan eksperter,

praktikere og voksne tidligere generelt så på børn. Mens børn i dag i teori- og lærebøger beskrives som såkaldte subjekter med rettigheder og pligter, blev de tidligere således set som objekter, der passivt og umyndiggjorte indgik som en enhed i familien uden at have en selvstændig status.

Med FN-konventionen kom der fokus på, om lovgivning både i Danmark og i udlandet i tilstrækkelig grad sørgede for, at børns rettigheder til at blive hørt og inddraget blev indfriet. Op gennem 1990'erne forsøgte en række lovændringer og reformer på det sociale område herhjemme derfor at sørge for at sikre børns rettigheder til blandt andet at blive hørt i retssager, der vedrører dem. Et eksempel er anbringelsesreformen fra 2006. Denne reform omhandlede blandt andet principiel inddragelse af børn. Et andet nutidigt eksempel på, at barnets ret til at blive hørt fylder i lovgivningen, finder vi på skilsmisseområdet. Her slår en ny lov, forældreansvarsloven fra 2007, fast, at barnets perspektiv skal inddrages, før dommere kan træffe afgørelser om forældremyndighed, samvær og bopæl. Også i servicelovens § 46 understreges, at "barnets eller den unges synspunkter skal altid inddrages og tillægges passende vægt i overensstemmelse med alder og modenhed."

Ordlyden i serviceloven om, at barnets synspunkter skal tillægges passende vægt i overensstemmelse med alder og modenhed, åbner dog op for fortolkning af sagsbehandlere, jurister og andre, når de i deres daglige arbejde skal forholde sig til beslutninger om børn og unge. Og spørgsmålet er, i hvor høj grad lovgivningen rent faktisk sikrer, at børn og unge bliver hørt?

IDEAL ELLER VIRKELIGHED?

For normalfungerende børn med ressourcer og kompetencer til at klare sig uden megen hjælp og støtte er elevmægling blandt

andet et eksempel på, at de sidste par årtiers fokus på, at børn skal inddrages, høres og opfattes, har konkrete konsekvenser i hverdagen. Som vi beskriver i næste kapitel om elevmægling, tildeles folkeskoleelever i dag ansvar for konfliktløsning af tvister mellem yngre elever ud fra en opfattelse af, at de er aktive, sociale og reflekterende individer, der kan tage hånd om både egne og andres konflikter. Men ét er normalområdet. Noget helt andet er, om børn bliver hørt i det daglige børnesociale arbejde med udsatte børn og unge, når travle sagsbehandlere skal få hverdagen til at hænge sammen.

Det er nøglepersonernes vurdering, at brugerinddragelse i børnehøjde kun forekommer sjældent, når det handler om indsatser over for særligt udsatte grupper som de børn, der bliver anbragt uden for hjemmet. Flere nøglepersoner og undersøgelser peger således på, at der er tegn på, at inddragelse af barnet mest finder sted på et juridisk og diskursivt plan. Med det mener man, at selvom lovgivningen understreger, at børn skal inddrages, at de skal høres, så er det ikke altid sikkert, at det sker i virkeligheden (se blandt andet Bengtsson & Jakobsen, 2009). For selvom hensigten står i lovgivningen og på kommunernes hjemmeside, oplever børnene og de unge ikke altid, at der bliver spurgt ind til deres meninger (se blandt andet Egelund, 2008 og Hestbæk, 1997). Forskning har vist, at mange børn selv oplever, at de ikke bliver hørt. Eksempelvis bliver medbestemmelse og brugerinddragelse efterlyst i en erfaringsopsamling for børn og unge, der engang var anbragt. Her peger engang anbragte børn på, at de i deres tidligere anbringelsesforløb ikke følte sig hørt eller taget alvorligt (Egelund Nielsen, 2005).

Der er mange årsager til, at de udsatte børns behov for at blive hørt ikke bliver indfriet. Manglende tid og ressourcer hos for eksempel jurister og pædagoger kan være en del af årsagen

til, at nogle børn føler, at de ikke bliver inddraget tilfredsstillende. Beslutninger skal ofte træffes meget akut, og her kan børns ret til at blive inddraget let blive glemt. Medarbejderne i forvaltningerne kender ofte ikke børnene, og ofte klarer man sig med at inddrage samarbejdspartnere og til en vis grad forældre. Fortolkning af servicelovens § 46 om, at barnets eller den unges synspunkter skal tillægges vægt afhængig af alder og modenhed, kan også rumme mulighed for at undlade at høre børn. Desuden er det ikke altid en let opgave at snakke med børn og unge om alvorlige emner. Blandt andet kan det være en udfordring at få de informationer fra børnene, der skal til for at træffe beslutninger. Uanset om det er en beslutning om, hvor barnet skal bo, eller om hvilken indsats der skal iværksættes. Det er også nødvendigt at tage højde for barnets loyalitet og eventuelle loyalitetskonflikter over for biologiske forældre, plejeforældre, opholdssteder o.l. En samtale med et barn vil uundgåeligt være påvirket af en række forhold som den kontekst, der er for samtalen.

HØRT ELLER TAGET ALVORLIGT?

Lovgivningen understreger i dag primært, at børn skal høres og inddrages. Ikke, at det, de siger, skal tages til efterretning. Spørgsmålet er, om en høringsret giver børn den medbestemmelse og følelse af at blive taget alvorligt. For der kan være forskel på at blive hørt i forbindelse med nogle formelle retningslinjer for arbejdsgange og at føle sig hørt. Hvordan vil et barn for eksempel føle, hvis det bliver spurgt om, hvor det vil bo, mens mor kommer ud af sit alkoholmisbrug, og myndighederne vælger en anden løsning end barnets? Vil barnet så føle sig hørt? Nok ikke.

Omvendt peger nøglepersoner også på, at børn kan føle sig inddraget for meget. Der er en hårfin balance mellem at få børn til at føle sig hørt og taget alvorligt og så at lade dem føle, at de har for meget ansvar for de ofte komplicerede valg, der skal træffes.

Der er en hårfin balance mellem at få børn til at føle sig hørt og taget alvorligt og så at lade dem føle, at de har for meget ansvar for de ofte komplicerede valg, der skal træffes.

Børn føler ofte et kæmpe ansvar for det, de fortæller til professionelle. Eksempelvis kan det være hårdt for et barn, der er involveret i en skilsmisse, at give udtryk for, at det ikke altid trives hos forældrene, da barnet kan opleve, at de informationer, det giver videre, kan få afgørende betydning for, om det bliver hos mor eller far, man skal bo, når dommeren har afgjort sagen. Selvom det i udgangspunktet kan lyde positivt, at lovgivningen tager højde for, at børn skal inddrages og høres, er virkeligheden mere kompleks.

TENDENS NUMMER 3: BEHANDLING AF BARNET KAN SJÆLDENT STÅ ALENE

Årsagen til, at et barn ikke trives, kan for eksempel være misbrug hos forældrene eller vold og kriminalitet i nærmiljøet. Det kan også være, at en enlig forælder mangler tid og ressourcer til at tage hånd om et barns dårlige tilknytningsevne. Barnets trivsel er forbundet med forhold i familien, i netværket og i lokalmiljøet. Derfor retter indsatser til udsatte børn og unge sig ofte mod både barnet og familien. For barnet hjælpes bedst, hvis opmærksomheden også er rettet mod konteksten for barnets trivsel. Sommetider er hjælpen endda primært rettet mod forældrene, da foranstaltningers påvirkning af barnet i nogle tilfælde bedst sker gennem familien. I fx forebyggende foranstaltninger bliver moderen ofte opfattet som den primære kilde til at skabe trivsel hos børnene (Christensen & Egelund, 2002). Det kan for eksempel være gennem familiebehandling eller familieudvikling, hvor formålet kan være at aflaste forældrene, så de bliver bedre til at påtage sig forældreopgaverne (Hestbæk, 1992). Ved disse indsatstyper forsøger man at skabe trivsel for barnet eller den unge ved at udvikle forældrenes evne til at tage sig af dem. Hele familien bliver altså støttet gennem disse indsatser.

Det er ikke nyt, at indsatser, der har til formål at skabe trivsel for udsatte børn og unge, har fokus også på familien og har hele

familien som enhed for indsatser. Alligevel er der i disse år tendenser i socialpolitikken, som peger i andre retninger.

SKAL BARNET VÆRE ENHEDEN FREMOVER?

Flere af de interviewede nøglepersoner peger på, at der er visse politiske udmeldinger i disse år, der i stigende grad fokuserer for isoleret på det udsatte barn uden at tænke forældrene med ind. Forældrene, som de vigtige personer de er i barnets liv, får derved ikke den plads, der er nødvendig for at sikre barnets trivsel. Blandt andet nævnes 'Barnets reform' som en reform, der fokuserer primært på barnet og ikke på forældrene.

Barnets reform er et konglomerat af lovforslag vedtaget i Folketinget og politiske aftaler, der skal omsættes i lovgivning. Reformen rummer blandt andet en lov om kontinuitet i anbringelse, der indebærer, at myndighederne ved anbringelse af børn under 1 år kan bestemme, at barnet skal være anbragt 3 år uden genbehandling – denne beslutning kan træffes i særlige tilfælde. Har et barn været anbragt mindst 3 år, kan myndighederne afgøre, at barnet skal blive på anbringelsesstedet, hvis det har opnået tilknytning til de nye omsorgspersoner. Loven muliggør, at myndigheder kan tvinge længere anbringelser igennem uden tvangsgrundlag.

Det er klart, at man indimellem markant må tilsidesætte forældres interesser for at kunne varetage barnets, men forskning viser, at forældre – også forældre, der ikke opfylder majoritetens forventninger til god forældreopførsel – er og forbliver de vigtigste for barnet (se Egelund et al., 2010). Med afsæt i blandt andet indholdet i barnets reform peger flere af de interviewede nøglepersoner på en tendens i det børnesociale arbejde i dag til at individualisere barnet – at tænke det adskilt fra dets familie. Det kan være problematisk. For faldgruben ved ikke at involvere

og inddrage nærmiljøet og familien – og ved fx at tillade, at børn vedbliver med at være anbragt på et anbringelsessted ud fra en tilknytningsfaktor – er, at man ikke tager højde for den betydning, disse har for barnet. Nøglepersoner advarer derfor mod ureflekteret at sætte barnet i centrum.

Politiske udmeldinger om at sætte barnet i centrum og om, at det er enheden for indsatser i det børnesociale arbejde, kan umiddelbart virke som et skridt på vejen mod at anerkende børn som de subjekter, de er, og som et skridt i den retning FN's Konvention Barnets Rettigheder som det første internationale organ pegede mod. Barnecentrerede indsatser harmonerer med tendensen til at opfatte barnet som et selvstændigt individ og som et subjekt, der skal tages alvorligt og høres. Men hvis den spirende tendens i det konkrete børnesociale arbejde til at individualisere barnets udvikling slår igennem, vil det være et markant brud med, hvordan det sociale arbejde med børn og unge har fungeret indtil nu. For i dag som tidligere er de fleste indsatser ikke kun rettet mod barnet eller den unge, men også mod forældrene og familien.

Selvom der er faldgruber ved for ensidigt kun at have barnet for øje, er der også faldgruber ved indsatser, der retter sig mod hele familien. Ved sådanne indsatser, der fokuserer på at skabe trivsel for eksempelvis forældrene for derved at sikre et trygt og stabilt hjem for barnet, kan barnets følelser, behov og udvikling risikere at blive underbetonet. Så bliver det ikke barnet eller den unges forhold, der er udgangspunkter for, hvilken indsats der vil være den mest hensigtsmæssige (Christensen & Egelund, 2002).

TENDENS NUMMER 4: KAN OMSORG MÅLES – SKAL OMSORG MÅLES?

Den måske mest iøjnefaldende tendens i det børnesociale arbejde i dag er, at der fra politisk side lægges op til, at der i stigende grad skal arbejdes evidensbaseret. Det vil sige, at indsatser over for udsatte børn og unge skal udvælges, tilrettelægges og administreres ud fra, hvad forskning viser giver den største effekt. Tanken er, at det er muligt at opstille kriterier og mål, så man kan dokumentere, om barnet eller den unge har fået det bedre på grund af en given indsats. Formålet er på sigt at udarbejde manualer for det børnesociale arbejde med udgangspunkt i de resultater, som evalueringer og test giver.

Mens det inden for sundhedsområdet længe har været anerkendt at arbejde evidensbaseret, er det en relativ ny tilgang til arbejdet på det sociale område. I den medicinske verden er der en lang og fast etableret tradition for at dokumentere, om en ny behandling virker, inden man sætter den i gang, og at arbejde med at indhente og sammenfatte viden fra forskning, der lever op til kriterier om det, man kalder evidens. Evidens handler overordnet om videnskabelig dokumentation og om at finde årsagssammenhænge. Evidens kan siges at være udtryk for det mest kvalificerede svar, der kan gives på det forhåndenværende grundlag. Det kan være om medicins virkning, den bedste måde at strukturere et motionsprogram på eller om sociale indsatser over for udsatte børn og unge. Blandt andet forskere bruger begrebet evidens, når de henviser til resultater af undersøgelser, når de resultater man har – for eksempel om virkningen af en social indsats – er det bedste resultat ud fra, hvad det er muligt at sige noget om. Kriteriet for evidensbaserede metoder og praksis er, at man har forholdt sig omhyggeligt, eksplicit og kritisk til den dokumentation, der underbygger ens viden på området, og at man baserer sine beslutninger på et klart, veldokumenteret fundament.

Evidensbaserede indsatser over for udsatte børn og unge skal udvælges, tilrettelægges og administreres ud fra, hvad forskning viser giver den største effekt.

Inspirationen til evidensbaserede forskningsmetoder på det sociale område kommer fra udlandet. Norge og Sverige har fx i længere tid arbejdet med at måle effekter af indsatser og interventioner på det sociale område. Ikke mindst USA er langt fremme og har en helt anden uproblematisk tilgang til effektmålinger af sociale indsatser. Sådan har det ikke været på det sociale område herhjemme. Tværtimod har det karakteriseret og er stadig i dag det mest almindelige, at medarbejdere ikke har dokumentation for, om de indsatser, de iværksætter, har en reel effekt.

Arbejdet med at indsamle udenlandsk forskning på det sociale område blev i 2002 givet et løft med etableringen af en afdeling under Det Nationale Forskningscenter for Velfærd (SFI), der særligt skulle arbejde med evidens og effektmålinger af sociale indsatser. Hos SFI Campbell², som afdelingen hedder, udarbejder medarbejderne forskningsoversigter over effekter af indsatser inden for uddannelse og kriminalitet samt på det sociale velfærdsområde. Den viden, de finder, bliver samlet i oversigter, der gør det muligt at få et overblik over, hvilken viden der allerede findes om indsatser på det sociale område. Den viden er det muligt at trække på, inden nye indsatser iværksettes over for udsatte børn og unge.

Politisk er der i dag stigende efterspørgsel efter at få viden om, hvad der virker. Blandt andet Servicestyrelsen og Socialministeriet har stort fokus på, at evidensbaserede metoder skal fremmes i stat og kommuner. I dag har Socialministeriet et kontor for effekt og digitalisering. I dette kontor arbejder medarbejderne med, hvordan man kan fremme effekttankegangen i kommunerne. Som noget nyt og i nogles øjne kontroversielt støtter Indenrigs- og Socialministeriet såkaldte randomiserede forsøg.

I randomiserede forsøg benytter forskere lodtrækning, det vil sige random eller tilfældig udvælgelse, til at skabe tilfældighed fx i forhold til, hvem der får henholdsvis ikke får en bestemt indsats. Denne form for forskning bruger man, fordi det i sagens natur er umuligt at placere den samme person i to forskellige situationer samtidig. Lodtrækning bruges til at nærme sig en situation, der gør det muligt at sammenligne grupper og undersøge, hvordan en indsats påvirker et barn eller en ung. Lodtrækning kan være en måde at skabe to sådanne 'tilsvarende grupper' på, fordi man ved at trække lod undgår systematiske forskelle mellem grupperne og derved reducerer risikoen for fejlkilder.

Inden for det medicinske område har randomiserede lodtrækningsforsøg længe været anerkendt og accepteret, som i medicinske placebo-forsøg, hvor det for eksempel kan være tilfældigt, om en patient i forsøget får en pille med eller uden medicin. Men inden for det sociale område bliver den slags forsøg kritiseret for at være uetiske over for de mennesker, der er involveret. Kritikken lyder på, at det er uetisk at lade lodtrækning og tilfældigheder afgøre, om en familie tilbydes den ene eller den anden indsats. Men kritikken af evidens-bølgen rækker videre end dette.

UDFORDRINGER

Flere af de interviewede nøglepersoner påpeger, at evidens-bølgen rummer nogle udfordringer, som det er vigtigt at holde sig for øje og forholde sig til:

For det første kan det problematiseres – hvilket det bliver af flere af de interviewede nøglepersoner – at importere indsatser, fordi de er testet til at have en positiv effekt i udlandet. I dag arbejder myndighederne på at oversætte evidensbaserede amerikanske manualbaserede programmer. Men viden fra udlandet bør granskes nøje med danske briller på. For det er ikke alt, det giver me-

ning at importere fra fx USA, hvis socialpolitik er anderledes end den danske.

For det andet lægger evidensbaserede arbejdsgange og indsatser op til, at man kan generalisere fra det ene barn til det andet. Altså at et forsøg, der har haft positiv effekt i én sammenhæng, også vil have det i en anden. Men flere af nøglepersonerne understreger, at det er vanskeligt at generalisere behandlingen af udsatte børn og unge. For selvom der er mange ting, der kan tale for, at en behandling virker bedre end en anden, er det ikke sikkert, at behandlingen kan gentages, når det er et nyt barn og en ny familie, der skal hjælpes. Det er heller ikke sikkert, at risikofaktorer, der er identificeret som en negativ påvirkning af børns trivsel, nødvendigvis for det enkelte barn vil give sig udslag i dårlig trivsel. Faktisk udvikler de fleste børn sig almindeligt, selvom de lever under og udsættes for risici, der kan føre til dårlig trivsel. Faren ved at generalisere er, at man dels kan overse børn, der har brug for hjælp, selvom de ikke umiddelbart udsættes for kendte risici, dels kan udpege børn som værende i farezonen, selvom de trives. En for ukritisk tilgang til evidensbaserede arbejdsmetoder kan indebære, at der indføres unuancerede og rutineprægede standarder for det børnesociale arbejde.

For det tredje bør man i arbejdet med at indføre evidensbaserede metoder være opmærksom på, at det er svært at måle præcis, hvilke effekter en indsats har. Flere nøglepersoner peger på, at man ved at basere alt på evidens og måling risikerer at miste de nuancer, der måske er de allervigtigste for et barns udbytte af en given indsats. Man kan kun måle på noget meget specifikt, og der kan være andre hensyn at tage, når det handler om sociale interventioner. Når virkningen af en indsats skal testes, kan det være fristende at vælge at måle på noget, der ikke nødvendigvis er det vigtigste, blot fordi det er muligt at måle. Et tænkt eksempel kan

Det kan være værdifuldt at undersøge, om en indsats virker i stedet for blot at sætte den i gang, men det er svært at måle præcis, hvilke effekter en indsats har.

være, at man for at måle børns trivsel i skolen tester, om en indsats fører til mindre pjækkeri hos børn sammenlignet med børn, der ikke har fået indsatsen. Fordi det er tilgængeligt at teste, om børn møder op på skolen, som de skal. Men mindre pjækkeri betyder ikke nødvendigvis bedre trivsel i skolen.

Endelig er spørgsmålet, om det overhovedet er muligt at måle omsorg? Er det, når det kommer til socialt arbejde, muligt at opstille klart afgrænsende effektmål, der kan påvises i en evaluering? Svaret er nok, at det er det kun til dels. Skal man måle en effekt, er det nødvendigt at kunne dokumentere en udvikling. Det betyder, at man skal vide noget om situationen både før og efter indsatsen. Desuden skal man kunne sige noget om, hvad der ville være sket, hvis personen ikke havde modtaget indsatsen. Men det er svært præcist at vide, om den effekt, man måske kan observere, er resultatet af selve indsatsen, eller om effekten er indtruffet på grund af andre forhold. Det er ikke muligt at isolere indsatser fra konteksten. Og derfor kan observeret bedre trivsel hos et barn skyldes andre omstændigheder end den foranstaltning, det har modtaget: For eksempel at barnet har fået nye venner i skolen eller bare, at det er blevet ældre. Denne 'black-box-udfordring', hvor det ikke er til at sige, hvad der har ført til de målbare effekter, betyder, at man kan komme til at tillægge indsatser en virkning, der skyldes helt andre faktorer.

Når det er sagt, kan der være gode grunde til at arbejde med evidens. Det kan være værdifuldt at undersøge, om en indsats virker i stedet for blot at sætte den i gang, også selvom det ikke er muligt at måle på alle mulige effekter af indsatsen. Manualer og hjælperedskaber til eksempelvis at udpege risikofaktorer og udvælge indsatser kan ligeledes fungere som værdifulde retningslinjer for de ansatte i kommunerne i deres daglige arbejde.

OPSAMLING

Lad os samle op på de tendenser, som nøglepersoner på området registrerer. På sin vis er målgruppen for børnesociale indsatser den samme, som den altid har været: Børn, der kommer fra hjem med meget få ressourcer, eller hvor der er sociale problemopboblinger. Børn, som har problemer, fx adfærdsvanskeligheder eller andre former for problemer. Alligevel ser der i disse år ud til at være en særlig socialpolitisk opmærksomhed på de antisociale eller udadreagerende unge – dem, vi opfatter som ballademagere.

For det andet anerkender man, at børn og unge er selvstændige individer med rettigheder. Barnet er i højere grad blevet en medborger. Det afspejler sig bl.a. i holdningen om, at børn og unge skal høres og inddrages i sager og afgørelser, der har betydning for deres liv. Der synes dog i praksis at være nogle skel imellem de børn og unge, der er socialt udsatte, og dem, der hører til inden for 'normalområdet'. Vurderingen er, at når det gælder de socialt udsatte børn og unge, er snak om brugerinddragelse mere retorisk end reel. Individualiseringstendensen afspejler sig også ved som en tredje tendens, at der, selvom det mest almindelige er at målrette indsatser, så hele familien inddrages, er tegn på i stigende grad at fokusere isoleret på barnet. Selvom tendensen i dag i det børnesociale arbejde er at arbejde med hele familien, udpeger nøglepersoner ikke desto mindre tegn på øget individualisering af barnet, hvor barnet måske på sigt vil blive genstand for indsatserne uden om familien eller forældrene. Dette er et markant brud med det børnesociale arbejde, som det har set ud i årevis og ser ud i dag, og bliver barnet udkrystalliseret i det sociale arbejde, vil socialpolitikken så at sige bidrage til, at barnet opfattes som noget, der er adskilt fra familien.

Endelig går udviklingen i retning af øget rationalisering og effektivitet. Det er et udbredt politisk ønske at få frembragt dokumentation af indsatsernes effekt. Det er et område, som forskning i socialt arbejde arbejder mere og mere intensiveret med: Hvad får vi ud af de mange penge, der bliver afsat til børnesocialt arbejde? Hvordan gør vi det bedst? Og hvordan kan vi måle det? Evidensperspektivet fremtræder som den måske største tendens for tiden. Et perspektiv med potentiale, men også med store udfordringer.

-
- 1 Nøglepersonerne, der gav oplysninger til artiklen var: Afdelingsleder på SFI Anne-Dorthe Hestbæk, seniorforsker på SFI Turf Böcker Jakobsen, seniorforsker og programleder på SFI Tine Egelund, leder af SFI Campbell Mette Deding, formand for Børnesagens Fællesråd Geert Jørgensen, fuldmægtig i Indenrigs- og Socialministeriet Ellinor Colmorten, professor på Stockholms Universitet Tommy Lundström, docent på Stockholms Universitet Marie Saltnäs, souschef i Børns Vilkår Bente Boserup og familieplejekonsulent Kirstine Stage.
 - 2 SFI Campbell er en regional partner i det såkaldte Campbell-samarbejde, der er et internationalt netværk af forskere, praktikere og beslutningstagere, der udarbejder, opdaterer og formidler forskning over effekten af sociale indsatser. Forbilledet er et lignende netværk inden for sundhedssektoren, Cochrane-samarbejdet, der systematisk samler forskning inden for alle medicinens områder.
-

DEN BØRNESOCIALE PRAKSIS 2

MÆGLING ER FOR BØRN

INDLEDNING

Skolen i København er ligesom resten af Danmark præget af 2010's hårde vintervejr. Der er brunt, vådt sjap på gulvet og småkoldt på gangene, hvor børn står, går, løber og snakker i et virvar af skoletasker, overtræksbukser, huer og vanter, medbragte hjemmesko og møgbeskidte vinterstøvler. I lokalet på lærergangen sidder Nawal og Ida. De to tolvårige piger skutter sig i deres idrætstøj. Nawal har blå bukser på. En matchende hårelastik holder det sorte hår på plads. Ida sidder i røde DBU-bukser og en grøn T-shirt, der ser kold ud i kontrasten med det hvide landskab, der åbenbarer sig i vinduet ud mod skolegården. Der står idræt på pigernes skoleskema, men de har fået fri, så de nu i munden på hinanden kan fortælle om, hvad elevmægling går ud på – det konfliktløsningsværktøj, deres folkeskole arbejder med.

"I elevmægling er det børn, der hjælper andre børn med deres konflikter. Det er det, fordi børn bedre kan forstå, hvordan andre børn har det. Så sidder man med dem, der er uvenner og prøver at få dem til at snakke om det. Og man må ikke bestemme eller sige, hvad der er rigtigt eller forkert. De skal selv prøve at blive enige."

Ida snakker hurtigt. Sammen med nogle fra de andre klasser har hun og Nawal gået på kursus for at lære at blive elevmæglere. Som elevmæglere skal pigerne hjælpe yngre elever på skolen med at løse deres konflikter, når der fra tid til anden opstår uvenskab, mobning, drilleri eller andre konflikter mellem de yngre

elever. Konflikter, der har negativ indflydelse på børns trivsel og konflikter, og som de allerfleste børn oplever igen og igen gennem deres opvækst. Analyserne fra *Børn og Unge i Danmark* viser, at det er hver fjerde af de 7-19-årige, der oplever at have konflikter med deres kammerater. Mest udbredt er det i 11-årsalderen, hvor hver tredje elev har denne erfaring.

KAPITLETS INDHOLD

Dette kapitel sætter fokus på et ændret syn på børn og barndommen. For blot et par årtier siden var den udbredte opfattelse, at børn var uselvstændige, ufærdige individer, der, fordi de endnu ikke var voksne, ikke havde evnen til at reflektere over eller påvirke deres egen udvikling og hverdag. I dag er synet på børn mere nuanceret. Nu ser pædagoger, lærere, forskere og andre med professionel relation til børn og barndommen i stigende grad børn som aktive, sociale og kompetente individer, voksne bør inddrage og tage alvorligt. Det skal de blandt andet, når konflikter i skolegården udvikler sig, eller når uvenskab og mobning lurer i klasselokalet. Dette er baggrunden for, at elevmægling som konfliktløsningsværktøj vinder indpas i de danske folkeskoler.

ÆLDRE ELEVER MÆGLER KONFLIKTER MELLEM YNGRE

De to sportsklædte piger går i 6. klasse og kan mægle elever fra de yngre klasser. Som elevmæglere er deres rolle at være et slags medierende eller formidlende led mellem de stridende parter. Tanken er, at de som elevmæglere skal hjælpe dem, der

er uvenner eller i konflikt, til selv at finde ud af at løse problemet. For det er ikke elevmæglerne, der skal afgøre eller bestemme, hvem der har ret eller uret, eller hvordan to uvenner kan blive gode venner igen. Det unikke ved elevmægling er, at det tager udgangspunkt i, at børn har kompetencer til at løse mange problemer selv. Såfremt rammerne er til det. Hvis for eksempel Mette fra 3. y føler sig holdt uden for i frikvarteret af Nanna og Sofie fra parallelklassen, kan elevmæglerne skabe rammen for, at de tre piger gennem elevmægling kan lytte til og få forståelse for hinanden, så de måske kan få løst deres konflikt.

Det er grundlæggende for elevmægling, at alle skal deltage af egen fri vilje. Elevmægling fungerer kun, hvis alle dem, der har været oppe og slås, eller hvor en mobber en anden, ønsker at deltage og ikke er blevet presset til det. Til elevmægling mødes dem, der har en konflikt, med to elevmæglere, der altid arbejder sammen to og to. Først præsenterer elevmæglerne de overordnede regler og principper for, hvad der skal ske. Her lægger de blandt andet vægt på, at alt, der bliver sagt og gjort til mæglingen, ikke vil blive fortalt videre. Der er tavshedspligt for alle parter. Elevmæglerne skal også fortælle dem, der har en konflikt, at de skal tale en ad gangen og tale pænt til hinanden. Når rammerne så er blevet forklaret, får begge parter tid til at fortælle deres version af konflikten. Når alle har fået sagt, hvad de vil sige, lægger elevmæglerne op til, at der skal arbejdes med forslag til, hvordan man kan komme videre. Det bedste forslag skrives ned. Parterne skal skrive under.

ÆNDRET FORSTÅELSE AF BØRN

Det er ikke nyt at tro på, at mægling kan føre gode resultater med sig. I en længere periode har mægling været anerkendt som et konfliktløsningsværktøj, der kan være effektivt til at løse konflikter mellem voksne mennesker. Blandt andet er konfliktmægling skrevet ind i den nye lov på skilsmisseområdet fra 2007, forældreansvarsloven. Her står i paragraf 32, at forældre og børn skal tilbydes børnesagkyndig rådgivning eller konfliktmægling, hvis de henvender sig til myndighederne med fx en forældremyndighedssag. Som elevmægling er et eksempel på, nøjes man ikke med at se potentialer i mægling mellem voksne. I dag er der også tiltro til, at børn vil kunne reflektere sagligt over konflikter og i god tone diskutere dem i en mæglingssituation. Denne tilgang til børn – hvad de kan og bør – er i en historisk sammenhæng ny.

Gennem tiden er vi i vores kultur gået fra at opfatte børn som endnu ikke færdige voksne til i dag at anerkende dem som aktive individer allerede i barndommen. Tidligere var den dominerende forståelse af børn, at de var uudviklede individer i en slags formningsfase. Et barn var en *"becoming"* eller *"an adult in the making"* – i en udviklingsfase mod at blive voksen (Kampmann, 1998). Barndommen var en mellemstation på vejen mod den endelige destination som voksen.

Denne betragtning står dog ikke længere uimodsagt. For med FN's konvention om Barnets Rettigheder sker der fra starten af 1990'erne noget. Konventionen understreger, at børn har rettigheder, og understreger desuden, at børn skal ses som medborgere. Det nye syn på børn udbreder sig også til både børneforskningen og blandt børnevelfærdseksperter. Man begynder at få øje på, at børn også kan være handlende aktører i de sociale fællesskaber, og at børn kan have synspunkter og betragtninger, som man bør lytte til. Der er fokus på barnet og dets liv her og nu, og barndommen bliver set som et livsforløb, der i sig selv er væsentligt. Barnet som *becoming* suppleres derfor af et fokus på barnet som *being*. Barnet som *being* henviser til en opfattelse, der understreger, at barnet allerede i barndommen er et selvstændigt individ med rettigheder, der rummer kompetencer og bør tildeles og kan løfte ansvar. Barnet er ikke kun en passiv modtager af opdragelse (Kampmann, 1998).

Den professionelle ændring i synet på børn indebærer blandt andet, at forskere i stigende grad indsamler viden om barndommen og børns sociale liv og samvær med andre – børn såvel som voksne – ved at spørge børn selv. Hvor dette tidligere primært blev praktiseret af psykologer, udbredes det nu til andre faggrupper (Kampmann, 1998). Et eksempel er denne undersøgelse af børns og unges trivsel i Danmark. Opfattelsen af barnet som et kompetent og aktivt individ skaber nemlig grundlag for at opfatte barnet som sagkyndig informant. Barnet er eksperten i forståelsen af, hvordan det er leve dette særlige liv. Børn kan og skal tages alvorligt. Ikke kun af forskere, men også fx af lærerne i folkeskolen, når skænderi i skolegården udvikler sig.

EJERSKAB

Det er en forudsætning for elevmægling, at børn har de mange kompetencer, som den nye barndomsforståelse peger på, så de kan løse konflikter selv med kun lidt indblanding fra voksne.

Tanken er, at børn er refleksive, tænksomme og aktive individer med stor empati og refleksionsevne. Derudover baserer elevmægling sig på en tiltro til, at børn nogle gange kan være bedre end voksne til at hjælpe til i konflikter mellem andre børn, fordi de, som de børn de er, taler til børn på en anden måde og indgår i en mere ligeværdig magtbalance i mæglingssituationen, end når voksne og børn er sammen. Der er forskel på barn-barn-relationer og barn-voksen-relationer. Den norske sociolog Ivar Frønes fremhæver samvær med jævnaldrende som essentielt for udviklingen af væsentlige kompetencer. For det er i relationer med jævnaldrende, at grundlaget for sociale, kulturelle og kommunikative kompetencer udvikles, og barnet spiller selv en stor rolle i den udvikling (Frønes, 1999; 2002). Det er ikke kun 'offer' for ydre påvirkning, men indgår aktivt i udviklingen af sin identitet og i sin socialisering til samfundet.

De gode ting, der opstår, når børn er sammen med andre børn, fremhæver de to elevmæglere også. Nawal fortæller:

"Jeg tænker bare, at Ida og jeg og de andre meget bedre kan forstå de konflikter, de små har. Fordi det er så kort tid siden, vi selv har oplevet sådan noget. Det er godt, at det er børn, der hjælper med konflikterne. Voksne forstår nogle gange ikke, hvad der foregår. De vil ofte bare gerne have løst konflikterne hurtigt og dømmer nogle gange, selvom de ikke ved, hvad der er sket."

Elevmægling udelukker dog ikke voksnes indblanding. Selvom skolen i København fokuserer på potentialerne ved at lade de ældre elever mægle i konflikter mellem yngre elever, er der tilfælde, hvor det er voksne, der træder til. Alle de skoler, der i dag arbejder med elevmæglere, har også såkaldte voksenmæglere. Voksenmæglere hjælper i konflikter mellem de større elever.

Det er også de voksne, der vurderer, om de problemer, der opstår, kan løses med elevmægling.

I udgangspunktet er der ikke noget, der er for småt eller bagatelagtigt til at kunne resultere i elevmægling. Skænderi over den røde tusch, over regler på fodboldbanen eller kamp om, hvem der skal have lov at lege med Mathias, kan være oplagte emner for elevmægling. Hvis, vel at mærke, eleverne selv synes det. For det er børnenes perspektiv på konflikterne, der styrer, hvad der er oplagt til mægling.

Der er heller ikke umiddelbart en øvre grænse for konflikter, der er for alvorlige eller store til elevmægling. Eksempelvis kan det skabe bedre trivsel hos en, der gennem en længere periode er blevet mobbet, at komme til mægling med ham eller hende, der har mobbet, frem for at skolen sender den skyldige hjem. Det sker også, at elevmægling blot er en ud af flere forskellige konfliktløsnings tiltag.

ELEV MÆGLING STILLER KRAV

Elevmægling indebærer et stort ansvar for børn. En succesfuld elevmægling forudsætter, at de mæglede parter empatisk kan reflektere over den forudgående konflikt og over egen andel i denne. Selve proceduren i elevmæglingssituationen stiller store krav til de uddannede elevmægleres kompetencer og overskud. Elevmæglerne må ikke placere skyld eller tage parti i konflikterne. Rollen som elevmægler forpligter eleverne til at optræde ansvarligt. De skal bevare overblikket over mæglingssituationen, de skal udvise interesse og indlevelse, de skal signalere støtte og sikkerhed samt jævnlige summere op på, hvad der bliver sagt.

Elevmægling, hvor det er ældre børn, der mægler i konflikter mellem yngre børn, tvinger både elevmæglerne og de elever, der

bliver mæglet, ind i en relation, hvor alle må reflektere over egen rolle og forsøge empatisk at forholde sig til de andre i mæglingssituationen. Det betyder samtidig, at elevmægling måske som sidegevinst – ud over den konkrete gevinst, det er, at konflikter måske bliver løst på en hensigtsmæssig måde – kan tænkes at give børnene selvbevidsthed og selvindsigt og stimulere deres refleksionsniveau og empati. Spørgsmålet er dog, om alle vil kunne administrere det ansvar, det er at være elevmægler eller at deltage i elevmægling. Kan børn løfte det ansvar, der følger med tiltroen til deres konfliktløsningskunnen?

Elevmægling baserer sig på, at børn kan tage refleksivt stilling, er emotionelt intelligente og besidder empatiske evner. Det er kompetencer, det kan være svært at leve op til, og hvad vil konsekvensen være for børn, der fejler? For de børn, der ikke formår at leve op til elevmæglingens forventninger om refleksivitet og overblik? Hvad med de børn, der forsøger og fejler og godt selv er klar over det? Kan elevmægling som en skyggeside være med til at skabe fundamentet til en ny generation af stressede børn og unge?

KUN FOR NOGLE?

Der er ikke entydige svar på disse spørgsmål. Ikke desto mindre har alle børn nok ikke de samme muligheder for eksempelvis at leve op til forventninger om refleksivitet, selvindsigt og sociale kompetencer. Børn vokser op under forskellige livsbetingelser og er udrustet med forskellige evner og forskelle, der kan præge deres muligheder for og overskud til at efterleve elevmæglingens kompetencekrav. Nogle vil nemmere end andre kunne imødekomme professionelle voksnes forventninger til refleksivitet og ansvarsfuldhed.

"Det er godt, at det er børn, der hjælper med konflikterne. Voksne forstår nogle gange ikke, hvad der foregår. De vil ofte bare gerne have løst konflikterne hurtigt og dømmer nogle gange, selvom de ikke ved, hvad der er sket."

Nawal, 6. klasse

I skolen forventer lærerne, at eleverne er fagligt og socialt kompetente. Med elevmægling følger, at de også skal fungere reflekset og være emotionelt intelligente på højt niveau. Det kan føre til, at der sættes nogle standarder, som de børn, der i forvejen har det vanskeligt i skolen, ikke vil kunne leve op til. Elevmægling er et frivilligt projekt – både om man vil være elevmægler, og om man vil gå til elevmæglere med sine konflikter. Alligevel kan der opstå situationer, hvor der – måske mindre bevidst – bliver lagt pres på de elever, der fravælger dette gode konfliktløsningsværktøj. En indirekte sanktionsmekanisme kan træde i kraft og udstille de elever, der ikke lever op til billedet af 'det kompetente barn'. Særligt de allerede udsatte børn er i risikogruppen for dette. Derudover forudsætter elevmægling en nogenlunde lige magtbalance mellem parterne, for at mæglingen kan være en god oplevelse.

SIDEGEVINSTER

Der findes ikke dokumentation for, hvorvidt elevmægling er den bedste måde at løse konflikter mellem elever på, eller hvornår elevmægling vil være at foretrække frem for, at voksne træder til for at hjælpe med at løse børns konflikter. En sociologisk undersøgelse fra 2007 af elevmægling på en skole i København peger dog på, at elevmægling kan have positiv indflydelse på børns trivsel og hverdag. Både fordi elevmægling kan stimulere kompetencer som refleksionsniveau og empati og selverkendelse, og fordi konfliktløsningsværktøjet tager afsæt i gevinsten ved kontakt mellem jævnaldrende (Pilegaard & Stage, 2007).

Undersøgelsen peger på, at elevmægling virker positivt for børn og unge også ud over selve mæglingsseancen. For de mægledes vedkommende handler det primært om medbestemmelse, anerkendelse og øget ansvarlighed i håndteringen af egne konflikter. For elevmæglerne bevirker det ansvar og den tillid, de vises, at de udvikler nuancerede sociale kompetencer, selvindsigt og

metoder til, via deres stimulerede kommunikative og empatiske evner, at løse konflikter – egne såvel som andres. Elevmægling skaber frirum for barn til barn-relationer. Elever, der har været til elevmægling, giver udtryk for, at de føler sig forstået, og at deres problemer og konflikter bliver hørt af de ældre elever. Eleverne fortæller, at de både kan tale ud fra et børneperspektiv, og at de bliver *hørt* og *forstået* ud fra et børneperspektiv. De oplever, at deres 'børne-konflikter' anerkendes i mæglingssituationen som reelle konflikter, og de føler, at relationen i højere grad er mere ligeværdig, end hvis mæglingen blev styret af voksne (Pilegaard & Stage, 2007).

ELEV MÆGLING PÅ SIGT

Selvom elevmæglingseffekter endnu er forholdsvis udokumenterede, træder konfliktmæglingstilgangen frem som en illustration på, at der i dag er en større anerkendelse af børn som selvstændige, refleksive mennesker, der skal tages alvorligt. Børn har ret til at blive hørt og inddraget, og det er en menneskeret, der er slået fast af blandt andet FN's konvention for Barnets Rettigheder.

Endnu er elevmægling ikke en obligatorisk del af hverdagen i de danske folkeskoler, men alene i Københavns Kommune arbejder små 40 skoler med elevmægling. Mange børn kommer derfor i dag i berøring med elevmægling, og der er åbnet for at stimulere børns kompetencer og for, at konflikter i hverdagen måske kan løses mere effektivt. Endelig bliver børn med elevmægling anerkendt som aktive handlende individer, der bør inddrages.

Et er dog, hvor mange skoler, der har igangsat forsøg med elevmæglere. Noget andet er, hvilket liv elevmæglingen lever på disse skoler. Der ligger en strukturel udfordring i at få elevmægling integreret i skolens hverdag. I at overbevise både voksne og børn om, at et sådan konfliktløsningsværktøj fungerer.

Med elevmægling følger, at børn også skal fungere reflekset og være emotionelt intelligente på højt niveau. Det kan føre til, at der sættes nogle standarder, som de børn, der i forvejen har det vanskeligt i skolen, ikke vil kunne leve op til.

DEN BØRNESOCIALE PRAKSIS 3

HVERDAGSRUTINERNE TYNGER BADEVÆGTEN

INDLEDNING

Målmand. Igen. Vil Søren spille fodbold med klassekammeraterne fra 5. y? Er det ham, der skal vogte målet? Han ved godt hvorfor. Han ved godt, at han ikke kan løbe lige så stærkt som de andre drenge, der kan dribble så hurtigt, at Søren bliver helt stakåndet bare af at kigge. Næsten lige så stakåndet, som når han skal op ad trappen til klasselokalet på 1. sal. De andre er egentlig søde nok. Han må jo gerne være med, når de spiller. Men han kan jo ikke det samme som dem. Søren vil gerne tabe sig. Bare lidt.

Søren fra 5. y er en opdigtet folkeskoledreng. Og så alligevel ikke. Som survey-undersøgelsen i rapportens del 1 viser, er der i Danmark en del, der som Søren vejer for meget. Den tykke dreng i klassen ser i dag ud til at blive afløst af *de* tykke drenge i klassen. Blandt de 15- og 19-årige drenge er det omkring hver femte, der er enten overvægtig eller svært overvægtig. Børn og unge er svært overvægtige, hvis deres BMI omregnet til voksenforhold er 30 eller større.

KAPITLETS INDHOLD

Badevægtens dom er det håndgribelige resultat af, hvor meget børn og unge bevæger sig og spiser i hverdagen. For det er hverdagens vaner, der i sidste ende får vægten til at stige. Det er også i hverdagens sociale sammenhænge, at overvægtige børn og unge oplever nederlag på grund af deres for store vægt. I denne hverdag spiller mor og far en betydningsfuld rolle. Ikke mindst for yngre børn og unge er hverdagsrutinerne i familiens skød afgørende for, om taljemålet bliver snævret ind.

Dette kapitel fokuserer på overvægt hos børn og unge og på de mange udfordringer, de møder i deres hverdag. Dels den åbenlyse

udfordring at få badevægten til på sigt at vise færre kilo, dels de store og små kampe og resignationer børn med for mange kilo på kroppen igen og igen gennemlever i sociale sammenhænge i hverdagen.

OVERVÆGTIGE BØRN UDFORDRES I HVERDAGEN

Overvægt i barndommen kan skabe problemer og begrænsninger senere i livet. Ud over de psykiske nederlag og dårlige oplevelser, der kan sætte sig som dårlige minder efter en barndom som overvægtig, er der de følgesygdomme, der kan følge med. Blandt andet hjertekarsygdomme og diabetes kan indhente overvægtige børn og unge senere i livet. Det er dog ikke nødvendigvis denne ikke så positive dom for fremtiden, der fylder i børns og unges hverdag.

Fra barnehøjde er det, der gør indtryk og giver dårlige oplevelser, ofte de konkrete begrænsninger i hverdagen for mange kilo rundt om maven skaber. Det er i hverdagssituationer på fodboldbanen, i klasselokalet og på fritidshjemmet, børn og unge bliver konfronteret med, at de vejer for meget. Børn som Søren er på grund af overvægt begrænsede i at gøre det samme som kammeraterne. Søren kan ikke løbe og må derfor kun spille fodbold med de andre, hvis han står på mål. Det frustrerer ham. Mere end det, at han ved, at han vejer for meget. Selvom han ikke føler sig mobbet eller diskrimineret, bliver han ked af det, når han kommer til at tænke på, hvordan det ville være at spille fodbold ligesom de andre drenge. Et andet eksempel kunne være Nina fra parallelklassen. Nina med de store blå øjne og den fine lyse stemme kan ikke passe det samme tøj som veninderne. Hun vejer for meget. Derfor tager hun aldrig med, når de andre piger fra klassen shopper i byens indkøbscenter.

Nina er også fiktiv. Men som i Søren's tilfælde er der et gran af sandhed i fiktionen. For rundt omkring i Danmark er der mange, der som Nina fravælger socialt samvær på grund af de begrænsninger, alt for mange kilo fører med sig. En Nina, der gerne ville, men ikke altid kan det samme som sine jævnaldrende.

OGSÅ FAMILIEN SKAL INDDRAGES

Selvom overvægt er i vækst, er det ikke et nyt fænomen. Derfor har eksperter gennem mange år arbejdet på at finde den bedste kur mod overvægt. Og på at finde den bedste måde, børn og unge kan opnå et varigt vægttab eller vægtstabilisering. Vægtstabilisering kan for børn føre til reelt vægttab, når de udvikler sig og vokser op.

Landets fire julemærkehjem er velkendte aktører på denne arena. Julemærkehjemmene daterer sig tilbage til 1912 og har i de sidste år markeret sig ved særlig opmærksomhed på overvægtige børn og unge. På hjemmene bor børn i alderen 6 til 14 år i 10 uger. I den periode er børnene taget ud af deres almindelige hverdag og lærer på hjemmene om god sund kost og om, hvor vigtigt det er at røre sig.

Resultatet er ofte mærkbart. Mange børn har gennem årene tabt sig markant, mens de har boet på et julemærkehjem. Men julemærkehjemmenes indflydelse er primært begrænset til den periode, børnene og de unge bor på hjemmene. Det er i hverdagens trummerum med måltider og bevægelsesmønstre, at kimen til barnets overvægt kan findes. Når børn og unge vender hjem til familien, risikerer de derfor at falde tilbage i de vante rutiner i familien. Rutiner, der ofte indebærer forkert og for meget mad og kun begrænset motion. Nogle forældre oplever det også som

synd for deres børn, hvis de nægtes usunde ting eller mad, som resten af familien eller deres venner gerne må få. Derfor kan det være svært at holde vægten, og det kan betyde, at de uønskede kilo, der er smidt i løbet af de 10 uger, hurtigt kommer på igen (Nielsen et al., 2008).

Julemærkehjemmene er opmærksomme på, at de arbejder under det vilkår, at deres rækkevidde er begrænset. Et vilkår, de forsøger at tage højde for og imødekomme. En af de måder, julemærkehjemmene har forsøgt at skabe bedre sammenhæng mellem den sunde hverdag, børnene har på julemærkehjemmene, og de udfordringer, de møder derhjemme, er med projekt Drivkraft¹. Projekt Drivkrafts formål var i samarbejde med kommunerne at støtte familier med overvægtige børn til at ændre livsstilsvaner ved blandt andet at lade en kontaktperson i kommunen følge op på familien, når barnet vendte hjem efter et ophold på julemærkehjem. I forbindelse med projektet blev forældre også inviteret til at besøge barnet, mens det boede på hjemmet. Formålet var, at forældrene skulle få kendskab til deres barns udvikling og nye gode kost- og motionsvaner samt få del i barnets nye viden om sund levestil.

En evaluering af projekt Drivkraft fra 2008 viser, at hovedparten af de familier, der i evalueringsperioden havde et barn på julemærkehjem, efterlyser støtte, hvis de skal lægge deres livsstilsvaner om. De allerfleste forældre er således positive over for, at fokus også er på dem og barnets hjem (Nielsen et al., 2008). Selvom julemærkehjemmene med blandt andet projekt Drivkraft forsøger at skabe en god sammenhæng mellem barnets ophold på julemærkehjem og hverdagen tilbage i familien, viser evalueringen, at dette ikke helt er realiseret. For opfølgningen i familien, når barnet vendte hjem, fokuserede ofte kun på barnet frem for

på hele familien. Ofte blev barnet fx tilbudt at deltage i idrætsaktiviteter, børnesamtaler og kontrolvejning, mens det var meget begrænset, hvilken kontakt der var til barnets forældre.

Mens den primære enhed for indsatsen på julemærkehjemmene er barnet, er det på et nyt center i Københavns Kommune hele familien. Baggrunden for åbningen af et såkaldt BørnevægtsCenter i 2009 på Vesterbro i København er således anerkendelsen af, at et succesfuldt vægttab hos børn med overvægt bedst opnås, hvis hele familien inddrages.

FORSKELLIGE FAMILIER – FORSKELLIGE UDFORDRINGER

På BørnevægtsCentret er der ansat et tværfagligt team, hvor der blandt andet arbejder en psykolog, kost- og motionsvejledere og en børnelæge. Denne tværfaglighed tilstræbes, da det er opfattelsen, at varigt vægttab bedst skabes, hvis der tages hånd om flere forskellige aspekter ved børns og unges hverdag. Overvægt handler nemlig ikke isoleret om, hvor meget der spises eller bliver motioneret. Det handler også om følelser og om relationer til andre mennesker. Det er i familien og hverdagsrutinerne, der skal tages fat, hvis overvægtige børn og unge skal tabe sig og holde vægten nede også på sigt. I denne proces er forældrene vigtige. Ikke mindst for yngre børn har forældrene stor indflydelse på, hvad og hvor meget børnene spiser. Det er svært for en pige på otte år at sige nej til Guldkorn om morgenen eller til vafler med nougatis, hvis rutinen i familien er at runde aftensmaden af med sukker. Men det kan også være svært som forælder at ændre gamle vaner. Meget svært endda. Og det er forskelligt fra familie til familie, hvordan dette kan lade sig gøre.

Når familier er forskellige, er barriererne for vægttab det også. Derfor tilstræber medarbejderne på BørnevægtsCentret at have en åben indstilling til, hvad der for den enkelte familie kan føre

til noget succesfuldt. I centret kommer den enkelte familie indledningsvist til en samtale. Til denne samtale pejler psykologen, kostvejlederen og de andre medarbejdere sig ind på, hvor motivationen er for lige præcis den familie. Til samtalen opfordres familien til at fortælle så meget som muligt om dem selv, om rutiner i hverdagen, om tidligere erfaringer med at tabe sig – dårlige og gode. Først herefter vurderer medarbejderne, hvilke skridt der skal tages, så indsatsen bliver skræddersyet til lige netop den familie, der sidder i de farvede stole i det lyse lokale, hvor badevægt og hvide kitler er bandlyste. For de fysiske rammer skal invitere til ro, snak og fortrolighed – ikke til stress, skyld og skam.

Som survey-undersøgelsen i rapportens del 1 viser, er der en social slagside i forhold til, hvilke familier der kæmper med overvægt hos de yngste medlemmer. Nogle grupper er tilsyneladende mere udsatte end andre. Det gælder blandt andet etniske familier og familier med kun en forsørger. Omkring hvert femte barn med anden etnisk baggrund end dansk vejer således for meget, og andelen af overvægtige børn og unge er 17 pct. i eneforsørgerfamilier. Også udeboende unge er overrepræsenterede i statistikken over overvægtige med en andel på 18 pct. Denne skævhed i, hvem der lever en hverdag præget af overvægtsproblemer, oplever BørnevægtsCentrets medarbejdere også. For eksempel er der i starten af 2010 en overrepræsentation af familier med anden etnisk baggrund end dansk blandt de familier, der var i et forløb på centret i København.

OVERVÆGT ER EN TUNG BYRDE

BørnevægtsCentret henvender sig til familier med svært overvægtige børn og unge i alderen 8 til 15 år. Målgruppen er således svært overvægtige børn og unge, men også børn og unge, hvis forældre er så overvægtige, at børnene kan have risiko for også at blive det, kan komme på centeret. Svært overvægtige børn og unge dominerer heldigvis ikke statistikken. Men mange udfor-

Det er svært for en pige på otte år at sige nej til Guldkorn om morgenen eller til vafler med nougatis, hvis rutinen i familien er at runde aftensmaden af med sukker. Men det kan også være svært som forælder at ændre gamle vaner.

dringer går igen, uanset om en familie kæmper med overvægt eller med svær overvægt. Mange udfordringer vil også være de samme uafhængigt af, om en familie har anden etnisk herkomst end dansk, eller om familien har en eller to forsørgere eller bor i by- eller landområder. En af disse udfordringer er, at overvægt i dag ofte kædes sammen med manglende selvdisciplin, viljestyrke og dømmekraft. Børn kan blive mødt med skepsis fra kammeraterne over, hvorfor de ikke bare taber sig, og forældre kan føle sig udstillede som dårlige forældre, når deres poder forpustede bevæger sig rundt med alt for mange kilo. Denne tilgang til overvægtige og deres pårørende kan hænge sammen med en generel stemning i samfundet.

Blandt andet sociologer har peget på, at vi i dag til forskel fra vores forældre, bedsteforældre og oldeforældre har langt flere muligheder. Vi har muligheden for at realisere, opnå og gøre lige, hvad vi vil. Om det er uddannelse, indkomst, personlige udfordringer, venskaber eller at bryde landegrænser ned og flytte til andre dele af verden. Vi er mindre bundet fast af gamle traditioner. Det skaber en åbenhed for at vælge frit – mulighed for at vælge selv. Denne mulighed kræver, at vi reflekterer og forholder os til langt flere ting end tidligere. Og det gælder i alt, hvad vi foretager os. Om vi vil det eller ej, skal vi i dag tage stilling til alt, selv helt ned til, hvad vi spiser eller ikke spiser til morgenmad. Valget har fået en obligatorisk karakter, som den engelske sociolog Anthony Giddens har påpeget. Det er ikke muligt ikke at vælge (Giddens, 1994).

Denne frihed er dog ikke gratis. For med muligheder følger ansvar. Ansvar for at honorere de forventninger til, hvordan man vil bruge og udnytte de mange muligheder, man har. Og med mange muligheder kommer risikoen for at fejle. Giddens peger på, at selv afhængighedsforhold – til rygning, alkohol eller måske til mad – i dag kan ses som resultatet af vores eget valg. Eller i hvert fald kan blive ud-

lagt, som om det er vores frie valg. Vejer man for meget, er det nok ens egen skyld. Er ens barn overvægtig, mangler man som forælder nok dømmekraft, viljestyrke og viden om god børneopdragelse.

Selvom vi måske lever i en tid, hvor vi reflektivt står over for at skulle vælge selv og forholde os til store og små beslutninger, betyder det ikke, at vi fordomsfrit kan vælge uden omgivelsernes dom. Både børn og voksne bombarderes i disse år med opfordringer til at leve sundt. Stat og kommuner fokuserer på børns mad i fritids- og skoleinstitutionerne, arbejdspladser giver fri til løbeture og anden motion i arbejdstiden, bøger som "Kernesund familie sådan" og "101 ting, du skal gøre, før du går på kur" spyttes ud af forlagene, og ugeblade og aviser som Hjemmet og Berlingske Tidende giver spaltepads til "Derfor skal du droppe det hvide brød" og andre råd om kost, sundhed og motion.

Signalerne er tydelige, men man skal selv frivilligt vælge at modtage opfordringen. Forældre til overvægtige børn *tvinges* ikke til at samarbejde, men *opfordres* til det. Tanken er, at man kan stimulere mennesker til selv at vælge at gøre det, man gerne vil have dem til – som fx at leve sundt. Gennem frivillighed kan motivationen findes. Men frivilligheden er ikke gratis. For det forkerte valg kan udløse stigmatisering og dom fra omgivelserne – fra myndigheder, professionelle i børnenes hverdag (lærere, pædagoger) og måske fra kammeraternes forældre. Den danske professor Niels Åkerstrøm Andersen kommer i en analyse af en kampagne for sund livsstil ind på, at frivillighed er den bedste form for styring (Andersen, 2009). Det er en vurdering, han deler med mange andre².

Denne tilgang til, hvor stor valgfrihed vi har, også når det gælder mad- og motionsvaner og vores sundhed, efterlader et stort ansvar for at gøre det rigtige. Hvis familier til overvægtige børn og

unge og børnene selv føler, at overvægt er resultatet af egne, aktive valg, efterlader det en byrde af skyld og skam. Ikke mindst, hvis de oplever, at det også er, hvad deres omgivelser mener. For hvis muligheden er der for at gøre det hele anderledes, hvorfor bliver barnet så tykkere og tykkere?

De fleste ved godt, at det hele er mere komplekst. At der kan være genetiske årsager til, at nogle gennem hele livet kæmper med vægten, og at dårlige vaner ikke bare kan lægges fra sig. For selvom mulighederne i dag er mange, betyder det ikke, at det 'frie valg' kan være let at træffe. Dårlige vaner oparbejdet gennem år i familier kan ikke ændres fra dag til dag. Derfor kan det være utroligt svært at honorere de krav om sund levestil, overvægtige kan møde fra samfundet. Ikke desto mindre oplever medarbejderne på BørnevægtsCentret i København, at mange af de familier, der kommer, er prægede af skyld. De føler, at de fejler, fordi de ikke kan ændre på resultatet af badevægtens dom. De føler endvidere, at andre betragter dem som dårlige forældre og som svage. Risikoen for at fejle – eller at føle, at man fejler – er nærliggende, når man kan og skal vælge frit. Blandt andet derfor arbejder BørnevægtsCentret ud fra konceptet "små skridt".

SMÅ SKRIDT KAN VÆRE STORE

Små skridt er et sundhedskoncept, hvor fokus er på at finde ud af, hvilke skridt – det vil sige ændringer i hverdagen – der for den enkelte kan se små ud, men som faktisk kan have stor betydning for, hvad badevægten på sigt vil vise. Skridtet må ikke være for

stort, for så er det ikke overkommeligt. På BørnevægtsCentret oplever medarbejderne, at de forældre, der kommer (familierne kommer frivilligt), ofte bærer rundt på utallige fiaskoer. Derfor gør medarbejderne på centret meget ud af at fortælle forældre og børn, at små skridt kan gøre forskellen. Det gør de blandt andet for at give forældre og børn en følelse af, at vægttab er overkommeligt. Og for at skabe mulighed for en succes, der kan være lyspunktet, der måske fører til bedre tal på badevægten hos familier, der har oplevet både fiasko og stigma. Det er medarbejdernes erfaring, at forældrene føler lettelse, når de hører, at lidt også er godt.

Et lille skridt kan være at gå en tur hver eftermiddag. Det kan også være at gemme vingummi, Marsbarer og KiMs Sour Cream & Onion-chips til om fredagen – eller kun at spise slik to dage om ugen i stedet for syv. I det tværfaglige team på centret fokuserer medarbejderne i samarbejde med familien på, hvad der vil være den nemmeste forandring at gennemføre. Måske er det at nøjes med to portioner aftensmad i stedet for tre. Fokus er på ændringerne i hverdagen – ikke på vægttabet som sådan. For forhåbentligt kommer vægttab eller vægtstabilisering efter ændringerne i de dårlige vaner. Det vil måske gå langsomt – men er det overkommeligt og realiserbart, prioriteres det. For overvægt er ikke et forbigående eller akut problem. Det er en tilstand, børn og unge lever med i årevis. Derfor er det vigtigt for børn som Søren og Nina at få gode hverdagsvaner, de kan holde fast i.

FIG. 14.1: Andele normal- og overvægtige, der ofte er triste eller har let til gråd (11-19 år)

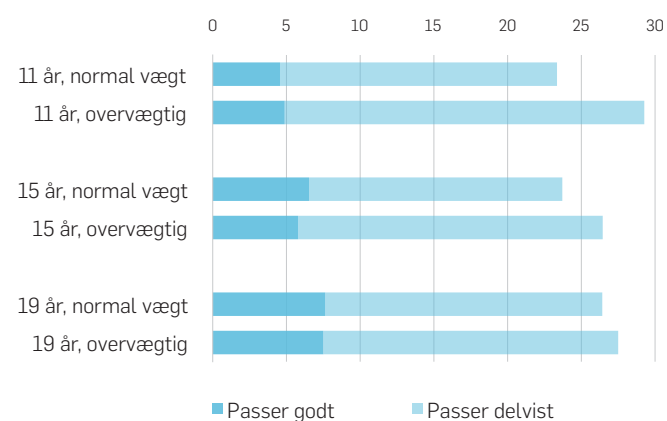
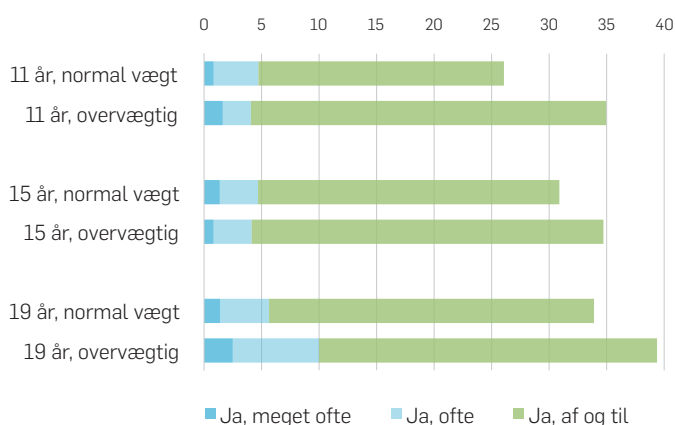


FIG. 14.2: Andele normal- og overvægtige, der føler sig ensomme (11-19 år)



TYKKE BØRN KAN GODT VÆRE GLADE

Ingen af vores fiktive personer fra 5. klasse er svært overvægtige. Men både Søren og Nina vil gerne tabe sig. Bare lidt. For de ønsker inderligt at kunne indgå i de sociale sammenhænge – i skolegården og i indkøbscentret – på lige fod med deres venner. Men ellers har de det egentlig okay. Og her er kimen til noget vigtigt. For overvægtige børn og unge er i store træk ikke mere triste eller kede af det end deres normalvægtige kammerater, ifølge undersøgelsen (jf. figur 14.1). Mønstret er omtrent det samme, når man ser på andelen af normal- og overvægtige børns og unges besvarelser på spørgsmålet, om de tit føler sig ensomme (figur 14.2). Dog tilkendegiver især de 11-årige, og i mindre omfang de 15-årige overvægtige børn og unge, at de hyppigere end deres normalvægtige jævnaldrende er genstand for mobning (figur 14.3). Dette indtryk af, at overvægtige børn på flere områder trives på nogenlunde samme niveau som normalvægtige børn og unge, bakkedes op af personalet på BørnevægtsCentret og af Ditte-Marie From, der forsker i overvægt og børn på Roskilde Universitet.

Ditte-Marie From har i forbindelse med sin ph.d. fundet frem til, at mange overvægtige børn faktisk har det godt³. Selvom overvægt kan være en indikator på en usund levevis, der igen kan føre til mistrivsel, er denne forbindelse nemlig ikke entydig eller endegyldig. Mange andre ting som venskaber, forventninger eller stress kan i lige så høj grad føre til dårligt humør, mistrivsel og lav velfærd. Selvom overvægtige børn og unge måske udfordres

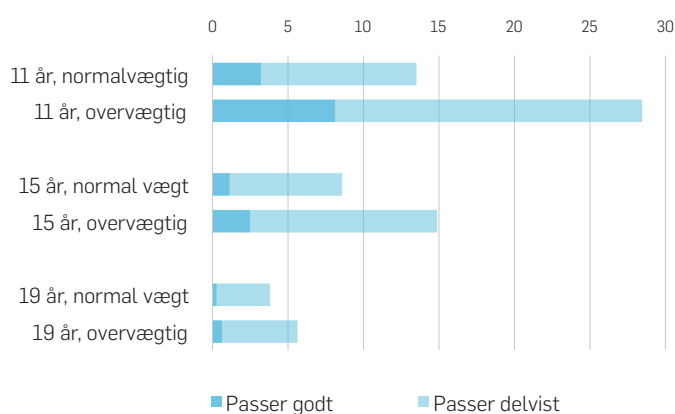
mere i hverdagen, trives et overvægtigt barn ikke pr. definition mindre. Ditte-Marie From forklarer:

"Når talen falder på stigmatisering af overvægtige og familier med overvægtige børn, er det vigtigt at huske, at tykke børn faktisk kan trives, selvom de er overvægtige. Det er vigtigt at huske, fordi medlidenhed fra omgivelserne kan præge det overvægtige barns selvforståelse".

Oplever barnet eller den unge, at omgivelserne betragter det som usundt og potentielt sygt, er der fare for, at denne negative karakteristik af barnet påvirker barnets egen selvforståelse. I værste fald, understreger Ditte-Marie From, kan det betyde, at en ellers velmenende indsats for at få barnet til at tabe sig kan blive årsag til, at et ellers trivselsfuldt og sundt overvægtigt barn udvikler dårligt selvværd og en negativ holdning til egen krop og andres opfattelse af denne.

Når det er sagt, så kan ensomheden over ikke at være med de andre piger på shopping være gennemtrængende for en pige som Nina. Med den sociale slagside overvægt har, er der desuden brug for, at der bliver gjort noget, at der bliver sat ind med indsatser, der kan føre til succesfulde vægttab. Både indsatser som på julemærkehjemmene, men også indsatser, der integrerer hele familien, så Guldkorn, nougatis og chips bliver forvist fra hverdagsbordet til weekender og særlige stunder.

FIG. 14.3: Andele normal- og overvægtige, der ofte bliver drillet eller mobbet af jævnaldrende (11-19 år)



- 1 Julemærkefonden fik tildelt projektmidler fra Indenrigs- og Sundhedsministeriet på otte millioner kr. til at forstærke indsatsen over for det stigende antal overvægtige børn, der henvises til et ophold på et Julemærkehjem. Projekt Drivkraft er et af de initiativer, der kom ud af det.
- 2 Ikke mindst den franske filosof og sociolog Michel Foucault er kendt for sine teorier om det, man kan kalde indirekte styring. Med det mener han, at vi tror, vi selv bestemmer, men at det kun til dels er sandt, da vores meninger og idéer om, hvad vi bør og skal gøre, er påvirket mange forskellige steder fra (fx Foucault, 1997).
- 3 Ditte-Marie From er ph.d.-stipendiat på Roskilde Universitet. Froms afhandling forventes afsluttet september 2010.

REFERENCER

- Abrahamson, P. (2003): "Researching Poverty and Social Exclusion in Europe". *Journal of European Social Policy*, 13:3, 281-285.
- Andersen, A.M., Egelund, N., Jensen, T.P. Krone, M., Lindenskov, L. & Mejding, J. (2001): *Forventninger og færdigheder – danske unge i en international sammenligning*. København: AKF, DPU og SFI-Survey.
- Andersen, B.H. (2003): *Udviklingen i befolkningens leveår over et kvart århundrede*. København: Socialforskningsinstituttet, 03:14.
- Andersen, D. (1989): *Skolebørns dagligdag. De 7-15-åriges leveår og fritidsanvendelse i 1987*. København: Socialforskningsinstituttet, Rapport 89:7.
- Andersen, D. (2005): *4 år efter grundskolen. 19-årige om valg og veje i ungdomsuddannelserne*. København: akf-forlaget.
- Andersen, D. & Hestbæk, A. D. (1999): *Ansvar og værdier. En undersøgelse i børnefamilier*. København: Socialforskningsinstituttet, 99:22.
- Andersen, D. & Linde, P.C. (1998): *Sammenhængen mellem frafald fra uddannelse og erhvervsarbejde blandt 15-17-årige*. København: SFI-Survey.
- Andersen, D., Mortensøn, M.D., Perthou, A.S. & Neerbek, M.N. (2008): *Anbragte børns undervisning. En sammenfatning af tre delrapporter*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 08:26.
- Andersen, H.S. (2010): *Når teltpælene rykkes op. Geografisk mobilitet i Danmark og dens årsager*. København: Center for bolig og velfærd, Realdania forskning.
- Andersen, H.T. (2005): *Storbyens ændrede socialgeografi. Stor-københavn i et nordvesteuropæisk perspektiv*. København: Kultur-geografiske skrifter, bind 15. Københavns Universitet.
- Andersen, N.Å. (2009): "Hvem er Yum-Yum? Tegneseriestaten i svøb". *Dansk Sociologi*. vol. 20, nr. 2, s. 9-38.
- Andersen, P.E. (2008): "MFR 2-vaccination fremrykkes til 4-årsalderen". *EPI-nyt*, uge 9. Statens Seruminstitut.
- Andersson, G. (2008): "Barndomens placeringar och ungas tillbakablick". *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 15, 2.
- Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2007): *Fordeling og Levevilkår 2007*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.
- Atkinson, T., Cantillon, B., Marlier, E. & Nolan, B. (2002): *Social Indicators: The EU and Social Inclusion*. Oxford: Oxford University Press.
- Aubert, V. (1989): *Continuity and Development*. Oslo: Norwegian University Press.
- Australian Temperament Project (2006) Questionnaire.
- Barnes, M.C., Heady, S., Middleton, J., Millar, F., Papadopoulos, G., Room, G. & Tsakloglou, P. (2002): *Poverty and Social Exclusion in Europe*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing.
- Barter, C., Renolds, E., Berridge, D. & Cawson, P. (2004): *Peer Violence in Children's Residential Care*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ben-Arieh, A. (2006): Is the Study of the "State of our Children" Changing? Re-visiting after 5 Years. *Children and Youth Services Review*, 28:7, 799-811.
- Ben-Arieh, A. & Frønes, I. (2007): "Indicators of Child Well-Being. What should be Measured and Why?" *Social Indicators Research*, 84: 249-250.
- Bengtsson, T.T. & Jakobsen, T.B. (2009): *Institutionsanbringelse af unge i Norden. En komparativ undersøgelse af lovgrundlag, institutionsformer og udviklingstendenser*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 09:12.
- Benjaminsen, L. (2006): *Chanceulighed i Danmark i det 20. århundrede – udviklingen i intergenerationelle uddannelses- og erhvervschancer*. København: Københavns Universitet, Sociologisk Institut.
- Berger-Schmitt, R. & Noll, H.H. (2000): *Conceptual Framework and Structure of a European System of Social Indicators. EuReporting Working Paper No. 9, Subproject "European System of Social Indicators"*. Mannheim: Centre for Survey Research and Methodology (ZUMA), Social Indicators Department.

- Bernhardt, E., Gahler, M. & Goldscheider, F. (2005): "Childhood Structure and Routes Out of the Parental Home in Sweden". *Acta Sociologica*, 48(2): 99-115.
- Billari, F.C., Philipov, D. & Baizan, P. (2001): Leaving Home in Europe: The Experience of Cohorts Born Around 1960. *International Journal of Population Geography*, 7(5): 339-356.
- Bille, T., Fridberg, T., Storgaard, S. & Wulff, E. (2005): *Danskernes kultur- og fritidsaktiviteter 2004*. København: akf-forlaget.
- Bollen, K. & Lennox, R. (1991): "Conventional Wisdom on Measurement: A Structural Equation Perspective". *Psychological Bulletin*, 110:305-14.
- Bonke, J. (red.), Borgeraas, E., Døving, R., Hjort, T., Hohnen, P., Montesino, N., Rysst, M. & Salonen, T. (2005): *Udsathed og forbrug i de nordiske velfærdsstater*. København: Socialforskningsinstituttet, 05:18.
- Bourdieu, P. (1986): "The Forms of Capital". In: Richardson J. (ed.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press.
- Bradshaw, J. (1990): *Child Poverty and Deprivation in the UK*. Innocenti Occasional Papers, Urban Child, Series No 8, UNICEF International Child Development Centre: Florence.
- Bradshaw, J., Hoelscher, P. and Richardson, D. (2006): 'Comparing Child Well-Being in OECD Countries: Concepts and Methods'. Innocenti Working Paper No. 2006-03. Florence, UNICEF Innocenti Research Centre.
- Bradshaw, J. (2007): "Some Problems in the International Comparison of Child Income Poverty". In Wintersberger, H., Alanen, L., Olk, T. and Qvortrup, J. (eds.): *Childhood, Generational Order and the Welfare State: Exploring Children's Social and Economic Welfare*. Volume 1 of COST A19: Children's Welfare. Odense: University Press of Southern Denmark, 2006.
- Bradshaw, J., Hoelscher, P. & Richardson, D. (2007): "An Index of Child Well-being in the European Union 25". *Social Indicators Research*, 80: 133-177.
- Bradshaw, J. & Mayhew, E. (eds.) (2005): *The Well-Being of Children in the UK, 2nd ed.* London: Save the Children Fund.
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P.A. (1998): "The Ecology of Developmental Processes". In Damon, W. & Lerner, R.M. (eds.): *Handbook of Child Psychology: Theoretical Models of Human Development*. Vol. 1, 5th. ed. New York: Wiley.
- Brot, C (2010): "Nej, spædbarnsdødeligheden er ikke tårnhøj". *Dagens Medicin*, 22-01-2010.
- Bryderup, Inge (2005): *Børnelove og socialpædagogik gennem hundrede år*. Århus: Klim.
- Bynner, J. (1998): "Education and Family Components of Identity in the Transition from School to Work". *International Journal of Behavioral Development*, 22: 29-53.
- Cantril, H. (1965): *The Pattern of Human Concerns*. New Brunswick, New Jersey, USA: Rutgers University Press.
- Cherpitel, C.J., Borges, G., Giesbrecht, N., Hungerford, D., Peden, M., Poznyak, V., Room, R. & Stockwell, T., eds. (2009): *Alcohol and Injuries: Emergency Department Studies in an International Perspective*. Geneva: Departments of Mental Health and Substance Abuse and of Injuries and Violence Prevention, World Health Organization.
- Christensen, E. (1994): *Når far eller mor drikker, interview med børn og forældre i familier med alkoholmisbrug*. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 94:2.
- Christensen, E. (1999): *Forældre i fængsel, en undersøgelse af børns og forældres erfaringer*. København: Socialforskningsinstituttet, 99:5.
- Christensen, E. (2000): *Det 3-årige barn. Rapport nr. 3 fra forløbsundersøgelsen af børn født i efteråret 1995*. København: Socialforskningsinstituttet, 00:10.
- Christensen, E. (2004a): *7 års børneliv. Velfærd, sundhed og trivsel hos børn født i 1995*. København: Socialforskningsinstituttet, 04:13.
- Christensen, E. (2004b): *7-årige børn med anden etnisk baggrund. Forældrenes ressourcer, børnenes udvikling, skolestart og kontakt med socialforvaltningen*. København: Socialforskningsinstituttet, 04:28.
- Christensen, E. & Andersen, K.V. (2006): *Livsvilkår for børn med familie på danske asylcentre*. København: Socialforskningsinstituttet, 06:25.
- Christoffersen, M.N., Bertelsen, O. & Vestergaard, P. (1987): *Hvem passer vore børn? Dagpasning for 0-6-årige*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Christoffersen, M.N. (1993): *Anbragte børns livsforløb*. København: Socialforskningsinstituttet, Rapport 93:11.

- Christoffersen, M.N. (1994): "A Follow-up Study of Longterm Effects of Unemployment on Children: loss of Self-esteem and Self-destructive Behavior among Adolescents". *Childhood*, vol. 2, 1994, 213-220.
- Christoffersen, M.N. (1996): *Opvækst med arbejdsløshed. En forløbsundersøgelse af to generationer født 1966 og 1973*. København: Socialforskningsinstituttet, 96:14.
- Christoffersen, M.N. (1997): *Spædbarnsfamilien. Rapport nr. 1 fra forløbsundersøgelsen af børn født i efteråret 1995*. København: Socialforskningsinstituttet, 97:25.
- Christoffersen, M.N. (1999): *Risikofaktorer i barndommen – en forløbsundersøgelse særligt med henblik på forældres psykiske sygdomme*. København: Socialforskningsinstituttet, 99:18.
- Christoffersen, M.N. (2002): *Social støtte til børn*. København: Socialforskningsinstituttet, Arbejdsrapport 9:2002.
- Christoffersen, M.N. (2010): *Child Maltreatment, Bullying in School and Social Support*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, Working Paper 02:2010.
- Coupland, D. (1991): *Generation X: Tales for an Accelerated Culture*. New York: St. Martin's Press.
- Dahl, K.M. & Jacobsen, V. (2005): *Køn, etnicitet og barrierer for integration. Fokus på uddannelse, arbejde og foreningsliv*. København: Socialforskningsinstituttet, 05:01.
- Danmarks Statistik (2000): *Børn og deres familier gennem de sidste 20 år*. København: Danmarks Statistik
- Danmarks Statistik (2002): *Børns levevilkår*. København: Danmarks Statistik.
- Danmarks Statistik (1997): *Danmarks Statistiks socioøkonomiske klassifikation*. København: Danmarks Statistik.
- De 4 Årstider (2007): *Rapport fra De 4 Årstider – Et særligt sted*. København.
- Deding, M. & Filges, T. (2004): *Derfor flytter vi. Geografisk mobilitet i den danske arbejdsstyrke*. København: Socialforskningsinstituttet, 04:19.
- Deding, M. & Gerstoft, F. (2009): *Børnefattigdom i Danmark 2002-2006*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd og Red Barnet, 09:10.
- Deding, M. & Olsson, M. (2009): *Hverdagsliv for 11-årige børn med anden etnisk baggrund end dansk. Resultater fra SFI's forløbsundersøgelser af årgang 1995*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 09:23.
- Donzelot, J. (1977): *La police des familles*. Paris: Les Éditions Minit.
- Donzelot, J. (1979): *The Policing of Families*. New York: Pantheon.
- Egelund, N. & Rangvid, B.S. (2005): *PISA-København 2004*. København: akf-forlaget.
- Egelund, N. (red.) (2007): *PISA 2006 – Danske unge i en international sammenligning*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.
- Egelund, H. (red.) (2005): *TABUKA. Tidligere anbragtes bud på kvalitet i anbringelsen af børn og unge*. København: Forlaget Børn og Unge.
- Egelund, T. (1997): *Beskyttelse af barndommen. Socialforvaltningers risikovurdering og indgreb*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Egelund, T. (2006): "Styrkelse af forældresvaret". *Social Kritik*, Nr. 103, 4-15.
- Egelund, T., Andersen, D., Hestbæk, A.-D., Lausten, M., Knudsen, L., Olsen, R.F. & Gerstoft, F. (2009): *Anbragte børns udvikling og vilkår. Resultater fra SFI's forløbsundersøgelser af årgang 1995*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 08:23.
- Egelund, T. & Christensen, E. (2002): *Børnesager. Evaluering af den forebyggende indsats*. København: Socialforskningsinstituttet, 02:10.
- Egelund, T., Hestbæk, A.-D. & Andersen, D. (2004): *Små børn anbragt uden for hjemmet. En forløbsundersøgelse af anbragte børn født i 1995*. København: Socialforskningsinstituttet, 04:17.
- Egelund, T. & Jakobsen, T.B. (2009): *Omsorg for anbragte børn og unge. Døgninstitutioners hverdag og vilkår*. København: Akademisk Forlag.
- Egelund, T., Jakobsen, T.B., Hammen, I., Olsson, M. & Høst, A. (2010): *Sammenbrud i anbringelser af unge. Erfaringer, forklaringer og årsagerne bag*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 10:06.

- Egelund, T. & Sundell, K. (2001): *Til barnets bedste. Undersøgelser af børn og familier. En forskningsoversigt*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Ejdesgaard, B.A., Stephensen, I., Jensen, B.F., Zöllner, L., Sørensen, V.M., Lassen, V.B. & Mouazzene, S. (2009): *Unge selvmordstanker og selvmordsadfærd*. Odense: Center for selvmordsforskning.
- Elsborg, S., Hansen, T.J. & Hansen, V.R. (1999): *Den sociale arv og mønsterbrydere*. København: Danmarks Pædagogiske Institut, 1999.18.
- Elgar, F.J., Washbusch, D.A., Dadds, M.R. & Sigvaldason, N. (2007): "Development and Validation of a Short Form of the Alabama Parenting Questionnaire". *Journal of Child and Family Studies*, vol. 16, no 2, 243-259.
- Erikson, R., Goldthorpe, J.H. & Portocarero, L. (1979): Intergenerational Class Mobility in Three Western European Societies: England, France, and Sweden. *British Journal of Sociology*, 30(4).
- Erikson, R. & Goldthorpe, J.H. (2002): "Intergenerational Inequality: A Sociological Perspective". *Journal of Economic Perspectives*, 16(3), 31-44.
- Europa-Kommissionen (2008): *Child Poverty and Well-being in the EU. Current Status and Way forward*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Fagt, S., Bilstoft-Jensen, A., Matthiessen, J., Groth, M.V., Christensen, T. & Trolle, E. (2008): *Danskernes kostvaner 1995 – 2006. Status og udvikling med fokus på frugt og grønt samt sukker*. København: DTU Fødevarerinstitutionen.
- Falck, S. (2006): *Mellom straff og behandling: tvangsplassering av ungdom med alvorlige atferdsvansker*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Familie- og Arbejdslivskommissionen (2007): *Chance for balance et fælles ansvar*. København: Familie- og Arbejdslivskommissionen.
- Fattore, T., Mason, J. & Watson, E. (2007): "Children's Conceptualisation(s) of their Well-being". *Social Indicators Research* 80, 1, 5-29.
- Foucault, M. (1997): Technologies of the Self. In: Rabinow, P. (red.): *Ethics: Truth. Essential Works of Foucault 1954-1984*. New York: The New Press.
- Fridberg, T. (1999): *Skolebørns fritidsaktiviteter. Kultur- og fritidsaktivitetsundersøgelsen 1998*. København: Socialforskningsinstituttet, 99:11.
- Frønes, I. (1994): *De ligeværdige. Om socialisering og de jævnaldrendes betydning*. København: Forlaget Børn & Unge.
- Frønes, I. (1999): "Kammeraterne og moderniteten". In: Dencik, L. & Schultz Jørgensen, P.: *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Frønes, I. (2002): *De ligeværdige. Om socialisering og de jævnaldrendes betydning*. Anden udgave. København: Forlaget Børn & Unge.
- Gallup (2009): Gallup-Healthways Well-Being Index: Methodology Report for Indexes: http://www.well-beingindex.com/files/Gallup-Healthways_Index_Methodology_Report_FINAL_203-25-08.pdf
- Garmezy, N. (1993): Developmental Psychopathology: Some Historical and Current Perspectives. In Magnusson, D. & Caesar, P. (Eds.): *Longitudinal Research on Individual Development: Present Status and Future Perspectives*. (pp. 95-126). Cambridge: Cambridge University Press.
- Giddens, A. (1994): "Living in a Post-Traditional Society." In: Beck, U., Giddens, A. & Lash, S. (1994): *Reflexive Modernization. Politics, Tradition, and Aesthetics in the Modern Social Order*. (pp. 56-109). Cambridge: Polity Press.
- Goffman, E. (1961): *Asylums*. New York: Anchor Books, Doubleday & Company, Inc.
- Goodman, R., Ford, T., Simmons, H., Gatward, R. & Meltzer, H. (2000): "Using the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) to screen for Child Psychiatric Disorders in a Community Sample". *British Journal of Psychiatry* 2000;177:534-9.
- Groth, M.V., Ringgaard, L. & Nielsen, G.A. (2003): *Unge livsstil og dagligdag 2001 – geografiske forskelle og ligheder*. København: Kræftens Bekæmpelse og Sundhedsstyrelsen.
- Gulløv, E. (1999): *Betydningsdannelse blandt børn*. København: Gyldendals Boghandel, Nordisk Forlag A/S.
- Halldén, G. (1999): "Forældreperspektiv og barneperspektiv på familieliv og den gode barndom". I: Dencik, L. & Schultz Jørgensen, P.: *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.

- Hansen, E.J. (1986): *Danskernes levekår – 1986 sammenholdt med 1976*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, E.J. (2010): "Fattigdom". Gyldendals store danske leksikon. www.denstoredanske.dk
- Hansen, F.K. (1990): *Materielle og økonomiske afsavn i befolkningen*. København: Socialforskningsinstituttet.
- HBSC (2005): *Health Behaviour in School-aged Children Website* (<http://www.hbsc.org/index.html>).
- Hegland, T.J. (1985): *Arbejds- og levemiljøer med socialpædagogisk sigte. En systematisk oversigt*. Aalborg: ALFUFF.
- Helweg-Larsen, K., Christensen, P.H. & Madsen, M. (2003): *Kønsperspektivet i unges trivsel og sundhedsadfærd i starten af det 21. århundrede*. København: Statens Institut for Folkesundhed.
- Hestbæk, A.-D. (1992): *Små børns liv i forsøgspektiv. Erfaringsopsamling fra SUM-programmet – børn 0-6 år*. København: Socialforskningsinstituttet, rapport 92:10.
- Hestbæk, Anne-Dorthe (1997): *Når børn og unge anbringes. En analyse af kommunernes praksis i anbringelsessager*. København: Socialforskningsinstituttet, rapport 97:06.
- Hirsch, D. (2006): *What will it take to end Child Poverty: Firing on all Cylinders*. Joseph Rowntree Foundation: York Publishing Services.
- Hjelmar, U. (2009): *Unge på boligmarkedet. En sammenfatningsrapport*. København: Institut for Anvendt Kommunal Forskning.
- Holstein, B.E. & Madsen, M. (2003): *Social arv og børns sundhed. Arbejdsrapport 3 Vidensopsamlingen om social arv 2003*. København: Socialforskningsinstituttet.
- <http://www.younglives.org.uk/>
- Højlund, S. (2006): "Hjemlighed som pædagogisk strategi. Et antropologisk perspektiv på miniinstitutionerne". In: Kristensen, O.S., *Mellem omsorg og metode. Tværfaglige studier i institutionsliv*. Viborg: Forlaget PUC.
- Jakobsen, T.B. (2006): Stedfortrædende forældre. Bo-kollektivets diskrete behandlerblik. I: Egelund, T. & Jakobsen, T.B.: *Behandling i socialt arbejde. Begreb og praksis*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Jeppesen, K.J. & Nielsen, A. (1998): *Etniske minoritetsbørn i Danmark – det første leveår*. Rapport nr. 2 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. København: Socialforskningsinstituttet, 98:5.
- Jeppesen, K.J. & Nielsen, A. (2001): *Tosprogede småbørn i Danmark*. Rapport nr. 4 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. København: Socialforskningsinstituttet, 01:6.
- Jepsen, J. (2006): Juvenile Justice in Denmark: From Social Welfare to Repression. In: Jensen, E.L. & Jepsen, J.: *Juvenile Law Violators, Human Rights, and the Development of Juvenile Justice Systems*, 213-262. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing.
- Johansson, G. (2010): *Vanvård i social barnavård under 1900-tallet Delbetänkande av Utredningen om vanvård i den sociala barnvården*. Stockholm: SOU 2009:99.
- Johansson, G. (2010): *Vanvård i den sociala barnevården*. Stockholm: Staten offentliga utredningar, 2010:05.
- Juul, S. & Ertmann, B. (1991): *Gadebørn i Storkøbenhavn*. København: Socialforskningsinstituttet, rapport 91:9.
- Jørgensen, P.S., Ertmann, B., Egelund, N. & Hermann, D. (1993): *Risikobørn. Hvem er de – hvad gør vi?* København: SIKON.
- Kampmann, J. (1998): *Børneperspektiv og børn som informanter*. Arbejdsnotat nr. 1. København: Børnerådet.
- Kampmann, P. & Nielsen, F.N. (1995): *Tal om børn. En statistisk beskrivelse af børns opvækst og levevilkår*. Det tværministerielle børneudvalg.
- Kornerup, H. (1999): *Børn på behandlingshjem år 2000. En artikelsamling om anvendt miljøterapi*. Lejre: Perikon.
- Kristensen, I.T., Dalgaard, T. & Bøcker, P.K. (2006): *Landdistriktskommuner – indikatorer for landdistrikt*. Rapport til Fødevareministeriet vedr. klassifikation af landdistriktskommuner. Århus Universitet: Det Jordbrugsvidenskabelige Fakultet.
- Kristensen, J. & Larsen, J.E. (2007): Fattigdom, social eksklusion og boligforhold. *Dansk Sociologi* Nr. 4/18. årg.
- Land, K.C., Lamb, V.L., Meadows, S.O., & Taylor, A. (2006): Measuring Trends in Child Well-being: An Evidence-based Approach. *Social Indicators Research*, 80, 105-132.
- Land, K.C. (2007): *Special Focus Report on International Comparisons. The Foundation for Child Development. Child and Youth Well-Being Index (CWI) Project*. New York: Foundation for Child Development.

- Land, K.C. (2009): *The 2009 Foundation for Child Development. Child and Youth Well-Being Index (CWI) Report*. Duke University, Durham, North Carolina.
- Larsen, J. E. (2004): *Fattigdom og social eksklusion. Tendenser i Danmark gennem et kvart århundrede*. København: Socialforskningsinstituttet, 04:27.
- Lausten, M. & Sjørup, K. (2003): *Hvad kvinder og mænd bruger tiden til – om tidsmæssig ligestilling i danske familier*. København: Socialforskningsinstituttet, 03:08.
- Leth-Sørensen, S. (2004): Home Ownership and Social Inequality in Denmark. In: Kurz, K. & Blossfeld, H.-P. (eds.): *Home Ownership and Social Inequality in Comparative Perspective*. Stanford University Press.
- Lov nr. 72 af 14. April 1905 om Behandling af forbryderiske og forsømte børn og unge personer.
- Mainstage National Survey of Young People's Well-Being 2008 (MNSYP) Questionnaire.
- Matthiessen, J., Groth, M.V., Fagt, S., Bilotto-Jensen, A., Stockmarr, A., Andersen, J.S. & Trolle, E. (2008): Prevalence and Trends in Overweight and Obesity among Children and Adolescents in Denmark. *Scandinavian Journal of Public Health*, 36: 153-160.
- Mattson, C., Hestbæk, A.-D. & Andersen, A.R. (2008): *11-årige børns hverdagsliv og trivsel. Resultater fra SFI's forløbsundersøgelser af årgang 1995*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 08:16.
- Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration (2009): *Tal og fakta. Indvandrere og efterkommeres tilknytning til arbejdsmarkedet og uddannelsessystemet*. København: Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration.
- Morgen, C.S., Bjørk, C., Andersen, P.K., Mortensen, L.H. & Andersen, A.N. (2008): Socioeconomic Position and the Risk of Preterm Birth – a Study within the Danish National Birth Cohort. *International Journal of Epidemiology* 2008; 1–12.
- Nord-Larsen, M. (1977): *Tabere i skolen – 7 år efter*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Newman, K. & Aptekar, S. (2007): *Sticking Around – Delayed Departure from Parental Nest In Western Europe*. In: *The Price of Independence: the Economics of Early Adulthood*, Eds.: Danziger, S. & Rouse, C.E. New York: Russell Sage Foundation.
- Nielsen, J.G., Bossi-Andresen, G., Schiøtz, N. & Bjørnvig, R. (2008): *Med familiens hjælp er det slet ikke så hårdt ... En evaluering af Julemærkefondens projekt om udvidet forældresamarbejde og kommunal opfølgning omkring overvægtige børn*. København: Servicestyrelsen.
- Obel, C., Dalsgaard, S., Stax, H. & Ilenberg, N. (2003): Spørgeskema om barnets styrker og vanskeligheder (SDQ-Dan). *Ugeskrift for Læger* 2003;165:462-5.
- OECD (2004): *Learning for Tomorrow's World: First Results from PISA 2003*. Paris, OECD.
- OECD (2009): *Doing Better for Children*. Paris, OECD.
- Office of the Minister for Children and Youth Affairs. (2008): *State of the Nation's Children. Ireland 2008*. Dublin: The Stationery Office.
- O'Hare, W.P. & Lee, M. (2007): *Factors Affecting State Differences in Child Well-Being. A KIDS COUNT working paper*. Baltimore: The Annie E. Casey Foundation.
- Olsen, B.M. & Dahl, K.M. (2008): *Fritidsliv i børnehøjde. Beretninger fra udsatte børn*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 08:06.
- Ottosen, M.H. (1995): Fælles forældremyndighed – hvordan fungerer den i praksis. *Juristen*, nr. 2.
- Ottosen, M. H. (1997): *Børn i sammenbragte familier. Et studie af forældreskab som social konstruktion*. København: Socialforskningsinstituttet, 97:24.
- Ottosen, M.H. (2000): *Samboskab, ægteskab og forældrebrud. En analyse af børns familieforhold gennem de første leveår*. København: Socialforskningsinstituttet, 00:9.
- Ottosen, M.H. (2004): *Samvær og børns trivsel*. København: Socialforskningsinstituttet, 04:05.
- Ottosen, M.H. (2007): Børnefattigdom og Social eksklusion: en kundskabsstatus. Konferencepaper til "Velstandens paradoks". *Nordisk konference om børnefattigdom*, Oslo, 18-19. april 2007.
- Ottosen, M.H. & Bengtsson, T.T. (2002): *Et differentieret fællesskab. Om relationer i børnehaver, hvor der er børn med handicap*. København: Socialforskningsinstituttet, 02:24.

- Ottosen, M.H. & Christensen, P.S. (2008): *Anbragte børns sundhed og skolegang. Udviklingen efter anbringelsesreformen*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 08:21.
- Petersen, A.N. & Jensen, M.S. (2000): *Børn og deres familier i de seneste 20 år*. København: Danmarks Statistik.
- Pilegaard, L.H. & Stage, S.M.H. (2007): *Er du trist og sur? Så er det mægling der dur! Sociologisk analyse af betydningen af elevmægling i folkeskolen*. Eksamensopgave, Sociologisk Institut, KU.
- Ploug, N. (2005): *Social arv. Sammenfatning 2005*. København: Socialforskningsinstituttet, 05:10.
- Plougmand, O. (2006): *Overgreb og overlevelse i børne(for)sorgen: noget af et tidsbillede*. Charlottenlund: Dimon.
- Pollard, E.L. & Lee, P.D. (2003): Child Well-being: A Systematic Review of the Literature. *Social Indicators Research*, 61(1), 59-78.
- Rasmussen, M. & Due, P. (eds.) (2007): *Skolebørnsundersøgelsen 2006*. København: Institut for Folkesundhedsvidenskab, Københavns Universitet.
- Rigspolitichefen (1998): *Voldtægters omfang og karakter i Danmark. En undersøgelse af voldtægtsanmeldelser i 1990, 1991 og 1992*.
- Rees, G., Bradshaw, J., Goswami, H. & Keung, A. (2010): *Understanding Children's Well-being: A National Survey of Young People's Well-being*. The Children's society.org.
- Room, G. (ed.) (1995): "Poverty and Social Exclusion: The new European Agenda for Policy and Research". In Room, G.: *Beyond the Threshold*. Bristol: Policy Press, 1-9.
- Rostgaard, T. (2004): *With due Care – Social Care for the Young and the Old across Europe*. Phd Thesis. Southern Danish University & The Danish National Institute of Social Research.
- Rutter, M. (1985): Resilience in the Face of Adversity. Protective Factors and Resistance to Psychiatric Disorder. *British Journal of Psychiatry*, 147, 598-611.
- Sameroff, A., Gutman, L.M., & Peck, S.C. (2003): Adaptation among Youth facing Multiple Risks: Prospective Research Findings. In Luthar, S.S. (Ed.): *Resilience and Vulnerability: Adaptation in the Context of Childhood Adversities*, 364-391. New York, NY: Cambridge University Press.
- Sarnecki, J. (2006): Responses to Juvenile Crime: The Swedish System. In: Jensen, E.L. & Jepsen, J.: *Juvenile Law Violators, Human Rights, and the Development of Juvenile Justice Systems*. 187-211. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing.
- Schwartz, I. (2007): *Børneliv på døgninstitution. Socialpædagogik på tværs af børns livssammenhænge*. Odense: Syddansk Universitet.
- Skårderud, F. (1998): *Uro. En reise i det moderne selvet*. Oslo: Aschenhoug.
- Statens Byggeforskningsinstitut og Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut (2001): *Det danske boligmarked – udvikling i boligforsyning og boligønsker*. Rapport udarbejdet for Byforum.
- Stephensen, I. & Zøllner, L. (2008): *Selvmondsadfærd og selvskade blandt etniske minoriteter*. Rapport 1, del 2. Odense: Center for Selvmordsforskning.
- Stockholm, A. (2006): *Anbragte børn mellem kammerater og pædagoger. En antropologisk analyse af socialitet og identitetsdannelse på døgninstitution*. Aarhus: Aarhus Universitet.
- Sundhedsstyrelsen (2008): *Amning – en håndbog for sundheds-personale*. København: Sundhedsstyrelsen.
- Taylor, C. (2006): *Young People in Care and Criminal Behaviour*. London: Kingsley.
- Turner, V. (1967): Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites de Passage. In: Turner, V.: *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*, pp. 93-111. Ithaca: Cornell University Press.
- UNICEF (2007): *Child Poverty in Perspective: An Overview of Child Well-being in Rich Countries. A Comprehensive Assessment of the Lives and Well-being of Children and Adolescents in the Economically Advanced Nations*. Innocenti Report Card 7. UNICEF Innocenti Research Centre, Florence. The United Nations Children's Fund.
- Valois, R.F., Zullig, K.J., Huebner, E.S., & Drane, J.W. (2004): Life Satisfaction and Suicide among High School Adolescents. *Social Indicators Research*, 66, 81-105.
- Vedel-Petersen, J., From, A., Løve, T. & Pedersen, J.M. (1968): *Børns opvækstvilkår. En undersøgelse af de 9-12-åriges problemer og hjemmemiljø*. København: Socialforskningsinstituttet, nr. 34.

Warming, H. (2005): *Har andre plejebørn det som mig?* København: Frydenlund.

Wasserman, G. A., Keenan, K., Tremblay, R.E. Coie, J.D., Herrenkohl, T.I., Loeber, R. & Petechuk, D. (2003): *Risk and Protective Factors of Child Delinquency*. Washington DC: U.S. Department of Justice.

Werner, E. E. & Smith, R. S. (1992): *Overcoming the Odds: High-risk Children from Birth to Adulthood*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Werner, E. E. & Smith, R. S. (2001): *Journeys From Childhood to Midlife. Risk, Resilience, and Recovery*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Zøllner, L. (2008): *Selvskade og resiliens blandt etniske minoriteter*. Rapport 1, del 1. Odense: Center for Selvmordsforskning.

APPENDIX

BILAG 1: OVERSIGT OVER INDIKATORER, SOM INDGÅR I UNDERSØGELSEN

I oversigten nedenfor vises i bilagstabel 1 de indikatorer, som indgår i undersøgelsen, og som er beskrevet under del 1. Vi viser også i procentandele, hvordan de enkelte aldersgrupper, som deltog i survey-undersøgelsen, scorede på de pågældende domæner. Ud for beskrivelsen af de enkelte indikatorer er stedvist angivet, at den pågældende indikator udgik i den samlede beregning af børns og unges eksklusion på det pågældende domæne og der-

med også i det samlede indeks. I nogle tilfælde skyldtes det, at beregningerne ikke teknisk lod sig gennemføre (fx dødelighed), og i andre tilfælde blev den pågældende indikator 'samlet op' af andre indikatorer (fx om kulturforbrug). I enkelte tilfælde kunne der også være tale om, at en indikator medtællen i beregningen ville skævvride det samlede resultat på en uhensigtsmæssig måde.

Bilagstabel 2 viser i procent, hvordan andelen af inkluderede henholdsvis ekskluderede fordelte sig på de otte domæner efter de centrale baggrundsforhold.

BILAGSTABEL 1: Domæner og indikatorer samlet

	Komponent	Aldersgrupper				
		3-årige	7-årige	11-årige	15-årige	19-årige
Domæne 1: Materiel velfærd						
Andele børn fra husstande med en indkomst på 50% eller mindre af den nationale median	1	4	4	5	3	3
Andele børn fra familier uden én beskæftiget voksen	2	6	6	7	6	7
Andele børn med lav velstand i familien	3	10	7	6	5	17
Andele børn fra familier, hvor ingen voksne har en erhvervsuddannelse	3	8	9	9	8	14
Få uddannelsesmæssige redskaber i hjemmet	3		4	5	3	9
Andele børn, der rapporterer om 10 eller færre bøger i hjemmet	3	4	2	8	5	15
I alt antal indikatorer, der indgår i den samlede kalkulation		5	6	6	6	6
Domæne 2: Bolig og lokalområde						
3-19-åriges familier, som bor til leje	1	26	21	23	18	21
3-19-årige, der lever i overbefolkede boliger	1	16	20	17	14	12
3-, 7-, 15- og 19-årige, der lever med boliggener	1	18	15		11	19
3-19-årige, der har flyttet minimum hvert andet år i deres levetid	2	5	10	11	10	7
3-19-årige, der lever i udkantsområder	3	8	8	10	12	10
3-19-årige, der ikke oplever, at lokalområdet rummer tilbud	3			6	13	18
3-19-årige, der føler sig utrygge ved at færdes i lokalområdet om aftenen	3			30	11	12
I alt antal indikatorer, der indgår i den samlede kalkulation		5	5	6	7	7

Domæne 3: Helbred og sikkerhed		3-årige	7-årige	11-årige	15-årige	19-årige
Andel nyfødte med lav fødselsvægt (<2500 g)	1	4	4			
Antal spædbørn, der dør, før de fylder 1 år pr. 1000 fødsler (udgår af endelig kalkulation)	1	4	5			
Andele i 1- og 5-års-alderen, der ikke vaccineres mod DTP	2	1	2			
Andele, der ikke er blevet vaccineret mod mæslinger, fåresyge og røde hunde	2	2	3			
Andele børn, der ikke er blevet ammet	2	9	8			
Andele, der børster tænder sjældnere end en gang dagligt	2	2	1	5	7	4
Dødsfald pga. ulykker og kvæstelser i procent, blandt 11-, 15- og 19-årige (udgår af endelig kalkulation)	3			0,026	0,030	0,061
Andele, der ofte har mavepine mv. (NB. medtælles i D8 – SDQ)	4	2	5	10	10	11
Andele børn, der er overvægtige (BMI)	4	15	13	9	12	18
Andele, der rapporterer, at de er lidt eller alt for tykke	4	4	9	20	27	35
Andele på 3-19 år, der ofte/af og til har problemer med at nå det, de gerne vil	4	7	8	5	15	29
Andele, der har været hospitalsindlagt mere end 3 dage på 1 år	5	1	0	0	0	0
Andele, der i dagligdagen er hæmmede pga. alvorlig sygdom eller handicap	5	3	4	5	6	7
Andele, der har været på skadestuen mindst en gang inden for det sidste år	6	2	2	2	3	3
I alt antal indikatorer, der indgår i den samlede kalkulation		11	11	7	7	7

Domæne 4: Dagpasning og uddannelse		3-årige	7-årige	11-årige	15-årige	19-årige
Børn på 3 år, der ikke er i daginstitution/-pleje	1	1				
7-11-årige, der ikke går i skole	1		0	0		
15-19-årige, der ikke er i uddannelsessystemet	1				2	32
7-15-årige på specialskoler	1		0	0	2	
3-årige, der tilbringer mere end 8 timer dagligt i pasningsordningen	2	10				
3-19-årige, som modtager støtteundervisning/foranstaltninger	2	4	10	13	9	9
7-19-årige, der rapporterer, at de har tre eller flere problemer i skolen	2		8	12	12	8
7-19-årige, som mindst har skiftet skole to eller flere gange	2		1	6	16	16
11-19-årige, der har pjækket en eller flere hele dage inden for det sidste år	2			4	15	22
3-årige, der ikke klarer sig godt eller virkeligt godt i samspil med andre	3	4				
15-årige, der ikke har 4 eller mere i dansk- og matematikkarakter	3				5	
19-årige, der ikke har over 7 i snit eller mere ved afslutning af folkeskolen	3					12
7-19-årige, der ikke synes, de klarer sig fagligt godt eller virkeligt godt	3		9	13	23	15
Andel 15-19-årige, der ikke er under uddannelse, i lære eller beskæftiget	4				2	10
Andel 11-15-årige, der forventer at finde ufaglært arbejde efter skolen	4			29	22	
15-19-årige, som ikke forventer at tage en erhvervsuddannelse	4				12	6
I alt antal indikatorer, der indgår i den samlede kalkulation		4	6	8	11	9

Domæne 5: Sociale relationer		3-årige	7-årige	11-årige	15-årige	19-årige
3-19-årige i familier med enlige forældre eller sammenbragte forældre	1	8	14	26	24	22
3-19-årige uden kontakt med samværsforælder	1	3	3	5	7	9
3-19-årige, der har mistet en forælder	1	1	1	1	2	4
3-19-årige med mere end to skift i familietype	1	0	2	3	3	5
3-15-årige, der forholdsvis sjældent oplever ros fra forældrene	2	8	7	22	24	
3-19-årige, der sjældent taler med forældrene	2	1	2	27	25	18
15-19-årige, der sjældent diskuterer sociale og kulturelle emner med forældrene	2				50	32
7-19-årige, hvis forældre har forholdsvis svag indsigt i deres færden og vennekreds	2		26	36	54	53
3-15-årige, der forholdsvist sjældent oplever konsekvens fra forældrene	2	39	32	31	29	
7-15-årige, der aldrig får hjælp til skolearbejdet af forældrene	2		3	7	23	
11-19-årige med mindre tro på social støtte fra forældrene	2			11	13	12
11-19-årige, der følelsesmæssigt er svagt knyttede til forældrene	2			5	11	15
11-19-årige, der i mindre grad oplever at være elsket af forældrene	2			1	7	10
3-19-årige, der tit har konflikter (meget højt konfliktniveau) med forældrene (NB. udgår for 3-7-årige)	3			4	6	4
3-19-årige, der tit (hver dag) har konflikter med søskende (NB. udgår for 3-7-årige)	3			12	6	1
11-19-årige, der oplever dårlig stemning mellem forældrene	3			3	5	5
11-19-årige, der oplever manglende harmoni i familien	3			1	4	3
3-19-årige med ringe medbestemmelse i familien	4	35	8	10	12	13
7-19-årige med ringe (aldrig) deltagelse i familiens husarbejde	4		3	2	2	1
3-19-årige, der aldrig har kontakt med bedsteforældrene	5	2	3	5	7	12
3-19-årige, der ofte mobbes (SDQ) (NB. Optælles under D8)	6	3	2	4	1	0
7-19-årige, der sjældent er sammen med venner i fritiden	6		16	12	15	19
7-19-årige, der højst har én god ven	6		3	3	3	3
11-19-årige, der ofte føler sig ensomme	6			5	5	7
15-19-årige med et kæresteforhold, der har varet i mindst 3 mdr. (ej i endelig kalkulation)	6				13	38
3-19-årige, der ikke har haft en lærer/pædagog, som de var glade for	7	11	15	11	11	7
I alt antal indikatorer, der indgår i den samlede kalkulation		10	15	23	24	21

Domæne 6: Adfærd og livsstil		3-årige	7-årige	11-årige	15-årige	19-årige
Andele, der ikke spiser morgenmad til hverdag	1	12	5	6	18	31
Andele, der ikke spiser frugt dagligt	1	3	11	29	38	41
Andele, der spiser fastfood mere end en gang om ugen	1	2	3	6	15	17
Andele, der drikker sodavand mere end en gang om ugen	1	14	25	34	53	50
Andele, der dyrker motion sjældnere end en gang om ugen	1	10	5	9	13	21
Andel unge, der ryger mindst en gang om ugen	2			0	12	27
Andel unge, der er rigtig fulde mindst en gang om ugen	2				5	12
Andele, der har røget hash inden for det sidste år	2				10	25
Andele, der har taget narkotika inden for det seneste år	2				3	11
15-årige, der har haft sex	2				34	
Andel unge, der ikke bruger kondomer	2				8	46
Teenage-fertilitetsrate	2					0,34
Andele, der har fået abort	2				0,39	5
Andel børn med kontakt til socialforvaltningen (børnesag)	3	5	8			
Andele, der er eller har været anbragt uden for hjemmet	3	0,06	0,29	0,37	0,88	1,6
Andele, der har været udsat for tyveri (udgår af den endelige kalkulation)	3			39	51	62
Andele, der har været udsat for overfald	3			6	20	28
Andele, der har været udsat for røveri	3			2	3	5
Andele, der har været udsat for trusler med våben	3				5	8
Andele, der har været udsat for voldtægts(forsøg)	3				2	5
Andele, der har været udsat for incest	3				1	2
Andele, der flere gange er blevet tævet af forældrene	3				5	9
15-19-årige, der har haft en psykisk lidelse	3				11	17
Andele, der har lidt af spiseforstyrrelser	3				5	7
Andele, der har forsøgt selvmord	3				6	4
Andele, der har modtaget psykologhjælp	3				18	26
Andele, der flere gange har stjålet fra forældre, andre eller i butikker (udgår af samlet kalkulation)	4				31	43
Andele, der har begået hærværk	4				9	12
Andele, der har lavet graffiti	4				6	7
Andele, der har udøvet eller truet med vold	4				12	14
Andele, der har gjort sig skyldig i hæleri	4				4	12
Andele, der har båret våben i byen	4				3	2
Andele, der har begået indbrud	4				1	1
19-årige, der er straffede	4					2
I alt antal indikatorer, der indgår i den samlede kalkulation		7	7	10	31	32

Domæne 7: Fritid og medborgerskab		3-årige	7-årige	11-årige	15-årige	19-årige
7-19-årige, der bruger mere end 4 timer dagligt på computer	1		0	2	11	12
7-19-årige, der ikke læser bøger i fritiden	1		24	16	31	28
7-19-årige, der går til sport mindre end en gang om ugen	1		21	21	33	46
7-19-årige, der ikke går til nogen organiserede fritidsaktiviteter	1		13	11	21	29
7-19-årige, der deltager i religiøse forsamlinger mindst månedligt (udgår af endelig kalkulation)	1		7	11	6	5
15-19-årige, der aldrig er ude til fester	1				18	4
15-19-årige under uddannelse, som arbejder mere end 10 timer om ugen i fritidsjob	2				42	21
15-19-årige, som er fuldtidsbeskæftigede	2				0	14
7-19-årige med forbrugsmuligheder på under 50 pct. af medianen for aldersgruppen	3				23	15
3-19-årige, der er fattige på kulturoplevelser	4		0,2	1	2	2
3-19-årige, der ikke har været i biografen det sidste år (udgår af endelig kalkulation, samles i "kulturfattig")	4	66	5	6	5	3
3-19-årige, der inden for det seneste år ikke har været til musikarrangement (udgår af endelig kalkulation, samles i "kulturfattig")	4	45	52	54	38	30
3-19-årige, der inden for det seneste år ikke har været i teater eller på museum (udgår af endelig kalkulation, samles i "kulturfattig")	4	17	9	15	24	27
3-19-årige, der inden for det seneste år ikke har været til sportskamp (udgår af endelig kalkulation, samles i "kulturfattig")	4		65	49	47	50
3-19-årige, der inden for det seneste år ikke har været i forlystelsespark eller i zoo (udgår af endelig kalkulation, samles i "kulturfattig")	4	1	2	5	11	23
11-19-årige, der ikke følger med i nyheder om samfundet	5			11	5	2
15-19-årige, der ikke deltager i politisk arbejde (udgår af endelig kalkulation)	5				94	92
15-19-årige, der ikke interesserer sig for politik	5				24	17
I alt antal indikatorer, der indgår i den samlede kalkulation		0	5	6	11	11

Domæne 8: Subjektiv trivsel		3-årige	7-årige	11-årige	15-årige	19-årige
Andel børn, der vurderer deres helbred rimeligt eller dårligt	1	7	4	8	18	21
Procentandele børn og unge, der befinder sig uden for det trivselsmæssige normalområde (SDQ-skalaen)	2	7	10	17	17	
Andel børn, der ikke eller slet ikke kan lide skolen	3		1	4	9	4
Andele børn og unge, der oplever at have begrænset personlig frihed	4			12	8	6
Andel børn, der placerer sig under midtpunktet på en 'livstilfredshedsskala'	5			3	18	18
I alt antal indikatorer, der indgår i den samlede kalkulation		2	3	4	5	4

BILAGSTABEL 2: Samlet opgørelse over inklusion hhv. eksklusion fordelt på otte domæner og efter baggrundsforhold

	Domæne 1: Materiel velfærd				Domæne 2: Boligforhold				Domæne 3: Helbred og sikkerhed				Domæne 4: Uddannelse og dagpasning			
	Inkl.	Midt	Excl.	p<	Inkl.	Midt	Excl.	p<	Inkl.	Midt	Excl.	p<	Inkl.	Midt	Excl.	p<
I alt i procent med aldersvægtning	78	17	6		62	25	13		57	36	7		58	29	13	
Alder				***				***				***				***
3 år	80	13	7		75	11	14		64	32	4		83	17	0	
7 år	81	14	5		71	16	13		64	30	6		80	18	3	
11 år	78	17	5		50	39	12		67	28	6		51	41	8	
15 år	82	16	3		57	30	13		53	40	8		42	39	19	
19 år	69	23	9		55	30	15		40	50	11		33	30	37	
Køn				NS				NS				***				**
Drenge	79	16	5		66	22	12		62	32	7		60	30	11	
Piger	77	17	6		60	26	15		57	37	6		64	26	10	
Etnicitet				***				***				*				*
Dansker	81	15	4		65	25	11		60	34	6		62	27	11	
Andre	37	31	32		32	15	53		54	40	6		56	32	13	
Familietype				***				***				***				***
Kernefamilie	84	13	3		66	23	12		63	33	5		67	26	7	
Stedfamilie	73	19	8		52	35	13		55	35	11		45	32	23	
Enlig	60	27	14		52	26	22		50	40	11		49	35	16	
Udeboende	39	37	24		54	28	18		32	51	17		28	22	50	
Mors uddannelse				***				***				***				***
Grundskole	47	31	22		52	24	24		49	43	9		52	32	16	
Gymnasial udd.	58	29	13		64	18	18		63	31	5		69	24	7	
Erhvervsfaglig udd.	83	14	3		61	27	12		58	35	7		56	33	11	
KVU	86	12	2		64	26	10		66	28	7		65	26	9	
MVU	89	10	1		67	24	9		63	32	5		67	24	9	
LVU	91	8	1		73	18	9		67	30	3		75	18	7	
Højeste klasse				***				***				***				***
Højere service	93	7	0		69	23	8		64	31	5		71	22	8	
Lavere service	88	12	1		68	23	9		62	32	6		64	27	9	
Selvstændige	73	22	5		61	28	12		56	38	5		59	34	7	
Arbejderklassen	74	22	4		57	26	17		54	38	8		56	31	14	
Ikke i arbejde		39	61		42	17	41		54	37	9		54	31	16	
Fattigdom				***				***				NS				*
Over 50%-grænsen	81	15	4		64	24	13		59	34	6		62	27	11	
Under 50%-grænsen		41	59		44	27	29		58	35	7		54	33	13	
Region				NS				***				NS				*
Bykommuner	78	16	6		67	16	17		61	33	6		64	26	10	
Mellekommuner	78	16	6		69	22	9		58	35	7		58	31	11	
Landkommuner	79	16	5		73	19	8		60	34	6		60	28	12	
Yderkommuner	78	18	5		81	19			53	39	8		60	30	10	

BILAGSTABEL 2: Samlet opgørelse over inklusion hhv. eksklusion fordelt på otte domæner og efter baggrundsforhold (fortsat)

	Domæne 5: Sociale relationer				Domæne 6: Adfærd og livsstil				Domæne 7: Fritid og medborgerskab				Domæne 8: Subjektiv trivsel			
	Inkl.	Midt	Excl.	p<	Inkl.	Midt	Excl.	p<	Inkl.	Midt	Exc.	p<	Inkl.	Midt	Excl.	p<
I alt i procent med aldersvægtning	41	50	8		51	32	17		38	49	12		72	25	2	
Alder				***				***				***				***
3 år	45	53	2		89	6	5						87	13		
7 år	46	50	5		85	7	8		62	33	5		87	13	0	
11 år	41	51	8		46	42	12		66	31	3		68	30	2	
15 år	35	48	17		21	58	22		10	69	21		56	36	8	
19 år	40	50	10		13	48	38		15	65	20		63	35	2	
Køn				NS				**				**				NS
Drenge	42	50	8		54	29	16		41	48	12		75	23	2	
Piger	42	51	7		60	28	13		45	45	10		74	24	3	
Etnicitet				***				*				***				***
Dansker	43	50	7		57	28	15		44	46	10		75	23	2	
Andre	29	58	14		50	35	16		31	50	18		63	34	3	
Familietype				***				***				***				***
Kernefamilie	51	45	4		64	27	10		47	44	9		78	21	2	
Stedfamilie		73	27		36	39	25		35	53	12		58	36	6	
Enlig		77	23		40	34	26		34	51	15		65	31	4	
Udeboende	52	47	1		10	36	55		14	60	25		58	39	3	
Mors uddannelse				***				***				***				***
Grundskole	35	55	10		45	29	26		33	48	19		68	29	3	
Gymnasial udd.	39	53	8		65	25	11		43	50	7		77	22	1	
Erhvervsfaglig udd.	41	51	8		53	33	14		42	45	13		72	26	3	
KVU	46	46	8		57	30	13		43	46	11		77	21	2	
MVU	45	49	6		62	26	12		46	47	7		77	21	2	
LVU	49	47	5		72	21	7		55	42	3		83	16	1	
Højeste klasse				***				***				***				***
Højere service	48	47	5		64	26	10		48	45	6		79	19	2	
Lavere service	44	50	6		59	28	13		41	50	9		76	23	2	
Selvstændige	43	48	9		55	31	14		38	47	15		72	25	3	
Arbejderklassen	38	52	10		52	30	17		34	47	19		71	26	3	
Ikke i arbejde	25	63	12		46	30	24		23	52	25		69	28	3	
Fattigdom				***				*				NS				NS
Over 50%-grænsen	43	50	8		57	29	14		43	46	11		75	23	2	
Under 50%-grænsen	28	63	10		53	28	20		40	49	12		69	28	3	
Region				NS				*				NS				NS
Bykommuner	42	51	7		59	26	15		43	46	11		75	24	2	
Mellemkommuner	40	51	9		54	31	16		43	47	11		74	24	2	
Landkommuner	43	50	7		56	29	15		44	45	11		75	23	3	
Yderkommuner	42	50	8		55	33	12		38	49	12		73	24	2	

BILAG 2: OM VÆGTNING I UNDERSØGELSEN OG HÅNDTERING AF MISSING VALUES

Manglende værdier (såkaldte missings) vil principielt altid være et problem i survey-undersøgelser. I denne survey, hvor der indtages en lang række forskellige parametre for at konstruere indeks, der placerer respondenter som inkluderet, som midt-grupperet eller ekskluderet, skærpes denne problemstilling. For hvor skal man placere en respondent, der ikke har svaret på et spørgsmål?

Man kan håndtere de såkaldte missings på to måder, enten ved at tildele dem en værdi, svarende til, hvad man tror, de ville have svaret, eller beholde dem som missing. Vores analysemetode indebar, at vi måtte anvende den sidste metode.

Undersøgelsens erkendelsesinteresse har drejet sig om så præcist som muligt at identificere de udsatte grupperinger i børnepopulationen (dvs. de ekskluderede), og det har påvirket måden, hvorpå vi har håndteret problemet med manglende besvarelser.

Analysen er grundlæggende hierarkisk opbygget, og der anvendes et dikotomiseringsprincip:

På analysens nederste trin er der for hver indikator i et domæne mulighed for at blive ekskluderet (negativt udfald på variablen) henholdsvis inkluderet (andre besvarelser), hvorved respondenter tildeles værdien 0 eller 1. Manglende besvarelser tildeles værdien missing.

På næste trin inddeles indikatorerne inden for hvert domæne på komponenter (som er domænets tematiske overskrifter). På dette niveau opereres der med tre værdier: inkluderet, midtergruppe eller ekskluderet. Grænseværdierne er sat ud fra en kvalitativ

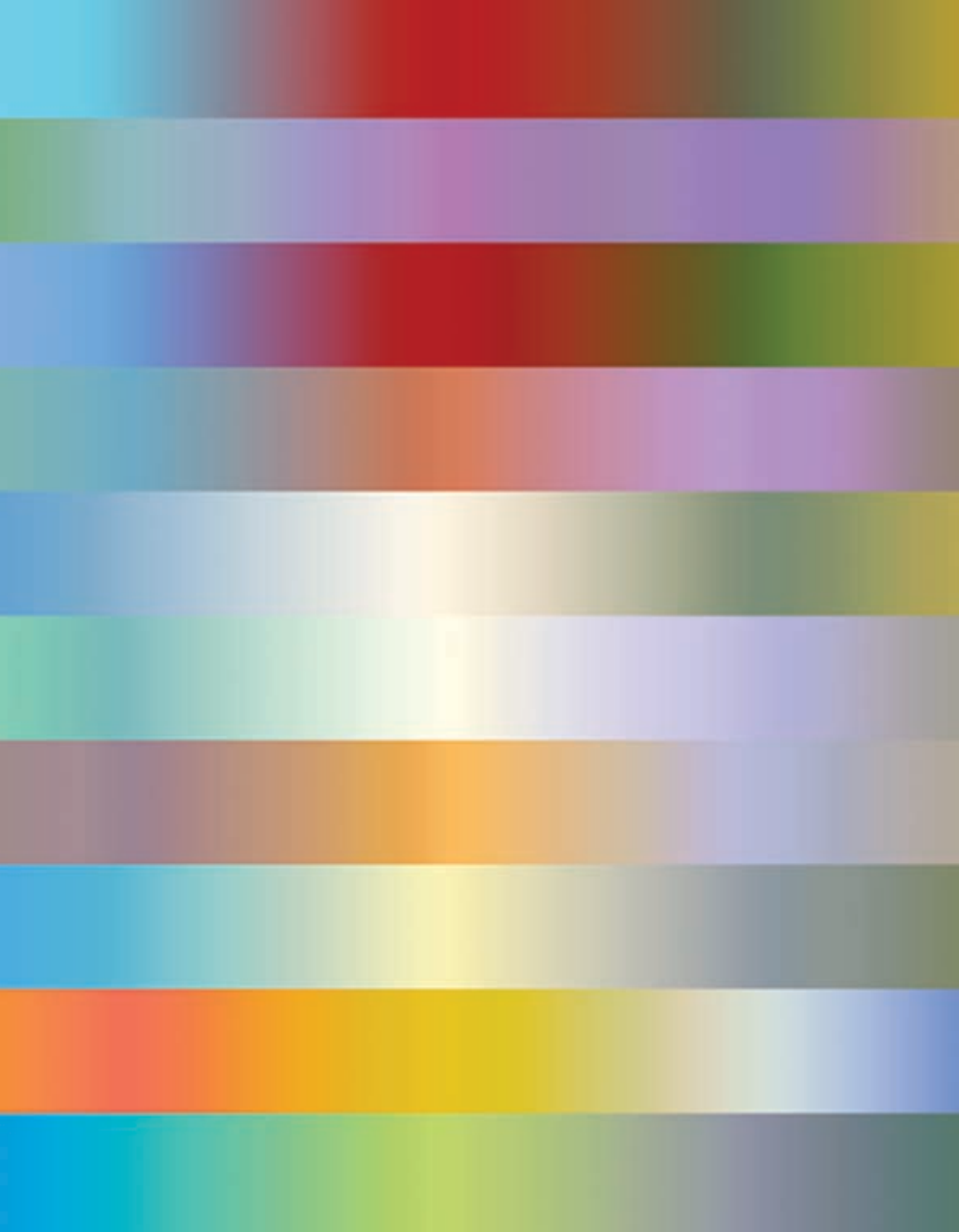
bedømmelse. Respondenter med manglende besvarelser på et eller flere spørgsmål, vil, hvis de – på trods af missings – i øvrigt har så mange negative scores, at de under alle omstændigheder ville blive ekskluderet (subsidiært havne i midtergrupperingen), blive placeret der. I andre tilfælde – og det er det typiske tilfælde – placeres de i inklusionsgruppen. Derfor kan der i inklusionsgruppen være respondenter, som burde være ekskluderede, hvis vi havde kendt deres besvarelser. Men fordi inklusionsgruppen typisk er den største, øver de falsk inkluderede ikke megen skade. Gevinsten er, at midt- og eksklusionsgrupperingerne er rensede, dvs. kun rummer børn og unge, der efter undersøgelsens definitioner virkelig tilhører denne gruppe.

På analysens tredje trin optælles pointene på domænerne. Hvis man befinder sig i midtergruppen på flere komponenter eller er helt ekskluderet på én komponent, bliver man også ekskluderet på domæneniveau.

Den anvendte metode kan beskrives som et sumindeks, der giver indblik i risikofaktorer inden for hvert domæne og pr. definition ikke måler den samme ting flere gange.

Det skal tilføjes, at problemstillingen med missing i undersøgelsen i praksis viste sig at være begrænset, da der var meget få ubesvarede observationer.





10:20